

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙ สุตตันตปิฎกที่ ๒๑ ขุททกนิกาย มหานิทเทส
พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑. กามสุตตนิทเทส

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย มหานิทเทส

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

อัญญากรรม

๑. กามสุตตนิทเทส^๑

อธิบายกามสูตร

ว่าด้วยกาม ๒ อย่าง

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายกามสูตร ดังต่อไปนี้

[๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น ผู้อยากได้กามอยู่

สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว ย่อมเป็นผู้มีใจแน่แท้

คำว่า ผู้อยากได้กามอยู่ อธิบายว่า

คำว่า กาม ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม

(๒) กิเลสกาม

วัตถุกาม คืออะไร

คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เครื่องประดับ เครื่องนุ่งห่ม
ทาสหญิงชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน
นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท^๒ กองพลรบ^๓ คลังหลวง^๔ และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใด
อย่างหนึ่ง (เหล่านี้) ชื่อว่าวัตถุกาม

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๗๗๓-๗๗๘/๔๘๖

^๒ ชนบท หมายถึง รั้วหลาย ๆ รั้วมารวมกัน มีกาสิชนบทและโกศลชนบท เป็นต้น (ข.ม.อ. ๑/๑๔)

^๓ กองพลรบ มี ๔ เหล่า คือ (๑) กองพลช้าง (๒) กองพลม้า (๓) กองพลรถ (๔) กองพลทหารราบ (ข.ม.อ. ๑/๑๔)

^๔ คลังหลวง มี ๓ อย่าง คือ (๑) คลังทรัพย์สิน (๒) คลังพืชพันธุ์ธัญญาหาร (๓) คลังผ้า (ข.ม.อ. ๑/๑๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง กามที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน กามที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก ที่เป็นทั้งภายในและภายนอก กามอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่าง ประณีต กามที่เป็นของสัตว์ในอบาย ที่เป็นของมนุษย์ ที่เป็นของทิพย์ กามที่ปรากฏ เฉพาะหน้า ที่เนรมิตขึ้นเอง ที่ไม่ได้เนรมิตขึ้นเอง ที่ผู้อื่นเนรมิตให้ กามที่มีผู้ ครอบครอง ที่ไม่มีผู้ครอบครอง ที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ที่ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา สภาวะธรรมที่เป็นกามาวจร^๑ ที่เป็นรูปาวจร^๒ ที่เป็นอรุปาวจร^๓แม้ทั้งปวง กามที่เป็นเหตุ เกิดแห่งตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ที่ชื่อว่ากาม เพราะมีความหมายว่า นำปรารถนา นำยินดี นำลุ่มหลง เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คืออะไร

คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ ความดำริ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความดำริชื่อว่ากาม ได้แก่ ความพอใจด้วย อำนาจความใคร่ ความกำหนัดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพิลิดเพิลินด้วยอำนาจ ความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วย อำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่อง ยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกาม ทั้งหลาย

(สมจริงดังที่พระเจ้าอชัฒมมาสกเปล่งอุทานว่า)

เจ้ากามเอ๋ย เราเห็นรากเหง้าของเจ้าแล้ว

เจ้าเกิดเพราะความดำริ เราจักไม่ดำริถึงเจ้าอีก

เจ้าจักไม่เกิดมาเป็นอย่างนี้ได้อีกละเจ้ากามเอ๋ย^๔

เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

เชิงอรรถ :

^๑ กามาวจร คือระดับจิตของผู้ที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ ได้แก่ จิตของสัตว์ในกามภพทั้ง ๑๑ ชั้น คือ

(๑) อบายภูมิ ๔ (๒) มนุษย์โลก (๓) สวรรค์ ๖ ชั้น (ข.ม.อ. ๑/๑๖)

^๒ รูปาวจร คือระดับจิตของผู้ได้รูปฌาน ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในพรหมโลก ๑๖ ชั้น ตั้งแต่ชั้นพรหมปารีสัชชา จนถึงชั้นอกนิฏฐา (ข.ม.อ. ๑/๑๖)

^๓ อรูปาวจร คือ ระดับจิตของผู้ได้รูปฌาน ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในอรูปพรหม ๔ ชั้น (ข.ม.อ. ๑/๑๖)

^๔ ข.ชา. ๒๗/๓๙/๑๘๘, ข.จ. ๓๐/๘/๓๙

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสูตรนิตเทส

คำว่า **ผู้อยากได้กามอยู่** ได้แก่ ผู้อยากได้กาม คือ ผู้ต้องการ ยินดี
ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังกามอยู่ รวมความว่า ผู้อยากได้กามอยู่

คำว่า **ถ้า...แก่สัตว์นั้น** ในคำว่า **ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น**
อธิบายว่า สัตว์นั้น คือ ผู้เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิสต์ บรรพชิต
เทวดา หรือมนุษย์

คำว่า **กามนั้น** ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เรียกว่า
วัตถุกาม

คำว่า **สำเร็จด้วยดี** ได้แก่ สำเร็จผล สำเร็จด้วยดี ได้ ได้รับ สมหวัง ประสบ
รวมความว่า ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น

คำว่า **แน่แท้** ในคำว่า **ย่อมเป็นผู้มีใจแน่แท้** เป็นคำกล่าวโดยนัยเดียว
เป็นคำกล่าวโดยไม่สงสัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เคลือบแคลง เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น
๒ นัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ อย่าง เป็นคำกล่าวโดยรัดกุม เป็นคำกล่าวโดย
ไม่ผิด คำว่า **แน่แท้** นี้ เป็นคำกล่าวที่กำหนดไว้แน่แล้ว

คำว่า **อิม** ได้แก่ ความอิมเอิบ ความปราโมทย์ ความบันเทิง ความเบิกบาน
ความร่าเริง ความรื่นเริง ความปลื้มใจ ความยินดี ความมีใจสูง ความมีใจเข้มแข็ง
ความเต็มใจ ที่ประกอบด้วยกามคุณ ๕

คำว่า **ใจ** ได้แก่ จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มนะ มนายตนะ มนินทรีย์
วิญญาน วิญญานขันธ มโนวิญญานธาตุ^๑ ที่เกิดจากผัสสะเป็นต้นนั้น นี้เรียกว่า
ใจ ใจนี้ ไปพร้อมกัน คือ เกิดร่วมกัน ระคนกัน เกี่ยวเนื่องกัน เกิดพร้อมกัน
ดับพร้อมกัน มีวัตถุอย่างเดียวกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกันกับความอิมเอิบนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ชื่อว่า **จิต** เพราะเป็นสภาวะวิจิตร

ชื่อว่า **มโน** เพราะรับรู้อารมณ์

ชื่อว่า **มานัส** เพราะมีธรรมชาติสัมพันธ์กับมโน หรือมานัสก็คือใจนั่นเอง

ชื่อว่า **หทัย** เพราะอยู่ภายใน

ชื่อว่า **ปิณฑระ** เพราะเป็นธรรมชาติผ่องใส

ชื่อว่า **มนายตนะ** เพราะเป็นที่อยู่อาศัย, เป็นบ่อเกิด, เป็นที่ประชุม, เป็นแดนเกิดแห่งใจ

ชื่อว่า **มนินทรีย์** เพราะเป็นใหญ่ในการรับรู้อารมณ์

ชื่อว่า **วิญญาน** เพราะรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ

ชื่อว่า **วิญญานขันธ** เพราะเป็นกองแห่งวิญญาน

ชื่อว่า **มโนวิญญานธาตุ** เพราะเป็นสภาวะที่รับรู้และรับทราบอันสมควรแก่ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น

(ข.ม.อ. ๑/๒๒-๒๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

คำว่า **ยอมเป็นผู้อึดใจ** ได้แก่ เป็นผู้อึดใจ คือ เป็นผู้มีใจยินดี มีใจร่าเริง มีใจเบิกบาน มีใจเข้มแข็ง มีใจสูง บันเทิงใจ ปลาบปลื้มใจ รวมความว่า ย่อมเป็นผู้ อึดใจแน่แท้

คำว่า **ได้** ในคำว่า **สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว** ได้แก่ **ได้** คือ ได้แล้ว ได้รับแล้ว สมหวังแล้ว ประสบแล้ว

คำว่า **สัตว์** ได้แก่ สัตว์(ผู้ซึ่งอยู่) นรชน มานพ^๑ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **กามตามที่ต้องการ** ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ตามที่ต้องการ ยินดี ปรรณนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง รวมความว่า สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น ผู้อยากได้กามอยู่

สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว ย่อมเป็นผู้อึดใจแน่แท้

[๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ถ้าเมื่อสัตว์นั้นอยากได้กามอยู่ เกิดความพอใจแล้ว

กามเหล่านั้นเสื่อมไป สัตว์นั้นยอมเจ็บปวด

เหมือนถูกลูกศรแทง

คำว่า **ถ้าเมื่อสัตว์นั้น** ในคำว่า **ถ้าเมื่อสัตว์นั้นอยากได้กามอยู่** ได้แก่ เมื่อ สัตว์นั้น คือ ผู้เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิंसถ์ บรรพชิต เทวดา หรือ มนุษย์

คำว่า **อยากได้กามอยู่** ได้แก่ ต้องการ ยินดี ปรรณนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง กามอยู่

อีกนัยหนึ่ง สัตว์ยอมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป เพราะกามตัณหา อธิบายว่า เหมือนมนุษย์ยอมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป ด้วยยานพาหนะ คือ ช้าง ม้า โค แพะ แกะ อูฐ หรือลา ฉันท สัตว์ยอมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป เพราะกามตัณหา ฉันทนั้นเหมือนกัน รวมความว่า ถ้าเมื่อสัตว์นั้นอยากได้กามอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ มานพ มาจากคำว่า มนุ หมายถึง บุตรของพระมนุ (ข.ม.อ. ๑/๒๖)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสูตรนิตเทส

คำว่า **เมื่อสัตว์...เกิดความพอใจแล้ว** อธิบายว่า

คำว่า **ความพอใจ** ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพลิดเพลिनด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่เกิดแล้ว เกิดขึ้นแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดขึ้นแล้ว ปรากฏแล้ว แก่สัตว์นั้น

คำว่า **สัตว์** ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์ รวมความว่า เมื่อสัตว์...เกิดความพอใจแล้ว

คำว่า **กามเหล่านั้นเสื่อมไป** ได้แก่ กามเหล่านั้นเสื่อมไป หรือสัตว์นั้นเสื่อมจากกามทั้งหลาย

กามเหล่านั้นเสื่อมไปได้อย่างไร

คือ เมื่อสัตว์นั้นดำรงชีพอยู่นั่นเอง โภคทรัพย์พินาศเพราะเหตุ ๘ ประการ คือ

๑. ถูกพระราชาริบ
๒. ถูกโจรปล้น
๓. ถูกไฟไหม้
๔. ถูกน้ำท่วมพัดพาไป
๕. ถูกทายาทผู้ไม่เป็นที่รักลักขโมยไป
๖. โภคทรัพย์ที่ฝังไว้แล้วหาไม่พบ
๗. กิจการล้มเหลวเพราะจัดการไม่ดี
๘. มีคนล้างผลาญตระกูล ล้างผลาญ รุกราน ทำลายโภคทรัพย์เหล่านั้น
ให้พินาศเกิดขึ้นในตระกูล

กามเหล่านั้น เสื่อมไป เสื่อมไป คือ ลื่นไป หมดไป สูญหายไป สลายไปด้วยอาการ
อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

สัตว์นั้นเสื่อมจากกามทั้งหลายได้อย่างไร

คือ เมื่อโภคทรัพย์เหล่านั้นยังคงอยู่อย่างเดิมนั้นแหละ สัตว์นั้นเคลื่อน ดาย สูญหายไป สลายไป สัตว์นั้นยอมเสียไป เสื่อมไป คือ ลึนไป หมดไป สูญหายไป สลายไปจากกามทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

โภคทรัพย์ถูกโจรปล้น พระราชาริบเอาไป ไฟไหม้ เสียหาย
 หนึ่ง บุคคลผู้เป็นเจ้าของยอมทอดทิ้งสรีระ
 พร้อมทั้งทรัพย์สิ้นไปเพราะความตาย
 นักปราชญ์ทราบดังนี้แล้วพึงใช้สอยและให้ทาน
 ครั้นให้ทานและใช้สอยตามสมควรแล้ว
 จึงไม่ถูกนิินทา ย่อมเข้าถึงสวรรค์^๑

รวมความว่า กามเหล่านั้นเสื่อมไป

คำว่า สัตว์นั้นยอมเจ็บปวดเหมือนถูกลูกศรแทง อธิบายว่า สัตว์ผู้ถูกลูกศร เหล็กแทงก็ตาม ถูกลูกศรกระดูก ลูกศรงา ลูกศรเข่า หรือลูกศรไม้แทงก็ตาม ย่อม เจ็บปวด ตึ้นรน กระสับกระส่าย เตือดร้อน เจ็บกาย เจ็บใจ ฉันทไต เพราะวัตถุกาม แปรเป็นอื่นไป ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความ คับแค้นใจยอมเกิดขึ้น ฉันทนั้นเหมือนกัน สัตว์นั้นถูกลูกศรคือกาม และลูกศรคือ ความเศร้าโศกแทงแล้ว ย่อมเจ็บปวด ตึ้นรน กระสับกระส่าย เตือดร้อน เจ็บกาย เจ็บใจ รวมความว่า สัตว์นั้นยอมเจ็บปวดเหมือนถูกลูกศรแทง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มี- พระภาคจึงตรัสว่า

ถ้าเมื่อสัตว์นั้นอยากได้กามอยู่ เกิดความพอใจแล้ว
 กามเหล่านั้นเสื่อมไป สัตว์นั้นยอมเจ็บปวด
 เหมือนถูกลูกศรแทง

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๔๑/๓๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

[๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ผู้ใดละกามได้ เหมือนคนเดินเลียงห้วง
ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกานี้ในโลก**

ว่าด้วยการละกามโดยเหตุ ๒ อย่าง

คำว่า **ผู้ใด** ในคำว่า **ผู้ใดละกามได้** ได้แก่ ผู้ใด คือ ผู้เช่นใด ผู้ชวนชวายเป็น
อย่างใด ผู้ตั้งใจอย่างใด ผู้มีประการอย่างใด ผู้ถึงฐานะใด ผู้ประกอบด้วยธรรมใด
จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิंसถ์ บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์ก็ตาม

คำว่า **ละกามได้** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม
(๒) กิเลสกาม ... เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ... เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **ละกามได้** ได้แก่ ละกามได้โดยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) โดยการข่มไว้
(๒) โดยการตัดขาด

บุคคลละกามได้โดยการข่มไว้ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลเมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนร่างโครงกระดูก
เพราะให้ความยินดีเล็กน้อย จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนชิ้นเนื้อ เพราะเป็นของทั่วไป
แก่คนส่วนมาก จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนคบเพลิงหย้า เพราะไหม้
ลูกกลม จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง เพราะมีความ
ร้อนมาก จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนความฝัน เพราะปรากฏชั่ว
เวลาอันสั้น จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๑-๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนของที่ขี้มมา เพราะเป็นของ
ครอบครองชั่วคราวตามกำหนด จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนผลไม้ค้ำตัน เพราะเป็นเหตุ
ให้หักและให้ล้ม จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนเขียงหั่นเนื้อ เพราะเป็นเครื่อง
รองรับการตัดฟัน จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนดอกหลาว เพราะเป็นเครื่อง
ทิ่มแทง จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนห้วง เพราะเป็นสิ่งมีภัย
เฉพาหน้า จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนกองไฟ เพราะเผาผลาญ จึง
ละกามได้โดยการข่มไว้

ว่าด้วยบุคคลที่ละกามได้โดยการข่มไว้ ๑๐ จำพวก

๑. บุคคลกำลังเจริญพุทธานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๒. บุคคลกำลังเจริญธัมมานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๓. บุคคลกำลังเจริญสังฆานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๔. บุคคลกำลังเจริญสีลานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๕. บุคคลกำลังเจริญจาคานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๖. บุคคลกำลังเจริญเทวตานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๗. บุคคลกำลังเจริญอานาปานัสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๘. บุคคลกำลังเจริญมรณานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๙. บุคคลกำลังเจริญกายคตาสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๑๐. บุคคลกำลังเจริญอุปสมานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

ว่าด้วยบุคคลที่ละกามได้โดยการข่มไว้ ๘ จำพวก

๑. บุคคลกำลังเจริญปฐมฌาน ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๒. บุคคลกำลังเจริญทุติยฌาน ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๓. บุคคลกำลังเจริญตติยฌาน ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๔. บุคคลกำลังเจริญจตุตถฌาน ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๕. บุคคลกำลังเจริญอากาสาณัญญาตนสมาบัติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๖. บุคคลกำลังเจริญวิญญานัญญาตนสมาบัติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๗. บุคคลกำลังเจริญอากิญจัญญาตนสมาบัติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๘. บุคคลกำลังเจริญเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้

บุคคลชื่อว่าละกามได้โดยการข่มไว้ เป็นอย่างนี้

ว่าด้วยบุคคลที่ละกามได้โดยการตัดขาด ๔ จำพวก

บุคคลละกามได้โดยการตัดขาด เป็นอย่างไร คือ

๑. บุคคลกำลังเจริญโสตาปัตติมรรค ย่อมละกามอันเป็นเหตุไปสู่อบายได้โดยการตัดขาด
๒. บุคคลกำลังเจริญสกทาคามิมรรค ย่อมละกามอย่างหยาบได้โดยการตัดขาด
๓. บุคคลกำลังเจริญอนาคามิมรรค ย่อมละกามอย่างละเอียดได้โดยการตัดขาด
๔. บุคคลกำลังเจริญอรหัตตมรรค ย่อมละกามได้หมดสิ้น ไม่เหลือทุกสิ่งทุกประการ โดยการตัดขาด

บุคคลชื่อว่าละกามได้โดยการตัดขาด เป็นอย่างนี้ รวมความว่า ผู้ใดละกามได้ คำว่า **เหมือนคนเดินเลียงหัวงู** อธิบายว่า งู เรียกว่า สัปปะ งูชื่อว่าสัปปะ เพราะมีความหมายอย่างไร งูชื่อว่าสัปปะ เพราะเลื้อยไป ชื่อว่าภุชคะ เพราะเลื้อยไปด้วยขนด ชื่อว่าอรุคะ เพราะไปด้วยอก ชื่อว่าป็นนคะ เพราะมุดหัวไป ชื่อว่าสิริสปะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสูตรนิตเทส

เพราะนอนพาดหัวบนขนด ชื่อว่าพิลาสยะ เพราะนอนในรู ชื่อว่าคุหาสยะ เพราะนอนในถ้ำ ชื่อว่าทาลฐาฐะ เพราะมีเขี้ยวเป็นอาวุธ ชื่อว่าโฆรวิสะ เพราะมีพิษร้ายแรง ชื่อว่าทุชิวหา เพราะมีลิ้น ๒ แฉก ชื่อว่าทิสัญญญ เพราะลิ้มรสด้วยลิ้น ๒ แฉก บุรุษผู้ปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ ฟังเดินหลบ หลีก เลี่ยง เบี่ยงหนีห้วง ฉันทใด บุคคลผู้รักสุข เกลียดทุกข์ ฟังหลบ หลีก เลี่ยง เบี่ยงหนี กามทั้งหลาย ฉันทนั้นเหมือนกัน รวมความว่า เหมือนคนเดินเลี่ยงห้วง

คำว่า **ผู้นั้น** ในคำว่า **ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกานี้ในโลก** ได้แก่ผู้ละกามได้ ตัณหาตรัสเรียกว่า วิสัฏฐิกา

คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความหื่น ความหื่นกระหาย ความข้องอยู่ ความจมอยู่ ธรรมชาติที่ทำให้พลุกพล่าน ธรรมชาติที่หลอกลวง ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิดพร้อม ธรรมชาติที่ร้อยรัด ธรรมชาติที่มีชาย ธรรมชาติที่กำซาบใจ ธรรมชาติที่ขานไป ธรรมชาติดุจเส้นด้าย ธรรมชาติที่แผ่ไป ธรรมชาติที่ประมวลมา ธรรมชาติที่เป็นเพื่อน ความคึงหา ตัณหาที่นำพาไปสู่ภพ ตัณหาจุฬา ตัณหาจุฬาทیب ความเขยชิด ความเยื่อใย ความห่วงใย ความผูกพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง ภาวะที่หวัง ความหวังในรูป ความหวังในเสียง ความหวังในกลิ่น ความหวังในรส ความหวังในโผฏฐัพพะ ความหวังในลาภ ความหวังในทรัพย์ ความหวังในบุตร ความหวังในชีวิต ธรรมชาติที่กระชับ ธรรมชาติที่กระชับบ่อย ๆ ธรรมชาติที่กระชับยิ่ง ความกระชับ กิริยาที่กระชับ ภาวะที่กระชับ ความละโมภ กิริยาที่ละโมภ ภาวะที่ละโมภ ธรรมชาติที่ทำให้หวั่นไหว ภาวะที่ใคร่แต่อารมณ์ดี ๆ ความกำหนัดในฐานะอันไม่ควร ความโลภเกินพอดี ความติดใจ กิริยาที่ติดใจ ความปรารถนา ความใฝ่หา ความหมายปอง กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาในรูปภพ ตัณหาในอรูปรภพ ตัณหาในนิโรธ^๑ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา

เชิงอรรถ :

^๑ ตัณหาในนิโรธ คือตัณหาที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ (ข.ม.อ. ๓/๓๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

รสตัณหา โภฏฐัพพตัณหา ถัมมตัณหา โอชะ^๑ โยคะ^๒ คันถะ^๓ อุปาทาน^๔ อวารณ^๕
นิวรณ^๖ เครื่องปิดบัง เครื่องผูก อุปกิเลส^๗ อนุสัย^๘ ปริยภูฏาน(กิเลสที่กลุ่มมรุมจิต)
ตัณหาจุจเภาวัลย์ ความปรารถนาวัตถุอย่างต่าง ๆ รากเหง้าแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์
แดนเกิดแห่งทุกข์ บ่วงแห่งมาร เบ็ดแห่งมาร วิสัยแห่งมาร ตัณหาจุจแม่น้ำ ตัณหา
จุจตาข่าย ตัณหาจุจโซ่ตรวน ตัณหาจุจสมุทร อภิขณา(ความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา)
อกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า วิสัฏฐิกา อธิบายว่า ตัณหาชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะมีความหมาย
อย่างไร ตัณหาชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะแผ่ไป ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะชานไป ชื่อว่า
วิสัฏฐิกา เพราะขยายไป ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะครอบงำ ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะ
สะท้อนไป ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะเป็นตัวการให้พุดผิด ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะมีราก
เป็นพิษ ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะมีผลเป็นพิษ ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะเป็นตัวการให้
บริโภคสิ่งมีพิษ

อีกนัยหนึ่ง ตัณหานั้นแผ่ไป คือ ชานไป ขยายไปในรูป เสียง กลิ่น รส
โภฏฐัพพะ ตระกูล หมุกณะ อาวาส ลาก ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต

เชิงอรรถ :

^๑ โอชะ คือสภาวะอันเป็นดุจกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์ ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา (ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕)

^๒ โยคะ คือสภาวะอันประกอบสัตว์ไว้ในภพ ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา (ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕)

^๓ คันถะ ดุรายละเหยียดข้อ ๙๒/๒๘๖

^๔ อุปาทาน คือ ความยึดมั่นด้วยอำนาจกิเลส มี ๔ คือ (๑) กามูปาทาน ความยึดมั่นในกาม (๒) ทิฏฐูปาทาน
ความยึดมั่นในทิฏฐิ (๓) สิลัพพตูปาทาน ความยึดมั่นในศีลและพรต (๔) อัถตวาหูปาทาน ความยึดมั่น
วาหะของตน (ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕)

^๕ อวารณ คือสภาวะที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม (ขุ.ม.อ. ๓/๓๙)

^๖ นิวรณ คือสภาวะที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี มี ๕ อย่าง (ดูความหมายข้อ ๕/๑๗)

^๗ อุปกิเลส คือสภาวะที่ทำให้จิตเศร้าหมองขุนมี มี ๑๖ อย่าง (ดูรายละเหยียดข้อ ๕/๑๗)

^๘ อนุสัย คือกิเลสที่แฝงตัวนอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ มี ๗ คือ (๑) กามราคะ ความกำหนัดในกาม
(๒) ปฏิฆะ ความหงุดหงิดขัดเคือง (๓) ทิฏฐิ ความเห็นผิด (๔) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๕) มานะ
ความถือตัว (๖) ภวราคะ ความกำหนัดในภพ (๗) อวิชชา ความไม่รู้จริง (ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๒๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรค]

๑. กามสูตรนิตเทส

เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร กามธาตุ^๑ รูปธาตุ^๒ อรูปธาตุ^๓ กามภพ รูปภพ
 อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ^๔
 จตโวการภพ^๕ ปัญจโวการภพ^๖ อดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปที่เห็นแล้ว เสียงที่ได้ยินแล้ว
 กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่รับรู้แล้ว และธรรมารมณที่พึงรู้แจ้ง ฉะนั้น จึงชื่อว่าวิสตติกา
 คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก(โลกคือ
 ชั้น ๕) ธาตุโลก(โลกคือธาตุ ๑๘) อายตนโลก(โลกคืออายตนะ ๑๒)

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กระทำสิ่งทั้งหลายที่ควรทำด้วยสติ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กำจัดสิ่งทั้งหลายที่เป็นฝ่ายตรง ข้ามกับสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หลงลืมธรรมทั้งหลายที่เป็นมูลเหตุแห่งสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ชำนาญในสติ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๑/๒

^๒ ดูเชิงอรรถข้อ ๑/๒

^๓ ดูเชิงอรรถข้อ ๑/๒

^๔ **เอกโวการภพ** คือภพที่ประกอบด้วยรูปชั้น ๑ หรือภพที่มีชั้น ๑ ได้แก่ อสัญญญาภพ

^๕ **จตโวการภพ** คือภพที่ประกอบด้วยอรูปชั้น ๔ หรือภพที่มีชั้น ๔ ได้แก่ อรูปภพ

^๖ **ปัญจโวการภพ** คือภพที่ประกอบด้วยชั้น ๕ หรือภพที่มีชั้น ๕ ปัญจโวการภพนี้เป็นกามภพด้วย
 เป็นเอกเทศแห่งรูปภพด้วย (ขุ.ม.อ. ๓/๔๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้คล่องแคล่วในสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะมีอยู่ตามปกติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้สงบ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ระงับ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ

(มีสติด้วยเหตุอีก ๑๐ อย่าง คือ)

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงพุทธคุณ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมคุณ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงสังฆคุณ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงศีลที่ตนรักษา
๕. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว
๖. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงคุณที่ทำให้คนให้เป็นเทวดา
๗. ชื่อว่ามีสติ เพราะตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก
๘. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงความตายที่จะต้องมีเป็นธรรมดา
๙. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกทั่วไปในกาย(ให้เห็นว่าไม่งาม)
๑๐. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบระงับ(กิเลสและความทุกข์)

คือนิพพาน

สติ คือ ความตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะหน้า สติ คือ ความระลึกได้ ความจำได้ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม สติ คือ สตินทรีย์(สติที่เป็นใหญ่) สติพละ(สติที่เป็นกำลัง) สัมมาสติ(ระลึกชอบ) สติสัมโพชฌงค์(สติที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ธรรม) เอกายนมรรค(สติที่เป็นทางเอก) นี้แหละ ตรัสเรียกว่าสติ บุคคลผู้ประกอบประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้ว ด้วยสตินี้ ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่าผู้มีสติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

คำว่า **ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกานี้ในโลก** อธิบายว่า ผู้มีสติ ย่อมข้าม ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกานี้ในโลก รวม ความว่า ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกานี้ในโลก ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้ใดละกามได้ เหมือนคนเดินเสียงหวัง

ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกานี้ในโลก

[๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

นรชนใดปรารถนาเนื่อง ๆ ซึ่งไรณา ที่ดิน เงิน

โค ม้า ทาส บุรุษ สตรี พวกพ้อง หรือกามเป็นอันมาก

คำว่า **ไรณา** ในคำว่า **ไรณา ที่ดิน เงิน** ได้แก่ นาข้าวสาละ นาค้าว ไร่ถั่วเขียว ไร่ถั่วราชมาศ นาค้าวเหนียว นาค้าวละมาน ไร้งา

คำว่า **ที่ดิน** ได้แก่ ที่ปลูกเรือน ที่สร้างยุ้งฉาง ที่หน้าเรือน ที่หลังเรือน ที่สวนที่อยู่

คำว่า **เงิน** ได้แก่ เหยียดกษาปณ์ ตรัสเรียกว่า เงิน รวมความว่า **ไรณา ที่ดิน เงิน**

คำว่า **โค ม้า ทาส บุรุษ** มีอธิบายดังนี้ โคทั้งหลายตรัสเรียกว่า โค สัตว์ทั้งหลายมีปศุสัตว์เป็นต้นตรัสเรียกว่า ม้า

คำว่า **ทาส** ได้แก่ ทาส ๔ จำพวก คือ

๑. ทาสที่เกิดภายใน(ทาสในเรือนเบี้ย)

๒. ทาสที่ซื้อมาด้วยทรัพย์(ทาสสินไถ่)

๓. ผู้สมัครเป็นทาสเอง

๔. เชลยที่ตกเป็นทาส

(สมจริงดังที่วิภูรบัณฑิตโพธิสัตว์กล่าวไว้ว่า)

คนบางพวกเป็นทาสโดยกำเนิด

บางพวกเป็นทาสที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์

บางพวกสมัครเข้าเป็นทาสเอง

บางพวกตกเป็นเชลยจึงยอมเป็นทาส^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ชา. ๒๘/๑๔๔๕/๒๗๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

คำว่า **บุรุษ** ได้แก่ บุรุษ ๓ จำพวก คือ

๑. ลูกจ้าง
๒. กรรมกร
๓. พวกอยู่อาศัย รวมความว่า โค ม้า ทาส บุรุษ

คำว่า **สตรี พวกพ้อง หรือกามเป็นอันมาก** มีอธิบายดังนี้ หญิงที่มีผู้คุ้มครอง
ตรัสเรียกว่า **สตรี**

คำว่า **พวกพ้อง** ได้แก่ พวกพ้อง ๔ จำพวก คือ

๑. พวกพ้องโดยความเป็นญาติ
๒. พวกพ้องโดยสืบตระกูล
๓. พวกพ้องโดยการร่วมเรียนมนต์
๔. พวกพ้องโดยการร่วมเรียนศิลปวิทยา

คำว่า **กามเป็นอันมาก** อธิบายว่า กามหลายอย่าง กามหลายอย่างเหล่านี้
คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่น่าชอบใจ รวมความว่า สตรี พวกพ้อง หรือ
กามเป็นอันมาก

คำว่า **ใจ** ในคำว่า **นรชนใจปรารถนาเนื่อง ๆ** อธิบายว่า ผู้ใด ผู้เช่นใด
ผู้ชวนชวายเป็นอย่างไร ผู้ตั้งใจอย่างไร ผู้มีประการอย่างไร ผู้เข้าถึงฐานะอย่างไร
ผู้ประกอบด้วยธรรมใด จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิंसถ์ บรรพชิต
เทวดา หรือมนุษย์ก็ตาม

คำว่า **นรชน** ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด
ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **ปรารถนาเนื่อง ๆ** ได้แก่ ปรารถนา ปรารถนาเสมอ ๆ ปรารถนาทั่วไป
ปรารถนายิ่ง ๆ ขึ้นไป ในวัตถุกามเพราะกิเลสกาม รวมความว่า นรชนใจปรารถนา
เนื่อง ๆ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

นรชนใจปรารถนาเนื่อง ๆ ซึ่งไรณา ที่ดิน เงิน

โค ม้า ทาส บุรุษ สตรี พวกพ้อง หรือกามเป็นอันมาก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสุตตันิทเทส

[๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น
อันตรายทั้งหลายย่ำยีนรชนนั้น
เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามนรชนนั้นไป
เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ฉะนั้น**

คำว่า **อันไม่มีกำลัง** ในคำว่า **กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น** อธิบายว่า กิเลสอันไม่มีกำลัง คือ อ่อนกำลัง มีกำลังน้อย มีเรี่ยวแรงน้อย เลว ทราม เสื่อม ต่ำ น่ารังเกียจ หยาบช้า เล็กน้อย กิเลสเหล่านั้นย่อมเข้าครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีบุคคลนั้น รวมความว่า กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ หิริพละ โอตตปฺปพละ ย่อมไม่มีแก่บุคคลใด กิเลสเหล่านั้นย่อมเข้าครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีบุคคลนั้นผู้ไม่มีกำลัง อ่อนกำลัง มีกำลังน้อย มีเรี่ยวแรงน้อย เลว ทราม เสื่อม ต่ำ น่ารังเกียจ หยาบช้า เล็กน้อย รวมความว่า กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยอันตราย ๒ อย่าง

คำว่า **อันตรายทั้งหลาย** ในคำว่า **อันตรายทั้งหลายย่ำยีนรชนนั้น** ได้แก่ **อันตราย ๒ อย่าง** คือ (๑) **อันตรายที่ปรากฏ** (๒) **อันตรายที่ไม่ปรากฏ**

อันตรายที่ปรากฏ คืออะไร

คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดาว สุนัขป่า โค กระบือ ช้าง งู แมงป่อง ตะขาบ โจร คนที่ได้ก่อกรรมไว้ หรือยังมีได้ก่อกรรมไว้ โรคทางตา โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคไอ โรคหืด ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื่อมซึม โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรคเรื้อน ฝี กลาก มองครอ^๑ ลมบ้าหมู หิดเปื่อย หิดด้าน หิดหูด โรคละลอก โรคดีซ่าน โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริตสีดวงทวาร

เชิงอรรถ :

^๑ **มองครอ** คือโรคหลอดลมโป่งพองทำให้ผอมแห้ง (ข.ม.อ. ๕/๕๘)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑. กามสูตรนิตเทส

ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เหล่านี้เรียกว่า อันตรายที่ปรากฏ

อันตรายที่ไม่ปรากฏ คืออะไร

คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต กามฉันทนิวรรณ(สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม คือความพอใจในกาม) พยาบาทนิวรรณ (สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม คือความคิดปองร้าย) ถีนมิตถนิวรรณ(สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม คือความหดหู่และเชื่องซึม) อุทธัจจกุกกัจฉนิวรรณ(สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม คือความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) วิจิกิจฉานนิวรรณ(สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม คือความลังเลสงสัย) ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ(ความโกรธ) อุปนาหะ(ความผูกโกรธ) มกฺขะ (ความลบหลู่คุณท่าน) ปฬาสะ(ความดีเสมอ) อีสสา(ความริษยา) มัจฉริยะ (ความตระหนี่) มายา(ความหลอกลวง) สาถะยยะ(ความโอ้อวด) ถัมภะ(ความหัวดี) สารัมภะ(ความแข่งดี) มานะ(ความถือตัว) อติมานะ(ความดูหมิ่น) มทะ(ความมัวเมา) ปมาทะ(ความประมาท) กิเลสทุกชนิด ทุจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุกสถาน ความเดือดร้อนทุกประการ อุกุสลากิสังขาร^๑ ทุกประเภท เหล่านี้เรียกว่า อันตรายที่ไม่ปรากฏ

คำว่า **อันตรายทั้งหลาย** อธิบายว่า ชื่อว่าอันตราย เพราะมีความหมายอย่างไร ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ

เชิงอรรถ :

^๑ **อกุสลากิสังขาร** คือสภาพที่ปรุงแต่งผลแห่งการกระทำของบุคคลในกรรมที่ชั่ว เป็นอกุศลกรรม ได้แก่ อกุศลเจตนา (ข.ม.อ. ๔/๖๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสูตรนิตเทส

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้นย่อมเข้าครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีบุคคลนั้น ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ เป็นอย่างนี้

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความสูญ เพื่อความเสื่อมไปแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมอะไรบ้าง อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความสูญ เพื่อความเสื่อมไปแห่งกุศลธรรมเหล่านี้ คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติไม่คลาดเคลื่อน การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สรววม อินทรีย์ทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค อาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเครื่องตั้งอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ ความหมั่นเจริญสติปัญญา ๔ ความหมั่นเจริญสัมมัปปธาน ๔ ความหมั่นเจริญอิทธิบาท ๔ ความหมั่นเจริญอินทรีย์ ๕ ความหมั่นเจริญพละ ๕ ความหมั่นเจริญโพชฌงค์ ๗ ความหมั่นเจริญอริยมรรคมีองค์^๑ ๘ ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างนี้

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างไร

คือ บาปอกุศลธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย เปรียบเหมือนสัตว์ที่อาศัยอยู่ใต้อาศัยในรู สัตว์ที่อาศัยน้ำย่อมอยู่ในน้ำ สัตว์ที่อาศัยป่า ย่อมอยู่ในป่า สัตว์ที่อาศัยต้นไม้ย่อมอยู่บนต้นไม้ ฉนใด บาปอกุศลธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย ฉนนั้นเหมือนกัน ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย ภิกษุทั้งหลาย

เชิงอรรถ :

^๑ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ(เห็นชอบ) (๒) สัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ) (๓) สัมมาวาจา(เจรจาชอบ) (๔) สัมมากัมมันตะ(กระทำชอบ) (๕) สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) (๖) สัมมาวายามะ(พยายามชอบ) (๗) สัมมาสติ(ระลึกชอบ) (๘) สัมมาสมาธิ(ตั้งสติมั่นชอบ) (ม.ม. ๑๒/๑๓๕/๓๔-๓๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสุตตันิทเทส

ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บำปอกุศลธรรมทั้งหลาย มีความดำริชานไป เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะตาเห็นรูป บำปอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในของภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน' บำปอกุศลธรรมเหล่านั้น ย่อมฟุ้งขึ้นท่วมภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น พระองค์จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น'

ภิกษุทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง บำปอกุศลธรรมทั้งหลาย มีความดำริชานไป เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ เพราะหูได้ยินเสียง ... เพราะจมูกได้กลิ่น ... เพราะลิ้นลิ้มรส ... เพราะกายได้รับสัมผัส ... เพราะใจรู้ธรรมารมณ์ บำปอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในของภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน' บำปอกุศลธรรมเหล่านั้น ย่อมฟุ้งขึ้นท่วมภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น' ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย"^๑ ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอึดภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นมลทินภายใน

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โลภะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน
๒. โทสะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน
๓. โมหะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน

เชิงอรรถ :

^๑ ส.สพ. ๑๘/๑๕๑/๑๒๖-๑๒๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ชื่อว่าเป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน"^๑

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวลายากรณภาพิษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

โลภะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
โลภะทำให้จิตกำเริบ โลภะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนโลภไม่รู้จักผล คนโลภไม่รู้จักเหตุ
ความโลภครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมีติดบอดย้อมมีเมื่อนั้น

โทสะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
โทสะทำให้จิตกำเริบ โทสะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนโกรธไม่รู้จักผล คนโกรธไม่รู้จักเหตุ
ความโกรธครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมีติดบอดย้อมมีเมื่อนั้น

โมหะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
โมหะทำให้จิตกำเริบ โมหะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนหลงไม่รู้จักผล คนหลงไม่รู้จักเหตุ
ความหลงครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมีติดบอดย้อมมีเมื่อนั้น^๒

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอภัตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๑๓/๘๔-๘๕

^๒ ข.อิตติ. ๒๕/๘๘/๓๐๕, ข.จ. ๓๐/๑๒๘/๒๖๓-๒๖๔

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสูตรนิตเทส

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการ
เมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความ
ทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โลกธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่
เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก
๒. โทสธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่
เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก
๓. โมหธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่
เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล เมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อม
เกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก”

(พระผู้มีพระภาคผู้สคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส
คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

โลภะ โทสะ และโมหะ เกิดขึ้นในตน

ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม

เหมือนขุยไฟกำจัดต้นไม้ ฉะนั้น^๑

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอึดภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ราคะ และโทสะ มีอึดภาพนี้เป็นต้นเหตุ

ความไม่ยินดีกุศลธรรม

ความยินดีกามคุณซึ่งทำให้ชนลูก เกิดจากอึดภาพนี้

บาปวิตก^๒ ในใจ เกิดขึ้นจากอึดภาพนี้

ย่อมผูกใจคนไว้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น^๓

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอึดภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๑๓/๘๕, ข.ฉติ. ๒๕/๕๐/๒๗๒, ข.จ. ๓๐/๑๒๘/๒๖๔

^๒ **บาปวิตก** คือความตรึกเกี่ยวกับเรื่องบาป ความคิดในเรื่องบาป

^๓ ส.ส. ๑๕/๒๓๗/๒๕๐, ข.ส. ๒๕/๒๗๔/๓๘๗, ข.จ. ๓๐/๑๒๘/๒๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

คำว่า **อันตรรายทั้งหลายย้ายนรชนนั้น** ได้แก่ อันตรรายเหล่านั้นยอมเข้า
ครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย้ายบุคคลนั้น รวมความว่า อันตรราย
ทั้งหลายย้ายนรชนนั้น

คำว่า **นั้น** ในคำว่า **เพราะอันตรรายนั้น ทุกข์จึงติดตามนรชนนั้นไป** อธิบายว่า
เพราะอันตรรายนั้น ๆ ทุกข์จึงติดตาม ไปตาม ไล่ตามบุคคลนั้น คือ ชาติทุกข์
จึงติดตาม ไปตาม ไล่ตาม ชราทุกข์... พยาธิทุกข์... มรณทุกข์... ทุกข์คือความเศร้าโศก
ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ... ทุกข์เนื่องจากการ
เกิดในนรก... ทุกข์เนื่องจากการเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน... ทุกข์เนื่องจากการเกิดใน
เปตวิสัย... ทุกข์เนื่องจากการเกิดในโลกมนุษย์... ทุกข์เนื่องจากการถือกำเนิดในครรรค์...
ทุกข์เนื่องจากการอยู่ในครรรค์... ทุกข์เนื่องจากการหลุดจากครรรค์... ทุกข์ที่สืบเนื่อง
มาจากผู้เกิด... ทุกข์ของผู้เกิดที่เนื่องมาจากผู้อื่น... ทุกข์ที่เกิดจากความพยายาม
ของตนเอง... ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของผู้อื่น... ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ...
ทุกข์ที่เกิดจากสังขาร... ทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน... โรคทางตา โรคทางหู โรค
ทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคไอ โรคหืด
ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื่อมซึม โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรค
เรื้อน ฝี กลาก มองคร่อ ลมบ้าหมู หิดเปื่อย หิดดำน หิด หูด โรคละลอก โรคตีชาน
โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวงทวาร ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี
ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บ
ป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ
ไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิด
จากผลกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวด
ปัสสาวะ ทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน ทุกข์
เพราะมารดาตาย ทุกข์เพราะบิดาตาย ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชายตาย ทุกข์เพราะ
พี่สาวน้องสาวตาย ทุกข์เพราะบุตรตาย ทุกข์เพราะธิดาตาย ทุกข์เพราะความพินาศ
ของญาติ ทุกข์เพราะโรคทรัพย์พินาศ ทุกข์เพราะความเสียหายที่เกิดจากโรค ทุกข์
เพราะสีลวิบัติ ทุกข์เพราะทิวสิวิบัติจึงติดตาม ไปตาม ไล่ตามบุคคลนั้น รวมความว่า
เพราะอันตรรายนั้น ทุกข์จึงติดตามนรชนนั้นไป

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

คำว่า **เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว** อธิบายว่า เปรียบเหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว คือ น้ำไหลเข้า ฟุ้งเข้า ทะลักเข้าตามรอยรั่วนั้น ๆ ได้แก่ น้ำไหลเข้า ฟุ้งเข้า ทะลักเข้า ด้านหัวเรือบ้าง ด้านท้ายเรือบ้าง ด้านท้องเรือบ้าง ด้านข้างเรือบ้าง ฉะนั้น เพราะอันตรายนั้นๆ ทุกข์จึงติดตาม ไปตาม ไล่ตามบุคคลนั้น คือ ชาติทุกข์... ทุกข์เพราะ ทิฏฐิวิบัติจึงติดตาม ไปตาม ไล่ตามบุคคลนั้น เหมือนกันฉนั้นนั้น รวมความว่า เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำรชชนนั้น
อันตรายทั้งหลายย่ำยีนรชชนนั้น
เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามรชชนนั้นไป
เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ฉะนั้น

[๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้
ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะ^๑ ได้
เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น**

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ** ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนี้ เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนี้ สัตว์เกิดเมื่อเห็นโทษนั้นในกามทั้งหลาย รวมความว่า เพราะฉะนั้น

คำว่า **สัตว์เกิด** ได้แก่ สัตว์ คือ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **ทุกเมื่อ** อธิบายว่า ทุกเมื่อ คือ ในกาลทั้งปวง ตลอดกาลทั้งปวง ตลอดกาลเป็นนิจ ตลอดกาลยังยืน ตลอดกาลต่อเนื่องกัน ตลอดกาลสืบเนื่องกัน ตลอดกาลติดต่อกัน ตลอดกาลเป็นลำดับ ตลอดกาลติดต่อกันเหมือนระลอกคลื่น ตลอดกาลเป็นไปต่อเนื่องไม่ขาดสาย ตลอดกาลสืบต่อกันกระชั้นชิด ตลอดกาล ก่อนภัด หลังภัด ตลอดปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม ตลอดข้างแรม ข้างขึ้น ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ตลอดปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย

เชิงอรรถ :

^๑ โอฆะ ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

ว่าด้วยผู้มีสติทุกเมื่อ

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

ชื่อว่ามีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง ... สัตว์เกิดนั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า **ผู้มีสติ**^๑ รวมความว่า เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ

คำว่า **ละกามทั้งหลายได้** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม

(๒) กิเลสกาม ... เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ... เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

คำว่า **ละกามทั้งหลายได้** อธิบายว่า พึงละกามได้โดยเหตุ ๒ อย่าง คือ

(๑) โดยการข่มไว้ (๒) โดยการตัดขาด

บุคคลพึงละกามได้โดยการข่มไว้ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลเมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนร่างโครงกระดูก เพราะให้ความยินดีเล็กน้อย จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนชิ้นเนื้อ เพราะเป็นของทั่วไปแก่คนส่วนมาก จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนคบเพลิงหย้า เพราะไหม้ลูกลาม จึงละกามได้โดยการข่มไว้ ... บุคคลกำลังเจริญเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ จึงละกามได้โดยการข่มไว้ บุคคลชื่อว่าพึงละกามได้โดยการข่มไว้ เป็นอย่างนี้^๒ ... บุคคลชื่อว่าพึงละกามได้โดยการตัดขาด เป็นอย่างนี้ รวมความว่า ละกามทั้งหลายได้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒-๑๓

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๗-๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

คำว่า เหล่านั้น ในคำว่า ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอชะได้ อธิบายว่า สัตว์เกิดกำหนดรู้วัตถุกามแล้ว ละ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสกาม ละ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกามฉันทนิวรรณ์ ละ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งพยาบาทนิวรรณ์ ... ถีนมิทนิวรรณ์ ... อุทัจจกุกกัจจนนิวรรณ์ ... วิจิกิจฉานนิวรรณ์ พึงข้าม ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยกาโมชะ(ห้วงน้ำคือกาม) ภโวชะ(ห้วงน้ำคือภพ) ทิฏฐิลุชะ(ห้วงน้ำคือทิฏฐิ) อวิชโชชะ(ห้วงน้ำคืออวิชชา)ได้ รวมความว่า ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอชะได้

คำว่า เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น อธิบายว่า เปรียบเหมือน บุคคลวิด ดัก ทิ้งน้ำในเรือที่ทำให้เรือบรรทุกหนัก แล้วพึงไปถึงฝั่งได้รวดเร็วด้วยเรือที่เบา โดยไม่ยากนัก ฉันทิ สัตว์เกิดกำหนดรู้วัตถุกามแล้ว ละ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสกาม ละ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกามฉันทนิวรรณ์ ... พยาบาทนิวรรณ์ ... ถีนมิทนิวรรณ์ ... อุทัจจกุกกัจจนนิวรรณ์ ... วิจิกิจฉานนิวรรณ์ ก็จะไปถึงฝั่งได้รวดเร็ว โดยไม่ยากนัก ฉันทินั้นเหมือนกัน อมตนิพพาน ตรัสเรียกว่า ฝั่ง คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า พึงไปถึงฝั่ง ได้แก่ พึงถึงฝั่ง พึงถูกต้องฝั่ง พึงทำให้แจ้งฝั่งได้

คำว่า ถึงฝั่งได้ อธิบายว่า ผู้ใดประสพจะไปสู่ฝั่ง ผู้นั้นก็ชื่อว่า ผู้ถึงฝั่งได้ ผู้ใด กำลังไปสู่ฝั่ง ผู้นั้นก็ชื่อว่า ผู้ถึงฝั่งได้ ผู้ใดไปถึงฝั่งแล้ว ผู้นั้นก็ชื่อว่า ผู้ถึงฝั่งได้

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหมณ์ ผู้ข้ามได้แล้ว ถึงฝั่งแล้ว ยืนอยู่บนบก นี้เป็นชื่อของพระอรหันต์ พระอรหันต์นั้นถึงฝั่งได้ ด้วยความรู้ยิ่ง ถึงฝั่งได้ด้วยการกำหนดรู้ ถึงฝั่งได้ด้วยการละ ถึงฝั่งได้ด้วยการเจริญภาวนา ถึงฝั่งได้ด้วยการทำให้แจ้ง ถึงฝั่งได้ด้วยการเข้าสมาบัติ ถึงฝั่งได้ด้วยความรู้ยิ่งธรรมทั้งปวง ถึงฝั่งได้ด้วยการกำหนดรู้ทุกข์ทั้งปวง ถึงฝั่งได้ด้วยการละกิเลสทั้งปวง ถึงฝั่งได้ด้วยการเจริญอริยมรรค ๔ ถึงฝั่งได้ด้วยการทำให้แจ้งนิโรธ ถึงฝั่งได้ด้วยการเข้าสมาบัติ" ๘

เชิงอรรถ :

๘ สมบัติ ๘ ประกอบด้วย รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑. กามสูตรนิตเทส

พระอรหันต์นั้นถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยศีล ถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยสมาธิ ถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยปัญญา ถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยวิมุตติ

พระอรหันต์นั้นถึงฝั่ง บรรลุฝั่ง ถึงสวนสุด บรรลุสวนสุด ถึงปลายสุด บรรลุปลายสุด ถึงท้ายสุด บรรลุท้ายสุด ถึงความสำเร็จ บรรลุความสำเร็จ ถึงที่ปกป้อง บรรลุที่ปกป้อง ถึงหลักที่เร้น บรรลุที่หลักเร้น ถึงที่พึ่ง บรรลุที่พึ่ง ถึงที่ไม่มีภัย บรรลุที่ไม่มีภัย ถึงที่ไม่จติ บรรลุที่ไม่จติ ถึงที่ไม่ตาย บรรลุที่ไม่ตาย ถึงที่ดับ บรรลุที่ดับ

พระอรหันต์นั้นอยู่ใน(อริยวาสธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ผ่านทางไกล ได้แล้ว ถึงทิศ(นิพพาน)แล้ว ถึงจุดจบ(นิพพาน)แล้ว รักษาพรหมจรรย์ได้แล้ว ถึงทฤษฎีอันสูงสุด^๑แล้ว เจริญมรรคได้แล้ว ละกิเลสได้แล้ว รู้แจ้งธรรมที่ไม่กำเริบแล้ว ทำนิโรธให้แจ้งได้แล้ว ท่านกำหนดรู้ทุกขได้แล้ว ละสมุทัยได้แล้ว เจริญมรรคได้แล้ว ทำนิโรธให้แจ้งแล้ว รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่างแล้ว กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ได้แล้ว ละธรรมที่ควรละได้แล้ว เจริญธรรมที่ควรเจริญได้แล้ว ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งได้แล้ว

พระอรหันต์นั้นถอนลุ่มสลักคืออวิชชาได้แล้ว อกุศลกรรมได้แล้ว ถอนเสาระเนียดคือตัณหาได้แล้ว ไม่มีบานประตูคือสังโยชน์ เป็นผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส ปลดธงคือมานะลงเสียแล้ว ปลงภาระได้แล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับโยคกิเลสแล้ว ละองค์ ๕ (แห่งนิรวณ)ได้แล้ว ประกอบด้วยองค์ ๖ มีธรรมเครื่องรักษาอย่างเอก(คือสติ) มีอภิสเสนธรรม^๒ ๔ อย่าง มีปัจเจกสังจจะ^๓อันบรรเทาได้แล้ว มีการแสวงหาอันสละได้โดยชอบ ไม่บกพร่อง มีความดำริไม่ขุ่นมัว มีกายสังขารอันระงับได้แล้ว มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว มีปัญญาหลุดพ้นได้ดี เป็นผู้บริสุทธิบริบูรณ์ อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นอุตม

เชิงอรรถ :

^๑ ทฤษฎีอันสูงสุด หมายถึงสัมมาทฤษฎี (ขุ.ม.อ. ๖/๘๒)

^๒ อภิสเสนธรรม คือธรรมดจพนักพิง หรือธรรมที่พึ่งอาศัย มี ๔ อย่าง คือ (๑) สงขายก ปฏิเสวติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วเสพ เช่น บัจจัย ๔ (๒) สงขายก ปริวชเชติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วเว้น เช่น คนพาลหรือสัตว์ร้าย (๓) สงขายก วิโนเทติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วบรรเทา เช่น กามวิตก (๔) สงขายก ปชหติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วละเสีย (ที.ปา. ๑๑/๓๐๘/๒๐๐, ที.ปา.อ. ๓๐๘/๒๐๔, ขุ.ม.อ. ๖/๘๖)

^๓ ปัจเจกสังจจะ หมายถึงทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่งที่ยังยึดถือ เช่น ถือว่าทรรคนั้นเท่านั้นจริง ทรรคนั้นเท่านั้นจริง (ขุ.ม.อ. ๖/๘๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑. กามสุตตนิทเทส

บุรุษ เป็นบรมบุรุษ ถึงการบรรลุปรมาัตถธรรมแล้ว พระอรหันต์นั้น มิต้องก่อผลกรรม มิต้องกำจัด กำจัดได้แล้วดำรงตนอยู่ มิต้องละกิเลส มิต้องถือมั่น ละได้แล้วดำรงตนอยู่ มิต้องเย็บ(ด้วยตัณหา) มิต้องยก(ตนด้วยมานะ) เย็บเรียบร้อยแล้วดำรงตนอยู่ มิต้องดับ(ไฟคือกิเลส) มิต้องก่อ ดับได้แล้วดำรงตนอยู่ ชื่อว่าดำรงตนอยู่ได้เพราะประกอบด้วยศีลชั้นอันเป็นอเสชชะ ... ด้วยสมาธิชั้น ... ด้วยปัญญาชั้น ... ด้วยวิมุตติชั้น ... ดำรงตนอยู่ด้วยวิมุตติญาณทัสสนชั้นอันเป็นอเสชชะ ดำรงตนอยู่แห่งตลอดสังขละแล้ว ดำรงตนอยู่โดยการก้าวล่วงตัณหาอันเป็นเหตุให้หวั่นไหว ดำรงตนอยู่โดยการดับไฟคือกิเลส ดำรงตนอยู่โดยไม่ต้องเวียนว้ายตายเกิด ดำรงตนอยู่โดยการสมาทานธรรมชั้นสุดยอด ดำรงตนอยู่โดยการเสพวิมุตติ ดำรงตนอยู่ด้วยเมตตาอันบริสุทธิ์ ... ด้วยกรุณา ... ด้วยมฤตาอันบริสุทธิ์ ... ดำรงตนอยู่ด้วยอุเบกขาอันบริสุทธิ์ ดำรงตนอยู่ด้วยความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ดำรงตนอยู่ด้วยความบริสุทธิ์ เพราะไม่มีตัณหาภิกขุและมานะ ดำรงตนอยู่โดยความเป็นผู้หลุดพ้น ดำรงตนอยู่โดยความเป็นผู้สิ้นโทษ ดำรงตนอยู่ในขั้นสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในธาตุสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในอายตนะสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในคติสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในการถือกำเนิดสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในปฏิสนธิสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในภพสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในสังสารสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในวิภวสุตท้าย ดำรงตนอยู่ในภพสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในประชุมแห่งขั้นขั้นสุดท้าย ทรงไว้ซึ่งร่างกายขั้นสุดท้าย เป็นผู้ไกลจากข้าศึก

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

พระชินาสพนั้น มีภพนี้เป็นภพสุดท้าย

มีประชุมแห่งขั้นนี้เป็นครั้งสุดท้าย

ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก^๑

รวมความว่า เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้

ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอชะได้

เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น

กามสุตตนิทเทสที่ ๑ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ พ.จ. ๓๐/๒๘/๙๐

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๒๗ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสูตรนิตเทส

๒. คหัญญกสูตรนิตเทส^๑

อธิบายคหัญญกสูตร

ว่าด้วยนรชนผู้ข่องอยู่ในถ้ำคือกาย

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายคหัญญกสูตร ดังต่อไปนี้

[๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

นรชนผู้ข่องอยู่ในถ้ำ ถูกกิเลสมากมายปิดบังไว้

เมื่อดำรงตนอยู่(อย่างนี้) ก็จมลงในเหตุให้ลุ่มหลง

ผู้เป็นเช่นนั้นแล ย่อมอยู่ไกลจากวิเวก

เพราะกามทั้งหลายในโลกไม่เป็นของที่นรชนจะได้ง่ายเลย

คำว่า **ผู้ข่องอยู่ในถ้ำ** ในคำว่า **ผู้ข่องอยู่ในถ้ำ** ถูกกิเลสมากมายปิดบังไว้

กล่าวไว้แล้วข้างต้น อนึ่ง คำว่า ถ้ำ ควรกล่าวถึงก่อน กาย ตรัสเรียกว่า ถ้ำ

คำว่า **กาย ถ้ำ ร่างกาย ร่างกายตน เรือ รถ ธง จอมปลวก รั้ง นคร กระท่อม**

ฝั หม้อ หรือนาค นี้เป็นชื่อของกาย

คำว่า **ผู้ข่องอยู่ในถ้ำ** ได้แก่ ผู้ข่อง คือ ดิต เกี้ยว เกาะดิด เกี้ยวพัน พัวพัน

อยู่ในถ้ำ อธิบายว่า นรชน ข่อง คือ ดิต เกี้ยว เกาะดิด เกี้ยวพัน พัวพันอยู่ในถ้ำ

เหมือนสิ่งของที่ข่อง ดิต เกี้ยว แขนว เกี้ยวพัน ดิตตรงอยู่ที่ตะปูข้างฝา หรือที่

ไม้แขนว ฉะนั้น

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ราธะ^๒ ผู้ข่อง ดิตอยู่ในความพอใจ

ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็น

เหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่น ถ้อมมั่น นอนเนื่องในรูป เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกว่า ผู้ข่อง ...

ราธะ ผู้ข่อง ดิตอยู่ในความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก

อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่น ถ้อมมั่น นอนเนื่องในเวทนา ... ใน

เชิงอรรถ :

^๑ ข.สุ. ๒๕/๗๗๙-๗๘๐/๔๘๖-๔๘๘

^๒ ราธะ เป็นชื่อของภิกษุผู้เป็นสหวิหริกของพระสารีบุตรซึ่งบวชเมื่อแก่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสุตตนิทเทส

สัญญา ...ในสังขาร ... ในวิญญาน เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกว่า ผู้ข้อง"^๑ คำว่า ผู้ข้อง เป็นชื่อของความเกี่ยวข้อง รวมความว่า ผู้ข้องอยู่ในถ้า

คำว่า **ถูกกิเลสมากหลายปิดบังไว้** อธิบายว่า ถูกกิเลสเป็นอันมากปิดบังไว้ คือ ถูกราคะปิดบังไว้ ถูกโทสะปิดบังไว้ ถูกโมหะปิดบังไว้ ถูกโกธะปิดบังไว้ ถูกอุปนาหะปิดบังไว้ ถูกมกขะปิดบังไว้ ถูกปฬาสะปิดบังไว้ ถูกอิสสาปิดบังไว้ ถูกมัจฉริยะปิดบังไว้ ถูกมายาปิดบังไว้ ถูกสาถะยะปิดบังไว้ ถูกถัมภะปิดบังไว้ ถูกสาร์มภะปิดบังไว้ ถูกมานะปิดบังไว้ ถูกอติมานะปิดบังไว้ ถูกมทะปิดบังไว้ ถูกปมาทะปิดบังไว้ ได้แก่ ถูกกิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวาย ทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน... ความเดือดร้อนทุกประการ ... อภุสลาภิสังขาร ทุกประเภท ปิดบัง ปกปิด ปิดล้อม หุ้มห่อ โอบล้อม ห้อมล้อม ครอบคลุม ปกคลุม บดบังไว้ รวมความว่า ผู้ข้องอยู่ในถ้า ถูกกิเลสมากหลายปิดบังไว้

คำว่า **นรชน ... เมื่อดำรงตนอยู่** ในคำว่า **นรชน ... เมื่อดำรงตนอยู่** **กิจกรรมลงในเหตุให้ลุ่มหลง** อธิบายว่า นรชนเมื่อดำรงตนอยู่ คือ ผู้กำหนดก็ดำรงตนอยู่ ตามอำนาจราคะ ผู้ขัดเคืองก็ดำรงตนอยู่ตามอำนาจโทสะ ผู้หลงก็ดำรงตนอยู่ตามอำนาจโมหะ ผู้ยึดติดก็ดำรงตนอยู่ตามอำนาจมานะ ผู้ยึดถือก็ดำรงตนอยู่ตามอำนาจทิฐิ^๒ ผู้ฟุ้งซ่านก็ดำรงตนอยู่ตามอำนาจอุทธัจจะ(ความฟุ้งซ่าน) ผู้ลึกลง

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ข. ๑๗/๑๖๑/๑๕๓

^๒ ทิฎฐิ ในที่นี้หมายถึง ทิฎฐิ ๖๒ แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. **บุพพันตักปัฏทวาทะ** ความเห็นกำหนดชั้นรศวนอดีตมี ๑๘ คือ

(๑) สัสสวาทะ เห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยงมี ๔ อย่าง (๒) เอกัจจสัสสวาทะ เห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยงเป็นบางอย่างมี ๔ อย่าง (๓) อันตานันติกวาทะ เห็นว่าโลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุดมี ๔ อย่าง (๔) อมรา-ริกเขปวาทะ ความเห็นหลบเลี่ยง ไม่แน่นอนมี ๔ อย่าง (๕) อธิจจสมุปป็นวาทะ เห็นว่าอัตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัยมี ๒ อย่าง

๒. **อปรัณตักปัฏทวาทะ** ความเห็นกำหนดชั้นรศวนอนาคตมี ๔๔ คือ

(๑) สัญญิวาทะ เห็นว่าอัตตาทหลังจากตายแล้วมีสัญญามี ๑๖ อย่าง (๒) อสัญญิวาทะ เห็นว่าอัตตาทหลังจากตายแล้วไม่มีสัญญามี ๘ อย่าง (๓) เนวสัญญานาสัญญิวาทะ เห็นว่าอัตตาทหลังจากตายแล้วมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่มี ๘ อย่าง (๔) อจเจทวาทะ เห็นว่าหลังจากตายแล้วอัตตาทขาดสูญมี ๗ อย่าง (๕) ทิฎฐธัมมนิพพานวาทะ เห็นว่ามีสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบันมี ๕ อย่าง (ที.สิ.(แปล) ๙/๒๘-๑๐๔/๑๑-๓๙)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสูตรนิตเทส

ก็ดำรงตนอยู่ตามอำนาจวิจิกิจจา(ความลึกลับสงสัย) ผู้ตกอยู่ในพลังกิเลสก็ดำรงตนอยู่ตามอำนาจอนุสัย(กิเลสที่นอนเนื่อง) รวมความว่า นรชน ... เมื่อดำรงตนอยู่ ย่อมเป็นอย่างนี้

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย รูปที่รู้ได้ทางตา ที่นำปรารภานา นำใคร นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร พาใจให้กำหนด ก็มีอยู่ ถ้าภิกษุเพลิดเพลิน เขยชม ยึดติดรูปนั้นอยู่ ภิกษุทั้งหลาย เสียงที่รู้ได้ทางหู ... มีอยู่ ... กลิ่นที่รู้ได้ทางจมูก ... มีอยู่ ... รสที่รู้ได้ทางลิ้น ... มีอยู่ ... โผฏฐัพพะที่รู้ได้ทางกาย ... มีอยู่ ... ธรรมารมณที่รู้ได้ทางใจ ที่นำปรารภานา นำใคร นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร พาใจให้กำหนด ก็มีอยู่ ถ้าภิกษุเพลิดเพลิน เขยชม ยึดติดธรรมารมณนั้นอยู่"^๑ รวมความว่า นรชน ... เมื่อดำรงตนอยู่ ย่อมเป็นอย่างนี้

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ(ความรู้แจ้งอารมณ์) ที่เข้าถึงรูป เมื่อดำรงอยู่ ก็มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้ง เข้าไปเสพเสวย ความเพลิดเพลิน ตั้งอยู่ ถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ได้ ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณที่เข้าถึงเวทนา ... วิญญาณ ที่เข้าถึงสัญญา ... วิญญาณ ที่เข้าถึงสังขาร เมื่อดำรงอยู่ ก็มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้ง เข้าไปเสพเสวยความเพลิดเพลิน ตั้งอยู่ ถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ได้"^๒ รวมความว่า นรชน ... เมื่อดำรงตนอยู่ ย่อมเป็นอย่างนี้

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความกำหนด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก มีอยู่ในกวัฬงการาหาร(อาหารคือข้าว) วิญญาณก็ตั้งอยู่ งอกงามในกวัฬงการาหารนั้นได้ วิญญาณ ตั้งอยู่ งอกงามได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูปก็มีได้ในที่นั้น ความก้าวลงแห่งนามรูปมีอยู่ในที่ใด ความเจริญแห่งสังขารก็มีได้ในที่นั้น ความเจริญแห่งสังขารมีอยู่ในที่ใด ความเกิดในภพใหม่ก็มีได้ในที่นั้น ความเกิดในภพใหม่มีอยู่ในที่ใดชาติ ชรา มรณะ ต่อไปก็มีได้ในที่นั้นชาติ ชรา มรณะ ต่อไป มีอยู่ในที่ใด เราก็กล่าวว่า ที่นั้นมีความเศร้าโศก มีความหม่นหมอง มีความคับแค้นใจ" รวมความว่า นรชน ... เมื่อดำรงตนอยู่ ย่อมเป็นอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ส.สพ. ๑๘/๑๔/๘๖

^๒ ส.ข. ๑๗/๕๓/๔๔

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสูตรตันตปิฎก

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความกำหนด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากมีอยู่ใน
 ผัสสาหาร(อาหารคือผัสสะ) ... ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความกำหนด ความเพลิดเพลิน
 ความทะยานอยากมีอยู่ในมนัสสเจตนาหาร(อาหารคือมนัสสเจตนา) ... ภิกษุทั้งหลาย
 ถ้าความกำหนด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากมีอยู่ในวิญญาณาหาร
 (อาหารคือวิญญาณ) วิญญาณก็ตั้งอยู่ ออกงามในวิญญาณาหารนั้นได้ วิญญาณ
 ตั้งอยู่ออกงามได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูปก็มีได้ในที่นั้น ความก้าวลงแห่ง
 นามรูปมีอยู่ในที่ใด ความเจริญแห่งสังขารก็มีได้ในที่นั้น ความเจริญแห่งสังขารมีอยู่
 ในที่ใด ความเกิดในภพใหม่ก็มีได้ในที่นั้น ความเกิดในภพใหม่มีอยู่ในที่ใดชาติ ชรา
 มรณะ ต่อไปก็มีได้ในที่นั้น ชาติ ชรา มรณะ ต่อไป มีอยู่ในที่ใด เราก็กล่าวว่า ที่นั้น
 มีความเศร้าโศก มีความหม่นหมอง มีความคับแค้นใจ^๑” รวมความว่า นรชน ...
 เมื่อดำรงตนอยู่ ย่อมเป็นอย่างนี้

คำว่า จมลงในเหตุให้ลุ่มหลง อธิบายว่า กามคุณ ๕ ตรัสเรียกว่า เหตุ
 ให้ลุ่มหลง

คือ รูปที่รู้ได้ทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ขวนให้รัก ชักให้ใคร่
 พาใจให้กำหนด เสียงที่รู้ได้ทางหู ... กลิ่นที่รู้ได้ทางจมูก ... รสที่รู้ได้ทางลิ้น ...
 โผฏฐัพพะที่รู้ได้ทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ขวนให้รัก ชักให้ใคร่
 พาใจให้กำหนด เพราะเหตุไร กามคุณ ๕ จึงตรัสเรียกว่า เหตุให้ลุ่มหลง เพราะโดย
 มากเทวดาและมนุษย์ ย่อมหลง ลุ่มหลง หลงงมภายในกามคุณ ๕ เทวดาและมนุษย์
 เหล่านั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้หลง ลุ่มหลง หลงงมภายใน คือ ถูกอวิชชาทำให้มืดบอด หุ้มห่อ
 โอบล้อม ห้อมล้อม ครอบคลุม ปกคลุม บดบังไว้ เพราะเหตุนี้ กามคุณ ๕ จึงตรัส
 เรียกว่า เป็นเหตุให้ลุ่มหลง

คำว่า จมลงในเหตุให้ลุ่มหลง ได้แก่ จมลง หมกมุ่น หยั่งลง ดิ่งลง ในเหตุ
 ให้ลุ่มหลง รวมความว่า นรชน ... เมื่อดำรงตนอยู่ ก็จมลงในเหตุให้ลุ่มหลง

เชิงอรรถ :

^๑ ส.น. ๑๖/๖๔/๙๘

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสูตรนิตเทส

ว่าด้วยวิเวก ๓ อย่าง

คำว่า วิเวก ในคำว่า ผู้เป็นเช่นนั้นแล ย่อมอยู่ไกลจากวิเวก ได้แก่ วิเวก ๓ อย่าง คือ (๑) กายวิเวก(ความสงบกาย) (๒) จิตตวิเวก(ความสงบใจ) (๓) อุปธิวิเวก(ความสงบอุปธิ)

กายวิเวก เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมใช้สอยเสนาสนะที่สงบ คือ ป่า โคนต้นไม้ ภูเขา ชอกเขา ช่องเขา สุสาน ป่าดงดิบ กลางแจ้ง ลอมฟาง และมีกายสงบอยู่ คือ เดินรูปเดียว ยืนรูปเดียว นั่งรูปเดียว นอนรูปเดียว เข้าหมู่บ้านบิณฑบาตรูปเดียว กลับรูปเดียว นั่งในที่ลับรูปเดียว อธิษฐานจงกรมรูปเดียว เทียวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปลำพังรูปเดียว นี้ชื่อว่ากายวิเวก

จิตตวิเวก เป็นอย่างไร

คือ ผู้บรรลุปฐมฌานย่อมมีจิตสงบจากนิวรณ์^๑ ผู้บรรลุทุติยฌานย่อมมีจิตสงบจากวิตกและวิจารณ์ ผู้บรรลุตติยฌานย่อมมีจิตสงบจากปีติ ผู้บรรลุจตุตถฌานย่อมมีจิตสงบจากสุขและทุกข์ ผู้บรรลุอากาศาณัญญายตนสมาบัติ^๒ ย่อมมีจิตสงบจากรูปสัญญา^๓ ปฏิขสัญญา^๔ นานัตตสัญญา^๕ ผู้บรรลุวิญญาณัญญายตนสมาบัติ^๖ ย่อมมีจิตสงบจากอากาศาณัญญายตนสัญญา ผู้บรรลุอากิญจัญญายตนสมาบัติ^๗ ย่อมมีจิตสงบจากวิญญาณัญญายตนสัญญา ผู้บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ^๘ ย่อมมีจิตสงบจากอากิญจัญญายตนสัญญา

เชิงอรรถ :

^๑ นิวรณ์ ๑๐ ประการ ๕/๑๗

^๒ อากาศาณัญญายตนสมาบัติ คือสมาบัติที่กำหนดอากาศ คือความว่างอันหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ เป็นขั้นที่ ๑ ของอรูปฌาน (ข.ม.อ. ๗/๙๖)

^๓ รูปสัญญา คือความจำได้หมายรู้เรื่องรูป หมายถึงสัญญาในรูปฌาน ๑๕ ด้วยสามารถกฤตวิบากและกิริยา (ข.ม.อ. ๗/๙๖)

^๔ ปฏิขสัญญา คือความจำได้หมายรู้ ความกระทบกระทั่งในใจ ที่เกิดจากการกระทบกันแห่งตากับรูป เป็นต้น (ข.ม.อ. ๗/๙๖)

^๕ นานัตตสัญญา คือความหมายรู้ไม่ขาดน้อมใจ หมายถึงกามาวจรสัญญา ๔๔ (ข.ม.อ. ๗/๙๗)

^๖ วิญญาณัญญายตนสมาบัติ คือสมาบัติที่กำหนดวิญญาณเป็นอารมณ์ (ข.ม.อ. ๗/๙๗)

^๗ อากิญจัญญายตนสมาบัติ คือสมาบัติที่กำหนดความไม่มีอะไรเหลือเป็นอารมณ์ (ข.ม.อ. ๗/๙๗)

^๘ เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ คือสมาบัติที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ (ข.ม.อ. ๗/๙๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสุตตนิทเทส

ผู้เป็นพระโสดาบันย่อมมีจิตสังัดจากสักกายทิฐิ^๑ วิจิกจฉา^๒ สิล্পพตปรามาส^๓ ทิฏฐานุสัย^๔ วิจิกจฉานุสัย^๕ และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับสักกายทิฐิ เป็นต้นนั้น

ผู้เป็นพระสกทาคามี ย่อมมีจิตสังัดจากกามราคสังโยชน^๖ ปฏิฆสังโยชนอย่างหายาบ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อย่างหายาบ และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับ กามราคสังโยชนเป็นต้นนั้น

ผู้เป็นพระอนาคามี ย่อมมีจิตสังัดจากกามราคสังโยชน ปฏิฆสังโยชนอย่างละเอียด กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อย่างละเอียด และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับ กามราคสังโยชนเป็นต้นนั้น

ผู้เป็นพระอรหันต์ ย่อมมีจิตสังัดจากรูปราคะ^๗ อรูปราคะ^๘ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มานานุสัย^๙ ภวราคานุสัย^{๑๐} อวิชชานุสัย^{๑๑} เหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับ รูปราคะเป็นต้นนั้น และสังขารนิमितทั้งปวงในภายนอก นี้ชื่อว่าจิตตวิเวก

เชิงอรรถ :

^๑ **สักกายทิฐิ** ดูเชิงอรรถข้อ ๑๒/๕๙

^๒ **วิจิกจฉา** ความลังเลสงสัยในฐานะ ๘ อย่าง คือ (๑) ความสงสัยในทุกข์ (๒) ความสงสัยในทุกขสมุทัย (๓) ความสงสัยในทุกขนิโรธ (๔) ความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (๕) ความสงสัยในส่วนเบื้องต้น (๖) ความสงสัยในส่วนเบื้องปลาย (๗) ความสงสัยทั้งในส่วนเบื้องต้นและส่วนเบื้องปลาย (๘) ความสงสัยในธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น คือ ความที่ปฏิเสธสมุปปาทมีอวิชชานี้เป็นปัจจัย ดูรายละเอียด ข้อ ๑๗๔/๕๙๔

^๓ **ซิล্পพตปรามาส** คือความถือมั่นศิลปพรต โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นว่าจะบริสุทธิ หลุดพ้นได้ด้วยศิลปพรต (ข.ม.อ. ๗/๙๘)

^๔ **ทิฏฐานุสัย** ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๑

^๕ **วิจิกจฉานุสัย** ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๑

^๖ **กามราคสังโยชน** กิเลสอันผูกใจสัตว์ ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์หรือผูกกรรมไว้กับผล คือความกำหนัดในกาม ความติดใจในกาม (อภิ.วิ.(แปล) ๓๕/๙๖๙/๖๒๐)

^๗ **รูปราคะ** คือความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในรูปภพ (ข.ม.อ. ๗/๑๐๐)

^๘ **อรูปราคะ** คือความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในอรูปภพ (ข.ม.อ. ๗/๑๐๐)

^๙ **มานานุสัย** ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๑

^{๑๐} **ภวราคานุสัย** ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๑

^{๑๑} **อวิชชานุสัย** ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันิทเทส

อุปธิวิเวก เป็นอย่างไร

คือ กิเลสก็ดี ชันธ์ก็ดี อภิสังขารก็ดี ตรัสเรียกว่า อุปธิ อมตนิพพาน ตรัสเรียกว่า อุปธิวิเวก คือธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นต้นเหตุ เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท นี้ชื่อว่าอุปธิวิเวก

กายวิเวกย่อมมีแก่บุคคลผู้มีกายหลีกออกแล้ว ยินดีในเนกขัมมะ จิตตวิเวกย่อมมีแก่บุคคลผู้มีจิตบริสุทธิ์ ถึงความเป็นผู้ผ่องแผ้วยิ่ง และอุปธิวิเวกย่อมมีแก่บุคคลผู้ปราศจากอุปธิ บรรลุนิพพานอันปราศจากปัจจัยปรุงแต่งแล้ว

คำว่า **ไกลจากวิเวก** อธิบายว่า ผู้ซึ่งอยู่ในถ้ำอย่างนี้ ถูกกิเลสมากหลาย ปิดบังไว้อย่างนี้ จมลงในเหตุให้ลุ่มหลงอย่างนี้ ย่อมอยู่ไกลจากกายวิเวกบ้าง ไกลจากจิตตวิเวกบ้าง ไกลจากอุปธิวิเวกบ้าง คือ ไกล ห่างไกล แสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ใกล้เคียง ไม่ชิด ไม่ใกล้ชิด

คำว่า **ผู้เป็นเช่นนั้น** ได้แก่ ผู้เป็นเช่นนั้น คือ ผู้เป็นอย่างนั้น ผู้ดำรงอยู่อย่างนั้น ผู้เป็นประการนั้น ผู้มีส่วนอย่างนั้น จมลงในเหตุให้ลุ่มหลง รวมความว่า ผู้เป็นเช่นนั้นย่อมอยู่ไกลจากวิเวก

ว่าด้วยกาม ๒ อย่าง

คำว่า **กาม** ในคำว่า **เพราะกามทั้งหลายในโลกไม่เป็นของที่รชนละได้ง่ายเลย** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม

วัตถุกาม คืออะไร

คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เครื่องอุปโภค เครื่องนุ่งห่ม ทาส หญิงชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท กองพลรบ คลังหลวง และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่ง (เหล่านี้)ชื่อว่าวัตถุกาม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันตนิทเทส

อิกนัยหนึ่ง กามที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน กามที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก ที่เป็นทั้งภายในและภายนอก กามอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่าง ประณีต กามที่เป็นของสัตว์ในอบาย ที่เป็นของมนุษย์ ที่เป็นของทิพย์ กามที่ปรากฏ เจาะหน้า ที่เนรมิตขึ้นเอง ที่ไม่ได้เนรมิตขึ้นเอง ที่ผู้อื่นเนรมิตให้ กามที่มีผู้ ครอบครอง ที่ไม่มีผู้ครอบครอง ที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ที่ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา สภาวะธรรมที่เป็นกามาวจร ที่เป็นรูปาวจร ที่เป็นอรูปาวจรแม้ทั้งปวง กามที่ เป็นเหตุเกิดแห่งตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ชื่อว่ากาม เพราะมีความหมายว่า นำปรารถนา นำยินดี นำลุ่มหลง เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คืออะไร

คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ ความดำริ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความดำริ ชื่อว่ากาม ได้แก่ ความพอใจ ด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนัดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพิลิดเพิลินด้วย อำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจ ความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือ ความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วย อำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

(สมจริงดังที่พระเจ้าอชุตมมาสกเปล่งอุทานว่า)

เจ้ากามเอ๋ย เราเห็นรากเหง้าของเจ้าแล้ว

เจ้าเกิดเพราะความดำริ เราจักไม่ดำริถึงเจ้าอีก

เจ้าจักไม่เกิดมาเป็นอย่างนี้ได้อีกละเจ้ากามเอ๋ย^๑

เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ชา. ๒๗/๓๙/๑๘๘, ข.จ. ๓๐/๘/๓๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๒. อัญญากรสุตตันิทเทส

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก^๑ มนุษยโลก เทวโลก^๒ ชั้นธโลก ธาตุโลก^๓ อายตนโลก^๔

คำว่า เพราะกามทั้งหลายในโลกไม่เป็นของที่นรชนจะได้ง่ายเลย อธิบายว่า เพราะกามทั้งหลายในโลกเป็นของที่นรชนจะได้ยาก คือ สละได้ยาก สละออกได้ยาก ย้ายได้ยาก แก้ออกได้ยาก แหวกออกได้ยาก ซ้ำมได้ยาก ซ้ำมพ้นได้ยาก ก้าวพ้นได้ยาก กลับตัวหลีกเลี่ยงได้ยาก รวมความว่า เพราะกามทั้งหลายในโลกไม่เป็นของที่นรชนจะได้ง่ายเลย ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

- ^๑ **อบายโลก** คือโลกที่ปราศจากความเจริญ ได้แก่ (๑) นiry นรก (๒) ตีรังจานโยนิ กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน (๓) ปิตติวิสัย แดนเปรต (๔) อสุรกาย พวกหาหนวันไร้ความเจริญ (ขุ.อิตติ. ๒๕/๙๓/๓๑๒)
- ^๒ **เทวโลก** คือโลกของหมู่เทพในสวรรค์ชั้นกามาจรทั้ง ๖ เป็นภพที่มีอารมณ์เลิศ โลกที่มีแต่ความสุข แต่ยังคงเกี่ยวข้องกับกามอยู่ ได้แก่ (๑) จาคุมหาราชิกา สวรรค์ที่ทำวหาราชทั้ง ๔ ปกครองอยู่ (ท้าวธตรฐ จอมคนธรรพ์ครองทิศตะวันออก, ท้าววิรุฬหกจอมกมุภัณฑ์ครองทิศใต้, ท้าววิรูปักษ์จอมนาครครองทิศตะวันตก, ท้าวเวรหรือเวสวันจอมยักษ์ครองทิศเหนือ) (๒) ดาวดึงส์ แดนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ มีท้าวสักกะ เป็นจอมเทพ (๓) ยามา แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสุยามาเป็นจอมเทพ (๔) ดลิต แดนที่อยู่แห่งเทพผู้เฝ้าด้วยสิริสมบัติของตน มีท้าวสันดลิตเป็นจอมเทพ (๕) นิมมานรดี แดนแห่งเทพผู้มีความยินดีในการนรมิต มีท้าวสนิมมิตเป็นจอมเทพ (๖) ปรนิมมิตสวัตดี แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นนรมิต คือเสวยสมบัติที่เทพพวกอื่นนรมิตให้ มีท้าวสวัตดีเป็นจอมเทพ (ส.ม. ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๙)
- ^๓ **ธาตุโลก** หมายถึงธาตุ ๑๘ คือสิ่งที่ทรงสภาวะของตนเองอยู่ ตามที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นเป็นไปตามธรรมเนียม คือ กำหนดแห่งธรรมตา ไม่มีผู้สร้าง ผู้บันดาล และมีรูปลักษณะ กิจ อากาโรเป็นแบบจำเพาะตัว อันพึงกำหนดเอาเป็นหลักได้แต่ละอย่าง ๆ ได้แก่ (๑) จักขธาตุ ธาตุคือจักขุปสาท (๒) รูปธาตุ ธาตุคือรูปารมณ์ (๓) จักขุวิญญาณธาตุ ธาตุคือจักขุวิญญาณ (๔) โสถธาตุ ธาตุคือโสถปสาท (๕) สัทธาธาตุ ธาตุคือสัทธาอารมณ์ (๖) โสตริวิญญาณธาตุ ธาตุคือโสตริวิญญาณ (๗) ขานธาตุ ธาตุคือขานปสาท (๘) คันธธาตุ ธาตุคือคันธอารมณ์ (๙) ขานวิญญานธาตุ ธาตุคือขานวิญญาน (๑๐) ชิวหาธาตุ ธาตุคือชิวหาปสาท (๑๑) รสธาตุ ธาตุคือรสอารมณ์ (๑๒) ชิวหาวิญญานธาตุ ธาตุคือชิวหาวิญญาน (๑๓) ภายธาตุ ธาตุคือภายปสาท (๑๔) โภจฐัพพธาตุ ธาตุคือโภจฐัพพารมณ์ (๑๕) ภายวิญญานธาตุ ธาตุคือภายวิญญาน (๑๖) มโนธาตุ ธาตุคือมโน (๑๗) ธรรมธาตุ ธาตุคือธรรมารมณ์ (๑๘) มโนวิญญานธาตุ ธาตุคือมโนวิญญาน (อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๑๘๓-๑๘๔/๑๔๒-๑๔๖)
- ^๔ **อายตนโลก** หมายถึงอายตนะ ๑๒ คือ (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้) อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ (๑) ตา (๒) หู (๓) จมูก (๔) ลิ้น (๕) ภาย (๖) ใจ อายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ (๑) รูป (๒) เสียง (๓) กลิ่น (๔) รส (๕) โภจฐัพพะ (๖) ธรรมารมณ์ ทั้ง ๖ นี้ เรียกทั่วไปว่า อารมณ์ ๖ คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง (อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๑๕๔-๑๖๗/๑๑๒-๑๑๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๒. คหิฏฐกสูตรนิตเทส

นรชนผู้ข้องอยู่ในถ้ำ ถูกกิเลสมากหลายปิดบังไว้
เมื่อดำรงตนอยู่(อย่างนี้) ก็จมลงในเหตุให้ลุ่มหลง
ผู้เป็นเช่นนั้นแล ย่อมอยู่ไกลจากวิเวก
เพราะกามทั้งหลายในโลกไม่เป็นของที่นรชนจะได้ง่ายเลย
[๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**สัตว์เหล่านั้น มีความปรารถนาเป็นต้นเหตุ
ติดพันอยู่กับความพอใจในภพ
มุ่งหวัง(กาม)ในกาลภายหลัง หรือในกาลก่อน
ปรารถนากามเหล่านี้และกามที่มีอยู่ก่อน
ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นได้ยาก (และ)ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย**

คำว่า **มีความปรารถนาเป็นต้นเหตุ ติดพันอยู่กับความพอใจในภพ**
อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความปรารถนา

คือ ความกำหนด ความกำหนดนึก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี
ความเพิลิตเพิลิน ความกำหนดด้วยอำนาจความเพิลิตเพิลิน ความกำหนดนึก
แห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความเห็น ความเห็นกระหาย ความ
ข้องอยู่ ความจมอยู่ ธรรมชาติที่ทำให้พลุกพล่าน ธรรมชาติที่หลอกลวง ธรรมชาติ
ที่ยังสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิดพร้อม ธรรมชาติที่ร้อยรัด ธรรมชาติที่
มีชาย ธรรมชาติที่กำซาบใจ ธรรมชาติที่ซ่านไป ธรรมชาติดุจเส้นด้าย ธรรมชาติที่
แผ่ไป ธรรมชาติที่ประมวลมา ธรรมชาติที่เป็นเพื่อน ความคณิงหา ตัณหาที่นำ
พาไปสู่ภพ ตัณหาจุดป่า ตัณหาจุดป่าทึบ ความเขยชิด ความเยื่อใย ความหวังใย
ความผูกพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง ภาวะที่หวัง ความหวังในรูป ความหวังในเสียง
ความหวังในกลิ่น ความหวังในรส ความหวังในโณภูฐัพพะ ความหวังในลาภ ความ
หวังในทรัพย์ ความหวังในบุตร ความหวังในชีวิต ธรรมชาติที่กระซิบ ธรรมชาติที่
กระซิบบ่อยๆ ธรรมชาติที่กระซิบยิ่ง ความกระซิบ กิริยาที่กระซิบ ภาวะที่กระซิบ
ความละโมภ กิริยาที่ละโมภ ภาวะที่ละโมภ ธรรมชาติที่ทำให้หวั่นไหว ภาวะที่ใคร่แต่
อารมณ์ดี ๆ ความกำหนดในฐานะอันไม่ควร ความโลภเกินพอดี ความติดใจ กิริยา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันตนิทเทส

ที่ติดใจ ความปรารถนา ความใฝ่หา ความหมายปอง กามตัณหา ภวตัณหา
 วิภวตัณหา ตัณหาในรูปภพ ตัณหาในอรูปภพ ตัณหาในนิโรธ รูปตัณหา สัททตัณหา
 คันธตัณหา รสตัณหา โภกฐัพพตัณหา ชัมมตัณหา โอบะ โยคะ คันถะ อุปาทาน
 อวารณ นีวรณ เครื่องปิดบัง เครื่องผูก อุปกิเลส อนุสัย ปริยญฺฐาน ตัณหาจุจเภาวัลย
 ความปรารถนาวัตถุอย่างต่าง ๆ รากเหง้าแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ แดนเกิดแห่งทุกข์
 บ่วงแห่งมาร เบ็ดแห่งมาร วิสัยแห่งมาร ตัณหาจุจแม่น้ำ ตัณหาจุจตาข่าย ตัณหา
 จุจไซ้ตรวน ตัณหาจุจสมุทร อภิขเฌมา อุกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า **มีความปรารถนาเป็นต้นเหตุ** ได้แก่ มีความปรารถนาเป็นต้นเหตุ คือ
 มีความปรารถนาเป็นสาเหตุ มีความปรารถนาเป็นปัจจัย มีความปรารถนาเป็นเหตุ
 มีความปรารถนาเป็นแดนเกิด รวมความว่า มีความปรารถนาเป็นต้นเหตุ

คำว่า **ติดพันอยู่กับความพอใจในภพ** อธิบายว่า ความพอใจในภพอย่างเดียว
 คือ สุขเวทนา

ความพอใจในภพ ๒ อย่าง คือ

๑. สุขเวทนา	๒. วัตถุที่น่าปรารถนา

ความพอใจในภพ ๓ อย่าง คือ

๑. ความเป็นหนุ่มสาว	๒. ความไม่มีโรค
๓. ชีวิต	

ความพอใจในภพ ๔ อย่าง คือ

๑. ลาภ	๒. ยศ
๓. สรรเสริญ	๔. สุข

ความพอใจในภพ ๕ อย่าง คือ

๑. รูปที่น่าพอใจ	๒. เสียงที่น่าพอใจ
๓. กลิ่นที่น่าพอใจ	๔. รสที่น่าพอใจ
๕. โภกฐัพพะที่น่าพอใจ	

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสุตตนิทเทส

ความพอใจในภพ ๖ อย่าง คือ

๑. ความสมบูรณ์แห่งตา	๒. ความสมบูรณ์แห่งหู
๓. ความสมบูรณ์แห่งจมูก	๔. ความสมบูรณ์แห่งลิ้น
๕. ความสมบูรณ์แห่งกาย	๖. ความสมบูรณ์แห่งใจ

ผู้ติดพันอยู่กับความพอใจในภพ ได้แก่ ช้อง คือ ดิด เกี้ยว เกาะดิด เกี้ยวพัน พัวพันในสุขเวทนา ... ในวัตถุที่น่าปรารถนา ... ในความเป็นหนุ่มสาว ... ในความไม่มีโรค ... ในชีวิต ... ในลาภ ... ในยศ ... ในสรรเสริญ ... ในสุข ... ในรูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โภกฐัพพะที่น่าพอใจ ... ในความสมบูรณ์แห่งตา ... หู ... จมูก ... ลิ้น ... กาย ช้อง คือ ดิด เกี้ยว เกาะดิด เกี้ยวพัน พัวพันในความสมบูรณ์แห่งใจ รวมความว่า มีความปรารถนาเป็นต้นเหตุ ติดพันอยู่กับความพอใจในภพ

คำว่า สัตว์เหล่านั้น ... ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นได้ยาก (และ)ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย อธิบายว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจในภพเหล่านั้น อันสัตว์หลุดพ้นได้ยาก หรือสัตว์ทั้งหลายปลดเปลื้อง(ตน)ได้ยาก จากธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจในภพนั้น

ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจในภพเหล่านั้น อันสัตว์หลุดพ้นได้ยาก เป็นอย่างไร

คือ สุขเวทนา อันสัตว์หลุดพ้นได้ยาก คือ ปลดเปลื้องได้ยาก ทรงตัวได้ยาก แก้ออกได้ยาก แหวกออกได้ยาก ข้ามได้ยาก ข้ามพ้นได้ยาก ก้าวพ้นได้ยาก กลับตัวหลีกเลี่ยงได้ยาก วัตถุที่น่าปรารถนา ... ความเป็นหนุ่มสาว ... ความไม่มีโรค ... ชีวิต ... ลาภ ... ยศ ... สรรเสริญ ... สุข ... รูปที่น่าพอใจ ... เสียงที่น่าพอใจ ... กลิ่นที่น่าพอใจ ... รสที่น่าพอใจ ... โภกฐัพพะที่น่าพอใจ ... ความสมบูรณ์แห่งตา ... ความสมบูรณ์แห่งหู ... ความสมบูรณ์แห่งจมูก ... ความสมบูรณ์แห่งลิ้น ... ความสมบูรณ์แห่งกาย ... ความสมบูรณ์แห่งใจ อันสัตว์หลุดพ้นได้ยาก คือ ปลดเปลื้องได้ยาก ทรงตัวได้ยาก แก้ออกได้ยาก แหวกออกได้ยาก ข้ามได้ยาก ข้ามพ้นได้ยาก ก้าวพ้นได้ยาก กลับตัวหลีกเลี่ยงได้ยาก ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจในภพเหล่านั้น อันสัตว์หลุดพ้นได้ยากเป็นอย่างไร

สัตว์ทั้งหลายปลดเปลื้อง(ตน)ได้ยาก จากธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจในภพนั้น เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันตนิทเทส

คือ สัตว์ทั้งหลายปลดเปลื้อง(ตน)ได้ยาก คือ ปลดเปลื้องขึ้นได้ยาก ทรงตัวได้ยาก ทรงตัวขึ้นได้ยาก ยกตัวขึ้นได้ยาก ยกตัวขึ้นได้ยากอย่างยิ่ง แก้ออกได้ยาก แหวกออกได้ยาก ข้ามได้ยาก ข้ามพ้นได้ยาก ก้าวพ้นได้ยาก กลับตัวหลังได้ยาก จากสุขเวทนา ... จากวัตถุที่น่าปรารถนา ... จากความเป็นหนุ่มสาว ... จากความไม่มีโรค ... จากชีวิต ... จากลาภ ... จากยศ ... จากสรรเสริญ ... จากสุข ... จากรูปที่น่าพอใจ ... จากเสียงที่น่าพอใจ ... จากกลิ่นที่น่าพอใจ ... จากรสที่น่าพอใจ ... จากโภจทรัพย์ที่น่าพอใจ ... จากความสมบูรณ์แห่งตา ... จากความสมบูรณ์แห่งหู ... จากความสมบูรณ์แห่งจมูก ... จากความสมบูรณ์แห่งลิ้น ... จากความสมบูรณ์แห่งกาย ปลดเปลื้อง(ตน)ได้ยาก คือ ปลดเปลื้องขึ้นได้ยาก ทรงตัวได้ยาก ทรงตัวขึ้นได้ยาก ยกตัวขึ้นได้ยาก ยกตัวขึ้นได้ยากอย่างยิ่ง แก้ออกได้ยาก แหวกออกได้ยาก ข้ามได้ยาก ข้ามพ้นได้ยาก ก้าวพ้นได้ยาก กลับตัวหลังได้ยาก จากความสมบูรณ์แห่งใจ สัตว์ทั้งหลายปลดเปลื้อง(ตน)ได้ยาก จากธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจในภพนั้น เป็นอย่างนี้ รวมความว่า สัตว์เหล่านั้น ... ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นได้ยาก

คำว่า **ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย** อธิบายว่า สัตว์เหล่านั้น ตนเองก็จมดิ่งอยู่ จึงไม่สามารถจุดรั้งคนอื่นที่จมดิ่งอยู่แล้วขึ้นมาได้ สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “จุนทะ ข้อที่บุคคลซึ่งตนเองก็จมดิ่งอยู่จักจุดรั้งผู้อื่นที่จมดิ่งอยู่แล้วขึ้นมาได้ เป็นไปไม่ได้เลย จุนทะ ข้อที่บุคคลผู้มีได้ฝึกฝน มิได้อบรม ยังมีได้ดับกิเลสด้วยตนเอง จักฝึกฝนอบรมผู้อื่น ทำผู้อื่นให้ดับกิเลส เป็นไปไม่ได้เลย”^๑ (สัตว์เหล่านั้น) จึงชื่อว่าทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ไม่มีใครอื่นที่จะทำให้สัตว์เหล่านั้นหลุดพ้นได้ ถ้าสัตว์เหล่านั้นจะพึงหลุดพ้นได้ สัตว์เหล่านั้นเมื่อปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเหมาะสม ปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ปฏิบัติเอื้อประโยชน์ ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรมด้วยตนเอง ก็จักพึงหลุดพ้นได้ด้วยเรี่ยวแรง ด้วยกำลัง ด้วยความพากเพียร ด้วยความบากบั่น ด้วยเรี่ยวแรงของนุรุษ ด้วยกำลังของนุรุษ ด้วยความพากเพียรของนุรุษ ด้วยความบากบั่นของนุรุษของตนเองเท่านั้น (สัตว์เหล่านั้น) จึงชื่อว่าทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย เป็นอย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ม. ๑๒/๘๗/๖๐, ข.จ. ๓๐/๓๓/๙๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันิทเทส

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

โธตกะ^๑ เราไม่สามารถปลดปล่อยใคร ๆ

ที่มีความสงสัยในโลกได้

แต่เธอเมื่อรู้แจ้งธรรมอันประเสริฐ

ก็จะข้ามโอชะนี้ได้เอง ด้วยประการฉะนี้^๒

(สัตว์เหล่านั้น)จึงชื่อว่า ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย เป็นอย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ตนทำตัวเอง ก็เศร้าหมองเอง ไม่ทำชั่ว ก็บริสุทธิ์เอง

ความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน

คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้^๓

สัตว์เหล่านั้นจึงชื่อว่า ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย เป็นอย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ฉันทันเหมือนกันแหละพราหมณ์

นิพพานมีอยู่ ทางไปนิพพานมีอยู่ เรา(ตถาคต)ผู้ชักชวนก็มีอยู่ ก็เมื่อเป็นเช่นนี้
สาวกที่เราสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร้าสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกสำเร็จนิพพานอันถึงที่สุด
โดยส่วนเดียว บางพวกก็ไม่สำเร็จ ในเรื่องนี้ เราจะทำอย่างไรได้ ตถาคตก็เป็นแต่ผู้
บอกทาง พระพุทธเจ้าก็เพียงบอกทางให้ ผู้ที่ปฏิบัติด้วยตนเองเท่านั้น จึงจะพึง
หลุดพ้นได้"^๔ สัตว์เหล่านั้นจึงชื่อว่า ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย อย่างนี้บ้าง รวม
ความว่า สัตว์เหล่านั้น ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นได้ยาก (และ)ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย

คำว่า มุ่งหวัง(กาม)ในกาลภายหลัง หรือในกาลก่อน อธิบายว่า อนาคต
ตรัสเรียกว่า ในกาลภายหลัง อดีต ตรัสเรียกว่า ในกาลก่อน อีกนัยหนึ่ง อนาคตใกล้
อดีตก็ดี ปัจจุบันใกล้อดีตก็ดี ตรัสเรียกว่า ในกาลภายหลัง อดีตใกล้อนาคตก็ดี
ปัจจุบันใกล้อนาคตก็ดี ตรัสเรียกว่า ในกาลก่อน

เชิงอรรถ :

^๑ โธตกะ เป็นชื่อของมาณพซึ่งเป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวรี (ข.จ. ๓๐/๓๓/๙๘)

^๒ ข.สุ. ๒๕/๑๐๗๑/๕๓๘, ข.จ. ๓๐/๓๓/๙๘, อภิ.ก. ๓๗/๓๒๕/๑๖๘

^๓ ข.ธ. ๒๕/๑๖๕/๔๖, ข.จ. ๓๐/๓๓/๙๙

^๔ ม.อ. ๑๔/๗๗/๕๗-๕๘, ข.จ. ๓๐/๓๓/๙๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๒. อัญญาสุตตันนิทเทส

บุคคลทำความมุ่งหวัง(กาม)ในกาลก่อนอย่างไร

คือ บุคคลย่อมทรมานระลึกถึงความเพลิดเพลินในอารมณ์นั้นว่า ในอดีตอันยาวนาน เราได้มีรูปร่างนี้มาแล้ว ... ได้มีเวทนาอย่างนี้มาแล้ว ... ได้มีสัญญาอย่างนี้มาแล้ว ... ได้มีสังขารอย่างนี้มาแล้ว บุคคลย่อมทรมานระลึกถึงความเพลิดเพลินในอารมณ์นั้นว่า ในอดีตอันยาวนาน เราได้มีวิญญาณอย่างนี้มาแล้ว บุคคลจึงชื่อว่า ทำความมุ่งหวัง(กาม)ในกาลก่อน เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลมีวิญญาณเกี่ยวเนื่องด้วยฉันทราคะในอารมณ์นั้นว่า ในอดีตอันยาวนาน เราได้มีตาอย่างนี้ ได้เห็นรูปร่างนี้ เพราะมีวิญญาณเกี่ยวเนื่องด้วยฉันทราคะ เขาจึงเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น เมื่อเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น บุคคลจึงชื่อว่า ทำความมุ่งหวัง(กาม)ในกาลก่อน อย่างนี้บ้าง ... ได้มีหูอย่างนี้ ได้ยินเสียงอย่างนี้ ... ได้มีจมูกอย่างนี้ ได้กลิ่นอย่างนี้ ... ได้มีลิ้นอย่างนี้ ได้ร่ำรสอย่างนี้ ... ได้มีกายอย่างนี้ รู้สึกผัสสะอย่างนี้ ... มีวิญญาณเกี่ยวเนื่องด้วยฉันทราคะในอารมณ์นั้นว่า ในอดีตอันยาวนาน เราได้มีใจอย่างนี้ รู้ธรรมารมณ์อย่างนี้ เพราะมีวิญญาณเกี่ยวเนื่องด้วยฉันทราคะ เขาจึงเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น เมื่อเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น บุคคลจึงชื่อว่า ทำความมุ่งหวัง(กาม)ในกาลก่อน เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลยินดี มุ่งหวัง ถึงความปลื้มใจ ด้วยการหัวเราะ พุดจา เล่นหัว กับมาตุคามในกาลก่อน บุคคลจึงชื่อว่า ทำความมุ่งหวัง(กาม)ในกาลก่อน เป็นอย่างนี้บ้าง

บุคคลทำความมุ่งหวัง(กาม)ในกาลภายหลังอย่างไร

คือ บุคคลตามระลึกถึงความเพลิดเพลินในอารมณ์นั้นว่า ในอนาคตอันยาวนาน เราพึงมีรูปร่างนี้ ... พึงมีเวทนาอย่างนี้ ... พึงมีสัญญาอย่างนี้ ... พึงมีสังขารอย่างนี้ บุคคลตามระลึกถึงความเพลิดเพลินในอารมณ์นั้นว่า ในอนาคตอันยาวนาน เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้ บุคคลจึงชื่อว่า ทำความมุ่งหวัง(กาม)ในกาลภายหลัง เป็นอย่างนี้บ้าง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสูตรตันตปิฎก

อีกนัยหนึ่ง บุคคลตั้งใจเพื่อให้ได้อารมณ์ที่ยังไม่ได้ว่า ในอนาคตอันยาวนาน ขอเราพึงมีตาอย่างนี้ เห็นรูปอย่างนี้ เพราะมีการตั้งใจเป็นปัจฉัย เขาจึงเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น เมื่อเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น บุคคลจึงชื่อว่า ทำความมุ่งหวัง (กาม) ในกาลภายหลัง อย่างนี้บ้าง ... พึงมีหูอย่างนี้ ได้ยินเสียงอย่างนี้ ... พึงมีจมูกอย่างนี้ ได้กลิ่นอย่างนี้ ... พึงมีลิ้นอย่างนี้ รุสสอย่างนี้ ... พึงมีกายอย่างนี้ รู้สึกผัสสะอย่างนี้ ... บุคคลตั้งใจเพื่อให้ได้อารมณ์ที่ยังไม่ได้ว่า ในอนาคตอันยาวนาน ขอเราพึงมีใจอย่างนี้ ธรรมารมณ์อย่างนี้ เพราะมีการตั้งใจเป็นปัจฉัย เขาจึงเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น เมื่อเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น บุคคลจึงชื่อว่า ทำความมุ่งหวัง (กาม) ในกาลภายหลัง เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลตั้งใจเพื่อให้ได้อารมณ์ที่ยังไม่ได้ว่า ด้วยศีล พรต ตบะ หรือ พรหมจรรย์นี้ เราจักเป็นเทวดา หรือเทพองค์ใดองค์หนึ่ง เพราะการตั้งใจเป็นปัจฉัย เขาจึงเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น เมื่อเพลิดเพลินกับอารมณ์นั้น บุคคลจึงชื่อว่า ทำความมุ่งหวัง (กาม) ในกาลภายหลัง เป็นอย่างนี้บ้าง รวมความว่า มุ่งหวัง (กาม) ในกาลภายหลัง หรือในกาลก่อน

คำว่า (ปรารธนา) กามเหล่านี้ ในคำว่า ปรารธนา กามเหล่านี้ และ กามที่มีอยู่ก่อน ได้แก่ ต้องการ ยินดี ปรารธนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง กามคุณ ๕ ที่เป็นปัจจุบัน

คำว่า ปรารธนา กามที่มีอยู่ก่อน ได้แก่ ปรารธนา คือ ครวญหา พร่ำหา กามคุณ ๕ ที่เป็นอดีต รวมความว่า ปรารธนา กามเหล่านี้ และ กามที่มีอยู่ก่อน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สัตว์เหล่านั้น มีความปรารธนาเป็นต้นเหตุ

ติดพันอยู่กับความพอใจในภพ

มุ่งหวัง (กาม) ในกาลภายหลัง หรือในกาลก่อน

ปรารธนา กามเหล่านี้ และ กามที่มีอยู่ก่อน

ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นได้ยาก (และ) ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันตนิทเทส

[๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**สัตว์เหล่านั้น ยินดี ขวนขวาย ลุ่มหลงในกามทั้งหลาย
เป็นผู้ตกต่ำ ตั้งอยู่ในกรรมที่ผิด ประสพทุกข์แล้ว
จึงคร่ำครวญอยู่ว่า เราจุดจากภพนี้ จักเป็นอะไรหนอ**

ว่าด้วยกาม ๒ อย่าง

คำว่า ยินดี ขวนขวาย ลุ่มหลงในกามทั้งหลาย อธิบายว่า

คำว่า กาม ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม
(๒) กิเลสกาม ... เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ... เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

ตถาคตตรัสเรียกว่า ความยินดี คือ ความกำหนด ความกำหนดนัย ... อภิขฌา
อกุศลมูลคือโลภะ^๒ สัตว์ทั้งหลาย กำหนด ยินดี คือ ติดใจ สยบ หมกมุ่น เกาะติด
เกี่ยวพัน พัวพันในวัตถุกามด้วยกิเลสกาม รวมความว่า ยินดีในกามทั้งหลาย

คำว่า ขวนขวาย อธิบายว่า แม้สัตว์ผู้แสวงหา เสาะหา ค้นหา กามทั้งหลาย
เที่ยวไปเพื่อกามนั้น มากไปด้วยกามนั้น หนักในกามนั้น เอนไปในกามนั้น โอนไป
ในกามนั้น โนมไปไปในกามนั้น น้อมใจไปในกามนั้น มุ่งกามนั้นเป็นใหญ่ ชื่อว่าผู้
ขวนขวายในกาม

แม้สัตว์ผู้แสวงหา เสาะหา ค้นหา รูปด้วยอำนาจตัณหา ... เสียง ... กลิ่น ... รส
... ผู้แสวงหา เสาะหา ค้นหา โผฏฐัพพะด้วยอำนาจตัณหา เที่ยวไปเพื่อกามนั้น
มากไปด้วยกามนั้น หนักในกามนั้น เอนไปในกามนั้น โอนไปไปในกามนั้น โนมไป
ในกามนั้น น้อมใจไปในกามนั้น มุ่งกามนั้นเป็นใหญ่ ชื่อว่าผู้ขวนขวายในกาม

แม้สัตว์ผู้ได้เฉพาะรูปด้วยอำนาจตัณหา ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... ผู้ได้เฉพาะ
โผฏฐัพพะด้วยอำนาจตัณหา เที่ยวไปเพื่อกามนั้น มากไปด้วยกามนั้น หนักใน
กามนั้น เอนไปในกามนั้น โอนไปไปในกามนั้น โนมไปไปในกามนั้น น้อมใจไปในกามนั้น
มุ่งกามนั้นเป็นใหญ่ ชื่อว่าผู้ขวนขวายในกาม

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๑-๒

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๒. คหัญญาสุตตนิทเทส

แม่สัตว์ผู้บริโภครูปด้วยอำนาจตัณหา ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... ผู้บริโภคนโผฏฐัพพะด้วยอำนาจตัณหา เทียวไปเพื่อกามนั้น มากไปด้วยกามนั้น หนักในกามนั้น เอนไปในกามนั้น โอนไปในกามนั้น โนมไปไปในกามนั้น น้อมใจไปในกามนั้น มุ่งกามนั้นเป็นใหญ่ ชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นกาม

เปรียบเหมือนสัตว์ผู้ก่อการทะเลาะ ชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นการทะเลาะ ผู้ทำการงาน ชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นการทำงาน ผู้เทียวไปในโคจร ชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นโคจร^๑ ผู้เจริญฉันท ชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นฉันท ฉันทใด แม่สัตว์ผู้แสวงหา เสาะหา ค้นหากามทั้งหลาย เทียวไปเพื่อกามนั้น มากไปด้วยกามนั้น หนักในกามนั้น เอนไปในกามนั้น โอนไปในกามนั้น โนมไปไปในกามนั้น น้อมใจไปในกามนั้น มุ่งกามนั้นเป็นใหญ่ ชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นกาม

แม่สัตว์ผู้บริโภครูปด้วยอำนาจตัณหา ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... ผู้บริโภคนโผฏฐัพพะด้วยอำนาจตัณหา เทียวไปเพื่อกามนั้น มากไปด้วยกามนั้น หนักในกามนั้น เอนไปในกามนั้น โอนไปในกามนั้น โนมไปไปในกามนั้น น้อมใจไปในกามนั้น มุ่งกามนั้นเป็นใหญ่ ชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นกาม ฉันทนั้นเหมือนกัน

คำว่า ลุ่มหลง อธิบายว่า โดยมากเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมหลง ลุ่มหลง หลงงมภายในกามคุณ ๕ เทวดาและมนุษย์เหล่านั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้หลง ลุ่มหลง หลงงมภายใน คือถูกอวิชชาทำให้มืดบอด หุ่มห่อ โอบล้อม ห้อมล้อม ครอบคลุม ปกคลุม บดบังไว้ รวมความว่า ยินดี ชวนชวายเป็นกามทั้งหลาย

คำว่า ผู้ตกต่ำ ในคำว่า เป็นผู้ตกต่ำ ตั้งอยู่ในกรรมที่ผิด อธิบายว่า แม่ผู้ไปต่ำ ก็ชื่อว่าเป็นผู้ตกต่ำ แม่ผู้ตระหนี่ก็ตรัสเรียกว่า ผู้ตกต่ำ ผู้ไม่เอื้อเฟื้อคำ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำพราศสอน ของพระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้า ก็ชื่อว่าเป็นผู้ตกต่ำ

ผู้ไปต่ำอย่างไร จึงชื่อว่าเป็นผู้ตกต่ำ ผู้ไปต่ำ อธิบายว่า ไปสุนทร ไปสุกานีต เตรีจฉาน ไปสุเปตวิสัย รวมความว่า ผู้ไปต่ำอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ตกต่ำ

เชิงอรรถ :

^๑ โคจร หมายถึงที่ควรเทียวไป อารมณ์หรือหน้าที่ที่จำเป็น มีสติปัญญาเป็นต้น (ข.ม.อ. ๙/๑๐๗) ดูรายละเอียดข้อ ๑๙๖/๕๗๖-๕๗๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันตนิทเทส

ว่าด้วยความตระหนี่ ๕ อย่าง

ผู้ตระหนี่อย่างไร จึงตรัสเรียกว่าผู้ตกต่ำ มัจฉริยะ มี ๕ อย่าง คือ

๑. อวาสมัจฉริยะ(ความตระหนี่ที่อยู่)
๒. กุลมัจฉริยะ(ความตระหนี่ตระกูล)
๓. ลาภมัจฉริยะ(ความตระหนี่ลาภ)
๔. วัณณมัจฉริยะ(ความตระหนี่วรรณะ)
๕. ธัมมมัจฉริยะ(ความตระหนี่ธรรม)

ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความเห็นแก่ได้ ความถี่เหนียว ความที่จิตเจ็บริ้น(ในการให้) ความมีจิตหวงแหนเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

อีกนัยหนึ่ง ความตระหนี่ชั้นกัฏฐิ ความตระหนี่ธาตูกัฏฐิ ความตระหนี่อายตนะ กัฏฐิ ความมุ่งแต่จะได้กัฏฐิ เรียกว่า ความตระหนี่ ชนทั้งหลายผู้ประกอบด้วย ความตระหนี่นี้ คือ ความเป็นผู้ไม่รู้จักถ้อยคำของยาก เป็นผู้ประมาท ผู้ตระหนี่อย่างนี้ ตรัสเรียกว่า ผู้ตกต่ำ

ผู้ไม่เอื้อเฟื้อพระดำรัส คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำพร่ำสอนของพระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้าอย่างไร จึงชื่อว่าผู้ตกต่ำ ผู้ไม่เอื้อเฟื้อ ไม่ยอมฟัง ไม่เงี้ยวสอด สดับ ไม่ตั้งใจเพื่อให้รู้พระดำรัส คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำพร่ำสอน ของพระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ไม่เชื่อฟัง ไม่ทำตามคำ ประพฤติ ฝ่าฝืน เบือนหน้าไปทางอื่น ผู้ไม่เอื้อเฟื้อพระดำรัส คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำพร่ำสอนของพระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้า อย่างนี้ชื่อว่าผู้ตกต่ำ รวม ความว่า เป็นผู้ตกต่ำ

คำว่า สัตว์เหล่านั้น ... ตั้งอยู่ในกรรมที่ผิด อธิบายว่า ตั้งอยู่ คือตั้งมั่น ตั้งเฉพาะ ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อ เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในกายกรรม วลีกรรม มโนกรรมที่ผิด ปาณาติบาต(การฆ่าสัตว์) อทินนาทาน(การลักทรัพย์) กาเมสุมิจฉาจาร(การประพฤติดูผิดในกาม) มุสาวาท(การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา(วาจา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๒. อัญญากรรม

ส่อเสียด) ผรุสวาจา(วาจาหยาบ) สัมผัสปลาปะ(คำพูดเพ้อเจ้อ) อภิขเฌา(ความเพ่งเล็ง
อยากได้ของเขา) พยาบาท(ความคิดปองร้าย) มิจฉาทิฏฐิ(ความเห็นผิดจาก
ท่านองคฺลองธรรม) สังขารทั้งหลาย กามคุณ ๕ นีวรณ ๕ (... ในเจตนา ... ในความ
ปรารถนา ... ในความตั้งใจที่ผิด) รวมความว่า สัตว์เหล่านั้น ... เป็นผู้ตกต่ำ ตั้งอยู่
ในกรรมที่ผิด

คำว่า **ประสบทุกข์แล้ว** ในคำว่า **ประสบทุกข์แล้ว จึงคร่ำครวญอยู่** ได้แก่
ประสบทุกข์แล้ว คือ ถึงทุกข์ ประจวบกับทุกข์ เข้าถึงทุกข์แล้ว ถึงมาร ประจวบกับ
มาร เข้าถึงมารแล้ว ถึงมรณะ ประจวบกับมรณะ เข้าถึงมรณะแล้ว รวมความว่า
ประสบทุกข์แล้ว

คำว่า **คร่ำครวญอยู่** ได้แก่ ร่ำไร ร่ำพัน เศร้าโศก ล้ำบากใจ คร่ำครวญ
ตือกพร่ำเพ้อ ถึงความหลงใหล รวมความว่า ประสบทุกข์แล้ว จึงคร่ำครวญอยู่

คำว่า **เราจติจากภพนี้ จักเป็นอะไรหนอ** อธิบายว่า เราจติจากภพนี้แล้ว
จักเป็นอะไรหนอ คือ จักเป็นสัตว์นรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในเปตวิสัย
เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มี
สัญญาก็มิใช่ เล่นไปสู่ความสงสัย เล่นไปหาความเคลือบแคลง เกิดความไม่แน่ใจ
ยอมร่ำไร ร่ำพัน เศร้าโศก ล้ำบากใจ คร่ำครวญ ตือกพร่ำเพ้อ ถึงความหลงใหลว่า
ในอนาคตอันยาวนาน เราจักมีหรือจักไม่มี ในอนาคตอันยาวนาน เราจักเป็นอะไร
หรือจักเป็นอย่างไร หรือในอนาคตอันยาวนาน เราเป็นอะไรแล้ว จักเป็นอะไรอีก
รวมความว่า เราจติจากภพนี้จักเป็นอะไรหนอ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง
ตรัสว่า

สัตว์เหล่านั้น ยินดี ขวนขวาย ลุ่มหลงในกามทั้งหลาย
เป็นผู้ตกต่ำ ตั้งอยู่ในกรรมที่ผิด ประสบทุกข์แล้ว
จึงคร่ำครวญอยู่ว่า เราจติจากภพนี้ จักเป็นอะไรหนอ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๒. อัญญาสุตตันิทเทส

[๑๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงศึกษาในที่นี้
พึงรู้จักกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกว่า เป็นกรรมที่ผิด
ไม่พึงประพฤติผิด เพราะเหตุแห่งกรรมที่ผิดนั้น
นักปราชญ์กล่าวว่า ชีวิตนี้เป็นของน้อย**

ว่าด้วยสิกขา ๓

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงศึกษาในที่นี้** ได้แก่
เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนั้น
เมื่อเห็นโทษนั้นในกามทั้งหลาย รวมความว่า เพราะฉะนั้น

คำว่า **พึงศึกษา** ได้แก่ สิกขา ๓ คือ

๑. อธิศีลสิกขา
๒. อธิจิตตสิกขา
๓. อธิปัญญาสิกขา

อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึศีล สรรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์^๑
สมบูรณ์ด้วยอาจารย์^๒ และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาใน
สิกขาบททั้งหลายอยู่ คือ สิลขันธเล็ก^๓ สิลขันธใหญ่^๔ ศีลเป็นที่พึง เป็นเบื้องต้น
เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อ
ความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่าอธิศีลสิกขา

เชิงอรรถ :

^๑ **สังวรในปาติโมกข์** มีอรรถาธิบายแต่ละคำ ดังนี้ คือ **สังวร** หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกายวาจา
ปาติโมกข์ หมายถึงศีลสิกขาบท ที่เป็นเหตุให้ผู้รักษาหลุดพ้นจากทุกข์ (ปาติ = รักษา + โมกขะ = ความ
หลุดพ้น) (วิสุทฺธิ. ๑/๑๔/๑๗)

^๒ **อาจารย์** หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิดทางวาจา การไม่ล่วงละเมิดทางกายและ
วาจา หรือการสำรวมศีลทั้งหมด คือการไม่เลี้ยงชีพด้วยอาชีพที่ผิด ที่พระพุทธเจ้ารังเกียจ เช่น ไม่
เลี้ยงชีพด้วยการให้ไม้ไผ่ ให้ใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ เครื่องสนาน ไม้สีฟัน ไม่เลี้ยงชีพด้วยการทำตนต่ำกว่า
คฤหัสถ์ ด้วยการพูดเล่นเป็นแกงถั่ว(จริงบ้างไม่จริงบ้าง) ไม่เลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงเด็ก และการรับสงฆ์
(วิสุทฺธิ. ๑/๑๔/๑๘)

^๓ **สิลขันธเล็ก** หมายถึงอาบัติที่แก้ไขได้ คืออาบัติตั้งแต่สังขาภิเสสสงมา (ขุ.ม.อ. ๑๐/๑๒๐)

^๔ **สิลขันธใหญ่** หมายถึงอาบัติที่แก้ไขไม่ได้ คือ อาบัติปาราชิกอย่างเดียว (ขุ.ม.อ. ๑๐/๑๒๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสูตรนิตเทส

อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ สงบระงับไปแล้ว บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มี วิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไปมีอุเบกขา มีสติ-สัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขาอยู่ นี้ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา

อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐ หยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอ รู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์" เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์)" เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)" เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)" เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า "เหล่านี้อาสวะ" เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้อาสวะ-สมุทัย" เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้อาสวะนิโรธ" เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้อาสวะนิโรธคามินีปฏิปทา" นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อสัตว์เกิดนึกถึง ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่า ฟังศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อระครองความเพียร ชื่อว่า ฟังศึกษา เมื่อตั้งสติ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควร กำหนดรู้ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อเจริญธรรม ที่ควรเจริญ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าฟังศึกษา คือ ฟังประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพฤติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตนิทเทส

คำว่า **ในที่นี้** ได้แก่ ในความเห็นนี้ ความถูกใจนี้ ความพอใจนี้ ความยึดถือนี้ ธรรมนี้ วินัยนี้ ธรรมวินัยนี้ ปาพจน์นี้ พรหมจรรย์นี้ สัตถุศาสน์นี้ อัฏฐกาณนี้ มนุษยโลกนี้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ในที่นี้

คำว่า **สัตว์เกิด** ได้แก่ สัตว์ คือ นรชน ... มนุษย์^๑ รวมความว่า เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงศึกษาในที่นี้

คำว่า **อย่างใดอย่างหนึ่ง** ในคำว่า **พึงรู้จักกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกว่าเป็นกรรมที่ผิด** ได้แก่ ทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ โดยประการทั้งปวง คำว่า **อย่างใดอย่างหนึ่ง** นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **พึงรู้จัก ... ว่า เป็นกรรมที่ผิด** อธิบายว่า พึงรู้ คือ พึงรู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ ทางตลอดกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมที่ผิด ปาณาติบาต อทินนาทาน กามเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สัมผัสปปลาปะ อภิขณา พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ สังขารทั้งหลาย กามคุณ ๕ นีวรณ ๕ เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจที่ผิดว่าเป็นกรรมที่ผิด

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ... อายตนโลก รวมความว่า พึงรู้จักกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกว่าเป็นกรรมที่ผิด

คำว่า **ไม่พึงประพฤติผิด เพราะเหตุแห่งกรรมที่ผิดนั้น** อธิบายว่า ไม่พึงประพฤติ คือ ไม่พึงประพฤติเอื้อเพื่อ ไม่พึงประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ ไม่พึงสมათานประพฤติผิด เพราะเหตุแห่งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ปาณาติบาต อทินนาทาน กามเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สัมผัสปปลาปะ อภิขณา พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ สังขารทั้งหลาย กามคุณ ๕ นีวรณ ๕ เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจที่ผิด รวมความว่า ไม่พึงประพฤติผิด เพราะเหตุแห่งกรรมที่ผิดนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๒. อัญญาสุตตนิทเทส

ว่าด้วยชีวิตเป็นของน้อยด้วยเหตุ ๒ ประการ

คำว่า **ชีวิต** ในคำว่า **นักปราชญ์กล่าว**ว่า **ชีวิตนี้เป็นของน้อย** ได้แก่ อายุ ความดำรงอยู่ ความดำเนินไป ความให้ชีวิตดำเนินไป ความเคลื่อนไหว ความเป็นไป ความรักษา ความเป็นอยู่ ชีวิตินทรีย์ หนึ่ง **ชีวิตเป็นของน้อย** ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) **ชีวิตเป็นของน้อย** เพราะดำรงอยู่ช่วงเวลาเพียงเล็กน้อย (๒) **ชีวิตเป็นของน้อย** เพราะมีคุณค่าเพียงเล็กน้อย

ชีวิตเป็นของน้อย เพราะดำรงอยู่ช่วงเวลาเพียงเล็กน้อย เป็นอย่างไร

คือ ในขณะจิตที่เป็นอดีต **ชีวิตเป็นอยู่แล้ว** ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่จักเป็นอยู่ ในขณะจิตที่เป็นอนาคต **ชีวิตจักเป็นอยู่** ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่เป็นอยู่แล้ว ในขณะจิตที่เป็นปัจจุบัน **ชีวิตกำลังเป็นอยู่** ไม่ใช่เป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่จักเป็นอยู่

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ชีวิต อัฏฐภาพ สุขและทุกข์หังปวง

เป็นธรรมที่ประกอบกันขึ้นชั่วขณะจิตเดียว

ขณะย่อมหมุนไปอย่างรวดเร็ว

เทวดาผู้ดำรงอยู่ได้ตั้ง ๘๔,๐๐๐ กัป

ก็มีได้ประกอบด้วยจิต ๒ ดวง(ในขณะจิตเดียว) เป็นอยู่ได้

ชั้นเหล่าใดของสัตว์ที่ตายไป หรือยังดำรงอยู่ในโลกนี้ ดับไปแล้ว

ชั้นเหล่านั้นทั้งหมด เป็นอย่างเดียวกัน ดับไปแล้วก็มีได้สืบต่อกัน

ชั้นที่แตกไปในอดีตอันหาลำดับมิได้

และชั้นที่จะแตกไปในอนาคต มีลักษณะไม่ต่างกับชั้นที่ดับในปัจจุบัน

สัตว์ไม่เกิดด้วยอนาคตชั้น ย่อมดำรงอยู่ด้วยปัจจุบันชั้น

เพราะจิตแตกดับไป สัตว์โลกชื่อว่า ตายแล้ว

นี้เป็นปรมาตถบัญญัติ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสูตรนิตเทส

เพราะมีอายตนะ ๖ เป็นปัจจัย

ชั้นทั้งหลายที่แปรไปตามฉันทะ ย่อมเป็นไปไม่ขาดสาย
เหมือนน้ำไหลไปตามที่ลุ่ม ฉะนั้น

ชั้นทั้งหลายถึงการทรงตัวอยู่ไม่ได้แตกไปแล้ว
กองชั้นในอนาคตก็น่าจะมี ส่วนชั้นที่เกิดแล้วในปัจจุบันก็ดำรงอยู่
เหมือนเมล็ดฝักกาดบนปลายเหล็กแหลม ฉะนั้น

ความแตกทำลายแห่งชั้นทั้งหลายที่เกิดขึ้นเหล่านั้น
ปรากฏอยู่ข้างหน้า ชั้นทั้งหลายที่มีการแตกเป็นธรรมดา
ดำรงอยู่ มิได้รวมกับชั้นเก่า

ชั้นทั้งหลายมาโดยสภาวะที่ไม่ปรากฏ แตกทำลายไปแล้ว
ก็ไปสู่สภาวะที่ไม่ปรากฏ ย่อมเกิดขึ้นและดับไป
เหมือนสายฟ้าแลบในอากาศ ฉะนั้น

ชีวิตชื่อว่าเป็นของน้อย เพราะดำรงอยู่ชั่วเวลาเพียงเล็กน้อย เป็นอย่างนี้

ชีวิตเป็นของน้อยเพราะมีคุณค่าเพียงเล็กน้อย เป็นอย่างไร

คือ ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยลมหายใจเข้า ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยลมหายใจออก ชีวิต
เกี่ยวเนื่องด้วยลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยมหาภูตรูป^๑ ชีวิต
เกี่ยวเนื่องด้วยอาหารที่กลืนกิน ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยไฟธาตุ ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วย
วิญญาณ มूलเหตุ(กรัชกาย) ของสภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย บุพพเหตุ^๒ ของ
สภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย ปัจจัยทั้งหลายมีอารมณ์เป็นต้นมีกำลังน้อย แดน
เกิด(ตณหา) มีกำลังน้อย ธรรมที่เกิดร่วมกัน ของสภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย
ธรรมที่ประกอบกัน (อรุปรธรรม) ของสภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย ธรรมที่เกิดพร้อม

เชิงอรรถ :

^๑ มหาภูตรูป ๔ (๑) ปรวิธาตุ (สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่ สภาวะอันเป็นหลักที่ตั้ง ที่อาศัยแห่งสหชาตรูป
เรียกสามัญว่า ธาตุแข็งหรือธาตุดิน) (๒) อาโปธาตุ (สภาวะที่เอิบอาบหรือดูดซึม ซ่านไป ขยายขนาด
ผืนก พูนเข้าด้วยกัน เรียกสามัญว่า ธาตุเหลว หรือธาตุน้ำ) (๓) เตโชธาตุ (สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกสามัญ
ว่า ธาตุไฟ) (๔) วาโยธาตุ (สภาวะที่ทำให้สั่นไหว เคลื่อนที่ คำจุน เรียกสามัญว่า ธาตุลม) (ที.สี.(แปล)
๙/๔๘๗-๔๙๙/๒๑๖-๒๒๐)

^๒ บุพพเหตุ ในที่นี้หมายถึง อวิชชา สังขาร ตณหา อุปาทาน และภพ (ข.ม.อ. ๑๐/๑๕๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๒. อัญญาสุตตนิทเทส

กันของสภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย ก็เลสเครื่องประกอบ(ตัณหา)มีกำลังน้อย สภาวะธรรมเหล่านี้แต่ละอย่างมีกำลังน้อยตลอดเวลา สภาวะธรรมเหล่านี้แต่ละอย่างไม่มั่นคง สภาวะธรรมเหล่านี้ต่างก็ทำให้สภาวะธรรมอื่นตกลงลงไป เพราะสภาวะธรรมเหล่านี้ต่างก็ไม่มี ความต้านทาน สภาวะธรรมเหล่านี้ต่างก็ไม่ดำรงกันและกันอยู่ได้ แม้สภาวะธรรมที่ทำให้ธรรมเหล่านี้เกิดก็ไม่มี

อนึ่ง ธรรมใดๆ ก็มีได้เสื่อมไปเพราะธรรมใดๆ

เพราะขันธเหล่านี้ ฟังถึงความแตกดับไปโดยประการทั้งปวง

ขันธเหล่านี้ที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจฉิมก่อน

แม้เหตุปัจฉิมที่เกิดก่อนก็แตกดับไปแล้วในกาลก่อน

ในกาลไหนๆ ขันธที่เกิดก่อนและที่เกิดในภายหลัง

จึงไม่ได้เห็นกันและกัน

ชีวิตชื่อว่าเป็นของน้อย เพราะมีคุณค่าเพียงเล็กน้อย เป็นอย่างนี้

อนึ่ง เพราะเทียบกับชีวิตของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ชีวิตของมนุษย์จึงน้อย คือ เล็กน้อย นิดหน่อย ชั่วขณะ เร็วพลัน ประเดี๋ยวเดียว ตั้งอยู่ไม่นาน ดำรงอยู่ไม่นาน เพราะเทียบกับชีวิตของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ... เทวดาชั้นยามา ... เทวดาชั้นดุสิต ... เทวดาชั้นนิมมานรดี ... เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ... เพราะเทียบเคียงกับชีวิตของเทวดาชั้นพรหมกายิกา ชีวิตของมนุษย์จึงน้อย คือ เล็กน้อย นิดหน่อย ชั่วขณะ เร็วพลัน ประเดี๋ยวเดียว ตั้งอยู่ไม่นาน ดำรงอยู่ไม่นาน สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย อายุของมนุษย์น้อย จำต้องไปสู่ปรโลก ต้องประสบกับความตายที่เข้าใจกันอยู่ ควรทำกุศล ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ที่เกิดมาแล้วไม่ตายไม่มี ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีชีวิตยืนนาน ผู้นั้นก็อยู่ได้เพียง ๑๐๐ ปี หรืออยู่ได้เกินกว่านั้นก็มีน้อย"

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทย์ยาภรณ์ภาษิตนี้แล้ว จึงตรัสคาถา ประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสูตรนิตเทส

มนุษย์มีอายุน้อย บุคคลผู้ฉลาดฟังดูหมิ่นชีวิตที่น้อยนั้น
ฟังเรื่องประพาศิธรรมเหมือนคนถูกไฟไหม้ศีรษะ ฉะนั้น
เพราะความตายจะไม่มาถึงไม่มี^๑

วันคืนล่วงเลยไป ชีวิตก็ใกล้หมดสิ้นไป
อายุของสัตว์ทั้งหลายก็หมดสิ้นไป
เหมือนน้ำในแม่น้ำน้อยจะแห้งไป ฉะนั้น^๒

ว่าด้วยปัญญาที่เรียกว่า ธี

คำว่า นักปราชญ์กล่าวว่า ชีวิตนี้เป็นของน้อย อธิบายว่า ชื่อว่านักปราชญ์
เพราะมีปัญญา ชื่อว่านักปราชญ์เพราะมีปัญญาเครื่องทรงจำ ชื่อว่านักปราชญ์เพราะ
สมบูรณ์ด้วยปัญญาเครื่องทรงจำ ชื่อว่านักปราชญ์เพราะดีเตียนบาป

ปัญญาตรัสเรียกว่า ธี ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิสัย ความ
เลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความ
เข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง
ความคิดค้น ความใคร่ครวญ ปัญญาจุดแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญา
เครื่องนำทาง ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาจุดปลุก ปัญญา ปัญญาในทริย
ปัญญาพละ ปัญญาจุดศีลตรา ปัญญาจุดปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่าง
คือปัญญา ปัญญาจุดดวงประทีป ปัญญาจุดดวงแก้ว ความไม่หลงมงาย ความ
เลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ชื่อว่านักปราชญ์ เพราะประกอบด้วยปัญญานั้น

อีกนัยหนึ่ง เป็นปราชญ์ในชั้นธ ปราชญ์ในธาตุ ปราชญ์ในอายตนะ ปราชญ์ใน
ปฏิจลสมุปบาท ปราชญ์ในสติปัญญา ปราชญ์ในสัมมัตถาน ปราชญ์ในอิทธิบาท
ปราชญ์ในอินทริย ปราชญ์ในพละ ปราชญ์ในโพชฌงค์ ปราชญ์ในมรรค ปราชญ์ในผล
ปราชญ์ในนิพพาน นักปราชญ์เหล่านั้น กล่าว คือ พุด แสดง ชี้แจง อย่างนี้ว่า
ชีวิตของมนุษย์จึงน้อย เล็กน้อย นิดหน่อย ชั่วขณะ เร็วพลัน ประเดี๋ยวเดียว ตั้งอยู่
ไม่นาน ดำรงอยู่ไม่นาน รวมความว่า นักปราชญ์กล่าวว่า ชีวิตนี้เป็นของน้อย ด้วย
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๔๕/๑๓๐

^๒ ส.ส. ๑๕/๑๔๖/๑๓๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันตนิทเทส

เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงศึกษาในที่นี้
 พึงรู้จักกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกว่า เป็นกรรมที่ผิด
 ไม่พึงประพฤติผิด เพราะเหตุแห่งกรรมที่ผิดนั้น
 นักปราชญ์กล่าวว่า ชีวิตนี้เป็นของน้อย

[๑๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เราเห็นหมู่มสัตว์นี้ ผู้ตกไปในอำนาจค้นหาในภพทั้งหลาย
 กำลังดิ้นรนอยู่ในโลก
 นรชนที่เลว ผู้ยังไม่คลายค้นหาในภพน้อยภพใหญ่
 ไร้ไรอยู่ใกล้ปากมัจจุราช

ว่าด้วยหมู่มสัตว์ดิ้นรนอยู่ในโลกเพราะค้นหา

คำว่า เราเห็น ในคำว่า เราเห็น ... กำลังดิ้นรนอยู่ในโลก ได้แก่ เราเห็น
 แลเห็น ตรวดดู ฟังพินิจ พิจารณา ดูด้วยมังสจักขุบ้าง ด้วยทิพพจักขุบ้าง
 ด้วยปัญญาจักขุบ้าง ด้วยพุทธจักขุบ้าง ด้วยสมันตจักขุบ้าง

คำว่า ในโลก ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ชาติโลก
 อายตนโลก

คำว่า กำลังดิ้นรนอยู่ อธิบายว่า เราเห็น แลเห็น ตรวดดู ฟังพินิจ
 พิจารณา ดูหมู่มสัตว์นี้ ผู้กำลังดิ้นรน กระเสือกกระสน ทรมนทรมาย หวันไหว สั่นเทา
 กระสับกระส่าย ด้วยความดิ้นรนเพราะค้นหา ดิ้นรนเพราะทิวฏฐิ ดิ้นรนเพราะกิเลส
 ดิ้นรนเพราะการประกอบ ดิ้นรนเพราะวิบาก ดิ้นรนเพราะทวาริต คือ

ผู้กำหนดก็ดิ้นรนตามอำนาจราคะ

ผู้ขัดเคืองก็ดิ้นรนตามอำนาจโทสะ

ผู้หลงก็ดิ้นรนตามอำนาจโมหะ

ผู้ยึดติดก็ดิ้นรนตามอำนาจมานะ

ผู้ยึดถือก็ดิ้นรนตามอำนาจทิฏฐิ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๒. อัฐกสูตรตันตปิฎก

ผู้ฟังชานก็ตื่นรนตามอำนาจอุทฺธัจจะ

ผู้สังเก็ตื่นรนตามอำนาจวิจิกิจฉา

ผู้ตกอยู่ในพลังกิเลสก็ตื่นรนตามอำนาจอนุสัย

ตื่นรนเพราะลาภ เพราะเสื่อมลาภ เพราะยศ เพราะเสื่อมยศ เพราะสรรเสริญ

เพราะนินทา เพราะสุข เพราะทุกข์

ตื่นรนเพราะชาติ เพราะชรา เพราะพยาธิ เพราะมรณะ เพราะโสกะ(ความ
เศร้าโศก) ปรีทเว(ความคร่ำครวญ) ทุกขะ(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ)
และอุปายาส(ความคับแค้นใจ)

ตื่นรนเพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดในนรก เพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดใน
กำเนิดเดรัจฉาน เพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดในเปตวิสัย เพราะทุกข์เนื่องจากการ
เกิดในโลกมนุษย์ เพราะทุกข์เนื่องจากการถือกำเนิดในครรภ์ เพราะทุกข์เนื่องจาก
การอยู่ในครรภ์ เพราะทุกข์เนื่องจากการคลอดจากครรภ์ เพราะทุกข์ที่สืบเนื่องจาก
ผู้เกิด เพราะทุกข์ของผู้เกิดที่เนื่องมาจากผู้อื่น เพราะทุกข์ที่เกิดจากความพยายาม
ของตนเอง เพราะทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของผู้อื่น เพราะทุกข์ที่เกิดจากความ
ทุกข์กายทุกข์ใจ เพราะทุกข์ที่เกิดจากสังขาร เพราะทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน

ตื่นรนเพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคทางตา เพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคทางหู เพราะ
ทุกข์ที่เกิดจากโรคทางจมูก เพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคทางลิ้น เพราะทุกข์ที่เกิดจาก
โรคทางกาย เพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคศีรษะ ... โรคหู ... โรคปาก ... โรคฟัน ... โรคไธ
... โรคหืด ... ไข้หวัด ... ไข้พิษ ... ไข้เชื่อมซึม ... โรคท้อง ... เป็นลมสลบ ... ลงแดง ...
จุกเสียด ... อหิวาตกโรค ... โรคเรื้อน ... ฝี ... กลาก ... มองคร่อ ... ลมบ้าหมู ...
หิดเปื้อย ... หิดดำน ... หิด ... หูด ... โรคละลอก ... โรคตีชาน ... โรคเบาหวาน ...
โรคเริม ... โรคพุพอง ... โรคริดสีดวงทวาร ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ... ความ
เจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ... ไข้สันนิบาต ... ความ
เจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยน
อิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง
ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ... ความหนาว ... ความร้อน ... ความหิว ...
ความกระหาย ... ปวดอุจจาระ ... ปวดปัสสาวะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันตนิทเทส

ต้นรณเพราะทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน
 ทุกข์เพราะมารดาตาย ...ทุกข์เพราะบิดาตาย ... ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชายตาย ...
 ทุกข์เพราะพี่สาวน้องสาวตาย ... ทุกข์เพราะบุตรตาย ... ทุกข์เพราะธิดาตาย ...
 ความพินาศของญาติ ... โภคทรัพย์พินาศ ... ความเสียหายที่เกิดจากโรค ... สิววิบัติ
 ... ทิฏฐิวิบัติ รวมความว่า เราเห็น ... กำลังต้นรณอยู่ในโลก

คำว่า **หมู่มสัตว์** ในคำว่า **หมู่มสัตว์นี้ ผู้ตกไปในอำนาจค้นหาในภพทั้งหลาย**
 เป็นชื่อเรียกสัตว์

คำว่า **ค้นหา** ได้แก่ รูปค้นหา สัทค้นหา คันธค้นหา รสค้นหา
 โผฏฐัพพค้นหา อัมมค้นหา

คำว่า **ผู้ตกไปในอำนาจค้นหา** อธิบายว่า ผู้ตกไปในอำนาจค้นหา คือ
 ไปตามอำนาจค้นหา ชานไปตามค้นหา จมลงในค้นหา ถูกค้นหาผลักให้ตกไป ถูก
 ค้นหาครอบงำ มีจิตถูกค้นหายึดครอง

คำว่า **ในภพทั้งหลาย** ได้แก่ ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ รวมความว่า หมู่ม
 สัตว์นี้ผู้ตกไปในอำนาจค้นหาในภพทั้งหลาย

คำว่า **นรชนที่เลว** ในคำว่า **นรชนที่เลว ... ร่ำไรอยู่ใกล้ปากมัจจุราช**
 อธิบายว่า นรชน ที่เลว คือ ทราม ต่ำทราม นารังเกียจ หยาบช้ำ ต่ำต้อย เพราะ
 ประกอบด้วยกายกรรม ... วจีกรรม ... มโนกรรมที่เลว ... ปาณาติบาต ... อทินนาทาน
 ... กามเมสมิจฉาจาร ... มุสาวาท ... ปิสุณาวาจา ... ผรุสวาจา ... สัมผัสปลาปะ ...
 อภิขณา ... พยาบาท ... มิจฉาทิฏฐิ ... สังขารทั้งหลาย .. กามคุณ ๕ ... นิเวศน์ ๕ ...
 เจตนา ... ความปรารถนา ... ที่เลว คือ ทราม ต่ำทราม นารังเกียจ หยาบช้ำ
 ต่ำต้อย เพราะประกอบด้วยความตั้งใจที่เลว รวมความว่า นรชนที่เลว

คำว่า **ใกล้ปากมัจจุราช** ในคำว่า **ร่ำไรอยู่ใกล้ปากมัจจุราช** อธิบายว่า
 นรชนผู้ถึงมัจจุราช ประจวบกับมัจจุราช เข้าถึงมัจจุราช ถึงมาร ประจวบกับมาร
 เข้าถึงมาร ถึงมรณะ ประจวบกับมรณะ เข้าถึงมรณะ ร่ำไร คือ ร่ำพัน เศร้าโศก
 ลำบากใจ คร่ำครวญ ตีอกพร่ำเพ้อ ถึงความหลงใหล ใกล้ปากมาร ใกล้ปากมรณะ
 รวมความว่า นรชนที่เลว... ร่ำไรอยู่ใกล้ปากมัจจุราช

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันนิทเทส

คำว่า **ผู้ยังไม่คลายจากตัณหาในภพน้อยภพใหญ่** อธิบายว่า

คำว่า **ตัณหา** ได้แก่ รูปตัณหา ... อิมมตัณหา

คำว่า **ในภพน้อยภพใหญ่** อธิบายว่า ในภพน้อยภพใหญ่ คือ ในกรรมวิภู
และวิปากวิภู ในกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดใน
กามภพ ในกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ใน
กรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในอรูปภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในอรูปภพ ในภพต่อไป
ในคติต่อไป ในการถือกำเนิดต่อไป ในปฏิสนธิต่อไป ในการบังเกิดของอัตภาพต่อไป

คำว่า **ผู้ยังไม่คลายตัณหา** ได้แก่ ผู้ยังไม่คลายตัณหา คือ ไม่ปราศจาก
ตัณหา ไม่สละตัณหา ไม่คายตัณหา ไม่เปลื้องตัณหา ไม่ละตัณหา ไม่สลัดทิ้งตัณหา
รวมความว่า ผู้ยังไม่คลายตัณหาในภพน้อยภพใหญ่ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า

เราเห็นหมู่มืดนี้ ผู้ตกไปในอำนาจตัณหาในภพทั้งหลาย
กำลังดิ้นรนอยู่ในโลก
นรชนที่เลว ผู้ยังไม่คลายตัณหาในภพน้อยภพใหญ่
รำไรอยู่ใกล้ปากมัจจุราช

[๑๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

พวกเธอจงดูหมู่มืดผู้กำลังดิ้นรนอยู่
เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา
เหมือนฝูงปลาในน้ำน้อยสิ้นกระแสน้ำแล้ว
นรชนเห็นโทษนี้แล้วก็ยากจะอดตัณหาเครื่องเกี่ยวข้องในภพทั้งหลาย
พึงประพฤดีไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา

ว่าด้วยความยึดถือ ๒ อย่าง

คำว่า **พวกเธอจงดูหมู่มืดผู้กำลังดิ้นรนอยู่** เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็น
ของเรา อธิบายว่า

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเรา** ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง
คือ (๑) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเรา
ด้วยอำนาจทิฏฐิ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันนิทเทส

ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา เป็นอย่างไร

คือ วัตถุที่ทำให้เป็นเขต เป็นแดน เป็นส่วน เป็นแผนก กำหนดถือเอา ยึดถือ
ว่าเป็นของเรา ด้วยส่วนแห่งตัณหาที่มีประมาณเท่าใด ย่อมยึดถือว่าเป็นของเราซึ่ง
วัตถุมีประมาณเท่านี้ว่า นี้ของเรา นั่นของเรา เท่านั้นของเรา ของเรามีปริมาณเท่านี้
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เครื่องปลูกาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย แพะ แกะ
ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แคว้น
ชนบท กองพลรบ คลังหลวง แม่มหาปฐพีทั้งสิ้นย่อมยึดถือว่าเป็นของเราด้วย
อำนาจตัณหา ซึ่งจำแนกได้ ๑๐๘ นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจ
ตัณหา

ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฐิ เป็นอย่างไร

คือ สักกายทิฐิมิวัตถุ^๑ ๒๐ มิจฉาทิฐิมิวัตถุ^๒ ๑๐ อันตคาทิกทิฐิมิวัตถุ^๓ ๑๐
ทิฐิ การตกอยู่ในทิฐิ ความรกข์คือทิฐิ ความกัณดารคือทิฐิ เลี่ยนหนามคือ
ทิฐิ ความดีนรนคือทิฐิ เครื่องผูกพันคือทิฐิ ความถือ ความถือมั่น ความยึดมั่น
ความยึดมั่นถือมั่น ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด สัทธาเดียรถีย์ ความถือขัดแย้ง ความ
ถือวิปริต ความถือวิปลาส ความถือผิด ความถือในสิ่งที่ไม่เป็นความจริงว่าเป็นจริง
เห็นปานนี้จนถึงทิฐิ ๖๒ นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฐิ

เชิงอรรถ :

^๑ สักกายทิฐิมิวัตถุ ๒๐ คืออุปถัมภ์ผู้ไม่ได้สดับ -

(๑) ย่อมตามเห็นรูปเป็นอัตตา (๒) เห็นอัตตามีรูป (๓) เห็นรูปในอัตตา (๔) เห็นอัตตาในรูป (๕) ย่อมตาม
เห็นเวทนาเป็นอัตตา (๖) เห็นอัตตามีเวทนา (๗) เห็นเวทนาในอัตตา (๘) เห็นอัตตาในเวทนา (๙) ย่อม
ตามเห็นสัญญาเป็นอัตตา (๑๐) เห็นอัตตามีสัญญา (๑๑) เห็นสัญญาในอัตตา (๑๒) เห็นอัตตาในสัญญา
(๑๓) ย่อมตามเห็นสังขารเป็นอัตตา (๑๔) เห็นอัตตามีสังขาร (๑๕) เห็นสังขารในอัตตา (๑๖) เห็นอัตตาใน
สังขาร (๑๗) ย่อมตามเห็นวิญญาณเป็นอัตตา (๑๘) เห็นอัตตามีวิญญาณ (๑๙) เห็นวิญญาณในอัตตา
(๒๐) เห็นอัตตาในวิญญาณ (ส.ข. ๑๗/๑๕๕/๑๕๙, ข.ม.อ. ๑๒/๑๕๘)

^๒ มิจฉาทิฐิมิวัตถุ ๑๐ คือ (๑) ทานที่ให้แล้วไม่มีผล (๒) การบูชาไม่มีผล (๓) การบวงสรวงไม่มีผล

(๔) กรรมที่ทำไว้ดีและทำไว้ไม่ดีไม่มีผล (๕) โลกนี้ไม่มี (๖) โลกหน้าไม่มี (๗) มารดาไม่มี (๘) บิดาไม่มี
(๙) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะไม่มี (๑๐) สมณพราหมณ์ที่ดำเนินตนชอบ ปฏิบัติชอบ ผู้ทำให้แจ้งในโลกนี้และ
โลกหน้าด้วยตนเอง แล้วประกาศให้(ผู้อื่น)ทราบ ไม่มี (ข.จ. ๓๐/๑๔๓/๒๘๘)

^๓ อันตคาทิกทิฐิมิวัตถุ ๑๐ หมายถึงความเห็นผิดแล่นไปสุดโต่งข้างใดข้างหนึ่ง มี ๑๐ ประการ คือเห็นว่า

(๑) โลกเที่ยง (๒) โลกไม่เที่ยง (๓) โลกมีที่สุด (๔) โลกไม่มีที่สุด (๕) ชีวะกับสรีระ เป็นอย่างเดียวกัน (๖)
ชีวะกับสรีระ เป็นคนละอย่าง (๗) หลังจากตายไปตถาคตเกิดอีก (๘) หลังจากตายไปตถาคตไม่เกิดอีก (๙)
หลังจากตายไปตถาคตเกิดอีกก็ใช่ ไม่เกิดอีกก็ใช่ (๑๐) หลังจากตายไป ตถาคตเกิดอีกก็มิใช่ ไม่เกิดอีก
ก็มิใช่ (อง.ทสก. ๒๔/๙๓/๑๕๙-๑๕๑)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสูตรนิตเทส

คำว่า พวกเธอจงดูหมู่มืดว์ผู้กำลังดิ้นรนอยู่ เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา อธิบายว่า หมู่มืดว์ผู้หวาดระแวงว่าจะมีผู้แย่งชิงวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ย่อมดิ้นรนบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังถูกแย่งชิงไป ย่อมดิ้นรนบ้าง เมื่อวัตถุนั้นถูกแย่งชิงไปแล้ว ย่อมดิ้นรนบ้าง หมู่มืดว์ผู้หวาดระแวงว่า จะมีความแปรผันไปแห่งวัตถุที่ตนยึดถือว่าเป็นของเรา ย่อมดิ้นรนบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังแปรผันไป ย่อมดิ้นรนบ้าง เมื่อวัตถุนั้นแปรผันไปแล้ว ย่อมดิ้นรนบ้าง คือ กระวนกระวาย กระเสือกกระสน ทุรุษุราย หวันไหว สั่นเทา กระสับกระส่ายอยู่ พวกเธอจงดู คือ แลดู มองดู เฟ่งพินิจ พิจารณาดูหมู่มืดว์ ผู้กำลังดิ้นรนอยู่ คือ กระวนกระวาย กระเสือกกระสน ทุรุษุราย หวันไหว สั่นเทา กระสับกระส่ายอยู่อย่างนี้ รวมความว่า พวกเธอจงดู หมู่มืดว์ผู้กำลังดิ้นรนอยู่ เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา

คำว่า เหมือนฝูงปลาในน่าน้อยสิ้นกระแสน้ำแล้ว อธิบายว่า หมู่มืดว์ผู้หวาดระแวงว่าจะมีผู้แย่งชิงวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ย่อมดิ้นรนบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังถูกแย่งชิงไป ย่อมดิ้นรนบ้าง เมื่อวัตถุนั้นถูกแย่งชิงไปแล้ว ย่อมดิ้นรนบ้าง

หมู่มืดว์ผู้หวาดระแวงว่าจะมีความแปรผันไปแห่งวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ย่อมดิ้นรนบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังแปรผันไป ย่อมดิ้นรนบ้าง เมื่อวัตถุนั้นแปรผันไปแล้ว ย่อมดิ้นรนบ้าง คือกระวนกระวาย กระเสือกกระสน ทุรุษุราย หวันไหว สั่นเทา กระสับกระส่ายอยู่ เหมือนฝูงปลาในน่าน้อย คือ น่านิดหนอย น้ำแห้งไป ถูกกา เขี้ยว หรือนกยางโฉบลากขึ้นมาทะกินก็ดิ้นรน กระวนกระวาย กระเสือกกระสน ทุรุษุราย หวันไหว สั่นเทา กระสับกระส่ายอยู่ ฉะนั้น รวมความว่า เหมือนฝูงปลาในน่าน้อยสิ้นกระแสน้ำแล้ว

คำว่า นรชนเห็นโทษนี้แล้ว ... ฟังประพฤติไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา อธิบายว่า นรชนเห็นแล้ว คือ แลเห็นแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งโทษนี้เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา รวมความว่า นรชนเห็นโทษนี้แล้ว

คำว่า ฟังประพฤติไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา อธิบายว่า

คำว่า ความยึดถือว่าเป็นของเรา ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจัตถินหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเรา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสูตรนิตเทส

ด้วยอำนาจทิฐิ ... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฐิ

นรชนละความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว ไม่ยึดถือตาว่าเป็นของเรา ไม่ยึดถือหูว่าเป็นของเรา ไม่ยึดถือจมูกว่าเป็นของเรา ไม่ยึดถือลิ้นว่าเป็นของเรา ไม่ยึดถือกายว่าเป็นของเรา ไม่ยึดถือใจว่าเป็นของเรา ไม่ยึดถือ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น รูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมารมณ์ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... ลาก ... ยศ ... สรรเสริญ ... สุข ... จิวร ... บิณฑบาต ... เสนาสนะ ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภพ ... รูปภพ ... อรูปภพ ... สัญญาภพ ... อสัญญาภพ ... เนวสัญญาภพ ... เอกโวการภพ^๑ ... จตโวการภพ^๒ ... ปัญจโวการภพ^๓ ... อดีต ... อนาคต ... ปัจจุบัน ... รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งว่าเป็นของเรา พึงประพฤติ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า นรชนเห็นโทษนี้แล้ว ... พึงประพฤติไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา

คำว่า ในภพทั้งหลาย ในคำว่า อย่างกอดัณฑหาเครื่องเกี่ยวข้องในภพทั้งหลาย ได้แก่ ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ ตัณหาตรัสเรียกว่า เครื่องเกี่ยวข้อง คือ ความกำหนด ความกำหนดนัย ... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ^๔

คำว่า อย่างกอดัณฑหาเครื่องเกี่ยวข้องในภพทั้งหลาย อธิบายว่า อย่างกอดัณฑหาเครื่องเกี่ยวข้องในภพทั้งหลาย คือ อย่างกอด อย่าให้เกิด อย่าให้เกิดขึ้น อย่าให้บังเกิด อย่าให้บังเกิดขึ้นซึ่งความพอใจ ความรัก ความใคร่ ความชอบใจ รวมความว่า อย่างกอดัณฑหาเครื่องเกี่ยวข้องในภพทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ พระผู้มี

เชิงอรรถ :-

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒

^๓ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒

^๔ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๒. อัญญาสุตตันิทเทส

พวกเธอจงดูหมู่สัตว์ผู้กำลังตื่นนอนอยู่

เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา

เหมือนฝูงปลาในน้ำน้อยสิ้นกระแสน้ำแล้ว

นรชนเห็นโทษนี้แล้ว ก็ยากจะค้นหาเครื่องเกี้ยวข้องในภพทั้งหลาย

พึงประพฤตินายึดถือว่าเป็นของเรา

[๑๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

นักปราชญ์ พึงกำจัดความพอใจในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน

กำหนดรู้ผัสสะแล้ว ก็ไม่ติดใจ

ติเตียนกรรมใดด้วยตน ก็ไม่ทำกรรมนั้น

ไม่ติดในสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินแล้ว

คำว่า พึงกำจัดความพอใจในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน อธิบายว่า

คำว่า ส่วนสุด ได้แก่ ผัสสะ เป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง เหตุเกิดแห่งผัสสะเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง อดีตเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง อนาคตเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง สุขเวทนาเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง ทุกขเวทนาเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง นามเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง รูปเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง อายุตนะภายใน ๖ เป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง อายุตนะภายนอก ๖ เป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง ความถือตัวเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง เหตุเกิดแห่งความถือตัวเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง

คำว่า ความพอใจ ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพลิดเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ ความยึดถือด้วยอำนาจความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

คำว่า พึงกำจัดความพอใจในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน ได้แก่ พึงกำจัด คือ ขจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความพอใจในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน รวมความว่า พึงกำจัดความพอใจในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสูตรตันตปิฎก

ว่าด้วยผัสสะต่าง ๆ

คำว่า **กำหนดรู้ผัสสะแล้ว ก็ไม่ติดใจ** อธิบายว่า

คำว่า **ผัสสะ**^๑ ได้แก่ จักขุสัมผัส(สัมผัสทางตา) โสตสัมผัส(สัมผัสทางหู) ฆานสัมผัส(สัมผัสทางจมูก) ชิวหาสัมผัส(สัมผัสทางลิ้น) กายสัมผัส(สัมผัสทางกาย) มโนสัมผัส(สัมผัสทางใจ) อธิวจนสัมผัส(สัมผัสที่เกิดทางมโนทวาร) ปฏิกขสัมผัส(สัมผัสแห่งการกระทบใจ) สุขเวทนียผัสสะ(ผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา) ทุกขเวทนียผัสสะ(ผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา) อทุกขมสุขเวทนียผัสสะ(ผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา) ผัสสะที่เป็นกุศล ผัสสะที่เป็นอกุศล ผัสสะที่เป็นอภัยกถ ผัสสะที่เป็นกามาวจร ผัสสะที่เป็นรูปาวจร ผัสสะที่เป็นอรูปาวจร สุนฺญตผัสสะ อนิมิตตผัสสะ อัปปณฺหิตผัสสะ ผัสสะที่เป็นโลกียะ ผัสสะที่เป็นโลกุตตระ ผัสสะที่เป็นอดีต ผัสสะที่เป็นอนาคต ผัสสะที่เป็นปัจจุบัน ผัสสะ ความถูกต้อง กิริยาที่ถูกต้อง ภาวะที่ถูกต้องเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ผัสสะ

ว่าด้วยปริญา ๓

คำว่า **กำหนดรู้ผัสสะแล้ว** อธิบายว่า กำหนดรู้ผัสสะด้วยปริญา ๓ คือ

- (๑) ญาตปริญา(การกำหนดรู้ขั้นรู้จัก) (๒) ตีรณปริญา(การกำหนดรู้ขั้นพิจารณา)
- (๓) ปหานปริญา(การกำหนดรู้ขั้นละ)

ญาตปริญา เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์รู้จักผัสสะ คือ รู้ เห็นว่า "นี่จักขุสัมผัส นี่โสตสัมผัส นี่ฆานสัมผัส นี่ชิวหาสัมผัส นี่กายสัมผัส นี่มโนสัมผัส นี่อธิวจนสัมผัส นี่ปฏิกขสัมผัส นี่ผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา นี่ผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา นี่ผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา นี่ผัสสะที่เป็นกุศล นี่ผัสสะที่เป็นอกุศล นี่ผัสสะที่เป็นอภัยกถ นี่ผัสสะที่

เชิงอรรถ :

^๑ **ผัสสะ** หมายถึงความสัมผัสอารมณ์ที่มากระทบ เช่น ตากระทบกับรูป หรือตาเห็นรูป เรียกว่า จักขุสัมผัส เป็นต้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๒. อัญญาสูตรตันตปิฎก

เป็นกามาวจร นี้ผัสสะที่เป็นรูปาวจร นี้ผัสสะที่เป็นอรูปาวจร นี้สัญญาผัสสะ
 นี้อนิมิตตผัสสะ นี้อัปปณิหิตผัสสะ นี้ผัสสะที่เป็นโลกียะ นี้ผัสสะที่เป็นโลกุตตระ
 นี้ผัสสะที่เป็นอดีต นี้ผัสสะที่เป็นอนาคต นี้ผัสสะที่เป็นปัจจุบัน” นี้ชื่อว่าญาตปริญญา

ตัตถปริญญา เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์ทำสิ่งที่รู้แล้วให้ปรากฏอย่างนี้แล้ว พิจารณาผัสสะ คือ
 พิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร
 เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น(บังคับไม่ได้) เป็นของทรุดโทรม เป็นเสนียด
 เป็นอุปัททวะ เป็นภัย เป็นอุปสรรค เป็นของหวั่นไหว เป็นของผุพัง เป็นของไม่ยั่งยืน
 เป็นของไม่มีที่ต้านทาน เป็นของไม่มีที่ซ่อนเร้น เป็นของไม่มีที่พึ่ง เป็นของว่าง
 เป็นของเปล่า เป็นของสูญ เป็นอนัตตา เป็นของมีโทษ เป็นของแปรผันไปเป็น
 ธรรมดา เป็นของไม่มีแก่นสาร เป็นเหตุแห่งความลำบาก เป็นดุจเพชรฆาต เป็น
 ของปราศจากความเจริญ เป็นของมีอาสวะ เป็นของที่ถูกเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็น
 เหยื่อแห่งมาร มีชาติ(ความเกิด)เป็นธรรมดา มีชรา(ความแก่)เป็นธรรมดา
 มีพยาธิ(ความเจ็บป่วย)เป็นธรรมดา มีมรณะเป็นธรรมดา มีโสกะ(ความเศร้าโศก)
 ปรีทเว(ความคร่ำครวญ) ทุกขะ(ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) อุปายาส
 (ความคับแค้นใจ)เป็นธรรมดา มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา เป็นเหตุเกิดทุกข์
 ตั้งอยู่ไม่ได้ หากความแค้นขึ้นไม่ได้ เป็นโทษ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป นี้ชื่อว่า
 ตัตถปริญญา

ปหานปริญญา เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์ครั้นพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป
 ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในผัสสะ สมจริงดังที่พระ
 ผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละความกำหนดด้วยอำนาจ
 ความพอใจในผัสสะทั้งหลายเสีย ผัสสะนั้น เธอทั้งหลายจะได้เด็ดขาดแล้วอย่างนี้
 ตั้ดรกถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรกถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้
 ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้” นี้ชื่อว่าปหานปริญญา

คำว่า **กำหนดรู้ผัสสะแล้ว** ได้แก่ กำหนดรู้ผัสสะด้วยปริญญา ๓ อย่าง
 เหล่านี้แล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันตนิทเทส

คำว่า **ไม่ติดใจ** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความติดใจ ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนัย ... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ^๑

ความติดใจนี้ ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นเรียกว่า ผู้ไม่ติดใจ ผู้นั้นไม่ติดใจ คือ ไม่ยินดี ไม่สยบ ไม่หมกมุ่นในรูป...เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... ลาก ... ยศ ... สรรเสริญ ... สุข ... จีวร ... บิณฑบาต ... เสนาสนะ ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภพ ... รูปภพ ... อรูปภพ ... สัญญาภพ ... อสัญญาภพ ... เนวสัญญานาสัญญาภพ ... เอกโวการภพ ... จตุโวการภพ ... ปัญจโวการภพ ...อดีต ... อนาคต ... ปัจจุบัน ... รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง ได้แก่ เป็นผู้คลายความติดใจแล้ว ปราศจากความติดใจแล้ว สละความติดใจแล้ว คายความติดใจแล้ว ปลอ่ยความติดใจแล้ว ละความติดใจแล้ว สลัดทิ้งความติดใจแล้ว คือเป็นผู้คลายความกำหนดแล้ว ปราศจากราคะแล้ว สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปลอ่ยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว มีदनอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า กำหนดรู้ผัสสะแล้วก็ไม่ติดใจ

คำว่า **ใจ** ในคำว่า **ติเตียนกรรมใจด้วยตนก็ไม่ทำกรรมนั้น** ได้แก่ กรรมใจ

คำว่า **ติเตียน (กรรม)ใจด้วยตน** อธิบายว่า นักปราชญ์ติเตียนตนเพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) เพราะทำ (๒) เพราะไม่ทำ

นักปราชญ์ติเตียนตนเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์ยอมติเตียนตนว่า เราทำกายทุจริต ไม่ทำกายสุจริต เราทำวาจทุจริต ไม่ทำวาจสุจริต เราทำมโนทุจริต ไม่ทำมโนสุจริต คือ นักปราชญ์ยอมติเตียนตนว่า เราทำปาณาติบาต(การฆ่าสัตว์) ไม่ทำความงดเว้นจากปาณาติบาต เราทำอทินนาทาน (การลักทรัพย์) ไม่ทำความงดเว้นจากอทินนาทาน เราทำกาเมสมิฉฉาจาร(ประพฤติผิดในกาม) ไม่ทำความงดเว้นจากกาเมสมิฉฉาจาร เราทำมุสาวาท

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสูตรนิตเทส

(การพูดเท็จ) ไม่ทำความงดเว้นจากมุสาวาท เราทำปัสถาวาจา(การพูดส่อเสียด) ไม่ทำความงดเว้น จากปัสถาวาจา เราทำผรุสวาจา (การพูดหยาบคาย) ไม่ทำความงดเว้นจากผรุสวาจา เราทำสัมผัสปลापะ(การพูดเพ้อเจ้อ) ไม่ทำความงดเว้นจากสัมผัสปลापะ เราทำอภิขมา(ความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา) ไม่ทำอนภิขมา เราทำพยาบาท(ความคิดปองร้าย) ไม่ทำอัพยาบาท เราทำมิจฉาทิฏฐิ(ความเห็นผิด) ไม่ทำสัมมาทิฏฐิ นักปราชญ์ชื่อว่าดีเตียนตนเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง นักปราชญ์ยอมดีเตียนตนว่า เราไม่รักษาศีลให้บริบูรณ์ ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๖ ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ไม่ประกอบความเพียรเครื่องตั้งอยู่เสมอ ไม่หมั่นประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ไม่เจริญสติปัญญา ๔ ไม่เจริญสัมมัปปธาน ๔ ไม่เจริญอิทธิบาท ๔ ไม่เจริญอินทรีย์ ๕ ไม่เจริญพละ ๕ ไม่เจริญโพชฌงค์ ๗ ไม่เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่กำหนดรู้ทุกข์ ไม่ละสมุทัย ไม่เจริญมรรค ไม่ทำให้แจ้งนิโรธ นักปราชญ์ชื่อว่าดีเตียนตนเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างนี้

นักปราชญ์ไม่ทำ คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นซึ่งกรรมที่ดีเตียนตน ด้วยอาการอย่างนี้ รวมความว่า นักปราชญ์ดีเตียนกรรมใดด้วยตนก็ไม่ทำกรรมนั้น

คำว่า นักปราชญ์ ... ไม่ติดในสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินแล้ว อธิบายว่า

คำว่า ความติด ได้แก่ ความติด ๒ อย่าง คือ (๑) ความติดด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความติดด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความติดด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความติดด้วยอำนาจทิฏฐิ^๑

คำว่า นักปราชญ์ ได้แก่ นักปราชญ์ คือ ผู้เป็นบัณฑิต ผู้มีปัญญา ผู้มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ ผู้มีญาณ ผู้มีปัญญาแจ่มแจ้ง ผู้มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

นักปราชญ์ละความติดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งความติดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว ไม่ติด คือ ไม่ติดพัน ไม่เข้าไปติดในรูปที่ให้เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง คือ เป็นผู้ไม่ติดแล้ว ไม่ติดพันแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๒. อัญญาสุตตนิทเทส

ไม่เข้าไปติดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากความติด)อยู่ รวมความว่า นักปราชญ์ ... ไม่ติดในสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

นักปราชญ์ พึงกำจัดความพอใจในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน

กำหนดรู้ผัสสะแล้ว ก็ไม่ติดใจ

ติเตียนกรรมใดด้วยตน ก็ไม่ทำกรรมนั้น

ไม่ติดในสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินแล้ว

[๑๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

มุนีกำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย

พึงข้ามโอชะได้ ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาท

ประพฤติดอยู่ ย่อมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า

คำว่า กำหนดรู้สัญญาแล้ว ... พึงข้ามโอชะได้ อธิบายว่า

คำว่า สัญญา ได้แก่ กามสัญญา พยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา เนกขัมมสัญญา อัพยาบาทสัญญา อวิหิงสาสัญญา รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โภกฐัพพสัญญา รัम्मสัญญา ความจำได้ กิริยาที่จำได้ ภาวะที่จำได้ เห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่าสัญญา

คำว่า กำหนดรู้สัญญาแล้ว ได้แก่ กำหนดรู้สัญญา ด้วยปริญา ๓ อย่าง คือ (๑) ญาตปริญา (๒) ตีรณปริญา (๓) ปหานปริญา

ญาตปริญา เป็นอย่างไร

คือ มุนิรู้จักสัญญา คือรู้ เห็นว่า "นี่กามสัญญา นี่พยาบาทสัญญา นี่วิหิงสาสัญญา นี่เนกขัมมสัญญา นี่อัพยาบาทสัญญา นี่อวิหิงสาสัญญา นี่รูปสัญญา นี่สัททสัญญา นี่คันธสัญญา นี่รสสัญญา นี่โภกฐัพพสัญญา นี่รัम्मสัญญา" นี้ชื่อว่าญาตปริญา

ตีรณปริญา เป็นอย่างไร

คือ มุนิทำสิ่งที่รู้แล้วให้ปรากฏอย่างนี้แล้ว พิจารณาสัญญา คือ พิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสูตรนิตเทส

เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นเสียด เป็นอุปัทวะ เป็นภัย เป็นอุปสรรค เป็นของหวั่นไหว เป็นของผุพัง ... เป็นเหตุเกิดทุกข์ ตั้งอยู่ไม่ได้ หากความ เข้มขึ้นไม่ได้ เป็นโทษ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป นี้ชื่อว่าตริณปริญญา

ปหานปริญญา เป็นอย่างไร

คือ มุนีครั้นพิจารณาเห็นอย่างนี้ ก็ยอมละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา สัญญานั้น เธอทั้งหลายจะได้เด็ดขาดแล้วอย่างนี้ ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ นี้ชื่อว่าปหานปริญญา

คำว่า **กำหนดรู้สัญญาแล้ว** ได้แก่ กำหนดรู้สัญญาด้วยปริญญา ๓ อย่าง เหล่านี้แล้ว

คำว่า **พึงข้ามโอชะได้** อธิบายว่า พึงข้าม คือ ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลย กาโมชะ(ห้วงน้ำคือกาม) ภโวชะ(ห้วงน้ำคือภพ) ทิฏฐิชะ(ห้วงน้ำคือทิฏฐิ) อวิชโชชะ(ห้วงน้ำคืออวิชชา) รวมความว่า กำหนดรู้สัญญาแล้ว ... พึงข้ามโอชะได้

คำว่า **มุนี ... ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย** อธิบายว่า

คำว่า **ความยึดถือ** ได้แก่ ความยึดถือ ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความยึดถือด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความยึดถือด้วยอำนาจทิฏฐิ^๑

คำว่า **มุนี** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ... ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ผู้ที่ประกอบด้วยญาณนั้น ชื่อว่า มุนี คือ ผู้บรรลุโมณญาณแล้ว โมนะยธรรม (ธรรมที่ทำให้เป็นมุนี) ๓ ประการ คือ (๑) โมนะยธรรมทางกาย (๒) โมนะยธรรมทางวาจา (๓) โมนะยธรรมทางใจ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. คหัญญกสุตตนิทเทส

โมเนยธรรมทางกาย เป็นอย่างไร

คือ การละกายทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย กายสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย ญาณมีกายเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย กายปริยญา(การกำหนดรู้กาย) ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย มรรคที่สหระคตด้วย ปริยญา ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ ในกาย ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย ความดับแห่งกายสังขาร การบรรลุดุตถฌาน ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย นี้ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย

โมเนยธรรมทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ การละวจีทุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา วจีสุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา ญาณมีวาจาเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา วาจาปริยญา(การกำหนดรู้วาจา) ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา มรรคที่สหระคตด้วย ปริยญา ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจใน วาจา ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา ความดับแห่งวจีสังขาร การบรรลุดุติยฌาน ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา นี้ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา

โมเนยธรรมทางใจ เป็นอย่างไร

คือ การละมโนทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางใจ มโนสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางใจ ญาณมีใจเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมเนยธรรมทางใจ จิตต- ปริยญา(การกำหนดรู้จิต) ชื่อว่าโมเนยธรรมทางใจ มรรคที่สหระคตด้วยปริยญา ชื่อว่าโมเนยธรรมทางใจ การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในจิต ชื่อว่า โมเนยธรรมทางใจ ความดับแห่งจิตตสังขาร การบรรลุสัญญาเวทียตนิโรธ ชื่อว่า โมเนยธรรมทางใจ นี้ชื่อว่าโมเนยธรรมทางใจ

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

บัณฑิตทั้งหลาย เรียกบุคคลผู้เป็นมุนีทางกาย
เป็นมุนีทางวาจา เป็นมุนีทางใจ ผู้ไม่มีอาสวะ
ว่าเป็นมุนีผู้สมบูรณ์ด้วยโมเนยธรรม ละกิเลสทั้งปวงได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๒. คหัญญุกสูตตนิทเทส

บัณฑิตทั้งหลาย เรียกบุคคลผู้เป็นมุนีทางกาย

เป็นมุนีทางวาจา เป็นมุนีทางใจ ผู้ไม่มีอาสวะ

ว่าเป็นมุนีผู้สมบูรณ์ด้วยโมเนยยธรรม ล้างบาป^๑ ได้แล้ว^๒

มุนีผู้ประกอบด้วยโมเนยยธรรม ๓ ประการเหล่านี้ มี ๖ จำพวก คือ (๑) อคารมุนี (๒) อนาคารมุนี (๓) เสขมุนี (๔) อเสขมุนี (๕) ปัจเจกมุนี (๖) มุนิมุนี^๓

อคารมุนี เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้ครองเรือน เห็นทาง(นิพพาน)แล้ว รู้แจ้งหลักคำสอนแล้ว เหล่านี้ชื่อว่าอคารมุนี

อนาคารมุนี เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้เป็นบรรพชิต เห็นทาง(นิพพาน)แล้ว รู้แจ้งหลักคำสอนแล้ว เหล่านี้ชื่อว่าอนาคารมุนี

พระเสขะ ๗ จำพวก ชื่อว่าเสขมุนี

พระอรหันต์ทั้งหลาย ชื่อว่าอเสขมุนี

พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าปัจเจกมุนี

เชิงอรรถ :

^๑ ล้างบาป หมายถึงล้างบาปด้วยมัคคญาณ (ข.ม.อ. ๑๔/๑๗๓)

^๒ ข.อิตติ. ๒๕/๖๗/๒๘๒, ข.จ. ๓๐/๒๑/๗๗

^๓ มุนิมุนี พระอรชกถาจารย์แก้วว่า มุนิมุนโย วุจจนติ ตถาคตติ พระตถาคตท่านเรียกว่า มุนิมุนี

เพราะมีความหมาย ๘ อย่าง คือ

(๑) พระผู้เสด็จมาแล้วอย่างนั้น คือเสด็จมาทรงบำเพ็ญพุทธจริยา

(๒) พระผู้เสด็จไปแล้วอย่างนั้น คือทรงทำลายอวิชชา สละปวงกิเลสเสด็จไปเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ

(๓) พระผู้เสด็จมาถึงตลัษณะ คือทรงมีญาณหยั่งรู้เข้าถึงลักษณะที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย

(๔) พระผู้ตรัสรู้ตรัสธรรมตามที่มันเป็น คือ ตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ หรือปฏิจจนสมุปบาท

(๕) พระผู้ทรงเห็นอย่างนั้น คือทรงรู้เท่าทันสรรพอาภรณ์ที่ปรากฏแก่หมู่มสัตว์ทั้งเทพและมนุษย์ ทั้งสัตว์โลก เทพและพรหมได้ประสพและพากันแสวงหา

(๖) พระผู้ตรัสอย่างนั้น หรือมีพระวาจาแท้จริงถูกต้องไม่เป็นอย่างอื่น

(๗) พระผู้ทำอย่างนั้น คือตรัสอย่างใด ทำอย่างนั้น ทำอย่างใด ตรัสอย่างนั้น

(๘) พระผู้เป็นยิ่ง คือทรงเป็นผู้ใหญ่ยิ่งเหนือกว่าสรรพสัตว์ตลอดถึงพระพรหมที่สูงที่สุด เป็นผู้เห็นถ่องแท้ ทรงอำนาจเป็นราชาที่พระราชาทรงบูชา เป็นเทพแห่งเทพ เป็นอินทร์เหนือพระอินทร์ เป็นพรหมเหนือพรหม ไม่มีใครอาจจะวัดหรือจะทัดเทียมพระองค์ด้วย ศิล สมาริ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ

(ข.ม.อ. ๑๔/๑๗๓-๑๘๑)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรมค]

๒. อัญญากรรมค

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสเรียกามุนินิ
(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

บุคคลโงเขลาไม่รู้อะไร เพียงแต่นั่งนิ่ง ๆ หาชื่อว่าเป็นมุนินิไม่
ส่วนบุคคลผู้ฉลาด เลือกชั่งเอาแต่สิ่งที่ดี ละทิ้งสิ่งชั่ว
เหมือนบุคคลชั่งสิ่งของ จึงจะชื่อว่าเป็นมุนินิแท้
ผู้รู้โลกทั้ง ๒ ก็เรียกว่า เป็นมุนินิ (เช่นกัน)^๑
ผู้รู้ธรรมทั้งของอัสตบรูษและสัสตบรูษ
ทั้งภายในและภายนอก ในโลกทั้งปวง
เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง^๒
และตัดขาดจตาข่าย^๓ได้แล้ว ชื่อว่ามุนินิ^๔

คำว่า ความติด ๑ ได้แก่ ความติด ๒ อย่าง คือ (๑) ความติดด้วยอำนาจตัณหา
(๒) ความติดด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความติดด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความ
ติดด้วยอำนาจทิฏฐิ

มุนิจะความติดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งความติดด้วยอำนาจทิฏฐิ
ได้แล้ว ไม่ติด คือ ไม่ติดพัน ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย คือ เป็นผู้ไม่ติดแล้ว
ไม่ติดพันแล้ว ไม่เข้าไปติดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพันแล้ว ไม่เกี่ยวข้อง
แล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากความติด)อยู่ รวมความว่า มุนินิไม่เข้าไปติดในความยึดถือ
ทั้งหลาย

คำว่า ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาท ประพฤติอยู่ อธิบายว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ธ. ๒๕/๒๖๘-๒๖๙/๖๓, ข.จ. ๓๐/๒๑/๗๘

^๒ เครื่องข้อง ๗ อย่าง คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส และทุจริต

^๓ ตาข่าย มี ๒ อย่างคือตัณหาและทิฏฐิ

^๔ ข.สุ. ๒๕/๕๓๓/๕๓๘, ข.จ. ๓๐/๒๑/๗๘

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสูตรตันตปิฎก

คำว่า **ลูกศร** ได้แก่ ลูกศร ๗ ชนิด คือ (๑) ลูกศรคือราคะ (๒) ลูกศรคือโทสะ (๓) ลูกศรคือโมหะ (๔) ลูกศรคือมานะ (๕) ลูกศรคือทิฏฐิ (๖) ลูกศรคือโสกะ (๗) ลูกศรคือความสงสัย

ลูกศรเหล่านั้นผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ผู้ถอนลูกศรได้แล้ว คือ ถอนลูกศรออกแล้ว ดึงลูกศรขึ้นแล้ว ดึงลูกศรออกแล้ว ฉุดลูกศรออกแล้ว กระจายลูกศรออกแล้ว สละลูกศรแล้ว คายลูกศรแล้ว ปล่อยลูกศรแล้ว ละลูกศรแล้ว สลัดทิ้งลูกศรแล้ว เป็นผู้หมดความอยาก ดับแล้ว เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า ถอนลูกศรได้แล้ว

คำว่า **ประพตติอยู่** ได้แก่ ประพตติอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป

ว่าด้วยความไม่ประมาท

คำว่า **ไม่ประมาท** อธิบายว่า ผู้ทำด้วยความเื้อเพื่อ ทำติดต่อกัน ทำไม่หยุด ประพตติไม่ย่อหย่อน ไม่ละความพอใจ ไม่ทอดธุระ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย

คือ ความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขยัน ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า “เราพึงทำศีลชั้นที่ขังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์โดยอุบายอย่างไร หรือพึงใช้ปัญญาตามรักษาศีลชั้นที่บริบูรณ์ในข้อนั้น ๆ โดยอุบายอย่างไร” ดังนี้ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย ... ว่าเราพึงทำสมาธิชั้นที่ขังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์โดยอุบายอย่างไร หรือพึงใช้ปัญญาตามรักษาสมาธิชั้นที่บริบูรณ์ในข้อนั้นๆ โดยอุบายอย่างไรดังนี้ ... ว่าเราพึงทำปัญญาชั้นที่ขังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์โดยอุบายอย่างไร หรือพึงใช้ปัญญาตามรักษาปัญญาชั้นที่บริบูรณ์ในข้อ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๒. อัญญกสุตตันิทเทส

นั้น ๆ โดยอุบายอย่างไร ดังนี้ ... ว่าเราพึงทำวิมุตติขั้นที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ โดยอุบายอย่างไร หรือพึงใช้ปัญญาตามรักษาวิมุตติขั้นในขั้นนั้น ๆ โดยอุบายอย่างไร ดังนี้ ... คือ ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหัส ความขยัน ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า เราพึงทำวิมุตติญาณทัสสน-ขั้นที่ยังไม่บริบูรณ์ ให้บริบูรณ์โดยอุบายอย่างไร หรือพึงใช้ปัญญาตามรักษาวิมุตติ-ญาณทัสสนขั้นที่บริบูรณ์ในขั้นนั้น ๆ โดยอุบายอย่างไร ดังนี้ ชื่อว่าไม่ประมาทใน กุศลธรรมทั้งหลาย คือ ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหัส ความขยัน ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า "เราพึงกำหนดรู้ทุกข์ที่ยังมิได้ กำหนดรู้ พึงละกิเลสที่ยังมิได้ละ พึงเจริญมรรคที่ยังมิได้เจริญ หรือพึงทำให้แจ้ง นิโรธที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง โดยอุบายอย่างไร" ดังนี้ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรม ทั้งหลาย รวมความว่า ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาท ประพฤติอยู่

คำว่า **ยอมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า** อธิบายว่า ไม่หวังโลกนี้ คืออรรถภาพ ของตน ไม่หวังโลกหน้า คืออรรถภาพของผู้อื่น ไม่หวังโลกนี้ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณของตน ไม่หวังโลกหน้า คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณของผู้อื่น ไม่หวังโลกนี้ คืออายตนะภายใน ๖ ไม่หวังโลกหน้า คืออายตนะ ภายนอก ๖ ไม่หวังโลกนี้ คือมนุษยโลก ไม่หวังโลกหน้า คือเทวโลก ไม่หวังโลกนี้ คือ กามธาตุ ไม่หวังโลกหน้า คือรูปธาตุ อรูปธาตุ ไม่หวังโลกนี้ คือกามธาตุ รูปธาตุ ไม่หวังโลกหน้า คืออรูปธาตุ ไม่หวัง คือ ไม่ต้องการ ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหมาย ไม่มุ่งหวังคติ การถือกำเนิด ปฏิสันธิ ภพ สงสาร หรือ วัฏฏะต่อไป รวมความว่า ยอมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุนีกำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย
 พึงข้ามโอชะได้ ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาท
 ประพฤติอยู่ ยอมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า

อัญญกสุตตันิทเทสที่ ๒ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๓. ทุณฺณกฺกสุตตนิทเทส

๓. ทุณฺณกฺกสุตตนิทเทส^๑

อธิบายตุณฺณกฺกสูตร

ว่าด้วยเตียรถียประทุษร้ายมนิ

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายตุณฺณกฺกสูตร ดังต่อไปนี้
[๑๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เตียรถียบางพวกมีใจชั่วกล่าวร้าย

บุคคลเหล่านี้เข้าใจว่าจริง ก็กล่าวร้ายด้วย

แต่มนินี้ไม่ใส่ใจคำกล่าวร้ายที่เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น มนินี้จึงไม่มีกิเลสเครื่องตรึงจิตในที่ไหนๆ

คำว่า **เตียรถียบางพวกมีใจชั่วกล่าวร้าย** อธิบายว่า เตียรถียเหล่านั้น
มีใจชั่ว คือมีใจร้าย มีใจเห็นผิด มีใจหลงผิด มีใจขุ่น มีใจขุ่นเคือง มีใจอาฆาต
มีใจอาฆาตแค้น กล่าวร้าย คือ กล่าวติเตียนพระผู้มีพระภาค และภิกษุสงฆ์ด้วย
เรื่องไม่จริง รวมความว่า เตียรถียบางพวกมีใจชั่วกล่าวร้าย

คำว่า **บุคคลเหล่านี้เข้าใจว่าจริง ก็กล่าวร้ายด้วย** อธิบายว่า พวกคนที่
เชื่อถือเตียรถียเหล่านั้น กำหนด น้อมใจเชื่อ เข้าใจว่าจริง สำคัญว่าจริง เข้าใจว่า
เป็นจริง สำคัญว่าเป็นจริง เข้าใจว่าเป็นเช่นนั้น สำคัญว่าเป็นเช่นนั้น เข้าใจว่า
จริงแท้ สำคัญว่าจริงแท้ เข้าใจว่าไม่ผิด สำคัญว่าไม่ผิด จึงกล่าวร้าย คือ กล่าว
ติเตียนพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ด้วยเรื่องไม่จริง รวมความว่า บุคคลเหล่านี้
เข้าใจว่าจริง ก็กล่าวร้ายด้วย

คำว่า **แต่มนินี้ไม่ใส่ใจคำกล่าวร้ายที่เกิดขึ้น** อธิบายว่า คำกล่าวร้ายนั้น
เกิดแล้ว คือ เกิดขึ้นแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดขึ้นแล้ว ปรากฏแล้ว ได้แก่ เสียง
ประกาศจากบุคคลอื่น คำตำ คำติเตียนพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ด้วยเรื่อง
ไม่จริง รวมความว่า คำกล่าวร้ายที่เกิดขึ้น

เชิงอรรถ :

^๑ บ.สุ. ๒๕/๗๘๗-๗๙๔/๔๘๘-๔๙๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรมค]

๓. ทฎฐักฎฐกสุตตันิทเทส

คำว่า มุณี ในคำว่า มุณีไม่ใส่ใจ อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ... ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ผู้ที่ประกอบด้วยญาณนั้น ชื่อว่ามุณี คือ ผู้บรรลุโมณญาณ ... ก้าวล่วงกิเลสเครื่อง ข้องและดับเหตุจตาข่ายแล้ว ผู้นั้นชื่อว่ามุณี^๑ ผู้ใดใส่ใจคำกล่าวร้าย ผู้นั้นก็ใส่ใจคำ กล่าวร้าย ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. ผู้กล่าวร้าย ย่อมใส่ใจคำกล่าวร้าย เพราะตนเองเป็นผู้กล่าวร้าย

๒. ผู้ถูกเขากล่าวร้าย ถูกเขาถากถางติเตียน ย่อมโกรธ พยายาม ทอมนัด

ทำความโกรธ ความเคือง ความชิงชังให้ปรากฏว่า เราไม่ใช่ผู้พูด ผู้ใด

ใส่ใจคำกล่าวร้าย ผู้นั้นก็ย่อมใส่ใจคำกล่าวร้าย ด้วยเหตุ ๒ อย่างเหล่านี้

มุณีไม่ใส่ใจคำกล่าวร้าย ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. มุณีผู้ไม่กล่าวร้าย ย่อมไม่ใส่ใจคำกล่าวร้าย เพราะตนเองมิใช่เป็นผู้กล่าว ร้าย

๒. มุณีผู้ถูกเขากล่าวร้าย ถูกเขาติเตียน ก็ย่อมไม่โกรธ ไม่พยายาม

ไม่ทอมนัด ไม่ทำความโกรธ ความเคือง ความชิงชังให้ปรากฏว่า เราไม่

ใช่ผู้พูด มุณีไม่ใส่ใจ คือ ไม่สนใจ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นคำกล่าวร้าย

ด้วยเหตุ ๒ อย่างเหล่านี้

รวมความว่า แต่มุณีไม่ใส่ใจคำกล่าวร้ายที่เกิดขึ้น

ว่าด้วยกิเลสเครื่องตรึงจิต ๓ ประการ

คำว่า เพราะฉะนั้น ในคำว่า เพราะฉะนั้น มุณีจึงไม่มีกิเลสเครื่องตรึงจิตใน ที่ไหน ๆ ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณานั้น เพราะเหตุานั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนั้น ภาวะที่มีจิตถูกโทสะกระทบก็ดี มีกิเลสเครื่องตรึงจิตเกิดขึ้นก็ดี ไม่มีแก่มุณี กิเลสเครื่องตรึงจิต ๕ อย่างก็ดี กิเลสเครื่องตรึงจิต ๓ อย่าง คือ (๑) ราคะ (๒) โทสะ (๓) โมหะ ก็ดี จึงไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ คือ กิเลสเครื่อง ตรึงจิตนั้น มุณีจะได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้น ไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ มุณี ตุรายละเอียดย่อ ๑๔/๖๘-๗๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๓. ทฎฐัญญกสุตตนิทเทส

คำว่า ในที่ไหน ๆ ได้แก่ ในที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและภายนอก รวมความว่า เพราะฉะนั้น มุนีจึงไม่มีกิเลสเครื่องตรึงจิต ในที่ไหน ๆ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เตยรถีย์บางจำพวกมีใจชั่วกล่าวร้าย

บุคคลเหล่าอื่นเข้าใจว่าจริง ก็กล่าวร้ายด้วย

แต่มุนีไม่ใส่ใจคำกล่าวร้ายที่เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น มุนีจึงไม่มีกิเลสเครื่องตรึงจิตในที่ไหน ๆ

[๑๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ผู้ไปตามความพอใจ ตั้งอยู่ในความชอบใจ

ฟังก้าวล่วงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า

แต่เมื่อทำตนให้เพียบพร้อม รู้อย่างไรก็ฟังพูดอย่างนั้น

ว่าด้วยทิฏฐิ

คำว่า ฟังก้าวล่วงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า อธิบายว่า เตยรถีย์ มีทิฏฐิ อย่างนี้ มีความพอใจ มีความชอบใจ มีลัทธิ มีอหยาตัย มีความประสงค์อย่างนี้ว่า “พวกเราท่านนางสุนทรีปริพาชิกาแล้ว ประกาศโทษพวกสมณศากยบุตร ก็จักเอา ลาก ยศ สักการะและสัมมานะกลับคืนมาได้ด้วยวิธีการอย่างนี้” พวกเตยรถีย์ เหล่านั้นไม่สามารถก้าวล่วงทิฏฐิ ความถูกใจ ความพอใจ ลัทธิ อหยาตัย ความ ประสงค์ของตนได้ โดยที่แท้ความเสื่อมยศนั้นนั้นแหละก็กลับย้อนมาถึงเตยรถีย์ เหล่านั้น รวมความว่า ฟังก้าวล่วงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ผู้ที่มีวาตะอย่างนี้ว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” ฟังล่วง ก้าวล่วง ก้าวพัน ล่วงพันทิฏฐิ ความถูกใจ ความพอใจ ลัทธิ อหยาตัย ความประสงค์ของตนได้อย่างไร ชื่อนั้น เพราะเหตุไร เพราะเขาสมათาน ถือ ยึดมั่น ถือมั่น ติดใจ น้อมใจเชื่อทิฏฐินั้น ให้เพียบพร้อมอย่างนั้น รวมความว่า ฟังก้าวล่วง ทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า อย่างนี้บ้าง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทุณฺณิฏฐกสูตรนิตเทส

อีกนัยหนึ่ง ผู้มีวาตะอย่างนี้ว่า “โลกไม่เที่ยง ... โลกมีที่ที่สุด ... โลกไม่มีที่ที่สุด ... ชีวะ^๑กับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ... ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน ... หลังจากตายแล้วตถาคต^๒เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ”^๓ ฟังลวง ก้าวลวง ก้าวพัน ล่วงพัน ทิฏฐิ ความถูกใจ ความพอใจ ลัทธิ อหิงสา ศรัทธา ความประสงค์ของตนได้อย่างไรเล่า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขาสมมาทาน ถือ ยึดมั่น ถือมั่น ติดใจ น้อมใจเชื่อทิฏฐินั้น ให้เพียบพร้อมอย่างนั้น รวมความว่า ฟังก้าวลวงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ผู้ไปตามความพอใจ** ในคำว่า **ผู้ไปตามความพอใจ ตั้งอยู่ในความชอบใจ** อธิบายว่า ผู้ที่ย่อมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป ด้วยทิฏฐิของตน ความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน ได้แก่ ผู้ที่ย่อมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไปด้วยทิฏฐิของตน ความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน เหมือนมนุษย์ย่อมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป ด้วยยานพาหนะ คือ ช้าง รถ ม้า โค แพะ แกะ อูฐ หรือลา ฉะนั้น รวมความว่า ผู้ไปตามความพอใจ

คำว่า **ตั้งอยู่ในความชอบใจ** ได้แก่ ตั้งอยู่ คือ ตั้งมั่น ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อในทิฏฐิของตน ความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน รวมความว่า ผู้ไปตามความพอใจ ตั้งอยู่ในความชอบใจ

คำว่า **เมื่อทำตนให้เพียบพร้อม** ได้แก่ ทำตนให้เพียบพร้อม คือ ทำให้บริบูรณ์ ไม่ให้พร่อง ให้เลิศ ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด อธิบายว่า ทำตนให้เพียบพร้อม บริบูรณ์ ไม่ให้พร่อง ให้เลิศ ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด คือ ทำทัศนะนั้นให้เกิด ให้เกิดขึ้น ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นว่า พระศาสดาพระองค์นี้เป็นสัมพัญญ พระธรรมนี้พระผู้มีพระภาคตรัสสอนไว้ดีแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ ชีวะ ในที่นี้หมายถึงวิญญาณอมตะหรืออาดมัน (The Soul) (ตามนัย อภ. ปญจ.อ. ๑/๑/๑๒๙)

^๒ ตถาคต ในที่นี้ เป็นคำที่ลัทธิอื่น ๆ ใช้กันมาก่อนพุทธกาล หมายถึง อดีตตา ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า อนึ่ง อรรถกถาหมายถึง สัตตะ (Being) (ที.สี.อ. ๖๕/๑๐๘, ข.ม.อ. ๑๖/๑๙๐)

^๓ ดูรายละเอียดจาก ที.สี. (แปล) ๙/๔๒๐/๑๘๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๓. ทฎฐัญญกสุตตนิทเทส

หมุ่คณะ(สงฆ์)นี้ปฏิบัติดีแล้ว ทิฏฐินี้เป็นสิ่งที่เจริญ ปฏิปทานี้ทรงบัญญัติไว้ดีแล้ว มรรคนี้เป็นทางนำออกจากทุกข์ รวมความว่า เมื่อทำตนให้เพียบพร้อม

คำว่า **รู้อย่างไรก็ฟังพูดอย่างนั้น** อธิบายว่า **รู้อย่างไรก็ฟังพูด** คือ กล่าวบอก แสดง ชี้แจงอย่างนั้นว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ ... โลกไม่เที่ยง” ... **รู้อย่างไรก็ฟังพูด** คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจงอย่างนั้นว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตจะเกิดอีกก็มีไข้ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไข้ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า **รู้อย่างไรก็ฟังพูดอย่างนั้น** ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

ผู้ไปตามความพอใจ ตั้งอยู่ในความชอบใจ

ฟังก้าวล่วงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า

แต่เมื่อทำตนให้เพียบพร้อม **รู้อย่างไรก็ฟังพูดอย่างนั้น**

[๑๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สัตว์เกิดใดไม่มีใครถาม

ก็บอกศีลวัตรของตนแก่บุคคลเหล่าอื่น

สัตว์เกิดใดกล่าวถึงตัวเองเท่านั้น

ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกสัตว์เกิดนั้นว่า ผู้ไม่มีอริยธรรม

คำว่า **ใด** ในคำว่า **สัตว์เกิดใด ... ศีลวัตรของตน** ได้แก่ ผู้ใด คือ ผู้เช่นใด ผู้ชวนชวยอย่างไร ผู้ตั้งใจอย่างไร ผู้มีประการอย่างไร ผู้ถึงฐานะใด ผู้ประกอบด้วยธรรมใด จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหสัถ์ บรรพชิต เทวดา หรือ มนุษย์ก็ตาม

ว่าด้วยศีลและวัตร

คำว่า **ศีลวัตร** ได้แก่ ศีลและวัตรก็มี วัตรไม่ใช่ศีลก็มี

ศีลและวัตร เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์

เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความสังวร การไม่ล่วงละเมิดในสิกขาบทเหล่านั้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทุณฺณิฏฺฐกสูตรนิตเทส

ชื่อว่าศีล การสมาทาน ชื่อว่าวัตร ชื่อว่าศีลเพราะมีความหมายว่า สังวร ชื่อว่าวัตร
เพราะมีความหมายว่าสมาทาน นีตรัสเรียกว่าศีลและวัตร

วัตร ไม่ใช่ศีล เป็นอย่างไร

คือ ชุดงค์ ๘ ข้อ ได้แก่

๑. อารัญญิกังคชุดงค์(สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)
๒. ปิณฑปาติกังคชุดงค์(สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)
๓. ปิงสุกุลิกังคชุดงค์(สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)
๔. เตจิวริกังคชุดงค์(สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)
๕. สप्तทานจาริกังคชุดงค์(สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็น
วัตร)
๖. ขลปิจจาทิตติกังคชุดงค์(สมาทานการงดฉันอาหารมื้อหลังเป็นวัตร)
๗. เนสัชชิกังคชุดงค์(สมาทานการนั่งเป็นวัตร)
๘. ยถาสันถติกังคชุดงค์(สมาทานการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร)

นี้เรียกว่าวัตร ไม่ใช่ศีล แม้การสมาทานความเพียรก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล
ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า เนื้อและเลือดในร่างกายจงเหือดแห้งไป จะเหลือ
อยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที่เกิด ผลใดพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ
ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ (ถ้า)ไม่
บรรลุผลนั้นแล้วก็จักไม่หยุดความเพียร แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า
วัตร ไม่ใช่ศีล

ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า

เมื่อเรายังถอนลูกศรคือตัณหาขึ้นไม่ได้

เราจะไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่ออกไปจากวิหาร

ทั้งจะไม่เอนกายนอน^๑

การสมาทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

เชิงอรรถ :

^๑ ข.เถร.(แปล) ๒๖/๒๒๓/๓๗๔

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทุณฺณิฏฐกสูตรนิตเทส

ภิกษุระคองจิตมุงมั่นว่า ตราบใดที่จิตของเราจะไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ตราบนั้นเราก็จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้เลย แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

ภิกษุระคองจิตมุงมั่นว่า ตราบใดที่จิตของเราจะไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ตราบนั้นเราก็จักไม่ลุกลางที่นิ่งนี้ ไม่ลงจากลานจงกรม ไม่ออกจากวิหาร ไม่ออกจากเรือนหลังคาต้านเดียว ไม่ออกจากปราสาท ไม่ออกจากเรือนโถง ไม่ออกจากถ้ำ ไม่ออกจากที่หลีกเร้น ไม่ออกจากกุฏิ ไม่ออกจากเรือนยอด ไม่ออกจากป้อม ไม่ออกจากโรงกลม ไม่ออกจากเรือนที่มีเครื่องกัน ไม่ออกจากศาลาที่บารุง ไม่ออกจากมณฑป ไม่ออกจากโคนไม้เลย แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

ภิกษุระคองจิตมุงมั่นว่า เราก็จักนำมา นำมาด้วยดี บรรลุ สัมผัส ทำให้แจ้ง ซึ่งอริยธรรมเข้าวันนี้เอง แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

ภิกษุระคองจิตมุงมั่นว่า เราก็จักนำมา นำมาด้วยดี บรรลุ สัมผัส ทำให้แจ้งซึ่งอริยธรรม ในเที่ยงนี้ ... เย็นนี้ ... ก่อนภัต ... หลังภัต ... ปรุฌยาม... มัชฌิมยาม ... ปัจฉิมยาม ... ข้างแรม ... ข้างขึ้น ... ฤดูฝน ... ฤดูหนาว ... ฤดูร้อน ... ปรุฌวีย ... มัชฌิมวีย ... ปัจฉิมวีย แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

คำว่า สัตว์เกิด ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์ รวมความว่า สัตว์เกิดใด ... ศีลวัตรของตน

คำว่า แก่บุคคลเหล่าอื่น ในคำว่า ไม่มีใครถาม ก็บอก ... แก่บุคคลเหล่าอื่น ได้แก่ บุคคลเหล่าอื่น คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์ บรรพชิต เทวดา มนุษย์

คำว่า ไม่มีใครถาม ได้แก่ ไม่มีใครถาม คือ ไม่มีใครไต่ถาม ไม่มีใครขอร้อง ไม่มีใครเชื้อเชิญ ไม่มีใครเลื่อมใส

คำว่า บอก ได้แก่ บอก ศีล วัตร หรือศีลวัตรของตน อธิบายว่า ย่อมบอก คือ พูด กล่าว แสดง ชี้แจง ศีล วัตร หรือศีลวัตรของตนว่า เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลบ้าง สมบูรณ์ด้วยวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยศีลวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยชาติบ้าง สมบูรณ์ด้วยโคตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้มี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๓. ทฎัฏฐกสุตตันิทเทส

รูปงามบ้าง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์บ้าง สมบูรณ์ด้วยการศึกษาบ้าง สมบูรณ์ด้วยหน้าที่
 การงานบ้าง สมบูรณ์ด้วยหลักแห่งศิลปะวิทยาบ้าง สมบูรณ์ด้วยวิถยฐานะบ้าง
 สมบูรณ์ด้วยความคงแก่เรียนบ้าง สมบูรณ์ด้วยปฏิภาณบ้าง สมบูรณ์ด้วยสิ่งอื่น
 นอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ออกบวชจากตระกูลสูงบ้าง ออกบวชจากตระกูลใหญ่บ้าง
 ออกบวชจากตระกูลมีทรัพย์มากบ้าง ออกบวชจากตระกูลมีโภคะมากบ้าง เป็น
 ผู้มีชื่อเสียงมียศกว่าคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายบ้าง เป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต
 เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระสูตรบ้าง เป็นผู้ทรงจำ
 พระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง เป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือบิณฑบาต
 เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตรบ้าง เป็น
 ผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้งดอาหารมื้อหลังเป็นวัตรบ้าง
 เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตรบ้าง
 เป็นผู้ได้ปฐมฌานบ้าง เป็นผู้ได้ทุติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้ตติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้
 จตตฌานบ้าง เป็นผู้ได้อากาสนัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้วิญญาณัญญาตน-
 สมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้อากิญจัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้เนวสัญญานา-
 สัญญาตนสมาบัติบ้าง รวมความว่า ไม่มีใครถาม ก็บอก ... แก่บุคคลเหล่าอื่น

คำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลาย** ในคำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกสัตว์เกิดนั้นว่า ผู้ไม่มี**
อริยธรรม อธิบายว่า ผู้ฉลาดในชั้น^๑ ผู้ฉลาดในชาติ^๒ ผู้ฉลาดในอายตนะ^๓
 ผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท^๔ ผู้ฉลาดในสติปัฏฐาน^๕ ผู้ฉลาดในสัมมัมปธาน^๖ ผู้ฉลาด

เชิงอรรถ :

^๑ **ชั้น** หมายถึงชั้น ๕ คือ (๑) รูปชั้น (๒) เวทนาชั้น (๓) สัญญาชั้น (๔) สังขารชั้น (๕) วิญญาณชั้น
 (ข.ม.อ. ๑๗/๑๙๖)

^๒ **ชาติ** หมายถึงชาติ ๔ คือ (๑) ปรลวีชาติ (ชาติดิน) (๒) อาโปชาติ (ชาตน้ำ) (๓) เตโชชาติ (ชาติไฟ)
 (๔) วาโยชาติ (ชาตลม) (ข.ม.อ. ๑๗/๑๙๖)

^๓ **อายตนะ** หมายถึงอายตนะ ๑๒ ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๓๖

^๔ **ปฏิจจสมุปบาท** ดูรายละเอียดข้อ ๒๗/๑๑๓

^๕ **สติปัฏฐาน** หมายถึงสติปัฏฐาน ๔ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒ และ ที.ม. ๑๐/๒๘๙/๑๘๕-๑๘๖

^๖ **สัมมัมปธาน** หมายถึงสัมมัมปธาน ๔ คือ (๑) สังวรปธาน เพียรระวังบาปอกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น
 (๒) ปหานปธาน เพียรกำจัดบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (๓) ภาวนาปธาน เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่
 เกิดให้เกิดขึ้น (๔) อนรัคขนาปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป (ที.ปา.
 ๑๑/๓๐๖/๑๙๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๓. ทฎฐัญญกสุตตนิทเทส

ในอิทธิบาท^๑ ผู้ฉลาดในอินทรีย์^๒ ผู้ฉลาดในพละ^๓ ผู้ฉลาดในโพชฌงค์^๔ ผู้ฉลาด
ในมรรค^๕ ผู้ฉลาดในผล^๖ ผู้ฉลาดในนิพพาน^๗ ผู้ฉลาดเหล่านั้นเรียกอย่างนี้ คือ พุด
บอก แสดง ชี้แจงอย่างนี้ว่า นี่เป็นธรรมของผู้มีใจอริยะ นี้มีใจธรรมของผู้เป็นอริยะ
นี่เป็นธรรมของพวกคนพาล นี้มีใจธรรมของบัณฑิต นี่เป็นธรรมของอสัตบุรุษ นี้มีใจ
ธรรมของสัตบุรุษ รวมความว่า ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกสัตว์เกิดนั้นว่า ผู้ไม่มีอริยธรรม
คำว่า สัตว์เกิดใดกล่าวถึงตัวเองเท่านั้น อธิบายว่า ตนเอง ตรัสเรียกว่า
ตัวเอง

คำว่า กล่าวถึงตัวเองเท่านั้น อธิบายว่า ย่อมกล่าวถึง คือ พุด บอก แสดง
ชี้แจงถึงตนเองเท่านั้นว่า เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลบ้าง สมบูรณ์ด้วยวัตรบ้าง
สมบูรณ์ด้วยศีลวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยชาติบ้าง สมบูรณ์ด้วยโคตรบ้าง สมบูรณ์ด้วย
ความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้มีรูปร่างบ้าง สมบูรณ์ด้วย
ทรัพย์บ้าง สมบูรณ์ด้วยการศึกษบ้าง สมบูรณ์ด้วยหน้าที่การงานบ้าง สมบูรณ์ด้วย
หลักแห่งศิลปวิทยาบ้าง สมบูรณ์ด้วยวิถยฐานะบ้าง สมบูรณ์ด้วยความคงแก่เรียนบ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ **อิทธิบาท** หมายถึงอิทธิบาท ๔ คือ (๑) ฉันทะ (๒) วิริยะ (๓) จิตตะ (๔) วิมังสา (ที.ปา. ๑๑/๓๐๖/๑๙๘)

^๒ **อินทรีย์** หมายถึงอินทรีย์ ๕ คือ (๑) สัทธินทรีย์ อินทรีย์คือความเชื่อ (๒) วิริยินทรีย์ อินทรีย์คือความเพียร
(๓) สตินทรีย์ อินทรีย์คือความระลึกได้ (๔) สมานินทรีย์ อินทรีย์คือความตั้งจิตมั่น (๕) ปัญญินทรีย์
อินทรีย์คือความรู้ทั่วชัด (ที.ปา. ๑๑/๓๒๐/๒๑๒)

^๓ **พละ** หมายถึงพละ ๕ (ธรรมอันเป็นกำลัง) คือ (๑) สัทธา (๒) วิริยะ (๓) สติ (๔) สมภา (๕) ปัญญา
(อง.ปญจก. ๒๒/๑๓/๙)

^๔ **โพชฌงค์** หมายถึงโพชฌงค์ ๗ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้) คือ (๑) สติ ความระลึกได้ (๒) ธัมมวิจยะ
ความเลือกเฟ้น (๓) วิริยะ ความเพียร (๔) ปีติ ความอิ่มใจ (๕) ปัสสัทธิ ความสงบกายสงบใจ (๖) สมภา
ความตั้งจิตมั่น (๗) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง (ที.ปา. ๑๑/๓๓๐/๒๒๑)

^๕ **มรรค** หมายถึงมรรค ๘ (ทางเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล) คือ (๑) โสตาปัตติมรรค (๒) สกทาคามิมรรค
(๓) อนาคามิมรรค (๔) อรหัตตมรรค (อภิ.วิ.(แปล) ๓๕/๘๐๗/๕๑๙)

^๖ **ผล** หมายถึงผล ๔ (ผลที่เกิดสืบเนื่องจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค) คือ (๑) โสตาปัตติผล (๒) สกทาคามิ-
ผล (๓) อนาคามิผล (๔) อรหัตตผล (อภิ.วิ.(แปล) ๓๕/๘๐๗/๕๑๙)

^๗ **นิพพาน** หมายถึงสภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ดูเทียบนิพพานในข้อ ๑๙/๘๘

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๘๒ }

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๓. ทุณฺณิฏฺฐกสฺตตันิทเทส

สมบุรณด้วยปฏิภาณบ้าง สมบุรณด้วยสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ออกบวชจาก
ตระกูลสูงบ้าง ออกบวชจากตระกูลใหญ่บ้าง ออกบวชจากตระกูลมีทรัพย์มากบ้าง
ออกบวชจากตระกูลมีโศคะมากบ้าง เป็นผู้มัวชื่อเสียงมียศกว่าคฤหัสถ์และบรรพชิต
ทั้งหลายบ้าง เป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารบ้าง
เป็นผู้ทรงจำพระสูตรบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง เป็นผู้
อยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้งุ่มง่ามบ้างสกุลเป็นวัตร
บ้าง เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร
บ้าง เป็นผู้งดอาหารมื้อหลังเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการ
อยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ได้ปฐมฌานบ้าง เป็นผู้ได้ทุติยฌาน
บ้าง เป็นผู้ได้ตติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้จตุตถฌานบ้าง เป็นผู้ได้อากาสนัญญายตน-
สมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้วิญญานัญญายตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้อากิญจัญญายตน-
สมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติบ้าง รวมความว่า สัตว์เกิดใด
กล่าวถึงตัวเองเท่านั้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สัตว์เกิดใดไม่มีใครถาม

ก็บอกศีลวัตรของตนแก่บุคคลเหล่าอื่น

สัตว์เกิดใดกล่าวถึงตัวเองเท่านั้น

ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า ผู้ไม่มีอริยธรรม

[๑๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว

ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลายว่า เราเป็นดังนี้

อนึ่ง ภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องพัวพันที่ไหน ๆ ในโลก

ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มีอริยธรรม

ว่าด้วยผู้ได้ชื่อว่าภิกษุ

คำว่า ผู้สงบ ในคำว่า ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว อธิบายว่า ชื่อว่าผู้สงบ
เพราะสงบระภาค ชื่อว่าผู้สงบ เพราะสงบโทสะ ชื่อว่าผู้สงบ เพราะสงบโมหะ คือ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทฎฐัญญกสุตตันิทเทส

ชื่อว่าผู้สงบ สงบเย็น ดับ ระวังได้แล้ว เพราะสงบ ระวัง สงบเย็น เผา ดับ
ปราศจาก สงบระงับโกรธะ ... อุปนาหะ ... มักขะ ... ปฬาสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ...
มายา ... สาถะยะ ... ถัมภะ ... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ...
กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อน
ทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ... อุกุสลาภิสังขารทุกประเภท รวมความว่า
ผู้สงบ

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะทำลายธรรม ๗ ประการได้แล้ว คือ

๑. ทำลายสักกายทิฎฐิ(ความเห็นว่าเป็นตัวของตน)ได้แล้ว
๒. ทำลายวิจิกิจจา(ความลังเลสงสัย)ได้แล้ว
๓. ทำลายสีลัพพตปรามาส(ความยึดมั่นในศีลพรต)ได้แล้ว
๔. ทำลายราคะ(ความกำหนัด)ได้แล้ว
๕. ทำลายโทสะ(ความคิดประทุษร้าย)ได้แล้ว
๖. ทำลายโมหะ(ความลุ่มหลง)ได้แล้ว
๗. ทำลายมานะ(ความถือตัว)ได้แล้ว

ภิกษุนั้นทำลายบาปอกุศลธรรม ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่
มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา มรณะ ต่อไปได้แล้ว
(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สภियะ)

ผู้ใดควรแก้คำขมเขี้ยว เป็นผู้ถึงนิพพานด้วยทางที่ตนทำแล้ว

ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ละความเสื่อมและความเจริญแล้ว

อยู่จบพรหมจรรย์ สิ้นภพใหม่แล้ว ผู้นั้นชื่อว่า **ภิกษุ**^๑

คำว่า **ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว** อธิบายว่า

ชื่อว่าดับกิเลสแล้ว เพราะทำให้ราคะดับแล้ว

ชื่อว่าดับกิเลสแล้ว เพราะทำให้โทสะดับแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ศ. ๒๕/๕๒๐/๔๓๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๓. ทฎฐักกสุตตนิทเทส

ชื่อว่าดับกิเลสแล้ว เพราะทำให้โมหะดับแล้ว

ชื่อว่าดับกิเลสแล้ว เพราะทำให้โภคะ ... อุปนาหะ ... มัคคะ ... ปฟ้าสะ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาถะเยยะ ... ถัมภะ ... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ... อกุศลลาภสังขารทุกประเภท ดับแล้ว รวมความว่า ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว

คำว่า **เราเป็นดังนี้** ในคำว่า **ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลายว่า เราเป็นดังนี้** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบาทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า เราเป็นดังนี้ นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับ บทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลาย** อธิบายว่า ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็น ผู้อวด เป็นผู้โอ้อวด คือ ย่อมอวด ย่อมโอ้อวดว่า เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลบ้าง สมบูรณ์ด้วยวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยศีลวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยชาติบ้าง สมบูรณ์ด้วย โคตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้มี รูปงามบ้าง ... เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติบ้าง ภิกษุนี้ย่อมไม่อวด ไม่โอ้อวด คือ เป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับ ความโอ้อวด มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า **ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลายว่า เราเป็นดังนี้**

ว่าด้วยผู้มีอริยธรรม

คำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลาย** ในคำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มี อริยธรรม** อธิบายว่า ผู้ฉลาดในชั้นนี้ ฉลาดในธาตุ ฉลาดในอายตนะ ฉลาดใน ปฏิจจสมุปบาท ฉลาดในสติปัญญา ฉลาดในสัมมัตตปัญญา ฉลาดในอิทธิบาท ฉลาด ในอินทริย์ ฉลาดในพละ ฉลาดในโพชฌงค์ ฉลาดในมรรค ฉลาดในผล ฉลาดใน นิพพาน ผู้ฉลาดเหล่านั้น ย่อมเรียก คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจง อย่างนี้ว่า "นี่เป็นธรรมของอริยชน นี้มิใช่ธรรมของอนริยชน นี่เป็นธรรมของบัณฑิต นี้มิใช่ ธรรมของคนพาล นี่เป็นธรรมของสัตบุรุษ นี้มิใช่ธรรมของอสัตบุรุษ" รวมความว่า ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มีอริยธรรม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทุณฺณิฏฐกสุตตนิทเทส

คำว่า **ภิกษุใด** ในคำว่า **อนึ่งภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องฟูในที่ไหนๆ ในโลก** ได้แก่ พระอรหันตชฌนาสพ

คำว่า **กิเลสเครื่องฟู** อธิบายว่า กิเลสเครื่องฟู ๗ อย่าง คือ

๑. กิเลสเครื่องฟูคือราคะ	๒. กิเลสเครื่องฟูคือโทสะ
๓. กิเลสเครื่องฟูคือโมหะ	๔. กิเลสเครื่องฟูคือมานะ
๕. กิเลสเครื่องฟูคือทิฏฐิ	๖. กิเลสเครื่องฟูคือกิเลส
๗. กิเลสเครื่องฟูคือกรรม	

ภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องฟู คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ คือ กิเลสเครื่องฟู ภิกษุนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว

คำว่า **ในที่ไหนๆ** ได้แก่ ในที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือ ทั้งภายในและภายนอก

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก รวมความว่า อนึ่งภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องฟูในที่ไหน ๆ ในโลก ด้วย เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว

ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลายว่า เราเป็นดังนี้

อนึ่ง ภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องฟูในที่ไหน ๆ ในโลก

ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มีอริยธรรม

[๑๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เจ้าลัทธิดา มีธรรมที่กำหนดไว้ อันปัจฉัยปรุงแต่ง เชิดชูไว้

(แต่)ไม่ชาวสะอาด เจ้าลัทธินั้นเห็นอานิสงส์ใดในตน

อาศัยอานิสงส์นั้น และสันติที่กำลังซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น

คำว่า **เจ้าลัทธิดา มีธรรมที่กำหนดไว้ อันปัจฉัยปรุงแต่ง** อธิบายว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๓. ทฎฐกฏกสุตตนิทเทส

คำว่า **กำหนด** ได้แก่ การกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) การกำหนดด้วยอำนาจ ตัณหา (๒) การกำหนดด้วยอำนาจทฎฐิ ... นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจทฎฐิ^๑

คำว่า **อันปัจจัยปรุจแต่ง** ได้แก่ อันปัจจัยปรุจแต่ง คือ ปรุจแต่งขึ้น ปรุจแต่ง เฉพาะ ตั้งไว้ดีแล้ว รวมความว่า อันปัจจัยปรุจแต่ง

อีกนัยหนึ่ง ธรรมทั้งหลาย ไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุจแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา รวมความว่า อันปัจจัยปรุจแต่ง

คำว่า **เจ้าลัทธิใด** ได้แก่ เจ้าลัทธิผู้เป็นเจ้าของทฎฐิ ทฎฐิ ๖๒ ตรัสเรียกว่า ธรรม รวมความว่า เจ้าลัทธิใด มีธรรมที่กำหนดไว้ อันปัจจัยปรุจแต่ง

ว่าด้วยการเชิดชู ๒ อย่าง

คำว่า **เชิดชูไว้** ในคำว่า **มี ... เชิดชูไว้ (แต่) ไม่ชาวสะอาด** ได้แก่ การเชิดชู ๒ อย่าง คือ (๑) การเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา (๒) การเชิดชูด้วยอำนาจทฎฐิ ... นี้ชื่อว่าการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าการเชิดชูด้วยอำนาจทฎฐิ

เจ้าลัทธินั้นยังไม่ละการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา ยังไม่สละทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจทฎฐิ เพราะเป็นผู้ยังไม่สละทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา ยังไม่สละทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจทฎฐิ เจ้าลัทธินั้นเที่ยวเชิดชูตัณหาหรือทฎฐิไว้ คือ มีตัณหาเป็นธงชัย มีตัณหาเป็นยอดธง มีตัณหาเป็นใหญ่ มีทฎฐิเป็นธงชัย มีทฎฐิเป็นยอดธง มีทฎฐิเป็นใหญ่ คือ ถูกตัณหาหรือทฎฐิครอบงำเที่ยวไป รวมความว่า เชิดชูไว้

คำว่า **มี** ได้แก่ มี คือ ปรากฏ หาได้

คำว่า **ไม่ชาวสะอาด** ได้แก่ ไม่ชาวสะอาด คือ ไม่ขาว ไม่บริสุทธิ์ เศร้าหมอง เปดเปื้อน รวมความว่า มี ... เชิดชูไว้(แต่)ไม่ชาวสะอาด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๓. ทฎฐัญญกสุตตนิทเทส

คำว่า (อานิสงส์) **ใดในตน** ในคำว่า **เห็นอานิสงส์ใดในตน** ได้แก่ อานิสงส์ใด
ในตน ทฎฐิ ตรีสเรียกว่า ตน เจ้าลัทธินั้นเห็นอานิสงส์ ๒ อย่างแห่งทฎฐิของตน
คือ (๑) อานิสงส์ที่มีในชาตินี้ (๒) อานิสงส์ที่มีในชาติหน้า

อานิสงส์แห่งทฎฐิที่มีในชาตินี้ เป็นอย่างไร

คือ ศาสดามีทฎฐิอย่างใด สาวกก็มีทฎฐิอย่างนั้น คือ สาวก ย่อมสักการะ
เคารพ นับถือ บูชา ทำความยำเกรงศาสดาผู้มีทฎฐิอย่างนั้น และได้จีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริขารซึ่งมีศาสดานั้นเป็นต้นเหตุ นี้ชื่อว่าอานิสงส์แห่ง
ทฎฐิที่มีในชาตินี้

อานิสงส์แห่งทฎฐิที่มีในชาติหน้า เป็นอย่างไร

คือ บุคคลย่อมหวังผลต่อไปว่า ทฎฐินี้ ควรเพื่อความเป็นนาค เป็นครุฑ
เป็นยักษ์ เป็นอสูร เป็นคนธรรพ์ เป็นท้าวมหาราช เป็นพระอินทร์ เป็นพระพรหม
หรือเป็นเทวดา ทฎฐินี้ ควรเพื่อความหมดจด ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความ
หลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป สัตว์ทั้งหลายย่อมหมดจด สะอาด บริสุทธิ์
หลุดไป พ้นไป หลุดพ้นไปด้วยทฎฐินี้ เราจักหมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป
พ้นไป หลุดพ้นไปด้วยทฎฐินี้ นี้ชื่อว่าอานิสงส์แห่งทฎฐิที่มีในชาติหน้า เจ้าลัทธินั้นเห็น คือ แลเห็น ตรวจดู พังพินิจ พิจารณาอานิสงส์ ๒ อย่างนี้แห่งทฎฐิ
ของตน รวมความว่า เห็นอานิสงส์ใดในตน

ว่าด้วยสันติ ๓ อย่าง

คำว่า **อาศัยอานิสงส์นั้น และสันติที่กำเริบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น** อธิบายว่า
สันติ ๓ อย่าง คือ (๑) อััจฉนตสันติ(ความสงบโดยส่วนเดียว) (๒) ตหังคสันติ(ความ
สงบด้วยองค์นั้น ๆ) (๓) สมมตสันติ(ความสงบโดยสมมติ)

อััจฉนตสันติ เป็นอย่างไร

คือ อมตนิพพาน เรียกว่า อััจฉนตสันติ คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง
เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็น
ที่เย็นสนิท นี้ชื่อว่าอััจฉนตสันติ

ตหังคสันติ เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทฎฐักกสุตตนิทเทส

คือ ผู้บรรลุปฐมฌานก็มีนิर्वณสงบไป ผู้บรรลุทุติยฌานก็มีวิตกวิจารณ์สงบไป ผู้บรรลุตติยฌานก็มีปีติสงบไป ผู้บรรลุจตุตถฌานก็มีสุขและทุกขสงบไป ผู้บรรลุ อากาสาัญญายตนสมาบัติก็มีรูปสัญญา^๑ ปฐิขสัญญา^๒ นานัตตสัญญา^๓สงบไป ผู้บรรลุวิญญาณัญญายตนสมาบัติ ก็มีอากาสาัญญายตนสัญญาสงบไป ผู้บรรลุ อากัญญายตนสมาบัติ ก็มีวิญญาณัญญายตนสัญญาสงบไป ผู้บรรลุเนวสัญญานา สัญญาตนสมาบัติ ก็มีอากัญญายตนสัญญาสงบไป นี้ชื่อว่าตังคสันติ

สมมติสันติ เป็นอย่างไร

คือ ความสงบแห่งทฎฐัก ๖๒ เรียกว่า สมมติสันติ อนึ่ง สมมติสันติพระผู้มี-
พระภาคทรงประสงค์ว่า สันติ ในคานานี้

คำว่า **อาศัยอานิสงสนัน** และ**สันติที่กำเรบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น** อธิบายว่า
อาศัย คือ อิงอาศัย ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อสันติที่กำเรบ คือ สันติที่
กำเรบทั่ว สะเทือน สั่นไหว หวั่นไหว กระทบกระทั่ง กำหนดแล้ว กำหนดทั่วแล้ว
ไม่เที่ยง อันปัจฉัยปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อม
ไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา รวมความว่า
อาศัยอานิสงสนัน และสันติที่กำเรบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า

เจ้าลัทธิตู มีธรรมที่กำหนดไว้ อันปัจฉัยปรุงแต่ง เชิดชูไว้
(แต่)ไม่ชาวสะอาต เจ้าลัทธินั้นเห็นอานิสงสใดในตน
อาศัยอานิสงสนัน และสันติที่กำเรบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น

[๒๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ความถ้อมมั่นด้วยอำนาจทฎฐัก มิใช่กำวล่วงได้ง่าย ๆ
การปลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถ้อมมั่น
ก็มีใช่กำวล่วงได้ง่าย เพราะฉะนั้น ในความถ้อมมั่นเหล่านั้น
นรชนยอมสลัดทิ้งธรรมบ้าง ยึดถือธรรมไว้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ รูปสัญญา ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๓๒

^๒ ปฐิขสัญญา ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๓๒

^๓ นานัตตสัญญา ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๓๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ [อัฐกวรรค]

๓. ทุณฺณกสุตตนิเทศ

ว่าด้วยความถ่อม

คำว่า **ความถ่อมด้วยอำนาจทิวณฺณิ** ในคำว่า **ความถ่อมด้วยอำนาจทิวณฺณิ มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย ๆ** อธิบายว่า ความถ่อมถ่อมถ่อมว่า “โลกเที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” ชื่อว่าความถ่อมด้วยอำนาจทิวณฺณิ ความถ่อมถ่อมถ่อมว่า “โลกไม่เที่ยง ... โลกมีที่สุด ... โลกไม่มีที่สุด ... ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ... ชีวะกับสรีระ เป็นคนละอย่างกัน ... หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก และไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ^๑” ชื่อว่าความถ่อมด้วยอำนาจทิวณฺณิ

คำว่า **ความถ่อมด้วยอำนาจทิวณฺณิ มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย ๆ** อธิบายว่า ความถ่อมด้วยอำนาจทิวณฺณิ มิใช่ก้าวล่วงได้โดยง่าย คือ ก้าวล่วงได้โดยยาก ข้ามได้ยาก ข้ามพ้นได้ยาก ก้าวล่วงพ้นได้ยาก กลับตัวกลับใจได้ยาก รวมความว่า ความถ่อมด้วยอำนาจทิวณฺณิ มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย ๆ

คำว่า **ในธรรมทั้งหลาย ในคำว่า การปลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถ่อมได้แก่** ในทิวณฺณิ ๖๒

คำว่า **ปลงใจแล้ว** ได้แก่ ตกลงใจแล้ว วินิจฉัยแล้ว ตัดสินแล้ว ชี้อาตมแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว

คำว่า **ถ่อม** ได้แก่ จับมัน ยึดมัน ถ่อมมัน รวบถือ รวมถือ รวบรวมถือ ในความถ่อมทั้งหลาย คือความถือ ความยึดมัน ความถ่อมมัน ความตั้งใจ ความน้อมใจเชื่อว่า ข้อนี้จริง แท้ แน่ แท้จริง ตามเป็นจริง ไม่วิปริต รวมความว่า การปลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถ่อม

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น ในความถ่อมเหล่านั้น** **นรชน** ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณฺนั้น เพราะเหตุณฺนั้น เพราะปัจฉยณฺนั้น เพราะต้นเหตุณฺนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๖/๗๗

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๙๐ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๓. ทฎฐัญญกสุตตนิทเทส

คำว่า **นรชน** ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด
สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **ในความถือมั่นเหล่านั้น** ได้แก่ ในความถือมั่นด้วยอำนาจทฎฐัญญเหล่านั้น
รวมความว่า เพราะฉะนั้น ในความถือมั่นเหล่านั้น นรชน

ว่าด้วยการสลัดทิ้ง ๒ อย่าง

คำว่า **ยอมสลัดทิ้ง** ในคำว่า **ยอมสลัดทิ้งธรรมบ้าง ยึดถือธรรมไว้บ้าง**
ได้แก่ ยอมสลัดทิ้ง เพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) สลัดทิ้งด้วยการตัดสินใจของผู้อื่น
(๒) เมื่อไม่สำเร็จประโยชน์เองก็สลัดทิ้งเสีย

นรชนสลัดทิ้งด้วยการตัดสินใจของผู้อื่น เป็นอย่างไร

คือ ผู้อื่นตัดสินใจว่า ศาสดานั้น ไม่ใช่สัตบุรุษ ธรรมไม่ใช่ธรรมที่ศาสดากล่าว
สอนไว้ดีแล้ว หมู่คณะมิใช่ผู้ปฏิบัติดีแล้ว ทฎฐัญญมิใช่สิ่งที่เจริญ ปฏิบัติตามไม่ใช่ศาสดา
บัญญัติไว้ดีแล้ว มรรคมิใช่ทางนำออกไปจากทุกข์ ความหมดจด ความสะอาด
ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป ในทฎฐัญญนี้ไม่มี ในทฎฐัญญนี้
สัตว์ทั้งหลายยอมหมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หรือหลุดพ้นไป ไม่มี
ทฎฐัญญนี้ เลว ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า เล็กน้อย ผู้อื่นยอมตัดสินใจอย่างนี้
นรชนที่ถูกตัดสินใจอย่างนี้ ก็สลัดทิ้งศาสดา สลัดทิ้งธรรมที่ศาสดากล่าวสอน สลัด
ทิ้งหมู่คณะ สลัดทิ้งทฎฐัญญ สลัดทิ้งปฏิบัติ สลัดทิ้งมรรค นรชนชื่อว่าสลัดทิ้งด้วย
การตัดสินใจของผู้อื่นเป็นอย่างนี้

นรชนเมื่อไม่สำเร็จประโยชน์เองก็สลัดทิ้ง เป็นอย่างไร

คือ นรชนเมื่อไม่ทำศีลให้สำเร็จประโยชน์ก็สลัดทิ้งศีล เมื่อไม่ทำวัตรให้สำเร็จ
ประโยชน์ก็สลัดทิ้งวัตร เมื่อไม่ทำศีลวัตรให้สำเร็จประโยชน์ก็สลัดทิ้งศีลวัตร นรชน
ชื่อว่า เมื่อไม่สำเร็จประโยชน์เองก็สลัดทิ้ง เป็นอย่างนี้

คำว่า **ยึดถือธรรมไว้บ้าง** อธิบายว่า นรชนถือ ยึดมั่น ถือมั่น
ศาสดา ธรรมที่ศาสดากล่าวสอน หมู่คณะ ทฎฐัญญ ปฏิบัติ และมรรคไว้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๓. ทฎฐัญญาสุตตนิทเทส

รวมความว่า นรชนยอมสลัดทิ้งธรรมบ้าง ยึดถือธรรมไว้บ้าง ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ความถ่อมมันด้วยอำนาจทฎฐัญญา มิใช่ก้าวล่วงได้ง่ายๆ
การปลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถ่อมมัน
ก็มีใช่ก้าวล่วงได้ง่าย เพราะฉะนั้น ในความถ่อมมันเหล่านั้น
นรชนยอมสลัดทิ้งธรรมบ้าง ยึดถือธรรมไว้บ้าง

[๒๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ทฎฐัญญาที่กำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่
ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก
เพราะผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ละความหลงงมงาย
และความถือตัวได้แล้ว ไม่มีความถ่อมมัน
จะพึงไปด้วยเหตุอะไรเล่า**

ว่าด้วยปัญญาเครื่องกำจัด

คำว่า **ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด** ในคำว่า **ทฎฐัญญาที่กำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อย
ภพใหญ่ ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก** อธิบายว่า ปัญญา
ตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกเฟ้น
ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนด
เฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความค้นคิด
ความใคร่ครวญ ปัญญาจุดแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง
ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาจุดปลุก ปัญญา ปัญญาบริหาร ปัญญาพละ
ปัญญาจุดศีลตรา ปัญญาจุดปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา
ปัญญาจุดดวงประทีป ปัญญาจุดดวงแก้ว ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม
สัมมาทฎฐัญญา

เพราะเหตุไร ปัญญาจึงตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด เพราะปัญญานั้นเป็นเครื่อง
กำจัด ขำระ ล้าง และซักฟอกกายทุจริต ... วจีทุจริต ... มโนทุจริต ... เพราะ
ปัญญานั้นเป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้างและซักฟอกราคะ ... โทสะ ... โมหะ ... โภคะ ...

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทุณฺณิฏฐกสุตตนิทเทส

อุปนาหะ ... มัคคะ ... ปฟ้าสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาเถยยะ ... ถัมภะ
... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง
... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุก
ประการ... อกุสลาภิสังขารทุกประเภท เพราะเหตุนั้น ปัญญาจึงตรัสเรียกว่า
เครื่องกำจัด

อีกนัยหนึ่ง สัมมาทิฏฐิเป็นเครื่องกำจัด ขาระ ล้าง และชักฟอกมิจฉาทิฏฐิได้
สัมมาสังกัปปะเป็นเครื่องกำจัด ขาระ ล้าง และชักฟอกมิจฉาสังกัปปะได้ สัมมาวาจา
เป็นเครื่องกำจัด... มิจฉาวาจาได้ สัมมาภิมันตะเป็นเครื่องกำจัด... มิจฉาภิมันตะ
ได้ สัมมาอาชีวะ เป็นเครื่องกำจัด... มิจฉาอาชีวะได้ สัมมาวายามะ เป็นเครื่องกำจัด...
มิจฉาวายามะได้ สัมมาสติเป็นเครื่องกำจัด... มิจฉาสติได้ สัมมาสมาธิ เป็นเครื่อง
กำจัด... มิจฉาสมาธิได้ สัมมาญาณเป็นเครื่องกำจัด... มิจฉาญาณได้ สัมมาวิมุตติ
เป็นเครื่องกำจัด ขาระ ล้าง และชักฟอกมิจฉาวิมุตติได้

อีกนัยหนึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเครื่องกำจัด ขาระ ล้าง และชักฟอกกิเลส
ทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน
... ความเดือดร้อนทุกประการ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเครื่องกำจัด ขาระ ล้าง และ
ชักฟอกอกุสลาภิสังขารทุกประเภท

พระอรหันต์ ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็น
ไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยธรรมเป็นเครื่องชำระล้างเหล่านี้ เพราะฉะนั้น พระอรหันต์
จึงชื่อว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด พระอรหันต์นั้น เป็นผู้กำจัดความกำหนัดได้แล้ว
กำจัดบาปได้แล้ว กำจัดกิเลสได้แล้ว กำจัดความเร่าร้อนได้แล้ว รวมความว่า ผู้มี
ปัญญาเครื่องกำจัด

คำว่า **ในที่ไหน ๆ** ได้แก่ ในที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก
หรือทั้งภายในและภายนอก

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ... อายตนโลก^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทฎฐัญญกสุตตนิทเทส

คำว่า **ที่กำหนด** ได้แก่ การกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) การกำหนดด้วยอำนาจตัณหา (๒) การกำหนดด้วยอำนาจทฎฐัญญ ... นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา... นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจทฎฐัญญ^๑

คำว่า **ในภพน้อยภพใหญ่** อธิบายว่า ในภพน้อยภพใหญ่ คือในกรรมวิภูและวิปากวิภู ในกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในอรุภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในอรุภพ ในภพต่อไป ในคติต่อไป ในการถือกำเนิดต่อไป ในปฏิสนธิต่อไป ในการบังเกิดของอัตภาพต่อไป

คำว่า **ทฎฐัญญที่กำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่ ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก** อธิบายว่า ทฎฐัญญที่กำหนด คือ กำหนดทั่ว ประสงค์เฉพาะ ตั้งมั่นไว้ดีแล้ว(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ในที่ไหน ๆ ในโลก ได้แก่ ทฎฐัญญที่กำหนดนั้นผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ทฎฐัญญที่กำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่ ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก

ว่าด้วยความหลอกลวงและความถือตัว

คำว่า **ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ละความหลอกลวงและความถือตัวได้แล้ว** อธิบายว่า ความประพฤติหลอกลวง ตรัสเรียกว่า ความหลอกลวง คนบางคนในโลกนี้ ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ แล้วตั้งความปรารถนาชั่วทราม เพราะการปกปิดทุจริตนั้นเป็นเหตุ คือปรารถนาว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” ดำริว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” กล่าววาจาด้วยคิดว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” พยายามทางกายด้วยคิดว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย”

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๙๔ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๓. ทฎฐัญญกสุตตนิทเทส

ความหลอกลวง ความเป็นผู้มีความหลอกลวง ความเสแสร้ง ความล่อลวง การปิดบัง การหลบเลี่ยง การหลีกเลี่ยง การซ่อน การซ่อนเร้น การปิด การปกปิด การไม่เปิดเผย การไม่ทำให้แจ่มแจ้ง การปิดสนิท การทำความชั่วเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความหลอกลวง

คำว่า **ความถือตัว** อธิบายว่า ความถือตัวนัยเดียว คือ ความที่จิตใจสูง

ความถือตัว ๒ นัย คือ

๑. การยกตน	๒. การชมผู้อื่น

ความถือตัว ๓ นัย คือ

๑. ความถือตัวว่าเราเลิศกว่าเขา	๒. ความถือตัวว่าเราเสมอเขา
๓. ความถือตัวว่าเราด้อยกว่าเขา	

ความถือตัว ๔ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะลาภ
๒. เกิดความถือตัวเพราะยศ
๓. เกิดความถือตัวเพราะความสรรเสริญ
๔. เกิดความถือตัวเพราะความสุข

ความถือตัว ๕ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวว่าเราได้รูปที่ถูกใจ
๒. เกิดความถือตัวว่าเราได้เสียงที่ถูกใจ
๓. เกิดความถือตัวว่าเราได้กลิ่นที่ถูกใจ
๔. เกิดความถือตัวว่าเราได้รสที่ถูกใจ
๕. เกิดความถือตัวว่าเราได้โผฏฐัพพะที่ถูกใจ

ความถือตัว ๖ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะมีตาสมบุรณ์
๒. เกิดความถือตัวเพราะมีหูสมบุรณ์
๓. เกิดความถือตัวเพราะมีจมูกสมบุรณ์

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๓. พุทธอัฐกสูตรนิตเทส

- ๔. เกิดความถือตัวเพราะมีล้นสมบูรณ์
- ๕. เกิดความถือตัวเพราะมีกายสมบูรณ์
- ๖. เกิดความถือตัวเพราะมีใจสมบูรณ์

ความถือตัว ๗ นัย คือ

- ๑. ความถือตัว
- ๒. ความดูหมิ่น
- ๓. ความดูหมิ่นด้วยอำนาจความถือตัว
- ๔. ความถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
- ๕. ความถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
- ๖. ความถือเราถือเขา
- ๗. ความถือตัวผิด ๆ

ความถือตัว ๘ นัย คือ

- ๑. เกิดความถือตัวเพราะได้ลาภ
- ๒. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะเสื่อมลาภ
- ๓. เกิดความถือตัวเพราะมียศ
- ๔. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะเสื่อมยศ
- ๕. เกิดความถือตัวเพราะความสรรเสริญ
- ๖. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะถูกนินทา
- ๗. เกิดความถือตัวเพราะความสุข
- ๘. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะความทุกข์

ความถือตัว ๙ นัย คือ

- ๑. เป็นผู้เลิศกว่าเขาถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
- ๒. เป็นผู้เลิศกว่าเขาถือตัวว่าเสมอเขา
- ๓. เป็นผู้เลิศกว่าเขาถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
- ๔. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
- ๕. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่าเสมอเขา
- ๖. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
- ๗. เป็นผู้ด้อยกว่าเขาถือตัวว่าเลิศกว่าเขา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทุณฺณิฏฺฐกสุตตนิทเทส

๘. เป็นผู้ด้อยกว่าเขาถือตัวว่าเสมอเขา

๙. เป็นผู้ด้อยกว่าเขาถือตัวว่าด้อยกว่าเขา

ความถือตัว ๑๐ นัย คือ คนบางคนในโลกนี้

๑. เกิดความถือตัวเพราะชาติ

๒. เกิดความถือตัวเพราะโคตร

๓. เกิดความถือตัวเพราะเป็นบุตรของผู้มีตระกูล

๔. เกิดความถือตัวเพราะเป็นผู้มีรูปร่าง

๕. เกิดความถือตัวเพราะมีทรัพย์

๖. เกิดความถือตัวเพราะการศึกษา

๗. เกิดความถือตัวเพราะหน้าที่การงาน

๘. เกิดความถือตัวเพราะมีหลักแห่งศิลปวิทยา

๙. เกิดความถือตัวเพราะวิทยฐานะ

๑๐. เกิดความถือตัวเพราะความคงแก่เรียน เกิดความถือตัวเพราะปฏิภาณ

หรือเกิดความถือตัว เพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว

ความถือตัว กริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน
ความเชิดชูตนเป็นดุษฎี ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุษฎีเห็น
ปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความถือตัว

คำว่า **ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ละความหลงกลวงและความถือตัวได้แล้ว**
อธิบายว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ละ คือ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึง
ความไม่มีอีกซึ่งความหลงกลวงและความถือตัว รวมความว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด
ละความหลงกลวงและความถือตัวได้แล้ว

ว่าด้วยความถือมั่น ๒ อย่าง

คำว่า **ความถือมั่น** ในคำว่า **ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ... ไม่มีความถือมั่น**
จะพึงไปด้วยเหตุอะไรเล่า ได้แก่ ความถือมั่น ๒ อย่าง คือ (๑) ความถือมั่นด้วย
อำนาจตัณหา (๒) ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจ
ตัณหา ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทฎฐกฏกสูตรนิตเทส

ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้นละความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ชื่อว่าผู้ไม่มีความถือมั่น เพราะเป็นผู้ละความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา สลัดทั้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว จะพึงไปด้วยอำนาจราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ อุทัจจะ วิจิกิจฉา อนุสัย อะไรเล่าว่า “เป็นผู้กำหนด ชัดเคื่อง หลง ยึดติด ยึดถือ ฟุ้งซ่าน ลังเล หรือตกอยู่ในพลังกิเลส”

ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้นละอกิสังขารได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละอกิสังขารได้แล้ว จะพึงไปสู่คติด้วยเหตุอะไรเล่าว่า “เป็นผู้เกิดในนรก เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้นจะพึงไปด้วยเหตุ ปัจจัยและการณ์ใด เหตุ ปัจจัยและการณ์นั้นไม่มี รวมความว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ... ไม่มีความถือมั่น จะพึงไปด้วยเหตุอะไรเล่า ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ทิฐิที่กำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่
ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก
เพราะผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ละความหลอกลวง
และความถือตัวได้แล้ว ไม่มีความถือมั่น
จะพึงไปด้วยเหตุอะไรเล่า

[๒๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เพราะว่าผู้มีความถือมั่นยอมเข้าถึงวาทะในธรรมทั้งหลาย
จะพึงกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถือมั่นด้วยเหตุอะไรเล่า
เพราะความเห็นว่ามิดน ความเห็นว่าไม่มีมิดน
ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น
ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น สลัดแล้วซึ่งทิฐิทั้งปวงในอรรถภาพนี้แหละ
คำว่า ผู้มีความถือมั่น ในคำว่า เพราะผู้มีความถือมั่นยอมเข้าถึงวาทะ
ในธรรมทั้งหลาย ได้แก่ ความถือมั่น ๒ อย่าง คือ (๑) ความถือมั่นด้วย
อำนาจตัณหา (๒) ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิ ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจ
ตัณหา ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทฎฐกสูตรนิตเทส

ผู้มีความถือมั่นนั้น ยังละความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหาไม่ได้ ยังสลัดทิ้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิวฐิไม่ได้ เพราะเป็นผู้ละความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิวฐิไม่ได้ ผู้มีความถือมั่นจึงเข้าถึงวาทะในธรรมทั้งหลายว่า “เป็นผู้กำหนด ชัดเคื่อง หลง ยึดติด ยึดถือ ฟุ้งซ่าน ลังเล หรือตกอยู่ในพลังกิเลส”

ผู้มีความถือมั่นยังละอภิสังขารเหล่านั้นไม่ได้ เพราะยังเป็นผู้ละอภิสังขารทั้งหลายไม่ได้ ย่อมเข้าถึง คือ เข้าไปถึง ถือ ยึดมั่น ถือมั่นวาทะด้วยคิดว่า “เป็นผู้เกิดในนรก เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” รวมความว่า เพราะผู้มีความถือมั่นย่อมเข้าถึงวาทะในธรรมทั้งหลาย

คำว่า จะพึงกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถือมั่นด้วยเหตุอะไรเล่า อธิบายว่า

คำว่า ความถือมั่น ได้แก่ ความถือมั่น ๒ อย่าง คือ (๑) ความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความถือมั่นด้วยอำนาจทิวฐิ ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจทิวฐิ

ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น ละความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิวฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิวฐิได้แล้ว จะพึงกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถือมั่น ด้วยอำนาจราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิวฐิ อุทัจจะ วิจิกิจจา อนุสัย อะไรเล่าว่า “เป็นผู้กำหนด ชัดเคื่อง หลง ยึดติด ยึดมั่น ฟุ้งซ่าน ลังเล หรือตกอยู่ในพลังกิเลส”

ผู้ไม่มีความถือมั่นละอภิสังขารเหล่านั้นได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละอภิสังขารทั้งหลายได้แล้ว จะพึงกล่าวถึงคดีด้วยเหตุอะไรเล่าว่า “เป็นผู้เกิดในนรก ... เป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” ผู้มีความถือมั่นนั้นจะพึงกล่าว คือ พุด บอกร แสดง ชี้แจงด้วยเหตุ ปัจจัยและการณใด เหตุ ปัจจัย และการณนั้นไม่มี รวมความว่า จะพึงกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถือมั่นด้วยเหตุอะไรเล่า

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๓. ทุณฺณิฏฺฐกสูตรนิตเทส

ว่าด้วยความเห็นว่ามีตนและไม่มีตน

คำว่า **ความเห็นว่ามีตน** ในคำว่า **เพราะความเห็นว่ามีตน** **ความเห็นว่ามีตน** **ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น** ได้แก่ ความตามเห็นว่ามีตัวตน **ไม่มี**

คำว่า **ความเห็นว่ามีตน** ได้แก่ ความเห็นว่ามีตน **ไม่มี**

คำว่า **ความเห็นว่ามีตน** ได้แก่ **สิ่งที่ถือไม่มี**

คำว่า **ความเห็นว่ามีตน** อธิบายว่า สิ่งที่ควรปล่อย **ไม่มี** ผู้ใดมีสิ่งที่ถือไว้ ผู้นั้นก็มิควรปล่อย ผู้ใดมีสิ่งที่ควรปล่อย ผู้นั้นก็มิควรถือไว้ พระอรหันต์ก้าวพ้นการถือ และการปล่อย ล่วงพ้นความเจริญและความเสื่อมได้แล้ว พระอรหันต์นั้นอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ผ่านทางไกลได้แล้ว ถึงทิศ(นิพพาน)แล้ว **ไม่มี**การเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็**ไม่มี**อีก รวมความว่า **เพราะความเห็นว่ามีตน** **ความเห็นว่ามีตน** **ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น**

คำว่า **ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น สลัดแล้วซึ่งทิฏฐิทั้งปวงในอรรถภาพนี้** และอธิบายว่า ทิฏฐิ ๖๒ ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้นชื่อว่า สลัด คือ กำจัด ขจัด ขจัดออก ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความ**ไม่มี**อีกซึ่งทิฏฐิทั้งปวงในอรรถภาพนี้ รวมความว่า ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น สลัดแล้วซึ่งทิฏฐิทั้งปวงในอรรถภาพนี้ **และ** ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะว่าผู้มีความถือมั่นยอมเข้าถึงวาทะในธรรมทั้งหลาย

จะพึงกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถือมั่น ด้วยเหตุอะไรเล่า

เพราะความเห็นว่ามีตน ความเห็นว่ามีตน

ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น

ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น สลัดแล้วซึ่งทิฏฐิทั้งปวงในอรรถภาพนี้ **และ**

ทุณฺณิฏฺฐกสูตรนิตเทสที่ ๓ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๔. สุตถ์กฐกสุตตนิทเทส

๔. สุตถ์กฐกสุตตนิทเทส^๑

อธิบายสุตถ์กฐกสูตร

ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นความหมดจด

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายสุตถ์กฐกสูตร ดังต่อไปนี้

[๒๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เราเห็นนรชนผู้หมดจดว่า เป็นผู้ไม่มีโรคอย่างยิ่ง
ความหมดจดย่อมมีแก่นรชนเพราะความเห็น
บุคคลเมื่อรู้จริงอย่างนี้ ก็รู้แล้วว่าความเห็นนี้ยอดเยี่ยม
จึงเป็นผู้ตามพิจารณาเห็นความหมดจด
เพราะฉะนั้น ย่อมเชื่อว่าความเห็นนั้นเป็นญาณ

คำว่า เราเห็นนรชนผู้หมดจด ในคำว่า เราเห็นนรชนผู้หมดจดว่า เป็นผู้
ไม่มีโรคอย่างยิ่ง อธิบายว่า เราเห็น คือ แลเห็น ตรวดดู ฟังพินิจ พิจารณา
นรชนผู้หมดจด

คำว่า เป็นผู้ไม่มีโรคอย่างยิ่ง ได้แก่ ถึงความปลอดภัย ถึงธรรมอันเกษม
ถึงธรรมเครื่องป้องกัน ถึงธรรมเป็นที่ปกป้อง ถึงธรรมเป็นที่พึ่ง ถึงธรรมเป็นที่ไป
เบื้องหน้า ถึงความปลอดภัย ถึงธรรมที่ไม่จืด ถึงธรรมที่ไม่ตาย ถึงธรรมเป็นที่ดับ
เย็นอันยอดเยี่ยม รวมความว่า เราเห็นนรชนผู้หมดจดว่า เป็นผู้ไม่มีโรคอย่างยิ่ง

คำว่า ความหมดจดย่อมมีแก่นรชนเพราะความเห็น อธิบายว่า ความ
หมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป
ย่อมมีแก่นรชนเพราะการเห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณ นรชนย่อมหมดจด คือ สะอาด
บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หลุดพ้นไป เพราะการเห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณ รวมความว่า
ความหมดจดย่อมมีแก่นรชนเพราะความเห็น

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๗๙๕-๘๐๒/๔๙๐-๔๙๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๔. สัทธัญญาสุตตนิทเทส

คำว่า เมื่อรู้อจริงอย่างนี้ ก็รู้แล้วว่าความเห็นนี้ยอดเยี่ยม อธิบายว่า เมื่อรู้อจริง คือ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ ทางตลอดอย่างนี้ ก็รู้แล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “ความเห็นนี้ เยี่ยม คือ ยอด ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด” รวมความว่า เมื่อรู้อจริงอย่างนี้ ก็รู้แล้วว่า ความเห็นนี้ยอดเยี่ยม

คำว่า จึงเป็นผู้ตามพิจารณาเห็นความหมดจด เพราะฉะนั้น ย่อมเชื่อว่า ความเห็นนั้นเป็นญาณ อธิบายว่า ผู้ใดเห็นนรชนผู้หมดจด ผู้นั้น ชื่อว่าเป็นผู้ตามพิจารณาเห็นความหมดจด

คำว่า ย่อมเชื่อว่า ความเห็นนั้นเป็นญาณ อธิบายว่า ย่อมเชื่อการเห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณว่า เป็นญาณ เป็นมรรค เป็นทาง เป็นทางนำออกจากทุกข์ รวมความว่า จึงเป็นผู้ตามพิจารณาเห็นความหมดจด เพราะฉะนั้น ย่อมเชื่อว่า ความเห็นนั้นเป็นญาณ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราเห็นนรชนผู้หมดจดว่า เป็นผู้ไม่มีโรคอย่างยิ่ง

ความหมดจดย่อมมีแก่นรชนเพราะความเห็น

บุคคลเมื่อรู้อจริงอย่างนี้ ก็รู้แล้วว่าความเห็นนี้ยอดเยี่ยม

จึงเป็นผู้ตามพิจารณาเห็นความหมดจด

เพราะฉะนั้น ย่อมเชื่อว่าความเห็นนั้นเป็นญาณ

[๒๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ถ้าความหมดจดย่อมมีแก่นรชนเพราะความเห็น

หรือถ้านรชนนั้นละทุกข์ได้เพราะญาณ

นรชนผู้ยังมีอุปัทวันั้น ย่อมหมดจดเพราะมรรคอื่น(ก็ได้)

เพราะว่าทิฐิย่อมบงบอกถึงนรชนนั้นผู้พูดอย่างนั้น

ว่าด้วยความหมดจดเป็นต้น

คำว่า ถ้าความหมดจดย่อมมีแก่นรชนเพราะความเห็น อธิบายว่า ถ้าความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป ย่อมมีแก่นรชนเพราะการเห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณ นรชนย่อมหมดจด

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๔. สุทธิกฏกสูตรนิตเทส

คือ สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หลุดพ้นไปเพราะการเห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณ รวมความว่า ถ้าความหมดจดย่อมมีแก่นรชนเพราะความเห็น

คำว่า **หรือถ้านรชนนั้นละทุกข์ได้เพราะญาณ** อธิบายว่า ถ้านรชนนั้น ละชาติทุกข์(ทุกข์เพราะความเกิด) ชราทุกข์(ทุกข์เพราะความแก่) พยาธิทุกข์(ทุกข์เพราะความเจ็บป่วย) มรณทุกข์(ทุกข์เพราะความตาย) ทุกข์คือโสกะ(ความเศร้าโศก) ปรีทเว(ความคร่ำครวญ) ทุกขะ(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ) อุปายาส(ความคับแค้นใจ) เพราะการเห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณ รวมความว่า หรือถ้านรชนนั้นละทุกข์ได้เพราะญาณ

คำว่า **นรชนผู้ยังมีอุปธินั้น ย่อมหมดจดเพราะมรรคอื่น(ก็ได้)** อธิบายว่า นรชนย่อมหมดจด คือ สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หลุดพ้นไปเพราะมรรคอื่น คือมรรคที่ไม่หมดจด ปฏิปทาที่ผิด ทางที่มีไข่นำออกจากทุกข์ นอกจากสติปัญญา สัมมปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ อริยมรรคมีองค์ ๘

คำว่า **ผู้ยังมีอุปธิ** ได้แก่ ผู้ยังมีราคะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ ยังมีมานะ ยังมี ตัณหา ยังมีทิฏฐิ ยังมีกิเลส ยังมีอุปาทาน รวมความว่า นรชนผู้ยังมีอุปธินั้น ย่อม หมดจดเพราะมรรคอื่น(ก็ได้)

คำว่า **เพราะว่าทิฏฐิยอมบงบอกถึงนรชนนั้นผู้พูดอย่างนั้น** อธิบายว่า ทิฏฐินั้นแหละบงบอกถึงบุคคลนั้นว่า บุคคลนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ มีความเห็นวิปริตด้วย ประการอย่างนี้

คำว่า **ผู้พูดอย่างนั้น** ได้แก่ ผู้พูด คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจงอย่างนั้นว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” ... ผู้พูด คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจงอย่างนั้นว่า “โลกไม่เที่ยง ... โลกมีที่ สุด ... โลกไม่มีที่ สุด ... ชีวะ^๑ กับสรีระเป็น อย่างเดียวกัน ... ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน ... หลังจากตายแล้วตถาคต^๒ เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก และไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีไข จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไข นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า เพราะว่าทิฏฐิยอมบงบอกถึงนรชนนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ชีวะ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๖/๗๗

^๒ ตถาคต ดูเชิงอรรถข้อ ๑๖/๗๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๔. สหัตถุสสุตตันิทเทส

ผู้พูดอย่างนั้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ถ้าความหมดจดย่อมมีแก่นรชนเพราะความเห็น
หรือถ้านรชนนั้นละทุกข์ได้เพราะญาณ
นรชนผู้ยังมีอุปัทสนั้น ย่อมหมดจดเพราะมรรคอื่น(ก็ได้)
เพราะว่าทิวฏฐิยอมบงบอกถึงนรชนนั้นผู้พูดอย่างนั้น

[๒๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

พราหมณ์ไม่กล่าวความหมดจดในรูปที่เห็น
เสียงที่ได้ยิน สีล วัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้โดยมรรคอื่น
พราหมณ์นั้นผู้ไม่เข้าไปติดในบุญและบาป ละตนได้
เรียกว่า ผู้ไม่ทำเพิ่มเติมในโลกนี้

คำว่า ไม่ ในคำว่า พราหมณ์ไม่กล่าวความหมดจดในรูปที่เห็น เสียงที่
ได้ยิน สีล วัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้โดยมรรคอื่น เป็นคำปฏิเสธ

คำว่า พราหมณ์ อธิบายว่า ที่ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะลอยธรรม ๗ ประการ
ได้แล้ว คือ

๑. ลอยสักกายทิวฏฐิได้แล้ว
๒. ลอยวิจิกิจฉาได้แล้ว
๓. ลอยสีลัพพตปรามาสได้แล้ว
๔. ลอยราคะได้แล้ว
๕. ลอยโทสะได้แล้ว
๖. ลอยโมหะได้แล้ว
๗. ลอยมานะได้แล้ว

คือ พราหมณ์ลอยบาปอกุศลธรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่
มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา มรณะ ต่อไป

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๔. สุทัญญกสุตตันิทเทส

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สภียะ)

บุคคลผู้ลอยบาปทั้งปวงได้แล้ว

เป็นผู้ปราศจากมลทิน เป็นผู้ประเสริฐ

มีจิตตั้งมั่นด้วยสมาธิ ดำรงตนมั่นคง

ข้ามพ้นสังสารวัฏ เป็นผู้บริสุทธิ์บริบูรณ์

ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง

บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์^๑

ว่าด้วยความเชื่อถือว่า เป็นมงคล ไม่เป็นมงคล

คำว่า พราหมณ์ไม่กล่าวความหมดจด ... โดยมรรคอื่น อธิบายว่า พราหมณ์ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป โดยมรรคอื่น คือ มรรคที่ไม่หมดจด ปฏิบัติที่ผิด ทางที่มิใช่ นำออกจากทุกข์ นอกจากสติปัญญา สัมมัปปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ อริยมรรคมีองค์ ๘ รวมความว่า พราหมณ์ไม่กล่าวความหมดจด ... โดยมรรคอื่น

คำว่า ในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน สีล วัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้ อธิบายว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งถือความหมดจดด้วยการเห็น สมณพราหมณ์เหล่านั้นถือ การเห็นรูปบางอย่างว่า เป็นมงคล ถือการเห็นรูปบางอย่างว่า ไม่เป็นมงคล

สมณพราหมณ์เหล่านั้นถือการเห็นรูปชนิดไหนว่า เป็นมงคล

สมณพราหมณ์เหล่านั้นลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ เห็นรูปที่สมมติว่า เป็นมงคลยิ่ง คือ เห็นนกแอ่นลม ผลมะตูมอ่อนเกิดในบุษยฤกษ์^๒ หญิงมีครรภ์ เด็กเล็กที่ชี้คอคนไป หม่อมมีน้ำเต็ม ปลาตะเพียนแดง ม้าอาชาไนย รถเทียมม้าอาชาไนย โคผู้ โคแดง ก็พากันถือการเห็นรูปเห็นปานนี้ว่า เป็นมงคล

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๕๒๕/๔๓๖

^๒ บุษยฤกษ์ คือชื่อของดาวฤกษ์บุษยะ มี ๕ ดวง (๑) ดาวปูยฝ้าย (๒) ดาวพวงดอกไม้ (๓) ดาวดอกบัว (๔) ดาวโลง (๕) ดาวสมอสาเกา หรือดาวสิทธะ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, หน้า ๔๘๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๔. สุทฎฎกสุตตันิทเทส

สมณพราหมณ์เหล่านั้น ถือการเห็นรูปชนิดไหนว่า **ไม่เป็นมงคล**

สมณพราหมณ์เหล่านั้น เห็นลอมฟาง หม้อเบรียง หม้อเปล่า นักฟ้อน
สมณะเปลือย ลา ยานเทียมด้วยลา ยานเทียมด้วยสัตว์พาหนะตัวเดียว คนตาบอด
คนง่อย คนแคะ คนเปลี้ย คนแก่ คนเจ็บ คนตาย ก็พากันถือการเห็นรูปเห็นปานนี้ว่า
ไม่เป็นมงคล

สมณพราหมณ์เหล่านั้นนี้ ชื่อว่าถือความหมดจดด้วยการเห็น สมณพราหมณ์
เหล่านั้นถือความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป
ความหลุดพ้นไป ด้วยรูปที่เห็นแล้ว

มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ถือความหมดจดด้วยเสียงที่ได้ยิน สมณพราหมณ์
เหล่านั้น ถือการได้ยินเสียงบางอย่างว่า เป็นมงคล ถือการได้ยินเสียงบางอย่างว่า
ไม่เป็นมงคล

สมณพราหมณ์เหล่านั้น ถือการได้ยินเสียงอย่างไหนว่า **เป็นมงคล**

สมณพราหมณ์เหล่านั้นลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ได้ยินเสียงที่สมมติว่าเป็นมงคลยิ่งว่า
เจริญแล้ว กำลังเจริญ เต็ม ขาว ไม่เศร้าโศก ใจดี ฤกษ์ดี มงคลดี มีสิริ หรือว่าเจริญศรี
ก็พากันถือการได้ยินเสียงเห็นปานนี้ว่า เป็นมงคล

สมณพราหมณ์เหล่านั้น ถือการได้ยินเสียงอย่างไหนว่า **ไม่เป็นมงคล**

สมณพราหมณ์เหล่านั้นลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ได้ยินเสียงว่าคนตาบอด คนง่อย
คนแคะ คนเปลี้ย คนแก่ คนเจ็บ คนตาย ถูกตัด ถูกทุบ ถูกไฟไหม้ ของหาย หรือ
ว่าไม่มี ก็พากันถือการได้ยินเสียงเห็นปานนั้นว่า ไม่เป็นมงคล สมณพราหมณ์เหล่านี้นั้น
ชื่อว่าถือความหมดจดด้วยการได้ยินเสียง สมณพราหมณ์เหล่านั้นถือความ
หมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป
ด้วยการได้ยินเสียง

ว่าด้วยความหมดจดด้วยศีลและวัตร

มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ถือความหมดจดด้วยศีล สมณพราหมณ์เหล่านั้น
ถือความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความ
หลุดพ้นไป ด้วยเหตุเพียงศีล คือ ด้วยเหตุเพียงความสำรวม ด้วยเหตุเพียงความ
สังวร ด้วยเหตุเพียงความไม่ละเมิด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๔. สัทธกฐกสุตตนิทเทส

ปริพาชกผู้เป็นบุตรแห่งนางปริพาชกาชื่อสมณมุณฑิกา กล่าวอย่างนี้ว่า
“ข้างไม้เอ๋ย เราบัญญัติบุรุษบุคคล ผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการว่า เป็นผู้มิกุศล
เพียบพร้อม มีกุศลดอดเยี่ยม บรรลุถึงอรหัตตผลอันอุดมที่ควรบรรลु เป็นสมณะ
ไม่มีใครสู้ได้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

ข้างไม้เอ๋ย บุคคลเช่นนั้นในโลกนี้

๑. ย่อมไม่ทำกรรมชั่วช้าทางกาย	๒. ไม่กล่าววาจาชั่วช้า
๓. ไม่ดำริความดำริชั่วช้า	๔. ไม่ประกอบอาชีพชั่วช้า

ข้างไม้เอ๋ย เราบัญญัติบุรุษบุคคล ผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล้ว
เป็นผู้มิกุศลเพียบพร้อม มีกุศลดอดเยี่ยม ผู้บรรลุถึงอรหัตตผลอันอุดมที่ควรบรรลु
เป็นสมณะ ไม่มีใครสู้ได้^๑

มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ถือความหมดจดด้วยศีลอย่างนี้แหละ สมณพราหมณ์
เหล่านั้นถือความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป
ความหลุดพ้นไปด้วยเหตุเพียงศีล ด้วยเหตุเพียงความสำรวม ด้วยเหตุเพียงความ
สังวร ด้วยเหตุเพียงความไม่ล่วงละเมิด

มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ถือความหมดจดด้วยวัตร สมณพราหมณ์เหล่านั้น
เป็นผู้ประพฤติวัตรเยี่ยงข้างบ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงม้าบ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงโคบ้าง
ประพฤติวัตรเยี่ยงสุนัขบ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงกาบ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงท้าววาสุเทพ
บ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงพลเทพบ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงปณณภัทรบ้าง ประพฤติวัตร
เยี่ยงมณีภัทรบ้าง ประพฤติวัตรคือการบูชาไฟบ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงนาคบ้าง
ประพฤติวัตรเยี่ยงครุฑบ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงยักษ์บ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงอสูรบ้าง
ประพฤติวัตรเยี่ยงคนธรรพ์บ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงท้าวมหาราชบ้าง ประพฤติวัตร
เยี่ยงพระจันทร์บ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงพระอาทิตย์บ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงพระอินทร์
บ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงพระพรหมบ้าง ประพฤติวัตรเยี่ยงเทพบ้าง ประพฤติวัตรคือ
การไหว้ทิศบ้าง สมณพราหมณ์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่าผู้ถือความหมดจดด้วยวัตร สมณ-
พราหมณ์เหล่านั้นถือความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป
ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปด้วยวัตร

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ม. ๑๓/๒๖๑/๒๓๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๔. สุทธิกฐกสุตตันิทเทส

มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ถือความหมดจดด้วยอารมณ์ที่รับรู้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ จับต้องแผ่นดิน จับต้องพีชสีเขียว จับต้องมูลโค จับต้องเต่าเหยียบผาล จับต้องเกวียนบรรทุกงา เคี้ยวกินงาขาว ทาน้ำมันสีขาว เคี้ยวไม้สีฟันขาว อาบน้ำชะโลมด้วยดินสอพอง นุ่งผ้าขาว โปกผ้าขาว สมณพราหมณ์เหล่านั้นนั้นชื่อว่าถือความหมดจดด้วยอารมณ์ที่รับรู้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นถือความหมดจดคือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปด้วยอารมณ์ที่รับรู้แล้ว รวมความว่า พราหมณ์ไม่กล่าวความหมดจด ... โดยมรรคอื่น

คำว่า **ในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน ศิลวัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้** อธิบายว่า พราหมณ์ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด โดยถือความหมดจดด้วยรูปที่เห็นบ้าง โดยถือความหมดจดด้วยเสียงที่ได้ยินบ้าง โดยถือความหมดจดด้วยศิลปะบ้าง โดยถือความหมดจดด้วยวัตรบ้าง โดยถือความหมดจดด้วยอารมณ์ที่รับรู้บ้าง รวมความว่า พราหมณ์ไม่กล่าวความหมดจดในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน ศิลวัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้ โดยมรรคอื่น

ว่าด้วยการละบุญและบาป

คำว่า **ผู้ไม่เข้าไปติดในบุญและบาป** อธิบายว่า กุศลลาภสังขาร เป็นเหตุให้เกิดในโลกธาตุ^๑ ๓ อย่างใดอย่างหนึ่ง ตรัสเรียกว่าบุญ อกุศลทุกชนิด ตรัสเรียกว่าสิ่งที่ไม่ใช่บุญ

บุญญาภิสังขาร^๒ อบุญญาภิสังขาร^๓ และอาเนญขาภิสังขาร^๔ เป็นสิ่งที่พราหมณ์นั้นจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ **โลกธาตุ ๓** ได้แก่กามธาตุ รูปธาตุ และอรูปรธาตุ

^๒ **บุญญาภิสังขาร** คืออภิสังขารที่เป็นบุญ สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นกามาวจร และรูปาวจร (ขุ.ม.อ. ๒๕/๒๑๖)

^๓ **อบุญญาภิสังขาร** คืออภิสังขารที่เป็นปฏิปักษ์ต่อบุญคือเป็นบาป สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว ได้แก่ กุศลเจตนาทั้งหลาย (ขุ.ม.อ. ๒๕/๒๑๖)

^๔ **อาเนญขาภิสังขาร** คืออภิสังขารที่เป็นอาเนญขา สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคง ไม่หวั่นไหว ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นอรูปราวจร ๔ หมายถึงจิตที่มั่นคงแน่วแน่ด้วยสมาธิแห่งจตุตถฌาน (ขุ.ม.อ. ๒๕/๒๑๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๔. สัทธกฏกสุตตนิทเทส

เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ในกาลใด ในกาลนั้น พรหมมณันั้น
 ย่อมไม่ติด ไม่ติดพัน ไม่เข้าไปติดในบุญและบาป ได้แก่ เป็นผู้ไม่ติดแล้ว ไม่ติดพัน
 แล้ว ไม่เข้าไปติดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้ว
 มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า ผู้ไม่เข้าไปติดในบุญและบาป

ว่าด้วยการละตน

คำว่า ละตนได้ ในคำว่า ละตนได้ เรียกว่า ผู้ไม่ทำเพิ่มเติมในโลกนี้ ได้แก่
 ละความเห็นว่าเป็นตน

คำว่า ละตนได้ ได้แก่ ละความยึดมั่นถือมั่น

อีกนัยหนึ่ง คำว่า ละตนได้ อธิบายว่า ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น
 ความติดใจ ความน้อมใจเชื่อ ด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิฐฐิทั้งปวง เป็นสิ่งที่
 พรหมมณันั้นสละแล้ว คายแล้ว ปล่อยแล้ว ละแล้ว สลัดทิ้งแล้ว

คำว่า เรียกว่า ผู้ไม่ทำเพิ่มเติมในโลกนี้ อธิบายว่า เรียกว่า ผู้ไม่ทำเพิ่มเติม
 คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้น ซึ่งปญญาภิสังขาร
 อปญญาภิสังขาร หรืออานัญญาภิสังขาร รวมความว่า ละตนได้ เรียกว่าผู้ไม่ทำ
 เพิ่มเติมในโลกนี้ ด้วยเหตุานั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พรหมมณัไม่กล่าวความหมดจดในรูปที่เห็น

เสียงที่ได้ยิน ศีลวัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้โดยมรรคอื่น

พรหมมณันั้นผู้ไม่เข้าไปติดในบุญและบาป ละตนได้

เรียกว่า ผู้ไม่ทำเพิ่มเติมในโลกนี้

[๒๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สมณพรหมมณัเหล่านั้นละสิ่งแรก อาศัยสิ่งหลัง

ไปตามความพล่งพล่าน ย่อมข้ามกิเลสเครื่องข้องไม่ได้

สมณพรหมมณัเหล่านั้น ย่อมยึดถือ ย่อมสลัดทิ้ง

เหมือนลิงจับกิ่งไม้แล้วก็ปล่อยฉะนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๔. สุทัญญกสุตตันิทเทส

ว่าด้วยการจับๆ ปล่อย ๆ พันกิเลสไม่ได้

คำว่า **ละสิ่งแรก อาศัยสิ่งหลัง** อธิบายว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นจะ ศาสดาองค์ก่อน อาศัย คือ อิงอาศัย ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อศาสดาองค์ ต่อมา ละธรรมที่ศาสดากล่าวสอนครั้งแรก อาศัย... ธรรมที่ศาสดากล่าวสอนครั้ง ต่อมา ละหมู่คณะแรก อาศัย... หมู่คณะต่อมา ละทิวฏฐิแรก อาศัย... ทิวฏฐิต่อมา ละปฏิปทาแรก อาศัย... ปฏิปทาท่อมา ละมรรคแรก อาศัย คือ อิงอาศัย ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อมรรคต่อมา รวมความว่า ละสิ่งแรก อาศัยสิ่งหลัง

คำว่า **สมณพราหมณ์เหล่านั้น ... ไปตามความพล่งพล่าน ย่อมข้ามกิเลส เครื่องข้องไม่ได้** อธิบายว่า ตัณหา ตริสเรียกว่า ความพล่งพล่าน คือ ความ กำหนด ความกำหนัดนัก ... อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ^๑

คำว่า **ไปตามความพล่งพล่าน** อธิบายว่า ไปตามความพล่งพล่าน คือ ตกไปตามความพล่งพล่าน ชานไปตามความพล่งพล่าน จมลงในความพล่งพล่าน ได้แก่ ถูกความพล่งพล่านผลักให้ตกไป ถูกความพล่งพล่านครอบงำ มีจิตถูกความ พล่งพล่านยึดครอง

คำว่า **สมณพราหมณ์เหล่านั้น ... ย่อมข้ามกิเลสเครื่องข้องไม่ได้** ได้แก่ ย่อมข้ามไม่ได้ คือ ข้ามไปไม่ได้ ข้ามพันไม่ได้ ก้าวล่วงไม่ได้ ล่วงเลยไม่ได้ ซึ่งกิเลส เครื่องข้องคือราคะ กิเลสเครื่องข้องคือโทสะ กิเลสเครื่องข้องคือโมหะ กิเลสเครื่อง ข้องคือมานะ กิเลสเครื่องข้องคือทิวฏฐิ กิเลสอันเป็นเครื่องเกี่ยวข้อง กิเลสเครื่องข้อง คือทูลจริต รวมความว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น ... ไปตามความพล่งพล่าน ย่อมข้าม กิเลสเครื่องข้องไม่ได้

คำว่า **สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมยึดถือ ย่อมสลัดทิ้ง** อธิบายว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น ถือศาสดา ปล่อยศาสดานั้นแล้วก็ถือศาสดาองค์อื่น ถือธรรมที่ศาสดากล่าวสอน ปล่อยธรรมนั้นแล้วก็ถือธรรมที่ศาสดากล่าวสอน อื่น ถือหมู่คณะ ปล่อยหมู่คณะนั้นแล้วก็ถือหมู่คณะอื่น ถือทิวฏฐิ ปล่อยทิวฏฐินั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๑๑๐ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๔. สุตัญญาสุตตันนิทเทส

แล้วก็ถือปฏิญญาอื่น ถือปฏิบัติ ป่วยปฏิบัติทานั้นแล้วก็ถือปฏิบัติอื่น ถือมรรค
 ป่วยมรรคนั้นแล้วก็ถือมรรคอื่น คือ ย่อมถือและย่อมป่วย ชื่อว่าย่อมยึดถือ
 และย่อมสลัดทิ้ง รวมความว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมยึดถือ ย่อมสลัดทิ้ง
 คำว่า เหมือนลิงจับกิ่งไม้แล้วก็ปล่อยจะนั้น อธิบายว่า ลิงเที่ยวไปใน
 ป่าดงใหญ่ จับกิ่งไม้แล้ว ปล่อยกิ่งนั้นก็จับกิ่งอื่น ปล่อยกิ่งนั้นก็จับกิ่งอื่น ฉะนั้น
 สมณพราหมณ์เป็นอันมากย่อมถือ และย่อมป่วยปฏิญญามากมาย ชื่อว่าย่อมยึดถือ
 และย่อมสลัดทิ้งปฏิญญามากมาย ฉะนั้นเหมือนกัน รวมความว่า เหมือนลิงจับกิ่งไม้
 แล้วก็ปล่อยจะนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สมณพราหมณ์เหล่านั้นละสิ่งแรก อาศัยสิ่งหลัง
 ไปตามความพล่งพล่าน ย่อมข้ามกิเลสเครื่องข้องไม่ได้
 สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมยึดถือ ย่อมสลัดทิ้ง
 เหมือนลิงจับกิ่งไม้แล้วก็ปล่อยจะนั้น

[๒๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สัตว์เกิดสมათานวัตรทั้งหลายเอง
 ข้องอยู่ในสัญญา ย่อมดำเนินไปลุ่ม ๆ ดอน ๆ
 ส่วนผู้มีความรู้ ธุรธรรมด้วยเวททั้งหลายแล้ว
 เป็นผู้ปัญญากว้างขวางดุจภูริ (แผ่นดิน)
 ย่อมไม่ดำเนินไปลุ่ม ๆ ดอน ๆ

ว่าด้วยการดำเนินไปลุ่ม ๆ ดอน ๆ

คำว่า สมათาน...เอง ในคำว่า สัตว์เกิดสมათานวัตรทั้งหลายเอง ได้แก่
 สมათานด้วยตนเอง

คำว่า วัตรทั้งหลาย อธิบายว่า ถือเอา สมათาน คือ ยึดถือ รับเอา ถือ
 ยึดมั่น ถือมั่นวัตรเยี่ยงข้างบ้าง วัตรเยี่ยงม้าบ้าง วัตรเยี่ยงโคบ้าง วัตรเยี่ยงสุนัขบ้าง
 วัตรเยี่ยงกาบ้าง วัตรเยี่ยงท้าววาสุเทพบ้าง วัตรเยี่ยงพลเทพบ้าง วัตรเยี่ยง
 ปุณณภัทรบ้าง วัตรเยี่ยงมณีภัทรบ้าง วัตรคือการบูชาไฟบ้าง วัตรเยี่ยงนาคบ้าง
 วัตรเยี่ยงครุฑบ้าง วัตรเยี่ยงยักษ์บ้าง วัตรเยี่ยงอสูรบ้าง ... วัตรคือการไหว้ทิศบ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๔. สุตอัญญกสุตตันนิทเทส

คำว่า สัตว์เกิด ได้แก่ สัตว์ นรชน ... มนุษย์^๑ รวมความว่า สัตว์เกิดสมათาน
วัตรทั้งหลายเอง

คำว่า **ข้องอยู่ในสัญญา** ย่อมดำเนินไปลุ่ม ๆ ดอน ๆ ได้แก่ จากศาสดา(แรก)
ไปหาศาสดา(ต่อมา) จากธรรมที่ศาสดากล่าวสอน(ครั้งแรก) ไปหาธรรมที่ศาสดา
กล่าวสอน(ครั้งต่อมา) จากหมุ่คณะ(แรก) ไปหาหมุ่คณะ(ต่อมา) จากทิวฐิ(แรก) ไป
หาทิวฐิ(ต่อมา) จากปฏิปทา(แรก) ไปหาปฏิปทา(ต่อมา) จากมรรค(แรก) ไปหา
มรรค(ต่อมา)

คำว่า **ผู้ข้องอยู่ในสัญญา** อธิบายว่า ผู้ข้อง คือ ดิด เกี้ยว เกาะดิด เกี้ยวพัน
พั้วพันในกามสัญญา พยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา ทิวฐิสัญญา เปรียบเหมือน
สิ่งของ ข้อง คือ ดิด เกี้ยว แขว่น เกี้ยวพัน ดิดตรงอยู่ที่ตะปูข้างฝา หรือ ที่ไม้แขว่น
ฉันใด สัตว์เกิดนั้นก็ข้อง คือ ดิด เกี้ยว เกาะดิด เกี้ยวพัน พัวพันในกามสัญญา
พยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา ทิวฐิสัญญา ฉันนั้นเหมือนกัน รวมความว่า
ผู้ข้องอยู่ในสัญญา ย่อมดำเนินไปลุ่ม ๆ ดอน ๆ

ว่าด้วยผู้รู้ธรรม ๗ ประการ

คำว่า **ผู้มีความรู้** ในคำว่า **ส่วนผู้มีความรู้** รู้ธรรมด้วยเวททั้งหลายแล้ว
ได้แก่ ผู้มีความรู้ คือ มีวิชา มีญาณ มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีปัญญาแจ่มแจ้ง
มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **ด้วยเวททั้งหลาย** ได้แก่ ญาณในมรรค ๔ ตรัสเรียกว่า เวท คือ ปัญญา
ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาเครื่องพิจารณา ปัญญา
เครื่องเห็นแจ้ง สัมมาทิวฐิ

ผู้มีความรู้นั้น ถึงที่สุด บรรลุที่สุด ถึงสวนสุด บรรลุสวนสุด ถึงปลายสุด
บรรลุปลายสุด ถึงความสำเร็จ บรรลุความสำเร็จ ถึงที่ปกป้อง บรรลุที่ปกป้อง ถึงที่
หลีกเร้น บรรลุที่หลีกเร้น ถึงที่พึ่ง บรรลุที่พึ่ง ถึงที่ไม่มีภัย บรรลุที่ไม่มีภัย ถึงที่

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๓

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๑๑๒ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๔. สุตอัญญากรสุตตันนิทเทส

ไม่จติ บรรลุนี่ไม่จติ ถึงที่ไม่ตาย บรรลุนี่ไม่ตาย ถึงที่ดับ บรรลุนี่ดับแห่งชาติ ชรา มรณะ ด้วยเวทเหล่านั้น

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าเวทคุณ เพราะถึงที่สุดแห่งความรู้ทั้งหลาย ชื่อว่าเวทคุณ เพราะถึงที่สุดด้วยความรู้ทั้งหลาย ชื่อว่าเวทคุณ เพราะรู้แจ้งธรรม ๗ ประการ คือ

๑. เป็นผู้รู้แจ้งสักกายทิฏฐิ	๒. เป็นผู้รู้แจ้งวิภิกขณา
๓. เป็นผู้รู้แจ้งสีลัพพตปราคาส	๔. เป็นผู้รู้แจ้งราคะ
๕. เป็นผู้รู้แจ้งโทสะ	๖. เป็นผู้รู้แจ้งโมหะ
๗. เป็นผู้รู้แจ้งมานะ	

ผู้มีความรู้นั้นเป็นผู้รู้แจ้งบาปอกุศลธรรม ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา มรณะ ต่อไป

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สภิกยะ)

บุคคลเลือกเฟ้นเวททั้งสิ้น ของพวกสมณพราหมณ์ที่มีอยู่
เป็นผู้ปราศจากราคะในเวทนาทั้งปวง
ก้าวล่วงเวททั้งปวงแล้ว ชื่อว่าเวทคุณ^๑

คำว่า ส่วนผู้มีความรู้ รู้ธรรมด้วยความรู้ทั้งหลายแล้ว อธิบายว่า รู้ คือ รู้ยิ่งธรรมว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็น อนัตตา ... เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ... เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ... เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี ... เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี ... เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี ... เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี ... เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี ... เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี ... เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี ... เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี ... เพราะชาติ เป็นปัจจัย ชรา มรณะจึงมี"

รู้ คือ รู้ยิ่งธรรมว่า "เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ ... เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ... เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ... เพราะนามรูปดับ สฬายตนะ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๕๓๕/๔๓๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๔. สัทธัญญกสุตตันิทเทส

จึงดับ ... เพราะสพ่ายตนะดับ ผัสสะจึงดับ ... เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ ...
เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ ... เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ ... เพราะอุปาทาน
ดับ ภพจึงดับ ... เพราะภพดับ ชาติจึงดับ ... เพราะชาตีดับ ชรา มรณะ จึงดับ”

รู้ คือ รู้ยิ่งธรรมว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินี-
ปฏิบัติทา”

รู้ คือ รู้ยิ่งธรรมว่า “เหล่านี้อาสวะ ... นี้อาสวสมุทัย ... นี้อาสวนิโรธ ...
นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิบัติทา”

รู้ คือ รู้ยิ่งธรรมว่า “เหล่านี้ธรรมที่ควรรู้อยิ่ง ... เหล่านี้ธรรมที่ควรกำหนดรู้
... เหล่านี้ธรรมที่ควรละ ... เหล่านี้ธรรมที่ควรเจริญ ... เหล่านี้ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง”

รู้ คือ รู้ยิ่งธรรมคือเหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่ง
ผัสสาตนะ ๖

รู้ คือ รู้ยิ่งธรรมคือเหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่ง
อุปาทานขันธ ๕

รู้ คือ รู้ยิ่งธรรมคือเหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่ง
มหาภูตรูป ๔

รู้ คือ รู้ยิ่งธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด
ล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” รวมความว่า ส่วนผู้มีความรู้ รู้ธรรมด้วยเวท
ทั้งหลายแล้ว

คำว่า **เป็นผู้มีปัญญากว้างขวางดุจภูริ(แผ่นดิน)** ย่อมไม่ดำเนินไปลุ่ม ๆ
ดอน ๆ ได้แก่ ไม่จากศาสดา(แรก)ไปหาศาสดา(ต่อมา) ไม่จากธรรมที่ศาสดากล่าว
สอน(แรก)ไปหาธรรมที่ศาสดากล่าวสอน(ต่อมา) ไม่จากหมู่คณะ(แรก)ไปหาหมู่
คณะ(ต่อมา) ไม่จากทิวฐิ(แรก)ไปหาทิวฐิ(ต่อมา) ไม่จากปฏิบัติทา(แรก)ไปหา
ปฏิบัติทา(ต่อมา) ไม่จากมรรค(แรก)ไปหามรรค(ต่อมา)

คำว่า **เป็นผู้มีปัญญากว้างขวางดุจภูริ(แผ่นดิน)** ได้แก่ เป็นผู้ที่มีปัญญาดุจ
ภูริ คือมีปัญญายิ่งใหญ่ มีปัญญามาก มีปัญญาอาจหาญ มีปัญญาฉับไว มีปัญญา
เฉียบคม มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส แผ่นดิน ดริสเรียกว่า ภูริ บุคคลนั้นประกอบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๔. สัทธัญญกสุตตนิทเทส

ด้วยปัญญา อันกว้างขวาง แผ่ไป เสมอด้วยแผ่นดินนั้น รวมความว่า เป็นผู้ที่มีปัญญา
กว้างขวางดุจฐิ(แผ่นดิน) ย่อมไม่ดำเนินไปสู่่ม ๆ ดอน ๆ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มี-
พระภาคจึงตรัสว่า

สัตว์เกิดสมათานวัตรทั้งหลายเอง
ข้องอยู่ในสัญญา ย่อมดำเนินไปสู่่ม ๆ ดอน ๆ
ส่วนผู้มีความรู้ วัตรธรรมด้วยเวททั้งหลายแล้ว
เป็นผู้มีปัญญากว้างขวางดุจฐิ(แผ่นดิน)
ย่อมไม่ดำเนินไปสู่่ม ๆ ดอน ๆ

[๒๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ผู้มีปัญญานั้น เป็นผู้กำจัดเสนาในธรรมทั้งปวง
คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง
ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงกำหนดผู้มีปัญญานั้น
ผู้เห็น ผู้ประพฤติเปิดเผย ด้วยเหตุอะไรเล่า

ว่าด้วยเสนามาร

คำว่า **ผู้มีปัญญานั้น เป็นผู้กำจัดเสนาในธรรมทั้งปวง คือรูปที่เห็น เสียง**
ที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง อธิบายว่า เสนามาร ตรัสเรียกว่า
เสนา กายทุจริต ชื่อว่าเสนามาร วจีทุจริต ชื่อว่าเสนามาร มโนทุจริต ชื่อว่า
เสนามาร ราคะ ชื่อว่าเสนามาร โทสะ ชื่อว่าเสนามาร โมหะ ชื่อว่าเสนามาร
โกธะ ... อุปนาหะ ... อกุสลากิสังขารทุกประเภท ชื่อว่าเสนามาร สมจริงดังที่พระผู้มี-
พระภาคตรัสไว้ว่า

กิเลสกาณเราเรียกว่าเสนากองที่ ๑ ของท่าน
ความไม่ยินดีเราเรียกว่าเสนากองที่ ๒ ของท่าน
ความหิวกระหายเราเรียกว่าเสนากองที่ ๓ ของท่าน
ตัณหาเราเรียกว่าเสนากองที่ ๔ ของท่าน

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๔. สหัตถกสูตรนิตเทส

ถิ่นมีทระเราเรียกว่าเสนากองที่ ๕ ของท่าน
 ความกลัวเราเรียกว่าเสนากองที่ ๖ ของท่าน
 วิถีกิจจาเราเรียกว่าเสนากองที่ ๗ ของท่าน
 มักขะและถัมภะเราเรียกว่าเสนากองที่ ๘ ของท่าน
 ลาก ความสรรเสริญ สักการะและยศที่ได้มาผิด ๆ
 เราเรียกว่าเสนากองที่ ๙ ของท่าน
 การยกตนและข่มผู้อื่นเราเรียกว่าเสนากองที่ ๑๐ ของท่าน
 มารเอ๋ย เสนาของท่านนี้ มีปกติประหารผู้มีธรรมดำ
 คนขลาดเอาชนะเสนานั้นไม่ได้
 แต่คนกล้า ครั้นชนะได้แล้วยอมได้ความสุข^๑

เมื่อใด เสนามารทั้งหมดและกิเลสที่สร้างเสนาฝ่ายตรงข้ามทั้งปวง ถูกผู้มี
 ปัญญาพิชิต และทำให้ปราศย์ ถูกทำลาย กำจัด ทำให้ไม่สู้หน้าแล้วด้วยอริยมรรค ๘
 เมื่อนั้น ผู้มีปัญญานั้นตรัสเรียกว่า เป็นผู้กำจัดเสนา คือ เป็นผู้กำจัดเสนาในรูป
 ที่เห็น กำจัดเสนาในเสียงที่ได้ยิน กำจัดเสนาในอารมณ์ที่รับรู้ และกำจัดเสนาใน
 ธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งแล้ว รวมความว่า ผู้มีปัญญานั้น เป็นผู้กำจัดเสนาในธรรมทั้งปวง
 คือรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง

คำว่า **ผู้มีปัญญานั้น ผู้เห็น ผู้ประพฤติเปิดเผย** อธิบายว่า ผู้มีปัญญานั้น
 ผู้เห็นธรรมหมดจด เห็นธรรมสะอาด เห็นธรรมบริสุทธิ์ เห็นธรรมผ่องแผ้ว เห็น
 ธรรมผ่องใส อีกนัยหนึ่ง ความเห็นหมดจด ความเห็นสะอาด ความเห็นบริสุทธิ์
 ความเห็นผ่องแผ้ว ความเห็นผ่องใส

คำว่า **เปิดเผย** อธิบายว่า เครื่องปิดบังคือตัณหา เครื่องปิดบังคือทิฏฐิ เครื่อง
 ปิดบังคือกิเลส เครื่องปิดบังคือทุจริต เครื่องปิดบังคืออวิชชา เครื่องปิดบังเหล่านั้น
 ถูกเปิดเผยแล้ว คือ รั้วออกแล้ว เพิกขึ้นแล้ว เพิกถอนแล้ว ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว
 ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ศ. ๒๕/๔๓๙-๔๔๒/๔๑๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๔. สุทัญญากรรม

คำว่า **ผู้ประพฤติ** ได้แก่ ผู้ประพฤติ คือ เทียวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป
เสี่ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ผู้มีปัญญานั้น ผู้เห็น
ผู้ประพฤติเปิดเผย

คำว่า **ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงกำหนด ... ด้วยเหตุอะไรเล่า** อธิบายว่า
คำว่า **กำหนด** ได้แก่ การกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) การกำหนดด้วยอำนาจ
ตัณหา (๒) การกำหนดด้วยอำนาจทิฐิ ... นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา ...
นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจทิฐิ

ผู้มีปัญญานั้นละการกำหนดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการกำหนดด้วย
อำนาจทิฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการกำหนด
ด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว ใคร ๆ จะพึงกำหนดผู้มีปัญญานั้นด้วยราคะ โทสะ โมหะ
มานะ ทิฐิ อุทธัจจะ วิจิกิจฉา อนุสัย อะไรเล่าว่า “เป็นผู้กำหนด เป็นผู้ขัดเคือง
เป็นผู้หลง เป็นผู้ยึดติด เป็นผู้ยึดมั่น เป็นผู้ฟุ้งซ่าน เป็นผู้ลังเล หรือเป็นผู้ตกอยู่ใน
พลังกิเลส”

ผู้มีปัญญานั้นละอกิสังขารเหล่านั้นได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละอกิสังขารได้แล้ว
ใคร ๆ จะพึงกำหนดคฤด้วยเหตุอะไรเล่าว่า “เป็นผู้เกิดในนรก เป็นผู้เกิดในกำเนิด
เดรัจฉาน เป็นผู้เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป
เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือว่าเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่”
ใคร ๆ จะพึงกำหนด คือ กำหนดรู้ ถึงการกำหนดรู้ด้วยเหตุ ปัจจัย และการณใด
เหตุ ปัจจัย และการณนั้นไม่มี

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก รวมความว่า ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงกำหนด ... ด้วยเหตุอะไรได้เล่า ด้วย
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้มีปัญญานั้น เป็นผู้กำจัดเสนาในธรรมทั้งปวง
คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง
ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงกำหนดผู้มีปัญญานั้น
ผู้เห็น ผู้ประพฤติเปิดเผย ด้วยเหตุอะไรเล่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๔. สัทธกฏกสุตตนิทเทส

[๒๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**สัตบุรุษทั้งหลายย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู
สัตบุรุษเหล่านั้น ไม่กล่าวว่า เป็นความหมจดสุดโต่ง
สลัดกิเลสเครื่องร้อยรัดอันเป็นเหตุยึดมั่น ที่ร้อยรัดไว้แล้ว
ไม่ก่อความหวังในที่ไหน ๆ ในโลก**

ว่าด้วยคุณลักษณะของสัตบุรุษ

คำว่า **ย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู** อธิบายว่า

คำว่า **กำหนด** ได้แก่ การกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) การกำหนดด้วยอำนาจ
ตัณหา (๒) การกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา ...
นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ

สัตบุรุษเหล่านั้นละการกำหนดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการกำหนด
ด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการ
กำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว สัตบุรุษ จึงไม่กำหนด คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น
ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้น ซึ่งการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา หรือการกำหนดด้วย
อำนาจทิฏฐิ รวมความว่า ย่อมไม่กำหนด

คำว่า **ไม่เชิดชู** อธิบายว่า

คำว่า **เชิดชู** ได้แก่ การเชิดชู ๒ อย่าง คือ (๑) การเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา
(๒) การเชิดชูด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าการ
เชิดชูด้วยอำนาจทิฏฐิ

สัตบุรุษเหล่านั้นละการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการเชิดชูด้วย
อำนาจทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการเชิดชูด้วย
อำนาจทิฏฐิได้แล้ว สัตบุรุษก็ไม่เที่ยวเชิดชูตัณหาหรือทิฏฐิไว้ คือ ไม่มีตัณหาเป็น
ธงชัย ไม่มีตัณหาเป็นยอดธง ไม่มีตัณหาเป็นใหญ่ ไม่มีทิฏฐิเป็นธงชัย ไม่มีทิฏฐิเป็น
ยอดธง ไม่มีทิฏฐิเป็นใหญ่ คือไม่ได้ถูกตัณหาหรือทิฏฐิครอบงำเที่ยวไปอยู่ รวม
ความว่า ย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๔. สุตัญญาสุตตันนิทเทส

คำว่า สัตบุรุษเหล่านั้นไม่กล่าวว่า เป็นความหมดจดสุดโต่ง อธิบายว่า สัตบุรุษ ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจง ความหมดจดสุดโต่ง คือ ความหมดจดโดยการเวียนว่าย ความเห็นว่าการกระทำไม่มีผล มีวาตะว่าเที่ยง รวมความว่า สัตบุรุษเหล่านั้นไม่กล่าวว่า เป็นความหมดจดสุดโต่ง

คำว่า สลัดกิเลสเครื่องร้อยรัดอันเป็นเหตุยึดมั่น ที่ร้อยรัดไว้แล้ว อธิบายว่า คำว่า กิเลสเครื่องร้อยรัด ได้แก่ กิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่าง คือ

๑. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออภิชฌา
๒. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือพยาบาท
๓. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือสีลัพพตปรามาส
๔. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือความถือมั่นว่านั่นเท่านั้นจริง

ความกำหนดในทิวฐิของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออภิชฌา

ความอาฆาต ความไม่พอใจในวาตะของผู้อื่น ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือ พยาบาท

ความยึดมั่นศีล วัตรหรือศีลวัตรของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือ สีลัพพตปรามาส

ทิวฐิของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออหังสังจาภินิเวส

เพราะเหตุไร จึงเรียกว่า กิเลสเครื่องร้อยรัดอันเป็นเหตุยึดมั่น เพราะสัตว์ทั้งหลาย ย่อมยึดถือ เข้าไปยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ... คติ ... การถือกำเนิด ... ปฏิสนธิ ... ภพ เพราะสัตว์ทั้งหลาย ย่อมยึดถือ เข้าไปยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่น สังสารวัฏ ด้วยกิเลสเครื่องร้อยรัดเหล่านั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกว่า กิเลสเครื่องร้อยรัดอันเป็นเหตุยึดมั่น

คำว่า สลัด ได้แก่ สละ หรือสลัดกิเลสเครื่องร้อยรัด อีกนัยหนึ่ง สัตบุรุษแก่ หรือ สลัดกิเลสเครื่องร้อยรัด คือกิเลสเครื่องผูกพัน ที่ร้อยรัด รัดจริง ช้อง ดิด เกี่ยว เกี่ยวพัน เกาะติด ติดแน่นแล้ว อธิบายว่า สัตบุรุษ สละ หรือสลัดกิเลส เครื่องร้อยรัด เหมือนคนทำการปลดปล่อยวอ รถ เกวียน หรือ รถมีเครื่องประดับ ให้เคลื่อนที่ไปได้ ฉะนั้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๔. สัทธัญญกสูตรนิตเทส

อิกนัยหนึ่ง สัตบุรุษ แก่ หรือสลัดกิเลสเครื่องร้อยรัด คือกิเลสเครื่องผูกพัน ที่ร้อยรัด รัดรั้ง ข้อง ติด เกี่ยว เกี่ยวพัน เกาะติด ติดแน่นแล้ว รวมความว่า สลัดกิเลสเครื่องร้อยรัดอันเป็นเหตุยึดมั่น ที่ร้อยรัดไว้แล้ว

คำว่า **ไม่ก่อความหวังในที่ไหน ๆ ในโลก** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความหวัง คือ ความกำหนด กำหนดนึก ... อภิขณา อภุศลมูลคือโลภะ^๑

คำว่า **ไม่ก่อความหวัง** ได้แก่ **ไม่ก่อ** คือ **ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นซึ่งความหวัง**

คำว่า **ในที่ไหน ๆ** ได้แก่ **ในที่ไหน** คือ **ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ** ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและภายนอก

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ... อายตนโลก รวมความว่า **ไม่ก่อความหวังในที่ไหน ๆ ในโลก** ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สัตบุรุษทั้งหลายย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู

สัตบุรุษเหล่านั้น ไม่กล่าวว่า เป็นความหมดจดสุดโต่ง

สลัดกิเลสเครื่องร้อยรัดอันเป็นเหตุยึดมั่น ที่ร้อยรัดไว้แล้ว

ไม่ก่อความหวังในที่ไหน ๆ ในโลก

[๓๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

พระอรหันต์เป็นผู้ไปพ้นเขตแดนแล้ว เป็นพราหมณ์

เพราะรู้และเห็น พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีความถือมั่น

พระอรหันต์ไม่มีความกำหนดในกามคุณเป็นที่กำหนด

ไม่กำหนดในสมาบัติเป็นที่คลายกำหนด

พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีความถือมั่นว่า ยอดเยี่ยมในโลกนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๔. สุทธานุสุตตนิทเทส

ว่าด้วยพระอรหันต์

คำว่า **พระอรหันต์**เป็นผู้ไปพ้นเขตแดนแล้ว เป็นพราหมณ์ เพราะรู้และเห็น พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีความถือมั่น อธิบายว่า

คำว่า เขตแดน ได้แก่ เขตแดน ๔ อย่าง คือ

๑. สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัย และ เหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกันนั้น นี้เป็นเขตแดนที่ ๑
๒. กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์อย่างหยาบ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อย่างหยาบ และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกันนั้น นี้เป็นเขตแดนที่ ๒
๓. กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์อย่างละเอียด กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อย่างละเอียด และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกันนั้น นี้เป็นเขตแดนที่ ๓
๔. รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกันนั้น นี้เป็นเขตแดนที่ ๔

เพราะพระอรหันต์ เป็นผู้ก้าวล่วง คือ ก้าวพ้น ล่วงพ้น เขตแดนทั้ง ๔ เหล่านี้ ด้วยอริยมรรค ๔ พระอรหันต์นั้น จึงตรัสเรียกว่า ผู้ไปพ้นเขตแดนแล้ว

คำว่า **เป็นพราหมณ์** อธิบายว่า ที่ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะลอยธรรม ๗ ประการ ได้แล้ว คือ

๑. ลอยสักกายทิฏฐิได้แล้ว
๒. ลอยวิจิกิจฉาได้แล้ว
๓. ลอยสีลัพพตปรามาสได้แล้ว ... ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์^๑

คำว่า **นั้น** ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **เพราะรู้** ได้แก่ เพราะรู้ด้วยปรจิตตญาณ(ญาณเป็นเครื่องรูจิตของผู้อื่น) หรือ รู้ด้วยปุพเพนิวาสานุสสติญาณ(ญาณเป็นเครื่องระลึกถึงขั้นที่ที่เคยอาศัยอยู่ก่อน)

คำว่า **เพราะเห็น** ได้แก่ เพราะเห็นด้วยมังสัจจขุ หรือ เห็นด้วยทิพพจักขุ

คำว่า **พระอรหันต์**เป็นผู้ไปพ้นเขตแดนแล้ว เป็นพราหมณ์ เพราะรู้และเห็น พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีความถือมั่น อธิบายว่า พระอรหันต์นั้น ไม่มี คือ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๕/๑๐๔-๑๐๕

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๔. สหัญญกสูตรนิตเทส

‘ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ซึ่งความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความติดใจ ความน้อมใจเชื่อว่า สิ่งนี้ เยี่ยม ยอด ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด คือ ความถือมั่นนั้นพระอรหันต์ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า พระอรหันต์เป็นผู้ไปพ้นเขตแดนแล้ว เป็นพราหมณ์ เพราะรู้และเห็น พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีความถือมั่น

คำว่า **‘ไม่เป็นผู้กำหนดในกามคุณเป็นที่กำหนด ไม่กำหนดในสมابัตติเป็นที่คลายกำหนด** อธิบายว่า ชนเหล่าใดกำหนด คือ ยินดี ติดใจ สยบ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในกามคุณ ๕ ชนเหล่านั้น ตรัสเรียกว่า ผู้กำหนดในกามคุณเป็นที่กำหนด ชนเหล่าใดกำหนด คือ ยินดี ติดใจ สยบ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในรูปาวจรสมบัตติ และอรูปาวจรสมบัตติ ชนเหล่านั้นตรัสเรียกว่า ผู้กำหนดในสมบัตติเป็นที่คลายกำหนด

คำว่า **‘ไม่เป็นผู้กำหนดในกามคุณเป็นที่กำหนด ไม่กำหนดในสมบัตติเป็นที่คลายกำหนด** อธิบายว่า เมื่อใด พระอรหันต์ละกามราคะ รูปราคะ และอรูปราคะ ได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เมื่อนั้น พระอรหันต์ จึงชื่อว่าเป็นผู้ไม่กำหนดในกามคุณเป็นที่กำหนด ไม่กำหนดในสมบัตติเป็นที่คลายกำหนด

คำว่า **‘นั้น ในคำว่า พระอรหันต์นั้น ไม่มีความถือมั่นว่ายอดเยี่ยมในโลกนี้** ได้แก่ พระอรหันตชฌาสพ พระอรหันต์นั้นไม่มีความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความติดใจ ความน้อมใจเชื่อว่า สิ่งนี้ เยี่ยม ยอด ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด

คำว่า **‘ไม่มี** ได้แก่ **‘ไม่มี** คือ **‘ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้** ได้แก่ ความถือมั่นนั้น พระอรหันต์ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีความถือมั่นว่ายอดเยี่ยมในโลกนี้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อรรถกถารวบรวม]

๕. ปรมัตถกสูตรนิตเทส

พระอรหันต์เป็นผู้ไปพ้นเขตแดนแล้ว เป็นพราหมณ์
เพราะรู้และเห็น พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีความถือมั่น
พระอรหันต์ไม่มีความกำหนดในกามคุณเป็นที่กำหนด
ไม่กำหนดในสมมติเป็นที่คล้ายกำหนด
พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีความถือมั่นว่า ยอดเยี่ยมในโลกนี้

สุตฺถกสูตรนิตเทสที่ ๔ จบ

๕. ปรมัตถกสูตรนิตเทส^๑

อธิบายปรมัตถกสูตร
ว่าด้วยผู้ยึดถืออยู่ในทิฏฐิ

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายปรมัตถกสูตร ดังต่อไปนี้
[๓๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทิฏฐิทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม
ยอมทำทิฏฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก
กล่าวทิฏฐิอื่นทุกอย่าง นอกจากทิฏฐินั้นว่า เลว
เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดนั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิเวกไปได้

คำว่า ยึดถือในทิฏฐิทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม อธิบายว่า มีสมณพราหมณ์
พวกหนึ่ง เป็นเจ้าลัทธิ สมณพราหมณ์เหล่านั้น จับ ยึด ถือ ยึดมั่น ถือมั่นทิฏฐิ
อย่างใดอย่างหนึ่งในทิฏฐิ ๖๒ ว่า "ทิฏฐินี้ เยี่ยม ยอด ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า
สูงสุด ประเสริฐสุด" ย่อมอยู่ อยู่ร่วม อยู่อาศัย อยู่ครองด้วยทิฏฐิของตน ๆ อธิบาย
ว่า พวกคนครองเรือนก็อยู่ในเรือน บรรพชิตที่มีอาบัติก็อยู่ในอาบัติ ผู้มีกิเลสก็อยู่ใน
กิเลสทั้งหลาย ฉันทใด มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งเป็นเจ้าลัทธิ สมณพราหมณ์เหล่านั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๘๐๓-๘๑๐/๔๙๒-๔๙๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสูตรนิตเทส

จับ ยึด ถือ ยึดมั่น ถือมั่นทีฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่งในทีฏฐิ ๖๒ ว่า “ทีฏฐินี้เยี่ยม ยอด ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด” ย่อมอยู่ อยู่ร่วม อยู่อาศัย อยู่ครองด้วยทีฏฐิของตน ๆ ฉะนั้นเหมือนกัน รวมความว่า ผู้ยึดถือในทีฏฐิท้งหลายว่า ยอดเยี่ยม

คำว่า **ทีฏฐิใด** ในคำว่า **สัตว์เกิด ...ย่อมทำทีฏฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก** ได้แก่ ลัทธิใด

คำว่า **ย่อมทำให้ยิ่งใหญ่** ได้แก่ ย่อมทำให้ยิ่งใหญ่ คือ ย่อมทำให้ยอดเยี่ยม ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด อธิบายว่า ย่อมทำให้ยิ่งใหญ่ คือ ทำให้ ยอดเยี่ยม ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด คือให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นว่า “ศาสนานี้เป็นสัพพัญญู ธรรมนี้ศาสดากล่าวสอนไว้ดีแล้ว หมู่คณะนี้ปฏิบัติดีแล้ว ทีฏฐินี้เป็นสิ่งที่เจริญ ปฏิปทานี้ศาสดาบัญญัติไว้ดีแล้ว มรรคนี้เป็นทางนำออก จากทุกข์”

คำว่า **สัตว์เกิด** ได้แก่ สัตว์ นรชน ... มนุษย์^๑

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ... आयตนโลก^๒ รวมความว่า สัตว์เกิด ... ย่อมทำทีฏฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก

คำว่า **กล่าวทีฏฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทีฏฐินั้นว่า เลว** อธิบายว่า สัตว์เกิดนั้น ย่อมทั้ง ละทิ้ง ทอดทิ้งลัทธิอื่นทุกอย่าง นอกจากศาสนา ธรรมที่ศาสดากล่าวสอน หมู่คณะ ทีฏฐิ ปฏิปทา มรรค ของตน กล่าวคือ พุด บอก แสดง ชี้แจงอย่างนี้ว่า “ศาสนานั้น มิใช่สัพพัญญู ธรรมมิใช่ศาสดากล่าวสอนไว้ดีแล้ว หมู่คณะมิใช่ปฏิบัติ ดีแล้ว ทีฏฐิมิใช่สิ่งที่เจริญ ปฏิปทามิใช่ศาสดาบัญญัติไว้ดีแล้ว มรรคมิใช่ทางนำออก จากทุกข์ ในลัทธินั้นไม่มีความหมดจด ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป หรือความหลุดพ้นไป คือ ในลัทธินั้น สัตว์ทั้งหลายย่อมหมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หรือหลุดพ้นไปไม่ได้ สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้เลว คือ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๔

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสุตตนิทเทส

ทราม ต่ำทราม นารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย” รวมความว่า กล่าวทักขิอื่น
ทุกอย่างนอกจาก ทักขินั้นว่าแล้ว

คำว่า เพราะฉะนั้น ในคำว่า เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดนั้นจึงไม่ล่วงพ้นการ
วิเวกไปได้ ได้แก่ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะ
ต้นเหตุนั้น

คำว่า การวิเวก ได้แก่ การทะเลาะเพราะทักขิ การบาดหมางเพราะทักขิ การ
แก่งแย่งเพราะทักขิ การวิเวกเพราะทักขิ การมุ่งร้ายกันเพราะทักขิ

คำว่า ไม่ล่วงพ้นไปได้ ได้แก่ ไม่ก้าวล่วง ไม่ก้าวพ้น ไม่ล่วงพ้น รวมความว่า
เพราะฉะนั้น จึงไม่ล่วงพ้นการวิเวกไปได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทักขิทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม

ย่อมทำทักขิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก

กล่าวทักขิอื่นทุกอย่าง นอกจากทักขินั้นว่า แล้ว

เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดนั้น จึงไม่ล่วงพ้นการวิเวกไปได้

[๓๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เจ้าลัทธิเห็นอานิสงส์ใดในตน ในรูปที่เห็น

ในเสียงที่ได้ยิน ในศีลวัตร หรือในอารมณ์ที่รับรู้

เจ้าลัทธินั้นยึดมั่นทักขินั้นในลัทธิของตนนั้น

เห็นทักขิอื่นทั้งปวงโดยความเป็นของแล้ว

ว่าด้วยอานิสงส์ในทักขิ

คำว่า (อานิสงส์)ใดในตน ในคำว่า เห็นอานิสงส์ใดในตน ในรูปที่เห็น
ในเสียงที่ได้ยิน ในศีลวัตร หรือในอารมณ์ที่รับรู้ ได้แก่ อานิสงส์ใดในตน

ทักขิ ตรัสเรียกว่า ตน เจ้าลัทธินั้นเห็นอานิสงส์ ๒ อย่าง แห่งทักขิของตน คือ

(๑) อานิสงส์ที่มีในชาตินี้ (๒) อานิสงส์ที่มีในชาติหน้า

อานิสงส์แห่งทักขิที่มีในชาตินี้ เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสูตรนิตเทส

คือ ศาสดามีทิฏฐิอย่างใด สาวกก็มีทิฏฐิอย่างนั้น คือ สาวกยอมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ทำความยำเกรงศาสดาผู้มีทิฏฐิอย่างนั้น และได้ฉีกร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวารซึ่งมีศาสดานั้นเป็นต้นเหตุ นี้ชื่อว่าอานิสงส์แห่ง ทิฏฐิที่มีในชาตินี้

อานิสงส์แห่งทิฏฐิที่มีในชาติหน้า เป็นอย่างไร

คือ บุคคลยอมหวังผลต่อไปว่า ทิฏฐินี้ ควรเพื่อความเป็นนาค เป็นครุฑ เป็นยักษ์ เป็นอสูร เป็นคนธรรพ์ เป็นท้าวมหาราช เป็นพระอินทร์ เป็นพระพรหม หรือเป็นเทวดา ทิฏฐินี้ ควรเพื่อความหมดจด ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความ หลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป สัตว์ทั้งหลายยอมหมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หลุดพ้นไปด้วยทิฏฐินี้ เราก็จหมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หลุดพ้นไปด้วยทิฏฐินี้ นี้ชื่อว่าอานิสงส์แห่งทิฏฐิที่มีในชาติหน้า

เจ้าลัทธิเห็นอานิสงส์ ๒ อย่างแห่งทิฏฐิของตน คือ เห็นอานิสงส์ ๒ อย่าง เพราะความหมดจดแห่งรูปที่เห็น เห็นอานิสงส์ ๒ อย่าง เพราะความหมดจดแห่ง เสียงที่ได้ยิน เห็นอานิสงส์ ๒ อย่าง เพราะความหมดจดแห่งศีล เห็นอานิสงส์ ๒ อย่าง เพราะความหมดจดแห่งวัตร เห็นอานิสงส์ ๒ อย่าง เพราะความหมดจด แห่งอารมณ์ที่รับรู้ คือ (๑) อานิสงส์ที่มีในชาตินี้ (๒) อานิสงส์ที่มีในชาติหน้า

อานิสงส์เพราะความหมดจดแห่งอารมณ์ที่รับรู้ในชาตินี้ เป็นอย่างไร

คือ ศาสดามีทิฏฐิอย่างใด สาวกก็มีทิฏฐิอย่างนั้น ... นี้ชื่อว่าอานิสงส์เพราะ ความหมดจดแห่งอารมณ์ที่รับรู้ ในชาตินี้

อานิสงส์เพราะความหมดจดแห่งอารมณ์ที่รับรู้ในชาติหน้า เป็นอย่างไร

คือ ทิฏฐินี้ควรเพื่อความเป็นนาค ... นี้ชื่อว่าอานิสงส์เพราะความหมดจดแห่ง อารมณ์ที่รับรู้ ในชาติหน้า

เจ้าลัทธิเห็น คือ แลเห็น ตรวจดู ฟังพินิจ พิจารณาดูอานิสงส์เพราะความ หมดจดด้วยอารมณ์ที่รู้แล้ว ๒ อย่าง เหล่านี้ รวมความว่า มองเห็นอานิสงส์ใดในตน ในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน ในศีลวัตร หรือในอารมณ์ที่รับรู้

คำว่า นั้น ในคำว่า เจ้าลัทธินั้นยึดมั่นทิฏฐิของตนนั้น ได้แก่ ทิฏฐินั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๕. ปรมัญญกสูตรนิตเทส

คำว่า **ในลัทธิของตนนั้น** ได้แก่ ในทฤษฎีของตน คือ ในความถูกต้องของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน

คำว่า **ยึดมั่น** ได้แก่ จับ ยึด ถือ ยึดมั่น ถือมั่นว่า ทฤษฎีนี้ เยี่ยม ยอด ประเสริฐวิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด รวมความว่า เจ้าลัทธินั้นยึดมั่นทฤษฎีนั้นในลัทธิของตนนั้น

คำว่า **เห็นทฤษฎีอื่นทั้งปวง โดยความเป็นของเลว** อธิบายว่า เห็น คือ แลเห็น ตรวจดู ฟังพินิจ พิจารณา ดู ศาสดา ธรรมที่ศาสดากล่าวสอน หมู่คณะ ทฤษฎี ปฏิปทา มรรคอื่น โดยความเป็นของเลว คือ ทรมาน ต่ำทรมาน น่ารังเกียจ หยาบเข้า ต่ำต้อย รวมความว่า เห็นทฤษฎีอื่นทั้งปวงโดยความเป็นของเลว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เจ้าลัทธิเห็นอานิสงส์ใดในตน ในรูปที่เห็น
ในเสียงที่ได้ยิน ในศีลวัตร หรือในอารมณที่รับรู้
เจ้าลัทธินั้นยึดมั่นทฤษฎีนั้นในลัทธิของตนนั้น
เห็นทฤษฎีอื่นทั้งปวงโดยความเป็นของเลว

[๓๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**บุคคลอาศัยศาสดาใด เห็นศาสดาอื่นว่าเลว
ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกศาสดานั้นว่า เป็นเครื่องร้อยรัด
เพราะฉะนั้นแล ภิกษุจึงไม่ควรอาศัยรูปที่เห็น
เสียงที่ได้ยิน อารมณที่รับรู้ หรือศีลวัตร**

ว่าด้วยความเห็นของผู้ฉลาด

คำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลาย** ในคำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกศาสดานั้นว่า เป็นเครื่องร้อยรัด** อธิบายว่า ผู้ฉลาดในชั้นนี้ ผู้ฉลาดในชาติ ผู้ฉลาดในอายตนะ ผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท ผู้ฉลาดในสติปัญญา ผู้ฉลาดในสัมมปปธาน ผู้ฉลาดในอิทธิบาท ผู้ฉลาดในอินทรีย์ ผู้ฉลาดในพละ ผู้ฉลาดในโพชฌงค์ ผู้ฉลาดในมรรค ผู้ฉลาดในผล ผู้ฉลาดในนิพพาน ผู้ฉลาดเหล่านั้นเรียกอย่างนี้ คือ พุด บอกร แสดง ชี้แจง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสุตตนิทเทส

อย่างนี้ว่า “นี่เป็นเครื่องร้อยรัด นี่เป็นเครื่องข้อง นี่เป็นเครื่องผูกพัน นี่เป็นเครื่อง
กังวล” รวมความว่า ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกศาสนานั้นว่า เป็นเครื่องร้อยรัด

คำว่า **บุคคลอาศัยศาสดาใด** ในคำว่า **บุคคลอาศัยศาสดาใด เห็นศาสดา
อื่นว่าเลว** อธิบายว่า อาศัย คือ อิงอาศัย ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อศาสดา
ธรรมที่ศาสดากล่าวสอน หมู่คณะ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรคใด

คำว่า **เห็นศาสดาอื่นว่าเลว** อธิบายว่า เห็น คือ แลเห็น ตรวจดู ฟังพินิจ
พิจารณาดูศาสดา ธรรมที่ศาสดากล่าวสอน หมู่คณะ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรคอื่น โดย
ความเป็นของเลว คือ ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย รวมความว่า
บุคคลอาศัยศาสดาใดเห็นศาสดาอื่นว่าเลว

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้นแล ภิกษุจึงไม่ควรอาศัยรูปที่
เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่รับรู้ หรือศีลวัตร** อธิบายว่า เพราะฉะนั้น คือ เพราะ
การณนั้น เพราะเหตุนั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุ นั้น ภิกษุจึงไม่พึ่งอาศัย คือ
ไม่พึ่งถือ ไม่พึ่งยึดมั่น ไม่พึ่งถือมั่นรูปที่เห็น หรือความหมดจดแห่งรูปที่เห็น
เสียงที่ได้ยิน หรือความหมดจดแห่งเสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่รับรู้ หรือความหมดจด
แห่งอารมณ์ที่รับรู้ ศีล หรือความหมดจดแห่งศีล วัตร หรือความหมดจดแห่งวัตร
รวมความว่า เพราะฉะนั้นแล ภิกษุจึงไม่ควรอาศัยรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์
ที่รับรู้ หรือศีลวัตร ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลอาศัยศาสดาใด เห็นศาสดาอื่นว่าเลว

ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกศาสนานั้นว่า เป็นเครื่องร้อยรัด^๑

เพราะฉะนั้นแล ภิกษุจึงไม่ควรอาศัยรูปที่เห็น

เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่รับรู้ หรือศีลวัตร

เชิงอรรถ :

^๑ **เครื่องร้อยรัด** คือทรรศนะที่อาศัยศาสดาของตนผู้เห็นอยู่เป็นต้น และทรรศนะอื่นมีศาสดาอื่นเป็นต้น โดย
ความเป็นของเลว นี่เป็นกิเลสเครื่องร้อยรัด คือผูกพัน (ขุ.ม.อ. ๓๓/๒๓๘) และดูประกอบในข้อ ๙๒/๒๘๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๕. ปรมัญญาสุตตนิทเทส

[๓๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุไม่พึงกำหนดทิฏฐิในโลกด้วยญาณ หรือแม่ด้วยศีลวัตร
ไม่พึงเอาตนเข้าไปเทียบว่าเสมอเขา
ไม่พึงสำคัญตนว่า ด้อยกว่าเขา หรือแม่เลิศกว่าเขา
ว่าด้วยภิกษุไม่พึงมีทิฏฐิมานะ**

คำว่า **ไม่พึงกำหนดทิฏฐิในโลกด้วยญาณ หรือแม่ด้วยศีลวัตร** อธิบายว่า
ไม่พึงกำหนด คือ ไม่พึงให้เกิด ไม่พึงให้เกิดขึ้น ไม่พึงให้บังเกิด ไม่พึงให้บังเกิดขึ้น
ซึ่งทิฏฐิด้วยญาณในสมามบัติ^๑ ๘ ญาณในอภิญญา^๒ ๕ มัจฉาญาณ ศีล วัตร หรือ
ทั้งศีลและวัตร

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก รวมความว่า ไม่พึงกำหนดทิฏฐิในโลกด้วยญาณ หรือแม่ด้วยศีลวัตร

คำว่า **ไม่พึงเอาตนเข้าไปเทียบว่า เสมอเขา** อธิบายว่า ไม่พึงเอาตนเข้าไป
เทียบว่า “เราเป็นเช่นเดียวกับเขา” ด้วยชาติ โคตร ความเป็นบุตรของตระกูล ความเป็น
ผู้มีรูปร่าง ทรัพย์ การศึกษา หน้าที่การงาน หลักแห่งศิลปวิทยา วิทยฐานะ
ความคงแก่เรียน ปฏิภาณ หรือสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว รวมความว่า ไม่พึงเอา
ตนเข้าไปเทียบว่า เสมอเขา

คำว่า **ไม่พึงสำคัญตนว่าด้อยกว่าเขา หรือแม่เลิศกว่าเขา** อธิบายว่า ไม่พึง
เอาตนเข้าไปเทียบว่า “เราด้อยกว่าเขา” ด้วยชาติ โคตร ... หรือสิ่งอื่นนอกจากที่
กล่าวแล้ว ไม่พึงเอาตนเข้าไปเทียบว่า “เราเลิศกว่าเขา” ด้วยชาติ โคตร ... หรือ
สิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว รวมความว่า ไม่พึงสำคัญตนว่าด้อยกว่าเขา หรือ
แม่เลิศกว่าเขา ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๖/๒๕

^๒ ดูเชิงอรรถข้อ ๓๘/๑๔๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๕. ปรมัญญาสุตตนิทเทส

ภิกษุไม่พึงกำหนดทิฏฐิในโลกด้วยญาณ หรือแม้ด้วยศีลวัตร
ไม่พึงเอาตนเข้าไปเทียบว่าเสมอเขา
ไม่พึงสำคัญตนว่า ด้อยกว่าเขา หรือแม้เลิศกว่าเขา

[๓๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุนั้นละตนแล้วไม่ยึดถือ ไม่สร้างนิสัยแม้ด้วยญาณ
เมื่อชนทั้งหลายแตกต่างกัน ภิกษุนั้นก็**ไม่**เข้าเป็นฝักเป็นฝ่าย
ภิกษุนั้น**ไม่**ถือแม้ทิฏฐิอะไร ๆ

คำว่า **ละตนแล้ว** ในคำว่า **ละตนแล้วไม่ยึดถือ** ได้แก่ ละความเห็นว่าเป็นตน
อีกนัยหนึ่ง คำว่า **ละตนแล้ว** ได้แก่ ละความถือ
อีกนัยหนึ่ง คำว่า **ละตนแล้ว** ได้แก่ ละ คือ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป
ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความติดใจ ความน้อมใจ
เชื่อ ด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิฏฐิ ชื่อว่าละตนแล้ว

คำว่า **ไม่ยึดถือ** ได้แก่ ไม่ยึดถือ คือ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น ด้วย
อุปาทาน ๔ รวมความว่า ละตนแล้วไม่ยึดถือ

คำว่า **ภิกษุ**นั้น ... **ไม่สร้างนิสัยด้วยญาณ** อธิบายว่า ไม่สร้าง คือ ไม่ให้เกิด
ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้น ซึ่งนิสัยด้วยอำนาจตัณหา หรือนิสัยด้วย
อำนาจทิฏฐิ ด้วยญาณในสมาบัติ ๘ ด้วยญาณในอภิญญา ๕ หรือด้วยมิจฉาญาณ
รวมความว่า **ภิกษุ**นั้น ... **ไม่สร้างนิสัยแม้ด้วยญาณ**

คำว่า **เมื่อชนทั้งหลายแตกต่างกัน ภิกษุ**นั้นก็**ไม่**เข้าเป็นฝักเป็นฝ่าย อธิบายว่า
เมื่อชนทั้งหลายแตกต่างกัน คือแยกกัน ถึงความเป็น ๒ ฝ่าย กลายเป็นคน ๒ พวก มี
ความเห็นต่างกัน มีความพอใจต่างกัน มีความชอบใจต่างกัน มีลัทธิต่างกัน อาศัย
นิสัยด้วยอำนาจทิฏฐิต่างกัน ถึงฉันทาคติ(ลำเอียงเพราะชอบ) ถึงโทสาคติ(ลำเอียง
เพราะชัง) ถึงโมหาคติ(ลำเอียงเพราะหลง) ถึงภยาคติ(ลำเอียงเพราะกลัว) **ภิกษุ**นั้นก็
ไม่ถึงฉันทาคติ **ไม่**ถึงโทสาคติ **ไม่**ถึงโมหาคติ **ไม่**ถึงภยาคติ คือ **ไม่**ดำเนินไปด้วย
อำนาจราคะ **ไม่**ดำเนินไปด้วยอำนาจโทสะ **ไม่**ดำเนินไปด้วยอำนาจโมหะ **ไม่**ดำเนิน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๕. ปรมัญญาสุตตนิทเทส

ไปด้วยอำนาจมานะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจทัญญู ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจอุทัจจะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจวิจิจฉา ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจอนุสัย ได้แก่ ไม่ไป คือ ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไปด้วยธรรมที่ก่อความเป็นฝักเป็นฝ่าย รวมความว่า เมื่อชนทั้งหลายแตกกัน ภิกษุนั้นก็ไม่เข้าเป็นฝักเป็นฝ่าย

คำว่า **ภิกษุนั้นไม่ถือแม่ทัญญูอะไร ๆ** อธิบายว่า ทัญญูทั้ง ๖๒ ภิกษุนั้นละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ภิกษุนั้นจึงไม่ถือ คือไม่หวนกลับมาหาทัญญูอะไร ๆ อีก รวมความว่า ภิกษุนั้นไม่ถือแม่ทัญญูอะไร ๆ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุนั้นละตนแล้วไม่ยึดถือ ไม่สร้างนิสัยแม่ด้วยญาณ
เมื่อชนทั้งหลายแตกกัน ภิกษุนั้นก็ไม่เข้าเป็นฝักเป็นฝ่าย
ภิกษุนั้นไม่ถือแม่ทัญญูอะไร ๆ

[๓๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**พระอรหันต์ใด ผู้ไม่มีความคณิงหาในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน
ในโลกนี้ ในภพน้อยภพใหญ่ ในโลกนี้หรือในโลกหน้า
พระอรหันต์นั้นจึงไม่มีเครื่องอยู่อะไร ๆ
ความตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วก็อมั่นก็ไม่มี**

ว่าด้วยภูมิธรรมของพระอรหันต์

คำว่า **ใด** ในคำว่า **พระอรหันต์ใด** ผู้ไม่มีความคณิงหาในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน **ในโลกนี้ ในภพน้อยภพใหญ่ ในโลกนี้หรือในโลกหน้า** ได้แก่ พระอรหันต์ซึ่งาสพ

คำว่า **ส่วนสุด** อธิบายว่า

ผัสสะเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง เหตุเกิดแห่งผัสสะเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง
อดีตเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง อนาคตเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง
สุขเวทนาเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง ทุกขเวทนาเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสูตรนิตเทส

นามเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง รูปเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง
 आयตนะภายใน ๖ เป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง आयตนะภายนอก ๖ เป็นส่วนสุด
 อีกด้านหนึ่ง
 ความถือตัวเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง เหตุเกิดแห่งความถือตัวเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง
 ตัณหาตรัสเรียกว่า ความคณิงหา ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนัค ...
 อภิขณา อุกุศลมูลคือโลภะ^๑

คำว่า **ในภพน้อยภพใหญ่** อธิบายว่า ในภพน้อยภพใหญ่ คือ ในกรรมวิภูและ
 วิปากวิภู ในกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ
 ในกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในกรรมวิภู
 เป็นเครื่องเกิดในอรุภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในอรุภพ ในภพต่อไป ในคติ
 ต่อไป ในการถือกำเนิดต่อไป ในปฏิสนธิต่อไป ในความบังเกิดแห่งอัตภาพต่อไป

คำว่า **โลกนี้** ได้แก่ อัตภาพของตน

คำว่า **โลกหน้า** ได้แก่ อัตภาพของผู้อื่น

อีกนัยหนึ่ง คำว่า **โลกนี้** ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของตน

คำว่า **โลกหน้า** ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของผู้อื่น

อีกนัยหนึ่ง คำว่า **โลกนี้** ได้แก่ आयตนะภายใน ๖

คำว่า **โลกหน้า** ได้แก่ आयตนะภายนอก ๖

คำว่า **โลกนี้** ได้แก่ มนุษยโลก

คำว่า **โลกหน้า** ได้แก่ เทวโลก

คำว่า **โลกนี้** ได้แก่ กามธาตุ

คำว่า **โลกหน้า** ได้แก่ รูปธาตุ อรูปธาตุ

คำว่า **โลกนี้** ได้แก่ กามธาตุ รูปธาตุ

คำว่า **โลกหน้า** ได้แก่ อรูปธาตุ

คำว่า **พระอรหันต์ใด** ผู้ไม่มีความคณิงหาในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน **ในโลกนี้**
ในภพน้อยภพใหญ่ **ในโลกนี้หรือในโลกหน้า** อธิบายว่า พระอรหันต์ใด ย่อมไม่มี
 คือ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่งตัณหา เป็นที่คณิงหาในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านในภพน้อยภพใหญ่

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสูตรนิตเทส

ในโลกนี้ หรือในโลกหน้า คือ ตัณหา พระอรหันต์ได้ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า พระอรหันต์ใด ผู้ไม่มีความคณิงหาในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน ในโลกนี้ ในภพน้อยภพใหญ่ ในโลกนี้หรือในโลกหน้า

คำว่า เครื่องอยู่ ในคำว่า พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีเครื่องอยู่อะไร ๆ ได้แก่ เครื่องอยู่ ๒ อย่าง คือ (๑) เครื่องอยู่ด้วยอำนาจตัณหา (๒) เครื่องอยู่ด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าเครื่องอยู่ด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าเครื่องอยู่ด้วยอำนาจทิฏฐิ^๑

คำว่า นั้น ได้แก่ พระอรหันตชัณสาพ

คำว่า พระอรหันต์นั้นจึงไม่มีเครื่องอยู่อะไร ๆ อธิบายว่า พระอรหันต์นั้นไม่มี คือ ย่อมไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่งเครื่องอยู่อะไร ๆ ได้แก่ เครื่องอยู่อะไร ๆ พระอรหันต์นั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า พระอรหันต์นั้น จึงไม่มีเครื่องอยู่อะไร ๆ

คำว่า ในธรรมทั้งหลาย ในคำว่า ความตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถ้อมมั่น ได้แก่ ในทิฏฐิ ๖๒

คำว่า ตกลงใจแล้ว ได้แก่ ตกลงใจแล้ว คือ วินิจฉัยแล้ว ตัดสินแล้ว ชี้ขาดแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว

คำว่า ถ้อมมั่น ได้แก่ จับมั่น ยึดมั่น ถ้อมมั่น รวบถือ รวบรวมถือ คือ ความถือ ความยึดมั่น ความถ้อมมั่น ความติดใจ ความน้อมใจเชื่อว่า สิ่งนี้จริง แท้แน่ แท้จริง ตามเป็นจริง ไม่วิปริต ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้แก่พระอรหันต์นั้น ได้แก่ ความตกลงใจแล้วถ้อมมั่นนั้น พระอรหันต์นั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ความตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถ้อมมั่น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสุตตนิทเทส

พระอรหันต์ใด ผู้ไม่มีความคั่นหาในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน
ในโลกนี้ ในภพน้อยภพใหญ่ ในโลกนี้หรือในโลกหน้า
พระอรหันต์นั้นจึงไม่มีเครื่องอยู่อะไร ๆ
ความตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถ้อมันก็ไม่มี

[๓๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

พระอรหันต์นั้น ไม่มีทิวฏฐอันสัญญากำหนดไว้แม้ชนิดเดียว
ในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน หรือในอารมณ์ที่รับรู้ในโลกนี้
ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงกำหนดพระอรหันต์นั้น
ผู้เป็นพราหมณ์ ไม่ยึดถือทิวฏฐอยู่ ด้วยเหตุอะไรเล่า

ว่าด้วยพระอรหันต์ได้ชื่อว่าพราหมณ์

คำว่า นั้น ในคำว่า พระอรหันต์นั้น ไม่มีทิวฏฐอันสัญญากำหนดไว้แม้
ชนิดเดียว ในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน หรือในอารมณ์ที่รับรู้ในโลกนี้ อธิบายว่า
พระอรหันต์ซึ่งณานั้นไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่งทิวฏฐ อันสัญญาให้เกิด
ให้เกิดขึ้น กำหนด กำหนดไว้ ประจต่าง ประจต่างขึ้น ตั้งไว้ดีแล้ว เพราะมีสัญญาเป็น
หัวหน้า มีสัญญากำหนดไว้ และเพราะการแยกสัญญาในรูปที่เห็น หรือในความ
หมดจดเพราะรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน หรือในความหมดจดเพราะเสียงที่ได้ยิน ใน
อารมณ์ที่รับรู้ หรือในความหมดจดเพราะอารมณ์ที่รับรู้ คือ ทิวฏฐนั้นพระอรหันต์ละ
ได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วย
ไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า พระอรหันต์นั้น ไม่มีทิวฏฐอันสัญญากำหนดไว้แม้ชนิด
เดียวในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน หรือในอารมณ์ที่รับรู้ในโลกนี้

คำว่า พราหมณ์ ในคำว่า พระอรหันต์นั้น ผู้เป็นพราหมณ์ ไม่ยึดถือทิวฏฐอยู่
อธิบายว่า ที่ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะลอยธรรม ๗ ประการได้แล้ว คือ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสุตตนิทเทส

๑. ลอยสั๊กกายทิฏฐิได้แล้ว ... ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง
บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์^๑

คำว่า พระอรหันต์นั้น ผู้เป็นพราหมณ์ ไม่ยึดถือทิฏฐิอยู่ อธิบายว่า พระ
อรหันต์นั้นผู้เป็นพราหมณ์ ไม่ยึดถือ คือ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นทิฏฐิอยู่ รวม
ความว่า พระอรหันต์นั้น ผู้เป็นพราหมณ์ ไม่ยึดถือทิฏฐิอยู่

คำว่า ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงกำหนด ... ด้วยเหตุอะไรเล่า อธิบายว่า

คำว่า การกำหนด ได้แก่ การกำหนด ๒ อย่าง คือ

๑. การกำหนดด้วยอำนาจตัณหา

๒. การกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา ...

นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ^๒

พระอรหันต์นั้นละการกำหนดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการกำหนด
ด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการ
กำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว ใคร ๆ จะพึงกำหนดพระอรหันต์นั้นด้วยราคะ โทสะ
โมหะ มานะ ทิฏฐิ อุทธัจจะ วิจิกิจจา อนุสัย อะไรเล่าว่า “เป็นผู้กำหนด เป็นผู้
ขัดเคือง เป็นผู้หลง เป็นผู้ยึดติด เป็นผู้ยึดมั่น เป็นผู้ฟุ้งซ่าน เป็นผู้ลังเล หรือเป็น
ผู้ตกอยู่ในพลังกิเลส”

พระอรหันต์ละอภิสังขารเหล่านั้นได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละอภิสังขารได้แล้ว ใคร ๆ
จะพึงกำหนดคิดด้วยเหตุอะไรเล่าว่า “เป็นผู้เกิดในนรก เป็นผู้เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน
เป็นผู้เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา
เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือว่าเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” ใคร ๆ จะพึงกำหนด
คือ กำหนดรู้ ถึงการกำหนดรู้ด้วยเหตุ ปัจจัย และการณใด เหตุ ปัจจัย และการณ
นั้นไม่มี

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๕/๑๐๔-๑๐๕

^๒ เทียบกับความในข้อ ๒๘/๑๑๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๕. ปรมัญญาสุตตนิทเทส

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก รวมความว่า ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงกำหนด... ด้วยเหตุอะไรเล่า ด้วย
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระอรหันต์นั้น ไม่มีทิวฏฐิอันสัญญากำหนดไว้แม้ชนิดเดียว
ในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน หรือในอารมณ์ที่รับรู้ในโลกนี้
ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงกำหนดพระอรหันต์นั้น
ผู้เป็นพราหมณ์ ไม่ยึดถือทิวฏฐิอยู่ ด้วยเหตุอะไรเล่า

[๓๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

พระอรหันต์ชีณาสพทั้งหลาย
ย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู
แม้ธรรมทั้งหลาย พระอรหันต์เหล่านั้นก็ไม่ปรารภแล้ว
พระอรหันต์ผู้เป็นพราหมณ์นั้น ใคร ๆ จึงนำไปด้วยศีลวัตรไม่ได้
เป็นผู้ถึงฝั่งแล้ว ไม่กลับมา เป็นผู้มั่นคง

ว่าด้วยการกำหนด ๒

คำว่า **ย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู** อธิบายว่า

คำว่า **กำหนด** ได้แก่ การกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) การกำหนดด้วยอำนาจ
ตัณหา (๒) การกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ ...นี้ชื่อว่ากำหนดด้วยอำนาจตัณหา ...
นี้ชื่อว่ากำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ^๑

การกำหนดด้วยอำนาจตัณหา เป็นอย่างไร

คือ วัตถุที่ทำให้เป็นเขต เป็นแดน เป็นส่วน เป็นแผนก กำหนดถือเอา ยึดถือ
ว่าเป็นของเรา ด้วยส่วนแห่งตัณหาที่มีประมาณเท่าใด ย่อมยึดถือว่าเป็นของเรา ซึ่ง
วัตถุมีประมาณเท่า นั้นของเรา นั้นของเรา เท่านี้ของเรา ของเรามีประมาณเท่านี้

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสูตรนิตเทส

รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เครื่องปูลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสชายหญิง แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงินทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท กองพลรบ คลังหลวง แม่มหาปल्लीทั้งสิ้นย่อมยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา ซึ่งจำแนกได้ ๑๐๘ นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา

การกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ เป็นอย่างไร

คือ สักกายทิฏฐิมิวัตถุ ๒๐ มิจฉาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ อันทคาคิกทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ ทิฏฐิ การตกอยู่ในทิฏฐิ ความรทกชฎคือทิฏฐิ ความกัณดารคือทิฏฐิ เสี้ยนหนามคือทิฏฐิ ความดิ้นรนคือทิฏฐิ เครื่องผูกพันคือทิฏฐิ ความถือ ความถือมั่น ความยึดมั่น ความยึดมั่นถือมั่น ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเตียรถีย ความถือขัดแย้ง ความถือวิปริต ความถือวิปลาส ความถือผิด ความถือในสิ่งที่ไม่เป็นความจริงว่าเป็นจริงเห็นปานนี้ จนถึงทิฏฐิ ๖๒ นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ พระอรหันต์เหล่านั้น ละการกำหนดด้วยตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว พระอรหันต์จึงไม่กำหนด คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้น ซึ่งการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา หรือการกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ รวมความว่า ย่อมไม่กำหนด

คำว่า **ไม่เชิดชู** อธิบายว่า

คำว่า **เชิดชู** ได้แก่ การเชิดชู ๒ อย่าง คือ (๑) การเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา (๒) การเชิดชูด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าการเชิดชูด้วยอำนาจทิฏฐิ

พระอรหันต์เหล่านั้นละการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว พระอรหันต์ก็ไม่เที่ยวเชิดชูตัณหาหรือทิฏฐิไว้ คือ ไม่มีตัณหาเป็นธงชัย ไม่มีตัณหาเป็นยอดธง ไม่มีตัณหาเป็นใหญ่ ไม่มีทิฏฐิเป็นธงชัย ไม่มีทิฏฐิเป็นยอดธง ไม่มีทิฏฐิเป็นใหญ่ คือไม่ได้ถูกตัณหาหรือทิฏฐิครอบงำเที่ยวไปอยู่ รวมความว่า ย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสุตตนิทเทส

คำว่า **แม้ธรรมทั้งหลายพระอรหันต์เหล่านั้น ก็ไม่ปรารถนาแล้ว** อธิบายว่า
 ทิฏฐิ ๖๒ ตรัสเรียกว่า ธรรม

คำว่า **เหล่านั้น** ได้แก่ พระอรหันต์ชฌาสพเหล่านั้น

คำว่า **ไม่ปรารถนาแล้ว** อธิบายว่า ไม่ปรารถนาแล้วว่า “โลกเที่ยง นี่เท่านั้น
 จริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” ไม่ปรารถนาแล้วว่า “โลกไม่เที่ยง ... หลังจากตายแล้ว
 ตถาคต^๑ จะว่าเกิดอีกก็มีใช่ ไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวม
 ความว่า แม้ธรรมทั้งหลายพระอรหันต์ชฌาสพเหล่านั้น ก็ไม่ปรารถนาแล้ว

คำว่า **ไม่** ในคำว่า **พระอรหันต์ผู้เป็นพราหมณ์ ใด ๆ จึงนำไปด้วยศีลวัตร
 ไม่ได้** เป็นคำปฏิเสธ

คำว่า **ผู้เป็นพราหมณ์** อธิบายว่า ที่ชื่อว่าพราหมณ์เพราะลอยธรรม ๗
 ประการได้แล้ว คือ

๑. ลอยสักกายทิฏฐิได้แล้ว ... ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง
 บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์^๒

คำว่า **ผู้เป็นพราหมณ์ ใด ๆ** ก็นำไปด้วยศีลวัตรไม่ได้ อธิบายว่า ผู้เป็น
 พราหมณ์ ย่อมไม่ดำเนินไป ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไปด้วยศีล วัตรหรือศีลวัตร
 รวมความว่า ผู้เป็นพราหมณ์ ใด ๆ จึงนำไปด้วยศีลวัตรไม่ได้

คำว่า **เป็นผู้ถึงฝั่งแล้ว ไม่กลับมา เป็นผู้มั่นคง** อธิบายว่า อมตนิพพาน
 ตรัสเรียกว่า ฝั่ง คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่
 สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท พระอรหันต์นั้น ถึงฝั่ง
 บรรลุฝั่ง ถึงส่วนสุด บรรลุส่วนสุด ถึงปลายสุด บรรลุปลายสุด พระอรหันต์นั้นไม่มี
 การเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า เป็นผู้ถึงฝั่งแล้ว

คำว่า **ไม่กลับมา** อธิบายว่า กิเลสเหล่าใดอริยบุคคลละได้แล้วด้วย
 โสดาปัตติมรรค อริยบุคคลก็ไม่มา ไม่กลับมา คือ ไม่หวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก
 กิเลสเหล่าใด อริยบุคคลละได้แล้วด้วยสกทาคามิมรรค อริยบุคคลก็ไม่มา ไม่กลับมา

เชิงอรรถ :

^๑ ตถาคต ดูเชิงอรรถข้อ ๑๖/๗๗

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒๕/๑๐๔-๑๐๕

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๕. ปรมัญญกสูตรนิตเทส

คือ ไม่หวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก กิเลสเหล่าใด อริยบุคคลละได้แล้วด้วย
อนาคามิมรรค อริยบุคคลก็ไม่มา ไม่กลับมา คือ ไม่หวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก
กิเลสเหล่าใด อริยบุคคลละได้แล้วด้วยอรหัตตมรรค อริยบุคคลก็ไม่มา ไม่กลับมา
คือ ไม่หวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก รวมความว่า เป็นผู้ถึงฝั่ง ไม่กลับมา

ว่าด้วยพระอรหันต์ชื่อว่า เป็นผู้มั่นคง

คำว่า **เป็นผู้มั่นคง** อธิบายว่า พระอรหันต์ เป็นผู้มั่นคงด้วยอาการ ๕ อย่าง
คือ

๑. เป็นผู้มั่นคงในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ
๒. เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้สละแล้ว
๓. เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้ข้ามได้แล้ว
๔. เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้พ้นแล้ว
๕. เป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกซึ่งธรรมนั้น ๆ

พระอรหันต์เป็นผู้มั่นคงในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ เป็นอย่างไร

คือ พระอรหันต์เป็นผู้มั่นคงทั้งในลาภและในความเสื่อมลาภ เป็นผู้มั่นคงทั้ง
ในยศและในความเสื่อมยศ เป็นผู้มั่นคงทั้งในสรรเสริญและนินทา เป็นผู้มั่นคงทั้งใน
สุขและทุกข์ คนบางพวกเอาของหอมชะโลมแขนข้างหนึ่ง อีกพวกหนึ่งใช้มีดถากแขน
อีกข้างหนึ่ง พระอรหันต์ก็ไม่มีความยินดีในการชะโลมด้วยของหอมโน้น ไม่มีความ
ยินร้ายในการถากแขนโน้น พระอรหันต์ละความยินดีและความยินร้ายได้แล้ว ล่วง
พ้นความดีใจและความเสียใจได้แล้ว ก้าวล่วงความยินดีและความยินร้ายได้แล้ว
พระอรหันต์ชื่อว่า เป็นผู้มั่นคงในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ เป็นอย่างนี้

พระอรหันต์เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้สละแล้ว เป็นอย่างไร

คือ พระอรหันต์สละ คลาย ปล่อย ละ สลัดทิ้ง รากะ ... โทสะ ... โมหะ ...
โกธะ ... อุปนาหะ ... มกฺขะ ... ปฬาสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาถยยะ
... ถัมภะ ... สारัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ...
ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร้าร้อนทุกสถาน ... ความ
เดือดร้อนทุกประการ พระอรหันต์สละ คลาย ปล่อย ละ สลัดทิ้งอกุศลลาภสังขารทุก
ประเภทได้แล้ว พระอรหันต์ชื่อว่า เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้สละแล้ว เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสุตตนิทเทส

พระอรหันต์เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้ข้ามได้แล้ว เป็นอย่างไร

คือ พระอรหันต์ข้าม ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นกาโมฆะ ภาโวฆะ ทิฏฐิโฆฆะ อวิชโฆฆะ ทางแห่งสงสารทั้งปวงได้แล้ว พระอรหันต์นั้นอยู่(ใน อริยวาสธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว พระอรหันต์นั้นไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้ข้ามได้แล้ว เป็นอย่างนี้

พระอรหันต์เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้พ้นแล้ว เป็นอย่างไร

คือ พระอรหันต์มีจิตพ้น หลุดพ้น หลุดพ้นดีแล้วจากราคะ ... โทสะ ... โมหะ ... โภคะ ... อุปนาหะ ... มัคคะ ... ปฬาสะ ... อิสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาถะ ... สัมภะ ... สรรัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลส ทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ... พระอรหันต์มีจิตพ้น หลุดพ้น หลุดพ้นดีแล้ว จากอกุศลลาภสังขารทุกประเภท พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้พ้นแล้ว เป็นอย่างนี้

พระอรหันต์เป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกซึ่งธรรมนั้น ๆ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อศีลมีอยู่ พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกว่า เป็นผู้มศีล เมื่อศรัทธามีอยู่ พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกว่า เป็นผู้มศีลศรัทธา

เมื่อความเพียรมีอยู่ พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะแสดงออกว่า เป็นผู้มความเพียร

เมื่อสติมีอยู่ พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกว่า เป็นผู้มสติ

เมื่อสมาธิมีอยู่ พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกว่า เป็นผู้ตั้งมั่น

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๕. ปรมัญญกสวดนิตเทส

เมื่อปัญญาเมื่ออยู่ พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกว่า เป็นผู้มึ
ปัญญา

เมื่อวิชชาเมื่ออยู่ พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกว่า เป็นผู้มึ
วิชา ๓^๑

เมื่ออภิญญาเมื่ออยู่ พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกว่า เป็นผู้มึ
อภิญญา ๖^๒

พระอรหันต์ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะแสดงออกซึ่งธรรมนั้น ๆ เป็นอย่างนี้
รวมความว่า เป็นผู้ถึงฝั่ง ไม่กลับมา เป็นผู้มั่นคง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า

พระอรหันต์ชฌนาสพทั้งหลาย

ย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู

แม้ธรรมทั้งหลายพระอรหันต์เหล่านั้นก็ไม่ปรารถนาแล้ว

พระอรหันต์ผู้เป็นพราหมณ์นั้น ใคร ๆ จึงนำไปด้วยศีลวัตรไม่ได้

เป็นผู้ถึงฝั่งแล้ว ไม่กลับมา เป็นผู้มั่นคง

ปรมัญญกสวดนิตเทสที่ ๕ จบ

เชิงอรรถ :

- ^๑ วิชา ๓ คือ ความรู้แจ้ง ความรู้แจ้งวิเศษ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ญาณเป็นเหตุระลึกขันธ์ที่อาศัย
อยู่ในก่อน ระลึกชาติได้) (๒) จตุปปาตญาณ (ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตาม
กรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย) (๓) อาสวักขยญาณ (ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่ง
อาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ ความตรัสรู้) (ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๑๙๗)
- ^๒ อภิญญา ๖ คือความรู้ยิ่งยวด (๑) อิทธิวิธี ความรู้ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ (๒) ทิพพโสต ญาณที่
ทำให้มีหูทิพย์ (๓) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณ
ที่ทำให้ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ (๖) อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป ๕
ข้อแรกเป็นโลกียะ (โลกียอภิญญา) ข้อท้ายเป็นโลกุตระ (ที.สี.(แปล) ๙/๒๓๔-๒๔๘/๗๗-๘๔)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๑๔๑ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

๖. ชราสุตตนิทเทส^๑

อธิบายชราสูตร

ว่าด้วยชรา

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายชราสูตร ดังต่อไปนี้

[๓๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ชีวิตนี้น้อยนัก มนุษย์ย่อมตายภายใน ๑๐๐ ปี

แม้หากผู้ใดจะมีชีวิตอยู่เกินไปกว่านั้น

ผู้นั้นก็จะตายเพราะชราแน่แท้

ว่าด้วยชีวิตเป็นของน้อยด้วยเหตุ ๒ ประการ

คำว่า **ชีวิต** ในคำว่า **ชีวิตนี้น้อยนัก** อธิบายว่า อายุ ความดำรงอยู่ ความดำเนินไป ความให้ชีวิตดำเนินไป ความเคลื่อนไหว ความเป็นไป ความรักษา ความเป็นอยู่ ชีวิตินทรีย์

อนึ่ง ชีวิตเป็นของน้อยด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ชีวิตเป็นของน้อย เพราะดำรงอยู่ช่วงเวลาเพียงเล็กน้อย
๒. ชีวิตเป็นของน้อย เพราะมีคุณค่าเพียงเล็กน้อย

ชีวิตเป็นของน้อย เพราะดำรงอยู่ช่วงเวลาเพียงเล็กน้อย เป็นอย่างไร

คือ ในขณะที่เป็นอดีต ชีวิตเป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่จักเป็นอยู่ ในขณะที่เป็นอนาคต ชีวิตจักเป็นอยู่ ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่เป็นอยู่แล้ว ในขณะที่เป็นปัจจุบัน ชีวิตกำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่เป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่จักเป็นอยู่

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๘๑๑-๘๒๐/๔๙๓-๔๙๔

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๑๔๒ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๖. ชราสูตรนิตเทส

ชีวิต อัตภาพ สุขและทุกข์ทั้งปวง

เป็นธรรมที่ประกอบกันขึ้นชั่วขณะจิตเดียว

ขณะย่อมหมุนไปอย่างรวดเร็ว

เทวดาผู้ดำรงอยู่ได้ตั้ง ๘๔,๐๐๐ กัป

ก็มีได้ประกอบด้วยจิต ๒ ดวง(ในขณะจิตเดียว) เป็นอยู่ได้

ชั้นเหล่าใดของสัตว์ที่ตายไป หรือยังดำรงอยู่ในโลกนี้ดับไปแล้ว

ชั้นเหล่านั้นทั้งหมด เป็นอย่างเดียวกัน ดับไปแล้วก็มีได้สืบต่อกัน

ชั้นที่แตกไปในอดีตอันหาลาดับมิได้

และชั้นที่จะแตกไปในอนาคต มีลักษณะไม่ต่างกับชั้นที่ดับในปัจจุบัน

สัตว์ไม่เกิดด้วยอนาคตชั้น ย่อมดำรงอยู่ด้วยปัจจุบันชั้น

เพราะจิตแตกดับไป สัตว์โลกชื่อว่า ตายแล้ว

นี้เป็นปรมาตถบัญญัติ

เพราะมีอายตนะ ๖ เป็นปัจจัย

ชั้นทั้งหลายที่แปรไปตามฉันทะ ย่อมเป็นไปไม่ขาดสาย

เหมือนน้ำไหลไปตามที่ลุ่ม ฉะนั้น

ชั้นทั้งหลายถึงการทรงตัวอยู่ไม่ได้แตกไปแล้ว

กองชั้นในอนาคตก็นิไม่มี ส่วนชั้นที่เกิดแล้วในปัจจุบันก็ดำรงอยู่

เหมือนเมล็ดผักกาดบนปลายเหล็กแหลม ฉะนั้น

ความแตกทำลายแห่งชั้นทั้งหลายที่เกิดขึ้นเหล่านั้น

ปรากฏอยู่ข้างหน้า ชั้นทั้งหลายที่มีการแตกเป็นธรรมดา

ดำรงอยู่ มิได้รวมกับชั้นเก่า

ชั้นทั้งหลายมาโดยสภาวะที่ไม่ปรากฏ แตกทำลายไปแล้ว

ก็ไปสู่สภาวะที่ไม่ปรากฏ ย่อมเกิดขึ้นและดับไป

เหมือนสายฟ้าแลบในอากาศ ฉะนั้น

ชีวิตชื่อว่าเป็นของน้อย เพราะดำรงอยู่ชั่วเวลาเพียงเล็กน้อย เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

ชีวิตเป็นของน้อย เพราะมีคุณค่าเพียงเล็กน้อย เป็นอย่างไร

คือ ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยลมหายใจเข้า ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยลมหายใจออก ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยมหาภูตรูป ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยอาหารที่กลืนกิน ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยไฟธาตุ ชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยวิญญาณ มूलเหตุ(กรัชกาย) ของสภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย บุพพเหตุของสภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย ปัจจัยทั้งหลายมีอารมณ์เป็นต้นมีกำลังน้อย แตนเกิด(ตณหา) มีกำลังน้อย ธรรมที่เกิดรวมกันของสภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย ธรรมที่ประกอบกัน (อรุปรธรรม)ของสภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย ธรรมที่เกิดพร้อมกันของสภาวะธรรมเหล่านี้มีกำลังน้อย กิเลสเครื่องประกอบ(ตณหา) มีกำลังน้อย สภาวะธรรมเหล่านี้แต่ละอย่างมีกำลังน้อยตลอดเวลา สภาวะธรรมเหล่านี้แต่ละอย่างไม่มั่นคง สภาวะธรรมเหล่านี้ต่างก็ทำให้สภาวะธรรมอื่นตกลงลงไป เพราะสภาวะธรรมเหล่านี้ต่างก็ไม่มีความต้านทาน สภาวะธรรมเหล่านี้ต่างก็ไม่ดำรงกันและกันอยู่ได้ แม้สภาวะธรรมที่ทำให้ธรรมเหล่านี้เกิดก็ไม่มี

อนึ่ง ธรรมใด ๆ ก็มีได้เสื่อมไปเพราะธรรมใด ๆ

เพราะชั้นนี้ เหล่านี้ ฟังถึงความแตกดับไปโดยประการทั้งปวง

ชั้นนี้ที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยก่อน

แม้เหตุปัจจัยที่เกิดก่อนก็แตกดับไปแล้วในก่อน

ในกาลไหน ๆ ชั้นนี้ที่เกิดก่อนและที่เกิดภายหลัง

จึงไม่ได้เห็นกันและกัน

ชีวิตถือว่าเป็นของน้อย เพราะมีคุณค่าเพียงเล็กน้อย เป็นอย่างไร

อนึ่ง เพราะเทียบกับชีวิตของเทวดาชั้นจาดุมหาราช ชีวิตของมนุษย์จึงน้อย คือ เล็กน้อย นิดหน่อย ชั่วขณะ เร็วพลัน ประเดี้ยวเดียว ตั้งอยู่ไม่นาน ดำรงอยู่ไม่นาน เพราะเทียบกับชีวิตของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ... เทวดาชั้นยามา ... เทวดาชั้นดุสิต ... เทวดาชั้นนิมมานรดี ... เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ... เพราะเทียบเคียงกับชีวิตของเทวดาชั้นพรหมกายิกา(ผู้นับเนื่องอยู่ในหมู่พรหม) ชีวิตของมนุษย์จึงน้อย คือ เล็กน้อย นิดหน่อย ชั่วขณะ เร็วพลัน ประเดี้ยวเดียว ตั้งอยู่ไม่นาน ดำรงอยู่ไม่นาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๖. ขราสุตตนิทเทส

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อายุของมนุษย์น้อย จำต้องไปสู่ปรโลก ต้องประสบกับความตายที่เข้าใจกันอยู่ ควรทำกุศล ประพฤติ พรหมจรรย์ ผู้ที่เกิดมาแล้วไม่ตายไม่มี ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีชีวิตยืนนาน ผู้นั้นก็อยู่ ได้เพียง ๑๐๐ ปี หรืออยู่ได้เกินกว่านั้นก็มีน้อย”

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงตรัสคาถา ประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

มนุษย์มีอายุน้อย บุคคลผู้ฉลาดพึงดูหมิ่นชีวิตที่น้อยนั้น
 พึ่งเร่งประพฤติธรรมเหมือนคนถูกไฟไหม้ศีรษะ ฉะนั้น
 เพราะความตายจะไม่มาถึงไม่มี^๑

วันคืนล่วงเลยไป ชีวิตก็ใกล้หมดสิ้นไป
 อายุของสัตว์ทั้งหลายก็หมดสิ้นไป
 เหมือนน้ำในแม่น้ำน้อยจะแห้งไป ฉะนั้น^๒

รวมความว่า ชีวิตนี้น้อยนัก

คำว่า **มนุษย์ย่อมตายภายใน ๑๐๐ ปี** อธิบายว่า มนุษย์ย่อมเคลื่อน ตาย สูญหาย สลายไป ในขณะที่เป็นกลละ(น้ำใส)บ้าง ... ในขณะที่เป็นอัพพุทะ(น้ำล้าง เนื้อ)บ้าง ... ในขณะที่เป็นเปสิ(ชั้นเนื้อ)บ้าง ... ในขณะที่เป็นชนะ(ก้อนเนื้อ)บ้าง ... ในขณะที่เป็นปัญจสาขา(๕ ปุ่ม คือมือ ๒ เท้า ๒ ศีรษะ ๑)บ้าง ขณะคลอต ย่อมเคลื่อน ตาย สูญหาย สลายไปบ้าง ย่อมเคลื่อน ตาย สูญหาย สลายไป ในเรือนคลอตบ้าง มีอายุเพียงครึ่งเดือน ย่อมเคลื่อน ตาย สูญหาย สลายไปบ้าง มีอายุ ๑ เดือน ... มีอายุ ๒ เดือน ... มีอายุ ๓ เดือน ... มีอายุ ๔ เดือน ... มีอายุ ๕ เดือน ... มีอายุ ๖ เดือน ... มีอายุ ๗ เดือน ... มีอายุ ๘ เดือน ... มีอายุ ๙ เดือน ... มีอายุ ๑๐ เดือน ... มีอายุ ๑ ปี ... มีอายุ ๒ ปี ... มีอายุ ๓ ปี ... มีอายุ ๔ ปี ... มีอายุ ๕ ปี ... มีอายุ ๖ ปี ... มีอายุ ๗ ปี ... มีอายุ ๘ ปี ... มีอายุ ๙ ปี ... มีอายุ ๑๐ ปี ... มีอายุ ๒๐ ปี ... มีอายุ ๓๐ ปี ... มีอายุ ๔๐ ปี ... มีอายุ ๕๐ ปี ... มีอายุ ๖๐ ปี ... มีอายุ ๗๐ ปี ... มีอายุ ๘๐ ปี ... มีอายุ ๙๐ ปี ย่อมเคลื่อน ตาย สูญหาย สลายไปบ้าง รวมความว่า มนุษย์ย่อมตายภายใน ๑๐๐ ปี

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๔๕/๑๓๐

^๒ ส.ส. ๑๕/๑๔๖/๑๓๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

คำว่า **แม้หากผู้ใดจะมีชีวิตอยู่เกินไปกว่านั้น** อธิบายว่า ผู้ใดอยู่ได้เกิน ๑๐๐ ปี ผู้นั้นก็อยู่ได้อีก ๑ ปีบ้าง ... ๒ ปีบ้าง ... ๓ ปีบ้าง ... ๔ ปีบ้าง ... ๕ ปีบ้าง ... ๒๐ ปีบ้าง ... ๓๐ ปีบ้าง ... ผู้นั้นก็อยู่ได้อีก ๔๐ ปีบ้าง รวมความว่า แม้หากผู้ใดจะมีชีวิตอยู่เกินไปกว่านั้น

คำว่า **ผู้นั้นก็จะตายเพราะชราแน่แท้** อธิบายว่า เมื่อผู้ใดชรา คือ สูงอายุ เป็นผู้เฒ่า ล่วงกาลมามาก ผ่านวัยมามาก มีฟันหัก ผมหงอก ผมบาง ศีรษะล้าน หนังก่อน ต้วตกระ หลังโก่ง หลังค่อม ถือไม้เท้ายันกาย ผู้นั้นก็ยอมเคลื่อน ตาย สูญหาย สลายไปเพราะชรา ไม่มีความหลุดพ้นจากความตายไปได้

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

สัตว์ที่เกิดมาแล้ว มีภัยจากความตายเป็นนิจ
 เหมือนผลไม้สุกแล้ว มีภัยจากการหล่นไปในเวลาเช้า ฉะนั้น
 ภาชนะดินที่ช่างหม้อทำไว้ทั้งหมดมีความแตกเป็นที่สุด ฉันท
 ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็เป็นฉันทัน
 มนุษย์ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ และฉลาดทั้งหมด
 ย่อมไปสู่อำนาจของความตาย มีความตายรออยู่ข้างหน้า
 เมื่อมนุษย์เหล่านั้นผู้ถูกความตายครอบงำอยู่
 กำลังจะไปจากโลกนี้สู่ปรโลก บิดาก็ปกป้องบุตรไม่ได้
 หรือหมู่ญาติก็ปกป้องหมู่ญาติไม่ได้
 เมื่อพวกเขาติกำลังเพ่งมองดูอยู่
 รำพันกันเป็นอันมากอยู่นั้นแหละว่า จงดูสัตว์แต่ละตน ๆ
 ถูกความตายนำไป เหมือนโคถูกนำไปฆ่าฉันทัน
 สัตว์โลกถูกความแก่และความตายครอบงำอยู่อย่างนี้^๑

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ศ. ๒๕/๕๘๒-๕๘๗/๕๕๑

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๖. ชราสดตนิทเทส

รวมความว่า ผู้นั้นก็จะตายเพราะชราแน่แท้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ชีวิตนี้น้อยนัก มนุษย์ย่อมตายภายใน ๑๐๐ ปี
แม้หากผู้ใดจะมีชีวิตอยู่เกินไปกว่านั้น
ผู้นั้นก็จะตายเพราะชราแน่แท้

[๔๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ชนทั้งหลาย ย่อมเศร้าโศกเพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา
เพราะความยึดถือที่เที่ยงแท้ไม่มีอยู่
ความพลัดพรากจากกันนี้ เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง
กมลบุตรเห็นดังนี้แล้ว ก็ไม่พึงครองเรือน

ว่าด้วยคนเศร้าโศกเพราะการยึดถือ

คำว่า **ชนทั้งหลาย** ในคำว่า **ชนทั้งหลาย ย่อมเศร้าโศกเพราะวัตถุที่ยึดถือ
ว่าเป็นของเรา** ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร บรรพชิต เทวดา และมนุษย์
ทั้งหลาย

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเรา** ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง
คือ (๑) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเรา
ด้วยอำนาจทัญญู ... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่า
ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทัญญู^๑

ชนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา จักถูกแย่งชิงไป ย่อม
เศร้าโศกบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังถูกแย่งชิงไป ย่อมเศร้าโศกบ้าง เมื่อวัตถุนั้นถูก
แย่งชิงไปแล้ว ย่อมเศร้าโศกบ้าง ชนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่า วัตถุที่ตนยึดถือ
ว่าเป็นของเราจักแปรผันไป ย่อมเศร้าโศกบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังแปรผันไป ย่อมเศร้าโศก
บ้าง เมื่อวัตถุนั้นแปรผันไปแล้ว ย่อมเศร้าโศกบ้าง คือ ลำบากใจ คร่ำครวญ
ตืออกพร่ำเพ้อ ถึงความหลงใหล รวมความว่า ชนทั้งหลาย ย่อมเศร้าโศกเพราะวัตถุ
ที่ยึดถือว่าเป็นของเรา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒/๔๘-๔๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๖. ขราสุตตนิทเทส

คำว่า ความยึดถือ ในคำว่า เพราะความยึดถือที่เที่ยงแท้ไม่มีอยู่ ได้แก่ ความยึดถือ ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความยึดถือด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความยึดถือด้วยอำนาจทิฏฐิ^๑

ความยึดถือด้วยอำนาจตัณหา เป็นภาวะไม่เที่ยง อันปัจฉัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยกันและกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรผันไปเป็นธรรมดา

แม้ความยึดถือด้วยอำนาจทิฏฐิ ก็เป็นภาวะไม่เที่ยง อันปัจฉัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยกันและกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรผันไปเป็นธรรมดา สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นความยึดถือ ที่เป็นของเที่ยง มั่นคง แน่แท้ มีความไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่อย่างนั้นเสมอกับสิ่งที่ยึดถือว่าแน่แท้หรือไม่

ไม่เห็น พระพุทธเจ้าข้า

ดีละภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็มิได้พิจารณาเห็นความยึดถือ ที่เป็นของเที่ยง มั่นคง แน่แท้ มีความไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่อย่างนั้นเสมอกับสิ่งที่ยึดถือว่าแน่แท้”^๒

ความยึดถือ ที่เป็นของเที่ยง มั่นคง แน่แท้ มีความไม่แปรผันไปเป็นธรรมดาย่อมไม่มี ไม่มีอยู่ คือ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ รวมความว่า เพราะความยึดถือที่เที่ยงแท้ไม่มีอยู่

คำว่า ความพลัดพรากจากกันนี้ เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง อธิบายว่า ความเป็นต่าง ๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่น มีอยู่ ปรากฏ หาได้ สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“พอเถอะอาณนทฺ์ เธออย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย เราพูดไว้ก่อนแล้วมิใช่หรือว่า ความเป็นต่าง ๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่นจากสิ่งที่รักใคร่ พอใจทั้งหมด มีอยู่ อาณนทฺ์ สิ่งที่เกิดแล้ว อันปัจฉัยปรุงแต่งขึ้นแล้ว จะต้องแตกสลายไป

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

^๒ ม.ม. ๑๒/๒๕๓/๒๐๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

เป็นธรรมดา ขอย้ายได้แตกสลายไปเลย จะพึงหาได้จากที่ไหนในโลกนี้เล่า ชื่อนั้น
ไม่ใช่ฐานะจะมีได้ ชันธ ชาติ อายุตนะก่อน ๆ แปรผันเป็นอื่นไป ชันธ ชาติ
อายุตนะที่เกิดหลัง ๆ ก็ยอมเป็นไป^๑” รวมความว่า ความพลัดพรากจากกันนี้
เป็นสิ่งที่มืออยู่จริง

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **กุลบุตรเห็นดังนี้แล้วก็ไม่พึงครองเรือน** เป็นบทสนธิ
เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความ
สละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า **ดังนี้** นี้เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **เห็นดังนี้แล้ว** ได้แก่ **เห็นแล้ว คือ มองเห็นแล้ว เทียบเคียงแล้ว**
พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็น
ของเรา **ดังนี้** รวมความว่า **เห็นดังนี้แล้ว**

คำว่า **ก็ไม่พึงครองเรือน** อธิบายว่า พึงตัดความกังวลเรื่องการครองเรือน
ตัดความกังวลเรื่องบุตรภรรยา ตัดความกังวลเรื่องญาติ ตัดความกังวลเรื่องมิตร
อำมาตย์ ตัดความกังวลเรื่องการสะสมทั้งหมด โคนผมและหนวดแล้ว นุ่งห่มผ้า
กาสาอะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เข้าถึงความไม่กังวลแล้ว เทียวไป อยู่
เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปผู้เดียว รวมความว่า
กุลบุตรเห็นดังนี้แล้ว **ก็ไม่พึงครองเรือน** ด้วยเหตุนี้ **พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า**

ชนทั้งหลาย ย่อมเศร้าโศกเพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา

เพราะความยึดถือที่เที่ยงแท้ไม่มีอยู่

ความพลัดพรากจากกันนี้ เป็นสิ่งที่มืออยู่จริง

กุลบุตรเห็นดังนี้แล้ว **ก็ไม่พึงครองเรือน**

[๔๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุรุษยอมสำคัญเบญจขันธิดว่า นี้ของเรา

เบญจขันธนั้นบุรุษนั้นยอมละไปเพราะความตาย

บัณฑิตผู้เป็นพุทธมามกะ รู้ชัดโทษนี้แล้ว

ไม่พินยอมไปเพื่อความยึดถือว่าเป็นของเรา

เชิงอรรถ :

^๑ ที.ม. ๑๐/๒๐๗/๑๒๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

ว่าด้วยการยึดถือเบญจขันธ์

คำว่า **เบญจขันธ์นั้น**บุรุษนั้นยอมละไปเพราะความตาย อธิบายว่า
คำว่า **ความตาย** ได้แก่ การจติ การเคลื่อนจากหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่า
สัตว์นั้น ๆ ความทำลาย ความหายไป มัจจุ ความตาย กาลกิริยา การทำลายขันธ์
การทอดทิ้งซากศพไว้ การตัดขาดชีวิตินทรีย์

คำว่า **เบญจขันธ์นั้น** ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

คำว่า **ยอมละไป** ได้แก่ เบญจขันธ์นั้นบุรุษนั้นยอมละไป คือ ละทิ้ง ละขาด
สูญหาย สลายไป สมจริงดังภาษิตนี้ว่า

โรคทรัพย์ยอมละบุคคลไปก่อนบ้าง

บุคคลยอมละโรคทรัพย์ไปก่อนบ้าง

โจรราชผู้ใคร่กาม^๑ หมุชนผู้มีโรคทรัพย์ เป็นผู้ไม่เที่ยง

เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกในเวลาเศร้าโศก

ดวงจันทร์ขึ้นเต็มดวงแล้วก็ลับไป

ดวงอาทิตย์กำจัดความมืดแล้วก็ลับไป

ศัตรูเอ๋ย เรา รู้จักโลกธรรมแล้ว

เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกในเวลาเศร้าโศก^๒

คำว่า **เบญจขันธ์ใด** ในคำว่า **บุรุษยอมสำคัญเบญจขันธ์ใดว่า นี้ของเรา**
เบญจขันธ์นั้น บุรุษนั้นยอมละไปเพราะความตาย ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ

คำว่า **บุรุษ** ได้แก่ การกล่าวถึง การขนานนาม การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน
ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ

คำว่า **ยอมสำคัญเบญจขันธ์ใดว่า นี้ของเรา** อธิบายว่า ยอมสำคัญเพราะ
ความสำคัญด้วยอำนาจตัณหา ยอมสำคัญเพราะความสำคัญด้วยอำนาจทิฏฐิ ย่อม

เชิงอรรถ :

^๑ **โจรราชผู้ใคร่กาม** เป็นชื่อของพระราชองค์หนึ่ง ในมณีคุณทลชาดก (ข.ชา.อ. ๔/๒-๓/๓๖๖-๓๖๗,
ข.ม.อ. ๔๑/๒๔๙)

^๒ ข.ชา. ๒๗/๒-๓/๑๒๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

สำคัญเพราะความสำคัญด้วยอำนาจมานะ ย่อมสำคัญเพราะความสำคัญด้วยอำนาจ
กิเลส ย่อมสำคัญเพราะความสำคัญด้วยอำนาจทุจริต ย่อมสำคัญเพราะความสำคัญ
ด้วยอำนาจกิเลสเครื่องประกอบ ย่อมสำคัญเพราะความสำคัญด้วยอำนาจวิบาก
รวมความว่า บุรุษย่อมสำคัญเบญจขันธ์ใดว่า นี้ของเรา

คำว่า **บัณฑิต ... รู้ชัดโทษนี้แล้ว** ได้แก่ รู้แล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว
พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งโทษนี้ ในเบญจขันธ์ที่ยึดถือ
ว่าเป็นของเรา รวมความว่า รู้ชัดโทษนี้แล้ว

คำว่า **บัณฑิต** ได้แก่ นักปราชญ์ บัณฑิต ผู้มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้
มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส รวมความว่า บัณฑิต ...
รู้ชัดโทษนี้แล้ว

คำว่า **ผู้เป็นพุทธมามกะ ... ไม่พินยอมไปเพื่อความยึดถือว่าเป็นของเรา**
อธิบายว่า

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเรา** ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง
คือ (๑) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเรา
ด้วยอำนาจทิฐิ ... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่า
ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฐิ^๑

คำว่า **ผู้เป็นพุทธมามกะ** ได้แก่ ผู้นับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์
ผู้นั้นยอมนับถือพระผู้มีพระภาคว่าเป็นของเรา พระผู้มีพระภาคก็ทรงรับรอง
บุคคลนั้น

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดเป็นคน
คดโกง แข็งกระด้าง พุดพล่อย กริดกราย มีมานะจัด มีจิตไม่มั่นคง ภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุเหล่านั้น มิใช่ผู้นับถือเรา เป็นผู้ไปจากธรรมวินัยนี้แล้ว และภิกษุเหล่านั้นจะไม่
ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ส่วนภิกษุเหล่าใด ไม่คดโกง ไม่พุด
พล่อย เป็นนักปราชญ์ ไม่แข็งกระด้าง มีจิตมั่นคง ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้นับถือเรา
เป็นผู้ไม่ไปจากธรรมวินัยนี้ และภิกษุเหล่านั้นจะถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ใน
ธรรมวินัยนี้"^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

^๒ อง.จตุกก. ๒๑/๒๖/๓๑, ข.อิติ. ๒๕/๑๐๘/๓๒๖-๓๒๗

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๖. ชราสดตันิทเทส

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงตรัสคาถา
ประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

ภิกษุทั้งหลาย ผู้คดโกง แข็งกระด้าง
พุดพล่อย กรีดกราย มีมานะจัด มีจิตไม่มั่นคง
ยอมไม่มอกลงามในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงแล้ว
(ส่วน)ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่คดโกง ไม่พุดพล่อย
เป็นนักปราชญ์ ไม่แข็งกระด้าง มีจิตมั่นคง
ยอมมอกลงามในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงแล้ว^๑

คำว่า ผู้เป็นพุทธมามกะ ... ไม่พินยอมไปเพื่อความยึดถือว่าเป็นของเรา
อธิบายว่า ผู้เป็นพุทธมามกะละความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัดหาได้แล้ว
สลัดทิ้งความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทวิภูฏิได้แล้ว ไม่พินยอมไป คือ ไม่พิน
โน้มไปเพื่อความยึดถือว่าเป็นของเรา ได้แก่ ไม่พินเป็นผู้เอนไปในความยึดถือว่าเป็น
ของเรานั้น ไม่พินเป็นผู้เอนไปในความยึดถือว่าเป็นของเรานั้น ไม่พินเป็นผู้โน้ม
ไปในความยึดถือว่าเป็นของเรานั้น ไม่พินเป็นผู้ยอมใจไปในความยึดถือว่าเป็นของ
เรานั้น ไม่พินเป็นผู้มีความยึดถือว่าเป็นของเรานั้นเป็นใหญ่ รวมความว่า ผู้เป็น
พุทธมามกะ ... ไม่พินยอมไปเพื่อความยึดถือว่าเป็นของเรา ด้วยเหตุนี้ พระผู้มี-
พระภาคจึงตรัสว่า

บุรุษยอมสำคัญเบญจขันธ์ใดว่า นี้ของเรา
เบญจขันธ์นั้นบุรุษนั้นยอมละไปเพราะความตาย
บัณฑิตผู้เป็นพุทธมามกะ รู้ชัดโทษนี้แล้ว
ไม่พินยอมไปเพื่อความยึดถือว่าเป็นของเรา

[๔๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุรุษผู้ตื่นขึ้นแล้ว ย่อมไม่เห็นสิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยความฝัน ฉันทใด
ใคร ๆ ย่อมไม่เห็นชนผู้เป็นที่รัก ซึ่งตายจากไปแล้ว ฉันทนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ อภ.จตุกก. ๒๑/๒๖/๓๑, ข.ฉติ. ๒๕/๑๐๘/๓๒๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

ว่าด้วยสิ่งที่เกี่ยวข้องอุปมาเหมือนความฝัน

คำว่า **สิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยความฝัน จันใด** ได้แก่ ที่เกี่ยวข้อง คือ ที่มาปรากฏ
ที่มารวมกัน ที่มาประชุมกัน รวมความว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยความฝัน จันใด

คำว่า **บุรุษผู้ตื่นขึ้นแล้ว ย่อมไม่เห็น** อธิบายว่า บุรุษผู้ฝันเห็นดวงจันทร์
เห็นดวงอาทิตย์ เห็นมหาสมุทร เห็นขุนเขาสุเมรุ เห็นช้าง เห็นม้า เห็นรถ เห็น
ทหารราบ เห็นขบวนทัพ เห็นสวนที่นารีนรมย์ เห็นป่าที่นารีนรมย์ เห็นภูมิภาค
ที่นารีนรมย์ เห็นสระที่นารีนรมย์ เมื่อตื่นขึ้นแล้วก็ย่อมไม่เห็นอะไรเลย จันใด รวม
ความว่า บุรุษผู้ตื่นขึ้นแล้ว ย่อมไม่เห็น

คำว่า **จันนั้น** ในคำว่า **ชนผู้เป็นที่รัก ... จันนั้น** เป็นคำอุปมาอุปมาให้
สมบูรณ์

คำว่า **ชนผู้เป็นที่รัก** ได้แก่ ชนผู้เป็นที่รัก คือ ผู้นับถือว่าเป็นของเรา ได้แก่ มารดา
บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา มิตร อำมาตย์ หรือญาติสายโลหิต
รวมความว่า ชนผู้เป็นที่รัก ... จันนั้น

คำว่า **ย่อมไม่เห็น ... ซึ่งตายจากไปแล้ว** อธิบายว่า ผู้ที่ตายไปแล้ว ตรัส
เรียกว่า ผู้จากไปแล้ว ใคร ๆ ย่อมไม่เห็น คือ ย่อมไม่แลเห็น ไม่ประสบ ไม่พบ
ไม่ได้คืน ชนผู้เป็นที่รักซึ่งตายไปแล้ว รวมความว่า ย่อมไม่เห็น ... ซึ่งตายจากไปแล้ว
ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุรุษผู้ตื่นขึ้นแล้ว ย่อมไม่เห็นสิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยความฝัน จันใด

ใคร ๆ ย่อมไม่เห็นชนผู้เป็นที่รัก ซึ่งตายจากไปแล้ว จันนั้น

[๔๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ชื่อของชนเหล่าใดที่กล่าวกันอยู่

ชนเหล่านั้นยังเห็นกันอยู่บ้าง ยังได้ยินกันอยู่บ้าง

สัตว์เกิดจากไปแล้วเหลือไว้แต่ชื่อเท่านั้น เพื่อกล่าวชานกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๖. ชราสุตตนิทเทส

ว่าด้วยสิ่งต่าง ๆ สลายไปเหลือแต่ชื่อ

คำว่า **ยังเห็นกันอยู่** ในคำว่า **ชนเหล่านั้นยังเห็นกันอยู่บ้าง ยังได้ยินกันอยู่บ้าง** ได้แก่ ผู้มีรูปที่รู้จักได้ด้วยจักขุวิญญาณ

คำว่า **ยังได้ยินกันอยู่** ได้แก่ ผู้มีชื่อเสียงที่รู้จักได้ด้วยโสตวิญญาณ

คำว่า **ชนเหล่านั้น** ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์ บรรพชิต เทวดา และมนุษย์ รวมความว่า ชนเหล่านั้นยังเห็นกันอยู่บ้าง ยังได้ยินกันอยู่บ้าง

คำว่า **ของชนเหล่าใด** ในคำว่า **ชื่อของชนเหล่าใดที่กล่าวกันอยู่นี้** ได้แก่ ของกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์ บรรพชิต เทวดาและมนุษย์เหล่าใด

คำว่า **ชื่อ** ได้แก่ การกล่าวถึง การขนานนาม การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ

คำว่า **ที่กล่าวกันอยู่** ได้แก่ ที่เรียก ที่กล่าวกันอยู่ คือ ที่พูด ที่บอก ที่แสดง ที่ชี้แจงกันอยู่ รวมความว่า ชื่อของชนเหล่าใดที่กล่าวกันอยู่นี้

คำว่า **เหลือไว้แต่ชื่อเท่านั้น** เพื่อกล่าวขานกัน อธิบายว่า ชั้นที่เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ บุคคลย่อมละ ละเว้น ละขาด สูญหาย สลายไป ก็ยังเหลือไว้แต่ชื่อเท่านั้น

คำว่า **เพื่อกล่าวขานกัน** ได้แก่ เพื่อกล่าวขานกัน คือ เพื่อพูด บอก แสดง ชี้แจง รวมความว่า เหลือไว้แต่ชื่อเท่านั้น เพื่อกล่าวขานกัน

คำว่า **จากไปแล้ว** ในคำว่า **สัตว์เกิดจากไปแล้ว** ได้แก่ ตายแล้ว ทำกาลแล้ว

คำว่า **สัตว์เกิด** ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์ รวมความว่า สัตว์เกิดจากไปแล้ว ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ชื่อของชนเหล่าใดที่กล่าวกันอยู่นี้

ชนเหล่านั้นยังเห็นกันอยู่บ้าง ยังได้ยินกันอยู่บ้าง

สัตว์เกิดจากไปแล้วเหลือไว้แต่ชื่อเท่านั้น เพื่อกล่าวขานกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

[๔๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ชนทั้งหลาย ผู้ติดใจในวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา
ย่อมละทิ้งความเศร้าโศก ความคร่ำครวญและความตระหนี่ไม่ได้
เพราะฉะนั้น มุนีผู้เห็นแดนเกษม ละความยึดถือได้แล้ว เทียวไป
คำว่า ชนทั้งหลาย ผู้ติดใจในวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ย่อมละทิ้งความ
เศร้าโศก ความคร่ำครวญและความตระหนี่ไม่ได้ อธิบายว่า**

คำว่า **ความเศร้าโศก** ได้แก่ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก
ความเศร้าโศกภายใน ความเศร้าโศกมากภายใน ความหม่นหมองภายใน ความร่ำ
ร้อนภายใน ความหม่นหมองแห่งจิต ความทุกข์ใจ ลูกศรคือความเศร้าโศกของผู้ถูก
ความเสียหายของญาติกระตบบ้าง ถูกความเสียหายแห่งโภคทรัพย์กระตบบ้าง ถูก
ความเสียหายเพราะโรคกระตบบ้าง ถูกสึลวิบัติกระตบบ้าง ถูกทัญญวิบัติกระตบบ้าง
ประจวบกับความเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระตบบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่น
นอกจากที่กล่าวแล้วกระตบบ้าง

คำว่า **ความคร่ำครวญ** ได้แก่ ความบ่นเพ้อ ความคร่ำครวญ กิริยาที่
บ่นเพ้อ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่บ่นเพ้อ ภาวะที่คร่ำครวญ การพูดพล่าม
การพูดเพ้อ การพูดเพ้อเจ้อ ความพรั่าเพ้อ กิริยาที่พรั่าเพ้อ ภาวะที่พรั่าเพ้อ
ของผู้ถูกความเสียหายของญาติกระตบบ้าง ... ถูกทัญญวิบัติกระตบบ้าง ประจวบ
กับความเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระตบบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นนอกจากที่
กล่าวแล้วกระตบบ้าง

ว่าด้วยความตระหนี่ ๕ อย่าง

คำว่า **ความตระหนี่** ได้แก่ มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ

๑. อาวาสมัจฉริยะ	๒. กุลมัจฉริยะ
๓. ลาภมัจฉริยะ	๔. วัณณมัจฉริยะ
๕. ธัมมมัจฉริยะ	

ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความเห็นแก่ได้ ความถี่เหนียว
ความที่จิตเจ็บริ้อน(ในการให้) ความที่จิตหวงแหนเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความ
ตระหนี่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง ความตระหนี่ขันธุ์ก็ดี ความตระหนี่ธาดุ์ก็ดี ความตระหนี่อายตนะก็ดี ความมุ่งแต่จะได้อีกดี นี้ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

ตัณหา ตรัสเรียกว่าความติดใจ คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ... อภิขฌา อภุศลมูลคือโลภะ^๑

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเรา** ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิวฐิ ... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิวฐิ^๒

ชนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเราจะถูกแย่งชิงไปยอมเสร์้าโสภบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังถูกแย่งชิงไปยอมเสร์้าโสภบ้าง เมื่อวัตถุนั้นถูกแย่งชิงไปแล้วยอมเสร์้าโสภบ้าง ชนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเราจะแปรผันไปยอมเสร์้าโสภบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังแปรผันไปยอมเสร์้าโสภบ้าง เมื่อวัตถุนั้นแปรผันไปแล้วยอมเสร์้าโสภบ้าง ชนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเราจะถูกแย่งชิงไปยอมคร่ำครวญบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังถูกแย่งชิงไปยอมคร่ำครวญบ้าง เมื่อวัตถุนั้นถูกแย่งชิงไปแล้วยอมคร่ำครวญบ้าง ชนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเราจะแปรผันไปยอมคร่ำครวญบ้าง เมื่อวัตถุนั้นกำลังแปรผันไป ย่อมคร่ำครวญบ้าง เมื่อวัตถุนั้นแปรผันไปแล้วก็ยอมคร่ำครวญบ้าง

ชนทั้งหลายยอมรักษา ปกป้อง ถือครอง ยึดถือ สิ่งที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ประพฤติตระหนี่ว่า เป็นของเรา ย่อมเสร์้าโสภ เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา จึงละความเสร์้าโสภไม่ได้ ละความคร่ำครวญไม่ได้ ละความตระหนี่ไม่ได้ ละความติดใจไม่ได้ ละไม่ได้ คือ ละเว้นไม่ได้ บรรเทาไม่ได้ ทำให้หมดสิ้นไปไม่ได้ ให้ถึงความไม่มีอีกไม่ได้ รวมความว่า ชนทั้งหลาย ผู้ติดใจในวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ย่อมละทิ้งความเสร์้าโสภ ความคร่ำครวญและความตระหนี่ไม่ได้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๖. ชราสูตรนิตเทส

คำว่า เพราะฉะนั้น ในคำว่า เพราะฉะนั้น มณีผู้เห็นแดนเกษม ละความ
ยึดถือได้แล้วเที่ยวไป ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนั้น
เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนั้น เมื่อเห็นโทษนี้ในการยึดถือว่าเป็นของเรา รวม
ความว่า เพราะฉะนั้น

ว่าด้วยโมเนยยธรรม ๓ ประการ

คำว่า มณี อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ...
ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^๑ ผู้ประกอบด้วยญาณนั้น
ชื่อว่ามณี คือ ผู้บรรลุโมณญาณแล้ว โมเนยยธรรม(ธรรมที่ทำให้เป็นมณี) มี ๓ ประการ
คือ

๑. โมเนยยธรรมทางกาย
๒. โมเนยยธรรมทางวาจา
๓. โมเนยยธรรมทางใจ ...

ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและดับหาจุดตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามณี^๒

คำว่า ความยึดถือ ได้แก่ ความยึดถือ ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือด้วย
อำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือด้วยอำนาจทิฐิ ... นี้ชื่อว่าความยึดถือด้วยอำนาจ
ตัณหา ... นี้ชื่อว่าความยึดถือด้วยอำนาจทิฐิ^๓

มณีละความยึดถือด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความยึดถือด้วยอำนาจ
ทิฐิได้แล้ว ละ คือ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก เที่ยวไป
ได้แก่ ประพฤติ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป

คำว่า ผู้เห็นแดนเกษม อธิบายว่า อมตนิพพาน ตรัสเรียกว่า แดนเกษม คือ
ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่
คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๑/๙๒

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๖๙

^๓ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

คำว่า **ผู้เห็นแดนเกษม** ได้แก่ ผู้เห็นแดนเกษม คือ เห็นที่ปกป้อง เห็นที่
หลีกเร้น เห็นที่พึ่ง เห็นที่ไม่มีภัย เห็นที่ไม่จติ เห็นอมตธรรม เห็นนิพพาน รวม
ความว่า เพราะฉะนั้น มณีผู้เห็นแดนเกษม ละความยึดถือได้แล้ว เทียวไป ด้วย
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ชนทั้งหลาย ผู้ติดใจในวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา
ย่อมละทิ้งความเศร้าโศก ความคร่ำครวญและความตระหนี่ไม่ได้
เพราะฉะนั้น มณีผู้เห็นแดนเกษม ละความยึดถือได้แล้ว เทียวไป
[๔๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**บัณฑิตทั้งหลายกล่าวการไม่แสดงตนในภพ
ของภิกษุผู้ประพฤติหลีกเร้น ใช้นั่งอันสงัดนั้นว่า
เป็นความสามัคคี**

ว่าด้วยผู้ประพฤติหลีกเร้น

คำว่า **ของภิกษุผู้ประพฤติหลีกเร้น** อธิบายว่า พระเสขะ ๗ จำพวก ตรัส
เรียกว่าผู้ประพฤติหลีกเร้น (ส่วน)พระอรหันต์ ชื่อว่าผู้หลีกเร้นแล้ว

เพราะเหตุใด พระเสขะ ๗ จำพวก จึงตรัสเรียกว่า ผู้ประพฤติหลีกเร้น
พระเสขะเหล่านั้น ให้จิตหลีกเร้น ถอยกลับ หมุนกลับ ปิดกั้น ชม ห้าม รักษา
คุ้มครองจิตจากอารมณ์นั้น เทียวไป ประพฤติ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป คือให้จิตหลีกเร้น ถอยกลับ หมุนกลับ ปิดกั้น ชม
ห้าม รักษา คุ้มครองจิต ในจักขุทวาร เทียวไป ประพฤติ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป
เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป คือให้จิตหลีกเร้น ถอยกลับ ปิดกั้น ชม
ห้าม รักษา คุ้มครองจิต ในโสตทวาร ... ในฆานทวาร ... ในชีวหาทวาร ... ใน
กายทวาร ... ในมโนทวาร ...

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๖. ชราสูตรนิตเทส

พระเสขะเหล่านั้น ให้จิตหลีกเร้น ถอยกลับ หมุนกลับ ปิดกัน ขม ห้าม รักษา
 คุ่มครองจิตจากอารมณ์นั้น ๆ เทียวไป ประพฤติ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
 ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป คือ ให้จิตหลีกเร้น ถอยกลับ หมุนกลับ ปิดกัน
 ขม ห้าม รักษา คุ่มครองจิตในจักขุทวาร ... ในโสตทวาร .. ในฆานทวาร ... ใน
 ชิวหาทวาร ... ในกายทวาร ... ในมโนทวาร เทียวไป ประพฤติ อยู่ เคลื่อนไหว
 เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป เปรียบเหมือนชนไก่ หรือเส้นเอ็นที่
 ใส่เข้าไปในไฟแล้ว ย่อมหัก งอ ม้วน ไม่คลี่ออก ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ พระเสขะ
 ๗ จำพวก จึงตรัสเรียกว่า ผู้ประพฤติหลีกเร้น

คำว่า **ของภิกษุ** ได้แก่ ของภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุรุษ หรือของภิกษุผู้เป็น
 พระเสขะ รวมความว่า ของภิกษุผู้ประพฤติหลีกเร้น

คำว่า **ใช้ที่นั่งอันสงัด** อธิบายว่า ที่สำหรับนั่งของภิกษุ ตรัสเรียกว่า ที่นั่ง
 ได้แก่ เตี้ยง ตั่ง เบาะ เสื่อ แผ่นหนัง เครื่องปูลาดทำด้วยหญ้า เครื่องปูลาดทำ
 ด้วยใบไม้ เครื่องปูลาดทำด้วยฟาง ที่นั่งนั้นว่าง สงัด เจียบจากการได้เห็นรูปไม่เป็น
 ที่สบาย ... จากการได้ยินเสียงไม่เป็นที่สบาย ... จากการได้กลิ่นไม่เป็นที่สบาย ... จาก
 การได้ลิ้มรสไม่เป็นที่สบาย ... จากการถูกต้องโผฏฐัพพะไม่เป็นที่สบาย ... ที่นั่งนั้นว่าง
 สงัด เจียบจากกามคุณ ๕ ไม่เป็นที่สบาย ผู้ใช้ คือ ใช้สอย เสพ เสพเป็นนิจ ช้องเสพ
 เสพเฉพาะที่นั่งอันสงัดนั้น รวมความว่า ใช้ที่นั่งอันสงัด

คำว่า **ความสามัคคี** ในคำว่า **บัณฑิตทั้งหลายกล่าวการไม่แสดงตน
 ในภพของภิกษุ ... นั้นว่า เป็นความสามัคคี** ได้แก่ สามัคคี ๓ อย่าง คือ

๑. คนสามัคคี
๒. ธรรมสามัคคี
๓. อนภินิพัตติสามัคคี

คนสามัคคี เป็นอย่างไร

คือ แม้หากภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก พร้อมเพรียงกัน ชื่นชม ไม่วิวาทกัน
 เป็นเหมือนน้ำกลมกลืนกับน้ำนม มองดูกันและกันด้วยสายตาที่รักกันอยู่ นี้ชื่อว่า
 คนสามัคคี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

ธัมมสามัคคี เป็นอย่างไร

คือ สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ธรรมเหล่านั้นย่อมดำเนินไป ผ่องใส ตั้งมั่น หลุดพ้นไป โดยความเป็นอันเดียวกัน ธรรมเหล่านั้นไม่มีความวิวาทขัดแย้งกัน นี้ชื่อว่าธัมมสามัคคี

อนภินิพัตติสามัคคี เป็นอย่างไร

คือ แม้หากภิกษุเป็นอันมาก ปรีนิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ความพร่อง หรือความเต็มแห่งนิพพานธาตุของภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่ปรากฏ นี้ชื่อว่าอนภินิพัตติสามัคคี

คำว่า **ในภพ** อธิบายว่า นรกเป็นภพของสัตว์นรก กำเนิดเดรัจฉาน เป็นภพของสัตว์ผู้เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เปตวิสัยเป็นภพของสัตว์ผู้เกิดในเปตวิสัย มนุษยโลกเป็นภพของมนุษย์ เทวโลกเป็นภพของหมู่เทวดา

คำว่า **บัณฑิตทั้งหลายกล่าวการไม่แสดงตนในภพของภิกษุ... นั้นว่า เป็นความสามัคคี** อธิบายว่า บัณฑิตทั้งหลายกล่าว คือ พุด บอกร แสดง ชี้แจง อย่างนี้ว่า ภิกษุใด ไม่แสดงตนในนรกอันปกปิด ไม่แสดงตนในกำเนิดเดรัจฉาน ไม่แสดงตนในเปตวิสัย ไม่แสดงตนในมนุษยโลก ไม่แสดงตนในเทวโลกอย่างนี้ การไม่แสดงตนของภิกษุนั้นเป็นความสามัคคี คือ ข้อนี เป็นการปกปิด เป็นการเหมาะสม เป็นการสมควร เป็นการอนุโลม รวมความว่า บัณฑิตทั้งหลายกล่าวการไม่แสดงตนในภพของภิกษุ ... นั้นว่า เป็นความสามัคคี ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บัณฑิตทั้งหลายกล่าวการไม่แสดงตนในภพ

ของภิกษุผู้ประพฤติหลักเรือน ใช้ที่นั่งอันสงัดนั้นว่า

เป็นความสามัคคี

[๔๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**มณีไม่อาศัยในสิ่งทั้งปวง ไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้เป็นที่รัก
และไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้ไม่เป็นที่รัก**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

**ความคร่ำครวญและความตระหนี่ ไม่ติดอยู่ในมุนีนัน
เหมือนหยาดน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว ฉะนั้น**

คำว่า **มุนีไม่อาศัยในสิ่งทั้งปวง** อธิบายว่า อายุตนะ ๑๒ ตรัสเรียกว่า สิ่งทั้งปวง คือ ตาและรูป หูและเสียง จมูกและกลิ่น ลิ้นและรส กายและโผฏฐัพพะ ใจและธรรมารมณ์

คำว่า **มุนี** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ... ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและตัดขาดตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๑

คำว่า **ไม่อาศัย** ได้แก่ ความอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) ความอาศัยด้วยอำนาจ ตัณหา (๒) ความอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ^๒

มุนีละความอาศัยด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งความอาศัยด้วยอำนาจ ทิฏฐิได้แล้ว ไม่อาศัยตา ... หู ... จมูก ... ลิ้น ... กาย ... ใจ ... รูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมารมณ์ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... ลาก ... ยศ ... สรรเสริญ ... สุข ... จีวร ... บิณฑบาต ... เสนาสนะ ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภพ ... รูปภพ ... อรูปภพ ... สัญญาภพ ... อสัญญาภพ ... เนวสัญญาภพ ... เอกโวการภพ^๓ ... จตโวการภพ^๔ ... ปญจโวการภพ^๕ ... ภพอดีต ... ภพอนาคต ... ภพปัจจุบัน ไม่อาศัยรูปที่เห็น ... เสียง ที่ได้ยิน ... กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งแล้ว มุนีไม่อาศัย คือ ไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ติดใจแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพันแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับธรรมทั้งปวงแล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากความอาศัย)อยู่ รวมความว่า มุนีไม่อาศัยในสิ่งทั้งปวง

เชิงอรรถ :

^๑ มุนี ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๗๑

^๒ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

^๓ เอกโวการภพ ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๒

^๔ จตโวการภพ ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๒

^๕ ปญจโวการภพ ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

ว่าด้วยสิ่งเป็นที่รัก ๒ จำพวก

คำว่า **ไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้เป็นที่รัก และไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้ไม่เป็นที่รัก** อธิบายว่า

คำว่า **เป็นที่รัก** ได้แก่ สิ่งเป็นที่รัก ๒ จำพวก คือ (๑) สัตว์ (๒) สังขาร
สัตว์เหล่าไหนเป็นที่รัก สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ เป็นผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่งที่เกื้อกูล ปรารถนาแต่ความผาสุก ปรารถนาแต่ความ
หลุดพ้นจากโยคะ คือ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา มิตร
อำมาตย์ ญาติ หรือผู้ร่วมสายโลหิตของผู้นั้น สัตว์เหล่านี้ ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก

สังขารเหล่าไหนเป็นที่รัก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าชบใจ สังขาร
เหล่านี้ ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก

คำว่า **ไม่เป็นที่รัก** ได้แก่ สิ่งไม่เป็นที่รัก ๒ จำพวก คือ (๑) สัตว์ (๒) สังขาร
สัตว์เหล่าไหนไม่เป็นที่รัก สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้เป็นผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่มีใช้
ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาแต่ความไม่ผาสุก ไม่ปรารถนา
ความหลุดพ้นจากโยคะ ปรารถนาจะปลงชีวิตของผู้นั้น สัตว์เหล่านี้ ชื่อว่าไม่เป็นที่รัก

สังขารเหล่าไหนไม่เป็นที่รัก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันไม่น่าชบใจ
สังขารเหล่านี้ ชื่อว่าไม่เป็นที่รัก

คำว่า **ไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้เป็นที่รัก และไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้ไม่เป็นที่รัก** อธิบายว่า **ไม่ทำให้เป็นที่รักด้วยอำนาจราคา**ว่า "สัตว์นี้เป็นที่รักของเรา สังขาร
เหล่านี้ เป็นที่ชบใจของเรา" **ไม่ทำให้ไม่เป็นที่รักด้วยอำนาจปฏิฆะ** คือไม่ให้เกิด
ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นว่า "สัตว์นี้ไม่เป็นที่รักของเรา สังขาร
เหล่านี้ไม่เป็นที่ชบใจของเรา" รวมความว่า **ไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้เป็นที่รัก และ
ไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้ไม่เป็นที่รัก**

คำว่า **ในมุนีนัน** ในคำว่า **ความคร่ำครวญและความตระหนี่ไม่ติดอยู่ใน
มุนีนัน เหมือนหยาดน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว ฉะนั้น** ได้แก่ ในบุคคลผู้เป็นพระ
อรหันตชีณาสพ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๖. ชราสูตรนิตเทส

คำว่า **ความคร่ำครวญ** ได้แก่ ความบ่นเพ้อ ความคร่ำครวญ กิริยาที่บ่นเพ้อ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่บ่นเพ้อ ภาวะที่คร่ำครวญ การพูดพล่าม การพูดเพ้อ การพูดเพ้อเจ้อ ความพรั้าเพ้อ กิริยาที่พรั้าเพ้อ ภาวะที่พรั้าเพ้อ ของผู้ถูกความเสียหายของญาติกระทบบ้าง ถูกความเสียหายแห่งโภคทรัพย์กระทบบ้าง ถูกความเสียหายเพราะโรคกระทบบ้าง ถูกสฬวิบัติกระทบบ้าง ถูกทิวณวิบัติกระทบบ้าง ประจวบกับความเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระทบบ้าง

คำว่า **ความตระหนี่** ได้แก่ มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ

๑. อาวาสมัจฉริยะ	๒. กุลมัจฉริยะ
๓. ลาภมัจฉริยะ	๔. วัณณมัจฉริยะ
๕. ธัมมมัจฉริยะ	

คือ ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความเห็นแก่ได้ ความถี่เหนียว ความที่จิตเจ็บริบร้อน(ในการให้) ความที่จิตหวงแหนเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

อีกนัยหนึ่ง ความตระหนี่ชั้นกัฏฐิ ความตระหนี่ธาตูกัฏฐิ ความตระหนี่อายตนะกัฏฐิ ความมุ่งแต่จะได้อะไรก็ดี นี้ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

คำว่า **ไม่ติดอยู่ ... เหมือนหยาดน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว** ฉะนั้น อธิบายว่า ใบของบัวตรัสเรียกว่า ใบบัว น้ำตรัสเรียกว่า หยาดน้ำ ความคร่ำครวญและความตระหนี่ ไม่ติด คือ ไม่ติดแน่น ไม่ติดพัน ได้แก่ เป็นสภาพไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ในบุคคลผู้เป็นพระอรหันตชีณาสพนั้น เหมือนหยาดน้ำ ไม่ติด คือ ไม่ติดแน่น ไม่ติดพัน ได้แก่ เป็นของไม่ติดแล้ว เป็นของไม่ติดแน่นแล้ว เป็นของไม่ติดพันแล้วบนใบบัว ฉะนั้น

อนึ่ง บุคคลผู้เป็นพระอรหันต์นั้น ไม่ติด คือ ไม่ติดแน่น ไม่ติดพัน ได้แก่ เป็นผู้ไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพันแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับกิเลสเหล่านั้น มีใจเป็นอิสระอยู่ รวมความว่า ความคร่ำครวญและความตระหนี่ ไม่ติดอยู่ในมุนีนั้น เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนใบบัว ฉะนั้น ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

มุนีไม่อาศัยในสิ่งทั้งปวง ไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้เป็นที่รัก
และไม่ทำสัตว์สังขารไหนให้ไม่เป็นที่รัก
ความคร่ำครวญและความตระหนี่ ไม่ติดอยู่ในมุนีนั้น
เหมือนหยาดน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว ฉะนั้น

[๔๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

มุนีไม่ติดพันในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยินและอารมณ์ที่รับรู้
เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนใบบัว
เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนดอกบัว ฉะนั้น

คำว่า เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนใบบัว อธิบายว่า เม็ดน้ำ ตรัสเรียกว่า
หยาดน้ำ ใบของบัว ตรัสเรียกว่า ใบบัว เปรียบเหมือนหยาดน้ำ ไม่ติด คือ ไม่ติดแน่น
ไม่ติดพัน ได้แก่ เป็นของไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว บนใบบัว ฉะนั้น
รวมความว่า เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนใบบัว

คำว่า เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนดอกบัว ฉะนั้น อธิบายว่า ดอกของบัว
ตรัสเรียกว่า ดอกบัว น้ำตรัสเรียกว่า หยาดน้ำ เปรียบเหมือนหยาดน้ำไม่ติด คือ ไม่
ติดแน่น ไม่ติดพัน ได้แก่ เป็นของไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้วบนดอกบัว
ฉะนั้น รวมความว่า เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนดอกบัว ฉะนั้น

คำว่า เหมือน ... ฉะนั้น ในคำว่า มุนีไม่ติดพันในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน
และอารมณ์ที่รับรู้เหมือน... ฉะนั้น เป็นคำอุปไมยทำอุปมาให้สมบูรณ์

คำว่า มุนี อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ...
ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและตัดหนาดุจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๑

คำว่า ความติด ได้แก่ ความติด ๒ อย่าง คือ (๑) ความติดด้วยอำนาจ
ตัณหา (๒) ความติดด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความติดด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่า
ความติดด้วยอำนาจทิฏฐิ^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๗๑

^๒ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๖. ขราสุตตนิทเทส

มุนีละความติดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความติดด้วยอำนาจทิวณฺฐิ
ได้แล้ว ไม่ติดในรูปที่เห็น ไม่ติดในเสียงที่ได้ยิน ไม่ติดในอารมณ์ที่รับรู้ ไม่ติดใน
ธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งแล้ว คือ ไม่ติดแน่น ไม่ติดพัน ได้แก่ เป็นผู้ไม่ติดแล้ว ไม่ติด
แน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้ว มีใจ
เป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า มุนีไม่ติดพันในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยินและ
อารมณ์ที่รับรู้เหมือน ... ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุนีไม่ติดพันในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยินและอารมณ์ที่รับรู้

เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนใบบัว

เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนดอกบัว ฉะนั้น

[๔๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

พระอรหันต์ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด

ย่อมไม่สำคัญหมายรูปที่เห็น

เสียงที่ได้ยินและอารมณ์ที่รับรู้

พระอรหันต์นั้นไม่ต้องการความหมัดจดด้วยมรรคอื่น

ย่อมไม่กำหนด ย่อมไม่ต้องคลายกำหนด

คำว่า **ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด** ในคำว่า **พระอรหันต์ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด**
ย่อมไม่สำคัญหมายรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยินและอารมณ์ที่รับรู้ อธิบายว่า ปัญญา
ตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ... ความไม่หลงงมงาย ความ
เลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิวณฺฐิ^๑

เพราะเหตุไร ปัญญาจึงตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด เพราะปัญญานั้นเป็นเครื่อง
กำจัด ขำระ ล้าง ชักฟอกกายทุจริต ... วจีทุจริต ... มโนทุจริต ... ราคะ ... โทสะ ... โมหะ ...
โกธะ ... อุปกานะ ... มกฺขะ ... ปฬาสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาถะเยยะ ...
ถัมภะ ... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ...
ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความ
เดือดร้อนทุกประการ ... เป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้าง และชักฟอก อกุสลาริสังขาร
ทุกประเภท^๒ เพราะเหตุนี้ ปัญญาจึงตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๑/๙๒

^๒ ดูคำแปลจากข้อ ๕/๑๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๖. ชราสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง สัมมาทิฏฐิ เป็นเครื่องกำจัด ขาระ ล้างและซักฟอกมิจฉาทิฏฐิได้
 สัมมาสังกัปปะ เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาสังกัปปะได้
 สัมมาวาจา เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาวาจาได้
 สัมมากัมมันตะ เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉากัมมันตะได้
 สัมมาอาชีวะ เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาอาชีวะได้
 สัมมาวายามะ เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาวายามะได้
 สัมมาสติ เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาสติได้
 สัมมาสมาธิ เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาสมาธิได้
 สัมมาญาณ เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาญาณได้
 สัมมาวิมุตติ เป็นเครื่องกำจัด ขาระ ล้าง และซักฟอกมิจฉาวิมุตติได้

อีกนัยหนึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเครื่องกำจัด ขาระ ล้าง และซักฟอกกิเลส
 ทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน
 ... ความเดือดร้อนทุกประการ... อกุศลลาภิสังขารทุกประเภท พระอรหันต์ประกอบ
 ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วย
 ธรรมเป็นเครื่องกำจัดเหล่านี้ เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงชื่อว่าผู้มีปัญญาเครื่อง
 กำจัด พระอรหันต์นั้น เป็นผู้กำจัดความกำหนดได้แล้ว กำจัดบาปได้แล้ว กำจัด
 กิเลสได้แล้ว กำจัดความเร่าร้อนได้แล้ว รวมความว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด

คำว่า **พระอรหันต์ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ย่อมไม่สำคัญหมายรูปที่เห็น เสียง
 ที่ได้ยินและอารมณ์ที่รับรู้** อธิบายว่า พระอรหันต์ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ย่อมไม่
 สำคัญหมายรูปที่เห็น ไม่สำคัญหมายในรูปที่เห็น ไม่สำคัญหมายโดยรูปที่เห็น
 คือไม่สำคัญหมายว่า “เราเห็นรูปแล้ว” ไม่สำคัญหมายเสียงที่ได้ยิน ไม่สำคัญหมาย
 ในเสียงที่ได้ยิน ไม่สำคัญหมายโดยเสียงที่ได้ยิน คือ ไม่สำคัญหมายว่า “เราได้ยิน
 เสียงแล้ว” ไม่สำคัญหมายอารมณ์ที่รับรู้ ไม่สำคัญหมายในอารมณ์ที่รับรู้ ไม่สำคัญ
 หมายโดยอารมณ์ที่รับรู้ คือ ไม่สำคัญหมายว่า “เรารับรู้อารมณ์แล้ว” ไม่สำคัญ
 หมายธรรมารมณ์ที่รู้แจ้ง ไม่สำคัญหมายในธรรมารมณ์ที่รู้แจ้ง ไม่สำคัญหมายโดย
 ธรรมารมณ์ที่รู้แจ้ง คือ ไม่สำคัญหมายว่า “เรารู้แจ้งธรรมารมณ์แล้ว” สมจริงดังที่
 พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๖. ชราสุตตนิทเทส

“ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนสำคัญหมายกันว่า เรามืออยู่ ... เรานี้มืออยู่ ... เราจักมี ... เราจักไม่มี ... เราจักเป็นผู้มีรูป ... เราจักเป็นผู้ไม่มีรูป ... เราจักเป็นผู้มีสัญญา ... เราจักเป็นผู้ไม่มีสัญญา ... เราจักเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ... ภิกษุทั้งหลาย ความสำคัญหมายเป็นโรค เป็นหัวฝี เป็นลูกศร เป็นอุปัทวะ ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแล พวกเธอพึงศึกษาในธรรมวินัยอย่างนี้ว่า พวกเราจักมีจิตไม่สำคัญหมายอยู่”^๑ รวมความว่า พระอรหันต์ ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ย่อมไม่สำคัญหมายรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยินและอารมณ์ที่รับรู้

คำว่า พระอรหันต์นั้นไม่ต้องการความหมดจดด้วยมรรคอื่น อธิบายว่า พระอรหันต์ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ย่อมไม่ต้องการ คือ ย่อมไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหมาย ไม่มุ่งหวังความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปด้วยมรรคอื่น คือ ด้วยมรรคที่ไม่หมดจด ปฏิปทาที่ผิดทางที่ไม่นำออกจากทุกข์ นอกจากสติปัญญา สัมมัปปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ โภชณงค์ และอริยมรรคมีองค์ ๘ รวมความว่า พระอรหันต์นั้นไม่ต้องการความหมดจดด้วยมรรคอื่น

คำว่า พระอรหันต์นั้นย่อมไม่กำหนด ย่อมไม่ต้องคลายกำหนด อธิบายว่า พาลปุถุชนทั้งปวงย่อมกำหนด พระเสขะ^๒ ๗ จำพวกรวมทั้งกัลยาณปุถุชน^๓ ย่อมคลายกำหนด พระอรหันต์ย่อมไม่กำหนด ย่อมไม่คลายกำหนด พระอรหันต์นั้นคลายกำหนดแล้ว เพราะเป็นผู้ปราศจากราคะ เหตุสิ้นราคะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโทสะ เหตุสิ้นโทสะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโมหะ เหตุสิ้นโมหะ ท่านอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพติจรณธรรมแล้ว ... พระอรหันต์ไม่มีการเวียนเกิด เวียนแก่ เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า พระอรหันต์นั้นย่อมไม่กำหนด ย่อมไม่ต้องคลายกำหนด ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ส.สพ. ๑๘/๒๔๘/๑๘๖

^๒ พระเสขะ หมายถึงท่านผู้ยังต้องศึกษาหรือพระอริยบุคคล ๗ จำพวกเบื้องต้นในจำนวนพระอริยบุคคล ๘ คือ (๑) พระโสดาปัตติมรรค (๒) พระโสดาปัตติผล (๓) พระสกทาคามีมรรค (๔) พระสกทาคามีผล (๕) พระอนาคามีมรรค (๖) พระอนาคามีผล (๗) พระอรหัตตมรรค (๘) พระอรหัตตผล (พระอเสขะ) (ที.ปา. ๑๑/๓๓๓/๒๒๔)

^๓ กัลยาณปุถุชน คือปุถุชนผู้มีคุณธรรมสูง

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

พระอรหันต์ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด
 ย่อมไม่สำคัญหมายรูปที่เห็น
 เสียงที่ได้ยินและอารมณ์ที่รับรู้
 พระอรหันต์นั้นไม่ต้องการความหมดจดด้วยมรรคอื่น
 ย่อมไม่กำหนด ย่อมไม่ต้องคลายกำหนด

ขราสุตตนิทเทสที่ ๖ จบ

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส^๑

อธิบายติสสเมตเตยยสูตร

ว่าด้วยปัญหาของติสสเมตเตยยะ

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายติสสเมตเตยยสูตร ดังต่อไปนี้
 [๔๙] (ท่านพระติสสเมตเตยยะกราบทูลดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
 ความคับแค้นของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ
 พวกข้าพระองค์ฟังคำสอนของพระองค์แล้วจักศึกษาวิเวก

ว่าด้วยเมถุนธรรม

คำว่า **ของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ** อธิบายว่า ธรรมเนียมของ
 อัสถบุรุษ คือ ธรรมเนียมของชาวบ้าน ธรรมเนียมชั้นต่ำ ธรรมเนียมที่เลวทราม
 ธรรมเนียมที่มีน้ำเป็นที่สุด ธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันในที่ลับ ธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติ
 กันเป็นคู่ ๆ ชื่อว่าเมถุนธรรม

เพราะเหตุไร จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม เพราะธรรมนั้นเป็นธรรมเนียมของ
 คนคู่ ผู้กำหนด กำหนดนิก เปียกชุ่ม กัดกลุ่มด้วยราคะ ถูกราคะครอบงำจิตเสมอ
 กันทั้ง ๒ คน เพราะเหตุนี้ จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๘๒๑-๘๓๐/๔๙๕-๔๙๖

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า :๑๖๘ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

คน ๒ คนก่อการทะเลาะกัน เรียกว่าคู่ทะเลาะ

คน ๒ คนก่อการบาดหมางกัน เรียกว่าคู่บาดหมาง

คน ๒ คนก่อการอื้อฉาวกัน เรียกว่าคู่อื้อฉาว

คน ๒ คนก่อการวิวาทกัน เรียกว่าคู่วิวาท

คน ๒ คนก่ออริกรรมกัน เรียกว่าคู่อริกรรม

คน ๒ คนสนทนากัน เรียกว่าคู่สนทนา

คน ๒ คนเจรจา กัน เรียกว่าคู่เจรจา ฉันทิ

ธรรมนั้นเป็นธรรมนิยมของคนคู่ ผู้กำหนด กำหนดนัก เปียกชุ่ม กลัดกลุ้ม ด้วยราคะ ฤคราคะครอบงำจิตเสมอกันทั้ง ๒ คน ฉันทินั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม

คำว่า **ของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ** ได้แก่ ของบุคคลผู้ประกอบ ประกอบทั่ว ประกอบทั่วถึง ประกอบพร้อมในเมถุนธรรม คือ ผู้ประพาดิเรื่องนั้น มากไปด้วยเรื่องนั้น หนักในเรื่องนั้น เอนไปในเรื่องนั้น โอนไปในเรื่องนั้น โนมไปในเรื่องนั้น น้อมใจไปในเรื่องนั้น มุ่งเรื่องนั้นเป็นใหญ่ รวมความว่า ของบุคคลผู้ ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า ท่านพระตีสสเมตเตยยะกราบทูลดังนี้ เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความ สละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า ดังนี้ นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ เป็นคำ กล่าวที่มีความเคารพ คำว่า ท่าน นี้ เป็นคำกล่าวแสดงความยำเกรง

คำว่า **ตีสสะ** เป็นชื่อของพระเถระนั้น คือ เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ

คำว่า **เมตเตยยะ** เป็นโคตรของพระเถระนั้น คือ เป็นการกล่าวถึง การ ขนานนาม การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน รวมความว่า ท่านพระตีสสเมตเตยยะ กราบทูลดังนี้

คำว่า **ความคับแค้น** ในคำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ขอพระองค์โปรด ตรีสบอกความคับแค้น** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศความคับแค้น คือ ความ เดียดแค้น ความบีบคั้น ความอึดอัด ความเบียดเบียน ความขัดข้อง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๗. ติสสมेतเตยยสุตตนิทเทส

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าว โดยความเคารพ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพ คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ นี้ เป็นคำกล่าวแสดงความยำเกรง รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ขอพระองค์ โปรดตรัสบอกความคับแค้น

คำว่า **ฟังคำสั่งสอนของพระองค์แล้ว** อธิบายว่า ฟังแล้ว คือ สดับแล้ว เรียนแล้ว ทรงจำแล้ว กำหนดแล้วซึ่งพระดำรัส คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำพรา้สอนของพระองค์ รวมความว่า ฟังคำสั่งสอนของพระองค์แล้ว

ว่าด้วยวิเวก ๓

คำว่า **พวกข้าพระองค์ ... จักศึกษาวิเวก** อธิบายว่า

คำว่า **วิเวก** ได้แก่ วิเวก ๓ อย่าง คือ (๑) กายวิเวก (ความสงัดกาย) (๒) จิตตวิเวก (ความสงัดใจ) (๓) อุปลิวิเวก (ความสงัดอุปลิ)

กายวิเวก เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมใช้สอยเสนาสนะที่สงัด คือ ป่า โคนต้นไม้ ภูเขา ชอกเขา ช่องเขา สู่สาน ป่าดงดิบ กลางแจ้ง ลอมฟาง และมีกายสงัดอยู่ คือ เดินรูปเดียว ยืนรูปเดียว นั่งรูปเดียว นอนรูปเดียว เข้าหมู่บ้านบิณฑบาตรรูปเดียว กลับรูปเดียว นั่งในที่ลับรูปเดียว อธิษฐานจงกรมรูปเดียว เทียวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปลำพังรูปเดียว นี้ชื่อว่ากายวิเวก

จิตตวิเวก เป็นอย่างไร

คือ ผู้บรรลุปฐมฌานย่อมมีจิตสงัดจากนิวรณ์ ผู้บรรลุทุติยฌานย่อมมีจิตสงัดจากวิตกและวิจารณ์ ผู้บรรลุตติยฌานย่อมมีจิตสงัดจากปีติ ผู้บรรลุจตุตถฌานย่อมมีจิตสงัดจากสุขและทุกข์ ผู้บรรลุอากาศานัญญายตนสมาบัติ ย่อมมีจิตสงัดจากรูปสัญญา ปฐิขสัญญา นานัตตสัญญา ผู้บรรลุวิญญาณัญญายตนสมาบัติ ย่อมมีจิตสงัดจากอากาศานัญญายตนสัญญา ผู้บรรลุอากิญจัญญายตนสมาบัติ ย่อมมีจิตสงัดจากวิญญาณัญญายตนสัญญา ผู้บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ย่อมมีจิตสงัดจากอากิญจัญญายตนสัญญา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๗. ติสสมตเตยยสุตตนิทเทส

ผู้เป็นพระโสดาบัน ย่อมมีจิตสังัดจากสักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัย และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับสักกายทิฐิเป็นต้นนั้น

ผู้เป็นพระสกทาคามี ย่อมมีจิตสังัดจากกามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์อย่าง หยาบ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อย่างหยาบ และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับ กามราคสังโยชน์เป็นต้นนั้น

ผู้เป็นพระอนาคามี ย่อมมีจิตสังัดจากกามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์อย่าง ละเอียด กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อย่างละเอียด และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวก เดียวกับกามราคสังโยชน์เป็นต้นนั้น

ผู้เป็นพระอรหันต์ ย่อมมีจิตสังัดจากรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย เหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับรูป ราคะเป็นต้นนั้น และสังขารนิมิตทั้งปวงในภายนอก นี้ชื่อว่าจิตตวิเวก

อุปธิวิเวก เป็นอย่างไร

คือ กิเลสก็ดี ชนธกัฏฐิ อภิสังขารก็ดี ตรัสเรียกว่า อุปธิ อมตนิพพาน ตรัส เรียกว่า อุปธิวิเวก คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทั้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท นี้ชื่อว่า อุปธิวิเวก

กายวิเวกย่อมมีแก่บุคคลผู้มีกายหลีกออกแล้ว ยินดีในเนกขัมมะ จิตตวิเวก ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีจิตบริสุทธิ์ ถึงความเป็นผู้ผ่องแผ้วยิ่ง และอุปธิเวกย่อมมีแก่ บุคคลผู้ปราศจากอุปธิ บรรลุนิพพานอันปราศจากปัจจัยปรุงแต่งแล้ว

คำว่า พวกข้าพระองค์ ... จักศึกษาวิเวก อธิบายว่า พระเถระนั้นศึกษาสิกขา แล้วโดยปกติ อีกนัยหนึ่ง มุ่งหมายพระธรรมเทศนา ทูลขอพระธรรมเทศนา จึงกราบ ทูลอย่างนี้ว่า พวกข้าพระองค์ ... จักศึกษาวิเวก ด้วยเหตุนี้ พระตีสสมตเตยยเถระ จึงกราบทูลว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๗. ติสสมेतเตยยสุตตนิทเทส

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ความคับแค้นของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ
พวกข้าพระองค์ฟังคำสั่งสอนของพระองค์แล้วจักศึกษาวิเวก
[๕๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เมตเตยยะ)

**คำสั่งสอนของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ
ย่อมเลอะเลือน และบุคคลนั้นย่อมปฏิบัติผิด
การปฏิบัตินี้ เป็นธรรมไม่ประเสริฐในบุคคลนั้น**

คำว่า **ของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ** อธิบายว่า ธรรมเนียมของ
อัสถบุรุษ คือ ธรรมเนียมของชาวบ้าน ธรรมเนียมชั้นต่ำ ธรรมเนียมที่เลวทราม
ธรรมเนียมที่มีน้ำเป็นที่สุด ธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันในที่ลับ ธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติ
กันเป็นคู่ ๆ ชื่อว่าเมถุนธรรม

เพราะเหตุไร จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม เพราะธรรมนั้นเป็นธรรมเนียมของ
คนคู่ ผู้กำหนด กำหนดนัก เปียกชุ่ม กลัดกลุ้มด้วยราคะ ฤคราคะครอบงำจิตเสมอ
กันทั้ง ๒ คน เพราะเหตุนี้ จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม

คน ๒ คนก่อการทะเลาะกัน เรียกว่าคู่ทะเลาะ

คน ๒ คนก่อการบาดหมางกัน เรียกว่าคู่บาดหมาง

คน ๒ คนก่อการอื้อฉาวกัน เรียกว่าคู่อื้อฉาว

คน ๒ คนก่อการวิวาทกัน เรียกว่าคู่วิวาท

คน ๒ คนก่ออริกรรมกัน เรียกว่าคู่อริกรรม

คน ๒ คนสนทนากัน เรียกว่าคู่สนทนา

คน ๒ คนเจรจา กัน เรียกว่าคู่เจรจา ฉันท

ธรรมนั้นเป็นธรรมเนียมของคนคู่ ผู้กำหนด กำหนดนัก เปียกชุ่ม กลัดกลุ้ม
ด้วยราคะ ฤคราคะครอบงำจิตเสมอกันทั้ง ๒ คน ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้
จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๗. ดิสมตเตยยสุตตนิทเทส

คำว่า **ของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ** ได้แก่ ของบุคคลผู้ประกอบประกอบทั่ว ประกอบทั่วถึง ประกอบพร้อมในเมถุนธรรม คือ ผู้ประพติเรื่องนั้น มากไปด้วยเรื่องนั้น หนักในเรื่องนั้น เอนไปในเรื่องนั้น โอนไปในเรื่องนั้น โนมไปในเรื่องนั้น น้อมใจไปในเรื่องนั้น มุ่งเรื่องนั้นเป็นใหญ่ รวมความว่า ของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ

อธิบายคำว่า กฉว

คำว่า **เมตเตยยะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพระเถระนั้นโดยโคตร
 คำว่า **พระผู้มีพระภาค** เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ
 อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายราคะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโทสะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโมหะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายมานะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายทิฐิได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายเสียนนามได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายกิเลสได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงจำแนก แยกแยะ แจกแจงธรรมรัตนะ
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำที่สุดแห่งภพได้
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมพระวรกายแล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้ว
 อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอยเสนาสนะที่เป็นป่าละเมาะและป่าทึบอันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ
คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งอรรถรส^๑ ธรรมรส^๒ วิมุตติรส^๓
อภิสีล อภิจิต อภิปัญญา จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งฌาน ๔ อัปปมัญญา ๔
อรุปสมาบัติ ๔ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิโมกข์ ๘ อภิกายตนะ^๔ ๘
อนุปปวิหารสมาบัติ ๙ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสัญญาภาวนา ๑๐
กสิณสมาบัติ^๕ ๑๐ อานาปานสติสมาธิ^๖ อสุกสมาบัติ^๗ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสติปัญญาฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔
อิทธิบาท ๔ อินทริย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาค

เชิงอรรถ :

^๑ อรรถรส หมายถึงความถึงพร้อมแห่งผลของเหตุ (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๒ ธรรมรส หมายถึงความถึงพร้อมแห่งเหตุ (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๓ วิมุตติรส หมายถึงความถึงพร้อมแห่งผล (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๔ อภิกายตนะ คือฌานที่ครอบงำนิวรณ์ธรรมและอารมณ์ที่เล็กหรือใหญ่ได้ (ม.ม. ๑๓/๒๔๙/๒๒๔)

^๕ กสิณสมาบัติ หมายถึงภาวะสงบประณีตซึ่งพึงเข้าถึงด้วยการกำหนดวัตถุสำหรับเพ่งเพื่อจูงจิตให้เป็นสมาธิ
ได้แก่ ฌาน ๑๐ มีปฏิริกสิณฌานเป็นต้น (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๖ อานาปานสติสมาธิ ได้แก่สมาธิเกี่ยวเนื่องด้วยการตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๗ อสุกสมาบัติ หมายถึงภาวะสงบประณีตซึ่งพึงเข้าถึงด้วยการพิจารณาร่างกายของตนและผู้อื่นให้
เห็นสภาพที่ไม่งาม หมายถึงซากศพในสภาพต่าง ๆ ๑๐ อย่าง คือ (๑) ซากศพที่เน่าพอง (๒) ซากศพ
ที่มีสีเขียว (๓) ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหล (๔) ซากศพที่ขาดกลางตัว (๕) ซากศพที่สัตว์กัดกินแล้ว (๖) ซาก
ศพที่มีมือเท้าศีรษะขาด (๗) ซากศพที่ถูกสับ ฟัน เป็นท่อน ๆ (๘) ซากศพที่มีโลหิตไหลอยู่ (๙) ซากศพ
ที่มีตัวหนอนคลาคล่ำไปอยู่ (๑๐) ซากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูก (วิสุทฺธิ. ๑/๑๐๒/๑๙๔)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๑๗๔ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๗. ดิสังเมตเตยยสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งตถาคตผลญาณ^๑ ๑๐
เวสารัชชญาณ^๒ ๔ ปฏิสัมภีทา^๓ ๔ อภิญญา^๔ ๖ พุทธธรรม^๕ ๖ จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาค

พระนามว่า พระผู้มีพระภาค นี้ มิใช่พระชนนีทรงตั้ง มิใช่พระชนกทรงตั้ง
มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่มิตรและอำมาตย์ตั้ง มิใช่พระญาติและ
ผู้ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง มิใช่สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นวิโมกข์ขันติกนาม(พระนามในลำดับการบรรลุ
อรหัตตผล)เป็นสังคิภาบัญญัติ(บัญญัติที่เกิดเพราะทรงรู้แจ้งอรหัตตผล) ของพระผู้-
มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับการบรรลุพระสัมพัญญุตญาณ ที่โคณฑันโพธิ์
รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เมตเตยยะ

เชิงอรรถ :

^๑ **ตถาคตผลญาณ** หมายถึงพระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ที่ทำให้พระองค์บังนีสือ
สีหนาท ประกาศพระศาสนาได้มั่นคง คือ (๑) ฐานาฐานญาณ ปรินิพพานยังรู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขต
และขีดขั้นของสิ่งทั้งหลาย (๒) กัมมวิปากญาณ ปรินิพพานยังรู้ผลของกรรม (๓) สัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ
ปรินิพพานยังรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง หรือสุประโยชน์ทั้งปวง (๔) นานาธาตุญาณ ปรินิพพานยังรู้สภาวะ
ของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นอนเนก (๕) นานาธมมุตติกญาณ ปรินิพพานยังรู้ธมมุตติกเป็นต้น ของ
สัตว์ทั้งหลาย (๖) อินทริยปรปริยัตตญาณ ปรินิพพานยังรู้ความยิ่งหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย (๗)
ฌานาภิสังกิลเลสาทิญาณ ปรินิพพานยังรู้ความเศร้าหมอง ความฟุ้งเฟ้อ เป็นต้น (๘) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
ปรินิพพานยังรู้ภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้ (๙) จตูปปาตญาณ ปรินิพพานยังรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย (๑๐)
อสาวิกขณญาณ ปรินิพพานยังรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย (อ.จ.ทสก. ๒๔/๒๑/๒๖-๒๗)

^๒ **เวสารัชชญาณ ๔** คือพระญาณอันเป็นเหตุให้ทรงแก่แล้วกล้า ไม่ครั้นคร้าม

๑. สัมมาสัมพุทธปฏิญาณ

๒. ชีนาสวปฏิญาณ

๓. อันตรายิกธัมมวาทะ

๔. นียยานิกธัมมเทสนา (ม.ม. ๑๒/๑๕๐/๑๑๐-๑๑๑)

^๓ **ปฏิสัมภีทา ๔** หมายถึงปัญญาแตกฉาน ๔ อย่างคือ

(๑) อัถลปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปรินิพพานในในความหมาย

(๒) ธัมมปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรินิพพานในหลัก

(๓) นิรุตติปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ ปรินิพพานในภาษา ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติ

(๔) ปฏิภาณปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรินิพพานในความคิดทันการ มีไหวพริบ

(อ.จ.ต.ก. ๒๑/๑๗๒/๑๘๓-๑๘๔)

^๔ **อภิญญา ๖** ดูเชิงอรรถข้อ ๓๘/๑๔๑

^๕ **พุทธธรรม ๖** หมายถึงพระปัญญาจักขุของพระพุทธเจ้า ที่ทรงทราบกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมทั้งหมด
เป็นต้น (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖) และดูรายละเอียดข้อ ๑๙๑/๕๕๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

ว่าด้วยคำสอน ๒ ส่วน

คำว่า **คำสั่งสอน ... ย่อมเลอะเลือน** ได้แก่ คำสั่งสอนเลอะเลือนโดยส่วน
ทั้ง ๒ คือ (๑) คำสั่งสอนส่วนปริยัติเลอะเลือน (๒) คำสั่งสอนส่วนปฏิบัติเลอะเลือน
คำสั่งสอนส่วนปริยัติ เป็นอย่างไร

คือ คำสั่งสอนที่เล่าเรียนของเขา คือ สุตตะ เคยยะ เวैयाकरणะ คาถา
อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัปภุตธรรม เวทลละ นี้ชื่อว่าคำสั่งสอนส่วนปริยัติ
คำสั่งสอนนั้น ย่อมเลอะเลือน คือ ย่อมพินเพื่อน หลงลืม เลือนหาย ห่างหาย
รวมความว่า คำสั่งสอน ... ย่อมเลอะเลือน อย่างนี้บ้าง

คำสั่งสอนส่วนปฏิบัติ เป็นอย่างไร

คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติ
ที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์
ความเป็นผู้สำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ความเป็นผู้รู้จักประมาณ
ในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเครื่องตั้งอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ
สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชณงค์ ๗
อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ชื่อว่าคำสั่งสอนส่วนปฏิบัติ คำสั่งสอนนั้น ย่อมเลอะเลือน คือ
ย่อมพินเพื่อน หลงลืม เลือนหาย ห่างหาย รวมความว่า คำสั่งสอน ... ย่อม
เลอะเลือน อย่างนี้บ้าง

คำว่า **บุคคลนั้นย่อมปฏิบัติผิด** อธิบายว่า บุคคลนั้นฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์
บ้าง ดัดช่องย่องเบาบ้าง ขโมยยกเค้าบ้าง ปล้นบ้านบ้าง ดักจี้ในทางเปลี่ยวบ้าง
ละเมิดภรรยาของผู้อื่นบ้าง พุดเท็จบ้าง รวมความว่า บุคคลนั้นย่อมปฏิบัติผิด

คำว่า **การปฏิบัตินี้เป็นธรรมไม่ประเสริฐในบุคคลนั้น** อธิบายว่า การ
ปฏิบัติผิด เป็นธรรมไม่ประเสริฐ เป็นธรรมของคนโง่ เป็นธรรมของคนหลง เป็น
ธรรมของคนไม่รู้ เป็นธรรมของคนมีวาทีหยาบเลี้ยวไม่แน่นอน ในบุคคลนั้น รวม
ความว่า การปฏิบัตินี้เป็นธรรมไม่ประเสริฐในบุคคลนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า เมตเตยยะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

คำสั่งสอนของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนื่อง ๆ
 ย่อมเลอะเลือน และบุคคลนั้นย่อมปฏิบัติผิด
 การปฏิบัตินี้ เป็นธรรมไม่ประเสริฐในบุคคลนั้น
 [๕๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

**ผู้ใดในเมืองตันทีเยวไปผู้เดียวแล้ว
 (ต่อมา)เข้าไปเสพเมถุนธรรม ผู้รู้ทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า
 เป็นปุถุชนเลวในโลก เหมือนยานที่แล่นไป ฉะนั้น**

ว่าด้วยผู้บวชแล้วสึก

คำว่า **ในเมืองตันทีเยวไปผู้เดียว** อธิบายว่า ในเมืองตันทีเยวไปผู้เดียวด้วย
 เหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) ด้วยการบวช (๒) ด้วยการละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ

ในเมืองตันทีเยวไปผู้เดียวด้วยการบวช เป็นอย่างไร

คือ ผู้นั้นตัดความกังวลเรื่องการครองเรือน ตัดความกังวลเรื่องบุตรภรรยา
 ตัดความกังวลเรื่องญาติ ตัดความกังวลเรื่องมิตรและอำมาตย์ ตัดความกังวลเรื่อง
 การสะสมทั้งหมด โกงผมและหนวดแล้ว นุ่งห่มผ้ากาสาอะ ออกจากเรือนบวชเป็น
 บรรพชิต เข้าถึงความไม่กังวลแล้ว เทียวไปผู้เดียว คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
 ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปผู้เดียว ชื่อว่าในเมืองตันทีเยวไปผู้เดียวด้วยการบวช
 เป็นอย่างนี้

ในเมืองตันทีเยวไปผู้เดียวด้วยการละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นอย่างไร

คือ เธอเมื่อนักบวชแล้วอย่างนี้ผู้เดียว ก็ใช้สอยเสนาสนะที่เป็นปาละเมาะ
 และปาทีบ อันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีกน้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน
 ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น เธอเดินรูปเดียว ยืนรูป
 เดียว นั่งรูปเดียว นอนรูปเดียว เข้าหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาตรรูปเดียว กลับมารูปเดียว
 นั่งในที่ลับรูปเดียว อธิษฐานจกรมรูปเดียว เทียวไปผู้เดียว คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป
 เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปผู้เดียว ชื่อว่าในเมืองตันทีเยวไปผู้เดียวด้วย
 การละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๗. ติสสมตเตยยสุตตนิทเทส

คำว่า ผู้ใด ... เข้าไปเสพเมถุนธรรม อธิบายว่า ธรรมเนียมของอัสตินุรุษ ...
ชื่อว่าเมถุนธรรม เพราะเหตุนั้น จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม^๑

คำว่า ผู้ใด ... เข้าไปเสพเมถุนธรรม อธิบายว่า ต่อมา ผู้ใดบอกลา
พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ลิกขา กลับมาเป็นคฤหัสถ์ แล้วเสพ เสพเป็นนิจ
คือ ช่างเสพ เสพเฉพาะ ซึ่งเมถุนธรรม รวมความว่า ผู้ใด ... เข้าไปเสพเมถุนธรรม

คำว่า ยาน ในคำว่า ผู้นั้น ... ในโลก เหมือนยานที่แล่นไป ฉะนั้น อธิบาย
ว่า ยานคือช้าง ยานคือม้า ยานคือโค ยานคือแพะ ยานคือแกะ ยานคืออูฐ ยาน
คือลาที่แล่นไป คือ ยังไม่ได้ฝึกหัด ยังไม่ได้ฝึกฝน ยังไม่ได้อบรม ย่อมแล่นไป
ผิดทาง คือ ปีนตอไม้บ้าง ก้อนหินบ้าง ซึ่งไม่ราบเรียบ ทำร้ายยานเองบ้าง ผู้ขับขี่บ้าง
ตกลงไปในเหวบ้าง ผู้นั้นสึกแล้ว เปรียบได้กับยานที่แล่นไป ย่อมแล่นไปสู่ทางผิด คือ
ถือทิฏฐิผิด ... ถือสมาธิผิด เหมือนยานที่แล่นไปนั้น คือที่ยังไม่ได้ฝึกหัด ยังไม่ได้
ฝึกฝน ยังไม่ได้อบรม ย่อมแล่นไปผิดทาง ฉะนั้น

ผู้นั้นสึกแล้วเปรียบได้กับยานที่แล่นไป ย่อมแล่นไปสู่กายกรรม วชิกรรม
มโนกรรมที่ผิด ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท ปิสุณาวาจา
พรสุวาจา สัมผัสปปลาปะ อภิขณา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ สังขารทั้งหลาย กามคุณ ๕
นิรวณ ๕ เหมือนยานที่แล่นไปนั้น คือ ที่ยังไม่ได้ฝึกหัด ยังไม่ได้ฝึกฝน ยังไม่ได้
อบรม ย่อมปีนตอไม้บ้าง ก้อนหินบ้าง ซึ่งไม่ราบเรียบ ฉะนั้น

ผู้นั้นสึกแล้วเปรียบได้กับยานที่แล่นไป ย่อมทำลายตนในนรก ย่อมทำลายตน
ในกำเนิดเดรัจฉาน ย่อมทำลายตนในเปตวิสัย ย่อมทำลายตนในมนุษยโลก ย่อม
ทำลายตนในเทวโลก เหมือนยานที่แล่นไปนั้น คือ ที่ยังไม่ได้ฝึกหัด ยังไม่ได้ฝึกฝน
ยังไม่ได้อบรม ย่อมทำลายยานเองบ้าง ผู้ขับขี่บ้าง ฉะนั้น

ผู้นั้นสึกแล้วเปรียบได้กับยานที่แล่นไป ย่อมตกไปในเหวคือชาติบ้าง เหวคือ
ขราบ้าง เหวคือพยาธิ(ความเจ็บป่วย)บ้าง เหวคือมรณะบ้าง เหวคือโสกะ(ความ
เศร้าโศก) ปรีเทวะ(ความคร่ำครวญ) ทุกขะ(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ)
และอุปายาส(ความคับแค้นใจ)บ้าง เหมือนยานที่แล่นไปนั้น คือ ที่ยังไม่ได้ฝึกหัด
ยังไม่ได้ฝึกฝน ยังไม่ได้อบรม ย่อมตกลงไปในเหวบ้าง ฉะนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๔๙/๑๖๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ... มนุษย์โลก^๑ รวมความว่า ผู้นั้น ... ในโลก เหมือนยานที่แล่นไป ฉะนั้น

คำว่า **ปุถุชน** ในคำว่า **ผู้รู้ทั้งหลายเรียก ... ว่า เป็นปุถุชนแล้ว** อธิบายว่า ชื่อว่าปุถุชน เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ชื่อว่าปุถุชน เพราะให้กิเลสหยาบเกิดขึ้น ชื่อว่าปุถุชน เพราะมีสักกายทิฏฐิอันหนาแน่นยังละไม่ได้ ชื่อว่าปุถุชน เพราะปฏิบัติต่อหน้าศาสดาหลายองค์ ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกคติทุกอย่างร้อยรัดไว้มาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะปรุงแต่งอกิสังฆารต่าง ๆ เป็นอันมาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกโอฆะกิเลสต่าง ๆ เป็นอันมากพัดพาไป ชื่อว่าปุถุชน เพราะเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนต่าง ๆ เป็นอันมาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกความเร่าร้อนต่าง ๆ เป็นอันมากแผดเผา ชื่อว่าปุถุชน เพราะกำหนด ยินดี ติดใจ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพัน ในกามคุณ ๕ เป็นอันมาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกนิเวรณ ๕ อย่างเป็นอันมาก หุ้มห่อ โอบล้อม ห้อมล้อม ครอบคลุม ปกคลุม บดบัง

คำว่า **ผู้รู้ทั้งหลายเรียก ... ว่า เป็นปุถุชนแล้ว** อธิบายว่า ผู้รู้ทั้งหลายเรียก คือ พุทฺธ บอกร แสดง ชี้แจง อย่างนี้ว่า เป็นปุถุชนแล้ว คือ ทราม ต่ำทราม นารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย รวมความว่า ผู้รู้ทั้งหลายเรียก ... ว่า เป็นปุถุชนแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้ใดในเบื้องต้นเที่ยวไปผู้เดียวแล้ว

(ต่อมา)เข้าไปเสพเมถุนธรรม ผู้รู้ทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า

เป็นปุถุชนแล้วในโลก เหมือนยานที่แล่นไป ฉะนั้น

[๕๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ยศและเกียรติในเบื้องต้นของภิกษุนั้นเสื่อมไป

ภิกษุเห็นสมบัติและวิบัตินี้แล้ว พึงศึกษาเพื่อละเมถุนธรรม

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๑๗๙ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

ว่าด้วยยศและเกียรติ

คำว่า **ยศและเกียรติ**ในเบื้องต้นของภิกษุนั้น**เสื่อมไป** อธิบายว่า
ยศ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ได้รับสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อม ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ในเบื้องต้น คือ ในคราวที่เป็นสมณะ นี้ชื่อว่ายศ

เกียรติ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ได้รับการสรรเสริญเกียรติคุณว่า เป็นบัณฑิต เป็นผู้ฉลาด มีปัญญา เป็นพหูสูตร มีถ้อยคำไพเราะ มีปฏิภาณดี เป็นผู้ทรงจำพระสูตรบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง เป็นผู้อยู่ป่า เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้งดฉันอาหารมื้อหลังเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ได้ปฐมฌานบ้าง เป็นผู้ได้ทุติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้ตติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้จตุตถฌานบ้าง เป็นผู้ได้อากาสนัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้วิญญาณัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้อากิญจัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติบ้าง ในเบื้องต้น คือ ในคราวที่เป็นสมณะนี้ชื่อว่าเกียรติ รวมความว่า ยศและเกียรติในเบื้องต้น

คำว่า ... **ของภิกษุนั้นเสื่อมไป** อธิบายว่า ต่อมา ภิกษุบอกลาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สิกขา กลับมาเป็นคฤหัสถ์ ยศและเกียรตินั้นของเธอ ย่อมเสื่อมไป คือ เสียไป ลื่นไป หมดไป สูญหาย สลายไป รวมความว่า ยศและเกียรติในเบื้องต้นของภิกษุนั้นเสื่อมไป

คำว่า **นี้** ในคำว่า **ภิกษุเห็นสมบัติและวิบัตินี้แล้ว พึงศึกษาเพื่อละเมถุนธรรม** อธิบายว่า ยศและเกียรติในเบื้องต้น คือ ในคราวที่เป็นสมณะ ความเสื่อมยศ ความเสื่อมเกียรติของเธอ ผู้บอกลาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สิกขา กลับมาเป็นคฤหัสถ์ในเวลาต่อมา คือ (เห็น)สมบัติและวิบัตินี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๗. ดิสมเมตเตยยสุตตนิทเทส

คำว่า **เห็นแล้ว** ได้แก่ แลเห็นแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้
กระจางแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว รวมความว่า เห็นสมบัติและวิบัตินี้แล้ว

ว่าด้วยสิกขา ๓

คำว่า **พึงศึกษา** ได้แก่ สิกขา ๓ คือ (๑) อธิศีลสิกขา (๒) อธิจิตตสิกขา
(๓) อธิปัญญาสิกขา

อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึศีล สรรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ สมบูรณ์
ด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมทานศึกษาในสิกขาบท
ทั้งหลายอยู่ คือ สีลขันธ์เล็ก^๑ สีลขันธ์ใหญ่^๒ ศีลเป็นที่พึง เป็นเบื้องต้น เป็นความ
ประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึง
พร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่าอธิศีลสิกขา

อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน
ที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ สงบระงับไปแล้ว
บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มี
วิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ ... บรรลุตติยฌาน ... บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มี
มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขาอยู่ นี้ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา

อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐ
หยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ
เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์" เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์สมุทัย" เธอรู้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๐/๔๘

^๒ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๐/๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกขนิโรธ” เอรุตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกขนิโรธ-
คามินีปฏิบัติทา” เอรุตามความเป็นจริงว่า “เหล่านี้าสวะ” เอรุตามความเป็น
จริงว่า “นี้อาสวสมุทัย” เอรุตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธ” เอรุตามความ
เป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิบัติทา” นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

คำว่า เมถุนธรรม อธิบายว่า ธรรมเนียมของอัสตบุรุษ ... ชื่อว่าเมถุนธรรม
เพราะเหตุ นั้น จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม^๑

คำว่า ภิษุเห็นสมบัติและวิบัตินี้แล้ว ฟังศึกษาเพื่อละเมถุนธรรม อธิบาย
ว่า ภิษุฟังศึกษาอริสสิลสิกขา อริจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เพื่อละ คือ เพื่อสงบ
สลัดทิ้ง ระวังเมถุนธรรม

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อภิษุนึกถึง ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่าฟังศึกษา
เมื่อเห็น ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าฟังศึกษา
เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อประกอบความเพียร ชื่อว่าฟังศึกษา
เมื่อตั้งสติ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่า
ฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้
ชื่อว่า ฟังศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ
ชื่อว่า ฟังศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าฟังศึกษา คือ ฟังประพฤติ
เอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมทานประพฤติ รวมความว่า ภิษุเห็นสมบัติ
และวิบัตินี้แล้ว ฟังศึกษาเพื่อละเมถุนธรรม ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ยศและเกียรติในเบื้องต้นของภิษุ นั้นเสื่อมไป

ภิษุเห็นสมบัติและวิบัตินี้แล้ว ฟังศึกษาเพื่อละเมถุนธรรม

[๕๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิษุ นั้น ถูกความดำริครอบงำ

ย่อมชอบเขาเหมือนคนกำพรา

ครันได้ยินคำดำหนิของคนอื่นแล้ว

ย่อมเป็นผู้ก่อเขิน เป็นผู้เขินนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๔๙/๑๖๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรมค]

๗. ติสสมตเตยยสุตตนิทเทส

ว่าด้วยข้อเสียของภิกษุ

คำว่า **ภิกษุนั้นถูกความดำริครอบงำ ย่อมชบเซาเหมือนคนกำพรวด** อธิบายว่า ภิกษุนั้น ถูกความดำริในกาม ความดำริในพยาบาท ความดำริในความเบียดเบียนกัน ความดำริตามทิฏฐิ กระทบ ครอบงำ คือ กลุ่มรุม ประกอบ ตบแต่ง ย่อมชบเซา คือ หงอยเหงา เชื่องซึม ซึมเศร้า เหมือนคนกำพรวด คนโง่ คนลุ่มหลง นกสูกจ้องจับหนอยอยู่ที่กิ่งไม้ ย่อมชบเซา หงอยเหงา เชื่องซึม ซึมเศร้า ฉันทิ สุนัขจิ้งจอกคอยจ้องจับปลาอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำ ย่อมชบเซา หงอยเหงา เชื่องซึม ซึมเศร้า ฉันทิ แมวคอยจ้องจับหนอยอยู่ตามรอยต่อ ที่ท่อน้ำ และที่ฝั่งน้ำมีเปลือกตม ย่อมชบเซา หงอยเหงา เชื่องซึม ซึมเศร้า ฉันทิ ล่าหลังเป็นแผล ย่อมชบเซา หงอยเหงา เชื่องซึม ซึมเศร้า อยู่ตามรอยต่อ ที่ท่อน้ำ และที่ฝั่งมีเปลือกตม ฉันทิ ภิกษุนั้นก็ฉันทินั้นเหมือนกัน เมื่อสึกแล้วถูกความดำริในกาม ความดำริในพยาบาท ความดำริในความเบียดเบียนกัน ความดำริตามทิฏฐิ กระทบ ครอบงำ คือ กลุ่มรุม ประกอบ ตบแต่ง ย่อมชบเซา คือ หงอยเหงา เชื่องซึม ซึมเศร้า เหมือนคนกำพรวด คนโง่ คนลุ่มหลง รวมความว่า ภิกษุนั้นถูกความดำริครอบงำ ย่อมชบเซาเหมือนคนกำพรวด

คำว่า **ของคนอื่น** ในคำว่า **ครั้นได้ยินเสียงตำหนิของคนอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้เก้อเขิน เป็นผู้เขินนั้น** อธิบายว่า อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอาจารย์ มิตร เพื่อนเห็น เพื่อนคบ หรือสหาย ตำหนิว่า "ผู้มีอายุ ไม่ใช่ลาภของท่านเลย ท่านเอาดีได้ยาก ที่ได้ศาสดาสูงส่งเห็นปานนี้ บวชในธรรมวินัยที่พระศาสดาตรัสไว้ดีแล้วอย่างนี้ ได้หมู่คณะที่ประเสริฐอย่างนี้ เพราะเหตุแห่งเมถุนธรรมอันเลว ก็บอกลาพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สิกขา กลับมาเป็นคฤหัสถ์ ท่านไม่มีศรัทธาในกุศลธรรม ไม่มีหิริในกุศลธรรม ไม่มีโอตตปปะในกุศลธรรม ไม่มีวิริยะในกุศลธรรม ไม่มีสติในกุศลธรรม ไม่มีปัญญาในกุศลธรรม" เธอ ครั้นได้ยิน คือ ได้ฟัง สำเนียง พิจารณา กำหนดซึ่งคำ คือ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำพรวดสอน ของคนเหล่านั้นแล้ว ย่อมเป็นผู้เก้อเขิน คือ ขวยเขิน อี๊ดอัด กระจาดใจ เสียใจ

คำว่า **เป็นผู้เขินนั้น** ได้แก่ ภิกษุนั้น เมื่อสึกแล้วเป็นผู้เขินนั้น คือเป็นผู้ชบเซาผู้นั้น ผู้ดำรงอย่างนั้น ผู้เป็นประการนั้น ผู้มีส่วนอย่างนั้น รวมความว่า ครั้นได้ยินคำตำหนิของคนอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้เก้อเขิน เป็นผู้เขินนั้น ด้วยเหตุที่นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

ภิกษุนั้น ถูกความด่าครองง่า

ย่อมชบเขาเหมือนคนกำพร้าว

ครั้นได้ยินคำด่าหนิของคนอื่นแล้ว

ย่อมเป็นผู้เก้อเขิน เป็นผู้เข่นนั้น

[๕๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ลำดับนั้น ภิกษุนั้นถูกถ้อยคำของคนอื่นดักเตือนแล้ว

ย่อมสร้างศีลตรา เราย่อมก้าวลงสู่ความเป็นคนพูดเท็จ

นี้แหละเป็นเครื่องทำให้ติดใหญ่ของเธอ

คำว่า ลำดับนั้น ในคำว่า ลำดับนั้น ภิกษุนั้นถูกถ้อยคำของคนอื่นดักเตือนแล้ว ย่อมสร้างศีลตรา เป็นบพสนธิ เป็นคำเชื่อมบพ เป็นคำที่ทำบพให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า ลำดับนั้น นี้เป็นคำเชื่อมบพหน้ากับบพหลังเข้าด้วยกัน

ว่าด้วยศีลตรา ๓ อย่าง

คำว่า ศีลตรา ได้แก่ ศีลตรา ๓ อย่าง คือ (๑) ศีลตราทางกาย (๒) ศีลตราทางวาจา (๓) ศีลตราทางใจ กายทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าศีลตราทางกาย วาจาทุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าศีลตราทางวาจา มโนทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าศีลตราทางใจ

คำว่า ถูกถ้อยคำของคนอื่นดักเตือนแล้ว อธิบายว่า ถูกอุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอาจารย์ มิตร เพื่อนเห็น เพื่อนคบ หรือสหายดักเตือน ก็พูดเท็จทั้งรู้อยู่ คือ พูดว่า "ท่านผู้เจริญ กระผมยินดีในการบวชอยู่แล้ว แต่กระผมต้องเลี้ยงดูมารดา เพราะเหตุนั้น กระผมจึงสึก" พูดว่า "กระผมต้องเลี้ยงดูบิดา ... ต้องเลี้ยงดูพี่ชายน้องชาย ... ต้องเลี้ยงดูพี่สาวน้องสาว ... ต้องเลี้ยงดูบุตร ... ต้องเลี้ยงดูธิดา ... ต้องเลี้ยงดูมิตร ... ต้องเลี้ยงดูอำมาตย์ ... ต้องเลี้ยงดูญาติ" พูดว่า "กระผมต้องเลี้ยงดูผู้ร่วมสายโลหิต ด้วยเหตุนี้ กระผมจึงสึก" ย่อมสร้าง คือ สร้างขึ้นให้เกิด ให้เกิดขึ้น ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นซึ่งศีลตราทางวาจาตั้งว่ามานี้ รวมความว่า ลำดับนั้น ภิกษุนั้นถูกถ้อยคำของคนอื่นดักเตือนแล้ว ย่อมสร้างศีลตรา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๗. ติสสมตเตยยสุตตนิทเทส

คำว่า **นี้แหละเป็นเครื่องทำให้ติดใหญ่ของเธอ** อธิบายว่า การกล่าวเท็จ ทั้งที่รู้ว่าเป็นเครื่องทำให้ติดใหญ่ คือ เป็นป่าใหญ่ เป็นดงใหญ่ เป็นทางกันดารใหญ่ เป็นดงทางขรุขระมาก เป็นทางคดมาก เป็นดงหล่มใหญ่ เป็นดงบ่อใหญ่ เป็นความ กังวลมากมาย เป็นเครื่องผูกพันใหญ่ของเธอ รวมความว่า นี้แหละเป็นเครื่องทำให้ ติดใหญ่ของเธอ

ว่าด้วยมุสาวาท

คำว่า **ยอมก้าวลงสู่ความเป็นคนพูดเท็จ** อธิบายว่า มุสาวาท ตรีสเรียกว่า ความเป็นคนพูดเท็จ คนบางคนในโลกนี้ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลาง หมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยาน ซักถามว่า "ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น" บุคคลนั้นไม่รู้ก็พูดว่า "รู้" หรือรู้ก็พูดว่า "ไม่รู้" ไม่เห็นก็พูดว่า "เห็น" หรือเห็นก็พูดว่า "ไม่เห็น" เขาพูดเท็จทั้งที่รู้เพราะตน เป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่อำมิสเล็กน้อยบ้าง ด้วยประการฉะนี้ นี้ตรีสเรียกว่า ความเป็นคนพูดเท็จ

อีกนัยหนึ่ง มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ

๑. ก่อนพูดเธอก็รู้ว่า เรารู้พูดเท็จ
๒. กำลังพูดก็รู้ว่า เรากำลังพูดเท็จ
๓. พูดแล้วก็รู้ว่า เราพูดเท็จแล้ว

มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๓ อย่างเหล่านี้

อีกนัยหนึ่ง มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๔ อย่าง ... ด้วยอาการ ๕ อย่าง ... ด้วยอาการ ๖ อย่าง ... ด้วยอาการ ๗ อย่าง ...

มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๘ อย่าง คือ

๑. ก่อนพูดเธอก็รู้เลยว่า เรารู้พูดเท็จ
๒. กำลังพูดก็รู้ว่า เรากำลังพูดเท็จ
๓. พูดแล้วก็รู้ว่า เราพูดเท็จแล้ว
๔. ปิดบังทีฏฐิ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

๕. ปิดบังความพอใจ

๖. ปิดบังความชอบใจ

๗. ปิดบังความสำคัญ

๘. ปิดบังความจริง

มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๘ อย่างเหล่านี้

คำว่า **ยอมก้าวลงสู่ความเป็นคนพูดเท็จ** ได้แก่ ยอมก้าวลง คือ ยอมหยั่งลง
หยั่งลงเฉพาะ เข้าถึงความเป็นคนพูดเท็จ รวมความว่า ยอมก้าวลงสู่ความเป็นคน
พูดเท็จ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ลำดับนั้น ภิกษุ นั้นถูกถ้อยคำของคนอื่นตักเตือนแล้ว

ยอมสร้างศีลตรา เธอยอมก้าวลงสู่ความเป็นคนพูดเท็จ

นี้แหละเป็นเครื่องทำให้ติดใหญ่ของเธอ

[๕๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุ (ในเมืองต้น) ได้สมญานามว่า เป็นบัณฑิต

อธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียว

ต่อมา เธอประกอบในเมถุนธรรม

ก็จกมัวหมอง เหมือนกับคนโง่ ฉะนั้น

ว่าด้วยต้นตรงปลายคด

คำว่า **ภิกษุ(ในเมืองต้น) ได้สมญานามว่า เป็นบัณฑิต** อธิบายว่า ภิกษุ
บางรูปในธรรมวินัยนี้ ได้รับการสรรเสริญเกียรติคุณว่า เป็นบัณฑิต คือ เป็นผู้ฉลาด
มีปัญญา เป็นพหูสูต มีถ้อยคำไพเราะ มีปฏิภาณดี เป็นผู้ทรงจำพระสูตรบ้าง เป็นผู้
ทรงจำพระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง ... เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตน-
สมาบัติบ้าง ในเมืองต้น คือ ในคราวที่เป็นสมณะ ซึ่งผู้คนรู้จักกัน รู้จักกันทั่ว ชื่อว่า
ได้สมญานามอย่างนี้ รวมความว่า ภิกษุ(ในเมืองต้น) ได้สมญานามว่า เป็นบัณฑิต

คำว่า **อธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียว** อธิบายว่า ได้อธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียว
ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๗. ติสสมุตเตยยสุตตนิทเทส

๑. ด้วยการบวช

๒. ด้วยการละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ

ภิกษุอธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียวด้วยการบวช เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุตัดความกังวลเรื่องการครองเรือนทั้งหมด ... ภิกษุอธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียวด้วยการบวช เป็นอย่างนี้^๑

ภิกษุอธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียวด้วยการละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุนั้น เมื่อเป็นนักรบวชแล้วอย่างนี้ผู้เดียว ก็ใช้สอยเสนาสนะที่เป็นป่า ละเมาะและป่าทึบ อันสงัด ... ภิกษุอธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียวด้วยการละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นอย่างนี้ รวมความว่า อธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียว^๒

คำว่า **ต่อมา เธอประกอบในเมถุนธรรม** อธิบายว่า ธรรมเนียมของอัสติบุตรุษ คือ ธรรมเนียมของชาวบ้าน ... ชื่อว่าเมถุนธรรม เพราะเหตุนั้น จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม^๓

คำว่า **ต่อมา เธอประกอบในเมถุนธรรม** อธิบายว่า ต่อมา เธอก็บอกลา พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สิกขา กลับมาเป็นคฤหัสถ์ ประกอบ คือ ประกอบทั่ว ประกอบทั่วถึง ประกอบพร้อมในเมถุนธรรม รวมความว่า ต่อมา เธอประกอบใน เมถุนธรรม

ว่าด้วยการลงโทษ

คำว่า **ก็จักมัวหมอง เหมือนกับคนโง่** ฉะนั้น อธิบายว่า จักลำบาก จักมัวหมอง คือ เศร้าหมอง เหมือนคนกำพรา คนโง่ คนลุ่มหลง คือ ฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ตัดช่องย่องเบาบ้าง ขโมยยกเค้าบ้าง ปล้นบ้านบ้าง ตักจี๋ในทางเปลี่ยวบ้าง ละเมิดภรรยาของผู้อื่นบ้าง พุดเท็จบ้าง จักลำบาก จักมัวหมอง คือ เศร้าหมอง แม้อย่างนี้ พระราชาก็รับสั่งให้จับเขาลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ ให้เขียนด้วยแล้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๕๑/๑๗๗

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๕๑/๑๗๗

^๓ ดูรายละเอียดข้อ ๔๙/๑๖๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๗. ติสสมตเตยยสุตตนิทเทส

บ้าง ให้เขียนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศิระษะบ้าง ถลกหนังศิระษะแล้วขีดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวรดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงขั้วเอว ทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข้าแล้วเสียบหลาวทั้งห้าทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง เจียนเนื้อออกเป็นแวน ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เจียนหนัง เนื้อ เอ็น ออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขามนุได้รอบบ้าง ทบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั้งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศิระษะออกด้วยดาบบ้าง เธอจ๊กลำบาก จ๊กมัวหมอง คือ เศร้าหมอง อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เธอถูกกามตัณหาครอบงำ ถูกกามตัณหาตรึงใจไว้แล้ว เมื่อจะแสวงหาโภคทรัพย์ ก็ต้องแล่นเรือออกไปสูมหาสมุทร ฝ่าหนาว ฝ่าร้อน ถูกสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานเบียดเบียนเอาบ้าง ถูกความหิว กระทบกตตันอยู่ ก็ต้องเดินทางไปคุมพริ้ว ตักโกลริ้ว(ตะกั่วปลา) ตักกสิลริ้ว กาลมขริ้ว ปรริ้ว เวสงครริ้ว เวรราปถริ้ว ชวารริ้ว ตามลิ่งริ้ว(นครศรีธรรมราช) วังครริ้ว เอฬัพันธนริ้ว สุวรรณภูริ้ว สุวรรณภูมิริ้ว ตัมพปาณริ้ว สุปปาทกรริ้ว เภรักจจริ้ว สุริฎฐริ้ว กังคโลกรริ้ว กังคนริ้ว ปรมงังคนริ้ว โยนริ้ว ปินริ้ว วินกรริ้ว มุลปทริ้ว เดินทางไปยังทะเลทรายที่ต้องหมายด้วยดาว คลานไปด้วยเข่า เดินทางด้วยแพะ เดินทางด้วยแกะ ไปด้วยการตอกหลักผูกเชือกโหนไป ไปด้วยร่ม เดินทางด้วยการตัดไม้ไผ่ทำพะองสำหรับป็น เดินทางอย่างนก เดินทางอย่างหนู ไปตามซอกเขา ใต้ไปตามลำหวาย เธอจ๊กลำบาก จ๊กมัวหมอง คือ เศร้าหมอง อย่างนี้บ้าง

เมื่อแสวงหาไม่ได้ก็ต้องเสวยทุกข์และโทมนัสที่มีการไม่ได้เป็นต้นเหตุ เธอจ๊กลำบาก จ๊กมัวหมอง คือ เศร้าหมอง อย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๗. ดิสังเมตเตยยสุตตนิทเทส

เธอ เมื่อแสวงหาได้มา และครั้นได้แล้ว ก็ยังต้องเสวยทุกข์และโทมนัส ที่มีการ
ต้องรักษาเป็นมูลเหตุบ้าง ด้วยความหวาดหวั่นว่า "อย่างไรหนอ พระราชาจะไม่พึง
ริบโภคทรัพย์ของเรา โจรจะไม่พึงปล้น ไฟจะไม่พึงไหม้ น้ำจะไม่พึงพัดพาไป ทายาท
ที่ไม่เป็นที่รักจะไม่พึงลักเอาไป" เมื่อรักษาคุ่มครองอยู่อย่างนี้ โภคทรัพย์ ย่อมเสื่อม
ค่าลง เธอต้องเสวยทุกข์และโทมนัส ที่มีความพลัดพรากเป็นมูล ก็จักลำบาก จัก
มัวหมอง คือ เศร้าหมอง อย่างนี้บ้าง รวมความว่า ต่อมา เธอประกอบในเมถุนธรรม
ก็จักมัวหมอง เหมือนกับคนโง่ ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุ(ในเบื้องต้น) ได้สมญานามว่า เป็นบัณฑิต

อธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียว

ต่อมา เธอประกอบในเมถุนธรรม

ก็จักมัวหมอง เหมือนกับคนโง่ ฉะนั้น

[๕๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**มุนีรู้โทษนี้แล้ว ในคราวเป็นคฤหัสถ์ก่อนบวชในธรรมวินัยนี้
พึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มั่นคง ไม่พึงเข้าไปเสพเมถุนธรรม**

ว่าด้วยปฏิบัติทาของมุนี

คำว่า นี้ ในคำว่า **มุนีรู้โทษนี้แล้ว ในคราวเป็นคฤหัสถ์ก่อนบวชในธรรมวินัย**
นี้ อธิบายว่า ยศ และเกียรติ ในเบื้องต้น คือ ในคราวที่เป็นสมณะ ความเสื่อมยศ
ความเสื่อมเกียรติ ของเธอผู้บอกลาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สิกขา กลับมา
เป็นคฤหัสถ์ในเวลาต่อมา คือ(รู้)วิบัติแห่งสมบัตินี้

คำว่า **รู้แล้ว** ได้แก่ รู้แล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว
ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว

คำว่า **มุนี** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ...
ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและค้นหาจุดตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๗๑

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า :๑๘๙ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสูตรนิตเทส

คำว่า ในธรรมวินัยนี้ ได้แก่ ในทิวสนี้ ในความถูกใจนี้ ความพอใจนี้ ความยึดถือนี้ ธรรมนี้ วินัยนี้ ธรรมวินัยนี้ ปาพจน์นี้ พรหมจรรย์นี้ สัตถุศาสน์นี้ อัฏฐกาณนี้ มนุษยโลกนี้ รวมความว่า มุณีรู้โทษนี้แล้ว ในคราวเป็นคฤหัสถ์ก่อนบวช ในธรรมวินัยนี้

คำว่า พึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มันคง อธิบายว่า พึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มันคงด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. ด้วยการบวช

๒. ด้วยการละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ

มุณีพึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มันคงด้วยการบวช เป็นอย่างไร

คือ มุณีตัดความกังวลเรื่องการครองเรือน ตัดความกังวลเรื่องบุตรภรรยา ตัดความกังวลเรื่องญาติ ตัดความกังวลเรื่องมิตรและอำมาตย์ ตัดความกังวลเรื่องการสะสมทั้งหมด โคนผมและหนวดแล้ว นุ่งห่มผ้ากาสาวะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เข้าถึงความไม่กังวลแล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียว คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปผู้เดียว มุณี ชื่อว่าพึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มันคงด้วยการบวช เป็นอย่างนี้

มุณีพึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มันคงด้วยการละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นอย่างไร

คือ มุณินั้น เมื่อเป็นนักบวชแล้วอย่างนี้ผู้เดียว พึงใช้สอยเสนาสนะที่เป็นป่าละเมาะและป่าทึบอันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น เธอเดินรูปเดียว ยืนรูปเดียว นั่งรูปเดียว นอนรูปเดียว เข้าหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาตรูปเดียว กลับมารูปเดียว นั่งในที่ลับรูปเดียว อธิษฐานจงกรมรูปเดียว พึงเที่ยวไปผู้เดียว คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปผู้เดียว มุณี ชื่อว่าพึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มันคงด้วยการละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นอย่างนี้

คำว่า พึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มันคง ได้แก่ พึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มันคง คือ พึงทำให้ยังยืน มีการสมาทานมันคง มีการสมาทานไม่คลอนแคลนในกุศลธรรมทั้งหลาย รวมความว่า พึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มันคง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๗. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่พึงเข้าไปเสพเมถุนธรรม** อธิบายว่า ธรรมเนียมของอัสตินุรุช คือ ธรรมเนียมของชาวบ้าน ... ชื่อว่าเมถุนธรรม เพราะเหตุนั้น จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม^๑ มุนี ไม่พึงเสพ คือ ไม่พึงเสพเป็นนิจ ไม่พึงชองเสพ ไม่พึงเสพเฉพาะ ไม่พึงประพฤติ ไม่พึงประพฤติโดยเอื้อเพื่อ ไม่พึงสมათานประพฤติซึ่งเมถุนธรรม รวมความว่า ไม่พึงเข้าไปเสพเมถุนธรรม ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุนีรู้โทษนี้แล้ว ในคราวเป็นคฤหัสถ์ก่อนบวชในธรรมวินัยนี้
 พึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มั่นคง ไม่พึงเข้าไปเสพเมถุนธรรม
 [๕๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**บุคคลพึงศึกษาวิเวกนั้นแหละ เพราะการประพฤติวิเวกนี้
 เป็นกิจสูงสุดของพระอริยะทั้งหลาย**

**ไม่พึงสำคัญตนว่า เราเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยการประพฤติวิเวกนั้น
 ผู้มันแล ชื่อว่าอยู่ใกล้นิพพาน**

คำว่า **วิเวก** ในคำว่า **พึงศึกษาวิเวกนั้นแหละ** ได้แก่ วิเวก ๓ อย่าง คือ

๑. กายวิเวก
๒. จิตตวิเวก
๓. อุปธิวิเวก

กายวิเวก เป็นอย่างไร ... นี้ชื่อว่าอุปธิวิเวก^๒

กายวิเวก ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีกายหลีกออกแล้ว ยืนตียิ่งในเนกขัมมะ จิตตวิเวก ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีจิตบริสุทธิ์ ถึงความเป็นผู้ผ่องแผ้วยิ่ง และอุปธิวิเวกย่อมมีแก่บุคคลผู้ปราศจากอุปธิ บรรลุนิพพานอันปราศจากปัจจัยปรุงแต่ง

คำว่า **ศึกษา** ได้แก่ ศึกษา ๓ คือ

๑. อธิศีลศึกษา
๒. อธิจิตตศึกษา
๓. อธิปัญญาศึกษา ... นี้ชื่อว่าอธิปัญญาศึกษา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๕๐/๑๗๒

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๗/๓๒-๓๔

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๗. ติสสมตเตยยสดตนิทเทส

คำว่า **ฟังศึกษาวิเวกนั้นแหละ** ได้แก่ ฟังศึกษา คือ ฟังประพฤติเอื้อเพื่อประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพฤติวิเวกนั้นแหละ รวมความว่า ฟังศึกษาวิเวกนั้นแหละ

คำว่า **เพราะการประพฤติวิเวกนี้ เป็นกิจสูงสุดของพระอริยะทั้งหลาย** อธิบายว่า พระพุทธเจ้า พระพุทธสาวก และพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสเรียกว่า พระอริยะ

การประพฤติวิเวก เป็นกิจยอดเยี่ยม ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด ของพระอริยะทั้งหลาย รวมความว่า เพราะการประพฤติวิเวกนี้เป็นกิจสูงสุดของพระอริยะทั้งหลาย

คำว่า **ไม่ฟังสำคัญตกว่า เราเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยการประพฤติวิเวกนั้น** อธิบายว่า ไม่ฟังทำการยกตน ไม่ฟังทำการอวดตน ไม่ฟังทำการถือตัว ไม่ฟังทำความแข็งกร้าว ไม่ฟังทำความกระด้าง ด้วยการประพฤติวิเวกนั้น คือ ไม่ฟังให้เกิดความถือตัว ไม่ฟังทำความผูกพัน ด้วยการประพฤติวิเวกนั้น ได้แก่ ไม่ควรเป็นคนแข็งกระด้าง เป็นคนเยอหยิ่ง เป็นคนหัวสูง ด้วยการประพฤติวิเวกนั้น รวมความว่า ไม่ฟังสำคัญตกว่า เราเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยการประพฤติวิเวกนั้น

คำว่า **ผู้นั้นแล ชื่อว่าอยู่ใกล้นิพพาน** อธิบายว่า ผู้นั้น อยู่ใกล้ คือ อยู่ใกล้ชิด อยู่ใกล้เคียง อยู่ไม่ไกล เข้าไปใกล้นิพพาน รวมความว่า ผู้นั้นแล ชื่อว่าอยู่ใกล้นิพพาน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลฟังศึกษาวิเวกนั้นแหละ เพราะการประพฤติวิเวกนี้
เป็นกิจสูงสุดของพระอริยะทั้งหลาย
ไม่ฟังสำคัญตกว่า เราเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยการประพฤติวิเวกนั้น
ผู้นั้นแล ชื่อว่าอยู่ใกล้นิพพาน

[๕๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**หมู่สัตว์ผู้ติดใจในกามทั้งหลาย ย่อมยินดีมนีผู้ว่าง
ประพฤติอยู่ ไม่มุ่งหวังกามทั้งหลาย ผู้ข้ามโอชะได้แล้ว**

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๗. ติสสมेतเตยยสุตตนิทเทส

คำว่า **ผู้ว่าง** ในคำว่า **มุนีผู้ว่าง ประพตติอยู่** อธิบายว่า ผู้ว่าง คือ สงัด
 เจียบ ได้แก่ ผู้ว่าง คือ สงัด เจียบจากกายทุจจริต ... วจิทุจจริต ... มโนทุจจริต ... ราคะ ..
 โทสะ ... โมหะ ... โภคะ ... อุปนาหะ ... มัคคะ ... ปฬาสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ...
 มายา ... สาถะเยยะ ... ถัมภะ ... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ...
 กิเลสทุกชนิด ... ทุจจริตทุกทาง... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อน
 ทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ผู้ว่าง คือ สงัด เจียบจากอกุศลลาภสังขาร
 ทุกประเภท^๑

คำว่า **มุนี** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ...
 ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและดับหนาดุจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๒

คำว่า **ประพตติอยู่** ได้แก่ ประพตติอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
 ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า มุนีผู้ว่าง ประพตติอยู่

คำว่า **ไม่มุ่งหวังกามทั้งหลาย** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม
 (๒) กิเลสกาม ... เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ... เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๓

มุนีกำหนดรู้วัตถุกาม ละ คือ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่
 มีอีกซึ่งกิเลสกาม ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลาย คือ เป็นผู้สละกามแล้ว คายกามแล้ว
 ปล่อยกามแล้ว ละกามแล้ว สลัดทิ้งกามแล้ว ได้แก่ เป็นผู้คลายความกำหนัดแล้ว
 สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว เป็นผู้
 หมดความอยากแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว มีदनอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า
 ไม่มุ่งหวังกามทั้งหลาย

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำแปลจากข้อ ๕/๑๗

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๗๑

^๓ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๑-๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๗. ติสสมตเตยยสุตตนิทเทส

คำว่า หมุสัตว์ ในคำว่า หมุสัตว์ผู้ติดใจในกามทั้งหลาย ย่อมยินดี ... ผู้ข้ามโอชะได้แล้ว เป็นชื่อเรียกสัตว์ หมุสัตว์ผู้กำหนด ยินดี ติดใจ คือ สยบ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในกามทั้งหลาย สัตว์เหล่านั้น ย่อมต้องการ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง มุ่งผู้ข้าม คือ ผู้ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นซึ่งกาโมชะ ภโวชะ ทิฏฐโลชะ อวิชโชชะ ทางแห่งสงสารทั้งปวง ได้แล้ว ถึงฝั่ง บรรลุฝั่ง ถึงที่สุด บรรลุที่สุด ถึงส่วนสุด บรรลุส่วนสุด ถึงท้ายสุด บรรลุท้ายสุด ถึงที่ปกป้อง บรรลุที่ปกป้อง ถึงที่ป้องกัน บรรลุที่ป้องกัน ถึงที่ หลีกเร้น บรรลุที่หลีกเร้น ถึงที่พึง บรรลุที่พึง ถึงที่ไม่มีภัย บรรลุที่ไม่มีภัย ถึงที่ไม่จติ บรรลุที่ไม่จติ ถึงอมตธรรม บรรลุอมตธรรม ถึงนิพพาน บรรลุนิพพาน เปรียบเหมือนพวกลูกหนี้ ย่อมปรารถนา ยินดี ความเป็นผู้หมดหนี้ ฉันทใจ พวกที่ป่วยไข้ ย่อมปรารถนา ยินดี ความเป็นผู้หายโรค ฉันทใจ พวกที่ติดอยู่ในเรือนจำ ย่อมปรารถนา ยินดี ความพ้นจากเรือนจำ ฉันทใจ พวกทาส ย่อมปรารถนา ยินดี ความเป็นไท ฉันทใจ พวกคนเดินทางกันดาร ย่อมปรารถนา ยินดี ภาคพื้นที่เกษม ฉันทใจ หมุสัตว์ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เป็นผู้กำหนด ยินดี ติดใจ คือ สยบ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในกามทั้งหลาย หมุสัตว์เหล่านั้น ย่อมต้องการ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง มุ่งผู้ข้าม คือ ผู้ข้ามขึ้น ข้ามพ้นกาโมชะ ... ภโวชะ ... ถึงนิพพาน บรรลุนิพพาน รวมความว่า หมุสัตว์ผู้ติดใจในกามทั้งหลาย ย่อมยินดี ... ผู้ข้ามโอชะได้แล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

หมุสัตว์ผู้ติดใจในกามทั้งหลาย ย่อมยินดีมีผู้ว่าง
ประพฤติด้อย ไม่มุ่งหวังกามทั้งหลาย ผู้ข้ามโอชะได้แล้ว

ตีสสมตเตยยสุตตนิทเทสที่ ๗ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

๘. ปสุรสุตตนิทเทส^๑

อธิบายปสุรสุต

ว่าด้วยปริพาชกชื่อว่าปสุระ

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายปสุรสุต ดังต่อไปนี้

[๕๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สมณพราหมณ์เป็นอันมาก

ย่อมกล่าวความหมัดจดในธรรมนี้เท่านั้น

ไม่กล่าวความหมัดจดในธรรมเหล่าอื่น

บุคคลอาศัยศาสดาใด ก็กล่าวศาสนันว่าดีงาม

ในเพราะทิวฏฐิของตนนั้น เป็นผู้ตั้งอยู่ในปัจเจกสังขะ

คำว่า ย่อมกล่าวความหมัดจดในธรรมนี้เท่านั้น อธิบายว่า ย่อมกล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจง ความหมัดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปในธรรมนี้เท่านั้น ได้แก่ กล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจงความหมัดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ ... โลกไม่เที่ยง ... โลกมีที่ สุด ... โลกไม่มีที่ สุด ... ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ... ชีวะ^๒กับสรีระเป็นคนละอย่างกัน ... หลังจากตายแล้วตถาคต^๓เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก และไม่เกิดอีก” ... ย่อมกล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจงความหมัดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี้เท่านั้น จริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า ย่อมกล่าว ความหมัดจดในธรรมนี้เท่านั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๘๓๑-๘๔๑/๕๙๖-๕๙๘

^๒ ชีวะ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๖/๗๗

^๓ ตถาคต ดูเชิงอรรถข้อ ๑๖/๗๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่กล่าวความหมดจดในธรรมเหล่าอื่น** อธิบายว่า ย่อมทั้ง ละทิ้ง ทอดทิ้ง วาทะอื่นทุกอย่าง นอกจากศาสดา ธรรมที่ศาสดากล่าวสอน หมุ่คณะ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรคของตน กล่าวอย่างนี้ คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงอย่างนี้ว่า “ศาสดานั้นมิใช่สัพพัญญู ธรรมมิใช่ศาสดากล่าวสอนไว้ดีแล้ว หมุ่คณะมิใช่ผู้ปฏิบัติดีแล้ว ทิฏฐิมิใช่สิ่งที่เจริญ ปฏิปทามิใช่ศาสดาบัญญัติไว้ดีแล้ว มรรคมิใช่ทางนำออกจากทุกข์ ในธรรมนั้นไม่มีความหมดจด ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป หรือความหลุดพ้นไป คือ ในธรรมนั้น สัตว์ทั้งหลาย ย่อมหมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หรือหลุดพ้นไปไม่ได้ สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้เลว คือ ทราหม ต่ำทราหม น่ารังเกียจ หยาบช้ำ ต่ำต้อย” รวมความว่า ไม่กล่าวความหมดจดในธรรมเหล่าอื่น

คำว่า **บุคคลอาศัยศาสดาใด** ในคำว่า **บุคคลอาศัยศาสดาใด ก็กล่าวศาสดานั้นว่าดีงาม ในเพราะทิฏฐิของตนนั้น** อธิบายว่า อาศัย คือ อิงอาศัย ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อศาสดา ธรรมที่ศาสดากล่าวสอน หมุ่คณะ ปฏิปทา มรรคใด

คำว่า **ในเพราะทิฏฐิของตนนั้น** ได้แก่ ในเพราะทิฏฐิของตน คือ ในความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน

คำว่า **กล่าวว่่าดีงาม** ได้แก่ กล่าวว่่างาม คือ กล่าวว่่าดี กล่าวว่่าฉลาด กล่าวว่่าเป็นนักปราชญ์ กล่าวว่่ามีญาณ กล่าวว่่ามีเหตุผล กล่าวว่่ามีคุณลักษณะ กล่าวว่่าเหมาะแก่เหตุ กล่าวว่่าสมฐานะ ในเพราะลัทธิของตน รวมความว่า บุคคลอาศัยศาสดาใด ก็กล่าวศาสดานั้นว่าดีงาม ในเพราะทิฏฐิของตนนั้น

คำว่า **สมณพราหมณ์เป็นอันมาก ... เป็นผู้ตั้งอยู่ในปัจเจกสัจจะ** อธิบายว่า สมณพราหมณ์เป็นอันมาก เป็นผู้ตั้งอยู่ คือ เป็นผู้ตั้งมั่น ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อในปัจเจกสัจจะ ได้แก่ ตั้งอยู่ คือ ตั้งมั่น ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจ เชื่อว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ ... โลกไม่เที่ยง” ... ตั้งอยู่ คือ ตั้งมั่น ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่า เกิดอีกก็มีไซ้ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไซ้ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า สมณพราหมณ์เป็นอันมาก ... เป็นผู้ตั้งอยู่ในปัจเจกสัจจะ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

สมณพราหมณ์เป็นอันมาก

ย่อมกล่าวความหมดจดในธรรมนี้เท่านั้น

ไม่กล่าวความหมดจดในธรรมเหล่าอื่น

บุคคลอาศัยศาสดาใด ก็กล่าวศาสนันว่าดีงาม

ในเพราะทิวฏฐิของตนนั้น เป็นผู้ตั้งอยู่ในปัจเจกสัจจะ

[๖๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นคนอยากพูด

เข้าไปสู่อริษัษแล้ว จับคู่ กล่าวหากันและกันว่า เป็นคนพาล

สมณพราหมณ์เหล่านั้นอาศัยสิ่งอื่นแล้ว

ย่อมกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน

อยากได้ความสรรเสริญ ก็กล่าวยกตนว่า เป็นผู้ฉลาด

ว่าด้วยการยกวาทะ

คำว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นคนอยากพูด ในคำว่า สมณพราหมณ์
เหล่านั้นเป็นคนอยากพูด เข้าไปสู่อริษัษแล้ว อธิบายว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น
เป็นคนอยากพูด คือ เป็นคนต้องการพูด ประสงค์จะพูด มุ่งหมายจะพูด เทียวแสวงหา
การพูด

คำว่า เข้าไปสู่อริษัษแล้ว ได้แก่ เข้าไปแล้ว คือ ก้าวลงแล้ว แทรกเข้าไปแล้ว
เข้าถึงแล้ว ซึ่งขัดตียบริษัษ พราหมณบริษัษ คหบดีบริษัษ สมณบริษัษ รวมความว่า
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นคนอยากพูด เข้าไปสู่อริษัษแล้ว

คำว่า จับคู่ ในคำว่า จับคู่ กล่าวหากันและกันว่า เป็นคนพาล อธิบายว่า
คน ๒ พวก คนก่อการทะเลาะกัน ๒ ฝ่าย คนก่อการบาดหมางกัน ๒ ฝ่าย
คนก่อการอื้อฉาวกัน ๒ ฝ่าย คนก่อการวิวาทกัน ๒ ฝ่าย คนก่ออริกรรมกัน ๒ ฝ่าย
คนว่ากล่าวกัน ๒ ฝ่าย คนโต้เถียงกัน ๒ ฝ่าย คนเหล่านั้น กล่าวหา คือ เห็น
แลเห็น เฟ่งพินิจ พิจารณาตู่กันและกัน โดยความเป็นคนพาล คือ โดยความเป็น
คนเลว ทราม ต่ำทราม นารังเกียจ หยาบเข้า ต่ำต้อย รวมความว่า จับคู่ กล่าวหา
กันและกันว่า เป็นคนพาล

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

คำว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นอาศัยสิ่งอื่นแล้ว ย่อมกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน
อธิบายว่า อาศัย คือ อิงอาศัย ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อศาสดา ธรรมที่ศาสดา
กล่าวสอน หมู่คณะ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรคอื่น

ความทะเลาะกัน ความบาดหมางกัน ความแก่งแย่งกัน ความวิวาทกัน
การมุ่งร้ายกัน ตรัสเรียกว่า ถ้อยคำที่ขัดแย้งกัน

อีกนัยหนึ่ง คำว่า ถ้อยคำขัดแย้งกัน ได้แก่ ถ้อยคำที่ไม่นุ่มนวล อธิบายว่า
สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมกล่าว คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงถ้อยคำขัดแย้งกัน
คือ คำทะเลาะกัน คำบาดหมางกัน คำแก่งแย่งกัน คำวิวาทกัน คำมุ่งร้ายกัน
รวมความว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นอาศัยสิ่งอื่นแล้ว ย่อมกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน

คำว่า **อยากได้ความสรรเสริญ** ในคำว่า **อยากได้ความสรรเสริญ** ก็กล่าว
ยกตนว่าเป็นผู้ฉลาด อธิบายว่า **อยากได้ความสรรเสริญ** คือ ต้องการความสรรเสริญ
ประสงค์ความสรรเสริญ มุ่งหมายความสรรเสริญ เทียวแสวงหาความสรรเสริญ

คำว่า **ก็กล่าวยกตนว่าเป็นผู้ฉลาด** ได้แก่ กล่าวยกตนว่าเป็นผู้ฉลาด คือ
กล่าวว่าเป็นบัณฑิต กล่าวว่าเป็นนักปราชญ์ กล่าวว่ามีญาณ กล่าวว่ามีเหตุผล
กล่าวว่ามีคุณลักษณะ กล่าวว่ามีคุณลักษณะ กล่าวว่ามีคุณลักษณะ กล่าวว่ามีคุณลักษณะ
รวมความว่า **อยากได้ความสรรเสริญ** ก็กล่าวยกตนว่าเป็นผู้ฉลาด ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นคนอยากพูด

เข้าไปสู่บริษัทแล้ว จับคู่ กล่าวหากันและกันว่า เป็นคนพาล

สมณพราหมณ์เหล่านั้นอาศัยสิ่งอื่นแล้ว

ย่อมกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน

อยากได้ความสรรเสริญ ก็กล่าวยกตนว่าเป็นผู้ฉลาด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

[๖๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

คนผู้ประกอบถ้อยคำ(เพื่อกล่าว)ในท่ามกลางบริษัท
เมื่ออยากได้ความสรรเสริญ ย่อมเป็นผู้ลั้งเลใจ
เป็นผู้ก่อเขิน ในเมื่อถูกค้ำดกไป ย่อมโกรธเคือง
เพราะค่านินทา แสวงหาข้อแก้ตัว

ว่าด้วยแพ้วาทะแล้วขัดเคือง

คำว่า **คนผู้ประกอบถ้อยคำ(เพื่อกล่าว)ในท่ามกลางบริษัท** อธิบายว่า
 คนผู้ประกอบ คือ เตรียมตัว เตรียมพร้อม รวบรวม เรียบเรียง ถ้อยคำของตนเพื่อ
 กล่าวในท่ามกลางชัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท หรือสมณบริษัท
 รวมความว่า **คนผู้ประกอบถ้อยคำ(เพื่อกล่าว)ในท่ามกลางบริษัท**

คำว่า **เมื่ออยากได้ความสรรเสริญ** ในคำว่า **เมื่ออยากได้ความสรรเสริญ**
ย่อมเป็นผู้ลั้งเลใจ อธิบายว่า เมื่ออยากได้ คือ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง
 ความสรรเสริญ คือ ความชมเชย ความมีเกียรติ ความยกย่องคุณความดี

คำว่า **ย่อมเป็นผู้ลั้งเลใจ** อธิบายว่า ก่อนตอบโต้ ย่อมสงสัย ลั้งเลใจ คือ
 ก่อนตอบโต้ ย่อมสงสัย ลั้งเลใจ อย่างนี้ว่า “เราจักมีชัย หรือปราชัยหนอ จักข่มเขา
 อย่างไร จักทำลัทธิตของเราให้เลิกลอยได้อย่างไร จักทำให้พิเศษได้อย่างไร จักทำให้
 พิเศษยิ่งขึ้นไปได้อย่างไร จักทำการผูกมัดได้อย่างไร จักทำความผ่อนคลายได้อย่างไร
 จักทำความตัดรอนได้อย่างไร จักตีชานาบาทเขาได้อย่างไร” รวมความว่า เมื่อ
 อยากได้ความสรรเสริญ ย่อมเป็นผู้ลั้งเลใจ

คำว่า **เป็นผู้ก่อเขิน ในเมื่อถูกค้ำดกไป** อธิบายว่า บริษัท สมาชิกของ
 บริษัท ผู้พิจารณาปัญหา เป็นผู้มีเหตุผล ย่อมคัดค้านให้ตกไป คือ คัดค้านให้ตกไป
 โดยอรรถว่า “คำที่ท่านพูดไร้ความหมาย” คัดค้านให้ตกไปโดยพยัญชนะว่า “สิ่งที่
 ท่านพูดแล้วไม่ถูกต้องโดยพยัญชนะ” คัดค้านให้ตกไปทั้งโดยอรรถและพยัญชนะว่า
 “สิ่งที่ท่านพูดแล้วไม่ถูกต้องทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ” คัดค้านให้ตกไปว่า “อรรถที่
 ท่านนำมาไม่ถูกต้อง พยัญชนะที่ท่านยกขึ้นมาไม่ถูกต้อง ทั้งอรรถและพยัญชนะที่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

ท่านนำมาและยกขึ้นมาไม่ถูกต้อง ความขมผู้อื่นท่านยังมีได้ทำ การทำลัทธิให้เลิศ
 ลอยท่านยังทำไม่ดี ความพิเศษท่านยังมีได้ทำ การทำให้พิเศษยิ่งขึ้นท่านยังทำไม่ดี
 ความผูกมัด ท่านยังมีได้ทำ ความผ่อนคลายท่านยังทำไม่ถูกต้อง ความตัดรอนท่าน
 ยังมีได้ทำ การขนาบวาทะท่านทำไม่ถูกต้อง ท่านพูดไม่ถูกต้อง กล่าวไม่ถูกต้อง
 เจรจาไม่ถูกต้อง เปล่งวาจาผิด กล่าวให้คลาดเคลื่อน พูดชั่ว”

คำว่า **เป็นผู้ก่อเขิน ในเมื่อถูกค้ำตักไป** อธิบายว่า เมื่อถูกค้ำตักให้ตักไป
 เป็นผู้ก่อเขิน คือ ถูกบีบคั้น ถูกทำให้ละลาย ถูกทำให้กระวนกระวาย ถึงความ
 ทุกขใจ รวมความว่า เป็นผู้ก่อเขิน ในเมื่อถูกค้ำตักไป

คำว่า **เพราะค้ำนินทา** ในคำว่า **ยอมโกรธเคือง เพราะค้ำนินทา แสวงหา
 ข้อแก้ตัว** อธิบายว่า เพราะค้ำนินทา คือ คำครหา คำไม่ชมเชย คำไม่สรรเสริญคุณ
 ความดี

คำว่า **ยอมโกรธเคือง** ได้แก่ ยอมโกรธเคือง คือ แค้นเคือง ขุ่นเคือง ได้แก่
 ทำความโกรธเคือง ความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏ รวมความว่า
 ยอมโกรธเคือง เพราะค้ำนินทา

คำว่า **แสวงหาข้อแก้ตัว** ได้แก่ แสวงหาข้อแก้ตัว คือ แสวงหาข้อผิด
 แสวงหาข้อพลังผิด แสวงหาข้อผิดพลาด แสวงหาข้อพลังพลอ แสวงหาช่องทาง
 รวมความว่า ยอมโกรธเคือง เพราะค้ำนินทา แสวงหาข้อแก้ตัว ด้วยเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

คนผู้ประกอบถ้อยคำ(เพื่อกล่าว)ในท่ามกลางบริษัท

เมื่ออยากได้ความสรรเสริญ ย่อมเป็นผู้ลั้งเลใจ

เป็นผู้ก่อเขิน ในเมื่อถูกค้ำตักไป ย่อมโกรธเคือง

เพราะค้ำนินทา แสวงหาข้อแก้ตัว

[๖๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บริษัทผู้พิจารณาปัญหากล่าววาทะของเขาว่า เลว

ถูกค้ำตักไปแล้ว เขาเสื่อมวาทะไปแล้ว

ยอมคร่ำครวญ เศร้าโศก ทอดถอนใจว่า เขานำ(หน้า) เราไปแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

ว่าด้วยถูกข่มด้วยวาหะแล้วเสียใจ

คำว่า **กล่าววาหะของเขาว่า เลว** อธิบายว่า ชุมชนผู้พิจารณาปัญหา ได้กล่าวอย่างนี้ คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงวาหะของเขาว่า เลว คือ ทราม ต่ำทราม เสื่อมเสีย ไม่บริบูรณ์ อย่างนี้ รวมความว่า กล่าววาหะของเขาว่า เลว

คำว่า **บริษัทผู้พิจารณาปัญหา ... ถูกคัดค้านตกไปแล้ว** อธิบายว่า บริษัท สมาชิกของบริษัท ผู้พิจารณาปัญหา เป็นผู้มิได้ผล ย่อมคัดค้านให้ตกไป คือ คัดค้านให้ตกไปโดยอรรถว่า "คำที่ท่านพูดไร้ความหมาย" คัดค้านให้ตกไปโดย พญัญชนะว่า "สิ่งที่ท่านพูดแล้วไม่ถูกต้องโดยพญัญชนะ" คัดค้านให้ตกไปทั้งโดย อรรถและพญัญชนะว่า "สิ่งที่ท่านพูดแล้วไม่ถูกต้องทั้งโดยอรรถและพญัญชนะ" คัดค้านให้ตกไปว่า "อรรถที่ท่านนำมาไม่ถูกต้อง พญัญชนะที่ท่านยกขึ้นมาไม่ถูกต้อง ทั้งอรรถและพญัญชนะที่ท่านนำมาและยกขึ้นมาไม่ถูกต้อง ความข่มผู้อื่นท่านยังมีได้ทำ การทำลัทธิให้เลิกลอยท่านยังทำไม่ได้ ความพิเศษท่านยังมีได้ทำ การทำให้ พิเศษยิ่งขึ้นท่านยังทำไม่ได้ ความผูกมัดท่านยังมีได้ทำ ความผ่อนคลายท่านทำให้ ไม่ถูกต้อง ความตรวนท่านยังมีได้ทำ การขนาบวาหะท่านทำไม่ถูกต้อง ท่านพูด ไม่ถูกต้อง กล่าวไม่ถูกต้อง เจระจาไม่ถูกต้อง เปล่งวาจาผิด กล่าวให้คลาดเคลื่อน พูดซ้ำ" รวมความว่า บริษัทผู้พิจารณาปัญหา ... ถูกคัดค้านตกไปแล้ว

คำว่า **ยอมคร่ำครวญ** ในคำว่า **เขาเสื่อมวาหะไปแล้ว ย่อมคร่ำครวญ เศร้าโศก** อธิบายว่า การพูดพาลาม การพูดเพ้อ การพูดเพ้อเจ้อ ความพรั่นเพ้อ กิริยาที่พรั่นเพ้อ ภาวะที่พรั่นเพ้อเห็นปานนี้ว่า เรานึก คิด พิจารณา กำหนดไว้เป็นอย่างอื่น เขามีพวกมาก มีบริษัทมาก มีบริวารมาก และบริษัทนี้เป็นพวกแต่ หาพร้อมเพรียงกันไม่ ขอให้มีการพูดจาปราศรัยเพื่อให้บริษัทพร้อมเพรียงกันเกิด เราจักทำลายเขไปอีก รวมความว่า ย่อมคร่ำครวญ

คำว่า **เศร้าโศก** ได้แก่ เศร้าโศก คือ ลำบากใจ คร่ำครวญ ตีอกพรั่นเพ้อ ถึงความหลงใหลว่า "เรามีชัยชนะ เราปราชัย เราได้ลาภ เราไม่ได้ลาภ เรามียศ เราไม่มียศ เราได้ความสรรเสริญ เราได้แต่การนินทา เรามีสุข เรามีทุกข์ เรา ได้รับสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ย่าเกรง ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร เราไม่ได้รับสักการะ เคราพ นันถือ นุชา ยาเกรง ไม่ได้จีวร
บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร” รวมความว่า ย่อมคร่ำครวญ
เศร่ำโศก

คำว่า **เสื่อมวาหะไปแล้ว** ได้แก่ เสื่อมวาหะไปแล้ว คือ มีวาหะเลว ทราม
ต่ำทราม เสื่อมเสีย ไม่บริบูรณ์ รวมความว่า เสื่อมวาหะไปแล้ว ย่อมคร่ำครวญ
เศร่ำโศก

คำว่า **ทอดถอนใจว่า เขานำ(หน้า)เราไปแล้ว** อธิบายว่า ทอดถอนใจว่า
เขานำ คือ ล่วงเลย ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นเรา คือวาหะเรา ด้วยวาหะเขาแล้ว
รวมความว่า เขานำ(หน้า)เราไปแล้ว อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ทอดถอนใจว่า เขาเที่ยวไป คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป ครอบง่า ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีเรา คือวาหะเรา ด้วย
วาหะเขา รวมความว่า เขานำ(หน้า)เราไปแล้ว อย่างนี้บ้าง

การพูดพล่าม การพูดเพื่อ การพูดเพื่อเจ้อ ความพรั่าเพื่อ กิริยาที่พรั่าเพื่อ
ภาวะที่พรั่าเพื่อ ตรัสเรียกว่า การทอดถอนใจ รวมความว่า ทอดถอนใจว่า เขา
นำ(หน้า)เราไปแล้ว ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บริษัทผู้พิจารณาปัญหา กล่าววาหะของเขาว่า เลว
ถูกคัดค้านตกไปแล้ว เขาเสื่อมวาหะไปแล้ว
ย่อมคร่ำครวญ เศร่ำโศก ทอดถอนใจว่า เขานำ(หน้า)เราไปแล้ว
[๖๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**การวิวาทเหล่านี้เกิดแล้วในหมู่สมณะ
ความยินดีและความยินร้าย มีอยู่ในการวิวาทเหล่านี้
บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว ฟังงดเว้นถ้อยคำขัดแย้งกัน
เพราะว่าไม่มีประโยชน์อื่นนอกจากการได้ความสรรเสริญ**

ว่าด้วยโทษของการวิวาท

คำว่า **การวิวาทเหล่านี้เกิดแล้วในหมู่สมณะ** อธิบายว่า

คำว่า **สมณะ** ได้แก่ นักบวชพวกใดพวกหนึ่ง ซึ่งเข้าถึงการบวชเป็นปริพาชก
ถึงการบวชเป็นปริพาชก ภายนอกจากธรรมวินัยนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

การทะเลาะกันเพราะทิฏฐิ การบาดหมางกันเพราะทิฏฐิ การแก่งแย่งกันเพราะทิฏฐิ การวิวาทกันเพราะทิฏฐิ การมุ่งร้ายกันเพราะทิฏฐิเหล่านี้ เกิดแล้ว คือเกิดขึ้นแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดขึ้นแล้ว ปรากฏแล้วในหมู่สมณะ รวมความว่า การวิวาทเหล่านี้เกิดแล้วในหมู่สมณะ

คำว่า ความยินดีและความยินร้าย มีอยู่ในการวิวาทเหล่านี้ อธิบายว่ามีชนะมีแพ้ มีลาภมีเสื่อมลาภ มียศมีเสื่อมยศ มีนินทามีสรรเสริญ มีสุขมีทุกข์ มีโสมนัสมีโทมนัส มีอิฏฐารมณมีอนิฏฐารมณ มีปลอดโปร่งมีกระทบกระทั่ง มีความยินดีมีความยินร้าย ใจยินดีเพราะชนะ ใจยินร้ายเพราะพ่ายแพ้ ใจยินดีเพราะได้ลาภ ใจยินร้ายเพราะเสื่อมลาภ ใจยินดีเพราะได้ยศ ใจยินร้ายเพราะเสื่อมยศ ใจยินดีเพราะสรรเสริญ ใจยินร้ายเพราะนินทา ใจยินดีเพราะความสุข ใจยินร้ายเพราะความทุกข์ ใจยินดีเพราะโสมนัส ใจยินร้ายเพราะโทมนัส ใจยินดีเพราะเฟื่องฟู ใจยินร้ายเพราะตกอับ รวมความว่า ความยินดีและความยินร้าย มีอยู่ในการวิวาทเหล่านี้

คำว่า เห็นโทษนี้แล้ว ในคำว่า บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว ฟังงดเว้นถ้อยคำขัดแย้งกัน อธิบายว่า เห็นแล้ว คือ แลเห็นแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งโทษนี้ ในการทะเลาะกันเพราะทิฏฐิ การบาดหมางกันเพราะทิฏฐิ การแก่งแย่งกันเพราะทิฏฐิ การวิวาทกันเพราะทิฏฐิ การมุ่งร้ายกันเพราะทิฏฐิ

คำว่า บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว ฟังงดเว้นถ้อยคำขัดแย้งกัน อธิบายว่า การทะเลาะกัน การบาดหมางกัน การแก่งแย่งกัน การวิวาทกัน การมุ่งร้ายกัน ตรัสเรียกว่า ถ้อยคำขัดแย้งกัน

อีกนัยหนึ่ง ถ้อยคำที่ขัดแย้งกัน ได้แก่ ถ้อยคำที่ไม่นุ่มนวล อธิบายว่า บุคคลนั้น ไม่ฟังถ้อยคำขัดแย้งกัน คือ ไม่ฟังถ้อยคำทะเลาะกัน ไม่ฟังถ้อยคำบาดหมางกัน ไม่ฟังถ้อยคำแก่งแย่งกัน ไม่ฟังถ้อยคำวิวาทกัน ไม่ฟังถ้อยคำมุ่งร้ายกัน ได้แก่ ฟังละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้าย คือ ฟังเป็นผู้งด งดเว้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะ การบาดหมาง การ
แก่งแย่ง การวิวาท การมุงร้าย มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า บุคคล
เห็นโทษนี้แล้ว ฟังงดเว้นถ้อยคำขัดแย้งกัน

คำว่า **เพราะว่าไม่มีประโยชน์อื่นนอกจากการได้ความสรรเสริญ** อธิบาย
ว่า ไม่มีประโยชน์อื่นนอกจากการได้ความสรรเสริญ คือ ไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ
หาไม่ได้ซึ่งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นหรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพ
ปัจจุบันหรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ตื่นหรือประโยชน์ลึก ประโยชน์ลึกลับ
หรือประโยชน์ปิดบัง ประโยชน์ที่ควรแนะนำหรือประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ที่
ไม่มีโทษหรือประโยชน์ที่ไม่มีกิเลส ประโยชน์ที่ผ่องแผ้วหรือประโยชน์อย่างยิ่ง
รวมความว่า เพราะไม่มีประโยชน์อื่นนอกจากการได้ความสรรเสริญ ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

การวิวาทเหล่านี้เกิดแล้วในหมู่สมณะ

ความยินดีและความยินร้าย มีอยู่ในการวิวาทเหล่านี้

บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว ฟังงดเว้นถ้อยคำขัดแย้งกัน

เพราะว่าไม่มีประโยชน์อื่นนอกจากการได้ความสรรเสริญ

[๖๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ก็หรือว่า บุคคลกล่าววาทะในท่ามกลางบริษัท

ได้รับความสรรเสริญ เพราะทิวฐิของตนนั้น

เขาย่อมหัวเราะ และพอใจด้วยประโยชน์แห่งความชนะนั้น

เพราะได้บรรลุถึงประโยชน์ตามที่ใจคิดไว้แล้ว

คำว่า **เพราะทิวฐิของตนนั้น** ในคำว่า **ก็หรือว่า ... ได้รับความสรรเสริญ**
เพราะทิวฐิของตนนั้น ได้แก่ ได้รับความสรรเสริญ คือ ชมเชย ยกย่อง พรรณา
เพราะทิวฐิของตน คือ ความภูมิใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน รวมความว่า
ก็หรือว่า ... ได้รับความสรรเสริญ เพราะทิวฐิของตนนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

คำว่า **กล่าววาทะในท่ามกลางบริษัท** อธิบายว่า กล่าว คือ บอกวาทะของตน ได้แก่ กล่าว พูด ขึ้นชม พูดถึง แสดง เชิดชู ชี้แจง ยกย่องวาทะที่เอื้อต่อวาทะตนในท่ามกลางชาติตยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท หรือสมณบริษัท รวมความว่า กล่าววาทะในท่ามกลางบริษัท

คำว่า **เขาย่อมหัวเราะ และพอใจด้วยประโยชน์แห่งความชนะนั้น** อธิบายว่า เขาย่อมเป็นผู้ยินดี ร่าเริง เบิกบาน มีใจแช่มชื่น มีความดำริบริบูรณ์ด้วยประโยชน์แห่งความชนะนั้น อีกนัยหนึ่ง เป็นผู้หัวเราะจนมองเห็นฟัน

คำว่า **เขาย่อมหัวเราะ และพอใจด้วยประโยชน์แห่งความชนะนั้น** ได้แก่ เขาย่อมเป็นผู้ลำพองตน คือ ทะนงตน เชิดชูตนเป็นดุษฎี เหนอเหิม ต้องการเชิดชูตนเป็นดุษฎี ด้วยประโยชน์แห่งความชนะนั้น รวมความว่า เขาย่อมหัวเราะ และพอใจด้วยประโยชน์แห่งความชนะนั้น

คำว่า **เพราะได้บรรลุถึงประโยชน์ตามที่ใจคิดไว้แล้ว** ได้แก่ เพราะได้บรรลุ คือ ถึง ถึงเฉพาะ ประสบ ได้รับประโยชน์แห่งความชนะนั้น

คำว่า **ตามที่ใจคิดไว้แล้ว** ได้แก่ ตามที่ใจคิดไว้แล้ว คือ ได้เป็นอย่างที่คิด ได้เป็นอย่างที่ดำริ ได้เป็นอย่างที่รู้แจ้ง รวมความว่า เพราะได้บรรลุถึงประโยชน์ตามที่ใจคิดไว้แล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ก็หรือว่า บุคคลกล่าววาทะในท่ามกลางบริษัท

ได้รับความสรรเสริญ เพราะทิวฐิของตนนั้น

เขาย่อมหัวเราะ และพอใจด้วยประโยชน์แห่งความชนะนั้น

เพราะได้บรรลุถึงประโยชน์ตามที่ใจคิดไว้แล้ว

[๖๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ความลำพองตน ย่อมเป็นภูมิสำหรับย้ายของเขา

เขาจึงกล่าวคำถือตัวและคำดูหมิ่นกัน

บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว ไม่ควรวิวาทกัน

เพราะผู้ฉลาดทั้งหลาย ไม่กล่าวความหมดจด

ด้วยการวิวาทกันนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

คำว่า **ความลำพองตน ย่อมเป็นภูมิสำหรับย่ำยีของเขา** อธิบายว่า ความลำพองตน คือ ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุษฎี ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุษฎี รวมความว่า ความลำพองตน

คำว่า **ย่อมเป็นภูมิสำหรับย่ำยีของเขา** อธิบายว่า ความลำพองตน เป็นภูมิสำหรับย่ำยี คือ สำหรับตัดรอน สำหรับเบียดเบียน สำหรับบีบคั้น สำหรับก่ออันตราย สำหรับก่ออุปสรรคของเขา รวมความว่า ความลำพองตน ย่อมเป็นภูมิสำหรับย่ำยีของเขา

คำว่า **เขาจึงกล่าวคำถือตัวและคำดูหมิ่นกัน** ได้แก่ บุคคลนั้นจึงกล่าวคำถือตัวและกล่าวคำดูหมิ่น รวมความว่า เขาจึงกล่าวคำถือตัวและคำดูหมิ่นกัน

คำว่า **บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว ไม่ควรวิวาทกัน** อธิบายว่า เห็นแล้ว คือ แลเห็นแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งโทษนี้ ในการทะเลาะกันเพราะทิฏฐิ การบาดหมางกันเพราะทิฏฐิ การแก่งแย่งกันเพราะทิฏฐิ การวิวาทกันเพราะทิฏฐิ การมุ่งร้ายกันเพราะทิฏฐิ รวมความว่า บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว

คำว่า **ไม่ควรวิวาทกัน** อธิบายว่า ไม่พึงก่อการทะเลาะกัน ไม่พึงก่อการบาดหมางกัน ไม่พึงก่อการแก่งแย่งกัน ไม่พึงก่อการวิวาทกัน ไม่พึงก่อการมุ่งร้ายกัน ได้แก่ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งการทะเลาะกัน การบาดหมางกัน การแก่งแย่งกัน การวิวาทกัน การมุ่งร้ายกัน คือ พึงเป็นผู้งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะกัน การบาดหมางกัน การแก่งแย่งกัน การวิวาทกัน การมุ่งร้ายกันแล้ว มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว ไม่ควรวิวาทกัน

คำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลาย** ในคำว่า **เพราะผู้ฉลาดทั้งหลาย ไม่กล่าวความหมดจดด้วยการวิวาทกันนั้น** อธิบายว่า ผู้ฉลาดในชั้นธ ฉลาดในชาติ ฉลาดในอายุตนะ ฉลาดในปฏิจลสมุปบาท ฉลาดในสติปัญญา ฉลาดในสัมมัมปธาน ฉลาดในอิทธิบาท ฉลาดในอินทริย์ ฉลาดในพละ ฉลาดในโพชฌงค์ ฉลาดในมรรค ฉลาดในผล ฉลาดในนิพพาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

ผู้ฉลาดเหล่านั้น ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป ด้วยการทะเลาะกันเพราะทิฏฐิ การบาดหมางกันเพราะทิฏฐิ การแก่งแย่งกันเพราะทิฏฐิ การวิวาทกันเพราะทิฏฐิ การมุ่งร้ายกันเพราะทิฏฐิ รวมความว่า เพราะผู้ฉลาดทั้งหลาย ไม่กล่าวความหมดจดด้วยการวิวาทกันนั้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ความล่าพองตน ย่อมเป็นภูมิสำหรับย่ำยีของเขา

เขาจึงกล่าวคำถือตัวและคำดูหมิ่นกัน

บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว ไม่ควรวิวาทกัน

เพราะผู้ฉลาดทั้งหลาย ไม่กล่าวความหมดจด

ด้วยการวิวาทกันนั้น

[๖๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

คนกล้าที่ได้รับการเลี้ยงดูด้วยของเสวยของพระราชา

เขาคึกคะนอง อยากพบคนกล้าฝ่ายตรงข้าม ย่อมได้พบ จันใด

(เจ้าลัทธิ ย่อมได้พบเจ้าลัทธิ จันนั้น)

ผู้กล้าเอ๋ย เจ้าลัทธิอยู่ที่ใด เธอจงไปเสียจากที่นั่นเถิด

เพราะกิเลสที่เคยมีแต่ก่อนของตถาคต มิได้มีเพื่อการรบ

คำว่า **คนกล้า** ในคำว่า **คนกล้าที่ได้รับการเลี้ยงดูด้วยของเสวยของพระราชา** ได้แก่ **คนกล้า** คือ ผู้กล้าหาญ นักสู้ ผู้ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้งกลัว ไม่หนี

คำว่า **ที่ได้รับการเลี้ยงดูด้วยของเสวยของพระราชา** ได้แก่ **ได้รับการเลี้ยงดู** คือ ขบเลี้ยง ทำให้เจริญ ทำให้เติบโต ด้วยเครื่องขบเคี้ยวของพระราชา ด้วยเครื่องเสวยของพระราชา รวมความว่า **คนกล้าที่ได้รับการเลี้ยงดูด้วยของเสวยของพระราชา**

คำว่า **เขาคึกคะนอง** **อยากพบคนกล้าฝ่ายตรงข้าม ย่อมได้พบ จันใด** อธิบายว่า เขาคึกคะนอง ร้องทำทนาย ตะโกนก็กก้อง อยากพบ คือ ยินดี ปรารถนามุ่งหมาย มุ่งหวัง ผู้กล้าฝ่ายตรงข้าม คือ คนฝ่ายตรงข้าม ศัตรูฝ่ายตรงข้าม นักปล้ำฝ่ายตรงข้าม ย่อมได้พบ คือ เข้าพบ เข้าไปพบ รวมความว่า เขาคึกคะนอง **อยากพบคนกล้าฝ่ายตรงข้าม ย่อมได้พบ จันใด**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

คำว่า **ผู้กล้าเอ๋ย เจ้าลัทธินอยู่ที่ใด เธอจงไปเสียจากที่นั่นเถิด** อธิบายว่า เจ้าลัทธินั้นอยู่ที่ใด เธอจงไปเสียจากที่นั่น คือ จงเว้น จงไป จงก้าวหลีกจากที่นั่น เพราะเขาเป็นผู้กล้าฝ่ายตรงข้าม เป็นคนฝ่ายตรงข้าม เป็นศัตรูฝ่ายตรงข้าม เป็นนักปล้ำฝ่ายตรงข้ามของเธอ รวมความว่า ผู้กล้าเอ๋ย เจ้าลัทธินอยู่ที่ใด เธอจงไปเสียจากที่นั่นเถิด

คำว่า **เพราะกิเลสที่เคยมีแต่ก่อนของตถาคต มิได้มีเพื่อการรบ** อธิบายว่า กิเลสเหล่านี้ ซึ่งทำความเป็นขาศิก ทำความขัดขวาง ทำความเป็นเสี้ยนหนาม ทำความเป็นปฏิปักษ์ เมื่อก่อน คือ ที่โคณฑันโพธิ์ กิเลสเหล่านั้น ไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้แก่ตถาคต คือ กิเลสเหล่านั้นตถาคตละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว

คำว่า **เพื่อการรบ** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การรบ คือ เพื่อประโยชน์แก่การทะเลาะกัน เพื่อประโยชน์แก่การบาดหมางกัน เพื่อประโยชน์แก่การแก่งแย่งกัน เพื่อประโยชน์แก่การวิวาทกัน เพื่อประโยชน์แก่การมุ่งร้ายกัน รวมความว่า เพราะกิเลสที่เคยมีแต่ก่อนของตถาคต มิได้มีเพื่อการรบ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

คนกล้าที่ได้รับการเลี้ยงดูด้วยของเสวยของพระราช
เขาคึกคะนอง อยากรพบคนกล้าฝ่ายตรงข้าม ย่อมได้พบ ฉันท
(เจ้าลัทธิน ย่อมได้พบเจ้าลัทธิน ฉันทัน)
ผู้กล้าเอ๋ย เจ้าลัทธินอยู่ที่ใด เธอจงไปเสียจากที่นั่นเถิด
เพราะกิเลสที่เคยมีแต่ก่อนของตถาคต มิได้มีเพื่อการรบ
[๖๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ชนเหล่านี้ถือทิฐิแล้ววิวาทกัน
และกล่าวอ้างว่า นี่เท่านั้นจริง
เธอจงพูดกับชนเหล่านั้นว่า กิเลสที่เป็นขาศิกกัน
เมื่อวาทะเกิด ไม่มีในธรรมวินัยนี้**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

ว่าด้วยวิวาทกันเพราะทัญญู

คำว่า **ชนเหล่าใดถือทัญญูแล้ววิวาทกัน** อธิบายว่า ชนเหล่าใด จับ ยึด ถือ ยึดมั่น ถือมั่น ทัญญูอย่างใดอย่างหนึ่งในทัญญู ๖๒ แล้ว ย่อมวิวาทกัน คือ ย่อมก่อ การทะเลาะกัน ก่อการบาดหมางกัน ก่อการแก่งแย่งกัน ก่อการวิวาทกัน ก่อการ มุ่งร้ายกัน โดยพูดว่า “ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้ เรารู้ธรรมวินัยนี้ ท่านจักรู้ธรรมวินัยนี้ได้ อย่างไม่ ท่านปฏิบัติผิด เราปฏิบัติถูกต้อง ค่าของเรามีประโยชน์ ค่าของท่านไม่มี ประโยชน์ ค่าที่ควรพูดก่อนท่านก็พูดทีหลัง ค่าที่ควรพูดทีหลังท่านกลับพูดก่อน ค่าที่ท่านใช้เสมอกลับติดขัด วาทะของท่านเราหักล้างได้แล้ว เราปราบปรามท่าน ได้แล้ว ท่านจงเที่ยวไปเพื่อเปลื้องวาทะ หรือหากท่านสามารถ ก็จงแก้ไขเถิด” รวมความว่า ชนเหล่าใด ถือทัญญูแล้ววิวาทกัน

คำว่า **และกล่าวอ้างว่า นี่เท่านั้นจริง** อธิบายว่า กล่าวอ้าง คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงว่า “โลกเที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ ... โลกไม่เที่ยง” ... กล่าวอ้าง คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า และกล่าว อ้างว่า นี่เท่านั้นจริง

คำว่า **เธอจึงพูดกับชนเหล่านั้นว่า กิเลสที่เป็นข้าศึกกัน เมื่อวาทะเกิด ไม่มี ในธรรมวินัยนี้** อธิบายว่า เธอจึงพูดกับเจ้าลัทธิเหล่านั้น คือ ตอบโต้วาทะด้วยวาทะ ตอบโต้การขมด้วยการขม ตอบโต้การเชิดชูด้วยการเชิดชู ตอบโต้ความพิเศษด้วยความพิเศษ ตอบโต้ความพิเศษให้ยิ่งขึ้นไปด้วยความพิเศษให้ยิ่งขึ้นไป ตอบโต้ความ ผูกมัดด้วยความผูกมัด ตอบโต้ความผ่อนคลายเป็นความผ่อนคลายเป็น การตัด รอนด้วยการตัดรอน ตอบโต้การขนามวาทะด้วยการขนามวาทะ เพราะคนเหล่านั้น เป็นผู้กล้าฝ่ายตรงข้าม เป็นคนฝ่ายตรงข้าม เป็นศัตรูฝ่ายตรงข้าม เป็นนักปล้ำฝ่าย ตรงข้ามของเธอ รวมความว่า เธอจึงพูดกับชนเหล่านั้นว่า ... ไม่มีในธรรมวินัยนี้

คำว่า **กิเลสที่เป็นข้าศึกกัน เมื่อวาทะเกิด** อธิบายว่า เมื่อวาทะเกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏแล้ว กิเลสที่เป็นข้าศึก คือ ที่ขัดแย้งกัน ที่เป็น เสี้ยนหนามกัน ที่เป็นปฏิปักษ์กันเหล่าใด ฟังก่อการทะเลาะกัน ก่อการบาดหมางกัน ก่อการแก่งแย่งกัน ก่อการวิวาทกัน ก่อการมุ่งร้ายกัน กิเลสเหล่านั้น ไม่มี คือ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

‘ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ แก่พระอรหันต์ ได้แก่ กิเลสเหล่านั้นพระอรหันต์
ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผา
ด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า เธอจงพูดกับชนเหล่านั้นว่า กิเลสที่เป็นข้าศึกกัน
เมื่อวาทะเกิด ไม่มีในธรรมวินัยนี้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ชนเหล่าใดถือทิฏฐิแล้ววิวาทกัน

และกล่าวอ้างว่า นี้เท่านั้นจริง

เธอจงพูดกับชนเหล่านั้นว่า กิเลสที่เป็นข้าศึกกัน

เมื่อวาทะเกิด ไม่มีในธรรมวินัยนี้

[๖๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

พระอรหันต์เหล่าใด กำจัดเสนาได้แล้ว

ไม่เอาทิฏฐิไปกระทบทิฏฐิ เทียวไป

พระอรหันต์เหล่าใดในธรรมวินัยนี้

ไม่มีความถือมั่นสิ่งนี้ว่า ยอดเยี่ยม

ปสุระเอ๋ย เธอจะพึงได้อะไร ในพระอรหันต์เหล่านั้น

ว่าด้วยเสนามาร

คำว่า **พระอรหันต์เหล่าใด กำจัดเสนาได้แล้ว ... เทียวไป** อธิบายว่า
เสนามาร ตรัสเรียกว่า เสนา กายทุจริต ชื่อว่าเสนามาร วจีทุจริต ... มโนทุจริต ...
ราคะ ... โทสะ ... โมหะ ... โภคะ ... อุปนาหะ ... มกขะ ... ปฬัสสะ ... อีสสา ...
มัจฉริยะ ... มายา ... สาถะยยะ ... ถัมภะ ... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ...
มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ...
ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ... อกุศลลาภสังขารทุกประเภท
ชื่อว่าเสนามาร

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

กิเลสกามเราเรียกว่าเสนากองที่ ๑ ของท่าน

ความไม่ยินดีเราเรียกว่าเสนากองที่ ๒ ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

คนขลาดเอาชนะเสนานั้นไม่ได้

แต่คนกล้า ครั้นชนะได้แล้วย่อมได้ความสุข^๑

เมื่อใดเสนามารทั้งหมด และกิเลสที่สร้างเสนาฝ่ายตรงข้ามทั้งปวง ถูกผู้มีปัญญาพิชิตและทำให้ปราศัย ทำลาย กำจัด ทำให้ไม่สู้หน้าแล้ว ด้วยอริยมรรค ๔ เมื่อนั้น ผู้นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า เป็นผู้กำจัดเสนาได้แล้ว

คำว่า **เหล่าใด** ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **เที่ยวไป** ได้แก่ เที่ยวไป คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า พระอรหันต์เหล่าใด กำจัดเสนาได้แล้ว ... เที่ยวไป

คำว่า **ไม่เอาทิวฐิไปกระทบทิวฐิ** อธิบายว่า ทิวฐิ ๖๒ พระอรหันต์เหล่าใด ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว พระอรหันต์เหล่านั้นไม่กระทบ คือ ไม่กระทบแทก ไม่บั่นทอน ไม่ทำลายทิวฐิด้วยทิวฐิ รวมความว่า ไม่เอาทิวฐิไปกระทบทิวฐิ

คำว่า **ปสุระเอ๋ย เธอจะพึงได้อะไร ในพระอรหันต์เหล่านั้น** อธิบายว่า ปสุระ ผู้เป็นคนฝ่ายตรงข้าม ผู้เป็นศัตรูฝ่ายตรงข้าม ผู้เป็นนักปล้ำฝ่ายตรงข้าม เธอจะพึงได้อะไร ในพระอรหันตชีณาสพเหล่านั้น รวมความว่า ปสุระเอ๋ย เธอจะพึงได้อะไร ในพระอรหันต์เหล่านั้น

คำว่า **พระอรหันต์เหล่าใดในธรรมวินัยนี้ ไม่มีความถือมั่นสิ่งนี้ว่า ยอดเยี่ยม** อธิบายว่า พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่งความถือ คือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความตั้งใจ ความน้อมใจเชื่อว่า "สิ่งนี้ยอดเยี่ยม คือ ยอด ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด" ได้แก่ ความถือมั่นนั้น พระอรหันต์เหล่าใด ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า พระอรหันต์เหล่าใดในธรรมวินัยนี้ ไม่มีความถือมั่นสิ่งนี้ว่า ยอดเยี่ยม ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๘/๑๑๕-๑๑๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

พระอรหันต์เหล่าใด กำจัดเสนาได้แล้ว

ไม่เอาทิวฏฐิไปกระทบทิวฏฐิ เทียวไป

พระอรหันต์เหล่าใดในธรรมวินัยนี้

ไม่มีความถือมั่นสิ่งนี้ว่า ยอดเยี่ยม

ปสุระเอ๋ย เธอจะพึงได้อะไร ในพระอรหันต์เหล่านั้น

[๖๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

อนึ่ง เธอตริกอยู่มาแล้ว เธอคิดทิวฏฐิทั้งหลายด้วยใจ

มาถึงการแข่งคู่กับเราผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดแล้ว

ย่อมไม่สามารถเทียมทันได้เลย

ว่าด้วยพระปัญญาของพระพุทธเจ้า

คำว่า **อนึ่ง** ในคำว่า **อนึ่ง เธอตริกอยู่มาแล้ว** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่ง พยัญชนะ คำว่า **อนึ่ง** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **เธอตริกอยู่มาแล้ว** ได้แก่ เธอตริก ตรอง ดำริอยู่ คือ ตริก ตรอง ดำริอยู่อย่างนี้ว่า เราจักมีชัยไหมหนอ จักปราชัยไหมหนอ จักทำการข่มอย่างไร จักทำการเชิดชูอย่างไร จักทำลัทธิของเราให้เลิศลอยอย่างไร จักทำให้พิเศษอย่างไร จักทำให้พิเศษยิ่งขึ้นไปอย่างไร จักทำการผูกมัดอย่างไร จักทำการผ่อนคลายอย่างไร จักทำการตัดรอนอย่างไร จักทำการขนาบวาทะได้อย่างไร มาแล้ว คือ เข้ามาแล้ว ถึงพร้อมแล้ว มาประจวบกับเราแล้ว รวมความว่า **อนึ่ง เธอตริกอยู่มาแล้ว**

คำว่า **เธอคิดถึงทิวฏฐิทั้งหลายด้วยใจ** อธิบายว่า

คำว่า **ใจ** ได้แก่ จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มนะ มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ์ มโนวิญญาณธาตุ ที่เกิดขึ้นจากผัสสะเป็นต้นนั้น เธอเฝ้าแต่คิด คิดถึงแต่ทิวฏฐิด้วยใจว่า “โลกเที่ยง ... โลกไม่เที่ยง ... หรือว่า หลังจากตายแล้วตถาคตจะเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่” รวมความว่า เธอคิดถึง ทิวฏฐิทั้งหลายด้วยใจ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

คำว่า เธอ ... มาถึงการแข่งคู่กับเราผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดแล้ว ย่อมไม่สามารถเทียบทันได้เลย อธิบายว่า ปัญญา ตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ... ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ^๑

เพราะเหตุไร ปัญญาจึงตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด เพราะปัญญานั้นเป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้างและซักฟอกกายทุจริต ... วลีทุจริต ... เป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้างและซักฟอกอกุศลลาภิสังขารทุกประเภท

อีกนัยหนึ่ง สัมมาทิฏฐิ เป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้างและซักฟอกมิจฉาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะเป็นเครื่องกำจัดมิจฉาสังกัปปะ ... สัมมาวิมุตติ เป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้างและซักฟอกมิจฉาวิมุตติ

อีกนัยหนึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้างและซักฟอกกิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ เป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้างและซักฟอกอกุศลลาภิสังขารทุกประเภท

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยธรรมเครื่องขำระล้างเหล่านี้ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่าผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด พระองค์ทรงกำจัดความกำหนัดได้แล้ว กำจัดบาปได้แล้ว กำจัดกิเลสได้แล้ว กำจัดความเร่าร้อนได้แล้ว รวมความว่าผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด

คำว่า เธอมาถึงการแข่งคู่กับเราผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดแล้ว ย่อมไม่สามารถเทียบทันได้เลย อธิบายว่า ปสุรปริพาชก ไม่สามารถแข่งคู่ คือ จับคู่แข่งขัน สนทนา ปราศรัย ถึงการสนทนากับพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดได้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะปสุรปริพาชก เลว ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำตอย ส่วนพระผู้มีพระภาค ทรงล้ำเลิศ ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด

ปสุรปริพาชก ไม่สามารถมาแข่งคู่ คือ จับคู่ แข่งขัน สนทนา ปราศรัย ถึงการสนทนากับพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดได้ เปรียบเหมือน

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๑/๙๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

กระต่ายไม่อาจมาแข่งคู่ คือ จับคู่แข่งขันกับช้างใหญ่กำลังตกมันได้ สุนัขจิ้งจอกแก่ ๆ ไม่อาจมาแข่งคู่ คือ จับคู่ต่อสู้กับราชสีห์ ผู้เป็นเจ้าของมฤคได้ ลูกโคเล็ก ๆ ยังไม่อดนม ไม่อาจมาแข่งคู่ คือ จับคู่แข่งขันกับโคผู้ซึ่งมีกำลังมากได้ กาไม่อาจมาแข่งคู่ คือ จับคู่แข่งขันกับพญาครุฑนามว่าเวนไตยได้ คนจันทาลไม่สามารถมาแข่งคู่ คือ จับคู่ต่อสู้กับพระเจ้าจักรพรรดิได้ ปีศาจเล่นฝุ่นไม่อาจมาแข่งคู่ คือ จับคู่ต่อสู้กับพระอินทร์ผู้ทรงเป็นเทวราชได้

ข้อนั้น เป็นเพราะเหตุไร เพราะปสุรปริพาชก มีปัญญาแล้ว มีปัญญาทรม มีปัญญาต่ำทรม มีปัญญานำรังเกียจ มีปัญญาหยาบช้า มีปัญญาต่ำต้อย ส่วนพระผู้มีพระภาคมีพระปัญญามาก มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญาอาจหาญ มีพระปัญญาจับไว มีพระปัญญาเฉียบคม มีพระปัญญาเพิกถอนกิเลส ทรงความฉลาดในประเภทแห่งปัญญา มีพระญาณแตกฉาน ทรงบรรลุปฏิสัมภิตา บรรลุเวสารัชชญาณ ๔ เป็นผู้ทรงทสพลญาณ ทรงเป็นบุรุษองอาจ ทรงเป็นบุรุษดุจราชสีห์ ทรงเป็นบุรุษดุจนาค ทรงเป็นบุรุษอาชาไนย ทรงเป็นบุรุษผู้นำธุระ มีพระญาณหาที่สุดมิได้ มีพระเดชหาที่สุดมิได้ มีพระยศหาที่สุดมิได้ ทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีปัญญาเป็นทรัพย์ ทรงเป็นผู้นำ เป็นผู้นำไปโดยวิเศษ เป็นผู้ตามแนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ ให้พินิจพิจารณา ทรงฟังประโยชน์ ทรงทำให้เลื่อมใสได้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดพร้อมให้เกิดพร้อม ตรัสบอกมรรคที่ยังมิได้ตรัสบอก ทรงรู้จักมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค และสาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ดำเนินไปตามมรรค อยู่ในบัดนี้ จะเพียบพร้อมด้วยศีลาทิคุณ ในภายหลัง

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็น มีพระจักขุ มีพระญาณ มีพระธรรม เป็นดุจพระพรหม ตรัส บอก นำความหมาย ออกมา ประทานอมตธรรม เป็นพระธรรมสามี เป็นพระตถาคต ไม่มีสิ่งทีพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นยังไม่ทรงทราบ ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงรู้แจ้ง ไม่ทรงทำให้แจ้ง มิได้ ทรงถูกต้องด้วยพระปัญญา ธรรมทั้งปวงรวมทั้งอดีต อนาคตและปัจจุบัน ย่อมมาสู่คลองเฉพาะพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า โดยอาการทั้งปวง ธรรมดาประโยชน์ที่ควรแนะนำอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นธรรมที่ควรรู้มีอยู่ คือ ประโยชน์ตน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

ประโยชน์ผู้อื่นหรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบันหรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ตื่นหรือประโยชน์ลึก ประโยชน์ลึกลับหรือประโยชน์ปิดบัง ประโยชน์ที่ควรแนะนำหรือประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ที่ไม่มีโทษหรือประโยชน์ที่ไม่มีกิเลส ประโยชน์ที่ผ่องแผ้วหรือประโยชน์อย่างยิ่ง ประโยชน์ทั้งหมดนั้นย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ

กายกรรม วาจากรรม มโนกรรมทุกอย่าง ย่อมเป็นไปตามพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ไม่ติดขัดในอดีต อนาคต ปัจจุบัน บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีเพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นส่วนสรอบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสรอบ พระญาณย่อมไม่เป็นไปเกินบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้น ตั้งอยู่ในส่วนสรอบของกันและกัน เหมือนเมื่อชั้นแห่งผอบ ๒ ชั้นทับกันสนิทพอดี ชั้นผอบด้านล่างก็ไม่เกินด้านบน ชั้นผอบด้านบนก็ไม่เกินด้านล่าง ชั้นผอบทั้ง ๒ ชั้นย่อมวางประกบกันที่ส่วนสุดโดยรอบของกันและกัน ฉะนั้นใด บทธรรมที่ควรแนะนำ และพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ก็ตั้งอยู่ในส่วนสุดโดยรอบของกันและกัน ฉะนั้นเหมือนกัน บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีอยู่เพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นส่วนสรอบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสรอบ พระญาณย่อมไม่เป็นไปเกินกว่าบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้นย่อมตั้งอยู่ในส่วนสรอบของกันและกัน พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ย่อมเป็นไปในธรรมทั้งปวง

ธรรมทั้งปวงนับเนื่องด้วยความนึก นับเนื่องด้วยความหวัง นับเนื่องด้วยมนสิการ นับเนื่องด้วยจิตตูปบาทของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าย่อมเป็นไปในสัตว์ทั้งปวง พระผู้มีพระภาคทรงทราบ อัธยาศัย อนุสัย จริต อธิมตติ ของเหล่าสัตว์ทุกจำพวก ทรงรู้จักเหล่าสัตว์ ผู้มีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ มีกิเลสจตุสน้อยมากในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้ที่แนะนำให้รู้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๘. ปสุรสุตตนิทเทส

ได้ยาก เป็นภัพพสัตว์ เป็นอภัพพสัตว์ โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก
 หมุสัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ
 ปลาและเต่าชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งปลาติมิ ปลาติมิงคละและปลาติ-
 มิติมิงคละ^๑ ย่อมเป็นไปอยู่ภายในมหาสมุทร ฉนฺได โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก
 พรหมโลก หมุสัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ย่อมเป็นไปภายใน
 พระญาณของพระพุทธเจ้า ฉนฺนํนั้นเหมือนกัน นกชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งครุฑนาม
 ว่าเวณิไตย ย่อมบินไปในห้วงแห่งอากาศ ฉนฺได พระพุทธสาวกทั้งหลาย ผู้เสมอกับ
 พระสารีบุตรด้วยปัญญา ย่อมเป็นไปในสวนแห่งพระพุทธานุภาพ ฉนฺนํนั้นเหมือนกัน
 พระพุทธานุภาพย่อมแผ่ครอบคลุมปัญญาของเทวดาและมนุษย์อยู่

เหล่าบัณฑิตผู้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี เป็นสมณะ ผู้มีปัญญา
 ละเอียด รู้วาทะของผู้อื่น เหมือนนายขมังธนูสามารถยิงเนื้อทรายได้ ดุจจะเที่ยวทำ
 ลายทิวาสู้ผู้อื่นด้วยปัญญาตน บัณฑิตเหล่านั้นพากันปรุงแต่งปัญหา ย่อมเข้าไปหา
 พระตถาคตแล้ว ทูลถามปัญหาที่ลึกลับและปิดบัง ปัญหาเหล่านั้น ที่พระผู้มีพระภาค
 ทรงชักใช้และตรัสแก้แล้ว เป็นปัญหามีเหตุให้ทรงแสดง บัณฑิตเหล่านั้นถูกตั้งดูด
 ด้วยการวิชันนาปัญหา จึงเลื่อมใสพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรุ่งเรือง
 ยิ่งด้วยพระปัญญาในหมู่คนเหล่านั้นโดยแท้แล รวมความว่า เธอ...มาถึงการแข่ง
 คู่กับเราผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดแล้ว ย่อมไม่สามารถเทียมทันได้เลย ด้วยเหตุนั้น
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

อนึ่ง เธอตรีกออยู่มาแล้ว เธอคิดทิวาสู้ทั้งหลายด้วยใจ
 มาถึงการแข่งคู่กับเราผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดแล้ว
 ย่อมไม่สามารถเทียมทันได้เลย

ปสุรสุตตนิทเทสที่ ๘ จบ

เชิงอรรถ :

- ^๑ ปลาทั้ง ๓ ตัวนี้เป็นปลาขนาดใหญ่ คือปลาติมิงคละสามารถกินปลาติมิได้ และปลาติมิติมิงคละ
 มีขนาดลำตัวใหญ่ถึง ๕๐๐ โยชน์ และสามารถกินปลาติมิงคละได้ (ข.ม.อ. ๖๙/๒๙๗)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๒๑๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๙. มัคคันทิยสุตตนิทเทส

๙. มัคคันทิยสุตตนิทเทส^๑

อธิบายมัคคันทิยสูตร

ว่าด้วยเมถุนธรรม

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายมัคคันทิยสูตร ดังต่อไปนี้

[๗๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เพราะเห็นนางตัณหา นางอรดี และนางราคา

ก็ไม่ได้มีความพอใจในเมถุนธรรม

จักมีความพอใจ เพราะเห็นเรือนร่าง

ที่เต็มไปด้วยปีสสวะและอุจจาระนี้อย่างไรได้เล่า

เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องเรือนร่างนางแม่ด้วยเท้า

คำว่า เพราะเห็นนางตัณหา นางอรดี และนางราคา ก็ไม่ได้มีความพอใจในเมถุนธรรม อธิบายว่า เพราะเห็น คือ แลเห็นเหล่าธิดามาร ได้แก่ นางตัณหา นางอรดีและนางราคา ก็ไม่ได้มีความพอใจ ความกำหนัด หรือความรักในเมถุนธรรม รวมความว่า เพราะเห็นนางตัณหา นางอรดีและนางราคา ก็ไม่ได้มีความพอใจในเมถุนธรรม

คำว่า จักมีความพอใจ เพราะเห็นเรือนร่างที่เต็มไปด้วยปีสสวะและอุจจาระนี้อย่างไรได้เล่า เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องเรือนร่างนางแม่ด้วยเท้า อธิบายว่า จักมีความพอใจ เพราะเห็นเรือนร่างที่เต็มไปด้วยปีสสวะ อุจจาระเสมหะ เลือด มีกระดูกเป็นโครง มีเอ็นเป็นเครื่องผูกพัน มีเลือดและเนื้อเป็นเครื่องฉาบทา ห่อหุ้มด้วยหนัง ปิดบังด้วยผิวหนัง มีช่องเล็กช่องใหญ่ ไหลเข้าออกอยู่เสมอ มีหมู่นอนแผ่ตัวอยู่ เต็มไปด้วยมลทินโทษต่าง ๆ นี้ อย่างไรได้เล่า เราไม่ปรารถนาจะเหยียบด้วยเท้า การสังวาส หรือการสมาคม จักมีมาจากไหนได้ รวมความว่า จักมีความพอใจ เพราะเห็นเรือนร่างที่เต็มไปด้วยปีสสวะและอุจจาระนี้อย่างไรได้เล่า เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องเรือนร่างนางแม่ด้วยเท้า ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ข.สุ. ๒๕/๘๔๒-๘๕๔/๔๙๘-๕๐๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

เพราะเห็นนางตัณหา นางอรดี และนางราคา
ก็ไม่ได้มีความพอใจในเมถุนธรรม
จักมีความพอใจ เพราะเห็นเรือนร่าง
ที่เต็มไปด้วยบีสสวาระและอุจจาระนี้อย่างไรได้เล่า
เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องเรือนร่างนางแม่ด้วยเท้า
[๗๑] (มาคันทียพราหมณ์ทูลถามว่า)

หากท่านไม่ปรารถนานารีผู้เป็นอดีตภรรยา
ที่พระราชเป็นผู้เป็นจอมคนจำนวนมากพากันปรารถนา
ท่านจะกล่าวทักขุสิ ศีล วัตร ชีวิต
และการอุปบัติขึ้นในภพ ว่าเป็นเช่นไร
[๗๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า มาคันทียะ)

การตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วก็เชื่อมั่นว่า
เรากล่าวสิ่งนี้ ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เรานั้น
เราเห็นโทษในทักขุสิทั้งหลาย จึงไม่ยึดมั่น
เมื่อเลือกเฟ้น จึงได้เห็นความสงบภายใน
คำว่า เรากล่าวสิ่งนี้ ในคำว่า ... เรากล่าวสิ่งนี้ ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เรานั้น
อธิบายว่า เรากล่าวสิ่งนี้ คือ เรากล่าวสิ่งนั้น กล่าวเท่านั้น กล่าวเพียงเท่านั้น กล่าว
ทักขุสินีว่า “โลกเที่ยง ... หรือว่าหลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่า
ไม่เกิดอีกก็มีใช่”

คำว่า ... ย่อมไม่มีแก่เรานั้น ได้แก่ ย่อมไม่มีแก่เรา คือ คำกล่าวว่า เรากล่าว
เพียงเท่านั้น ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เรานั้น รวมความว่า ... ว่าเรากล่าวสิ่งนี้ ดังนี้
ย่อมไม่มีแก่เรานั้น

คำว่า มาคันทียะ เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ
คำว่า พระผู้มีพระภาค เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ... คำว่า พระผู้มี-
พระภาค นี้ เป็นสังคิกขาบัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
มาคันทียะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๕๐/๑๗๓-๑๗๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

ว่าด้วยทิวฏฐิ ๖๒

คำว่า **ในธรรมทั้งหลาย** ในคำว่า **การตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถือมั่น** ได้แก่ ในทิวฏฐิ ๖๒

คำว่า **ตกลงใจ ... แล้ว** อธิบายว่า ตกลงใจแล้ว คือ วินิจฉัยแล้ว ตัดสินแล้ว ชี้ขาดแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว จับมั่น ยึดมั่น ถือมั่น รวบถือ รวบรวมถือ คือ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความตั้งใจ ความน้อมใจเชื่อว่า "ข้อนี้จริง แท้ แน่ แท้จริง ตามเป็นจริง "ไม่วิปริต" "ไม่มี "ไม่มีอยู่ "ไม่ปรากฏ หาไม่ได้แก่พระตถาคตพระองค์นั้น คือการตกลงใจแล้วถือมั่น อันพระตถาคต ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า การตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วยึดมั่น

คำว่า **เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ยึดมั่น** อธิบายว่า เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นทิวฏฐิทั้งหลาย

อีกนัยหนึ่ง ทิวฏฐิทั้งหลาย บุคคลไม่ควรถือ ไม่ควรยึดมั่น ไม่ควรถือมั่น รวมความว่า เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ยึดมั่น อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลายว่า ทิวฏฐินี้ว่า "โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ" เป็นทิวฏฐิรกชัฏ เป็นทิวฏฐิกันดาร เป็นทิวฏฐิที่เป็นข้าศึก เป็นการตั้งมั่นด้วยทิวฏฐิ เป็นเครื่องประกอบคือทิวฏฐิ(ทิวฏฐิสังโยชน์) มีทุกข์ มีความลำบาก มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นทิวฏฐิทั้งหลาย อนึ่ง ทิวฏฐิทั้งหลาย บุคคลไม่ควรถือ ไม่ควรยึดมั่น ไม่ควรถือมั่น รวมความว่า เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ยึดมั่น อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลายว่า ทิวฏฐินี้ว่า "โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก หรือหลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก หลังจาก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

ตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีก ก็มีไซ้ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไซ้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” เป็นทิวฏฐิรกชฏ เป็นทิวฏฐิกันดาร เป็นทิวฏฐิที่เป็นชาตัก เป็นการดิ้นรนด้วยทิวฏฐิ เป็นเครื่องประกอบ คือทิวฏฐิ มีทุกข์ มีความลำบาก มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นทิวฏฐิทั้งหลาย อนึ่ง ทิวฏฐิทั้งหลาย บุคคลไม่ควรถือ ไม่ควรยึดมั่น ไม่ควรถือมั่น รวมความว่า เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ยึดมั่น อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลายว่า ทิวฏฐิเหล่านี้ ที่บุคคลยึดถืออย่างนี้แล้ว ย่อมมีคติและมีภพหน้าอย่างนั้น ๆ จึงไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นทิวฏฐิทั้งหลาย อนึ่ง ทิวฏฐิทั้งหลาย บุคคลไม่ควรถือ ไม่ควรยึดมั่น ไม่ควรถือมั่น รวมความว่า เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ยึดมั่น อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลายว่า ทิวฏฐิเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดในนรก เป็นไปเพื่อเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เป็นไปเพื่อเกิดในเปตวิสัย จึงไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นทิวฏฐิทั้งหลาย อนึ่ง ทิวฏฐิทั้งหลาย บุคคลไม่ควรถือ ไม่ควรยึดมั่น ไม่ควรถือมั่น รวมความว่า เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ยึดมั่น อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลายว่า ทิวฏฐิเหล่านี้ ไม่เพียง ปัจจุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา จึงไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นทิวฏฐิทั้งหลาย อนึ่ง ทิวฏฐิทั้งหลาย บุคคลไม่ควรถือ ไม่ควรยึดมั่น ไม่ควรถือมั่น รวมความว่า เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ยึดมั่น อย่างนี้บ้าง

คำว่า **เมื่อเลือกเฟ้น จึงได้เห็นความสงบภายใน** อธิบายว่า ความสงบภายใน คือ ความสงบ ความเข้าไปสงบ ความสงบเย็น ความดับ ความสงบระงับราคะ ... โทสะ ... โมหะ ... โภคะ ... อุปนาหะ ... มกขะ ... ปฬาสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาถะ ... สัมภะ ... สาร์มภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ... อกุศลลาภิสังขารทุกประเภทภายใน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันทิยสุตตนิทเทส

คำว่า **เมื่อเลือกเฟ้น** ได้แก่ เมื่อเลือกเฟ้น คือ เลือกสรร ชี้อวด เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งว่า "สังฆาทังปวงไม่เที่ยง" เมื่อเลือกเฟ้น คือ เลือกสรร ชี้อวด เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งว่า "สังฆาทังปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ... สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด ล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"

คำว่า **จึงได้เห็น** ได้แก่ จึงได้เห็น คือ ได้ดู ได้มองเห็น ได้แทงตลอด รวมความว่า เมื่อเลือกเฟ้น จึงได้เห็นความสงบภายใน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสตอบว่า มาคันทิยะ

การตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถ่อมมันว่า
เรากล่าวสิ่งนี้ ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เรานั้น
เราเห็นโทษในทิวฏฐิต่างหลาย จึงไม่ยึดมั่น
เมื่อเลือกเฟ้น จึงได้เห็นความสงบภายใน
[๗๓] (มาคันทิยพราหมณ์ทูลถามดังนี้)

ทิวฏฐิเหล่าใดที่ตกลงใจกำหนดไว้แล้ว
มุนีไม่ยึดมั่นทิวฏฐิเหล่านั้นแล
กล่าวเนื้อความใดว่า ความสงบภายใน
เนื้อความนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศไว้อย่างไรหนอ
คำว่า **ทิวฏฐิเหล่าใดที่ตกลงใจกำหนดไว้แล้ว** ได้แก่ ทิวฏฐิ ๖๒ พราหมณ์ เรียกว่า ความตกลงใจ

คำว่า **กำหนดไว้แล้ว** ได้แก่ กำหนดแล้ว กำหนดไว้แล้ว คือ ประงแต่งไว้แล้ว ตั้งไว้ดีแล้ว รวมความว่า กำหนดไว้แล้ว

อีกนัยหนึ่ง ทิวฏฐิต่างหลายที่กำหนด ไม่เที่ยง ปีจจัยประงแต่งขึ้น อาศัยกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรผันไปเป็นธรรมดา รวมความว่า ทิวฏฐิเหล่าใดที่ตกลงใจกำหนดไว้แล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **มาคันทียพราหมณ์ทูลถามดังนี้** เป็นบทสนธิ ... คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **มาคันทียะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น คือเป็นการกล่าวถึง การขานนาม การบัญญัติ เป็นชื่อที่เรียกกัน รวมความว่า มาคันทียพราหมณ์ทูลถาม **ดังนี้**

คำว่า **เหล่านั้นแล** ในคำว่า **มุณีไม่ยึดมั่นทิวฏฐิเหล่านั้นแล กล่าวเนื้อความใดว่า ความสงบภายใน** ได้แก่ ทิวฏฐิ ๖๒

คำว่า **มุณี** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ ... ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง และตัดขาดจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุณี

คำว่า **ไม่ยึดมั่น** อธิบายว่า ท่านกล่าวว่า เราเห็นโทษในทิวฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ถือ คือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นทิวฏฐิทั้งหลาย และกล่าวว่า มีความสงบภายใน

คำว่า **เนื้อความใด** ได้แก่ เนื้อความที่ตีเี่ยมใด รวมความว่า มุณีไม่ยึดมั่นทิวฏฐิเหล่านั้นแล กล่าวเนื้อความใดว่า ความสงบภายใน

คำว่า **อย่างไรหนอ** ในคำว่า **เนื้อความนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศไว้** **อย่างไรหนอ** เป็นคำถามด้วยความสงสัย เป็นคำถามด้วยความข้องใจ เป็นคำถาม ๒ แง่ เป็นคำถามมีแง่มุมหลายหลากว่า **อย่างไรหรือหนอ มิใช่หรือหนอ เป็นอะไรเล่าหนอ เป็นอย่างไรเล่าหนอ รวมความว่า** **อย่างไรหนอ**

คำว่า **นักปราชญ์ทั้งหลาย** ได้แก่ นักปราชญ์ทั้งหลาย คือ บัณฑิต ผู้มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **ประกาศไว้** ได้แก่ ประกาศไว้ คือ ประกาศให้ทราบ บอก แสดงบัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศไว้แล้ว รวมความว่า **เนื้อความนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศไว้** **อย่างไรหนอ** ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้น จึงกล่าวว่า

ทิวฏฐิเหล่าใดที่ตกลงใจกำหนดไว้แล้ว

มุณีไม่ยึดมั่นทิวฏฐิเหล่านั้นแล

กล่าวเนื้อความใดว่า ความสงบภายใน

เนื้อความนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศไว้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

[๗๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า มาคันทียะ)

นักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะทิวฐิ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะสุตะ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตร

บุคคลย่อมถึงความสงบภายใน

เพราะความไม่มีทิวฐิ เพราะความไม่มีสุตะ

เพราะความไม่มีญาณ เพราะความไม่มีศีล

เพราะความไม่มีวัตรนั้นก็หาไม่ได้

นักปราชญ์สลัดทิ้งธรรมเหล่านี้ได้แล้ว

ไม่ยึดมั่น เป็นผู้สงบ ไม่อาศัยแล้ว ไม่พึงหวังภพ

คำว่า **นักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะทิวฐิ ไม่กล่าวความหมดจดเพราะสุตะ ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ** อธิบายว่า นักปราชญ์ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะทิวฐิ ... เพราะสุตะ ... เพราะทิวฐิและสุตะ นักปราชญ์ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะญาณ รวมความว่า นักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะทิวฐิ ไม่กล่าวความหมดจดเพราะสุตะ ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ

คำว่า **มาคันทียะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ... คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังฆิกาบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า **มาคันทียะ**

คำว่า **นักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตร** อธิบายว่า นักปราชญ์ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะศีล ... เพราะวัตร นักปราชญ์ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๙. มัคคันทิยสุตตนิทเทส

คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะ
ศีลวัตร รวมความว่า นักปราชญ์ไม่กล่าวความหมัดจดเพราะศีลและวัตร

คำว่า บุคคลยอมถึงความสงบภายใน เพราะความไม่มีทิฐิ เพราะความ
ไม่มีสตะ เพราะความไม่มีญาณ เพราะความไม่มีศีล เพราะความไม่มีวัตรนั้นก็
ห้ามได้ อธิบายว่า ทิฐิ ประสงค์เอาสัมมาทิฐิมีวัตถุ ๑๐ คือ

๑. ทานที่ให้แล้วมีผล	๒. ยัญที่บูชาแล้วมีผล
๓. การเชนสรวงมีผล	๔. ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่
๕. โลกนี้มี	๖. โลกหน้ามี
๗. มารดามีคุณ	๘. บิดามีคุณ
๙. สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะ ^๑ มีอยู่	
๑๐. สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ รู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งมีอยู่ในโลก	

สตะ ประสงค์เอาเสียงจากผู้อื่น คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา
อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธรรม เวทลลละ

ญาณ ประสงค์เอากัมมัฏสสกตาญาณ^๒ สัจจानุโลมิกญาณ^๓ อภิญาญาณ^๔
สมาปัตติญาณ^๕

ศีล ประสงค์เอาปาติโมกขสังวร

วัตร ประสงค์เอาชุดงค^๖ ๘ ข้อ คือ

๑. อารัญญิกังคชุดงค	๒. ปิณฑปาติกังคชุดงค
๓. ปิงสุกุลิกังคชุดงค	๔. เตจวีริกังคชุดงค

เชิงอรรถ :

^๑ โอปปาติกะ หมายถึง สัตว์เกิดผุดขึ้น คือสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ทันที และเมื่อจุด(ตาย)ก็หายวับไป
ไม่ทิ้งซากศพไว้ เช่น เทวดาและสัตว์นรก เป็นต้น (ที.สี.อ. ๑๗๑/๑๔๙)

^๒ กัมมัฏสสกตาญาณ ญาณที่เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบ
เสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน หมายถึงสัมมาทิฐิ ๑๐ (อภิ.วิ.(แปล) ๓๕/๗๙๓/๕๐๙)

^๓ สัจจानุโลมิกญาณ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ริยสัจ ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้ริยสัจ
ยอมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ (อภิ.วิ.(แปล) ๓๕/๗๙๓/๕๐๙)

^๔ อภิญาญาณ ญาณคือความรู้ที่ยังยวตมี ๖ (๑) อิทธิวิธี (๒) ทิพพโสต (๓) เจโตปริยญาณ
(๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (๕) ทิพพจักขุ (๖) อาสวกขยญาณ (ที.สี.(แปล) ๙/๒๓๔-๒๔๘/๗๗-๘๔)

^๕ สมาปัตติญาณ ญาณในสมาบัติ ๘ (ดูเชิงอรรถข้อ ๖/๒๕)

^๖ ดูคำแปลจากข้อ ๑๗/๗๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๙. มัคคันทิยสุตตนิทเทส

๕. สप्तทานจาริกังคชุตงค

๖. ขลุปัจฉาภัตติกังคชุตงค

๗. เนสัชชิกังคชุตงค

๘. ยถาสันถติกังคชุตงค

คำว่า บุคคลยอมถึงความสงบภายใน เพราะความไม่มีทิวฐิ เพราะความไม่มีสตะ เพราะความไม่มีญาณ เพราะความไม่มีศีล เพราะความไม่มีวัตรนั้นก็หาไม่ได้ อธิบายว่า บุคคลเป็นผู้บรรลุถึงความสงบภายใน เพียงเพราะสัมมาทิวฐิ ก็หาไม่ได้ เพียงเพราะการได้ฟังก็หาไม่ได้ เพียงเพราะญาณก็หาไม่ได้ เพียงเพราะศีลก็หาไม่ได้ เพียงเพราะวัตรก็หาไม่ได้ คือ บรรลุถึงความสงบภายใน โดยเว้นจากกรรมเหล่านี้ก็หาไม่ได้ เพราะกรรมเหล่านี้ เป็นเครื่องประกอบเพื่อบรรลุ เพื่อกิจ เพื่อกุศล เพื่อทำให้แจ้งความสงบภายใน รวมความว่า บุคคลยอมถึงความสงบภายใน เพราะความไม่มีทิวฐิ เพราะความไม่มีสตะ เพราะความไม่มีญาณ เพราะความไม่มีศีล เพราะความไม่มีวัตรนั้นก็หาไม่ได้

คำว่า เหล่านี้ ในคำว่า สลัดทิ้งกรรมเหล่านี้ได้แล้ว ไม่ยึดมั่น อธิบายว่า บุคคลหวังการละกรรมฝ่ายดำโดยกำจัดได้เด็ดขาด หวังการไม่ก่อตัณหาในกุศลธรรมทั้งหลายในไตรภาค บุคคลละกรรมฝ่ายดำ โดยการละได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ตัณหาถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ และไม่ก่อตัณหาในกุศลธรรมทั้งหลายในไตรภาคเพราะเหตุใด นักปราชญ์ยอมไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น เพราะเหตุเท่านี้

อีกนัยหนึ่ง ธรรมฝ่ายดำ นักปราชญ์ไม่ควรถือ ไม่ควรยึดมั่น ไม่ควรถือมั่น รวมความว่า สลัดทิ้งกรรมเหล่านี้ได้แล้ว ไม่ยึดมั่น อย่างนี้บ้าง

บุคคลละตัณหา ทิวฐิ และมานะได้เด็ดขาดแล้ว ตัณหาถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุใด นักปราชญ์ยอมไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น เพราะเหตุเท่านี้ รวมความว่า สลัดทิ้งกรรมเหล่านี้ได้แล้ว ไม่ยึดมั่น อย่างนี้บ้าง

บุคคลละปัญญาภิสังขาร อปัญญาภิสังขาร และอานัญญาภิสังขารได้เด็ดขาดแล้ว ตัณหาถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุใด นักปราชญ์ยอมไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น เพราะเหตุเท่านี้ รวมความว่า สลัดทิ้งกรรมเหล่านี้ได้แล้ว ไม่ยึดมั่น อย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

คำว่า เป็นผู้สงบ ในคำว่า นักปราชญ์ ... เป็นผู้สงบ ไม่อาศัยแล้ว ไม่พึ่งหวังภพ อธิบายว่า ชื่อว่าเป็นผู้สงบ คือ เข้าไปสงบแล้ว สงบเย็นแล้ว ดับได้แล้ว สงบระงับได้แล้ว เพราะสงบ ระงับ สงบเย็น เผา ดับ ปราศจาก สงบระงับราคะ ... โทสะ ... โมหะ ... โภคะ ... อุปนาหะ ... มกฺขะ ... ปฬาสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาถะเยยะ ... ถัมภะ ... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ อกุศลลาภิสังขารทุกประเภท รวมความว่าเป็นผู้สงบ

คำว่า ไม่อาศัยแล้ว ได้แก่ ความอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) ความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความอาศัยด้วยอำนาจทิวณฺณิ ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจทิวณฺณิ^๑

นักปราชญ์ละการอาศัยด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการอาศัยด้วยอำนาจทิวณฺณิได้แล้ว ไม่อาศัย คือ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น ตา ... หู ... จมูก ... ลิ้น ... กาย ... รูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... ลาก ... ยศ ... สรรเสริญ ... สุข ... จีวร ... บิณฑบาต ... เสนาสนะ ... คิลานปัจฉัย-เภสัชบริวาร ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภพ ... รูปภพ ... อรูปภพ ... สัญญาภพ ... อสัญญาภพ ... เนวสัญญานาสัญญาภพ ... เอกโวการภพ ... จตโวการภพ ... ปัญจโวการภพ ... อดีต ... อนาคต ... ปัจจุบัน ไม่อาศัย คือ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง รวมความว่า เป็นผู้สงบ ไม่อาศัยแล้ว

คำว่า ไม่พึ่งหวังภพ ได้แก่ ไม่พึ่งหวัง คือ ไม่พึ่งมุงหวัง ไม่พึ่งคาดหวัง กามภพ รูปภพ อรูปภพ รวมความว่า นักปราชญ์ ... เป็นผู้สงบ ไม่อาศัยแล้ว ไม่พึ่งหวังภพ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า มาคันทียะ

นักปราชญ์ไม่กล่าวความหมจดเพราะทิวณฺณิ

ไม่กล่าวความหมจดเพราะสุตตะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันถียสุตตนิทเทส

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตร

บุคคลย่อมถึงความสงบภายใน

เพราะความไม่มีทิฏฐิ เพราะความไม่มีสตะ

เพราะความไม่มีญาณ เพราะความไม่มีศีล

เพราะความไม่มีวัตรนั้นก็หาไม่ได้

นักปราชญ์สละทิ้งธรรมเหล่านี้ได้แล้ว

ไม่ยึดมั่น เป็นผู้สงบ ไม่อาศัยแล้ว ไม่พึงหวังภพ

[๗๕] (มาคันทิยพราหมณ์กราบทูล ดังนี้)

หากนักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะทิฏฐิ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะสตะ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตร

บุคคลย่อมถึงความสงบภายใน เพราะความไม่มีทิฏฐิ

เพราะความไม่มีสตะ เพราะความไม่มีญาณ

เพราะความไม่มีศีล เพราะความไม่มีวัตรนั้นก็หาไม่ได้

ข้าพเจ้าจึงเข้าใจธรรมของท่านว่า เป็นเรื่องงมงายแน่นอน

เพราะสมณพราหมณ์บางพวกถึงความหมดจดได้เพราะทิฏฐิ

คำว่า หากนักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะทิฏฐิ ไม่กล่าวความหมดจดเพราะสตะ ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ อธิบายว่า นักปราชญ์ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะทิฏฐิ ... เพราะสตะ ... เพราะทิฏฐิและสตะ ... นักปราชญ์ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะญาณ รวมความว่า หากนักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะทิฏฐิ ไม่กล่าวความหมดจดเพราะสตะ ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๙. มาคันทิยสุตตนิทเทส

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **มาคันทิยพราหมณ์กราบทูล ดังนี้** เป็นบทสนธิ ... คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **มาคันทิยะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ... รวมความว่า มาคันทิยพราหมณ์กราบทูล **ดังนี้**

คำว่า **ไม่กล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตร** อธิบายว่า ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะศีล ... เพราะวัตร ... ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะศีลและวัตร รวมความว่า ไม่กล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตร

คำว่า **บุคคลยอมถึงความสงบภายใน เพราะความไม่มีทัญญี เพราะความไม่มีสุตะ เพราะความไม่มีญาณ เพราะความไม่มีศีล เพราะความไม่มีวัตรนั้นก็หามิได้** อธิบายว่า ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า ทัญญีก็ฟังปรารธนา ... การฟังก็ฟังปรารธนา ... ญาณก็ฟังปรารธนา ... ศีลก็ฟังปรารธนา ... ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า วัตรก็ฟังปรารธนา ท่านไม่สามารถยอมรับโดยส่วนตัวได้ ทั้งไม่สามารถปฏิเสธโดยส่วนตัวได้ รวมความว่า บุคคลยอมถึงความสงบภายใน เพราะความไม่มีทัญญี เพราะความไม่มีสุตะ เพราะความไม่มีญาณ เพราะความไม่มีศีล เพราะความไม่มีวัตรนั้น ก็หามิได้

คำว่า **ข้าพเจ้าจึงเข้าใจธรรมของท่านว่า เป็นเรื่องมงายแน่นอน** อธิบายว่า ข้าพเจ้าจึงเข้าใจอย่างนี้ คือ รู้ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ แห่งตลอดอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านนี้ เป็นธรรมมงาย คือ เป็นธรรมของคนเขลา ธรรมของคนหลง ธรรมของคนไม่รู้ ธรรมของคนมีลัทธิที่หลบเลี่ยงไม่แน่นอน รวมความว่า ข้าพเจ้าจึงเข้าใจธรรมของท่านว่า เป็นเรื่องมงายแน่นอน

คำว่า **เพราะสมณพราหมณ์บางพวกถึงความหมดจดได้เพราะทัญญี** อธิบายว่า สมณพราหมณ์บางพวก ถึงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะทัญญีว่า "โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ" สมณพราหมณ์บางพวก ถึงความหมดจด คือ ความสะอาด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะทิวฏฐิว่า “โลก
ไม่เที่ยง ... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้น
จริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า เพราะสมณพราหมณ์บางพวกถึงความ
หมดจดได้เพราะทิวฏฐิ ด้วยเหตุนี้ มาคันทียพราหมณ์จึงกราบทูลดังนี้

หากนักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะทิวฏฐิ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะสุตะ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตร

บุคคลย่อมถึงความสงบภายใน เพราะความไม่มีทิวฏฐิ

เพราะความไม่มีสุตะ เพราะความไม่มีญาณ

เพราะความไม่มีศีล เพราะความไม่มีวัตรนั้นก็หาไม่ได้

ข้าพเจ้าจึงเข้าใจธรรมของท่านว่า เป็นเรื่องงมงายแน่นอน

เพราะสมณพราหมณ์บางพวกถึงความหมดจดได้เพราะทิวฏฐิ

[๗๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มาคันทียะ)

เพราะอาศัยทิวฏฐิทั้งหลาย ท่านจึงถามเนื่อง ๆ

ได้มาถึงความลุ่มหลงในทิวฏฐิทั้งหลาย ที่ท่านถือมั่นไว้แล้ว

และท่านก็มิได้เห็นสัญญาแก่น้อยหนึ่งจากธรรมนี้

เพราะฉะนั้น ท่านจึงประสพแต่ความงมงาย

คำว่า **เพราะอาศัยทิวฏฐิทั้งหลาย ท่านจึงถามเนื่อง ๆ** อธิบายว่า มาคันทีย-
พราหมณ์อาศัยทิวฏฐิถามถึงทิวฏฐิ อาศัยความเกี่ยวข้องถามถึงความเกี่ยวข้อง อาศัย
ความผูกพันถามถึงความผูกพัน อาศัยความกังวลถามถึงความกังวล

คำว่า **จึงถามเนื่อง ๆ** ได้แก่ จึงถามอยู่บ่อย ๆ รวมความว่า เพราะอาศัยทิวฏฐิ
ทั้งหลายท่านจึงถามเนื่อง ๆ

คำว่า **มาคันทียะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ... คำว่า **พระผู้มี
พระภาค** นี้ เป็นสังฆคัมภีร์บัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มาคันทียะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๙. มาคันทิยสุตตนิทเทส

คำว่า ได้มาถึงความลุ่มหลงในทิวฏฐิทั้งหลาย ที่ท่านถือมั่นไว้แล้ว อธิบายว่า ทิวฏฐิใด ท่านถือ คือ ยึดมั่น ถือมั่น ดิดใจ น้อมใจเชื่อแล้ว ท่านหลง คือ ลุ่มหลง หลงมกมาย ถึงความหลง ถึงความลุ่มหลง ถึงความหลงมกมาย เล่นไปสู่ความ มีดมนแล้ว ในทิวฏฐินั้น รวมความว่า ได้มาถึงความลุ่มหลงในทิวฏฐิทั้งหลาย ที่ท่าน ถือมั่นไว้แล้ว

คำว่า และท่านก็มีได้เห็นสัญญาแม้หนึ่งจากธรรมนี้ อธิบายว่า ท่าน ไม่ได้พบสัญญาอันสมควร สัญญาที่ถึงแล้ว สัญญาในลักษณะ สัญญาในเหตุ หรือ สัญญาในฐานะ จากธรรมนี้ คือ จากความสงบภายใน จากข้อปฏิบัติ หรือจาก ธรรมเทศนาเลย ท่านจักได้ญาณจากที่ไหนเล่า รวมความว่า และท่านก็มีได้เห็น สัญญาแม้หนึ่งจากธรรมนี้ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ท่านไม่ได้พบเบญจขันธ์ซึ่งไม่เที่ยง หรือญาณซึ่งอนุโลม อนิจจสัญญา เบญจขันธ์ซึ่งเป็นทุกข์ หรือญาณซึ่งอนุโลมทุกขสัญญา ธรรมซึ่งเป็น อนัตตา หรือ ญาณซึ่งอนุโลมอนัตตสัญญา ธรรมเพียงแต่ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา หรือธรรมเป็นนิमितแห่งสัญญาเลย ท่านจักได้ญาณจากที่ไหน รวมความว่า และท่าน มิได้เห็นสัญญาแม้หนึ่งจากธรรมนี้ อย่างนี้บ้าง

คำว่า เพราะฉะนั้น ในคำว่า เพราะฉะนั้น ท่านจึงประสพแต่ความมกมาย อธิบายว่า เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนั้น ท่านจึงประสพ คือ เห็น แลเห็น มองดู ฟังพินิจ พิจารณา ดูแต่ธรรมคือความมกมาย ธรรมของคนเขลา ธรรมของคนหลง ธรรมของคนไม่รู้ ธรรมของคนที่มีลัทธิหลบเลี่ยงไม่แน่นอน รวมความว่า เพราะฉะนั้น ท่านจึงประสพ แต่ความมกมาย ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า มาคันทิยะ

เพราะอาศัยทิวฏฐิทั้งหลาย ท่านจึงถามเนื่อง ๆ

ได้มาถึงความลุ่มหลงในทิวฏฐิทั้งหลาย ที่ท่านถือมั่นไว้แล้ว

และท่านก็มีได้เห็นสัญญาแม้หนึ่งจากธรรมนี้

เพราะฉะนั้น ท่านจึงประสพแต่ความมกมาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

[๗๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

**ผู้ใดสำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา
ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น
บุคคลไม่หวั่นไหวในเพราะความถือตัว ๓ อย่าง
ความสำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา
(หรือด้อยกว่าเขา) จึงไม่มีแก่บุคคลนั้น**

คำว่า **ผู้ใดสำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา ผู้นั้น
พึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น** อธิบายว่า ผู้ใดสำคัญว่า “เราเสมอเขา
เราเลิศกว่าเขา หรือ เราด้อยกว่าเขา” ผู้นั้น พึงต้องก่อการทะเลาะ ก่อการบาดหมาง
ก่อการแก่งแย่ง ก่อการวิวาท ก่อการมุ่งร้าย ด้วยความถือตัวนั้น คือ ด้วยทิฐิผู้นั้น
หรือกับบุคคลนั้นว่า “ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้ เรารู้ธรรมวินัยนี้ ท่านจักรู้ธรรมวินัย
นี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด เราปฏิบัติถูกต้อง คำของเรามีประโยชน์ คำของท่าน
ไม่มีประโยชน์ คำที่ควรพูดก่อนท่านกลับพูดทีหลัง คำที่ควรพูดทีหลังท่าน
กลับพูดก่อน คำที่ท่านใช้เสมอกลับติดขัด วาทะของท่านเราหักล้างได้แล้ว
เราปราบปรามท่านได้แล้ว ท่านจงเที่ยวไปเพื่อเปลื้องวาทะ หรือหากท่านสามารถ
ก็จงแก้ไขเถิด” รวมความว่า ผู้ใดสำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา
ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น

คำว่า **บุคคลไม่หวั่นไหวในเพราะความถือตัว ๓ อย่าง ความสำคัญว่า
เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา(หรือด้อยกว่าเขา) จึงไม่มีแก่บุคคลนั้น** อธิบายว่า
ความถือตัว ๓ อย่างเหล่านี้ ผู้ใด ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว
ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นย่อมไม่หวั่นไหว คือ
ไม่เอนเอียง ในความถือตัว ๓ อย่างเหล่านั้น ความสำคัญว่า เราเสมอเขา เราเลิศ
กว่าเขา หรือเราด้อยกว่าเขา ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่หวั่นไหว

คำว่า **ไม่มีแก่บุคคลนั้น** ได้แก่ ไม่มีแก่เรา รวมความว่า บุคคลไม่หวั่นไหวใน
เพราะความถือตัว ๓ อย่าง ความสำคัญว่า “เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อย
กว่าเขา จึงไม่มีแก่บุคคลนั้น” ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

ผู้ใดสำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา
 ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น
 บุคคลไม่หวั่นไหวในเพราะความถือตัว ๓ อย่าง
 ความสำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา
 (หรือด้อยกว่าเขา) จึงไม่มีแก่บุคคลนั้น
 [๗๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**บุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นพึงกล่าวอะไรว่า จริง
 หรือบุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นพึงโต้เถียงว่า เท็จ ด้วยเหตุอะไร
 ความสำคัญว่าเราเสมอเขา เราเลิศกว่าเขา
 (หรือเราด้อยกว่าเขา) ย่อมไม่มีในพระอรหันต์ใด
 พระอรหันต์นั้น พึงตอบโต้ว่าหะ ด้วยเหตุอะไรเล่า**

คำว่า พราหมณ์ ในคำว่า บุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นพึงกล่าวอะไรว่า จริง
 อธิบายว่า บุคคลชื่อว่า เป็นพราหมณ์ เพราะลยธรรม ๗ ประการได้แล้ว ... บุคคล
 นั้นไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์^๑

คำว่า บุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นพึงกล่าวอะไรว่า จริง อธิบายว่า บุคคล
 ผู้เป็นพราหมณ์ พึงกล่าว คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงอะไรว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง
 อย่างอื่นเป็นโมฆะ” พึงกล่าว คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงอะไรว่า “โลกไม่เที่ยง ...
 หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี้เท่านั้นจริง
 อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า บุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นพึงกล่าวอะไรว่า จริง

คำว่า หรือบุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นพึงโต้เถียงว่า เท็จ ด้วยเหตุอะไร
 อธิบายว่า บุคคลผู้เป็นพราหมณ์พึงก่อการทะเลาะ ก่อการบาดหมาง ก่อการ
 แก่งแย่ง ก่อการวิวาท ก่อการมุ่งร้าย ด้วยมานะอะไร ด้วยทิฏฐิอะไร หรือกับ
 บุคคลใดว่า “คำของเราจริง คำของท่านเท็จ ... ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้ ... หรือหาก
 ท่านสามารถ ก็จงแก้ไขเถิด” รวมความว่า หรือบุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นพึง
 โต้เถียงว่า เท็จ ด้วยเหตุอะไร

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๕/๑๐๔-๑๐๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญการวรรค]

๙. มาคันทิยสุตตนิทเทส

คำว่า ในพระอรหันต์ใด ในคำว่า ความสำคัญว่า เราเสมอเขา เราเลิศกว่าเขา (หรือเราด้อยกว่าเขา) ย่อมไม่มีในพระอรหันต์ใด อธิบายว่า ในพระอรหันต์คือ พระชินาสพโต ไม่มีความถือตัวว่า “เราเสมอเขา” ไม่มีความถือตัวว่า “เราเลิศกว่าเขา” ไม่มีความดูหมิ่นว่า “เราด้อยกว่าเขา” คือ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ได้แก่ ความถือตัวนั้นพระอรหันต์ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ความสำคัญว่า เราเสมอเขา เราเลิศกว่าเขา(หรือเราด้อยกว่าเขา) ย่อมไม่มีในพระอรหันต์ใด

คำว่า พระอรหันต์นั้น ฟังตอบโต้ว่าหะ ด้วยเหตุอะไรเล่า อธิบายว่า พระอรหันต์นั้น ฟังตอบโต้ว่าหะ คือ ฟังโต้เถียง ฟังก่อการทะเลาะ ก่อการบาดหมาง ก่อการแก่งแย่ง ก่อการวิวาท ก่อการมุ่งร้าย ด้วยเหตุอะไร ด้วยทิวฏฐิอะไร หรือกับบุคคลใดว่า “ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้ ... หรือหากท่านสามารถ ก็จงแก้ไขเถิด” รวมความว่า พระอรหันต์นั้น ฟังตอบโต้ว่าหะ ด้วยเหตุอะไรเล่า ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นฟังกล่าวอะไรว่า จริง

หรือบุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นฟังโต้เถียงว่า เท็จ ด้วยเหตุอะไร

ความสำคัญว่าเราเสมอเขา เราเลิศกว่าเขา

(หรือเราด้อยกว่าเขา) ย่อมไม่มีในพระอรหันต์ใด

พระอรหันต์นั้น ฟังตอบโต้ว่าหะ ด้วยเหตุอะไรเล่า

[๗๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลละที่อาศัยแล้ว ไม่เที่ยวชานไปหาที่อาศัย

มุนีไม่ทำความเยื่อใยในกาม วางจากกามทั้งหลาย

ไม่มุ่งหมายอัฏฐภาพต่อไป ไม่ฟังกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน

ครั้งนั้นแล หาลินทกานิคหบดี เข้าไปหาท่านพระมหากัจจายนะถึงที่อยู่ กราบท่านพระมหากัจจายนะแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ครั้นแล้วได้ถามท่านพระมหากัจจายนะว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้ ในมาคันทิยปัญหา อันมาในอัญญการวรรคว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๙. มัคคันทียสุตตนิทเทส

บุคคลละที่อาศัยแล้ว ไม่เที่ยวชานไปหาที่อาศัย
 มุนี้ไม่ทำความเยื่อใยในกาม วางจากกามทั้งหลาย
 ไม่มุ่งหมายอัตรภาพต่อไป ไม่พึงกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน
 ข้าแต่ท่านมหากัจจายนะผู้เจริญ เนื้อความแห่งภษาษิตที่พระผู้มีพระภาค
 ตรัสแล้วโดยย่อนี้ พึงทราบโดยพิสดารอย่างไร

ท่านพระมหากัจจายนะตอบว่า ท่านคหบดี รูปธาตุเป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณ
 วิญญาณที่ผูกพันไว้ด้วยราคะในรูปธาตุ ตรัสเรียกว่า การเที่ยวชานไปหาที่อาศัย
 เวทนาธาตุ ... สัญญาธาตุ ... สังขารธาตุ เป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณ วิญญาณที่ผูก
 พันไว้ด้วยราคะในสังขารธาตุ ตรัสเรียกว่า การเที่ยวชานไปหาที่อาศัย ท่านคหบดี
 บุคคลผู้เที่ยวชานไปหาที่อาศัย เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลผู้ไม่เที่ยวชานไปหาที่อาศัย** เป็นอย่างไร

คือ ความพอใจ ความกำหนด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบาย
 และความยึดมั่น อันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องแห่งรูปธาตุ พระ
 ตถาคต ทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอน
 โคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น บัณฑิตจึงเรียก
 พระตถาคตว่า "ผู้ไม่ทรงเที่ยวชานไปหาที่อาศัย" ความพอใจ ความกำหนด
 ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่น อันเป็นเหตุที่ใจเข้าไป
 ตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องแห่งเวทนาธาตุ ... สัญญาธาตุ ... สังขารธาตุ ... วิญญาณธาตุ
 พระตถาคต ทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอน
 โคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น บัณฑิตจึงเรียก
 พระตถาคตว่า "ผู้ไม่ทรงเที่ยวชานไปหาที่อาศัย" ท่านคหบดี บุคคลผู้ไม่เที่ยวชาน
 ไปหาที่อาศัย เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลผู้เที่ยวชานไปหาที่อาศัย** เป็นอย่างไร

คือ ความเที่ยวชานไปหาและความผูกพันกับที่อาศัย คือ รูปนิมิต ... สัททนิมิต
 ... คันธนิมิต ... รสนิมิต ... โผฏฐัพพนิมิต ... รัสมนิมิต ตรัสเรียกว่า "ผู้เที่ยวชาน
 ไปหาที่อาศัย" ท่านคหบดี บุคคลผู้เที่ยวชานไปหาที่อาศัย เป็นอย่างนี้แล

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

ท่านคหบดี **บุคคลผู้ไม่เที่ยวชานไปหาที่อาศัย** เป็นอย่างไร

คือ ความชานไปหา และความผูกพันกับที่อาศัย คือ รูปนิมิต ... สัททนิมิต ... คันธนิมิต ... รสนิมิต ... โภฏฐัพพนิมิต ... ฐัมมนิมิต พระตถาคตทรงจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น บัณฑิตจึงเรียกพระตถาคตว่า "ผู้ไม่ทรงเที่ยวชานไปหาที่อาศัย" ท่านคหบดี **บุคคลผู้ไม่เที่ยวชานไปหาที่อาศัย** เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลเกิดความเยื่อใยในกาม** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เกี่ยวข้องอยู่กับคฤหัสถ์ เพลิดเพลินร่วมกัน เสร้าโศกร่วมกัน เมื่อพวกเขาสุขก็สุขด้วย เมื่อพวกเขาทุกข์ก็ทุกข์ด้วย เมื่อพวกเขามีกิจที่ควรทำเกิดขึ้น ก็ลงมือช่วยเหลือด้วยตนเอง ท่านคหบดี **บุคคลเกิดความเยื่อใยในกาม** เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลไม่เกิดความเยื่อใยในกาม** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ไม่เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ ไม่เพลิดเพลินร่วมกัน ไม่เสร้าโศกร่วมกัน เมื่อพวกเขาสุขก็มิได้สุขด้วย เมื่อพวกเขาทุกข์ก็มิได้ทุกข์ด้วย เมื่อพวกเขามีกิจที่ควรทำเกิดขึ้น ก็ไม่ลงมือช่วยเหลือด้วยตนเอง ท่านคหบดี **บุคคลไม่เกิดความเยื่อใยในกาม** เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลไม่ว่างจากกามทั้งหลาย** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร้าร้อน ไม่ปราศจากตัณหาในกามทั้งหลาย ท่านคหบดี **บุคคลไม่ว่างจากกามทั้งหลาย** เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลว่างจากกามทั้งหลาย** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร้าร้อน ปราศจากตัณหาในกามทั้งหลาย ท่านคหบดี **บุคคลว่างจากกามทั้งหลาย** เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลมุ่งหวังอัตภาพต่อไป** เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีความมุ่งหวังอย่างนี้ว่า “ในอนาคตกาล เราพึงมีรูปอย่างนี้” เธอก็ประสบความเพลิดเพลินในความปรารถนานั้น มีความมุ่งหวังอย่างนี้ว่า ในอนาคตกาล “เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ... พึงมีสัญญาอย่างนี้ ... พึงมีสังขารอย่างนี้ ... พึงมีวิญญาณอย่างนี้” เธอก็ประสบความเพลิดเพลินในความปรารถนานั้น ท่านคหบดี บุคคลมุ่งหวังอัฏฐภาพต่อไป เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลไม่มุ่งหวังอัฏฐภาพต่อไป** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ไม่มีความมุ่งหวังอย่างนี้ว่า “ในอนาคตกาล เราพึงมีรูปอย่างนี้” ไม่มีความมุ่งหวังอย่างนี้ว่า “ในอนาคตกาล เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ... พึงมีสัญญาอย่างนี้ ... พึงมีสังขารอย่างนี้ ... พึงมีวิญญาณอย่างนี้” เธอก็ไม่ประสบความเพลิดเพลินในความปรารถนานั้น ท่านคหบดี บุคคลไม่มุ่งหวังอัฏฐภาพต่อไป เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้กล่าวถ้อยคำเห็นปานนี้ว่า “ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้ ... หรือหากท่านสามารถ ก็จงแก้ไขเถิด” ท่านคหบดี บุคคลกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี **บุคคลไม่กล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่กล่าวถ้อยคำเห็นปานนี้ว่า “ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้ ... หรือหากท่านสามารถ ก็จงแก้ไขเถิด” ท่านคหบดี บุคคลไม่กล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน เป็นอย่างนี้แล

ท่านคหบดี ภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ในมาคันทียปัญหา อันมาในอัญญวรรคว่า

บุคคลละที่อาศัยแล้ว ไม่เที่ยวชานไปหาที่อาศัย

มุนีไม่ทำความเยื่อใยในกาม วางจากกามทั้งหลาย

ไม่มุ่งหมายอัฏฐภาพต่อไป ไม่พึงกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน ดังนี้แล

ท่านคหบดี เนื้อความแห่งภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ พึงทราบโดยพิสดารอย่างนี้แล ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

บุคคลละที่อาศัยแล้ว ไม่เที่ยวชานไปหาที่อาศัย
 มุณีไม่ทำความเยื่อใยในกาม วางจากกามทั้งหลาย
 ไม่มุ่งหมายอรรถภาพต่อไป ไม่ฟังกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน
 [๘๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลผู้なかะสังัดจากทิกฺขุเหล่านใด
ฟังเที่ยวไปในโลก ไม่ฟังพูดจายึดถือทิกฺขุเหล่านั้น
ดอกบัวกำนมีหนามเกิดในน้ำ
ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำและโคลนตม ฉนใด
มุณีผู้กล่าวเรื่องความสงบ ก็ไม่ยินดี
ไม่แปดเปื้อนในกามและโลก ฉนนัน

คำว่า **เหล่าใด** ในคำว่า **บุคคลผู้なかะสังัดจากทิกฺขุเหล่านใด ฟังเที่ยวไปในโลก**
 ได้แก่ ทิกฺขุทั้งหลาย

คำว่า **สังัด** ได้แก่ วาง สังัด เจียบ จากกายทุจริต ... จากวจีทุจริต ... จาก
 มโนทุจริต ... จากราคะ ... วาง สังัด เจียบจากอกุศลลาภสังฆารทุกประเภท

คำว่า **ฟังเที่ยวไป** ได้แก่ ฟังเที่ยวไป คือ ฟังอยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป
 เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในมนุษยโลก รวมความว่า **บุคคลผู้なかะสังัดจากทิกฺขุ**
เหล่าใด ฟังเที่ยวไปในโลก

คำว่า **ผู้なかะ** ในคำว่า **ผู้なかะ ... ไม่ฟังพูดจายึดถือทิกฺขุเหล่านั้น** อธิบายว่า
 ชื่อว่าบุคคลผู้なかะ เพราะไม่ทำความชั่ว ชื่อว่าบุคคลผู้なかะ เพราะไม่ถึง ชื่อว่า
 บุคคลผู้なかะ เพราะไม่กลับมาหา

บุคคลชื่อว่าผู้なかะ เพราะไม่ทำความชั่ว เป็นอย่างไร

คือ บำปอกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่
 มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และมรณะต่อไป
 ตรัสเรียกว่า ความชั่ว (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สภียะ)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

บุคคลผู้ไม่ทำบาปแม้เล็กน้อยในโลก

สลัดสังโยชน์เครื่องผูกพันได้ทั้งหมด

ไม่ติดข้องอยู่ในธรรมเป็นเครื่องข้องทั้งปวง เป็นผู้หลุดพ้น

ดำรงตนมั่นคงเช่นนั้น บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่า ผู้นาคะ^๑

บุคคลชื่อว่าผู้นาคะ เพราะไม่ทำความชั่ว เป็นอย่างนี้

บุคคลชื่อว่าผู้นาคะ เพราะไม่ถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ถึงฉันทาคติ(ลำเอียงเพราะชอบ) ไม่ถึงโทสาคติ(ลำเอียงเพราะชัง) ไม่ถึงโมหาคติ(ลำเอียงเพราะหลง) ไม่ถึงภยาคติ(ลำเอียงเพราะกลัว) ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจราคะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจโทสะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจโมหะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจมานะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจทิฏฐิ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจอุทธัจจะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจวิจิกิจฉา ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจอนุสัย ได้แก่ ไม่ไป ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไป ด้วยธรรมที่ก่อความเป็นฝักเป็นฝ่าย บุคคลชื่อว่าผู้นาคะ เพราะไม่ถึง เป็นอย่างนี้

บุคคลชื่อว่าผู้นาคะ เพราะไม่กลับมาหา เป็นอย่างไร

คือ กิเลสเหล่าใดอริยบุคคลละได้แล้ว ด้วยโสดาปัตติมรรค อริยบุคคลนั้นก็ ย่อมไม่มา ไม่กลับมา ไม่หวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก กิเลสเหล่าใด อริยบุคคล ละได้แล้วด้วยสกทาคามิมรรค ... ด้วยอนาคามิมรรค ... ด้วยอรหัตตมรรค อริยบุคคล นั้นก็ย่อมไม่มา ไม่กลับมา ไม่หวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก บุคคลชื่อว่าผู้นาคะ เพราะไม่กลับมาหา เป็นอย่างนี้

คำว่า **บุคคลผู้นาคะ ... ไม่พึงพุดจายึดถือทิฏฐิเหล่านั้น** อธิบายว่า บุคคลผู้นาคะ ไม่พึงพุดจา คือ ไม่พึงพุด กล่าว แสดง ชี้แจง ยึด จับ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นทิฏฐิเหล่านั้น ได้แก่ ไม่พึงพุดจา คือ ไม่พึงพุด กล่าว แสดง ชี้แจงว่า “โลกเที่ยง ... โลกไม่เที่ยง ... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า บุคคลผู้นาคะ ... ไม่พึงพุดจา ยึดถือทิฏฐิเหล่านั้น

เชิงอรรถ :

^๑ บ.สุ. ๒๕/๕๒๘/๔๓๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มัคคันทียสุตตนิทเทส

คำว่า ดอกบัวก้านมีหนามเกิดในน้ำ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำและโคลนตม
ฉันทิ อธิบายว่า น้ำ ตรัสเรียกว่า เอละ น้ำ ตรัสเรียกว่า อัมพุ ดอกบัว ตรัส
 เรียกว่า อัมพุชะ ก้านขรุขระ ตรัสเรียกว่ามีหนาม น้ำ ตรัสเรียกว่า วารี ดอกบัว
 เกิดในน้ำ ตรัสเรียกว่า วาริชะ น้ำ ตรัสเรียกว่า ชละ เปือกตมตรัสเรียกว่า โคลนตม
 ดอกบัวเกิดในน้ำ อยู่ในน้ำ (แต่) ไม่ติด ไม่ติดแน่น ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำและโคลนตม
 คือ ไม่ถูกน้ำและโคลนตมติดแล้ว ติดแน่นแล้ว แปดเปื้อนแล้ว ฉันทิ รวมความว่า
 ดอกบัวก้านมีหนามเกิดในน้ำ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำและโคลนตม ฉันทิ

คำว่า ฉันทิ นั้น ในคำว่า มณีผู้กล่าวเรื่องความสงบ ก็ไม่ยินดี ไม่แปดเปื้อน
 ในกามและโลก ฉันทิ นั้น เป็นคำอุปไมยที่ทำอุปมาให้สมบูรณ์

คำว่า มณี อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ ... ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง
 และตัดหนาดจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามณี

คำว่า ผู้กล่าวเรื่องความสงบ อธิบายว่า มณีผู้กล่าวเรื่องความสงบ คือ
 กล่าวเรื่องที่ป้องกัน กล่าวเรื่องที่หลีกเลี่ยง กล่าวเรื่องที่ฟัง กล่าวเรื่องที่ไม่มียัย
 กล่าวเรื่องที่ไม่คลาดเคลื่อน กล่าวเรื่องอมตธรรม กล่าวเรื่องนิพพาน รวมความว่า
 มณีผู้กล่าวเรื่องความสงบ ... ฉันทิ นั้น

คำว่า ไม่ยินดี อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความยินดี คือ ความกำหนด
 ความกำหนดนึก ... อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ^๑

ตัณหาที่ตรัสเรียกว่าความยินดีนั้น มณีได้ละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้
 สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว มณีนั้น
 ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ยินดี คือ ผู้ไม่ยินดี ไม่ติดใจ ไม่สยบ ไม่หมกมุ่นในรูป ... เสียง ...
 กลิ่น ... รส... โภฏฐัพพะ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... ลาก ... ยศ ... สรรเสริญ
 ... สุข ... จีวร ... บิณฑบาต ... เสนาสนะ ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ... กามธาตุ ...
 รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภพ ... รูปภพ ... อรูปภพ ... สัญญาภพ ... อสัญญาภพ
 ... เนวสัญญานาสัญญาภพ ... เอกโวการภพ ... จตุโวการภพ ... ปัญจโวการภพ ...
 อดีต ... อนาคต ... ปัจจุบัน คือผู้ไม่ยินดี ไม่ติดใจ ไม่สยบ ไม่หมกมุ่นในรูปที่เห็น
 เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โภฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณที่พึงรู้แจ้ง ได้แก่ เป็นผู้คลาย
 ความยินดีแล้ว ปราศจากความยินดีแล้ว สละความยินดีแล้ว คายความยินดีแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มัคคันทียสุตตนิทเทส

ปล่อยความยินดีแล้ว ละความยินดีแล้ว สลัดทิ้งความยินดีแล้ว คือ เป็นผู้คลาย
ความกำหนดแล้ว ปราศจากราคะแล้ว สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว
ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้เย็น
แล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า มุนีผู้กล่าวเรื่องความสงบ ก็ไม่ยินดี
อย่างนี้

คำว่า **ไม่แปดเปื้อนในกามและโลก** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม
(๒) กิเลสกาม ... เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ... เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก

คำว่า **แปดเปื้อน** ได้แก่ ความแปดเปื้อน ๒ อย่าง คือ (๑) ความแปดเปื้อน
ด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความแปดเปื้อนด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความแปดเปื้อน
ด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความแปดเปื้อนด้วยอำนาจทิฏฐิ^๒

มุนีละความแปดเปื้อนด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความแปดเปื้อนด้วย
อำนาจทิฏฐิได้แล้ว ย่อมไม่ติด ไม่ติดแน่น ไม่แปดเปื้อนในกามและในโลก คือ เป็นผู้
ไม่ถูกตัณหาและทิฏฐิติด ติดแน่น แปดเปื้อน ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว
ไม่เกี่ยวข้อง(ในกามและในโลก)แล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า มุนีผู้
กล่าวเรื่องความสงบ ก็ไม่ยินดี ไม่แปดเปื้อนในกามและโลก ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้なかะสงัดจากทิฏฐิเหล่าใด

พึงเที่ยวไปในโลก ไม่พึงพุดจายึดถือทิฏฐิเหล่านั้น

ดอกบัวก้านมีหนามเกิดในน้ำ

ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำและโคลนตม ฉนใด

มุนีผู้กล่าวเรื่องความสงบ ก็ไม่ยินดี

ไม่แปดเปื้อนในกามและโลก ฉนนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๑-๒

^๒ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

[๘๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

มุนีผู้จบเวทนั้น ย่อมไม่ไปด้วยทิฏฐิ

ไม่ถึงความถือตัวด้วยอารมณ์ที่รับรู้

มุนีนั้นผู้ไม่มีตัณหาและทิฏฐินั้น ไม่อุกกรรมและสุตะนำไป

มุนีนั้นไม่อุกตัณหาและทิฏฐินำเข้าไปในที่อาศัยทั้งหลาย

คำว่า **ไม่** ในคำว่า **มุนีผู้จบเวทนั้น ย่อมไม่ไปด้วยทิฏฐิ** **ไม่ถึงความถือตัวด้วยอารมณ์ที่รับรู้** เป็นคำปฏิเสธ

คำว่า **ผู้จบเวท** อธิบายว่า ญาณในมรรค ๔ ตรัสเรียกว่า เวท คือ ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาเครื่องพิจารณา ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง สัมมาทิฏฐิ

มุนีนั้น ถึงที่สุด บรรลุที่สุด ถึงส่วนสุด บรรลุส่วนสุด ถึงปลายสุด บรรลุปลายสุด ถึงท้ายสุด บรรลุท้ายสุด ถึงที่ปกป้อง บรรลุที่ปกป้อง ถึงที่หลีกเร้น บรรลุที่หลีกเร้น ถึงที่พึง บรรลุที่พึง ถึงที่ไม่มีภัย บรรลุที่ไม่มีภัย ถึงที่ไม่จติ บรรลุที่ไม่จติ ถึงที่ไม่ตาย บรรลุที่ไม่ตาย ถึงที่ดับ บรรลุที่ดับแห่งชาติ ชราและมรณะ ด้วยเวทเหล่านั้น

อีกนัยหนึ่ง มุนีนั้น ชื่อว่าผู้จบเวท เพราะถึงที่สุดแห่งเวททั้งหลายแล้ว

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าผู้จบเวท เพราะถึงที่สุดด้วยเวททั้งหลายแล้ว

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าผู้จบเวท เพราะรู้แจ้งธรรม ๗ ประการแล้ว คือ

๑. รู้แจ้งสักกายทิฏฐิ	๒. รู้แจ้งวิจิกิจฉา
๓. รู้แจ้งสีลัพพตปรามาส	๔. รู้แจ้งราคะ
๕. รู้แจ้งโทสะ	๖. รู้แจ้งโมหะ
๗. รู้แจ้งมานะแล้ว	

มุนีนั้นเป็นผู้รู้แจ้งบาปอกุศลธรรม ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และมรณะต่อไป

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๙. มาคันทียสดตนิทเทส

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สกียะ)

บุคคลวิจยเวททั้งหมดของสมณพราหมณ์ที่มีอยู่
เป็นผู้ปราศจากราคะในเวทนาทั้งปวง
ก้าวล่วงเวททั้งปวงแล้ว ชื่อว่าผู้จบเวท^๑

คำว่า **ยอมไม่ไปด้วยทิวฐิ** อธิบายว่า ทิวฐิ ๖๒ มุนีนัน ละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือ ญาณแล้ว มุนีนัน ไม่ไป ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไป ด้วยทิวฐิ ทั้งไม่กลับมา ไม่หวนกลับมาหาทิวฐินัน โดยเห็นเป็นสาระอีก รวมความว่า มุนีผู้จบเวทนั้น ยอมไม่ไปด้วยทิวฐิ

คำว่า **มุนีนันยอมไม่ถึงความถือตัวด้วยอารมณ์ที่รับรู้** อธิบายว่า มุนีนัน ยอมไม่ถึง คือ ไม่เข้าถึง ไม่เข้าไปหา ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น ความถือตัว ด้วย รูปที่รู้แล้ว ด้วยเสียงบอกเล่าของผู้อื่น หรือด้วยสมมติของมหาชน รวมความว่า มุนีผู้จบเวทนั้น ยอมไม่ไปด้วยทิวฐิ ไม่ถึงความถือตัวด้วยอารมณ์ที่รับรู้

คำว่า **มุนีนันผู้ไม่มีตัณหาและทิวฐินัน** อธิบายว่า มุนีนันผู้ไม่มีตัณหาและ ทิวฐินัน คือ ไม่มีตัณหาและทิวฐินันเป็นอย่างยิ่ง ไม่มีตัณหาและทิวฐินันเป็นที่ไปใน เบื้องหน้า ด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิวฐิ ตัณหา ทิวฐิ และมานะ มุนีนัน ละ ได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่ พื้นที ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ด้วยเหตุใด มุนีนัน ก็ชื่อว่าไม่มีตัณหาและ ทิวฐินัน คือ ไม่มีตัณหาและทิวฐินันเป็นอย่างยิ่ง ไม่มีตัณหาและทิวฐินันเป็นที่ไปใน เบื้องหน้า ด้วยเหตุนั้น รวมความว่า มุนีนันผู้ไม่มีตัณหาและทิวฐินัน

คำว่า **ไม่อุกกรรม** ในคำว่า **ไม่อุกกรรมและสุตะนำไป** อธิบายว่า มุนี ไม่ไป คือ ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไป ด้วยปญญาภิสังขาร อปญญาภิสังขาร หรือ อาเนญชาภิสังขาร รวมความว่า ไม่อุกกรรม

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๕๓๕/๔๓๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ [อัญญากรรม]

๙. มาคันทิยสุตตนิเทศ

คำว่า **ไม่ถูก ... และสตะนำไป** อธิบายว่า มุณี ไม่ไป คือ ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไป ด้วยความหมัดจดด้วยสตะ ด้วยเสียงบอกเล่าของผู้อื่น หรือด้วยการสมมติของมหาชน รวมความว่า ไม่ถูกกรรมและสตะนำไป

คำว่า **มุณินั้นไม่ถูกตัณหาและทิวฐินำเข้าไปในที่อาศัยทั้งหลาย** อธิบายว่า

คำว่า **การนำเข้าไป** ได้แก่ การนำเข้าไป ๒ อย่าง คือ (๑) การนำเข้าไปด้วยอำนาจตัณหา (๒) การนำเข้าไปด้วยอำนาจทิวฐิ ... นี้ชื่อว่าการนำเข้าไปด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าการนำเข้าไปด้วยอำนาจทิวฐิ^๑

มุณินั้นละการนำเข้าไปด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการนำเข้าไปด้วยอำนาจทิวฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละการนำเข้าไปด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการนำเข้าไปด้วยอำนาจทิวฐิได้แล้ว มุณินั้น ชื่อว่าไม่ถูกตัณหาและทิวฐินำเข้าไป คือ ไม่เข้าไปติด ไม่เข้าไปถึง ไม่ติดใจ ไม่น้อมใจเชื่อ ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องในที่อาศัยทั้งหลายแล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า มุณินั้น ไม่ถูกตัณหาและทิวฐินำเข้าไปในที่อาศัยทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุณีผู้จบเวทนั้น ย่อมไม่ไปด้วยทิวฐิ

ไม่ถึงความถือตัวด้วยอารมณ์ที่รับรู้

มุณินั้นผู้ไม่มีตัณหาและทิวฐินั้น ไม่ถูกกรรมและสตะนำไป

มุณินั้นไม่ถูกตัณหาและทิวฐินำเข้าไปในที่อาศัยทั้งหลาย

[๘๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

มุณีผู้เว้นจากสัญญาแล้ว ย่อมไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด

มุณีผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาแล้ว ย่อมไม่มีความลุ่มหลง

ชนเหล่าใดยังถือสัญญาและทิวฐิ

ชนเหล่านั้น ย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๙. มาคันทิยสุตตนิทเทส

คำว่า **มุณีเว้นจากสัญญาแล้ว ย่อมไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด** อธิบายว่า ผู้ใดเจริญอริยมรรค ที่มีสมณะเป็นเบื้องต้น ผู้นั้น ย่อมขมกิเลสเครื่องร้อยรัดแล้ว ตั้งแต่ต้น เมื่อบรรลอรหัตตผลแล้ว พระอรหันต์ย่อมละได้เด็ดขาดทั้งกิเลสเครื่องร้อยรัด โมหะ นิวรณ์ กามสัญญา พยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญาและทิวณฺณสัญญา ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ รวมความว่า มุณีผู้เว้นจากสัญญาแล้ว ย่อมไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด

คำว่า **มุณีผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาแล้ว ย่อมไม่มีความลุ่มหลง** อธิบายว่า ผู้ใดเจริญอริยมรรค ที่มีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น ผู้นั้น ย่อมขมความลุ่มหลงได้ตั้งแต่ต้น เมื่อบรรลอรหัตตผลแล้ว พระอรหันต์ย่อมละได้เด็ดขาดทั้ง โมหะ กิเลสเครื่องร้อยรัด นิวรณ์ กามสัญญา พยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา และทิวณฺณสัญญา ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ รวมความว่า มุณีผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาแล้ว ย่อมไม่มีความลุ่มหลง

คำว่า **ชนเหล่าใดยังถือสัญญาและทิวณฺณ ชนเหล่านั้นย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก** อธิบายว่า ชนเหล่าใด ถือสัญญา คือ กามสัญญา พยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา ชนเหล่านั้น ย่อมกระทบกระทั่งกัน คือ ทำร้ายกัน ด้วยอำนาจสัญญา กล่าวคือ พระราชาทรงวิวาทกับพระราชาก็ได้ กษัตริย์วิวาทกับกษัตริย์ก็ได้ พรหมณ์วิวาทกับพรหมณ์ก็ได้ คหบดีวิวาทกับคหบดีก็ได้ มารดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับมารดาก็ได้ บิดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับบิดาได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ พี่สว่น้องสาววิวาทกับพี่สว่น้องสาวก็ได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่สว่น้องสาวก็ได้ พี่สว่น้องสาววิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ สหายวิวาทกับสหายก็ได้ ชนเหล่านั้น ก่อการทะเลาะ ก่อการบาดหมาง ก่อการแก่งแย่ง และก่อกองวิวาทกัน ก่อการมุ่งร้ายเพราะสัญญานั้น ก็ทำร้ายกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง เพราะทำร้ายกันนั้น ชนเหล่านั้นก็เข้าถึงความตายบ้าง ทุกข์ปางตายบ้าง ชนเหล่าใด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๙. มาคันทียสุตตนิทเทส

ถือทิฐิว่า “โลกเที่ยง ... หรือ หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่” ขนเหล่านั้น ย่อมกระทบกระทั่งกัน คือ ทำร้ายกัน ด้วยอำนาจทิฐิ ได้แก่กระทบกระทั่ง คือ ทำร้ายศาสดาโดยศาสดา ธรรมที่ศาสดากล่าวสอนโดยธรรมที่ศาสดากล่าวสอน หมุ่คณะโดยหมู่คณะ ทิฐิโดยทิฐิ ปฏิบัติโดยปฏิบัติ มรรคโดยมรรค

อีกนัยหนึ่ง ขนเหล่านั้น ย่อมวิวาทกัน คือ ก่อการทะเลาะ ก่อการบาดหมาง ก่อการแก่งแย่ง ก่อการวิวาท ก่อการมุ่งร้ายกันว่า “ท่านไม่รู้จักธรรมวินัยนี้ ... หรือ หากท่านสามารถ ก็จงแก้ไขเถิด” ขนเหล่านั้น ยังละอภิสังขารไม่ได้ เพราะยังละอภิสังขารไม่ได้ จึงกระทบกระทั่งกันในคติ กระทบกระทั่งกันในรก กระทบกระทั่งกันในกำเนิดเดรัจฉาน กระทบกระทั่งกันในเปตวิสัย กระทบกระทั่งกันในมนุษยโลก กระทบกระทั่งกันในเทวโลก กระทบกระทั่งกัน คือ ทำร้ายคิดด้วยคิด ... การถือกำเนิดด้วยการถือกำเนิด ... ปฏิสนธิด้วยปฏิสนธิ ... ภพด้วยภพ ... สงสารด้วยสงสาร ... วัฏฏะด้วยวัฏฏะ ได้แก่ เทียวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป กระทบกระทั่งกัน

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ชาติโลก อายตนโลก รวมความว่า ขนเหล่าใดยังถือสัญญาและทิฐิ ขนเหล่านั้นย่อมเกี่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุนีผู้เว้นจากสัญญาแล้ว ย่อมไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด

มุนีผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาแล้ว ย่อมไม่มีความลุ่มหลง

ขนเหล่าใดยังถือสัญญาและทิฐิ

ขนเหล่านั้นย่อมเกี่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก

มาคันทียสุตตนิทเทสที่ ๙ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส^๑

อธิบายปุราเภทสุต

ว่าด้วยก่อนการดับขันธปรินิพพาน

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายปุราเภทสุต ดังต่อไปนี้
[๘๓] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

บุคคลมีทัสสนะ^๒อย่างไร มีศีลอย่างไร

จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว

ข้าแต่พระโคตมะ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกนรชนผู้สูงสุดนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

ว่าด้วยคำถามของพระพุทธเนรมิต

คำว่า มีทัสสนะอย่างไร ในคำว่า บุคคลมีทัสสนะอย่างไร มีศีลอย่างไร
จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว อธิบายว่า บุคคลประกอบด้วยทัสสนะอย่างไร คือ มี
จุดยืนอย่างไร มีทำทืออย่างไร มีแนวเทียบอย่างไร รวมความว่า มีทัสสนะอย่างไร

คำว่า มีศีลอย่างไร อธิบายว่า บุคคลประกอบด้วยศีลอย่างไร คือ มีจุดยืน
อย่างไร มีทำทืออย่างไร มีแนวเทียบอย่างไร รวมความว่า มีทัสสนะอย่างไร มีศีล
อย่างไร

คำว่า จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว อธิบายว่า จึงตรัสเรียก คือ กล่าว พุด
บอก แสดง ชี้แจงว่า เป็นผู้สงบแล้ว ระงับแล้ว เย็นแล้ว สงัดแล้ว พระพุทธเนรมิต
ทูลถามถึงอธิปัญญาด้วยคำว่า มีทัสสนะอย่างไร ทูลถามถึงอธิศีลด้วยคำว่า
มีศีลอย่างไร ทูลถามถึงอธิจิตด้วยคำว่า เป็นผู้สงบแล้ว รวมความว่า บุคคลมี
ทัสสนะอย่างไร มีศีลอย่างไร จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๘๕๕-๘๖๘/๕๐๑-๕๐๓

^๒ ทัสสนะ ในที่นี้หมายถึง อธิปัญญา

ศีล ในที่นี้หมายถึง อธิศีล

สงบ ในที่นี้หมายถึง อธิจิต (ข.ส.อ. ๘๕๕/๓๘๘, ข.ม.อ. ๘๓/๓๑๕) และดู ข.ส. ๒๕/๓๖๒/๔๐๒,

ข.ส.อ. ๓๖๒/๑๗๐ ประกอบ

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า :๒๔๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

คำว่า **นรชนนั้น** ในคำว่า **ข้าแต่พระโคตมะ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก**
นรชน ... นั้น แก่ข้าพระองค์เถิด อธิบายว่า ข้าพระองค์ทูลถาม ทูลขอ
ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศ นรชนใด พระพุทธเนรมิตเรียกพระผู้มีพระภาค
พุทธเจ้าโดยพระโคตรว่า พระโคตมะ

คำว่า **โปรดตรัสบอก** อธิบายว่า โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ
กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ทรงประกาศ รวมความว่า ข้าแต่พระโคตมะ
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกนรชน ... นั้น แก่ข้าพระองค์เถิด

คำว่า **ทูลถามแล้ว** ในคำว่า **ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ... นรชนผู้สูงสุด**
อธิบายว่า ข้าพระองค์ทูลสอบถาม ทูลถามแล้ว ทูลขอแล้ว ทูลอัญเชิญแล้ว ทูลให้
ทรงประกาศแล้ว

คำว่า **นรชนผู้สูงสุด** อธิบายว่า นรชนผู้ยอดเยี่ยม ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า
สูงสุด ประเสริฐสุด รวมความว่า ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ... นรชนผู้สูงสุด ด้วย
เหตุ นั้น พระพุทธเนรมิตนั้นจึงทูลถามว่า

บุคคลมีที่สสนะอย่างไร มีศีลอย่างไร

จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว

ข้าแต่พระโคตมะ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกนรชนผู้สูงสุดนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

[๘๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

ก่อนดับขันธปรินิพพาน พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหา

ไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น

ใคร ๆ กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง

พระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังถึงตัณหาและทิฏฐิ(ในส่วนเบื้องต้นปลาย)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

อธิบายคำว่า ภควา

คำว่า **ก่อนดับขันธปรินิพพาน พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหา** อธิบายว่า
ก่อนกายแตก ก่อนอัฐภาพแตก ก่อนการทิ้งชากศพ ก่อนการขาดชีวิตินทรีย์
พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหาแล้ว คือ ปราศจากตัณหาแล้ว สละตัณหาได้แล้ว
คายตัณหาได้แล้ว ปล่อยตัณหาได้แล้ว ละตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งตัณหาได้แล้ว คือ
เป็นผู้คลายความกำหนัดแล้ว ปราศจากราคะแล้ว สละราคะได้แล้ว คายราคะ
ได้แล้ว ปล่อยราคะได้แล้ว ละราคะได้แล้ว สลัดทิ้งราคะได้แล้ว เป็นผู้หมดความ
อยากแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายราคะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโทสะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโมหะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายมานะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายทิฏฐิได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายเสี้ยนหนามได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายกิเลสได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงจำแนก แยกแยะ แจกแจงธรรมรัตนะ

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำที่สุดแห่งภพได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมพระวรกายแล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้ว

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอยเสนาสนะที่เป็นป่าละเมาะและป่าทึบ
อันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็น
สถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ
คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งอรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส
อภิสีล อภิจิต อภิปัญญา จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งฌาน ๔ อัปปมัญญา ๔ อรูปสมาบัติ ๔ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิโมกข์ ๘ อภิกายตนะ ๘ อนุปปพวิหารสมาบัติ ๙ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสังขยญาณ ๑๐ กสิณ-สมาบัติ ๑๐ อานาปานสติสมาธิ อสุภสมาบัติ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสติปัญญา ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งตถาคตพลญาณ ๑๐ เวสาร์ชช-ญาณ ๔ ปฏิสัมภีทา ๔ อภิญญา ๖ พุทธธรรม ๖ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

พระนามว่า พระผู้มีพระภาค นี้ มิใช่พระชนนีทรงตั้ง มิใช่พระชนกทรงตั้ง มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่พระบิดาทรงตั้ง มิใช่พระภคินิทรทรงตั้ง มิใช่มิตรและอำมาตย์ตั้ง มิใช่พระญาติ และผู้ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง มิใช่สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง

คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นวิโมกข์ขันติกนาม เป็นสังฆิกากบญญัตติ ของ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ที่โคณ-ตันโพธิ์ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้ ก่อนดับขันธปรินิพพาน พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหา

คำว่า ไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องตัน อธิบายว่า อดีตกาล ตรัสเรียกว่า ส่วนเบื้องตัน พระอรหันต์ปรารถนาอดีตกาล ละตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งกิเลสได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละตัณหา สลัดทิ้งกิเลสได้แล้ว พระอรหันต์จึงชื่อว่า ไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องตัน อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ยอมไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า "ในอดีตกาล เราได้มีรูปอย่างนี้ ... มีเวทนาอย่างนี้ ... มีสัญญาอย่างนี้ ... มีสังขาร อย่างนี้" ... พระอรหันต์ยอมไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า "ในอดีตกาล เราได้มีวิญญูณอย่างนี้" พระอรหันต์จึงชื่อว่าไม่ติดอยู่กับความ เพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องตันอย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมไม่มีวิญญานเกี่ยวเนื่องด้วยฉันทราคะที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า ในอดีตกาล เราได้มีตาเช่นนี้ เห็นรูปเช่นนี้ จึงไม่เพลิดเพลิตตาและรูปนั้น เพราะเป็นผู้ไม่มีวิญญานเกี่ยวเนื่องด้วยฉันทราคะ พระอรหันต์ จึงชื่อว่าไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลิตที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น เพราะไม่ใยดีในตาและรูปนั้น อย่างนี้บ้าง

พระอรหันต์ไม่มีวิญญานเกี่ยวเนื่องด้วยฉันทราคะที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า ในอดีตกาล เราได้มีหูเช่นนี้ ได้ยินเสียงเช่นนี้ ... เราได้มีจมูกเช่นนี้ ได้กลิ่นเช่นนี้ ... เราได้มีลิ้นเช่นนี้ รุสเช่นนี้ ... เราได้มีกายเช่นนี้ สัมผัสกับโผฏฐัพพะเช่นนี้ ... พระอรหันต์ย่อมไม่มีวิญญานเกี่ยวเนื่องด้วยฉันทราคะที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า ในอดีตกาลเราได้มีใจเช่นนี้ ฐรรมารมณเช่นนี้ จึงไม่เพลิดเพลิตอายตนะภายในและอายตนะภายนอกนั้น เพราะไม่มีวิญญานเกี่ยวเนื่องด้วยฉันทราคะ พระอรหันต์ จึงชื่อว่าไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลิตที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น เพราะไม่ใยดีในใจและฐรรมารมณนั้น อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมไม่ชื่นใจ ไม่ใยดี ไม่ถึงความปลาบปลื้มใจ ด้วยการหัวเราะ การพูดจา การปราศรัย และการเล่นหัวกับมาตุคาม ในครั้งก่อน แม้ด้วยประการอย่างนี้ พระอรหันต์จึงชื่อว่าไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลิตที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น

คำว่า **ใคร ๆ กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง** อธิบายว่า ปัจจุบันกาล ตรีส เรียกว่า ส่วนท่ามกลาง พระอรหันต์ปรารถนาปัจจุบันกาล ละตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละตัณหา สลัดทิ้งทิฏฐิได้แล้ว ใคร ๆ จึงกำหนดไม่ได้ว่า เป็นผู้กำหนด เป็นผู้ขัดเคือง เป็นผู้หลง เป็นผู้ยึดติด เป็นผู้ยึดมั่น เป็นผู้ฟุ้งซ่าน เป็นผู้สังเล เป็นผู้ตกอยู่ในพลังกิเลส

พระอรหันต์ละอภิสังขารเหล่านั้นได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละอภิสังขารได้แล้ว ใคร ๆ จึงกำหนดไม่ได้โดยคิดว่า “เป็นผู้เกิดในนรก เป็นผู้เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เป็นผู้เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” พระอรหันต์นั้นจะพึงกำหนดด้วยเหตุ ปัจจัย และการณใด เหตุ ปัจจัย และการณนั้นไม่มี รวมความว่า ใคร ๆ กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยความมุ่งหวัง ๒ อย่าง

คำว่า **นั่น** ในคำว่า **พระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังตถาและทิวฏฐิ(ในสวนเบ็องปลาย)** ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ

คำว่า **ความมุ่งหวังตถาและทิวฏฐิ(ในสวนเบ็องปลาย)** ได้แก่ ความมุ่งหวังในสวนเบ็องปลาย ๒ อย่าง คือ (๑) ความมุ่งหวังด้วยอำนาจตถาในสวนเบ็องปลาย (๒) ความมุ่งหวังด้วยอำนาจทิวฏฐิในสวนเบ็องปลาย ... นี้ชื่อว่าความมุ่งหวังด้วยอำนาจตถาในสวนเบ็องปลาย ... นี้ชื่อว่าความมุ่งหวังด้วยอำนาจทิวฏฐิในสวนเบ็องปลาย

พระอรหันต์นั้นละความมุ่งหวังด้วยอำนาจตถาในสวนเบ็องปลายได้แล้ว สลัดทิ้งความมุ่งหวังด้วยอำนาจทิวฏฐิในสวนเบ็องปลายได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความมุ่งหวังด้วยอำนาจตถาในสวนเบ็องปลาย สลัดทิ้งความมุ่งหวังด้วยอำนาจทิวฏฐิในสวนเบ็องปลายได้แล้ว พระอรหันต์จึงไม่เกี่ยวมุ่งหวังตถาหรือทิวฏฐิ คือไม่มีตถาเป็นธงชัย ไม่มีตถาเป็นยอดธง ไม่มีตถาเป็นใหญ่ ไม่มีทิวฏฐิเป็นธงชัย ไม่มีทิวฏฐิเป็นยอดธง ไม่มีทิวฏฐิเป็นใหญ่ ไม่ถูกตถาหรือทิวฏฐิครอบงำเที่ยวไป รวมความว่า พระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังตถาและทิวฏฐิ(ในสวนเบ็องปลาย)

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจชั้นฐว่า "ในอนาคตกาล เราพึงมีรูปอย่างนี้ ... มีเวทนาอย่างนี้ ... มีสัญญาอย่างนี้ ... มีสังขารอย่างนี้" ... พระอรหันต์ย่อมไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจชั้นฐว่า "ในอนาคตกาล เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้" พระอรหันต์นั้นจึงชื่อว่าไม่มีความมุ่งหวังเบญจชั้นฐในอนาคตกาล อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมไม่ตั้งใจเพื่อให้ได้ตาและรูปที่ยังไม่ได้ว่า "ในอนาคตกาล เราพึงมีตาเช่นนี้ เห็นรูปเช่นนี้" เพราะไม่มีความตั้งใจเช่นนั้นเป็นปัจจัย พระอรหันต์จึงไม่เพลิดเพลินตาและรูปนั้น เมื่อไม่เพลิดเพลินตาและรูปนั้น พระ

อรหันต์นั้นจึงไม่มีความมุ่งหวังในอนาคตกาล อย่างนี้บ้าง พระอรหันต์ย่อมไม่ตั้งใจเพื่อให้ได้หูและเสียงที่ยังไม่ได้ว่า "ในอนาคตกาล เราพึงมีหูเช่นนี้ ได้ยินเสียงเช่นนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีจมูกเช่นนี้ ได้กลิ่นเช่นนี้... ในอนาคตกาล เราพึงมีลิ้นเช่นนี้ รุรสเช่นนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีกายเช่นนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

สัมผัสโผฏฐัพพะเช่นนี้” ... ไม่ตั้งใจเพื่อให้ได้ใจและธรรมารมณที่ยังไม่ได้ว่า “ใน
อนาคตกาล เราพึงมีใจเช่นนี้ รัฐธรรมารมณเช่นนี้” เพราะไม่มีความตั้งใจเช่นนั้นเป็น
ปัจจัย พระอรหันต์จึงไม่เปล็ดเปล็นใจและธรรมารมณนั้น เมื่อไม่เปล็ดเปล็นใจและ
ธรรมารมณนั้น พระอรหันต์นั้นจึงไม่มีความมุ่งหวังในอนาคตกาล อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมไม่ตั้งใจเพื่อให้ได้ภพที่ยังไม่ได้ว่า “เราจักเป็น
เทพเจ้า หรือเทวดาตนใดตนหนึ่งด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้” เพราะการ
ไม่ตั้งใจเช่นนั้นเป็นปัจจัย พระอรหันต์จึงไม่เปล็ดเปล็นภพนั้น เมื่อไม่เปล็ดเปล็น
ภพนั้น พระอรหันต์จึงไม่มีความมุ่งหวังในอนาคตกาล อย่างนี้บ้าง

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

ก่อนดับขันธปรินิพพาน พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหา

ไม่ติดอยู่กับความเปล็ดเปล็นที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น

ใคร ๆ กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง

พระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังถึงตัณหาและทิวฐิ(ในส่วนเบื้องปลาย)

[๘๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

บุคคลผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง ไม่โอด

ไม่คะนอง พุดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน

เป็นผู้สำรวจวาจา นั้นแล ชื่อว่าเป็นมุณี

ว่าด้วยเหตุเกิดความโกรธ ๑๐ อย่าง

คำว่า **ผู้ไม่โกรธ** ในคำว่า **ผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง** กล่าวไว้แล้วข้างต้น อนึ่ง
ควรกล่าวถึงความโกรธก่อน ความโกรธ ย่อมเกิดได้เพราะเหตุ ๑๐ อย่าง คือ

๑. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๒. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๓. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๔. ... ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๕. ... ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๖. ... ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

๗. ... ผู้นี้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา

๘. ... ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา

๙. ... ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา

๑๐. ความโกรธเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร

ใจปองร้าย มุ่งร้าย ชัดเคือง ชุนเคือง เคือง เคืองมาก เคืองตลอด ชัง ชิงชัง
เกลียดชัง ใจพยาบาท ใจแค้นเคือง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิด
ประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยา
ที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดุร้าย ความ
เกรี้ยวกราด ความไม่แค้นชั่งแห่งจิตเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความโกรธ

อีกนัยหนึ่ง พึงทราบความโกรธมาก ความโกรธน้อย บางครั้งความโกรธ
เพียงทำให้ใจชุนมัว ยังไม่ถึงกับหน้าเจ้าหน้าอาก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้
หน้าเจ้าหน้าอ แต่ยังไม่ถึงกับคางสั้นก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้คางสั้น แต่
ยังไม่ถึงกับพูดคำหยาบก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้พูดคำหยาบ แต่ยังไม่ถึง
กับตาขวางมองทิศมองทางก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้ตาขวางมองทิศ
มองทาง แต่ยังไม่ถึงกับคว่ำไม้คว่ำมิดก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้คว่ำไม้
คว่ำมิด แต่ยังไม่ถึงกับเงือดเงื่อไม้และมิด(ที่ถือไว้)ก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแค่
ทำให้เงือดเงื่อไม้และมิด แต่ยังไม่ถึงกับลงมือฟาดฟันก็มี บางครั้งความโกรธเพียง
แต่ฟาดฟัน แต่ยังไม่ถึงกับทำให้เกิดบาดแผลก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้
เกิดบาดแผล แต่ยังไม่ถึงกับทำให้กระดูกหักก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้
กระดูกหัก แต่ยังไม่ถึงกับทำให้อวัยวะขาดหลุดไปก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่
ทำให้อวัยวะขาดหลุดไป แต่ยังไม่ถึงกับทำให้เสียชีวิตก็มี บางครั้งความโกรธเพียง
แต่ทำให้ผู้อื่นเสียชีวิต แต่ยังไม่ถึงกับทำให้ดำรงอยู่เพื่อฆ่าตนเองก็มี เมื่อใด ความ
โกรธทำให้ฆ่าบุคคลอื่นแล้วฆ่าตนเองเสียด้วย เมื่อนั้น ความโกรธเป็นไปรุนแรงมาก
ถึงความเป็นสิ่งร้ายแรงอย่างยิ่ง ความโกรธนั้น ผู้ใด ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว
ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น
ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่โกรธ บุคคลชื่อว่าผู้ไม่โกรธ เพราะละความโกรธได้แล้ว บุคคล
ชื่อว่าผู้ไม่โกรธ เพราะกำหนดรู้วัตถุแห่งความโกรธได้แล้ว บุคคลชื่อว่าผู้ไม่โกรธ
เพราะตัดเหตุแห่งความโกรธได้แล้ว รวมความว่า ผู้ไม่โกรธ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยผู้ไม่สะดุ้ง

คำว่า **ไม่สะดุ้ง** อธิบายว่า ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สะดุ้ง หวาดเสียว หวั่นหวาด เหยย้อมสะดุ้ง หวาดเสียว หวั่นหวาด กลัว ถึงความสะดุ้งว่า เราไม่ได้ตระกูล ไม่ได้หมุ่คณะ ไม่ได้อาวาส ไม่ได้ลาภ ไม่ได้ยศ ไม่ได้สรรเสริญ ไม่ได้สุข ไม่ได้จีวร ไม่ได้บิณฑบาต ไม่ได้เสนาสนะ ไม่ได้คิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร หรือไม่ได้ผู้พยาบาลเวลาเจ็บป่วย ย่อมสะดุ้ง หวาดเสียว หวั่นหวาด กลัว ถึงความสะดุ้งว่า “เราเป็นผู้ไม่มีชื่อเสียงปรากฏ”

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่สะดุ้ง ไม่หวาดเสียว ไม่หวั่นหวาด เหยย้อมไม่สะดุ้ง ไม่หวาดเสียว ไม่หวั่นหวาด ไม่กลัว ไม่ถึงความสะดุ้งว่า เราไม่ได้ตระกูล ไม่ได้หมุ่คณะ ไม่ได้อาวาส ไม่ได้ลาภ ไม่ได้ยศ ไม่ได้สรรเสริญ ไม่ได้สุข ไม่ได้จีวร ไม่ได้บิณฑบาต ไม่ได้เสนาสนะ ไม่ได้คิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร หรือไม่ได้ผู้พยาบาลเวลาเจ็บป่วย ย่อมไม่สะดุ้ง ไม่หวาดเสียว ไม่หวั่นหวาด ไม่กลัว ไม่ถึงความสะดุ้งว่า “เราเป็นผู้ไม่มีชื่อเสียงปรากฏ” รวมความว่า ผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง

ว่าด้วยผู้ไม่โอ้อวด

คำว่า **ไม่โอ้อวด ไม่คะนอง** อธิบายว่า ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อวด เป็นผู้โอ้อวด เหยย้อมอวด โอ้อวดว่า “เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลบ้าง สมบูรณ์ด้วยวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยศีลวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยชาติบ้าง สมบูรณ์ด้วยโคตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้รูปงามบ้าง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์บ้าง สมบูรณ์ด้วยการศึกษบ้าง สมบูรณ์ด้วยหน้าที่การงานบ้าง สมบูรณ์ด้วยหลักแห่งศิลปวิทยาบ้าง สมบูรณ์ด้วยวิทย์ฐานะบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้คงแก่เรียนบ้าง สมบูรณ์ด้วยปฏิภาณบ้าง สมบูรณ์ด้วยสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวมาแล้วบ้าง ออกบวชจากตระกูลสูงบ้าง ออกบวชจากตระกูลใหญ่บ้าง ออกบวชจากตระกูลมีทรัพย์มากบ้าง ออกบวชจากตระกูลมีโภคสมบัติมากบ้าง เป็นผู้ที่มีชื่อเสียง มียศกว่าคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายบ้าง เป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระสูตรบ้าง ทรงจำพระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้เที่ยว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

บิณฑบาตไปตามลำดับตรอกเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้งดอาหารมื้อหลังเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ได้ปฐมฌานบ้าง เป็นผู้ได้ทุติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้ตติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้จตุตถฌานบ้าง เป็นผู้ได้อากาสนัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้วิญญาณัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้อากิญจัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติบ้าง” ภิกษุนี้ย่อมไม่อวด ไม่โอ้อวด อย่างนี้ คือ เป็นผู้งดเว้น เว้นขาด ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับความอวด ความโอ้อวด มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ผู้ไม่โอ้อวด

ว่าด้วยผู้ไม่คะนอง

คำว่า **ความคะนอง** ในคำว่า **ผู้ไม่คะนอง** อธิบายว่า ความคะนองมีชื่อว่าการคะนอง ความคะนองเท่า ชื่อว่าการคะนอง ความคะนองมือและเท้า ก็ชื่อว่าการคะนอง ความสำคัญในสิ่งไม่ควรว่าควร ความสำคัญในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร ความสำคัญในวิกาลว่าเป็นกาล ความสำคัญในกาลว่าเป็นวิกาล ความสำคัญในสิ่งที่ไม่มิโทษว่ามีโทษ ความสำคัญในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ ความคะนอง กิริยาที่คะนอง ภาวะที่คะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่านเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความคะนอง

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) เพราะทำ (๒) เพราะไม่ทำ

ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างไร

คือ ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า “เราทำแต่ กายทุจริต ไม่ทำกายสุจริต ... เราทำแต่วจีทุจริต ไม่ทำวจีสุจริต ... เราทำแต่มนทุจริต ไม่ทำมนสุจริต ... เราทำแต่ปาณาติบาต ไม่ทำความงดเว้นจากปาณาติบาต ... เราทำแต่อทินนาทาน ไม่ทำความงดเว้นจากอทินนาทาน ... เราทำแต่กาเมสุมิจฉาจาร ไม่ทำความงดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร ... เราทำแต่มุสาวาท ไม่ทำความงดเว้นจากมุสาวาท ... เราทำแต่ปิสุณาวาจา ไม่ทำความงดเว้นจากปิสุณาวาจา ... เราทำแต่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

พรุสวาจา ไม่ทำความงดเว้นจากพรุสวาจา ... เราทำแต่สัมผัปปลาปะ ไม่ทำความงดเว้นจากสัมผัปปลาปะ ... เราทำแต่อภิขมา ไม่ทำอนภิขมา ... เราทำแต่พยาบาท ไม่ทำอัพยาบาท” ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า “เราทำแต่มิจจาภิฏฐิ ไม่ทำสัมมาภิฏฐิ” ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้น เพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า “เรามีได้ รักษาศีลให้บริบูรณ์” ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า “เราไม่สำรวมในอินทรียทั้ง ๖ ... ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ... ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เสมอ ... ไม่หมั่นประกอบสติสัมปชัญญะ ... ไม่เจริญสติปัญญา ๔ ... ไม่เจริญสัมมัปปธาน ๔ ... ไม่เจริญอิทธิบาท ๔ ... ไม่เจริญอินทรีย ๕ ... ไม่เจริญพละ ๕ ... ไม่เจริญโพชฌงค์ ๗ ... ไม่เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ... ไม่กำหนดรู้ทุกข์ ... ไม่ละสมุทัย ... ไม่เจริญมรรค เราไม่ทำนิโรธให้ประจักษ์แจ้ง” ความคะนองนี้ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่คะนอง รวมความว่า ผู้ไม่โ้ออวด ไม่คะนอง

ว่าด้วยปัญญาเรียกว่า มันทา

คำว่า **ผู้พูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน** อธิบายว่า ปัญญาตรัสเรียกว่า มันทา คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ... ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาภิฏฐิ มีวิเคราะห์ว่า ผู้ใดกำหนดกล่าววาจาด้วยปัญญา แม้พูดมาก แม้กกล่าวมาก แม้แสดงมาก แม้ชี้แจงมาก ก็ไม่กล่าวถ้อยคำที่เป็นเรื่องพูดชั่ว กล่าวชั่ว เจรจาชั่ว ปราศรัยชั่ว เล่าเรื่องชั่ว ฉะนั้น ผู้นั้น จึงชื่อว่าผู้พูดด้วยปัญญา

ความฟุ้งซ่าน ในคำว่า **ไม่ฟุ้งซ่าน** เป็นอย่างไร

คือ ความฟุ้งซ่าน ความไม่สงบแห่งจิต ใจกวัดแกว่ง ความคิดวกวน นี้ตรัสเรียกว่า ความฟุ้งซ่าน

ความฟุ้งซ่านนี้ ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ฟุ้งซ่าน รวมความว่า ผู้พูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยการสำรวจวาจา

คำว่า **บุคคล...** เป็นผู้สำรวจวาจานั้นแล **ชื่อว่า**เป็นมุนี อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ละการกล่าวเท็จ เว้นขาดจากการกล่าวเท็จได้แล้ว คือเป็นคนพูดจริง ตั้งมั่นในความสัตย์ มีถ้อยคำมั่นคง เชื่อถือได้ ไม่กล่าวคำหลอกลวงชาวโลก ละวาจาเสื่อมเสีย เว้นขาดจากวาจาเสื่อมเสียได้แล้ว ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่ไปบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมคนที่มีประโยชน์ร่วมกัน มีความสามัคคีเป็นที่ชื่นชม ยินดีในความสามัคคี รื่นเริงในสามัคคีธรรม เป็นผู้กล่าววาจาก่อให้เกิดความสามัคคี ละวาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบได้แล้ว วาจาใด ไร้โทษ สบายหู น่ารัก จับใจ แบบชาวเมือง คนส่วนใหญ่ชอบใจ พอใจ ก็กล่าววาจาเช่นนั้น ละการพูดเพื่อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อได้แล้ว พูดถูกเวลา พูดจริง พูดถึงอรรถ พูดถึงธรรม พูดถึงวินัย กล่าววาจาเป็นหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้นมีปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอันสมควร ประกอบด้วยวิสุจริต ๔ กล่าววาจาปราศจากโทษ ๔ สถาน เป็นผู้งดแล้ว งดเว้นแล้ว เว้นขาดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับแล้วกับเดรัจฉานกถา^๑ ๓๒ ประการ มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่

ภิกษุยอมกล่าวกถาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ

๑. ย่อมกล่าวอัปปิจจกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย)
๒. สันตฎฐิกกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ)
๓. ปรีเวกกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงบกายใจ)
๔. อสังสัคคกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่)
๕. วิริยารัมภกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร)
๖. สीलกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล)
๗. สมาริกกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น)
๘. ปัญญาภกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา)
๙. วิมุตติกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์)

เชิงอรรถ :

^๑ เดรัจฉานกถา ดูรายละเอียดข้อ ๑๕๗/๔๓๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้
ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์)

ย่อมกล่าวสติปัญญาญาณ สัมมปชานกถา อิทธิบาทกถา อินทริยกถา
พลกถา โพชฌมกถา มัคคกถา ผลกถา นิพพานกถา

คำว่า **ผู้สำรวจวจา** ได้แก่ ผู้สำรวจ เครื่องครัด คุ่มครอง ปกปัก รักษา
สังวร สงบ

คำว่า **มุนี** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ...
ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ... ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง
และตัดขาดตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี รวมความว่า บุคคล ... เป็นผู้สำรวจวจา
นั้นแล ชื่อว่าเป็นมุนี ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง ไม่โธ่หวาด

ไม่คะนอง พุดด้วยปัญญา ไม่ฟังชาน

เป็นผู้สำรวจวจา นั้นแล ชื่อว่าเป็นมุนี

[๘๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต

ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย

ย่อมไม่ถูกนำไปในทิฐิทั้งหลาย

ว่าด้วยผู้ไม่มีตัณหา

คำว่า **บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต** อธิบายว่า ตัณหา
ตรัสเรียกว่า เครื่องเหนี่ยวรั้ง คือ ความกำหนด ความกำหนดนัก ... อภิขณา
อกุศลมูลคือโลภะ ตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งนั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้
สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า
บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลไม่ดำเนินตามความเพลิดเพลिनในรูปว่า "ในอนาคตกาล
เราพึงมีรูปอย่างนี้ ... พึงมีเวทนาอย่างนี้ ... พึงมีสัญญาอย่างนี้ ... พึงมีสังขารอย่างนี้"

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ย่อมไม่ดำเนินตามความเพลิดเพลินในวิญญาณว่า “ในอนาคตกาล เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้” จึงชื่อว่า ผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลไม่ตั้งจิตเพื่อให้ได้ตาและรูปที่ยังไม่ได้ว่า “ในอนาคตกาล เราพึงมีตาเช่นนี้ เห็นรูปเช่นนี้” เพราะมีการไม่ตั้งจิตเป็นปัจฉัย เขาจึงไม่เพลิดเพลินตาและรูปนั้น เมื่อไม่เพลิดเพลินตาและรูปนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง ... “ในอนาคตกาล ขอเราพึงมีหูเช่นนี้ ได้ยินเสียงเช่นนี้” บุคคลไม่ตั้งจิตเพื่อให้ได้ใจและธรรมารมณที่ยังไม่ได้ว่า “ในอนาคตกาล เราพึงมีใจเช่นนี้ รัทธารมณเช่นนี้” เพราะไม่มีความตั้งจิตเป็นปัจฉัย เขาจึงไม่เพลิดเพลินใจและธรรมารมณนั้น เมื่อไม่เพลิดเพลินใจและธรรมารมณนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลไม่ตั้งจิตเพื่อให้ได้ภพที่ยังไม่ได้ว่า เราจักเป็นเทพ หรือเทวดาตนใดตนหนึ่งด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ เพราะมีการไม่ตั้งจิตเป็นปัจฉัย เขาจึงไม่เพลิดเพลินภพนั้น เมื่อไม่เพลิดเพลินภพนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยผู้ไม่เสรำโศก

คำว่า **ไม่เสรำโศกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว** อธิบายว่า ไม่เสรำโศกถึงสิ่งที่แปรผันไป หรือเมื่อสิ่งนั้นแปรผันไปแล้วก็ไม่เสรำโศก คือ ไม่เสรำโศก ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า “ตาของเราแปรผันไป” ไม่เสรำโศก ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า “หูของเรา ... จมูกของเรา ลิ้นของเรา ... กายของเรา ... รูปของเรา ... เสียงของเรา ... กลิ่นของเรา ... รสของเรา ... โผฏฐัพพะของเรา ... ตระกูลของเรา ... จีวรของเรา ... หมูคณะของเรา ... อาวาสของเรา ... ลากษของเรา ... ยศของเรา ... สรรเสริญของเรา ... สุขของเรา ... บิณฑบาตของเรา ... เสนาสนะของเรา ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริหารของเรา ... มารดาของเรา ... บิดาของเรา ... พี่ชายน้องชายของเรา ... พี่สาวน้องสาวของเรา ... บุตรของเรา ... ธิดาของเรา ... มิตรและอำมาตย์ของเรา ... ญาติของเรา ผู้ร่วมสายโลหิตของเราแปรผันไป” ดังนี้ รวมความว่า ไม่เสรำโศกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยผัสสะ

คำว่า ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย อธิบายว่า

คำว่า ผัสสะ ได้แก่ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ขานสัมผัส ชิวหาสัมผัส
กายสัมผัส มโนสัมผัส อธิวจนสัมผัส ปฏิกขสัมผัส สุขเวทนียสัมผัส ทุกขเวทนียสัมผัส
อทุกขมสุขเวทนียสัมผัส ผัสสะที่เป็นกุศล ผัสสะที่เป็นอกุศล ผัสสะที่เป็นอัพยาภฤต
ผัสสะที่เป็นกามาวจร ผัสสะที่เป็นรูปาวจร ผัสสะที่เป็นอรูปาวจร สัญญตผัสสะ
อนิมิตตผัสสะ อัปปณิหิตผัสสะ ผัสสะที่เป็นโลกียะ ผัสสะที่เป็นโลกุตตระ ผัสสะ
ที่เป็นอดีต ผัสสะที่เป็นอนาคต ผัสสะที่เป็นปัจจุบัน ผัสสะ ความถูกต้อง กิริยาที่ถูก
ต้อง ภาวะที่ถูกต้องเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ผัสสะ

คำว่า ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย อธิบายว่า บุคคลเห็นจักขุสัมผัสว่า
ว่างจากตน จากธรรมที่เนื่องในตน จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความ
สืบต่อ หรือจากธรรมที่ไม่แปรผัน เห็นโสตสัมผัส ... ขานสัมผัส ... ชิวหาสัมผัส ...
กายสัมผัส ... มโนสัมผัส ... อธิวจนสัมผัส ... ปฏิกขสัมผัส ... สุขเวทนียผัสสะ ...
ทุกขเวทนียผัสสะ ... อทุกขมสุขเวทนียผัสสะ ... ผัสสะที่เป็นกุศล ... ผัสสะที่เป็นอกุศล
... ผัสสะที่เป็นอัพยาภฤต ... ผัสสะที่เป็นกามาวจร ... ผัสสะที่เป็นรูปาวจร ... ผัสสะ
ที่เป็นอรูปาวจร ... ผัสสะที่เป็นโลกียะ ... เห็นผัสสะที่เป็นโลกุตตระว่า ว่างจากตน
จากธรรมที่เนื่องในตน จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความสืบต่อ หรือจาก
ธรรมที่ไม่แปรผัน

อีกนัยหนึ่ง บุคคลเห็นผัสสะที่เป็นอดีตว่า ว่างจากผัสสะที่เป็นอนาคตและ
ผัสสะที่เป็นปัจจุบัน เห็นผัสสะที่เป็นอนาคตว่า ว่างจากผัสสะที่เป็นอดีตและผัสสะที่
เป็นปัจจุบัน เห็นผัสสะที่เป็นปัจจุบันว่า ว่างจากผัสสะที่เป็นอดีตและผัสสะที่เป็น
อนาคต

อีกนัยหนึ่ง บุคคลเห็นผัสสะที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ ปฏิสังยุต
ด้วยสัญญาตธรรมว่า ว่างจากราคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มัคขะ ปฬาสะ
อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยยะ ถัมภะ สारัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ
กิเลสทุกชนิด ทุกจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร้าร้อนทุกสถาน
ความเดือดร้อนทุกประการ อกุลสลาภิสังขารทุกประเภท ด้วยประการอย่างนี้ รวม
ความว่า ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

คำว่า **ยอมไม่ถูกนำไปในทิวลิปทั้งหลาย** อธิบายว่า ทิวลิป ๖๒ บุคคลนั้น ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้นยอมไม่ไป ไม่ออก ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไปด้วย ทิวลิป บุคคลนั้นจึงไม่กลับถือ ไม่หวนกลับมาสู่ทิวลิปนั้นว่าเป็นสาระอีก รวมความว่า ยอมไม่ถูกนำไปในทิวลิปทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต

ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย

ยอมไม่ถูกนำไปในทิวลิปทั้งหลาย

[๘๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลเป็นผู้หลีกเร้น ไม่หลอกลวง ไม่ทะเยอทะยาน

ไม่ตระหนี่ ไม่คะนอง ไม่เป็นที่น่ารังเกียจ

และไม่ประกอบในความเป็นผู้มีวาจาสอเสียด

ว่าด้วยผู้หลีกเร้น

คำว่า **บุคคลเป็นผู้หลีกเร้น** ในคำว่า **บุคคลเป็นผู้หลีกเร้น ไม่หลอกลวง** อธิบายว่า ชื่อว่าเป็นผู้หลีกเร้น เพราะละราคะได้แล้ว ... เพราะละโทสะได้แล้ว ... เพราะละโมหะได้แล้ว ... เพราะละโกธะ ... อุปนาหะ ... มกขะ ... ปฬาสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... ชื่อว่าเป็นผู้หลีกเร้น เพราะละอกุศลลาภสังขารทุกประเภทได้แล้ว สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้หลีกเร้น เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใน ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละอัสมีมานะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาล ที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้หลีกเร้น เป็นอย่างนี้”^{๑๐} รวมความว่า เป็นผู้หลีกเร้น

เชิงอรรถ :

^{๑๐} อัง.จตุกก. ๒๑/๓๘/๔๖

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๒๖๑ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยความหลอกลวง ๓ อย่าง

คำว่า **ไม่หลอกลวง** ได้แก่ ความหลอกลวง ๓ อย่าง คือ

๑. ความหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย
๒. ความหลอกลวงเกี่ยวกับอิริยาบถ
๓. ความหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง

ความหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย เป็นอย่างไร

คือ คหบดีในโลกนี้ ย่อมนิมนต์ภิกษุ ถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ภิกษุนั้น มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ มีความต้องการจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เพราะต้องการได้ให้มากยิ่งขึ้น จึงบอกคินจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เธอพูดอย่างนี้ว่า "จีวรที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรเที่ยวเลือกเก็บผ้าเก่าจากป่าช้า กองหยากเยื่อ หรือร้านตลาด เอามาทำสังฆาฏิใช้ จึงจะเป็นการเหมาะสม บิณฑบาตที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรสำเร็จความเป็นอยู่ด้วยก้อนข้าวที่ได้มาด้วยปลีแข้ง โดยการเที่ยวแสวงหา จึงจะเป็นการเหมาะสม เสนาสนะที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรอยู่ที่โคนไม้ อยู่ที่ป่าช้า หรืออยู่กลางแจ้ง จึงจะเป็นการเหมาะสม คิลานปัจจัย-เภสัชบริขารที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรทำยาด้วยน้ำมูตรเนาหรือชั้นลูกสมอ จึงจะเป็นการเหมาะสม"

เพราะต้องการได้ให้มากยิ่งขึ้นนั้น เธอจึงครองจีวรเศร้าหมอง ฉันทิณฑบาตเศร้าหมอง ใช้สอยเสนาสนะขอมข่อ ใช้คิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามมีตามได้ คหบดีทั้งหลายรู้จักภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า "สมณะรูปนี้ มีความปรารถนาล้น สันโดษสงบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปรารถนาคความเพียร มีวาตะกำจัดขัดเกล่า" ก็ยิ่งนิมนต์เธอให้รับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารมากยิ่งขึ้น เธอจึงพูดอย่างนี้ว่า "เพราะพรั่งพร้อมด้วยเหตุ ๓ ประการ กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมประสบบุญมาก คือ เพราะพรั่งพร้อมด้วยศรัทธา ... เพราะพรั่งพร้อมด้วยไทยธรรม ... เพราะพรั่งพร้อมด้วยพระทักษิโณยบุคคล กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมประสบบุญมาก ท่านทั้งหลายมีศรัทธาน้อย ไทยธรรมนี้ก็มิได้อยู่พร้อม ทั้งอาตมภาพ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ก็เป็นปฏิคาหก ถ้าอาดมภาพไม่รับ พวกท่านก็จักเสื่อมจากบุญไปเสีย อาดมภาพ มิได้มีความต้องการด้วยปัจจัยนี้ แต่จักรับเพื่ออนุเคราะห์พวกท่าน” เพราะอาศัย เหตุนั้น เธอจึงรับจีวรมากมาย รับบิณฑบาตมากมาย รับเสนาสนะมากมาย รับคิลานปัจจัยเภสัชบริขารมากมาย การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง ภาวะที่หลอกลวง เห็นปานนี้ นี้ชื่อว่าความหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย

ความหลอกลวงเกี่ยวกับอริยาบถ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ ปรารถนาจะให้เขายกย่อง คิดว่า “คนจักยกย่องเราด้วยอุบายอย่างนี้” จึงสำรวมการเดิน สำรวมการยืน สำรวมการนั่ง สำรวมการนอน ตั้งสติเดิน ตั้งสติยืน ตั้งสตินั่ง ตั้งสตินอน ทำที่เหมือนภิกษุผู้มีสมาธิเดิน เหมือนภิกษุผู้มีสมาธิยืน เหมือนภิกษุผู้มีสมาธินั่ง เหมือนภิกษุผู้มีสมาธินอน เป็นเหมือนภิกษุเจริญฌานอวดต่อหน้า การตั้งท่า การวางท่า การดำรงมั่นอริยาบถ การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง ภาวะที่หลอกลวง เห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความหลอกลวงเกี่ยวกับอริยาบถ

ความหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ ปรารถนาจะให้เขายกย่อง คิดว่า “คนจักยกย่องเราด้วยอุบายอย่างนี้” จึงกล่าววาจาอิงอริยธรรม คือพูดว่า “ภิกษุผู้ทรงจีวร มีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ ผู้ใช้บาตร ... ใช้ภาชนะโลหะ ... ใช้ธมกรก^๑ ... ใช้ผ้ากรองน้ำ ... ใช้ลูกกุญแจ ... ใช้รองเท้า ... ใช้ประคดเอว ... ใช้สายโยกบาตร มีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่” พูดว่า “ภิกษุผู้มีอุปัชฌาย์ระดับนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ มีอาจารย์ระดับนี้ ... มีผู้ร่วมอุปัชฌาย์ระดับนี้ ... มีผู้ร่วมอาจารย์ระดับนี้ ... มีมิตร ... มีพรรคพวก ... มีคนที่คบหากัน ... มีสหายระดับนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่” พูดว่า

เชิงอรรถ :

^๑ **ธมกรก** คือ กระจับปี่กรองน้ำของพระสงฆ์ เป็นเครื่องใช้สอยอย่าง ๑ ในอัฐบริขาร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

“ภิกษุผู้อยู่ในวิหารมีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ ... อยู่ในเรือนมีหลังคา
ด้านเดียวมีรูปแบบอย่างนี้ ... อยู่ในปราสาท ... อยู่ในเรือนโถง ... อยู่ในถ้ำ ...
อยู่ในที่หลีกเร้น ... อยู่ในกุฏิ ... อยู่ในเรือนยอด ... อยู่ที่ย่อม ... อยู่ในโรงกลม ...
อยู่ในเรือนพัก ... อยู่ในเรือนรับรอง ... อยู่ในมณฑป ... อยู่ที่โคนไม้ มีรูปแบบ
อย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่”

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้วางหน้าเฉยเมย ทำหน้านิ้วคิ้วขมวด โโกหกหลอกลวง
ปลิ้นปล้อน ตลบตะแลง เป็นผู้ได้รับยกย่องด้วยการวางหน้าว่า “สมณะนี้ได้วิหาร-
สมบัติ อันมีอยู่เห็นปานนี้” ภิกษุนั้น ย่อมกล่าวถ้อยคำเช่นนั้น อันเกี่ยวเนื่อง
ด้วยโลกุตตรธรรมและสุญญตนิพพาน อันลึกซึ้ง เร้นลับ ละเอียดอ่อน ปิดบัง
การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง ภาวะที่หลอกลวง
เห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเสียบเคียง

ความหลอกลวง ๓ อย่าง ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว
ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่
หลอกลวง รวมความว่า เป็นผู้หลีกเร้น ไม่หลอกลวง

คำว่า ไม่ทะเยอทะยาน ไม่ตระหนี่ อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความ
ทะเยอทะยาน คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ... อภิขเฌ อกุศลมูลคือโลภะ
ตัณหาคือความทะเยอทะยานนั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบ
ได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า
ผู้ไม่ทะเยอทะยาน ผู้นั้นไม่มุ่งหมาย ไม่ต้องการได้ ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหวัง
รูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... ลาก ...
ยศ ... สรรเสริญ ... สุข ... จีวร ... บิณฑบาต ... เสนาสนะ ... คิลานปัจฉัยเภสัช-
บริขาร ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภพ ... รูปภพ ... อรูปภพ ...
สัญญาภพ ... อสัญญาภพ ... เนวสัญญาภพ ... เอกโวการภพ ...
จตุโวการภพ ... ปัญจโวการภพ ... อดีต ... อนาคต ... ปัจจุบัน ... ไม่มุ่งหมาย
ไม่ต้องการได้ ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหวังรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่รับรู้
และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง รวมความว่า ผู้ไม่ทะเยอทะยาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยความตระหนี่ ๕ อย่าง

คำว่า **ไม่ตระหนี่** ได้แก่ มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ

๑. อาวาสมัจฉริยะ	๒. กุลมัจฉริยะ
๓. ลาภมัจฉริยะ	๔. วัณณมัจฉริยะ
๕. ชัมมมัจฉริยะ	

ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความเห็นแก่ได้ ความถี่เหนียว ความที่จิตเจ็บริ้น(ในการให้) ความที่จิตหวงแหนเห็นปานนี้ นัตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

อีกนัยหนึ่ง ความตระหนี่ชั้นกัฏฐิ ความตระหนี่ธาตูกัฏฐิ ความตระหนี่อายตนะกัฏฐิ ความมุ่งแต่จะได้อีก กัฏฐิ นัตรัสเรียกว่า ความตระหนี่ ความตระหนี่นี้บุคคลใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ตระหนี่ รวมความว่า ไม่ทะเยอทะยาน ไม่ตระหนี่

ว่าด้วยความคณอง ๓ อย่าง

คำว่า **ไม่คณอง** ไม่เป็นที่น่ารังเกียจ อธิบายว่า

คำว่า **ความคณอง** ได้แก่ ความคณอง ๓ อย่าง คือ

๑. ความคณองทางกาย	๒. ความคณองทางวาจา
๓. ความคณองทางใจ	

ความคณองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ก็แสดงความคณองทางกาย อยู่ในหมู่คณะ ... อยู่ในศาลาโรงฉัน ... อยู่ในเรือนไฟ ... อยู่ที่ท่าหน้า ... กำลังเข้าสู่ลະแวกบ้าน ... เข้าสู่ลະแวกบ้านแล้ว ก็แสดงความคณองทางกาย

ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคณองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ก็ไม่ทำความยำเกรง ยืนเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

สูงบ้าง นั่งคลุมศีรษะบ้าง ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง ฤกษ์อยู่ในหมู่สงฆ์แสดง
ความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ฤกษ์อยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ฤกษ์บางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่คณะก็ไม่ทำความยำเกรง เมื่อฤกษ์
เถระไม่สวมรองเท้าเดินจงกรมอยู่ ก็สวมรองเท้าเดินจงกรม เมื่อฤกษ์เถระเดิน
จงกรมบนลานจงกรมต่ำ ก็เดินจงกรมบนลานจงกรมสูง เมื่อฤกษ์เถระเดินจงกรมบน
พื้นดิน ก็เดินจงกรมบนลานจงกรม ยืนเบียดเสียดบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบัง
หน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง นั่งคลุมศีรษะบ้าง ยืนพูดบ้าง แกว่งแขน
พูดบ้าง ฤกษ์อยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ฤกษ์อยู่ในศาลาโรงฉันแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ฤกษ์บางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในศาลาโรงฉัน ก็ไม่ทำความยำเกรง
นั่งแทรกฤกษ์เถระบ้าง นั่งกีดกันอาสนะฤกษ์นวกะบ้าง ยืนเบียดเสียดบ้าง นั่งเบียด
เสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง นั่งคลุมศีรษะบ้าง
ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง ฤกษ์อยู่ในศาลาโรงฉันแสดงความคะนองทางกาย
เป็นอย่างนี้

ฤกษ์อยู่ในเรือนไฟแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ฤกษ์บางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในเรือนไฟไม่ทำความยำเกรง ยืนเบียด
เสียดฤกษ์เถระบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะ
สูงบ้าง ไม่บอกก่อนแล้วใส่พื้นบ้าง ไม่บอกก่อนแล้วปิดประตูบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง
ฤกษ์อยู่ในเรือนไฟแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ฤกษ์อยู่ที่ทำน้ำแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ฤกษ์บางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ที่ทำน้ำไม่ทำความยำเกรง ลงเบียดเสียด
ฤกษ์เถระบ้าง ลงข้างหน้าบ้าง อาบเบียดเสียดบ้าง อาบข้างหน้าบ้าง อาบเหนือ
น้ำบ้าง ขึ้นเบียดเสียดบ้าง ขึ้นข้างหน้าบ้าง ขึ้นเหนือหน้าบ้าง ฤกษ์อยู่ที่ทำน้ำแสดง
ความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ภิกษุกำลังเข้าสู่ละแวกบ้านแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ กำลังเข้าสู่ละแวกบ้าน ไม่ทำความยำเกรง เดินเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง เดินข้างหน้าบ้าง เดินแซงขึ้นหน้าภิกษุเถระบ้าง ภิกษุกำลังเข้าสู่ละแวกบ้านแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว เมื่อเขาบอกว่า "ขออย่าเข้าไปครับท่าน" ก็ยังเข้าไป เมื่อเขาบอกว่า "อย่ายืนครับท่าน" ก็ยังยืนขึ้น เมื่อเขาบอกว่า "ขออย่านั่งครับท่าน" ก็ยังนั่งลง เข้าไปสู่ที่เป็นโอกาสไม่สมควรบ้าง ยืนในที่ที่เป็นโอกาสไม่สมควรบ้าง นั่งในที่ที่เป็นโอกาสไม่สมควรบ้าง ผลุนผลันเข้าไปในห้องเล็กที่ซ่อนเร้นปกปิดของตระกูลบ้าง ในห้องที่กุลสตรี กุลธิดา สะใภ้ของตระกูล กุมาริ์ของตระกูลนั่งอยู่บ้าง ลูบศิระเศเด็กเล่นบ้าง ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้ นี้ชื่อว่าความคะนองทางกาย

ความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางวาจาบ้าง อยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางวาจาบ้าง เข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางวาจาบ้าง

ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ไม่ทำความยำเกรง ไม่เรียนแจ้ง ภิกษุเถระหรือไม่ได้รับอาราธนา ก็แสดงธรรม วิสัชชาปัญหา สวดปาติโมกข์แก่ภิกษุที่อยู่ในอาราม ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่คณะไม่ทำความยำเกรง ไม่เรียนแจ้ง ภิกษุเถระหรือไม่ได้รับอาราธนา ก็แสดงธรรม วิสัชชาปัญหาแก่ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในอาราม ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง แสดงธรรม วิสัชชาปัญหา แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาที่อยู่ในอาราม ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว พุดกับสตรีหรือเด็กหญิง
อย่างนี้ว่า “แม่หนูชื่อนี้ นามสกุลนี้ มีอะไรบ้างล่ะ ข้าวต้มมีไหม ข้าวสวยมีไหม
ของขบเคี้ยวมีบ้างไหม พวกอาตมาจักดื่มอะไร จักฉันอะไร จักเคี้ยวอะไร มีอะไร
บ้าง หรือพวกเธอจักถวายอะไรแก่อาตมาบ้างล่ะ” พุดพรวดไป การพุดพล่าม
การพุดเพ้อ การพุดเพ้อเจ้อ การพุดพรวดไป กิริยาที่พุดพรวดไป ภาวะที่พุดพรวดไป
เห็นปานนี้ ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างนี้
นี้ชื่อว่าความคะนองทางวาจา

ความคะนองทางใจ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มิใช่อกบวชจากตระกูลสูง ก็มีจิตวางตัวเช่น
เดียวกับภิกษุผู้อกบวชจากตระกูลสูง มิใช่อกบวชจากตระกูลใหญ่ ก็มีจิตวางตัว
เช่นเดียวกับภิกษุผู้อกบวชจากตระกูลใหญ่ มิใช่อกบวชจากตระกูลที่มีโภคสมบัติ
มาก ... มิใช่อกบวชจากตระกูลที่มีโภคสมบัติยิ่งใหญ่มาก ... มิใช่เป็นผู้ทรงจำพระสูตร ...
มิใช่เป็นผู้ทรงจำพระวินัย ... มิใช่เป็นพระธรรมกถึก ... มิใช่เป็นผู้อุปฐาเป็นวัตร ...
มิใช่เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ... มิใช่เป็นผู้นุ่งห่มผ้าบังสกุลเป็นวัตร ... มิใช่เป็น
ผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... มิใช่เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร ... มิใช่
เป็นผู้งดอาหารมื้อหลังเป็นวัตร ... มิใช่เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ... มิใช่เป็นผู้ถือการ
อยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร ... มิใช่เป็นผู้ได้ปฐมฌานก็มีจิตวางตัวเช่น
เดียวกับภิกษุผู้ได้ปฐมฌาน ... มิใช่เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ
ก็มีจิตวางตัวเช่นเดียวกับภิกษุผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ นี้ชื่อว่าความ
คะนองทางใจ

ความคะนอง ๓ อย่างนี้ ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว
ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า
ผู้ไม่คะนอง รวมความว่า ผู้ไม่คะนอง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยผู้นำรังเกียจและไม่นำรังเกียจ

คำว่า **ไม่เป็นที่นำรังเกียจ** ได้แก่ บุคคลผู้นำรังเกียจก็มี บุคคลผู้ไม่นำรังเกียจก็มี

บุคคลผู้นำรังเกียจ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทุศีล ถือความชั่วเป็นเรื่องธรรมดา มีความประพฤติไม่สะอาดที่นึกถึงได้ด้วยความนำรังเกียจ มีการงานที่ปกปิด มิได้เป็นสมณะก็ปฏิบัติญาณว่าเป็นสมณะ มิได้ประพฤติพรหมจรรย์ก็ปฏิบัติญาณว่าประพฤติพรหมจรรย์เป็นคนเนาภายใน มีใจชุ่มโชกด้วยความกำหนัด เป็นดุษยะ นี้ตรัสเรียกว่า บุคคลผู้นำรังเกียจ

อีกนัยหนึ่ง เขาเป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความแค้นเคือง ถูกใครว่าหน่อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาท มุ่งร้าย ทำความโกรธ ความแค้นเคือง และความไม่ยินดีให้ปรากฏเสมอ นี้ตรัสเรียกว่า บุคคลผู้นำรังเกียจ

อีกนัยหนึ่ง เขาเป็นคนมักโกรธ ผูกโกรธ ลบหลู่ ดีเสมอ ริษยา ตระหนี่ โอ้อวด หลอกลวง กระด้าง ถือตัว มีความอยากที่เลวทราม มีความเห็นผิด ถือความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ ถือรั้น เปลี่ยนความคิดเห็นยาก นี้ตรัสเรียกว่า บุคคลผู้นำรังเกียจ

บุคคลผู้ไม่นำรังเกียจ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร มองเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้ตรัสเรียกว่า บุคคลผู้ไม่นำรังเกียจ

อีกนัยหนึ่ง เธอเป็นคนไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้นเคือง แม้ถูกใครว่ากล่าวมากมาย ก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธเคือง ไม่พยาบาท ไม่มุ่งร้าย ไม่ทำความโกรธ ความแค้นเคือง และความไม่ยินดีให้ปรากฏ นี้ตรัสเรียกว่า บุคคลผู้ไม่นำรังเกียจ

อีกนัยหนึ่ง เธอเป็นคนไม่มักโกรธ ไม่ผูกโกรธ ไม่ลบหลู่ ไม่ดีเสมอ ไม่ริษยา ไม่ตระหนี่ ไม่โอ้อวด ไม่หลอกลวง ไม่แข็งกระด้าง ไม่ถือตัว ไม่มีความอยากที่เลว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ทราชม ไม่มีความเห็นผิด ไม่ถือความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ ไม่ถืออื่น เปลี่ยน
ความคิดเห็นง่าย นีตรัสเรียกว่า บุคคลผู้ไม่น่ารังเกียจ พระอริยบุคคลทุกประเภท
รวมทั้งกัลยาณบุุชชน เป็นบุคคลผู้ไม่น่ารังเกียจ รวมความว่า ผู้ไม่คะนอง ไม่เป็นที่
น่ารังเกียจ

ว่าด้วยผู้มีวาจาเสื่อมเสีย

คำว่า **และไม่ประกอบในความเป็นผู้มีวาจาเสื่อมเสีย** อธิบายว่า

คำว่า **ความเป็นผู้มีวาจาเสื่อมเสีย** อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มี
วาจาเสื่อมเสีย ฟังจากข้างนี้แล้วไปบอกคนข้างโน้นเพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจาก
ข้างโน้นแล้วไปบอกคนข้างนี้เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ด้วยวิธีนี้ ก็ทำคนที่สามัคคีให้
แตกแยก หรือสนับสนุนผู้ที่แตกแยกกันแล้ว ขอบการแบ่งพวกแบ่งเหล่า ยินดีการ
แบ่งพวกแบ่งเหล่า สนุกกับการแบ่งพวกแบ่งเหล่า พุดแต่เรื่องก่อให้เกิดการแบ่ง
พวกแบ่งเหล่า นีตรัสเรียกว่า ความเป็นผู้มีวาจาเสื่อมเสีย

อีกนัยหนึ่ง บุคคลยอมนำวาจาเสื่อมเสียเข้าไปด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. ด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก
๒. ด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน

บุคคลยอมนำวาจาเสื่อมเสียเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างไร

คือ บุคคลยอมนำวาจาเสื่อมเสียเข้าไปด้วยความประสงค์ให้ตนเป็นที่รักด้วย
คิดว่า "เราจักเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่คุ้นเคย เป็นที่สนิทสนม เป็นที่ดีใจ
ของผู้นี้" บุคคลยอมนำวาจาเสื่อมเสียเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างไร

บุคคลยอมนำวาจาเสื่อมเสียเข้าไปด้วยประสงค์จะทำให้เขาแตกกัน
เป็นอย่างไร

คือ บุคคลยอมนำวาจาเสื่อมเสียเข้าไปด้วยคิดว่า "ทำอย่างไร ชนเหล่านี้พึงเป็น
คนแปลกแยก แตกต่าง เป็นพรรคเป็นเหล่า เป็น ๒ พวก เป็น ๒ ฝัก ๒ ฝ่าย
แตกแยก ไม่ปรองดองกัน อยู่ลำบาก ไม่สบาย" บุคคลยอมนำวาจาเสื่อมเสียเข้าไป
ด้วยประสงค์จะทำให้เขาแตกกัน เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

วาจาສອສືຍດີ ຜູ້ໄດຊະໄດ້ແລ້ວ ດັດຂາດໄດ້ແລ້ວ ທຳໃຫ້ສງບໄດ້ແລ້ວ ຮງບໄດ້ແລ້ວ ທຳໃຫ້ເກີດຂຶ້ນໄດ້ອີກ ເຜາດ້ວຍໄຟຄືອຽາດແລ້ວ ຜູ້ນັ້ນ ຂື້ວວ່າໄມ່ປຣະກອບ ຄືໄມ່ເກື່ຍຂ່ອງ ໄມ່ຂວນຂວາຍ ໄມ່ພັພັນໃນຄວາມເປັນຜູ້ມີວາຈາສອສືຍດ ຣວມຄວາມວ່າ ແລະໄມ່ປຣະກອບໃນຄວາມເປັນຜູ້ມີວາຈາສອສືຍດ ດ້ວຍເຫຸດນັ້ນ ພຣະຜູ້ມີພຣະກາດຈຶງດຣັສວ່າ

ບຸຄຄເປັນຜູ້ຫລືກເຣັນ ໄມ່ຫລອກລວງ ໄມ່ທະເຍອທະຍານ

ໄມ່ດຣະຫນີ ໄມ່ຄະນອງ ໄມ່ເປັນທີ່ນ່າຣຶງເກືຍຈ

ແລະໄມ່ປຣະກອບໃນຄວາມເປັນຜູ້ມີວາຈາສອສືຍດ

[๘๘] (ພຣະຜູ້ມີພຣະກາດຣັສວ່າ)

ບຸຄຄຜູ້ໄມ່ຍືນດີໃນສິ່ງນ່າຍືນດີ

ໄມ່ປຣະກອບໃນຄວາມດຸຫມິນ ລະເຢືຍດອ່ອນ ມີປຣືກືກາດ

ໄມ່ດ້ອຸ່ງເຂື່ອໃຄຣ ແລະໄມ່ດ້ອຸ່ງຄລາຍກ່າຫນັດ

ວ່າດ້ວຍກາມຄຸນ ๕

ດ່າວ່າ ໄມ່ຍືນດີໃນສິ່ງນ່າຍືນດີ ອຸທິບາຍວ່າ ກາມຄຸນ ๕ ດຣັສເຣືຍກວ່າ ສິ່ງນ່າຍືນດີ ເພຣາະເຫຸດໃຣ ກາມຄຸນ ๕ ຈຶງດຣັສເຣືຍກວ່າ ສິ່ງນ່າຍືນດີ ເພຣາະໂດຍສ່ວນຫລາຍ ທວດາແລະມນຸຊຍ໌ທັງຫລາຍ ຍ່ອມດ້ອຸ່ງກາ ຍືນດີ ປຣາຣຄນາ ມຸ່ງຫມາຍ ມຸ່ງຫວັງ ກາມຄຸນ ๕ ເພຣາະເຫຸດນັ້ນ ກາມຄຸນ ๕ ຈຶງດຣັສເຣືຍກວ່າ ສິ່ງນ່າຍືນດີ

ສິ່ງທີ່ນ່າຍືນດີຄືດັດຫນ້າຂນເລ່າໃດຍັງລະໄມ່ໄດ້ ຮູບດັດຫນ້າຍ່ອມໄຫລ ຫລັງໄຫລ ຂ່ານໄປ ເປັນໄປທາງດາຂອງຂນເລ່ານັ້ນ ສັທທດັດຫນ້າຍ່ອມໄຫລ... ທາງຫຸ ... ດັນຊດັດຫນ້າ ຍ່ອມໄຫລ... ທາງຈຸມຸກ ... ຣສດັດຫນ້າຍ່ອມໄຫລ... ທາງລືນ ... ໂຢຸຣຸຊັພດັດຫນ້າຍ່ອມໄຫລ... ທາງກາຍ ... ອັມມດັດຫນ້າຍ່ອມໄຫລ ຫລັງໄຫລ ຂ່ານໄປ ເປັນໄປ ທາງມໂນຣືຍຽາດຂອງ ຂນເລ່ານັ້ນ ສິ່ງນ່າຍືນດີຄືດັດຫນ້າຂນເລ່າໃດຍັງລະໄມ່ໄດ້ ດັດຂາດໄດ້ແລ້ວ ທຳໃຫ້ສງບໄດ້ແລ້ວ ຮງບໄດ້ແລ້ວ ທຳໃຫ້ເກີດຂຶ້ນໄດ້ອີກ ເຜາດ້ວຍໄຟຄືອຽາດແລ້ວ ຮູບດັດຫນ້າ ຍ່ອມໄຫລ ໄມ່ຫລັງໄຫລ ໄມ່ຂ່ານໄປ ໄມ່ເປັນໄປທາງດາຂອງຂນເລ່ານັ້ນ ສັທທດັດຫນ້າ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ยอมไม่ไหล... ทางหู ... คันธตัณหายอมไม่ไหล... ทางจมูก ... รสตัณหายอมไม่ไหล...
ทางลิ้น ... โภฏฐัพพตัณหายอมไม่ไหล... ทางกาย ... ชัมมตัณหายอมไม่ไหล
ไม่หลังไหล ไม่ชานไป ไม่เป็นไป ทางมโนวิญญาณของชนเหล่านั้น รวมความว่า
ไม่ยินดีในสิ่งนำยินดี

ว่าด้วยความดูหมิ่น

คำว่า **ไม่ประกอบในความดูหมิ่น** อธิบายว่า

ความดูหมิ่น เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ดูหมิ่นผู้อื่นเพราะชาติบ้าง เพราะโคตรบ้าง ... เพราะ
เรื่องอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความ
ลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุษฎี ความเห่อเหิม ความที่ต้องการ
เชิดชูตนเป็นดุษฎีเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความดูหมิ่น ความดูหมิ่นนั้น ผู้ใด
ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก
เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นชื่อว่า ไม่ประกอบ คือ ไม่เกี่ยวข้อง ไม่ชวนชวย
ไม่พัวพันในความดูหมิ่น รวมความว่า ไม่ประกอบในความดูหมิ่น

คำว่า **ละเอียดอ่อน มีปฏิภาณ** อธิบายว่า ชื่อว่าละเอียดอ่อน เพราะ
ประกอบด้วยกายกรรมอันละเอียดอ่อน ... วจีกรรมอันละเอียดอ่อน ... มโนกรรม
อันละเอียดอ่อน ... สติปัญญาอันละเอียดอ่อน ... สัมมัตถิปธานอันละเอียดอ่อน ...
อิทธิบาทอันละเอียดอ่อน ... อินทริยอันละเอียดอ่อน ... พละอันละเอียดอ่อน ...
โพชฌงค์อันละเอียดอ่อน ชื่อว่าละเอียดอ่อน เพราะประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘
อันละเอียดอ่อน

ว่าด้วยผู้มีปฏิภาณ ๓ จำพวก

คำว่า **มีปฏิภาณ** อธิบายว่า บุคคลผู้มีปฏิภาณ ๓ จำพวก คือ

๑. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ
๒. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริปัจฉา
๓. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอริคม

พระสูตรต้นตอปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสูตรนิตเทส

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ ได้เล่าเรียนพระพุทธพจน์ คือ สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္พุตตรม เวทัลละ ญาณ(ความรู้) ของบุคคลนั้นย่อมแจ่มแจ้ง เพราะอาศัยการเล่าเรียน บุคคลนี้ชื่อว่าผู้มีปฏิภาณ เพราะปริยัติ

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริปะจจา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ เป็นผู้ได้สวนในประโยชน์ของตน ในความหมาย ที่ควรรู้ ในลักษณะ ในเหตุ ในฐานะและอฐานะ ญาณของเขาย่อมแจ่มแจ้งเพราะ การได้สวนนั้น บุคคลนี้ชื่อว่าผู้มีปฏิภาณเพราะปริปะจจา

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอิทธิคม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ ได้บรรลุสติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภทา ๔ อภิญญา ๖ บุคคลนั้นรู้เหตุ รู้ผล รู้นิรัตติ เมื่อรู้เหตุ เหตุก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้ผล ผลก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้นิรัตติ^๑ นิรัตติก็แจ่มแจ้ง ญาณในเหตุ ผล และนิรัตติ ทั้ง ๓ เหล่านี้ ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภทา ผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไป พร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยปฏิภาณปฏิสัมภทานี้ บุคคลนั้นตรัสเรียกว่าผู้มีปฏิภาณ

ผู้ใดไม่มีปริยัติ ไม่มีปริปะจจา ไม่มีอิทธิคม ญาณอะไรเล่าจักแจ่มแจ้งแก่เขาได้ รวมความว่า ละเอียดอ่อน มีปฏิภาณ

เชิงอรรถ :

^๑ **รู้นิรัตติ** คือรู้ภาษาแจ่มแจ้ง บางที่ท่านเรียกว่า **นิรัตติปฏิสัมภทา** ปัญญาแตกฉานในนิรัตติ ปรีชาแจ้งใน ภาษา รุศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติ และภาษาต่าง ๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้ (อง.จตก. ๒๑/๑๗๒/๑๘๓-๑๘๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยรู้ธรรมแล้วไม่ต้องเชื่อใครอีก

คำว่า **ไม่ต้องเชื่อใคร** ในคำว่า **ไม่ต้องเชื่อใคร ไม่ต้องคลายกำหนด** อธิบายว่า ธรรมที่ตนรู้อยู่ เห็นจริงด้วยตนเองแล้ว บุคคลไม่ต้องเชื่อใคร ๆ อื่น ไม่ว่าจะ เป็นสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร หรือพรหมก็ตาม คือ ธรรมที่ตนรู้อยู่ เห็นจริง ด้วยตนเองแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” บุคคลนั้นไม่ต้องเชื่อใคร ๆ อื่น ไม่ว่าจะ เป็นสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร หรือพรหมก็ตาม คือ ธรรมที่ตนรู้อยู่ เห็นจริงด้วยตนเองแล้วว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ... เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยสังขารจึงมี ... เพราะชาติเป็นปัจจัยชรามณะจึงมี ... เพราะ อวิชชาดับ สังขารจึงดับ ... เพราะชาติดับ ชรามณะจึงดับ ... นี้ทุกข์ ... นี้ทุกขนิโรธ-คามินีปฏิปทา ... เหล่านี้อัสวะ ... นี้อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา ... ธรรมเหล่านี้ควรรู้ แฉ่ง ... ธรรมเหล่านี้ควรทำให้แฉ่ง ... เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษและการสลัดออก แห่งผัสสายตนะ ๖ ... เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่งอุปาทาน-ขันธ์ ๕ ... เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่งมหาภูตรูป ๔ ... สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” บุคคลนั้นไม่ต้องเชื่อใคร ๆ อื่น ไม่ว่าจะ เป็นสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร หรือ พรหมก็ตาม

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “สารีบุตร เธอเชื่อใหม่ว่า สัทธินทรีย์ ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่ไป ในเบื้องหน้า มีอมตธรรมเป็นที่สุด ... วิริยินทรีย์ ... สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ... ปัญญินทรีย์ ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่ไป ในเบื้องหน้า มีอมตธรรมเป็นที่สุด”

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในข้อนี้ข้าพระองค์ไม่ จำต้องดำเนินไปด้วยความเชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเลย ว่า สัทธินทรีย์ ... วิริยินทรีย์ ... สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ... ปัญญินทรีย์ ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อม หยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่ไป ในเบื้องหน้า มีอมตธรรมเป็นที่สุด ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้ ขนเหล่าใด ไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ มิได้ทำให้แฉ่ง มิได้สัมผัส ด้วยปัญญาแล้ว ขนเหล่านั้น พึงต้องถึงความเชื่อต่อผู้อื่นในข้อนั้นว่า สัทธินทรีย์ ...

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ปัญญินทรีย์ ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่มตธรรม มีมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีมตธรรมเป็นที่สุด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อนี้ ชนเหล่าใด รู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชนเหล่านั้น ย่อมไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในชื่อนั้นเลยว่า สัททินทรีย์ ... วิริยินทรีย์ ... สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ... ปัญญินทรีย์ ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่มตธรรม มีมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีมตธรรมเป็นที่สุด”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อนี้ข้าพระองค์รู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ข้าพระองค์ไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในชื่อนั้นเลยว่า สัททินทรีย์ ... วิริยินทรีย์ ... สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ... ปัญญินทรีย์ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่มตธรรม มีมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีมตธรรมเป็นที่สุด”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ สารีบุตร ชื่อนี้ ชนเหล่าใด ไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ มิได้ทำให้แจ้ง มิได้สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชนเหล่านั้น พึงต้องดำเนินไปด้วยความเชื่อต่อผู้อื่นในชื่อนั้นว่า สัททินทรีย์ ... ปัญญินทรีย์ ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่มตธรรม มีมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีมตธรรมเป็นที่สุด”^๑

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปว่า)

นรชนใดผู้ไม่ต้องเชื่อใคร

รู้จักนิพพานที่ปัจฉิมอะไรปรุงแต่งไม่ได้

ตัดรอยต่อแห่งการเกิดใหม่

ทำลายโอกาสแห่งการท่องเที่ยวไปในสงสาร

คลายความหวังแล้ว นรชนนั้นแล เป็นบุรุษสูงสุด^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ม. ๑๙/๕๒๗/๒๐๔

^๒ ข.ธ. ๒๕/๙๗/๓๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยผู้ไม่คลายกำหนด

คำว่า **ไม่ต้องเชื่อใคร และไม่ต้องคลายกำหนด** อธิบายว่า พาลปุถุชน ทั้งหมดย่อมกำหนด พระเสขะ ๗ จำพวก รวมทั้งกัลยาณปุถุชน ย่อมคลายกำหนด พระอรหันต์ย่อมไม่กำหนด จึงไม่ต้องคลายกำหนด พระอรหันต์ชื่อว่าผู้งดเว้น เพราะหมดสิ้นราคะแล้ว เพราะหมดสิ้นโทสะแล้ว เพราะหมดสิ้นโมหะแล้ว ท่านอยู่ใน(อริยวาสธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ... พระอรหันต์ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า **ไม่ต้องเชื่อใคร และไม่ต้องคลายกำหนด** ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้ไม่ยินดีในสิ่งน่ายินดี

ไม่ประกอบในความดูหมิ่น ละเอียดอ่อน มีปฏิภาณ

ไม่ต้องเชื่อใคร และไม่ต้องคลายกำหนด

[๘๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ

ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ ไม่เดือดดาล

และไม่ยินดีในรสเพราะตัณหา

ว่าด้วยศึกษาเพราะอยากได้ลาภ

คำว่า **บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ** อธิบายว่า

บุคคลศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นภิกษุได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เธอคิดอย่างนี้ว่า "เพราะเหตุไรหนอ ท่านผู้มีอายุนี้ จึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร" เธอคิดต่อไปว่า "ท่านผู้มีอายุนี้เป็นผู้ทรงจำพระสูตร เพราะเหตุนั้น ท่านจึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร" เธอหวังลาภ จึงเล่าเรียนพระสูตร เพราะลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นต้นเหตุ เพราะมุ่งหวังการเกิดลาภ โดยเฉพาะ บุคคลชื่อว่าศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นภิกษุได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัย-
เภสัชบริวาร เธอคิดอย่างนี้ว่า “เพราะเหตุไรหนอ ท่านผู้มีอายุนี้ จึงได้จีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร” เธอมีความคิดต่อไปว่า “ท่านผู้มีอายุนี้
เป็นผู้ทรงจำพระวินัย ... ผู้ทรงจำพระอภิธรรม เพราะเหตุนั้น ท่านจึงได้จีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร” เธอมุ่งหวังลาภ จึงเล่าเรียน ... พระอภิธรรม
เพราะลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจฉัย เพราะลาภเป็นต้นเหตุ เพราะมุ่งหวังการ
เกิดลาภโดยเฉพาะ บุคคลชื่อว่าศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นภิกษุได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัย-
เภสัชบริวาร เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เพราะเหตุไรหนอ ท่านผู้มีอายุนี้จึงได้จีวร
บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร” เธอมีความคิดต่อไปว่า “ท่าน
ผู้มีอายุนี้ เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ... เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ... เป็นผู้
นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ... เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตาม
ลำดับตรอกเป็นวัตร ... เป็นผู้ตักฉันอาหารมือหลังเป็นวัตร ... เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร
... เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร เพราะเหตุนั้น ท่านจึงได้จีวร
บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร” เธอมุ่งหวังลาภ จึงเป็น
ผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ... เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร เพราะ
ลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจฉัย เพราะลาภเป็นต้นเหตุ เพราะมุ่งหวังการเกิดลาภ
โดยเฉพาะ บุคคลชื่อว่าศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างนี้

บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มิได้มุ่งหวังลาภ เล่าเรียนพระสูตร เล่าเรียนพระวินัย
เล่าเรียนพระอภิธรรม เพื่อประโยชน์ในการฝึกตน เพื่อประโยชน์แก่ความสงบของตน
เพื่อประโยชน์ในการทำตนให้ดับเย็น (ปรินิพพาน) มิใช่เพราะลาภเป็นเหตุ มิใช่
เพราะลาภเป็นปัจฉัย มิใช่เพราะลาภเป็นต้นเหตุ มิใช่เพราะมุ่งหวังการเกิดลาภโดย
เฉพาะ บุคคลชื่อว่าไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุไม่มุ่งหวังลาภ เพียงอาศัยความปรารถนาน้อย ความสันโดษ
ความขัดเกลากิเลส ความสงัด ความเป็นผู้ต้องการกุศลนี้อย่างเดียวเท่านั้น จึงเป็น
ผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ... เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ... เป็นผู้นุ่งห่มผ้าบังสุกุล

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

เป็นวัตร ... เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร ... เป็นผู้ตอดอาหารมือหลังเป็นวัตร ... เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ... เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร มิใช่เพราะลากเป็นเหตุ มิใช่เพราะลากเป็นปัจจัย มิใช่เพราะลากเป็นต้นเหตุ มิใช่เพราะมุ่งหวังการเกิดลากโดยเฉพาะ บุคคลชื่อว่าไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาก เป็นอย่างนี้ รวมความว่า บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาก

ว่าด้วยโกรธเพราะการไม่ได้

คำว่า **ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาก** อธิบายว่า

ภิกษุโกรธเพราะไม่ได้ลาก เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ยังโกรธ คือ แค้น เคือง ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏว่า "เราไม่ได้ตระกูล หมูคณะ อาวาส ลาก ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริวาร หรือ ผู้พยาบาลยามอาพาธ เราไม่มีชื่อเสียงที่คนรู้จัก" บุคคลชื่อว่าโกรธเพราะไม่ได้ลาก เป็นอย่างนี้

ภิกษุไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาก เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่โกรธ คือ ไม่แค้น ไม่เคือง ไม่ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏว่า "เราไม่ได้ตระกูล หมูคณะ อาวาส ลาก ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริวาร หรือ ผู้พยาบาลยามอาพาธ เราไม่มีชื่อเสียงที่คนรู้จัก" บุคคลชื่อว่าไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาก เป็นอย่างนี้ รวมความว่า บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาก ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาก

คำว่า **เดือดดาล** ในคำว่า **ไม่เดือดดาล และไม่ยินดีในรสเพราะตัณหา** ได้แก่ ใจปองร้าย มุ่งร้าย ขัดเคือง ขุ่นเคือง แค้นเคือง เคือง เคืองมาก เคืองตลอด ชัง ชิงชัง เกลียดชัง ใจพยาบาท ใจแค้นเคือง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิตเห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

เดือดดาล ความเดือดดาลนั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว
ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่
เดือดดาล

คำว่า **ตัณหา** ได้แก่ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา
โผฏฐัพพตัณหา อัมมตัณหา

คำว่า **รส** ได้แก่ รสจากราก รสจากลำต้น รสจากเปลือก รสจากใบ รส
จากดอก รสจากผล รสเปรี้ยว รสหวาน รสขม รสเผ็ด รสเค็ม รสปร่า รสเพื่อน
รสฝาด รสอร่อย รสไม่อร่อย รสเย็น รสร้อน สมณพราหมณ์บางพวก ยินดีในรส
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเที่ยวแสวงหารสเลิศด้วยปลายลิ้น ได้รสเปรี้ยวแล้วก็แสวง
หารสไม่เปรี้ยว ได้รสไม่เปรี้ยวแล้วก็แสวงหารสเปรี้ยว ได้รสหวานแล้วก็แสวงหารส
ไม่หวาน ได้รสไม่หวานแล้วก็แสวงหารสหวาน ได้รสขมแล้วก็แสวงหารสไม่ขม ได้
รสไม่ขมแล้วก็แสวงหารสขม ได้รสเผ็ดแล้วก็แสวงหารสไม่เผ็ด ได้รสไม่เผ็ดแล้วก็
แสวงหารสเผ็ด ได้รสเค็มแล้วก็แสวงหารสไม่เค็ม ได้รสไม่เค็มแล้วก็แสวงหารสเค็ม
ได้รสปร่าแล้วก็แสวงหารสไม่ปร่า ได้รสไม่ปร่าแล้วก็แสวงหารสปร่า ได้รสเปรี้ยว
แล้วก็แสวงหารสฝาด ได้รสฝาดแล้วก็แสวงหารสเปรี้ยว ได้รสอร่อยแล้วก็แสวงหา
รสไม่อร่อย ได้รสไม่อร่อยแล้วก็แสวงหารสอร่อย ได้ของเย็นแล้วก็แสวงหาของร้อน
ได้ของร้อนแล้วก็แสวงหาของเย็น สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้รสใด ๆ แล้วก็ไม่ยินดี
ด้วยรสนั้น ๆ ยังแสวงหารสอื่น ๆ ต่อไปอีก เป็นผู้กำหนด ยินดี ตัดใจ สยบ หมกมุ่น
เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในรสที่ชอบใจ ตัณหาในรสนี้ภิกษุใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว
ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ภิกษุ
นั้นพิจารณาแล้วโดยแยบคาย จึงฉันอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อ
ตบแต่ง มิใช่เพื่อประดับ แต่ฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้
ดำเนินไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์อย่างเดียวเท่านั้น
ด้วยมโนสัจจะว่า เราจักบำบัดเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิต
ของเรา ความไม่มีโทษและอยู่สบายได้ด้วยวิธีการอย่างนี้

คนหาผลเพียงเพื่อปลูกเนื้อเยื่อ หยอดเพลลาเพียงเพื่อจะขนภาระไป หรือกิน
อาหารที่ปรุงจากเนื้อบุตรเพียงเพื่อจะเดินทางออกจากทางกันดารให้พ้นเท่านั้น
ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาโดยแยบคายแล้ว ฉันอาหาร มิใช่เพื่อเล่น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อตบแต่ง มิใช่เพื่อประดับ แต่ฉันเพียงเพื่อจะให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์เท่านั้น ด้วยมนสิการว่า เราจักบำบัดเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตของเรา ความไม่มีโทษและอยู่สบายได้ด้วยวิธีการอย่างนี้ ย่อมละบรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งค้นหาในรส เป็นผู้งดแล้ว งดเว้นแล้ว เว้นขาดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับค้นหาในรสแล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า ไม่เดือดดาล และไม่ยินดีในรสเพราะค้นหา ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ

ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ ไม่เดือดดาล

และไม่ยินดีในรสเพราะค้นหา

[๙๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลเป็นผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ

ไม่สำคัญว่าเสมอเขา ไม่สำคัญว่าเลิศกว่าเขา

ไม่สำคัญว่าด้อยกว่าเขา ในโลก

กิเลสหนาย่อมไม่มีแก่บุคคลนั้น

ว่าด้วยอุเบกขามองค์ ๖

คำว่า **บุคคลเป็นผู้วางเฉย** ในคำว่า **บุคคลเป็นผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ** อธิบายว่า บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอุเบกขามองค์ ๖ เห็นรูปทางตาแล้ว ก็ไม่ตั้งใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ฟังเสียงทางหู ... ดมกลิ่นทางจมูก ... ลิ้มรสทางลิ้น ... ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ... รู้ธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ก็ไม่ตั้งใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ เห็นรูปทางตาแล้ว ไม่ติดใจ ไม่ยินดีรูปที่น่าพอใจ ไม่ให้เกิดความกำหนัด กายของเขาตั้งมั่น จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ทั้งเห็นรูปที่ไม่ชอบใจทางตาแล้วก็ไม่เสียใจ ไม่โกรธ ไม่หุดหู่ ไม่พยายาม กายของเขาตั้งมั่น จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ได้ยินเสียงทางหูแล้ว ... ดมกลิ่นทางจมูก ... ลิ้มรสทางลิ้น ... ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ... รู้ธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ก็ไม่ติดใจ ไม่ยินดีอารมณ์ที่น่าพอใจ ไม่ให้เกิดความ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสูตรนิตเทส

กำหนดขึ้น ภายของเขาดังมั่น จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ทั้งรู้
ธรรมารมณที่ไม่นาขอบใจทางใจแล้ว ก็ไม่เสียใจ ไม่โกรธ ไม่หดหู่ ไม่พยายาม
ภายของเขาดังมั่น จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

เห็นรูปทางตาแล้ว ภายของเขาก็ตั้งมั่นในรูปที่ชอบใจและไม่ชอบใจ จิตก็ตั้งมั่น
ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ฟังเสียงทางหูแล้ว ... ดมกลิ่นทางจมูก ... ลิ้มรส
ทางลิ้น ... ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ... รู้ธรรมารมณทางใจแล้ว ก็มีกายตั้งมั่นใน
ธรรมารมณทั้งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

เห็นรูปทางตาแล้ว ก็ไม่กำหนดในรูปที่ชวนให้กำหนด ไม่ขัดเคืองในรูปที่ชวน
ให้ขัดเคือง ไม่หลงในรูปที่ชวนให้หลง ไม่โกรธในรูปที่ชวนให้โกรธ ไม่เศร้าหมองใน
รูปที่ชวนให้เศร้าหมอง ไม่มัวเมาในรูปที่ชวนให้มัวเมา ได้ยินเสียงทางหู ... ดมกลิ่น
ทางจมูก ... ลิ้มรสทางลิ้น ... ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ... รู้ธรรมารมณทางใจแล้ว
ก็ไม่กำหนดในธรรมารมณที่ชวนให้กำหนด ไม่ขัดเคืองในธรรมารมณที่ชวนให้
ขัดเคือง ไม่หลงในธรรมารมณที่ชวนให้หลง ไม่โกรธในธรรมารมณที่ชวนให้โกรธ
ไม่เศร้าหมองในธรรมารมณที่ชวนให้เศร้าหมอง ไม่มัวเมาในธรรมารมณที่ชวนให้
มัวเมา เมื่อเห็น ก็เป็นเพียงเห็น เมื่อได้ยิน ก็เป็นเพียงได้ยิน เมื่อรับรู้ กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ ก็เป็นเพียงรับรู้ เมื่อรู้แจ้งธรรมารมณ ก็เป็นเพียงรู้แจ้ง ไม่ติดในรูป
ที่เห็น ไม่ติดในเสียงที่ได้ยิน ไม่ติดในกลิ่น ไม่ติดในรส ไม่ติดในสัมผัสที่รับรู้ ไม่ติด
ในธรรมารมณที่รู้แจ้งแล้ว ไม่มีตัณหา ไม่มีใจประทุษร้าย ตัณหาและทัญญิไม่อาศัย
ไม่ฟัวพัน พันขาด ไม่เกี่ยวข้องในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้
และธรรมารมณที่รู้แจ้ง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่

พระอรหันต์ก็มีตา เห็นรูปทางตา แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนดเพราะพอใจ
พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว พระอรหันต์ก็มีหู ได้ยินเสียงทางหู แต่พระอรหันต์
ไม่มีความกำหนดเพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว พระอรหันต์ก็มีจมูก
ได้กลิ่นทางจมูก แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนดเพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิต
หลุดพ้นดีแล้ว พระอรหันต์ก็มีลิ้น ลิ้มรสทางลิ้น แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนด
เพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว พระอรหันต์ก็มีกายถูกต้องโผฏฐัพพะ
ทางกาย แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนดเพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดี
แล้ว พระอรหันต์ก็มีใจ รู้ธรรมารมณทางใจ แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนด
เพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ตาชอบรูป ยินดีในรูป ชื่นชมในรูป พระอรหันต์ฝึก ค้มครอง รักษา
 ส้ารวมตา และแสดงธรรมเพื่อส้ารวมตานัน หุชอบเสียง ... จมูกชอบกลิ่น ...
 ลิ้นชอบรส ... กายชอบโผฏฐัพพะ ... ใจชอบธรรมารมณ ยินดีในธรรมารมณ
 ชื่นชมในธรรมารมณ พระอรหันต์ฝึก ค้มครอง รักษา ส้ารวมใจ และแสดงธรรม
 เพื่อส้ารวมใจนั้น

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม
 พระราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว
 ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกแล้ว ซึ่งอดกลั้นต่อคำล่วงเกินได้ ประเสริฐสุด
 ม้าอัสดร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่
 ที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว ประเสริฐ
 แต่คนที่ฝึกหัดแล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น
 เพราะใครก็ไปถึงนิพพานอันเป็นทิศที่ไม่เคยไป
 ด้วยยานพาหนะเหล่านั้นไม่ได้ เหมือนบุคคลผู้ฝึกแล้ว
 มีตนฝึกหัดแล้วอย่างดี ไปถึงได้^๑

พระอรหันต์ทั้งหลาย หลุดพ้นจากภพใหม่แล้ว
 บรรลถึงภูมิที่ฝึกแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหวในมานะทั้งหลาย
 ท่านเป็นผู้ชนะแล้วในโลก^๒

ผู้ใดอบรมอินทรีย์แล้วในโลกทั้งปวง ทั้งภายในและภายนอก
 ผู้นั้นเป็นผู้อบรมแล้ว ฝึกดีแล้ว รู้ชัดทั้งโลกนี้และปรโลก
 รอคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น^๓

เชิงอรรถ :

^๑ บ.ธ. ๒๕/๓๒๑-๓๒๓/๗๒

^๒ ส.ข. ๑๗/๗๖/๖๘

^๓ บ.สุ. ๒๕/๕๒๒/๔๓๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

คำว่า **บุคคลเป็นผู้วางเฉย ... ทุกเมื่อ** อธิบายว่า ทุกเมื่อ คือ ในกาลทั้งปวง ตลอดกาลทั้งปวง ตลอดกาลเป็นนิจ ตลอดกาลยั่งยืน ... ปัจฉิมวัย

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ รวมความว่า บุคคลเป็นผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ

คำว่า **ไม่สำคัญว่าเสมอเขา ... ในโลก** อธิบายว่า ไม่ให้เกิดความถือตัวเพราะชาติ เพราะโคตร ... หรือเพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า “เราเป็นผู้เสมอเขา” รวมความว่า ไม่สำคัญว่าเสมอเขา ... ในโลก

คำว่า **ไม่สำคัญว่าเลิศกว่าเขา ไม่สำคัญว่าด้อยกว่าเขา** อธิบายว่า ไม่ให้เกิดความดูหมิ่น เพราะชาติ เพราะโคตร ... หรือเพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า “เราเลิศกว่าเขา” ไม่ให้เกิดความถือตัว เพราะชาติ เพราะโคตร ... หรือเพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า “เราด้อยกว่าเขา” รวมความว่า ไม่สำคัญว่าเลิศกว่าเขา ไม่สำคัญว่าด้อยกว่าเขา

ว่าด้วยกิเลสหนา ๗ อย่าง

คำว่า **บุคคลนั้น** ในคำว่า **กิเลสหนาย่อมไม่มีแก่บุคคลนั้น** ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **กิเลสหนา** ได้แก่ กิเลสหนา ๗ อย่าง คือ

๑. กิเลสหนาคือราคะ	๒. กิเลสหนาคือโทสะ
๓. กิเลสหนาคือโมหะ	๔. กิเลสหนาคือมานะ
๕. กิเลสหนาคือทิฏฐิ	๖. กิเลสหนาคือกิเลส
๗. กิเลสหนาคือกรรม	

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสูตรนิตเทส

กิเลสหนาเหล่านั้นไม่มี ไม่มีอยู่ คือ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้แก่พระอรหันต์นั้น
คือ กิเลสหนาเหล่านั้นพระอรหันต์ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวัง
ได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า กิเลสหนาย่อม
ไม่มีแก่บุคคลนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลเป็นผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ

ไม่สำคัญว่าเสมอเขา ไม่สำคัญว่าเลิศกว่าเขา

ไม่สำคัญว่าด้อยกว่าเขา ในโลก

กิเลสหนาย่อมไม่มีแก่บุคคลนั้น

[๙๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลใดไม่มีที่อาศัย

ไม่มีค้นหาในภพหรือในวิภพ

บุคคลนั้นรู้ธรรมแล้วไม่อาศัย

ว่าด้วยที่อาศัย

คำว่า **บุคคลใด** ในคำว่า **บุคคลใดไม่มีที่อาศัย** ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ
คำว่า **ที่อาศัย** ได้แก่ ความอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) ความอาศัยด้วยอำนาจ
ค้นหา (๒) ความอาศัยด้วยอำนาจทิวฐิ ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจค้นหา ...
นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจทิวฐิ

บุคคลนั้นละความอาศัยด้วยอำนาจค้นหาได้แล้ว สลัดทิ้งความอาศัยด้วย
อำนาจทิวฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความอาศัยด้วยอำนาจค้นหา สลัดทิ้งความอาศัย
ด้วยอำนาจทิวฐิได้แล้ว บุคคลใด ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่งที่อาศัย
คือ ที่อาศัยนั้น บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวัง
ได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า บุคคลใดไม่มีที่อาศัย

คำว่า **รู้แล้ว** ในคำว่า **รู้ธรรมแล้วไม่อาศัย** อธิบายว่า รู้แล้ว คือ ทราบแล้ว
เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า "สังขาร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรมค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ... รู้แล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้ง แล้วว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไป เป็นธรรมดา”

คำว่า **ไม่อาศัย** ได้แก่ ความอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) ความอาศัยด้วยอำนาจ ตัณหา (๒) ความอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ

บุคคลนั้นละความอาศัยด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความอาศัยด้วย อำนาจทิฏฐิได้แล้ว ไม่อาศัยตา ... ไม่อาศัยหู ... ไม่อาศัยจมูก ... ไม่อาศัยลิ้น ... ไม่ อาศัยกาย ... ไม่อาศัยใจ ... คือ ไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ติดใจแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับรูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมารมณ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาवास ... รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณที่พึงรู้แจ้ง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า รู้ธรรมแล้วไม่อาศัย

ว่าด้วยตัณหา

คำว่า **ตัณหา** ในคำว่า **ไม่มีตัณหาในภพหรือในวิภพ** ได้แก่ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา

คำว่า **บุคคลใด** ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **ในภพ** ได้แก่ ในภวทิฏฐิ

คำว่า **ในวิภพ** ได้แก่ ในวิภวทิฏฐิ

คำว่า **ในภพ** ได้แก่ ในสัสสตทิฏฐิ

คำว่า **ในวิภพ** ได้แก่ ในอุจเฉททิฏฐิ

คำว่า **ในภพ** อธิบายว่า ในภพต่อไป ในคติต่อไป ในการถือกำเนิดต่อไป ในปฏิสนธิต่อไป ในความบังเกิดของอัตภาพต่อไป

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ตัณหาไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้แก่บุคคลใด คือ ตัณหา นั้น บุคคลนั้น ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้ อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ไม่มีตัณหาในภพหรือในวิภพ ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลใดไม่มีที่อาศัย

ไม่มีตัณหาในภพหรือในวิภพ

บุคคลนั้นรู้ธรรมแล้วไม่อาศัย

[๙๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เราเรียกบุคคลนั้น ผู้ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลายว่า

เป็นผู้เข้าไปสงบ บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด

ข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาได้แล้ว

คำว่า เราเรียกบุคคลนั้น... เป็นผู้เข้าไปสงบ อธิบายว่า เราเรียกบุคคลนั้น คือ พุด บอก แสดง ชี้แจง บุคคลนั้นว่า เป็นผู้สงบ เข้าไปสงบ สงบเย็น คือ ดับแล้ว ระวังแล้ว รวมความว่า เราเรียกบุคคลนั้น... เป็นผู้เข้าไปสงบ

คำว่า ผู้ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลาย อธิบายว่า

คำว่า กาม ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม

(๒) กิเลสกาม ... เหล่านี้ เรียกว่าวัตถุกาม ... เหล่านี้ เรียกว่ากิเลสกาม^๑

บุคคลกำหนดรู้วัตถุกามแล้ว ละ คือ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสกาม ชื่อว่าไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลาย ได้แก่ เป็นผู้คลายกามแล้ว สละกามแล้ว คายกามแล้ว ปลอ่ยกามแล้ว ละกามแล้ว สลัดทิ้งกามแล้ว คือ เป็นผู้คลายความกำหนัดแล้ว สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปลอ่ยกามแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว ในกามทั้งหลาย เป็นผู้หมดความอยากแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า ผู้ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลาย

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๑-๒

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสดตันิทเทส

ว่าด้วยกิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่าง

คำว่า **กิเลสเครื่องร้อยรัด** ในคำว่า **บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด** อธิบายว่า กิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่าง คือ

๑. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออภิชฌา
๒. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือพยาบาท
๓. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือสีลัพพตปรามาส
๔. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือความถือมั่นว่านั่นเท่านั้นจริง

ความกำหนดในทิวฐิของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออภิชฌา
ความอาฆาต ความไม่พอใจในวาตะของผู้อื่น ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือ
พยาบาท

ความยึดมั่นศีล วัตร หรือศีลวัตรของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือ
สีลัพพตปรามาส

ทิวฐิของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออหังสัจจาภินิเวส

คำว่า **บุคคลนั้น** ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ

คำว่า **บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด** อธิบายว่า บุคคลนั้นไม่มี ไม่มีอยู่
ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่งกิเลสเครื่องร้อยรัด คือ กิเลสเครื่องร้อยรัดบุคคลนั้นละ
ได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วย
ไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด

ว่าด้วยตัณหาที่มีชื่อต่าง ๆ

คำว่า **บุคคลนั้น... ข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาได้แล้ว** อธิบายว่า ตัณหา
ตรัสเรียกว่า วิสัตติกา คือ ความกำหนด ความกำหนดนัก ... อภิชฌา อกุศลมูล
คือโลภะ^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

คำว่า วิสัฏฐิกา อธิบายว่า ตัณหาชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะมีความหมายอย่างไร
 ตัณหาชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะชานไป ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะแผ่ไป ชื่อว่าวิสัฏฐิกา
 เพราะกระจายไป ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะไม่สม่ำเสมอ ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะครอบงำ
 ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะสะท้อนไป ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะเป็นตัวการให้พุดผิด ชื่อว่า
 วิสัฏฐิกา เพราะมีรากเป็นพิษ ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะมีผลเป็นพิษ ชื่อว่าวิสัฏฐิกา
 เพราะเป็นตัวการให้บริโภคนสิ่งมีพิษ

อีกนัยหนึ่ง ตัณหานั้นชานไป แผ่ไป ขยายไปในรูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ...
 โผฏฐัพพะ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... ชานไป แผ่ไป ขยายไปในรูปที่เห็น
 เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง รวมความว่า
 ตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกา

คำว่า บุคคลนั้นข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาได้แล้ว อธิบายว่า บุคคลนั้น
 ข้ามได้แล้ว คือ ข้ามไปได้แล้ว ข้ามพ้นแล้ว ก้าวล่วงแล้ว ล่วงเลยแล้วซึ่งตัณหา
 ที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกานี้ รวมความว่า บุคคลนั้นข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาได้แล้ว ด้วย
 เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราเรียกบุคคลนั้น ผู้ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลายว่า
 เป็นผู้เข้าไปสงบ บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด
 ข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาได้แล้ว

[๙๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลนั้นไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นาไรและที่ดิน
 ทิฏฐิน่ามีอิตตา หรือทิฏฐิน่าไม่มีอิตตา หาไม่ได้ในบุคคลนั้น

ว่าด้วยบุตรเป็นต้น

คำว่า ไม่ ในคำว่า บุคคลนั้น ไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นาไรและที่ดิน เป็นคำ
 ปฏิเสธ

คำว่า บุคคลนั้น ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า บุตร ได้แก่ บุตร ๔ จำพวก คือ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

๑. บุตรเกิดจากตน

๒. บุตรเกิดในเขต

๓. บุตรที่เขาให้

๔. บุตรที่อยู่ในสำนัก

คำว่า **สัตว์เลี้ยง** ได้แก่ แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า และลาคำว่า **นาไร่** ได้แก่ นาข้าวสาลี นาข้าวเจ้า ไร่ถั่วเขียว ไร่ถั่วราชมาศ

นาข้าวเหนียว นาข้าวละมาน ไร่งา

คำว่า **ที่ดิน** ได้แก่ ที่ปลูกเรือน ที่สร้างยุงฉาง ที่หน้าเรือน ที่หลังเรือน ที่สวน
ที่อยู่

คำว่า **บุคคลนั้น ไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นาไร่และที่ดิน** อธิบายว่า บุคคลนั้น
ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่งความยึดถือว่ามีบุตร ความยึดถือว่ามี
สัตว์เลี้ยง ความยึดถือว่ามีนาไร่ ความยึดถือว่ามีที่ดิน คือ ความยึดถือว่ามี
บุตรเป็นต้น เขาจะได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว
ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า บุคคลนั้น ไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง
นาไร่และที่ดิน

ว่าด้วยทฤษฎี

คำว่า **ทฤษฎีว่ามีอัตตา** ในคำว่า **ทฤษฎีว่ามีอัตตา หรือทฤษฎีว่าไม่มีอัตตา**
หาไม่ได้ในบุคคลนั้น ได้แก่ ไม่มีสัสสตทฤษฎี

คำว่า **ทฤษฎีว่าไม่มีอัตตา** ได้แก่ ไม่มีอุจเจททฤษฎีคำว่า **ทฤษฎีว่ามีอัตตา** ได้แก่ ไม่มีสิ่งที่ยึดถือ

คำว่า **ทฤษฎีว่าไม่มีอัตตา** ได้แก่ ไม่มีสิ่งที่พึงปล่อยวาง อธิบายว่า สิ่งที่ยึดถือ
ไม่มีแก่บุคคลใด สิ่งที่ยึดถือก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น สิ่งที่ยึดถือปล่อยวางไม่มีแก่
บุคคลใด สิ่งที่ยึดถือก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น บุคคลนั้นผู้เป็นพระอรหันต์ ก้าวพ้นการ
ยึดถือ และการปล่อยวางแล้ว ล่วงพ้นความเจริญและความเสื่อมแล้ว บุคคลนั้น
อยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพติจรณธรรมแล้ว ... บุคคลนั้น ไม่มีการเวียนเกิด
เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า **ทฤษฎีว่ามีอัตตา หรือทฤษฎีว่าไม่มีอัตตา**
หาไม่ได้ในบุคคลนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลนั้น ไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นาไร่และที่ดิน

ทฤษฎีว่ามีอัตตา หรือทฤษฎีว่าไม่มีอัตตา หาไม่ได้ในบุคคลนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

[๙๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เหล่าปุถุชนหรือสมณพราหมณ์

ฟังกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษใด

โทษนั้นไม่เช็ดขุบุคคลนั้นเลย

เพราะฉะนั้น บุคคลนั้นจึงไม่หวั่นไหวในเพราะวาทะทั้งหลาย

คำว่า **เหล่าปุถุชน** ในคำว่า **เหล่าปุถุชนหรือสมณพราหมณ์ฟังกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษใด** อธิบายว่า ชื่อว่าปุถุชน เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

ชื่อว่าปุถุชน เพราะให้กิเลสหยาบเกิดขึ้น ชื่อว่าปุถุชน เพราะมีสักกายทิฏฐิ
 อันหนาแน่นยังละไม่ได้ ชื่อว่าปุถุชน เพราะปฏิญญาต่อหน้าศาสดาหลายองค์
 ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกคติทุกอย่างร้อยรัดไว้มาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะปรุงแต่ง
 อภิสังขารต่าง ๆ เป็นอันมาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกโอฆะกิเลสต่าง ๆ เป็นอันมาก
 พัดพาไป ชื่อว่าปุถุชน เพราะเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนต่าง ๆ เป็นอันมาก
 ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกความเร่าร้อนต่าง ๆ เป็นอันมากแผดเผา ชื่อว่าปุถุชน เพราะ
 กำหนด ยินดี ติดใจ สยบ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในกามคุณ ๕ เป็น
 อันมาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกนิร वर्ณ ๕ เป็นอันมาก หุ่มห่อ โอบล้อม ห้อมล้อม
 ครอบคลุม ปกคลุม บดบัง

คำว่า **สมณะ** ได้แก่ คนพวกหนึ่ง เป็นผู้เข้าถึง สมบูรณ์ด้วยการบวชภายนอก
 ศาสนานี้

คำว่า **พราหมณ์** ได้แก่ คนพวกหนึ่ง ผู้อ้างตัวว่าเป็นผู้เจริญ

คำว่า **เหล่าปุถุชน หรือสมณพราหมณ์ฟังกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษใด**
 อธิบายว่า เหล่าปุถุชน ฟังกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ
 อุทธัจจะ วิจิกิจฉา อนุสัย ใด ๆ ว่า “เป็นผู้กำหนด เป็นผู้ขัดเคือง เป็นผู้หลง เป็นผู้
 ยึดติด เป็นผู้ยึดมั่น เป็นผู้ฟุ้งซ่าน เป็นผู้ลังเล หรือเป็นผู้ตกอยู่ในพลังกิเลส”

บุคคลนั้นละอภิสังขารเหล่านั้นได้แล้ว เพราะละอภิสังขารได้แล้ว เหล่าปุถุชน
 ฟังกล่าวหาบุคคลนั้นโดยคติใดว่า “เป็นผู้เกิดในนรก เป็นผู้เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน
 เป็นผู้เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ "ไม่มีสัญญาก็มิใช่" บุคคลนั้นไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ไม่มีการณ์ ที่จะให้ปุถุชนเป็นต้นกล่าวหา พุดถึง เฮยถึง แสดงถึง ชี้แจง ถึงได้เลย รวมความว่า เหล่าปุถุชนหรือสมณพราหมณ์พึงกล่าวหาบุคคลนั้นด้วย โทษใด

ว่าด้วยการเชิดชู ๒ อย่าง

คำว่า บุคคลนั้น ในคำว่า โทษนั้นไม่เชิดชูบุคคลนั้นเลย ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **เชิดชู** อธิบายว่า การเชิดชู ๒ อย่าง คือ

๑. การเชิดชูด้วยอำนาจตณหา ๒. การเชิดชูด้วยอำนาจทิวฐิ ...

นี้ชื่อว่าการเชิดชูด้วยอำนาจตณหา ... นี้ชื่อว่าการเชิดชูด้วยอำนาจทิวฐิ^๑

บุคคลนั้นละการเชิดชูด้วยอำนาจตณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจ ทิวฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละการเชิดชูด้วยอำนาจตณหา สลัดทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจ ทิวฐิได้แล้ว บุคคลนั้นจึงไม่เที่ยวเชิดชูตณหาหรือทิวฐิไว้ คือ ไม่มีตณหาเป็นธงชัย ไม่มีตณหาเป็นยอดธง ไม่มีตณหาเป็นใหญ่ ไม่มีทิวฐิเป็นธงชัย ไม่มีทิวฐิเป็นยอดธง ไม่มีทิวฐิเป็นใหญ่ ไม่ได้ถูกตณหาหรือทิวฐิครอบงำเที่ยวไป รวมความว่า โทษนั้น ไม่เชิดชูบุคคลนั้นเลย

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น บุคคลจึงไม่หวั่นไหวในเพราะ วาทะทั้งหลาย** อธิบายว่า เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนั้น บุคคลนั้นยอมไม่หวั่นไหว คือ ไม่โยก ไม่โคลง ไม่กระเพื่อม ไม่สั่น ไม่สะท้าน ไม่สะเทือน ในเพราะวาทะ คือ ในเพราะการว่าร้าย นินทา ตีเตียน ไม่สรรเสริญ ไม่ยกย่องความดี รวมความว่า เพราะฉะนั้น บุคคลนั้น จึงไม่หวั่นไหวในเพราะวาทะทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เหล่าปุถุชนหรือสมณพราหมณ์

พึงกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษใด

โทษนั้นไม่เชิดชูบุคคลนั้นเลย

เพราะฉะนั้น บุคคลนั้นจึงไม่หวั่นไหวในเพราะวาทะทั้งหลาย

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

[๙๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลผู้เป็นมุนี เป็นผู้คลายความยินดี

ไม่ตระหนี่ ย่อมไม่กล่าวในเรื่องเลิศกว่าเขา

ไม่กล่าวในเรื่องเสมอเขา ไม่กล่าวในเรื่องด้อยกว่าเขา

เป็นผู้ไม่มีความกำหนด ย่อมไม่ถึงความกำหนด

คำว่า **เป็นผู้คลายความยินดี ไม่ตระหนี่** อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความยินดี คือ ความกำหนด ความกำหนดนัก ... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ ความยินดีนั้น บุคคลใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้นตรัสเรียกว่า ผู้คลายความยินดี คือ ผู้นั้นไม่ยินดี ไม่ติดใจ ไม่สยบ ไม่หมกมุ่นในรูป ... ในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง ได้แก่ เป็นผู้คลายความยินดีแล้ว คือ ปราศจากความยินดีแล้ว สละความยินดีแล้ว คายความยินดีแล้ว ปลอ่ยความยินดี ละความยินดีแล้ว สลัดทิ้งความยินดีแล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้เย็นแล้ว มีदनอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า เป็นผู้คลายความยินดี

คำว่า **ไม่ตระหนี่** อธิบายว่า

คำว่า **ความตระหนี่** ได้แก่ มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ

๑. อาวาสมัจฉริยะ	๒. กุลมัจฉริยะ
๓. ลาภมัจฉริยะ	๔. วัณณมัจฉริยะ
๕. รัชมัจฉริยะ	

ความตระหนี่ ... ความมุ่งแต่จะให้เห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่ ความตระหนี่นั้นบุคคลใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ตระหนี่ รวมความว่า เป็นผู้คลายความยินดี ไม่ตระหนี่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

คำว่า มุณี ในคำว่า บุคคลผู้เป็นมุณี ... ย่อมไม่กล่าวในเรื่องเลิศกว่าเขา ไม่กล่าวในเรื่องเสมอเขา ไม่กล่าวในเรื่องด้อยกว่าเขา อธิบายว่า ญาณของท่าน เรียกว่า โมนะ ... ผู้ก้าวล่วงกิเลสเป็นเครื่องช้องและค้นหาจดตาชายได้แล้ว ชื่อว่ามุณี^๑

บุคคลผู้เป็นมุณีย่อมไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงว่า “เราเลิศกว่าเขา เราเสมอเขา หรือเราด้อยกว่าเขา” รวมความว่า บุคคลผู้เป็นมุณี ... ย่อมไม่กล่าวในเรื่องเลิศกว่าเขา ไม่กล่าวในเรื่องเสมอเขา ไม่กล่าวในเรื่องด้อยกว่าเขา

ว่าด้วยการกำหนด ๒ อย่าง

คำว่า เป็นผู้ไม่มีความกำหนด ย่อมไม่ถึงความกำหนด อธิบายว่า

คำว่า ความกำหนด ได้แก่ ความกำหนด ๒ อย่าง คือ

๑. ความกำหนดด้วยอำนาจค้นหา ๒. ความกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิ ...

นี้ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจค้นหา ... นี้ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิ^๒

บุคคลนั้นละความกำหนดด้วยอำนาจค้นหาได้แล้ว สลัดทิ้งความกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความกำหนดด้วยอำนาจค้นหา สลัดทิ้งความกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิได้แล้ว จึงไม่ถึง คือ ไม่เข้าถึง ไม่เข้าไปถึง ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นความกำหนดด้วยอำนาจค้นหา หรือความกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิ รวมความว่า ย่อมไม่ถึงความกำหนด

คำว่า เป็นผู้ไม่มีความกำหนด อธิบายว่า

คำว่า ความกำหนด ได้แก่ ความกำหนด ๒ อย่าง คือ

๑. ความกำหนดด้วยอำนาจค้นหา ๒. ความกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิ ...

นี้ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจค้นหา...นี้ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิ^๓

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๗๑

^๒ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

^๓ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

บุคคลนั้นละความกำหนดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความกำหนดด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งความกำหนดด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว จึงไม่กำหนด คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจตัณหาหรือความกำหนดด้วยอำนาจทิฐิ รวมความว่า เป็นผู้ไม่มีความกำหนด ย่อมไม่ถึงความกำหนด ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้เป็นมุนี เป็นผู้คลายความยินดี

ไม่ตระหนี่ ย่อมไม่กล่าวในเรื่องเลิศกว่าเขา

ไม่กล่าวในเรื่องเสมอเขา ไม่กล่าวในเรื่องด้อยกว่าเขา

เป็นผู้ไม่มีความกำหนด ย่อมไม่ถึงความกำหนด

[๙๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลใดไม่มีความถือว่าเป็นของตนในโลก

เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก

ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย

บุคคลนั้นแล เรียกว่า ผู้สงบ

ว่าด้วยผู้ไม่มีความถือว่าเป็นของตน

คำว่า **บุคคลใด** ในคำว่า **บุคคลใด** ไม่มีความถือว่าเป็นของตน ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **ไม่มีความถือว่าเป็นของตนในโลก** อธิบายว่า บุคคลใดไม่มีความถือความยึดมั่น ความถือมั่น ความติดใจ ความน้อมใจถึงรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไร ๆ ว่า นี่ของเรา หรือ สิ่งนี้ของผู้อื่น ความถือว่าเป็นของตน บุคคลนั้นละได้แล้ว ... เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า บุคคลใด ไม่มีความถือว่าเป็นของตนในโลก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยผู้ไม่เศร้าโศก

คำว่า เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก อธิบายว่า ไม่เศร้าโศกถึงวัตถุที่แปรผันไป หรือเมื่อวัตถุแปรผันไปแล้วก็ไม่เศร้าโศก ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า "ตาของเราแปรผันไป ... หูของเรา ... จมูกของเรา ... ลิ้นของเรา ... กายของเรา ... ใจของเรา ... รูปของเรา ... เสียงของเรา ... กลิ่นของเรา ... รสของเรา ... โผฏฐัพพะของเรา ... ตระกูลของเรา ... หมู่คณะของเรา ... อาวาสของเรา ... ลาภของเรา ... ยศของเรา ... สรรเสริญของเรา ... สุขของเรา ... จีวรของเรา ... บิณฑบาตของเรา ... เสนาสนะของเรา ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริวารของเรา ... มารดาของเรา ... บิดาของเรา ... พี่ชายน้องชายของเรา ... พี่สาวน้องสาวของเรา ... บุตรของเรา ... ธิดาของเรา ... มิตรและอำมาตย์ของเรา ... ญาติของเรา ... ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบากใจ ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า "ผู้ร่วมสายโลหิตของเราแปรผันไป" รวมความว่า เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลใดถูกความไม่ยินดี คือ ทุกขเวทนากระทบ ครอบง่า กลุ้มรุม ประกอบ ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหล ได้แก่ ถูกโรคทางตากระทบ ครอบง่า กลุ้มรุม ประกอบ ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหล ถูกโรคทางหู โรคทางจมูก ... โรคทางลิ้น ... โรคทางกาย ... โรคศีรษะ ... โรคหู ... โรคปาก ... โรคฟัน ... โรคไอ ... โรคหืด ... ไชหวัด ... ไชพิษ ... ไชเชื่อมซึม ... โรคท้อง ... เป็นลมสลบ ... ลงแดง ... จุกเสียด ... อหิวาตกโรค ... โรคเรื้อน ... ฝี ... กลาก ... มองคร่อ ... ลมบ้าหมู ... หิดเปื่อย ... หิดดำน ... หิด ... หูด ... โรคละลอก ... โรคตีขาน ... โรคเบาหวาน ... โรคเริม ... โรคพุพอง ... โรคคริตสีดวงทวาร ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ... ไชสันนิบาต ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ... ความหนาว ... ความร้อน ... ความหิว ... ความกระหาย ... ปวดอุจจาระ ... ปวดปัสสาวะ ... ทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานกระทบ ครอบง่า กลุ้มรุม ประกอบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๐. ปุราเภทสุตตนิทเทส

ยอมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบากใจ ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหล
รวมความว่า เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เมื่อความถือว่าเป็นของตนไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ย่อมไม่
เศร้าโศก คือ ไม่ลำบากใจ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า “โอ เราไม่มีสิ่ง
นั้นหนอ เราพึงมีสิ่งนั้นหนอ และเราไม่ได้สิ่งนั้นหนอ” รวมความว่า เมื่อไม่มีความ
ถือว่าเป็นของตน ก็ยอมไม่เศร้าโศก อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยผู้ไม่ลำเอียง

คำว่า **ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย** อธิบายว่า ไม่ถึงฉันทาคติ
ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ คือ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจราคะ
ไม่ดำเนินไปตามอำนาจโทสะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจโมหะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจ
มานะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจทิฐฐิ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจอุทธัจจะ ไม่ดำเนินไป
ตามอำนาจวิกิจฉา ไม่ดำเนินไปตามอำนาจอนุสัย ได้แก่ ไม่ไป ไม่ออกไป ไม่ถูก
พาไป ไม่ถูกนำไป ด้วยธรรมที่ก่อความเป็นฝักเป็นฝ่าย รวมความว่า ไม่ถึงความ
ลำเอียงในธรรมทั้งหลาย

ว่าด้วยผู้สงบ

คำว่า **บุคคลนั้นแล เรียกว่า ผู้สงบ** อธิบายว่า บุคคลนั้น เรียก คือ กล่าว
พูด บอก แสดง ชี้แจงว่าผู้สงบ คือ เข้าไปสงบ สงบเย็น ดับ สงัด รวมความว่า
ผู้นั้นแล เรียกว่า ผู้สงบ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลใดไม่มีความถือว่าเป็นของตนในโลก

เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก

ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย

บุคคลนั้นแล เรียกว่า ผู้สงบ

ปุราเภทสุตตนิทเทสที่ ๑๐ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส^๑

อธิบายกลหวิวาทสูตร

ว่าด้วยการทะเลาะวิวาท

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายกลหวิวาทสูตร ดังต่อไปนี้
[๙๗] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

การทะเลาะ การวิวาท ความคร่ำครวญ

ความเศร้าโศก ความตระหนี่ ความถือตัว

ความดูหมิ่นและวาจาส่อเสียด มีมาจากไหน

กิเลสเหล่านั้นมีมาจากไหน

ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกเหตุนั้น

คำว่า การทะเลาะ ในคำว่า การทะเลาะ การวิวาท ... มีมาจากไหน

อธิบายว่า การทะเลาะมีอาการอย่างเดียวกันกับการวิวาท ได้แก่ การทะเลาะ ก็คือ การวิวาท การวิวาท ก็คือการทะเลาะ

อีกนัยหนึ่ง ว่าโดยการทะเลาะที่มีอาการต่างจากการวิวาท การวิวาทที่เป็น ส่วนเบื้องต้นแห่งการทะเลาะ เรียกว่า การวิวาท กล่าวคือ พระราชาทรงวิวาทกับ พระราชาก็ได้ กษัตริย์วิวาทกับกษัตริย์ก็ได้ พรหมณ์วิวาทกับพรหมณ์ก็ได้ คหบดี วิวาทกับคหบดีก็ได้ มารดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับมารดาได้ บิดาวิวาท กับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับบิดาก็ได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ พี่สาว น้องสาววิวาทกับพี่สาวน้องสาวก็ได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่สาวน้องสาวก็ได้ พี่สาว น้องสาววิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ สหายวิวาทกับสหายก็ได้ นี่ชื่อว่าการวิวาท

การทะเลาะ เป็นอย่างไร

คือ คนครองเรือนเฝ้าหาเรื่องกัน ก็ทำการทะเลาะกันด้วยกายวาจา บรรพชิต ต้องอาบัติก็ทำการทะเลาะกันด้วยกายวาจา นี่ชื่อว่าการทะเลาะ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๘๖๙-๘๘๔/๕๐๓-๕๐๖

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

คำว่า การทะเลาะ การวิวาท... มีมาจากไหน อธิบายว่า พระพุทธเนรมิต ทูลถาม ทูลสอบถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศมูล เหตุ ต้นเหตุ การเกิดขึ้น แดนเกิด สมุฏฐาน อาหาร อารมณ์ ปัจจัย เหตุเกิดว่า การทะเลาะ และการวิวาท มีมาจากไหน คือ เกิดจากไหน เกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากไหน บังเกิดขึ้นจากไหน ปรากฏจากไหน มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด รวมความว่า การทะเลาะ การวิวาท... มีมาจากไหน

ว่าด้วยความคร่ำครวญ

คำว่า ความคร่ำครวญ ในคำว่า ความคร่ำครวญ ความเศร้าโศก ความตระหนี่ อธิบายว่า ความบั่นเพ้อ ความคร่ำครวญ กิริยาที่บั่นเพ้อ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่บั่นเพ้อ ภาวะที่คร่ำครวญ การพูดพาลาม การพูดเพ้อ การพูดเพ้อเจ้อ ความพรั่าเพ้อ กิริยาที่พรั่าเพ้อ ภาวะที่พรั่าเพ้อ ของผู้ถูกความเสียหายของญาติกระตบบ้าง ถูกความเสียหายแห่งโภคทรัพย์กระตบบ้าง ถูกความเสียหายเพราะโรคกระตบบ้าง ถูกศีลวิบัติกระตบบ้าง ถูกกฏวิบัติกระตบบ้าง ประจวบกับความเสียหายนอกจากที่กล่าวแล้วกระตบบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระตบบ้าง

ว่าด้วยความเศร้าโศก

คำว่า ความเศร้าโศก ได้แก่ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความเศร้าโศกภายใน ความเศร้าโศกมากภายใน ความเร่าร้อนภายใน ความเร่าร้อนมากภายใน ความหม่นไหม้แห่งจิต ความทุกข์ใจ ลุกศรคือความเศร้าโศก ของผู้ถูกความเสียหายของญาติกระตบบ้าง ถูกความเสียหายแห่งโภคทรัพย์กระตบบ้าง ถูกความเสียหายเพราะโรคกระตบบ้าง ถูกศีลวิบัติกระตบบ้าง ถูกกฏวิบัติกระตบบ้าง ประจวบกับความเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระตบบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระตบบ้าง

คำว่า ความตระหนี่ ได้แก่ มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

๑. อาวาสมัจฉริยะ

๒. กุลมัจฉริยะ

๓. ลาภมัจฉริยะ

๔. วัณณมัจฉริยะ

๕. ธัมมมัจฉริยะ

ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความเห็นแก่ได้ ความถี่เหนียว
ความที่จิตเจ็บร้อน (ในการให้) ความที่จิตหวงแหนเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า
ความตระหนี่

อีกนัยหนึ่ง ความตระหนี่ชั้นกัฏฐิ ความตระหนี่ธาตูกัฏฐิ ความตระหนี่อายตนะกัฏฐิ
ความมุ่งแต่จะได้กัฏฐิ นี้ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่ รวมความว่า ความคร่ำครวญ
ความเศร้าโศก ความตระหนี่

คำว่า **ความถือตัว** ในคำว่า **ความถือตัว ความดูหมิ่นและวาจาส่อเสียด**
อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ เกิดความถือตัว เพราะชาติบ้าง เพราะโคตรบ้าง
เพราะเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง เพราะเป็นผู้มีรูปงามบ้าง เพราะมีทรัพย์บ้าง
เพราะการศึกษาบ้าง เพราะหน้าที่การงานบ้าง เพราะมีหลักแห่งศิลปวิทยาบ้าง
เพราะวิทย์ฐานะบ้าง เพราะความคงแก่เรียนบ้าง เพราะปฏิภาณบ้าง เพราะสิ่งอื่น
นอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง

คำว่า **ความดูหมิ่น** ได้แก่ คนบางคนในโลกนี้ ดูหมิ่นผู้อื่น เพราะชาติบ้าง
เพราะโคตรบ้าง... เพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง

ว่าด้วยผู้มีวาจาส่อเสียด

คำว่า **และวาจาส่อเสียด** อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีวาจาส่อเสียด
ฟังจากข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไปบอก
คนข้างนี้เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ด้วยวิธีนี้ ก็ทำคนที่สามัคคีให้แตกแยก หรือ
สนับสนุนผู้ที่แตกแยกกันแล้ว ชอบการแบ่งพวกแบ่งเหล่า ยินดีการแบ่งพวกแบ่ง
เหล่า สนุกกับการแบ่งพวกแบ่งเหล่า พุดแต่เรื่องก่อให้เกิดการแบ่งพวกแบ่งเหล่า
นี้ตรัสเรียกว่า ความเป็นผู้มีวาจาส่อเสียด

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง บุคคลย่อมนำวาทจาສေးเสียดเข้าไปด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก ๒. ด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน

บุคคลย่อมนำวาทจาສေးเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างไร

คือ บุคคลย่อมนำวาทจาສေးเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รักด้วยคิดว่า

“เรารู้จักเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่คุ้นเคย เป็นที่สนิทสนม เป็นที่ดีใจของผู้นี้” บุคคล
ย่อมนำวาทจาສေးเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างนี้

บุคคลย่อมนำวาทจาສေးเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน เป็นอย่างไร

คือ บุคคลย่อมนำวาทจาສေးเสียดเข้าไปด้วยคิดว่า “ทำอย่างไร ชนเหล่านี้

พึงเป็นคนแปลกแยก แตกต่าง เป็นพรรคเป็นเหล่า เป็น ๒ พวก เป็น ๒ ฝัก ๒ ฝ่าย
แตกแยก ไม่ปรองดองกัน อยู่ลำบาก ไม่สบาย” บุคคลย่อมนำวาทจาສေးเสียดเข้าไป
ด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน เป็นอย่างนี้ รวมความว่า ความถือตัว ความดูหมิ่น
และวาทจาສေးเสียด

คำว่า **กิเลสเหล่านั้นมีมาจากไหน ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกเหตุนั้น**

อธิบายว่า พระพุทธเนรมิต ทูลถาม ทูลสอบถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรง
ประกาศมูล เหตุ ต้นเหตุ การเกิดขึ้น แดนเกิด สมภูฐาน อาหาร อารมณ์ ปัจจัย
เหตุเกิดแห่งกิเลส ๘ จำพวกเหล่านี้ว่า กิเลส ๘ จำพวกเหล่านี้ คือ

๑. การทะเลาะ	๒. การวิวาท
๓. ความคร่ำครวญ	๔. ความเศร้าโศก
๕. ความตระหนี่	๖. ความถือตัว
๗. ความดูหมิ่น	๘. วาทจาສေးเสียด

มีมาจากไหน คือ เกิดจากไหน เกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากไหน บังเกิดขึ้น
จากไหน ปรากฏจากไหน มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด
มีอะไรเป็นแดนเกิด รวมความว่า กิเลสเหล่านั้นมีมาจากไหน

คำว่า **ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกเหตุนั้น** อธิบายว่า ขอเชิญพระองค์
โปรดตรัส คือ ขอโปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

ประกาศ รวมความว่า กิเลสเหล่านั้นมีมาจากไหน ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอก
เหตุ นั้น ด้วยเหตุ นั้น พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

การทะเลาะ การวิวาท ความคร่ำครวญ
ความเศร้าโศก ความตระหนี่ ความถือตัว
ความดูหมิ่นและวาจาเสื่อมเสีย มีมาจากไหน
กิเลสเหล่านั้นมีมาจากไหน
ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกเหตุ นั้น

[๙๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

การทะเลาะ การวิวาท ความคร่ำครวญ
ความเศร้าโศก ความตระหนี่ ความถือตัว
ความดูหมิ่นและวาจาเสื่อมเสีย มีมาจากสิ่งเป็นที่รัก
การทะเลาะ การวิวาท ประกอบในความตระหนี่
มีมาจากสิ่งเป็นที่รัก เมื่อการวิวาทเกิดขึ้นแล้ว
ก็มีวาจาเสื่อมเสียเกิดขึ้น

ว่าด้วยการทะเลาะเป็นต้น มาจากสิ่งเป็นที่รัก

คำว่า สิ่งเป็นที่รัก ในคำว่า การทะเลาะ การวิวาท ความคร่ำครวญ
ความเศร้าโศก ความตระหนี่... มีมาจากสิ่งเป็นที่รัก ได้แก่ สิ่งเป็นที่รัก ๒ จำพวก
คือ (๑) สัตว์ (๒) สังขาร

สัตว์เหล่าไหนเป็นที่รัก สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ เป็นผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่งที่เกื้อกูล ปรารถนาแต่ความผาสุก ปรารถนาแต่ความ
หลุดพ้นจากโยคะ คือ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา มิตร
อำมาตย์ ญาติ หรือผู้ร่วมสายโลหิตของผู้ นั้น สัตว์เหล่านี้ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก

สังขารเหล่าไหนเป็นที่รัก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ สังขารเหล่านี้
ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก

ชนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าสิ่งเป็นที่รักจะถูกแย่งชิงไป ย่อมก่อการทะเลาะกัน
บ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักกำลังถูกแย่งชิงไปย่อมก่อการทะเลาะกันบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักถูก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

แย่งชิงไปแล้วย่อมก่อการทะเลาะกันบ้าง คนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าสิ่งเป็นที่รักจะแปรผันไป ย่อมก่อการทะเลาะกันบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักกำลังแปรผันไป ย่อมก่อการทะเลาะกันบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักแปรผันไปแล้ว ย่อมก่อการทะเลาะกันบ้าง

คนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าสิ่งเป็นที่รักจะถูกแย่งชิงไป ย่อมวิวาทกันบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักกำลังถูกแย่งชิงไป ย่อมวิวาทกันบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักถูกแย่งชิงไปแล้ว ย่อมวิวาทกันบ้าง คนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าสิ่งเป็นที่รักจะแปรผันไป ย่อมวิวาทกันบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักกำลังแปรผันไป ย่อมวิวาทกันบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักแปรผันไปแล้ว ย่อมวิวาทกันบ้าง

คนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าสิ่งเป็นที่รักจะถูกแย่งชิงไป ย่อมคร่ำครวญบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักกำลังถูกแย่งชิงไป ย่อมคร่ำครวญบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักถูกแย่งชิงไปแล้ว ย่อมคร่ำครวญบ้าง คนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าสิ่งเป็นที่รักจะแปรผันไป ย่อมคร่ำครวญบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักกำลังแปรผันไป ย่อมคร่ำครวญบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักแปรผันไปแล้ว ย่อมคร่ำครวญบ้าง

คนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าสิ่งเป็นที่รักจะถูกแย่งชิงไป ย่อมเศร้าโศกบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักกำลังถูกแย่งชิงไป ย่อมเศร้าโศกบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักถูกแย่งชิงไปแล้ว ย่อมเศร้าโศกบ้าง คนทั้งหลายผู้หวาดระแวงว่าสิ่งเป็นที่รักจะแปรผันไป ย่อมเศร้าโศกบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักกำลังแปรผันไป ย่อมเศร้าโศกบ้าง เมื่อสิ่งเป็นที่รักแปรผันไปแล้ว ย่อมเศร้าโศกบ้าง

คนทั้งหลาย ย่อมรักษา ปกป้อง ถือครอง ยึดถือว่าเป็นของเรา ประพฤติตระหนี่อยู่ซึ่งสิ่งเป็นที่รัก

คำว่า **ความถือตัว ความดูหมิ่นและวาจาส่อเสียด** อธิบายว่า คนทั้งหลายเกิดความถือตัวเพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก เกิดความดูหมิ่นเพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก

คนทั้งหลายเกิดความถือตัวเพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก เป็นอย่างไร

คือ คนทั้งหลายเกิดความถือตัวเพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รักว่า "เราเป็นผู้มีปกติได้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ถูกใจ" คนทั้งหลายเกิดความถือตัวเพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก เป็นอย่างนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสูตรนิตเทส

ชนทั้งหลายเกิดความดูหมิ่นเพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก เป็นอย่างไร

คือ ชนทั้งหลายเกิดความดูหมิ่นเพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รักว่า “เราเป็นผู้มีปกติ ได้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ถูกใจ” ส่วนคนอื่นเหล่านี้ หามิปกติได้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ถูกใจไม่ ชนทั้งหลายเกิดความดูหมิ่นเพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก เป็นอย่างนี้

คำว่า **วาจาส่อเสียด** อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กล่าววาจาส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้ว ไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลายคนหมู่นี้...อย่างนี้ ชื่อนานาวาจา ส่อเสียดเข้าไป โดยมุ่งหวังให้เขาแตกกัน รวมความว่า ความถือตัว ความดูหมิ่น และวาจาส่อเสียด

คำว่า **การทะเลาะ การวิวาท ประกอบในความตระหนี่** ได้แก่ กิเลส ๗ ชนิด เหล่านี้ คือ

๑. การทะเลาะ	๒. การวิวาท
๓. ความคร่ำครวญ	๔. ความเศร้าโศก
๕. ความถือตัว	๖. ความดูหมิ่น
๗. วาจาส่อเสียด	

ประกอบ คือ เกี่ยวเนื่อง ต่อเนื่อง สืบเนื่องในความตระหนี่ รวมความว่า การทะเลาะ การวิวาท ประกอบในความตระหนี่

คำว่า **เมื่อการวิวาทเกิดขึ้นแล้ว ก็มีวาจาส่อเสียดเกิดขึ้น** อธิบายว่า เมื่อการวิวาท เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปราบแล้ว ชนทั้งหลายย่อมนำ วาจาส่อเสียดเข้าไป คือ ฟังจากข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือ ฟังจากข้างโน้นแล้วไปบอกข้างนี้เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ด้วยวิธีนี้ ก็ทำคนที่สามัคคีให้แตกแยก หรือสนับสนุนผู้ที่แตกแยกกันแล้ว ชอบการแบ่งพวกแบ่งเหล่า ยินดีการแบ่งพวกแบ่งเหล่า สนุกกับการแบ่งพวกแบ่งเหล่า พุดแต่เรื่องก่อให้เกิดการแบ่งพวกแบ่งเหล่า นี้ตรัสเรียกว่า วาจาส่อเสียด

อีกนัยหนึ่ง บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) ด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก (๒) ด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

บุคคลยอมนำวajas๑เสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างไร
คือ บุคคลยอมนำวajas๑เสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รักว่า “เรารู้
เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่คุ้นเคย เป็นที่สนิทสนม เป็นที่ดีใจของผู้นี้” บุคคลยอม
นำวajas๑เสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างไร

บุคคลยอมนำวajas๑เสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน เป็นอย่างไร
คือ บุคคลยอมนำวajas๑เสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้เขาแตกกันว่า “ทำอย่างไร
ชนเหล่านี้ พึงเป็นคนแปลกแยก แยกต่าง เป็นพรรคเป็นเหล่า เป็น ๒ พวก
เป็น ๒ ฝัก ๒ ฝ่าย แยกแยก ไม่ปรองดองกัน อยู่ลำบากไม่สบาย” บุคคลยอมนำ
วajas๑เสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน เป็นอย่างไร รวมความว่า เมื่อการ
วิวาทเกิดขึ้นแล้ว ก็มีวajas๑เสียดเกิดขึ้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัส
ตอบว่า

การทะเลาะ การวิวาท ความคร่ำครวญ
ความเศร้าโศก ความตระหนี่ ความถือตัว
ความดุหมิ่น และวajas๑เสียด มีมาจากสิ่งเป็นที่รัก
การทะเลาะ การวิวาท ประกอบในความตระหนี่
มีมาจากสิ่งเป็นที่รัก เมื่อการวิวาทเกิดขึ้นแล้ว
ก็มีวajas๑เสียดเกิดขึ้น

[๙๙] (พระพุทธนเรมิตทูลถามว่า)

สิ่งเป็นที่รักในโลกมีอะไรเป็นต้นเหตุ
และชนเหล่าใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะความโลภ
ความโลภของชนเหล่านั้นมีอะไรเป็นต้นเหตุ
ความหวังและความสำเร็จหวังใดจะมีแก่นรชนในภพหน้า
ความหวังและความสำเร็จหวังนั้นมีอะไรเป็นต้นเหตุ

ว่าด้วยอะไรเป็นต้นเหตุแห่งสิ่งเป็นที่รัก

คำว่า **สิ่งเป็นที่รักในโลกมีอะไรเป็นต้นเหตุ** อธิบายว่า พระพุทธนเรมิต
ทูลถาม ทูลสอบถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศถึงมูล...เหตุเกิดแห่ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตันตนิทเทส

สิ่งเป็นที่รักว่า สิ่งเป็นที่รัก มีอะไรเป็นต้นเหตุ คือ เกิดจากอะไร เกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากอะไร บังเกิดขึ้นจากไหน ปรากฏจากอะไร มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด รวมความว่า สิ่งเป็นที่รักในโลก มีอะไรเป็นต้นเหตุ

คำว่า **และชนเหล่าใด** ในคำว่า **และชนเหล่าใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะความโลภ** ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิंसถ์ บรรพชิต เทวดา และมนุษย์

คำว่า **เพราะความโลภ** ได้แก่ ความโลภ กิริยาที่โลภ ภาวะที่โลภ ความกำหนัดนัก กิริยาที่กำหนัดนัก ภาวะที่กำหนัดนัก อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า **ท่องเที่ยวไป** ได้แก่ ท่องเที่ยวไป คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก รวมความว่า และชนเหล่าใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะความโลภ

คำว่า **ความหวังและความสำเร็จหวังนั้นมีอะไรเป็นต้นเหตุ** อธิบายว่า พระพุทธเนรมิตทูลถาม ทูลสอบถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศถึง มูล...เหตุเกิดแห่งความหวังและความสำเร็จหวังว่า ความหวังและความสำเร็จหวังมีอะไรเป็นต้นเหตุ คือ เกิดจากอะไร เกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากอะไร บังเกิดขึ้นจากไหน ปรากฏจากอะไร มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด รวมความว่า ความหวังและความสำเร็จหวังนั้นมีอะไรเป็นต้นเหตุ

คำว่า **ความหวังและความสำเร็จหวังใดจะมีแก่นรชนในภพหน้า** อธิบายว่า ความหวังและความสำเร็จหวังใด เป็นที่ไปในเมืองหน้า คือ เป็นเกาะ เป็นที่ด้านทาน เป็นที่หลีกเร้น เป็นที่พึ่งของนรชน คือ นรชนเป็นผู้มีความสำเร็จหวัง เป็นที่ไปในเมืองหน้า รวมความว่า ความหวังและความสำเร็จหวังใดจะมีแก่นรชนในภพหน้า ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเนรมิต จึงทูลถามว่า

สิ่งเป็นที่รักในโลกมีอะไรเป็นต้นเหตุ

และชนเหล่าใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะความโลภ

ความโลภของชนเหล่านั้นมีอะไรเป็นต้นเหตุ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

ความหวังและความสำเร็จหวังใดจะมีแก่นรชนในภพหน้า

ความหวังและความสำเร็จหวังนั้นมีอะไรเป็นต้นเหตุ

[๑๐๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

สิ่งเป็นที่รักในโลกมีความพอใจเป็นต้นเหตุ

และชนเหล่าใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะความโลภ

ความโลภของชนเหล่านั้นมีความพอใจเป็นต้นเหตุ

ความหวังและความสำเร็จหวังใดจะมีแก่นรชนในภพหน้า

ความหวังและความสำเร็จหวังของนรชนนั้น

มีความพอใจนี้เป็นต้นเหตุ

คำว่า **ความพอใจ** ในคำว่า **สิ่งเป็นที่รักในโลกมีความพอใจเป็นต้นเหตุ** ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพิลิตเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื้อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

อีกนัยหนึ่ง ความพอใจ ๕ อย่าง คือ

๑. ความพอใจในการแสวงหา

๒. ความพอใจในการได้

๓. ความพอใจในการบริโภค

๔. ความพอใจในการสะสม

๕. ความพอใจในการสละ

ความพอใจในการแสวงหา เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ชอบใจ มีความต้องการ เกิดความพอใจ ก็แสวงหารูป... เสียง... กลิ่น... รส... โผฏฐัพพะ นี้ชื่อว่าความพอใจในการแสวงหา

ความพอใจในการได้ เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ชอบใจ มีความต้องการ เกิดความพอใจ ย่อมได้รูป... เสียง... กลิ่น... รส... โผฏฐัพพะ นี้ชื่อว่าความพอใจในการได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

ความพอใจในการบริโภคนั้น เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ชอบใจ มีความต้องการ เกิดความพอใจ ย่อมบริโภคนิ
รูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ นี้ชื่อว่าความพอใจในการบริโภคนิ

ความพอใจในการสะสม เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ชอบใจ มีความต้องการ เกิดความพอใจ ย่อมทำการ
สะสมทรัพย์ ด้วยหวังว่า "จักมีประโยชน์ในคราวเกิดอันตราย" นี้ชื่อว่าความพอใจ
ในการสะสม

ความพอใจในการสละ เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ชอบใจ มีความต้องการ เกิดความพอใจ ย่อมสละ
ทรัพย์ให้แก่พลข้าง พลม้า พลรถ พลธนู พลเดินเท้า ด้วยคิดว่า "คนเหล่านี้
จักรักษา ปกป้อง ห้อมล้อมเรา" นี้ชื่อว่าความพอใจในการสละ

ว่าด้วยสิ่งเป็นที่รัก ๒ จำพวก

คำว่า **สิ่งเป็นที่รัก** ได้แก่ สิ่งเป็นที่รัก ๒ จำพวก คือ (๑) สัตว์ (๒) สังขาร ...
สัตว์เหล่านี้ ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก... สังขารเหล่านี้ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก^๑

คำว่า **สิ่งเป็นที่รักในโลกมีความพอใจเป็นต้นเหตุ** อธิบายว่า สิ่งเป็นที่รัก
มีความพอใจเป็นต้นเหตุ คือ มีความพอใจเป็นเหตุเกิด มีความพอใจเป็นกำเนิด
มีความพอใจเป็นแดนเกิด รวมความว่า สิ่งเป็นที่รักในโลกมีความพอใจเป็นต้นเหตุ

คำว่า **ชนเหล่าใด** ในคำว่า **และชนเหล่าใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะ
ความโลภ** ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิณฺสฺสั บรพชิต เทวดา
และมนุษย์

คำว่า **เพราะความโลภ** ได้แก่ ความโลภ กิริยาที่โลภ ภาวะที่โลภ ความ
กำหนดนึก กิริยาที่กำหนดนึก ภาวะที่กำหนดนึก อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๙๘/๓๐๑

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๓๐๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

คำว่า **ท่องเที่ยวไป** ได้แก่ ท่องเที่ยวไป คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก...ในอายตนโลก^๑ รวมความว่า และชนเหล่า
ใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะความโลภ

ว่าด้วยความหวัง

คำว่า **ความหวังและความสำเร็จหวังของนรชนนั้นมีความพอใจนี้เป็น
ต้นเหตุ** อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความหวัง คือ ความกำหนด ความกำหนด
นัก... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ^๒

คำว่า **ความสำเร็จหวัง** อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ เมื่อแสวงหารูปก็ได้รูป
เป็นผู้สมหวังในรูป เมื่อแสวงหาเสียง...กลิ่น...รส... โผฏฐัพพะ ... ตระกูล ... หมู่คณะ
... อวาสา ... ลาก ... ยศ ... สรรเสริญ ... สุข ... จีวร ... บิณฑบาต ... เสนาสนะ ...
คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ... พระสูตร ... พระวินัย ... พระอภิธรรม ... อารัญญิกังค-
คุดงค์ ... ปิณฑปาติกัณคคุดงค์ ... ปิงสุกุลิกังคคุดงค์ ... เตจวีริกังคคุดงค์ ... สप्तทาน-
จาริกังคคุดงค์ ... ขลปัจฉจารัตติกังคคุดงค์ ... เนสัชชิกังคคุดงค์ ... ยถาสันถติกังคคุดงค์
... ปฐมฌาน ... ทุตติยฌาน ... ตติยฌาน ... จตุตถฌาน ... อากาสาัญญาจตตสมาบัติ
... วิญญาณัญญาจตตสมาบัติ ... อากิญจัญญาจตตสมาบัติ ... เมื่อแสวงหา
เนวสัญญานาสัญญาจตตสมาบัติ ก็ได้เนวสัญญานาสัญญาจตตสมาบัติ เป็นผู้
สมหวังในเนวสัญญานาสัญญาจตตสมาบัติ (สมจริงดังที่พระกาฬุทายีกราบทูลพระ
ผู้มีพระภาคว่า)

ขาวนาไถนาก็ด้วยหวังผล หวานพีชก็ด้วยหวังผล
พวกพ่อค้าเที่ยวหาทรัพย์เดินเรือไปสู่สมุทรก็ด้วยหวังผล
ข้าพระองค์อยู่ในที่นี้ด้วยความหวังอันใด
ขอความหวังอันนั้นของข้าพระองค์จงสำเร็จเถิด^๓

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

^๓ ข.เถร.(แปล) ๒๖/๕๓๐/๔๓๒

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

ความสำเร็จตามความหวัง ตรัสเรียกว่า ความสำเร็จหวัง

คำว่า **ความหวังและความสำเร็จหวังของนรชนนั้น มีความพอใจนี้เป็นต้นเหตุ** อธิบายว่า ความหวังและความสำเร็จหวัง มีความพอใจนี้เป็นต้นเหตุ มีความพอใจเป็นเหตุเกิด มีความพอใจเป็นกำเนิด มีความพอใจเป็นแดนเกิด รวมความว่า ความหวังและความสำเร็จหวัง มีความพอใจนี้เป็นต้นเหตุ

คำว่า **ความหวังและความสำเร็จหวังใดจะมีแก่นรชนในภพหน้า** อธิบายว่า ความหวังและความสำเร็จหวังใด เป็นที่ไปในเบื้องหน้า เป็นเกาะ เป็นที่ดำเนินทาง เป็นที่หลีกเร้น เป็นที่พึ่งของนรชน คือ นรชนเป็นผู้มีความสำเร็จหวังเป็นที่ไปในเบื้องหน้า รวมความว่า ความหวังและความสำเร็จหวังใดจะมีแก่นรชนในภพหน้า ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

สิ่งเป็นที่รักในโลกมีความพอใจเป็นต้นเหตุ
และชนเหล่าใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะความโลภ
ความโลภของชนเหล่านั้นมีความพอใจเป็นต้นเหตุ
ความหวังและความสำเร็จหวังใดจะมีแก่นรชนในภพหน้า
ความหวังและความสำเร็จหวังของนรชนนั้น
มีความพอใจนี้เป็นต้นเหตุ

[๑๐๑] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

**ฉันทะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน
และการตัดสินใจมีมาจากไหน
อนึ่ง ความโกรธ ความเป็นคนพูดเท็จ
และความสงสัยมีมาจากอะไร
และธรรมเหล่าใดพระสมณะตรัสไว้แล้ว
ธรรมเหล่านั้นมีมาจากอะไร**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตสุตตนิทเทส

ว่าด้วยฉันทะเป็นต้น มีอะไรเป็นต้นเหตุ

คำว่า **ฉันทะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน** อธิบายว่า พระพุทธเนรมิตทูลถาม ทูลสอบถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศถึงมูล...เหตุเกิดแห่งฉันทะว่า ฉันทะมีต้นเหตุมาจากไหน คือ เกิดจากไหน เกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากไหน บังเกิดขึ้นจากไหน ปรากฏจากไหน มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด รวมความว่า **ฉันทะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน**

คำว่า **และการตัดสินใจมีมาจากไหน** อธิบายว่า พระพุทธเนรมิตทูลถาม ทูลสอบถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศถึงมูล...เหตุเกิดแห่งการตัดสินใจว่า การตัดสินใจมีมาจากไหน คือ เกิดจากไหน เกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากไหน บังเกิดขึ้นจากไหน ปรากฏจากไหน มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด รวมความว่า **และการตัดสินใจมีมาจากไหน**

คำว่า **ความโกรธ** ในคำว่า **ความโกรธ ความเป็นคนพูดเท็จ และความสงสัย** อธิบายว่า ใจปองร้าย มุ่งร้าย ชัดเคื่อง ชุ่นเคื่อง เคื่อง เคื่องมาก เคื่องตลอด ชัง ชิงชัง เกลียดชัง ใจพยาบาท ใจแค้นเคื่อง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แค้นขึ้นแห่งจิตเห็นปานนี้

มุสาวาท ตรัสเรียกว่า **ความเป็นคนพูดเท็จ**

ความลังเล ตรัสเรียกว่า **ความสงสัย** รวมความว่า **ความโกรธ ความเป็นคนพูดเท็จ และความสงสัย**

คำว่า **และธรรมเหล่าใด** ในคำว่า **และธรรมเหล่าใดพระสมณะตรัสไว้แล้ว** อธิบายว่า ธรรมเหล่าใด ดำเนินไปพร้อมกัน คือ เกิดพร้อมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบกัน เกิดคราวเดียวกัน ดับคราวเดียวกัน มีวัตถุอย่างเดียวกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกันกับความโกรธ ความเป็นคนพูดเท็จ และความสงสัย ธรรมเหล่านี้ตรัสเรียกว่า **ธรรมเหล่าใด**

อีกนัยหนึ่ง กิเลสเหล่าใดมีชาติเป็นอย่างอื่น ตั้งอยู่แล้วโดยอาการอื่น กิเลสเหล่านี้ ตรัสเรียกว่า **ธรรมเหล่าใด**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

คำว่า **พระสมณะตรัสไว้แล้ว** ได้แก่ พระสมณะ คือ ผู้มีบาปสงบแล้ว เป็น
 พรหมณ์ ผู้ลอยบาปธรรมแล้ว เป็นภิกษุผู้ตัดมูลแห่งกิเลสแล้ว ผู้พ้นแล้วจาก
 เครื่องผูกคืออกุศลมูลทุกอย่าง ตรัสไว้แล้ว คือ ทรงพูด บอก แสดง บัญญัติ กำหนด
 เปิดเผย จำแนก ทำใ้่งาย ประกาศไว้แล้ว รวมความว่า และธรรมเหล่าใดพระสมณะ
 ตรัสไว้แล้ว ด้วยเหตุ นั้น พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

ฉันทะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน

และการตัดสินใจมีมาจากไหน

อนึ่ง ความโกรธ ความเป็นคนพูดเท็จ

และความสงสัยมีมาจากอะไร

และธรรมเหล่าใดพระสมณะตรัสไว้แล้ว

ธรรมเหล่านั้นมีมาจากอะไร

[๑๐๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ชนทั้งหลายในโลกพูดถึงสิ่งใดว่า น่าดีใจ น่าเสียใจ

ฉันทะก็จะมีขึ้นเพราะอาศัยสิ่งนั้น

ชนในโลกมองเห็นความเสื่อม

และความเจริญในรูปทั้งหลายแล้ว ย่อมทำการตัดสินใจ

คำว่า **น่าดีใจ** ในคำว่า **ชนทั้งหลายในโลกพูดถึงสิ่งใดว่า น่าดีใจ น่าเสียใจ**
 ได้แก่ สุขเวทนา และสิ่งที่น่าปรารถนา

คำว่า **น่าเสียใจ** ได้แก่ ทุกขเวทนา และสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา

คำว่า **ชนทั้งหลายในโลกพูดถึงสิ่งใด** ได้แก่ พูดถึงสิ่งใด คือ กล่าวถึง
 บอกถึง แสดงถึง ชี้แจงถึงสิ่งใด รวมความว่า ชนทั้งหลายในโลกพูดถึงสิ่งใดว่า
 น่าดีใจ น่าเสียใจ

คำว่า **ฉันทะก็จะมีขึ้นเพราะอาศัยสิ่งนั้น** อธิบายว่า ฉันทะ ย่อมมี มีขึ้น คือ
 เกิด เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น เพราะอาศัยความน่าดีใจและน่าเสียใจ คือ อาศัยสุข
 และทุกข์ โสมนัสและโทมนัส สิ่งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ความยินดีและ
 ความยินร้าย รวมความว่า ฉันทะก็จะมีขึ้นเพราะอาศัยสิ่งนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยความเกิดแห่งรูป

คำว่า ในรูปทั้งหลาย ในคำว่า มองเห็นความเสื่อมและความเจริญในรูป
ทั้งหลายแล้ว ได้แก่ มหาภูตรูป^๑ ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป^๒ ๔

ความเจริญแห่งรูปทั้งหลาย เป็นอย่างไร

คือ ความเจริญ ความเกิด ความเกิดขึ้น ความบังเกิด ความบังเกิดขึ้น

ความปรากฏแห่งรูปทั้งหลาย นี้ชื่อว่าความเจริญแห่งรูปทั้งหลาย

ความเสื่อมแห่งรูปทั้งหลาย เป็นอย่างไร

คือ ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตกไป ความทำลายไป ความเป็น

ธรรมชาติไม่เที่ยง ความสูญหายไปแห่งรูปทั้งหลาย นี้ชื่อว่า ความเสื่อมแห่งรูปทั้งหลาย

คำว่า มองเห็นความเสื่อมและความเจริญในรูปทั้งหลายแล้ว ได้แก่ เห็นแล้ว

คือ แลเห็นแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว

ซึ่งความเจริญและความเสื่อมในรูปทั้งหลาย รวมความว่า มองเห็นความเสื่อมและ

ความเจริญในรูปทั้งหลายแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ มหาภูตรูป ๔ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๐/๕๒

^๒ รูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ หรือทับศัพท์บาลีว่า อุปาทายรูป มี ๒๔ คือ

ก. ปสาทรูป ๕ รูปที่เป็นประสาทสำหรับรับอารมณ์ (๑) ตา (๒) หู (๓) จมูก (๔) ลิ้น (๕) กาย

ข. โคจรรูป หรือวิสัยรูป ๕ รูปที่เป็นอารมณ์หรือแดนรับรู้อันธริย์ (๖) รูป (๗) เสียง (๘) กลิ่น

(๙) รส (๑๐) โผฏฐัพพะ (ข้อนี้ไม่นับเพราะเป็นอันเดียวกับมหาภูตรูป ๓ คือ ปรุรี เดโช วาโย)

ค. ภาวะรูป ๒ รูปที่เป็นภาวะแห่งเพศ (๑๐) อิตถิตตะ อิตถินทริย์ ความเป็นหญิง (๑๑) ปุริสตัดตะ ปุริสินทริย์
ความเป็นชาย

ง. ทัฬหรูป รูปคือทัฬห (๑๒) ทัฬหวัตถุ ที่ตั้งแห่งใจ หัวใจ

จ. ชีวิตรูป ๑ รูปที่เป็นชีวิต (๑๓) ชีวิตินทริย์ อินทริย์คือชีวิต

ฉ. อาหารรูป ๑ รูปคืออาหาร (๑๔) กวพิงการาหาร อาหารคือคำข้าว

ช. ปริจเจทรูป ๑ รูปที่กำหนดเทศะ (๑๕) อากาศธาตุ สภาวะคือช่องว่าง

ญ. วิญญูติรูป ๒ รูปคือการเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย (๑๖) กายวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย
ด้วยกาย (๑๗) วจวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยวาจา

ฎ. วิจารณ์รูป ๕ รูปคืออาการที่ดัดแปลงทำให้แปลกให้พิเศษได้ (๑๘) (รูปัสส) ลหุตตา ความเบา (๑๙) (รูปัสส)

มฑุตตา ความอ่อนสลวย (๒๐) (รูปัสส) กัมมัณญุตตา ความควรแก่การงาน ใช้งานได้ (และวิญญูติรูป ๒
แต่ท่านไม่นับเพราะซ้ำกับข้อ ญ)

ฏ. ลักขณรูป ๔ รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด (๒๑) (รูปัสส) อุปจย ความก่อตัวหรือเติบโตขึ้น

(๒๒) (รูปัสส) สันตติ ความสืบต่อ (๒๓) (รูปัสส) ชรตตา ความทรุดโทรม (๒๔) (รูปัสส) อนิจจตา

ความปรวนแปรแตกสลาย (อภิ.ส. (แปล) ๓๔/๕๘๔-๕๘๕/๑๖๙-๒๕๕)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๓๑๒ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตนิทเทส

ว่าด้วยการตัดสิ้นใจ

คำว่า **ชนในโลก ... ย่อมทำการตัดสิ้นใจ** อธิบายว่า

คำว่า **การตัดสิ้นใจ** ได้แก่ การตัดสิ้นใจ ๒ อย่าง คือ (๑) การตัดสิ้นใจด้วยอำนาจตัณหา (๒) การตัดสิ้นใจด้วยอำนาจทิฏฐิ

ชนย่อมทำการตัดสิ้นใจด้วยอำนาจตัณหา เป็นอย่างไร

คือ สำหรับคนบางคนในโลกนี้ โภคทรัพย์ที่ยังไม่เกิดย่อมไม่เกิดขึ้น และ โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นแล้วย่อมถึงความหมดสิ้นไป เขามีความคิดอย่างนี้ว่า “เพราะอุบายอะไรหนอ โภคทรัพย์ที่ยังไม่เกิดขึ้นแก่เรา จึงไม่เกิดขึ้น และโภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นแล้ว จึงถึงความสิ้นไป” เขาก็มีความคิดต่อไปอย่างนี้ว่า “เมื่อเรามัวแต่ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท โภคทรัพย์ที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิดขึ้น และ โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ถึงความหมดสิ้นไป เมื่อเรามัวแต่เที่ยวกลางคืน... เมื่อเรามัวแต่เที่ยวดูมหรสพ... เมื่อเรามัวแต่อยู่ในความประมาทด้วยการเล่นการพนัน... เมื่อเรามัวแต่คบคนชั่วเป็นมิตร... เมื่อเรามัวแต่เกียจคร้าน โภคทรัพย์ที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นแล้วก็ถึงความหมดสิ้นไป” ครั้นรู้อย่างนี้แล้ว จึงไม่ประพฤติสิ่งที่เป็นทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ ๖ ประการ ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นทางเจริญแห่งโภคทรัพย์^๑ ๖ ประการ ชนย่อมทำการตัดสิ้นใจด้วยอำนาจตัณหาเป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลย่อมดำเนินชีวิตด้วยกสิกรรม พาณิชยกรรม โครัคชกรรม (เลี้ยงปศุสัตว์) ศาสตร์แห่งการยิงธนู การรับราชการ หรือด้วยศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง ชนย่อมทำการตัดสิ้นใจด้วยอำนาจตัณหา เป็นอย่างนี้บ้าง

ชนย่อมทำการตัดสิ้นใจด้วยอำนาจทิฏฐิ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อตาเกิดขึ้น ก็เข้าใจว่า “ตัวของเราเกิดขึ้นแล้ว”

เชิงอรรถ :

^๑ ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์ ๖ ประการ (๑) ไม่เป็นนักเลงหญิง (๒) ไม่เป็นนักเลงสุรา (๓) ไม่เป็นนักเลงการพนัน (๔) มีมิตรดี (๕) มีสหายดี (๖) ใฝ่ใจในกัลยาณมิตร (อภ.อฎฐก. ๒๓/๕๕/๒๓๗-๒๓๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

เมื่อตายไปก็เข้าใจว่า “ตัวของเราหายไปแล้ว ตัวของเราไม่มีเสียแล้ว”
 ขนยอมทำการตัดสินใจด้วยอำนาจทิฏฐิเป็นอย่างนี้บ้าง
 เมื่อหู... จมูก... ลิ้น... กาย... รูป... เสียง... กลิ่น... รส... เมื่อโผฏฐัพพะเกิดขึ้น
 ก็เข้าใจว่า “ตัวของเราเกิดขึ้นแล้ว”
 เมื่อโผฏฐัพพะหายไปก็เข้าใจว่า “ตัวของเราหายไปแล้ว ตัวของเราไม่มีเสียแล้ว”
 ขนยอมทำ คือให้เกิด ให้เกิดขึ้น ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นซึ่งการตัดสินใจด้วย
 อำนาจทิฏฐิเป็นอย่างนี้บ้าง
 คำว่า **ขน** ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ... มนุษย์
 คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ... ในอายตน์โลก รวมความว่า ขนในโลก
 ย่อมทำการตัดสินใจ ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า
 ขนทั้งหลายในโลกพุดถึงสิ่งใดว่า น่าดีใจ น่าเสียใจ
 ฉันทะก็จะมีขึ้นเพราะอาศัยสิ่งนั้น
 ขนในโลกมองเห็นความเสื่อม
 และความเจริญในรูปทั้งหลายแล้ว ย่อมทำการตัดสินใจ
 [๑๐๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)
ธรรมแม้เหล่านี้ คือ ความโกรธ ความเป็นคนพุดเท็จ
และความสงสัย เมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่ ก็มี
บุคคลผู้มีความสงสัย พึงศึกษาเพื่อทางแห่งญาณ
และธรรมเหล่าใดพระสมณะทรงทราบแล้วตรัสไว้
ธรรมเหล่านั้น เมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่ ก็มี
 คำว่า **ความโกรธ** ในคำว่า **ความโกรธ ความเป็นคนพุดเท็จและความสงสัย**
 ได้แก่ ใจปองร้าย มุ่งร้าย ... เห็นปานนี้
 มุสาวาท ตรัสเรียกว่า ความเป็นคนพุดเท็จ
 ความลังเล ตรัสเรียกว่า ความสงสัย
 ความโกรธย่อมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่น่าปรารถนาบ้าง เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่า
 ปรารถนาบ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตุนิทเทส

มุสาวาทย่อมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่น่าปรารถนาบ้าง เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาบ้าง

ความสงสัยย่อมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่น่าปรารถนาบ้าง เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาบ้าง

ว่าด้วยเหตุให้เกิดความโกรธ

ความโกรธย่อมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เป็นอย่างไร

คือ ความโกรธย่อมเกิดเพราะสำคัญว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา” ความโกรธย่อมเกิดเพราะสำคัญว่า “ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา” ความโกรธย่อมเกิดเพราะสำคัญว่า “ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา” ความโกรธย่อมเกิดเพราะสำคัญว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา” ความโกรธย่อมเกิดเพราะสำคัญว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ กำลังทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ จักทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา” ความโกรธย่อมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เป็นอย่างนี้

ความโกรธย่อมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่น่าปรารถนา เป็นอย่างไร

คือ เมื่อบุคคลหวาดระแวงว่าสิ่งที่น่าปรารถนาจะถูกแย่งชิงไป ก็เกิดความโกรธ เมื่อสิ่งที่น่าปรารถนากำลังถูกแย่งชิงไปก็เกิดความโกรธ เมื่อสิ่งที่น่าปรารถนาถูกแย่งชิงไปแล้ว ก็เกิดความโกรธ เมื่อบุคคลหวาดระแวงว่า สิ่งที่น่าปรารถนาจะแปรผันไป ก็เกิดความโกรธ เมื่อสิ่งที่น่าปรารถนากำลังแปรผันไป ก็เกิดความโกรธ เมื่อสิ่งที่น่าปรารถนาแปรผันไปแล้ว ก็เกิดความโกรธ ความโกรธย่อมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่น่าปรารถนา เป็นอย่างนี้

ว่าด้วยเหตุให้เกิดการกล่าวเท็จ

มุสาวาทย่อมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ถูกจองจำด้วยเครื่องจองจำคือข้อคา ก็พูดเท็จทั้งที่รู้ เพื่อให้พ้นการจองจำนั้น ถูกมัดด้วยเครื่องจองจำคือเชือก... ถูกจองจำด้วยเครื่อง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

จงจำคือโชติตรวน... ถูกมัดด้วยเครื่องจงจำคือหวาย... ถูกมัดด้วยเครื่องจงจำคือ
เถาวัลย์ ... ถูกจงจำด้วยเครื่องจงจำคือคูก ... ถูกจงจำด้วยเครื่องจงจำคือ
การล้อมรั้ว... ถูกจงจำไว้ภายในบ้าน นิคม เมือง หรือรัฐ... หรือถูกจงจำไว้ภายใน
ชนบท ก็พูดเท็จทั้งที่รู้ เพื่อให้พ้นการจงจำนั้น มุสาวาทยอมเกิด เพราะอาศัยสิ่ง
ที่ไม่น่าปรารถนา เป็นอย่างนี้

มุสาวาทยอมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ พูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะเหตุแห่งรูปที่น่าพอใจ พูดเท็จทั้งที่รู้
เพราะเหตุแห่งเสียง ... กลิ่น... รส... โผฏฐัพพะที่พอใจ... เพราะเหตุแห่งจีวร...
เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ... เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ พูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะเหตุ
แห่งคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร มุสาวาทยอมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา
เป็นอย่างนี้

ว่าด้วยเหตุให้เกิดความสงสัย

ความสงสัยยอมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เป็นอย่างไร

คือ ความสงสัยยอมเกิดเพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ด้วยคิดว่า "เราจัก
พ้นจากโรคตา หรือไม่พ้นจากโรคตาหนอ เราจักพ้นจากโรคหู... จากโรคจมูก... จาก
โรคลิ้น... จากโรคกาย... จากโรคเกี่ยวกับศีรษะ... จากโรคเกี่ยวกับหู... จากโรคเกี่ยว
กับปาก... จากโรคเกี่ยวกับฟัน หรือไม่พ้นจากโรคเกี่ยวกับฟันหนอ" ความสงสัยยอม
เกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เป็นอย่างนี้

ความสงสัยยอมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เป็นอย่างไร

คือ ความสงสัยยอมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาด้วยคิดว่า "เราจักได้
รูปที่น่าพอใจ หรือไม่ได้รูปที่น่าพอใจหนอ เราจักได้เสียง... กลิ่น... รส... โผฏฐัพพะ...
ตระกูล... หมู่คณะ... อาวาส... ลาภ... ยศ... สรรเสริญ... สุข... จีวร... บิณฑบาต...
เสนาสนะ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร หรือไม่ได้คิลานปัจฉัยเภสัชบริขารหนอ" ความ
สงสัยยอมเกิด เพราะอาศัยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เป็นอย่างนี้ รวมความว่า ความโกรธ
ความเป็นคนพูดเท็จและความสงสัย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

คำว่า **ธรรมแม่เหล่านี้... เมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่ก็มี**
อธิบายว่า เมื่อความดีใจและความเสียใจมีอยู่ คือเมื่อความสุขและความทุกข์ โสมนัส
และโทมนัส อารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ความยินดีและความยินร้าย
มีอยู่ คือ ปรากฏอยู่ อันตนเข้าไปได้อยู่ ธรรมเหล่านี้ก็มีได้ รวมความว่า ธรรมแม่
เหล่านี้... เมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่ก็มี

คำว่า **บุคคลผู้มีความสงสัย พึงศึกษาเพื่อทางแห่งญาณ** อธิบายว่า ญาณ^๑
ชื่อว่า ทางแห่งญาณ อารมณ์แห่งญาณ ชื่อว่าทางแห่งญาณ ธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกับญาณ

เชิงอรรถ :

^๑ **ญาณ** ในที่นี้ หมายถึง ญาณ ๑๖ หรือ โสฬสญาณ ความหยั่งรู้ที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ตั้ง
แต่ต้นจนถึงที่สุด

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ญาณกำหนดรู้นามและรูป

๒. ปีจยปริคคหญาณ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป

๓. สัมมสนญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดยไตรลักษณ์

๔. อุท্থัพพยานุปีสสนาญาณ ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ

๕. กังคาณุปีสสนาญาณ ญาณอันตามเห็นความสลายเห็นวาสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไปหมด

๖. กยตุปฏิฐานญาณ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องสลายไป
ไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น

๗. อาทีนวานุปีสสนาญาณ ญาณอันค้ำนั่งเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษ

๘. นิพพิทานุปีสสนาญาณ ญาณอันค้ำนั่งเห็นด้วยความหน่าย

๙. มุญจิตกัมยตาญาณ ญาณอันค้ำนั่งด้วยใคร่จะพ้นไปเสีย เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนา
ที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น

๑๐. ปฏิสังขานุปีสสนาญาณ ญาณอันค้ำนั่งพิจารณาหาทาง เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดเปลื้องออก

๑๑. สังขารุเปกขาญาณ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย

๑๒. สัจจานุโลมิกญาณ หรืออนุโลมญาณ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลม ได้แก่ การหยั่งรู้อริยสัจ

๑๓. โคตรภูญาณ ญาณหยั่งรู้ที่เป็นหัวต่อแห่งการข้ามพ้นจากภาวะปุถุชนเข้าสู่ภาวะอริยบุคคล

๑๔. มัคคญาณ ญาณในอริยมรรค ความหยั่งรู้ที่สำเร็จภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น

๑๕. ผลญาณ ญาณในอริยผล ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของพระอริยบุคคลชั้นนั้น ๆ

๑๖. ปีจจเวกชนญาณ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน สวรรจรรมรด ผล ก็เลสที่ละแล้ว ก็เลสที่
เหลืออยู่ และนิพพาน (ข.ป. ๓๑/๑-๖๕/๕-๗๘, วิสุทธิ. ๒/๖๖๒-๘๐๔/๒๕๐-๓๕๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตสุตตนิทเทส

ก็ชื่อว่าทางแห่งญาณ เปรียบเหมือนอริยมรรค^๑ ชื่อว่าทางแห่งอริยะ เทว-
มรรค^๒ ชื่อว่าทางแห่งเทวะ พรหมมรรค^๓ ชื่อว่าทางแห่งพรหม ฉันทิ ญาณ ชื่อว่า
ทางแห่งญาณ อารมณแห่งญาณ ชื่อว่าทางแห่งญาณ ธรรมที่เกิดมีพร้อมกันกับญาณ
ก็ชื่อว่าทางแห่งญาณ ฉันทันนั้นเหมือนกัน

ว่าด้วยสิกขา ๓

คำว่า **พึงศึกษา** ได้แก่ สิกขา ๓ อย่าง คือ

๑. อธิศีลสิกขา
๒. อธิจิตตสิกขา
๓. อธิปัญญาสิกขา

อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิภษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ สมบูรณ์
ด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบทอยู่
คือ สิลขันธเล็ก สิลขันธใหญ่ ศีลเป็นที่พึง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็น
ความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรม
ที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่าอธิศีลสิกขา

อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิภษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม... บรรลจตุตถฌานอยู่ นี้ชื่อว่าอธิจิตต-
สิกขา

เชิงอรรถ :

^๑ มรรคม็องค์ ๘ ดูเชิงอรรถข้อ ๕/๑๘

^๒ เทวมรรค คือเทวธรรมนั่นเอง หมายถึงธรรมของเทวดา ได้แก่ (๑) หิริ (๒) โอตตปปะ (๓) สุกกธรรม
แปลว่าธรรมฝ่ายขาว เป็นชื่อแห่ง หิริ และโอตตปปะ สุกกธรรมได้แก่ สุจริตในไตรทวาร (๑. กายสุจริต ๓
ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ๒. วจีสจจริต ๔ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดสอเสียด ไม่พูดคำหยาบ
ไม่พูดเพ้อเจ้อ ๓. มโนสุจริต ๓ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ไม่มีจิตคิดพยายาทำ มีความเห็นชอบ) (ม.ม. ๑๒/
๔๔๑/๓๙๐-๓๙๑, อัง.ทุก. ๒๐/๘-๙/๕๑-๕๒, อัง.ทสก. ๒๔/๑๗๖/๒๑๖-๒๒๑)

^๓ พรหมมรรค คือพรหมจรรย์นั่นเอง พรหมจรรย์คือจริยธรรมที่ประเสริฐ หรืออริยมรรคม็องค์ ๘ ดูเชิงอรรถ
ข้อ ๕/๑๘ และ ข.จ. ๓๐/๑๐/๔๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐ หยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เหนือรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์ ... นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ... เหล่านี้อาสวะ"

เหนือรู้ตามความเป็นจริงว่า "นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา" นี้ชื่อว่าอธิปัญญา-
สิกขา

คำว่า **บุคคลผู้มีความสงสัย พึงศึกษาเพื่อทางแห่งญาณ** อธิบายว่า บุคคลผู้มีความสงสัย คือ เคลือบแคลง ลังเล มีความเข้าใจ ๒ ทิศ ๒ ทาง ไม่แน่ใจ พึงศึกษาอริสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เพื่อบรรลุถึงญาณ เพื่อถูกต้องญาณ เพื่อทำญาณให้แจ้ง คือ

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อบุคคลนึกถึง ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อระคองความเพียร ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งสติ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ก็ชื่อว่าพึงศึกษา คือพึงประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพฤติ รวมความว่า บุคคลผู้มีความสงสัย พึงศึกษาเพื่อทางแห่งญาณ

ว่าด้วยธรรมที่พระสมณะทรงทราบ

คำว่า **ทรงทราบแล้ว** ในคำว่า **และธรรมเหล่าใดพระสมณะทรงทราบแล้ว** **ตรัสไว้** ได้แก่ รู้แล้ว เที่ยมเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว **ตรัสสอน** **ตรัสไว้** คือ ทรงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศไว้แล้วว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา... เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี... เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี... เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ... เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ ... นี้ทุกข์..."

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ... เหล่านี้อาสวะ ... นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา... ธรรมเหล่านี้ควรรู้อย่าง... ธรรมเหล่านี้ควรกำหนดรู้... ธรรมเหล่านี้ควรละ... ธรรมเหล่านี้ควรเจริญ... ธรรมเหล่านี้ควรทำให้แจ้ง เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่งผัสสาชยตนะ^๑ ๖ ... แห่งอุปาทานขันธ^๒ ๕ ... แห่งมหาภูตรูป ๔

รู้แล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ตรัสสอน ตรัสไว้ คือ ทรงบอก ทรงแสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศไว้แล้วว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เราแสดงธรรมเพื่อความรู้อย่าง มิใช่แสดงเพื่อความไม่รู้ยิ่ง แสดงธรรมมีเหตุผล มิใช่แสดงธรรมไม่มีเหตุผล แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ มิใช่แสดงธรรมไม่มีปาฏิหาริย์ พวกเธอควรทำตามโอวาท ทำตามคำสั่งสอนของเรานั้น ผู้แสดงธรรมเพื่อความรู้อย่าง มิใช่แสดงเพื่อความไม่รู้ยิ่ง ผู้แสดงธรรมมีเหตุผล มิใช่แสดงธรรมไม่มีเหตุผล ผู้แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ มิใช่แสดงธรรมไม่มีปาฏิหาริย์ ก็เป็นการเพียงพอเพื่อความยินดี เพื่อความปราโมทย์ เพื่อโสมนัสว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง พระธรรมอันพระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว”... ก็แล เมื่อตรัสเวลายากรณภาษิตนี้ ทั้ง ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุ ก็ได้สิ้นไหวแล้ว^๓ รวมความว่า และธรรมเหล่าใดพระสมณะทรงทราบแล้วตรัสไว้ ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ธรรมแม้เหล่านี้ คือ ความโกรธ ความเป็นคนพูดเท็จ
และความสงสัย เมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่ ก็มี
บุคคลผู้มีความสงสัย พึงศึกษาเพื่อทางแห่งญาณ
และธรรมเหล่าใดพระสมณะทรงทราบแล้วตรัสไว้
ธรรมเหล่านั้น เมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่ ก็มี

เชิงอรรถ :

^๑ ผัสสาชยตนะ ๖ หมายถึงแดนเกิดผัสสะ ได้แก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ (อง.จตุกก.อ. ๒/๑๗๓/๓๙๖)

^๒ อุปาทานขันธ ๕ คือความเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ ได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (ส.ข. ๑๗/๔๘/๓๙)

^๓ อง.ติก. ๒๐/๑๒๖/๒๖๙-๒๗๐, อภิ.ก. ๓๗/๘๐๖/๔๖๕-๔๖๖

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสดตนิทเทส

[๑๐๔] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

**ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากไหน
เมื่ออะไรไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านี้จึงไม่มี
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเรื่องความไม่มีและความมีว่า
มีต้นเหตุมาจากสิ่งใดแก่ข้าพระองค์**

ว่าด้วยต้นเหตุความดีใจและความเสียใจ

คำว่า **ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากไหน** อธิบายว่า พระพุทธเนรมิตทูลถาม ทูลสอบถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศถึงมูล...เหตุเกิดแห่งความดีใจและความเสียใจว่า ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากไหน เกิดจากไหน เกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากไหน บังเกิดขึ้นจากไหน ปรากฏขึ้นจากไหน มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด รวมความว่า ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากไหน

คำว่า **เมื่ออะไรไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านี้จึงไม่มี** อธิบายว่า เมื่ออะไรไม่มี คือ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ความดีใจและความเสียใจจึงไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่เกิด ไม่เกิดขึ้น ไม่บังเกิด ไม่บังเกิดขึ้น รวมความว่า เมื่ออะไรไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านี้จึงไม่มี

คำว่า ... **เรื่องความไม่มีและความมีว่า มีต้นเหตุมาจากสิ่งใด** อธิบายว่า **ความมีแห่งความดีใจและความเสียใจ** เป็นอย่างไร

คือ ความมี ความเป็น ความเกิด ความเกิดขึ้น ความบังเกิด ความบังเกิดขึ้น ความปรากฏแห่งความดีใจและความเสียใจ นี้ชื่อว่าความมีแห่งความดีใจและความเสียใจ

ความไม่มีแห่งความดีใจและความเสียใจ เป็นอย่างไร

คือ ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตกไป ความทำลายไป ความเป็นของไม่เที่ยง ความอันตรธานไปแห่งความดีใจและความเสียใจ นี้ชื่อว่า ความไม่มีแห่งความดีใจและความเสียใจ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

คำว่า **เรื่อง** ได้แก่ เรื่องสำคัญยิ่ง รวมความว่า เรื่องความไม่มีและความมี
 คำว่า **นี้** ในคำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอก...นี้ว่า** มีต้นเหตุมาจากสิ่งใด
แก่ข้าพระองค์ ได้แก่ ข้อที่ข้าพระองค์ทูลถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศ
 คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอก... ว่า** มีต้นเหตุมาจากสิ่งใด ได้แก่ สิ่งที่เป็นต้นเหตุ
 สิ่งที่เป็นเหตุเกิด สิ่งที่เป็นกำเนิด สิ่งที่เป็นแดนเกิด รวมความว่า
 ขอพระองค์โปรดตรัสบอก...ว่ามีต้นเหตุมาจากสิ่งใด แก่ข้าพระองค์ ด้วยเหตุที่
 พระพุทธนเรมิต จึงทูลถามว่า

ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากไหน
 เมื่ออะไรไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านี้จึงไม่มี
 ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเรื่องความไม่มีและความมีว่า
 มีต้นเหตุมาจากสิ่งใดแก่ข้าพระองค์

[๑๐๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากผัสสะ
เมื่อผัสสะไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านี้จึงไม่มี
เราขอบอกเรื่องความไม่มีและความมีนี้ว่า
มีต้นเหตุมาจากผัสสะนี้แก่เธอ

คำว่า **ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากผัสสะ** อธิบายว่า
 สุขเวทนา(ความรู้สึกสบาย) เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา
 เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้นนั้นแหละดับไป สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะ
 อาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ที่เสวยอยู่ อันเกิดจากผัสสะนั้น ก็ดับไป คือ
 สงบไป

ทุกข์เวทนา(ความรู้สึกไม่สบาย) เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะ อันเป็นที่ตั้งแห่ง
 ทุกข์เวทนา เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์เวทนานั้นนั้นแหละดับไป ทุกข์เวทนาที่
 เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์เวทนา ที่เสวยอยู่ อันเกิดจากผัสสะนั้น
 ก็ดับไป คือ สงบไป

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

อทุกขมสุขเวทนา(ความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข) เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้นนั้นแหละดับไป อทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะ อันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนาที่กำลังเสวยอยู่ อันเกิดจากผัสสะนั้น ก็ดับไป คือ สงบไป

คำว่า **ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากผัสสะ** อธิบายว่า ความดีใจและความเสียใจ มีต้นเหตุมาจากผัสสะ คือ มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีผัสสะเป็นกำเนิด มีผัสสะเป็นแดนเกิด รวมความว่า ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากผัสสะ

คำว่า **เมื่อผัสสะไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านี้จึงไม่มี** อธิบายว่า เมื่อผัสสะไม่มี คือ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ความดีใจและความเสียใจ ย่อมไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่เกิด ไม่เกิดขึ้น ไม่บังเกิด ไม่บังเกิดขึ้น ไม่ปรากฏ รวมความว่า เมื่อผัสสะไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านี้จึงไม่มี

คำว่า **...เรื่องความไม่มีและความมี** อธิบายว่า ภวทิวฐิ (ความเห็นว่ามี) ก็ดี วิภวทิวฐิ (ความเห็นว่ามี) ก็ดี มีต้นเหตุมาจากผัสสะ

คำว่า **เรื่อง ได้แก่ เรื่องสำคัญยิ่ง** รวมความว่า เรื่องความไม่มีและความมี

คำว่า **นี้ ในคำว่า เราขอบอก ... นี้ว่า มีต้นเหตุมาจากผัสสะนี้แก่เธอ**

อธิบายว่า ข้อที่เธอทูลถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ประกาศ

คำว่า **เราขอบอก** ได้แก่ เราขอบอก คือ ขอกล่าว แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า เราขอบอก... นี้แก่เธอ

คำว่า **มีต้นเหตุมาจากผัสสะนี้** ได้แก่ มีต้นเหตุมาจากผัสสะนี้ คือ มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีผัสสะเป็นกำเนิด มีผัสสะเป็นแดนเกิด รวมความว่า เราขอบอก... นี้ว่ามีต้นเหตุมาจากผัสสะนี้แก่เธอ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากผัสสะ

เมื่อผัสสะไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านี้จึงไม่มี

เราขอบอกเรื่องความไม่มีและความมีนี้ว่า

มีต้นเหตุมาจากผัสสะนี้แก่เธอ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

[๑๐๖] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

**ผัสสะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน
และความยึดถือมีมาจากไหน
เมื่ออะไรไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี
เมื่ออะไรไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง**

ว่าด้วยต้นเหตุแห่งผัสสะ

คำว่า **ผัสสะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน** อธิบายว่า พระพุทธเนรมิตทูลถาม ทูลสอบถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศถึงมูล...เหตุเกิดแห่งผัสสะว่า ผัสสะมีต้นเหตุมาจากไหน เกิดจากไหน เกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากไหน บังเกิดขึ้นจากไหน ปรากฏจากไหน มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด รวมความว่า ผัสสะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน

คำว่า **และความยึดถือมีมาจากไหน** อธิบายว่า พระพุทธเนรมิตทูลถาม ทูลสอบถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศถึงมูล...เหตุเกิดแห่งความยึดถือว่า ความยึดถือมีมาจากไหน เกิดจากไหน เกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากไหน บังเกิดขึ้นจากไหน ปรากฏจากไหน มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด รวมความว่า **และความยึดถือมีมาจากไหน**

คำว่า **เมื่ออะไรไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี** อธิบายว่า เมื่ออะไรไม่มี คือ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า **เมื่ออะไรไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี**

คำว่า **เมื่ออะไรไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง** อธิบายว่า เมื่ออะไรไม่มี คือ ไม่เป็น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นแล้ว ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง รวมความว่า **เมื่ออะไรไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง** ด้วยเหตุนั้น พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

ผัสสะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน

และความยึดถือมีมาจากไหน

เมื่ออะไรไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี

เมื่ออะไรไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง

[๑๐๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

เพราะอาศัยนามและรูป ผัสสะจึงเกิด

ความยึดถือมีต้นเหตุมาจากความปรารถนา

เมื่อความปรารถนาไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี

เมื่อรูปไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง

คำว่า **เพราะอาศัยนามและรูป ผัสสะจึงเกิด** อธิบายว่า

จักขุวิญญาณ เกิดขึ้นเพราะอาศัยตาและรูป ประชุมแห่งธรรม ๓ ประการ คือ (๑) ตา (๒) รูป (๓) จักขุวิญญาณ ผัสสะจึงเกิด ตาและรูปอยู่ในส่วนรูป สัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นจักขุสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

โสตวิญญาณ เกิดขึ้นเพราะอาศัยหูและเสียง ประชุมแห่งธรรม ๓ ประการ คือ (๑) หู (๒) เสียง (๓) โสตวิญญาณ ผัสสะจึงเกิด หูและเสียงอยู่ในส่วนรูป สัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นโสตสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

ฆานวิญญาณ เกิดขึ้นเพราะอาศัยจมูกและกลิ่น ประชุมแห่งธรรม ๓ ประการ คือ (๑) จมูก (๒) กลิ่น (๓) ฆานวิญญาณ ผัสสะจึงเกิด จมูกและกลิ่นอยู่ในส่วนรูป สัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นฆานสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

ชีวหาวิญญาณ เกิดขึ้นเพราะอาศัยลิ้นและรส ประชุมแห่งธรรม ๓ ประการ คือ (๑) ลิ้น (๒) รส (๓) ชิวหาวิญญาณ ผัสสะจึงเกิด ลิ้นและรสอยู่ในส่วนรูป สัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นชีวหาสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

พระสูตรต้นปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

กายวิญญาณ เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ ประชุมแห่งธรรม ๓ ประการ คือ (๑) กาย (๒) โผฏฐัพพะ (๓) กายวิญญาณ ผัสสะจึงเกิด กายและโผฏฐัพพะอยู่ใน ส่วนรูป สัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นกายสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะ อาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

มโนวิญญาณ เกิดขึ้นเพราะอาศัยใจและธรรมารมณทั้งหลาย ประชุมแห่งธรรม ๓ ประการ คือ (๑) หทัยวัตถุ (๒) ธรรมารมณ (๓) มโนวิญญาณ ผัสสะจึงเกิด หทัยวัตถุและธรรมารมณที่มีรูปทั้งหลายอยู่ในส่วนรูป สัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้น มโนสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

ว่าด้วยความยึดถือมีต้นเหตุมาจากความปรารถนา

คำว่า **ความยึดถือมีต้นเหตุมาจากความปรารถนา** อธิบายว่า ตัณหาตรัส เรียกว่า ความปรารถนา คือ ความกำหนด ความกำหนดนัก... อภิขมา อกุศลมูล คือโลภะ^๑

คำว่า **ความยึดถือ** ได้แก่ ความยึดถือ ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือด้วย อำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือด้วยอำนาจทิฐิ...นี้ชื่อว่าความยึดถือด้วยอำนาจ ตัณหา... นี้ชื่อว่าความยึดถือด้วยอำนาจทิฐิ^๒

คำว่า **ความยึดถือมีต้นเหตุมาจากความปรารถนา** อธิบายว่า ความยึดถือ มีต้นเหตุมาจากความปรารถนา คือ มีความปรารถนาเป็นต้นเหตุ มีความปรารถนา เป็นปัจจัย มีความปรารถนาเป็นสาเหตุ มีความปรารถนาเป็นแดนเกิด รวมความว่า ความยึดถือมีต้นเหตุมาจากความปรารถนา

คำว่า **เมื่อความปรารถนาไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความปรารถนา คือ ความกำหนด ความกำหนดนัก ... อภิขมา อกุศลมูลคือโลภะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเรา** ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิวฐิ... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิวฐิ

คำว่า **เมื่อความปรารถนาไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี** อธิบายว่า เมื่อความปรารถนาไม่มี คือ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ได้แก่ ความปรารถนา บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า เมื่อความปรารถนาไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี

ว่าด้วยมหาภูตรูป ๔

คำว่า **รูป** ในคำว่า **เมื่อรูปไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง** ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔

คำว่า **เมื่อรูปไม่มี** ได้แก่ รูปไม่มีเพราะเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. เพราะการรู้	๒. เพราะการพิจารณา
๓. เพราะการละ	๔. เพราะการก้าวพ้น

รูปไม่มีเพราะการรู้ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้รูป คือ รู้จัก มองเห็นว่า "รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง รูปทั้งหมด คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔" รูปไม่มีเพราะการรู้ เป็นอย่างนี้

รูปไม่มีเพราะการพิจารณา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทำรูปที่รู้แล้วให้ปรากฏอย่างนี้ พิจารณารูป คือ พิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นเสนียด เป็นอุบิทธวะ เป็นภัย เป็นอุปสรรค เป็นของหวั่นไหว เป็นของผุพัง เป็นของไม่ยั่งยืน เป็นของไม่มีที่ต้านทาน เป็นของไม่มีที่ซ่อนเร้น เป็นของไม่มีที่พึ่ง เป็นของว่าง เป็นของเปล่า เป็นของสูญ เป็นอนัตตา เป็นของมีโทษ เป็นของแปรผันไปเป็นธรรมดา เป็นของไม่มีแก่นสาร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญการวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตสูตรนิตเทส

เป็นเหตุแห่งความลำบาก เป็นจุดเพชฌฆาต เป็นของปราศจากความเจริญ เป็นของมี
 อาสวะ เป็นของที่ถูกเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็นเหยื่อแห่งมาร มีชาติเป็นธรรมดา
 มีชราเป็นธรรมดา มีพยาธิเป็นธรรมดา มีมรณะเป็นธรรมดา มีโสกะ ปรีทเวชะ ทุกขะ
 โทมนัส อุปายาสเป็นธรรมดา มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา เป็นเหตุเกิดทุกข์
 ตั้งอยู่ไม่ได้ หาความชุ่มชื้นไม่ได้ เป็นโทษ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป รูปไม่มีเพราะ
 การพิจารณา เป็นอย่างนี้

รูปไม่มีเพราะการละ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุครั้นพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ก็ยอมละ คือ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป
 ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความกำหนดเพราะความพอใจในรูป

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงละความ
 กำหนด เพราะความพอใจในรูป เธอละรูปนั้นได้เด็ดขาดแล้วอย่างนี้ ตัดรากถอน
 โคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อ
 ไปไม่ได้ รูปไม่มีเพราะการละ เป็นอย่างนี้

รูปไม่มีเพราะการก้าวพ้น เป็นอย่างไร

คือ ผู้ได้อรุปสมาบัติ^๑ ๔ คือ ไม่มีรูป คือ ไม่ปรากฏ ก้าวล่วง ก้าวพ้น
 ล่วงพ้นแล้ว รูปไม่มีเพราะการก้าวพ้น เป็นอย่างนี้

รูปชื่อว่าไม่มีเพราะเหตุ ๔ อย่างเหล่านี้

คำว่า **เมื่อรูปไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง** อธิบายว่า เมื่อรูปไม่มี คือ ไม่เป็น
 ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้น ผัสสะ ๕ อย่าง คือ

๑. จักขุสัมผัส	๒. โสตสัมผัส
๓. ฆานสัมผัส	๔. ชิวหาสัมผัส
๕. กายสัมผัส ย่อมไม่ถูกต้อง รวมความว่า เมื่อรูปไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง
ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า	

เชิงอรรถ :

^๑ อรุปสมาบัติ ๔ ดูเชิงอรรถข้อ ๖/๒๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตสุตตนิทเทส

เพราะอาศัยนามและรูป ผัสสะจึงเกิด
 ความยึดถือมีต้นเหตุมาจากความปรารถนา
 เมื่อความปรารถนาไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี
 เมื่อรูปไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง

[๑๐๘] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

**เมื่อบุคคลดำเนินอย่างไร รูปจึงไม่มี
 สุขและทุกข์จะไม่มีได้อย่างไร
 สุขและทุกข์ย่อมไม่มีโดยวิธีการใด
 ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีการนั้นแก่ข้าพระองค์
 ข้าพระองค์มีความตั้งใจว่า จะรู้วิธีการนั้น**

คำว่า **ดำเนินอย่างไร** ในคำว่า **เมื่อบุคคลดำเนินอย่างไร รูปจึงไม่มี** อธิบาย
 ว่า ดำเนินอย่างไร คือ ปฏิบัติอย่างไร เคลื่อนไหวอย่างไร เป็นไปอย่างไร เลี้ยงชีวิต
 อย่างไร ดำเนินไปอย่างไร ยังชีวิตให้ดำเนินไปอย่างไร รูปจึงไม่มี คือ ไม่เป็น ก้าวล่วง
 ก้าวพัน ล่วงพัน รวมความว่า เมื่อบุคคลดำเนินอย่างไร รูปจึงไม่มี

คำว่า **สุขและทุกข์จะไม่มีได้อย่างไร** อธิบายว่า สุขและทุกข์จะไม่มี คือ
 ไม่เป็น ก้าวล่วง ก้าวพัน ล่วงพันได้อย่างไร รวมความว่า สุขและทุกข์จะไม่มีได้
 อย่างไร

คำว่า **วิธีการนั้น** ในคำว่า **สุขและทุกข์ย่อมไม่มีโดยวิธีการใด ขอพระองค์
 โปรดตรัสบอกวิธีการนั้นแก่ข้าพระองค์** ได้แก่ วิธีการที่ข้าพระองค์ทูลถาม ทูลขอ
 ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศ รวมความว่า วิธีการนั้น

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอก... นั้นแก่ข้าพระองค์** ได้แก่ ขอพระองค์
 โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย
 ประกาศ รวมความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก... นั้นแก่ข้าพระองค์

คำว่า **สุขและทุกข์ย่อมไม่มีโดยวิธีการใด** ได้แก่ สุขและทุกข์ย่อมไม่มี คือ
 ไม่เป็น ก้าวล่วง ก้าวพัน ล่วงพัน โดยวิธีการใด รวมความว่า สุขและทุกข์ย่อม
 ไม่มีโดยวิธีการใด ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีการนั้นแก่ข้าพระองค์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

คำว่า **จะรู้วิธีการนั้น** ในคำว่า **ข้าพระองค์มีความตั้งใจว่า จะรู้วิธีการนั้น** ได้แก่ พวกข้าพระองค์พึงรู้ คือ พึงรู้ทั่วถึง รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ ทางตลอดวิธีการนั้น รวมความว่า **จะรู้วิธีการนั้น**

คำว่า **ข้าพระองค์มีความตั้งใจว่า** ได้แก่ ข้าพระองค์มีความตั้งใจ คือ ข้าพระองค์มีความคิด ข้าพระองค์มีความดำริ ข้าพระองค์มีความรู้แจ้ง ดังนี้ รวมความว่า ข้าพระองค์มีความตั้งใจว่า **จะรู้วิธีการนั้น** ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเนรมิต จึงทูลถามว่า

เมื่อบุคคลดำเนินอย่างไร รูปจึงไม่มี

สุขและทุกข์จะไม่มีได้อย่างไร

สุขและทุกข์ย่อมไม่มีโดยวิธีการใด

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีการนั้นแก่ข้าพระองค์

ข้าพระองค์มีความตั้งใจว่า **จะรู้วิธีการนั้น**

[๑๐๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

บุคคลไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาปกติ

ไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาผิดปกติ

เป็นผู้ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ปราศจากสัญญาก็มิใช่

เมื่อบุคคลดำเนินอย่างนี้ รูปจึงไม่มี

เพราะว่าส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเน้นข้ามิตันเหตุมาจากสัญญา

คำว่า **บุคคลไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาปกติ ไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาผิดปกติ** อธิบายว่า คนเหล่านี้ใด ดำรงอยู่ในสัญญาปกติ คนเหล่านั้น ตรัสเรียกว่า ผู้มีสัญญาโดยสัญญาปกติ บุคคลนั้นมีได้ดำรงอยู่ในสัญญาปกติ

คนเหล่านี้ใด เป็นบ้าและมีจิตฟุ้งซ่าน คนเหล่านั้น ตรัสเรียกว่า ผู้มีสัญญาโดยสัญญาผิดปกติ บุคคลนั้น มิได้เป็นบ้า มิได้มีจิตฟุ้งซ่าน รวมความว่า บุคคลไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาปกติ ไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาผิดปกติ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสดตนิทเทส

คำว่า เป็นผู้ไม่มีสัญญา ก็มีไซ้ ปราศจากสัญญาก็มีไซ้ อธิบายว่า คนเหล่าใด
เข้านิโรธสมาบัติได้แล้ว และเป็นอสังขญีสัตว์ คนเหล่านั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่มีสัญญา
บุคคลนั้นมีไซ้ผู้เข้านิโรธสมาบัติได้แล้ว มิได้เป็นอสังขญีสัตว์

คนเหล่าใด ได้อรูปสมาบัติ ๔ คนเหล่านั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ปราศจากสัญญา
บุคคลนั้นมีไซ้ผู้ได้อรูปสมาบัติ ๔ รวมความว่า เป็นผู้ไม่มีสัญญาก็มีไซ้ ปราศจาก
สัญญาก็มีไซ้

คำว่า เมื่อบุคคลดำเนินอย่างนี้ รูปจึงไม่มี อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เพราะละสุขได้...บรรลุดตถตถตามอยู่ เธอเมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส
เพียงตั้งเนน ปราศจากอุปกิเลส อ่อนโยน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่น
ไหวอย่างนี้ ย่อมโน้ม น้อมจิตไปเพื่อให้ได้อากาศาสนัญจายตนสมาบัติ เป็นผู้พร้อม
เพรียงด้วยธรรมเป็นทางแห่งอรูปสมาบัติ เมื่อบุคคลดำเนินอย่างนี้ คือ ปฏิบัติอย่างนี้
เคลื่อนไหวอย่างนี้ เป็นไปอย่างนี้ เลี้ยงชีวิตอย่างนี้ ดำเนินไปอย่างนี้ ยังชีวิตให้
ดำเนินไปอย่างนี้ รูปก็ย่อมไม่มี คือ ไม่เป็น ก้าวล่วง ก้าวพัน ล่วงพัน รวมความว่า
เมื่อบุคคลดำเนินอย่างนี้ รูปจึงไม่มี

ว่าด้วยธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำ

คำว่า เพราะส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำมีต้นเหตุมาจากสัญญา
อธิบายว่า ธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำนั่นเอง คือ ส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำคือ
ตัณหา ส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำคือทกฺขิ ส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำคือ
มานะ มีต้นเหตุมาจากสัญญา คือ มีสัญญาเป็นเหตุเกิด มีสัญญาเป็นกำเนิด มี
สัญญาเป็นแดนเกิด รวมความว่า เพราะส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำมีต้นเหตุ
มาจากสัญญา ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

บุคคลไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาปกติ

ไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาผิดปกติ

เป็นผู้ไม่มีสัญญาก็มีไซ้ ปราศจากสัญญาก็มีไซ้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตสุตตนิทเทส

เมื่อบุคคลดำเนินอย่างนี้ รูปจึงไม่มี

เพราะว่าส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเน้นข้ามิตันเหตุมาจากสัญญา

[๑๑๐] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

ข้าพระองค์ได้ทูลถามธรรมใดแล้ว

พระองค์ก็ได้ตรัสตอบธรรมนั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว

ข้าพระองค์ขอทูลถามธรรมอื่นอีก

ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมนั้นด้วยเถิด

สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้

พากันกล่าวความหมัดจดของยักษ์ด้วยอรุปสมาบัติ

เท่านั้นหรือหนอว่า เป็นธรรมอันเลิศ

หรือว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวถึงความหมัดจด

อย่างอื่นว่า เยี่ยมกว่าอรุปสมาบัตินี้

คำว่า **ข้าพระองค์ได้ทูลถามธรรมใดแล้ว** พระองค์ก็ได้ตรัสตอบธรรมนั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว ได้แก่ ข้าพระองค์ได้ทูลถาม คือ ได้ทูลขอ ได้ทูลอัญเชิญ ได้ทูลให้ประกาศธรรมใดแล้ว

คำว่า **พระองค์ก็ได้ตรัสตอบธรรมนั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว** ได้แก่ ได้ตรัสตอบ คือ ได้ทรงชี้แจงแล้ว ตรัสบอกแล้ว ทรงแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว กำหนดแล้ว เปิดเผยแล้ว จำแนกแล้ว ทำให้ง่ายแล้ว ประกาศแล้ว รวมความว่า ข้าพระองค์ได้ทูลถามธรรมใดแล้ว พระองค์ก็ได้ตรัสตอบธรรมนั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว

คำว่า **ข้าพระองค์ขอทูลถามธรรมอื่นอีก ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมนั้นด้วยเถิด** ได้แก่ ข้าพระองค์ขอทูลถาม คือ ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ประกาศธรรมอื่นอีก ได้แก่ ขอทูลถามพระองค์ถึงธรรมที่ยิ่งขึ้นไป

คำว่า **ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมนั้นด้วยเถิด** ได้แก่ ขอเชิญพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามธรรมอื่นอีก ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมนั้นด้วยเถิด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

ว่าด้วยความหมจดแห่งอุปสมบัติ

คำว่า สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้ พวกนี้กล่าวความหมจดของยักร์ด้วยอุปสมบัติเท่านั้นหรือหนอว่า เป็นธรรมอันเลิศ อธิบายว่า สมณพราหมณ์บางพวก ย่อมกล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจง อุปสมบัติเหล่านี้ว่า เป็นธรรมอันเลิศ คือ ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด

คำว่า ของยักร์ ได้แก่ ของสัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า ความหมจด ได้แก่ ความหมจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป

คำว่า อ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้ ได้แก่ กล่าวอ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้ คือ อ้างว่าเป็นนักปราชญ์ อ้างว่ามีญาณ อ้างว่ามีเหตุผล อ้างว่ามีคุณลักษณะ อ้างว่าเหมาะแก่เหตุ อ้างว่าสมฐานะ ตามลัทธิของตน รวมความว่า สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้ พวกนี้กล่าวความหมจดของยักร์ด้วยอุปสมบัติเท่านั้นว่า เป็นธรรมอันเลิศ

คำว่า หรือว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวถึงความหมจดอย่างอื่นว่า เยี่ยมกว่าอุปสมบัตินี้ อธิบายว่า หรือว่า สมณพราหมณ์บางพวก ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นอุปสมบัติเหล่านี้ ย่อมกล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจง ความหมจด ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป ของยักร์อย่างอื่น คือ ยอดเยี่ยมกว่าอุปสมบัตินี้ รวมความว่า หรือว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวถึงความหมจดอย่างอื่นว่าเยี่ยมกว่าอุปสมบัตินี้ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

ข้าพระองค์ได้ทูลถามธรรมใดแล้ว

พระองค์ก็ได้ตรัสตอบธรรมนั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว

ข้าพระองค์ขอทูลถามธรรมอื่นอีก

ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมนั้นด้วยเถิด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้
พากันกล่าวความหมจดจของยัภษด้วยอรุปสมาบัติ
เท่านั้นหรือหนอว่า เป็นธรรมอันเลิศ
หรือว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวถึงความหมจดจ
อย่างอื่นว่า เยี่ยมกว่าอรุปสมาบัตินี้

[๑๑๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้
พากันกล่าวความหมจดจของยัภษด้วยอรุปสมาบัติ
เท่านั้นว่า เป็นธรรมอันเลิศ บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น
สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งก็อ้างตนว่าเป็นผู้ฉลาด
พากันกล่าวความสงบในความไม่มีอะไรเหลือ

คำว่า สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้ พากันกล่าว
ความหมจดจของยัภษด้วยอรุปสมาบัติเท่านั้นว่า เป็นธรรมอันเลิศ อธิบายว่า
มีสมณพราหมณ์บางพวก ผู้มีวาตะว่าเที่ยง พากันกล่าว คือ พุด บอกร แสดง
ชี้แจงอรุปสมาบัติเหล่านี้ว่า เป็นธรรมอันเลิศ คือ ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด
ประเสริฐสุด

คำว่า ยัภษ ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด
ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า ความหมจดจ ได้แก่ ความหมจดจ คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์
ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป

คำว่า อ้างตนว่าเป็นบัณฑิตในโลกนี้ ได้แก่ กล่าวอ้างตนว่าเป็นบัณฑิต
ในโลกนี้ คือ อ้างว่าเป็นนักปราชญ์ อ้างว่ามีญาณ อ้างว่ามีเหตุผล อ้างว่ามี
คุณลักษณะ อ้างว่าเหมาะแก่เหตุ อ้างว่าสมฐานะ ตามลัทธิของตน รวมความว่า
สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่าเป็นบัณฑิตในโลกนี้ พากันกล่าวความหมจดจของ
ยัภษด้วยอรุปสมาบัติเท่านั้นว่า เป็นธรรมอันเลิศ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

คำว่า **บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งก็อ้างตนว่าเป็นผู้ฉลาด** พวกนั้นกล่าวความสงบในความไม่มีอะไรเหลือ อธิบายว่า บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งผู้มีวาตะว่าขาดสูญ ขยาดต่อภพ ขึ้นชอบความปราศจากภพ สมณพราหมณ์พวกนั้นกล่าวความสงบ คือ ความเข้าไปสงบ ความสงบเย็น ความดับ ความสงบแห่งสัตว์ว่า ท่านผู้เจริญ หลังจากตายแล้ว อัดตานี้ ย่อมขาดสูญ พินาศ ไม่มีอยู่ โดยเหตุใด ความไม่มีอะไรเหลือ ก็มีโดยเหตุเท่านั้น

คำว่า **อ้างตนว่าเป็นผู้ฉลาด** ได้แก่ กล่าวอ้างตนว่าเป็นผู้ฉลาด คือ อ้างว่าเป็นบัณฑิต อ้างว่าเป็นนักปราชญ์ อ้างว่ามีญาณ อ้างว่ามีเหตุผล อ้างว่ามีคุณลักษณะ อ้างว่าเหมาะแก่เหตุ อ้างว่าสมฐานะ ตามลัทธิของตน รวมความว่า บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งก็อ้างตนว่าเป็นผู้ฉลาด พวกนั้นกล่าวความสงบในความไม่มีอะไรเหลือ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้
พวกนั้นกล่าวความหมดจดของยักษด้วยอรุปสมบัติ
เท่านั้นว่า เป็นธรรมอันเลิศ บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น
สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งก็อ้างตนว่าเป็นผู้ฉลาด
พวกนั้นกล่าวความสงบในความไม่มีอะไรเหลือ

[๑๑๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

มุนีผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณานั้น รู้จักสมณพราหมณ์
ผู้เป็นเจ้าของลัทธิเหล่านั้นว่า เป็นผู้เข้าไปอาศัยทิฐิ
และรู้จักทิฐิเป็นที่อาศัย นักปราชญ์ครั้นรู้จักแล้วก็หลุดพ้น
ไม่ถึงการวิวาท ไม่กลับมาในภพน้อยภพใหญ่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๑. กลหวิวัตตตนิทเทส

ว่าด้วยปัญญาเครื่องพิจารณา

คำว่า เหล่านี้ ในคำว่า รู้จักสมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของลัทธิเหล่านี้ว่า เป็นผู้เข้าไปอาศัยทิฏฐิ ได้แก่ ผู้เป็นเจ้าของลัทธิ

คำว่า เข้าไปอาศัยทิฏฐิ ได้แก่ รู้จัก คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า "เป็นผู้อาศัยสัสสตทิฏฐิ(ความเห็นว่ายั่งยืน) เป็นผู้อาศัยอุจเจตทิฏฐิ(ความเห็นว่ายาดสูญ) เป็นผู้อาศัยทั้งสัสสตทิฏฐิและอุจเจตทิฏฐิ" รวมความว่า รู้จักสมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของลัทธิเหล่านี้ว่า เป็นผู้เข้าไปอาศัยทิฏฐิ

คำว่า มุนิ ในคำว่า มุนิผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณานั้น... และรู้จักทิฏฐิเป็นที่อาศัย อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ...ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและตัดหาจุดตายได้แล้ว ชื่อว่ามุนิ^๑

มุนิ รู้จัก คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า "เป็นผู้อาศัยสัสสตทิฏฐิ เป็นผู้อาศัยอุจเจตทิฏฐิ เป็นผู้อาศัยทั้งสัสสตทิฏฐิและอุจเจตทิฏฐิ"

คำว่า ... ผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณานั้น ได้แก่ ผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส รวมความว่า มุนิผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณานั้น ... และรู้จักทิฏฐิเป็นที่อาศัย

คำว่า ครั้นรู้จักแล้วก็หลุดพ้นไม่ถึงการวิวัต ได้แก่ ครั้นรู้จักแล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว

คำว่า หลุดพ้น ได้แก่ หลุดไปแล้ว พ้นไปแล้ว หลุดพ้นไปแล้ว หลุดพ้นไปด้วยดีแล้ว โดยความหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่นโดยส่วนเดียว คือ ครั้นรู้จักแล้ว ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา"...คือ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๗๑

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า :๓๓๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๑. กลหวิวาทสุตตนิทเทส

ครั้นรู้จักแล้ว ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” ก็หลุดไปแล้ว พ้นไปแล้ว หลุดพ้นไปแล้ว หลุดพ้นไปด้วยดีแล้ว โดยความหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่นโดยส่วนเดียว รวมความว่า ครั้นรู้จักแล้วก็หลุดพ้น

คำว่า **ไม่ถึงการวิวาท** ได้แก่ ไม่ก่อการทะเลาะ ไม่ก่อการบาดหมาง ไม่ก่อการแก่งแย่ง ไม่ก่อการวิวาท ไม่ก่อการมุ่งร้าย

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า อัคคีเวสสนะ ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว อย่างนี้แล ย่อมไม่โต้เถียงกับใคร ไม่วิวาทกับใคร เรื่องใดที่พูดกันในโลก เธอก็ไม่ยึดมั่น ชี้แจงด้วยเรื่องนั้น^๑ รวมความว่า ครั้นรู้จักแล้วก็หลุดพ้น **ไม่ถึงการวิวาท**

คำว่า **ในภพน้อยภพใหญ่** ในคำว่า **นักปราชญ์... ไม่กลับมาในภพน้อยภพใหญ่** อธิบายว่า ไม่กลับมา คือ ไม่มาถึง ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น ในภพน้อยภพใหญ่ คือ ในกรรมวิภวและวิปากวิภว ในกรรมวิภวเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในวิปากวิภวเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในกรรมวิภวเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในวิปากวิภวเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในกรรมวิภวเป็นเครื่องเกิดในอรุภพ ในวิปากวิภวเป็นเครื่องเกิดในอรุภพ ในภพต่อไป ในคติต่อไป ในการถือกำเนิดต่อไป ในปฏิสนธิต่อไป ในอัฐภาพต่อไป ในการบังเกิดของอัฐภาพต่อไป

คำว่า **นักปราชญ์** ได้แก่ นักปราชญ์ คือ บัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส รวมความว่า นักปราชญ์... **ไม่กลับมาในภพน้อยภพใหญ่** ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุณีผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณานั้น รู้จักสมณพราหมณ์
ผู้เป็นเจ้าของลัทธิเหล่านี้ว่า เป็นผู้เข้าไปอาศัยทิฏฐิ
และรู้จักทิฏฐิเป็นที่อาศัย นักปราชญ์ครั้นรู้จักแล้วก็หลุดพ้น
ไม่ถึงการวิวาท ไม่กลับมาในภพน้อยภพใหญ่

กลหวิวาทสุตตนิทเทสที่ ๑๑ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ม. ๑๓/๒๐๕/๑๘๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๓๓๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูหสูตรนิตเทส

๑๒. จุฬวิญญูหสูตรนิตเทส^๑

อธิบายจุฬวิญญูหสูตร

ว่าด้วยการวิวาทกันเพราะทิฏฐิสูตรเล็ก

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายจุฬวิญญูหสูตร ดังต่อไปนี้

[๑๑๓] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิบางพวก

ยึดถืออยู่เฉพาะทิฏฐิของตน ๆ

ถือแล้วก็อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด พุดกันไปต่าง ๆ ว่า

บุคคลใดรู้อย่างนี้ บุคคลนั้นชื่อว่ารู้ธรรมแล้ว

บุคคลใดคัดค้านธรรมนี้ บุคคลนั้นชื่อว่ายังไม่สำเร็จกิจ

คำว่า ยึดถืออยู่เฉพาะทิฏฐิของตน ๆ อธิบายว่า สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิบางพวก สมณพราหมณ์เหล่านั้น ยึด ยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่น ทิฏฐิอย่างไรอย่างหนึ่ง บรรดาทิฏฐิ^๒ ๖๒ แล้ว อยู่ อยู่ร่วม อยู่อาศัย อยู่ครองในทิฏฐิของตน ๆ เหมือนพวกคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนก็อยู่ในเรือน หมูภิกษุผู้มีอาบัติก็อยู่ในอาบัติ หรือพวกปุถุชนผู้มีกิเลสก็อยู่ในกิเลส ฉะนั้นใด มีสมณพราหมณ์เจ้าลัทธิบางพวก สมณพราหมณ์เหล่านั้น ยึด ยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่น ทิฏฐิอย่างไรอย่างหนึ่งบรรดาทิฏฐิ ๖๒ แล้ว อยู่ อยู่ร่วม อยู่อาศัย อยู่ครองในทิฏฐิของตน ๆ ฉะนั้นเหมือนกัน รวมความว่า ยึดถืออยู่เฉพาะทิฏฐิของตน ๆ

คำว่า ถือแล้ว ในคำว่า ถือแล้วก็อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด พุดกันไปต่าง ๆ ได้แก่ ยึด ยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่น

เชิงอรรถ :

^๑ ข.สุ. ๒๕/๘๘๕-๙๐๑/๕๐๖-๕๑๐

^๒ ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๒๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **พุดกันไปด้วย** ใดแก่ พุดกันไปด้วย ใด คือ พุดมากอย่าง พุดอย่างโน้น
อย่างนี้ พุดไปมากมาย คือ ไม่กล่าว ไม่พุด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงเป็นอย่าง
เดียวกัน

คำว่า **อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด** ใดแก่ อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด คือ อ้างว่าเป็น
บัณฑิต อ้างว่าเป็นนักปราชญ์ อ้างว่ามีความรู้ อ้างว่ามีเหตุผล อ้างว่ามีคุณลักษณะ
อ้างว่าเหมาะแก่เหตุ อ้างว่าสมฐานะ ตามลัทธิของตน รวมความว่า ถือแล้วก็อ้างตัว
ว่าเป็นคนฉลาด พุดกันไปด้วย ใด

คำว่า **บุคคลใดรู้อย่างนี้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่า รู้ธรรมแล้ว** อธิบายว่า บุคคลใด
รู้ธรรม คือ ทิฏฐิ^๑ ปฏิปทา^๒ มรรค^๓ นี้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่ารู้ คือ ได้รู้ ได้เห็น ได้แทง
ตลอดธรรมแล้ว รวมความว่า บุคคลใดรู้อย่างนี้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่ารู้ธรรมแล้ว

คำว่า **บุคคลใดคัดค้านธรรมนี้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่ายังไม่สำเร็จกิจ** อธิบายว่า บุคคลใด
คัดค้านธรรม คือ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรค นี้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่ายังไม่สำเร็จกิจ
คือ ไม่สมบูรณ์ ไม่บริบูรณ์ ใดแก่ บุคคลนั้นเป็นคนเลว ทราวม ต่ำทราวม นารังเกียจ
หยาบช้า ต่ำต้อย รวมความว่า บุคคลใดคัดค้านธรรมนี้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่ายังไม่
สำเร็จกิจ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิบางพวก

ยึดถืออยู่เฉพาะทิฏฐิของตน ใด

ถือแล้วก็อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด พุดกันไปด้วย ใด ว่า

บุคคลใดรู้อย่างนี้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่ารู้ธรรมแล้ว

บุคคลใดคัดค้านธรรมนี้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่ายังไม่สำเร็จกิจ

เชิงอรรถ :

^๑ ทิฏฐิ ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๒๙

^๒ ปฏิปทา แนวปฏิบัติที่เป็นทางดำเนินให้ถึงจุดมุ่งหมาย คือความหลุดพ้นหรือสิ้นอาสวะ (อง.จตทก. ๒๑/
๑๖๗-๑๖๘/๑๗๖-๑๗๗)

^๓ มรรค ดูรายละเอียดข้อ ๑๑๙/๓๔๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิยหุตตนิทเทส

[๑๑๔] (พระพุทธเนรมิตทูลถามอีกว่า)

**สมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็อย่างนี้แล้วก็พากันวิวาท
และกล่าวว่า คนอื่นเป็นคนพาล ไม่ฉลาด
วาทะของสมณพราหมณ์เหล่านี้
วาทะไหนเป็นเรื่องจริงกันหนอ
เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมด
ต่างก็อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด**

ว่าด้วยวิวาทกันเพราะถือทิฐิ

คำว่า **ก็อย่างนี้แล้วก็พากันวิวาท** อธิบายว่า ยึด ยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่น
อย่างนี้แล้วก็พากันวิวาท คือ ก่อการทะเลาะ ก่อการบาดหมาง ก่อการแก่งแย่ง
ก่อกองวิวาท ก่อกองมุ้งร่ายว่า “ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้... หรือ หากท่านสามารถ
ก็จงแก้ไขเถิด” รวมความว่า ถืออย่างนี้แล้วก็พากันวิวาท

คำว่า **และกล่าวว่า คนอื่นเป็นคนพาล ไม่ฉลาด** อธิบายว่า กล่าวอย่างนี้
คือ พุด บอก แสดง ชี้แจงอย่างนี้ว่า คนอื่น เป็นคนพาล คือ เป็นคนเลว ทราม
ต่ำทราม นารังเกียจ หยาบเข้า ต่ำต้อย ไม่ฉลาด คือ ไม่มีความรู้ ไปตามอวิชชา
ไม่มีปัญญา ไม่มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทึบ รวมความว่า และกล่าวว่า คนอื่นเป็น
คนพาล ไม่ฉลาด

คำว่า **วาทะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ วาทะไหนเป็นเรื่องจริงกันหนอ**
อธิบายว่า วาทะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ วาทะไหนเป็นเรื่องจริง คือ แท้ แน่
เป็นจริง แน่นอน ไม่วิปริต รวมความว่า วาทะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ วาทะไหน
เป็นเรื่องจริงกันหนอ

คำว่า **เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดต่างก็อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด**
อธิบายว่า สมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดต่างก็อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด คือ อ้างว่า
เป็นบัณฑิต อ้างว่าเป็นนักปราชญ์ อ้างว่ามีความรู้ อ้างว่ามีเหตุผล อ้างว่ามี
คุณลักษณะ อ้างว่าเหมาะแก่เหตุ อ้างว่าสมฐานะ ตามลัทธิของตน รวมความว่า
เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดต่างก็อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด ด้วยเหตุนี้ พระ-
พุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

สมณพราหมณ์เหล่านั้น ถืออย่างนี้แล้วก็พากันวิวาท
และกล่าวว่า คนอื่นเป็นคนพาล ไม่ฉลาด
วาทะของสมณพราหมณ์เหล่านี้
วาทะไหนเป็นเรื่องจริงกันหนอ
เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมด
ต่างก็อ้างตัวว่าเป็นคนฉลาด

[๑๑๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

คนพาลไม่ยอมรับธรรมของผู้อื่นเลย

เป็นคนต่ำทราม มีปัญญาทราม

สมณพราหมณ์ทั้งหมดนั้นแหละเป็นคนพาล มีปัญญาทราม

สมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดนั้นแหละ ยึดถือทิฏฐิอยู่

คำว่า **ไม่ยอมรับธรรมของผู้อื่นเลย** อธิบายว่า ไม่ยอมรับ คือ ไม่เห็นตาม
ไม่คล้อยตาม ไม่ยินดีตามธรรม คือ ทิฏฐิ ปฏิบัติ มรรค ของผู้อื่น รวมความว่า
ไม่ยอมรับธรรมของผู้อื่นเลย

คำว่า **คนพาล... เป็นคนต่ำทราม มีปัญญาทราม** อธิบายว่า คนอื่นเป็นพาล
เป็นคนเลว ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย มีปัญญาเลว มีปัญญา
ทราม มีปัญญาต่ำทราม มีปัญ्यान่ารังเกียจ มีปัญญาหยาบช้า มีปัญญาต่ำต้อย
รวมความว่า คนพาล... เป็นคนต่ำทราม มีปัญญาทราม

คำว่า **สมณพราหมณ์ทั้งหมดนั้นแหละ เป็นคนพาล มีปัญญาทราม** อธิบาย
ว่า สมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดนั้นแหละ เป็นคนพาล คือ เป็นคนเลว ทราม
ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย สมณพราหมณ์ทั้งหมดนั้นแหละ มีปัญญา
เลว คือ มีปัญญาทราม มีปัญญาต่ำทราม มีปัญ्यान่ารังเกียจ มีปัญญาหยาบช้า
มีปัญญาต่ำต้อย รวมความว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดนั้นแหละ เป็นคนพาล
มีปัญญาทราม

คำว่า **สมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดนั้นแหละ ยึดถือทิฏฐิอยู่** อธิบายว่า
สมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดนั้นแหละ เป็นเจ้าลัทธิ สมณพราหมณ์เหล่านั้น ยึด
ยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นทิฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาทิฏฐิ ๖๒ แล้ว อยู่ คือ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

อยู่ร่วม อยู่อาศัย อยู่ครองตามทีฏฐิของตน ๆ เหมือนพวกคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนก็อยู่ในเรือน หมูภิกษุผู้มีอาบัติก็อยู่ในอาบัติ หรือพวกปุถุชนผู้มีกิเลสก็อยู่ในกิเลส ฉันทใดสมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดนั้นแหละ เป็นเจ้าลัทธิ สมณพราหมณ์เหล่านั้น ยึดถือ ยึดถือ ยึดมั่น ถือมั่น ทีฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาทีฏฐิ ๖๒ แล้ว อยู่ คือ อยู่ร่วม อยู่อาศัย อยู่ครองตามทีฏฐิของตน ๆ ฉันทนั้นเหมือนกัน รวมความว่า สมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดนั้นแหละ ยึดถือทีฏฐิอยู่ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

คนพาลไม่ยอมรับธรรมของผู้อื่นเลย

เป็นคนต่ำทราม มีปัญญาทราม

สมณพราหมณ์ทั้งหมดนั้นแหละเป็นคนพาล มีปัญญาทราม

สมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดนั้นแหละ ยึดถือทีฏฐิอยู่

[๑๑๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

ถ้าพวกสมณพราหมณ์ ไม่ฟ้องแฉ้วเพราะทีฏฐิของตน

เป็นผู้มีปัญญาหมดจดดี ฉลาด มีความรู้แล้วไซ้

บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็ไม่มีใครเสื่อมปัญญา

เพราะทีฏฐิของสมณพราหมณ์แม้เหล่านั้น ถือกันมาอย่างนั้น

คำว่า ถ้าพวกสมณพราหมณ์ ไม่ฟ้องแฉ้วเพราะทีฏฐิของตน อธิบายว่า พวกสมณพราหมณ์ไม่ฟ้องแฉ้ว คือ ไม่ฟ้องใส ไม่แจ่มใส เศร้าหมอง หม่นหมอง เพราะทีฏฐิของตน คือ เพราะความถูกต้องของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน รวมความว่า ถ้าพวกสมณพราหมณ์ ไม่ฟ้องแฉ้วเพราะทีฏฐิของตน

คำว่า **เป็นผู้มีปัญญาหมดจดดี ฉลาด มีความรู้แล้วไซ้** อธิบายว่า เป็นผู้ที่มีปัญญาหมดจด คือ มีปัญญาสะอาด มีปัญญาบริสุทธิ์ มีปัญญาฟ้องใส มีปัญญาแจ่มใส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

อิกนัยหนึ่ง เป็นผู้มีความเห็นหมดจด มีความเห็นสะอาด มีความเห็นบริสุทธิ์ มีความเห็นผ่องใส มีความเห็นแจ่มใส รวมความว่า เป็นผู้มียุญาหมดจดดี

คำว่า **ฉลาด** ได้แก่ ฉลาด คือ เป็นบัณฑิต มียุญา มียุญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มียุญาแจ่มแจ้ง มียุญาเครื่องทำลายกิเลส รวมความว่า เป็นผู้มียุญาหมดจดดี ฉลาด

คำว่า **มีความรู้** ได้แก่ มีความรู้ คือ เป็นบัณฑิต มียุญา มียุญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มียุญาแจ่มแจ้ง มียุญาเครื่องทำลายกิเลส รวมความว่า เป็นผู้มียุญาหมดจดดี ฉลาด มีความรู้แล้วไซ้

คำว่า **บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็ไม่มีใครเสื่อมปัญญา** อธิบายว่า บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็ไม่มีใครมียุญาแล้ว มียุญาทรม มียุญาต่ำทรม มียุญยาน่ารังเกียจ มียุญาหยาบช้า มียุญาต่ำต้อย

อิกนัยหนึ่ง สมณพราหมณ์ทั้งหมดนั้นแหละ เป็นผู้มียุญาเลิศ มียุญาประเสริฐ มียุญาวิเศษ มียุญยานำหน้า มียุญาสูงสุด มียุญาประเสริฐสุด รวมความว่า บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็ไม่มีใครเสื่อมปัญญา

คำว่า **เพราะทิวฐิของสมณพราหมณ์แม่เหล่านั้น ถือกันมาอย่างนั้น** อธิบายว่า ทิวฐิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถือกันมา คือ สมาทาน ถือ ยึดมั่น ถือมั่น ตัดใจ น้อมใจเชื่อกันมาอย่างนั้น รวมความว่า เพราะทิวฐิของสมณพราหมณ์แม่เหล่านั้น ถือกันมาอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ถ้าพวกสมณพราหมณ์ ไม่ฟ้องแผ้วเพราะทิวฐิของตน
เป็นผู้มียุญาหมดจดดี ฉลาด มีความรู้แล้วไซ้
บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็ไม่มีใครเสื่อมปัญญา
เพราะทิวฐิของสมณพราหมณ์แม่เหล่านั้น ถือกันมาอย่างนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

[๑๑๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

คน ๒ พวกกล่าวทฤษฎีใดกะกันและกันว่า เป็นคนพาล

เราไม่กล่าวทฤษฎีนั้นว่าจริง

พวกสมณพราหมณ์พากันประกาศทฤษฎีของตน ๆ ว่าจริง

เพราะฉะนั้น จึงพากันใส่ไฟผู้อื่นว่า เป็นคนพาล

คำว่า **ไม่** ในคำว่า **เราไม่กล่าวทฤษฎีนั้นว่าจริง** เป็นคำปฏิเสธ

คำว่า **นั้น** ได้แก่ ทฤษฎี ๖๒ อธิบายว่า เราไม่กล่าว คือ ไม่บอก ไม่แสดง ไม่บัญญัติ ไม่กำหนด ไม่เปิดเผย ไม่จำแนก ไม่ทำให้ง่าย ไม่ประกาศทฤษฎีนั้นว่าจริง คือ แท้ เป็นจริง แน่นนอน ไม่วิปริต รวมความว่า เราไม่กล่าวทฤษฎีนั้นว่าจริง

คำว่า **คน ๒ พวก** ในคำว่า **คน ๒ พวกกล่าวทฤษฎีใดกะกันและกันว่า เป็นคนพาล** อธิบายว่า คน ๒ พวก คือ คนก่อการทะเลาะกัน ๒ พวก คนก่อการบาดหมางกัน ๒ พวก คนก่อการอื้อฉาวกัน ๒ พวก คนก่อการวิวาทกัน ๒ พวก คนก่ออภิภวกัน ๒ พวก คนว่าร้ายกัน ๒ พวก คนโต้เถียงกัน ๒ พวก คนเหล่านั้นกล่าวหาและกันอย่างนี้ คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงอย่างนี้ว่า “เป็นคนพาล คือ เป็นคนเลว ทราหม ต่ำทราหม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย” รวมความว่า คน ๒ พวกกล่าวทฤษฎีใดกะกันและกันว่า เป็นคนพาล

คำว่า **พวกสมณพราหมณ์พากันประกาศทฤษฎีของตน ๆ ว่าจริง** อธิบายว่า พากันประกาศทฤษฎีของตน ๆ ว่า จริงว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ... โลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” พากันประกาศทฤษฎีของตน ๆ ว่าจริง ว่า “หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า พวกสมณพราหมณ์พากันประกาศทฤษฎีของตน ๆ ว่าจริง

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น จึงพากันใส่ไฟผู้อื่นว่า เป็นคนพาล** ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุ นั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุ นั้น จึงพากันใส่ไฟผู้อื่น คือ เห็น มองเห็น ตรวจดู ฟัง ฟินิจ พิจารณา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

ดูว่า “เป็นคนพาล คือ เป็นคนเลว ทราม ต่ำทราม นารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย”
รวมความว่า เพราะฉะนั้น จึงพากันใส่ไฟผู้อื่นว่า เป็นคนพาล ด้วยเหตุนี้ พระผู้มี-
พระภาคจึงตรัสว่า

คน ๒ พวกกล่าวทิวฐิใดกะกันและกันว่า เป็นคนพาล
เราไม่กล่าวทิวฐินั้นว่าจริง
พวกสมณพราหมณ์พากันประกาศทิวฐิของตน ๆ ว่าจริง
เพราะฉะนั้น จึงพากันใส่ไฟผู้อื่นว่า เป็นคนพาล
[๑๑๘] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

**สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมใดว่าจริง ว่าแท้
สมณพราหมณ์พวกอื่นก็พากันกล่าวธรรมนั้นว่าเปล่า ว่าเท็จ
สมณพราหมณ์เหล่านั้นต่างพากันถือมั่นแม้อย่างนี้แล้ววิวาทกัน
เพราะเหตุไร พวกสมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน**

คำว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมใดว่าจริง ว่าแท้ อธิบายว่า
สมณพราหมณ์บางพวก กล่าวอย่างนี้ คือ พูด บอก แสดง ชี้แจง ซึ่งธรรม คือ
ทิวฐิ ปฏิปทา มรรคใดอย่างนี้ว่า “ธรรมนี้ จริง แท้ เป็นจริง แน่นอน “ไม่วิปริต”
รวมความว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมใดว่าจริง ว่าแท้

คำว่า สมณพราหมณ์พวกอื่นก็พากันกล่าวธรรมนั้นว่าเปล่า ว่าเท็จ อธิบาย
ว่า สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง ก็พากันกล่าวอย่างนี้ คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงซึ่ง
ธรรม คือ ทิวฐิ ปฏิปทา มรรคนั้นนั่นแหละอย่างนี้ว่า “ธรรมนั้นเปล่า ธรรมนั้นเท็จ
ธรรมนั้นไม่เป็นจริง ธรรมนั้นเหลวไหล ธรรมนั้นไม่แน่นอน” รวมความว่า
สมณพราหมณ์พวกอื่นก็พากันกล่าวธรรมนั้นว่าเปล่า ว่าเท็จ

คำว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นต่างพากันถือมั่นแม้อย่างนี้แล้ววิวาทกัน
อธิบายว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นต่างพากันยึด ยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นอย่างนี้
แล้ววิวาทกัน คือ ก่อการทะเลาะ ก่อการบาดหมาง ก่อการแก่งแย่ง ก่อการวิวาท
ก่อกองร้ายกันว่า “ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้... หรือหากท่านสามารถ ก็จงแก้ไขเถิด”
รวมความว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นต่างพากันถือมั่นแม้อย่างนี้แล้ววิวาทกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **เพราะเหตุไร** ในคำว่า **เพราะเหตุไร** พวกสมณพราหมณ์ **จึงไม่พูด** **อย่างเดียวกัน** อธิบายว่า เพราะเหตุไร คือ เพราะการณไร เพราะอะไรเป็นเหตุ เพราะอะไรเป็นปัจจัย เพราะอะไรเป็นต้นเหตุ เพราะอะไรเป็นเหตุเกิด เพราะอะไรเป็นกำเนิด เพราะอะไรเป็นแดนเกิด สมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน คือ พูดไปต่าง ๆ หลายอย่าง พูดอย่างโน้นอย่างนี้ คือ กล่าว พูด บอก แสดง ชี้แจง หลายอย่าง รวมความว่า เพราะเหตุไร พวกสมณพราหมณ์ **จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน** ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมใดว่าจริง ว่าแท้
สมณพราหมณ์พวกอื่นก็พากันกล่าวธรรมนั้นว่าเปล่า ว่าเท็จ
สมณพราหมณ์เหล่านั้นต่างพากันถ่มน้ำมั่วอย่างนี้แล้ววิวาทกัน
เพราะเหตุไร พวกสมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน

[๑๑๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

หมุ่ชนรู้ชัดสัจจะใดไม่พึงวิวาทกัน
สัจจะนั้นมืออย่างเดียวกันนั้น ไม่มีอย่างที ๒
สมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันอวดสัจจะต่าง ๆ กันไปเอง
เพราะฉะนั้น พวกสมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน

ว่าด้วยสัจจะมีอย่างเดียว

คำว่า **สัจจะนั้นมืออย่างเดียวกันนั้น ไม่มีอย่างที ๒** อธิบายว่า นิพพาน คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ความระงับสังขารทั้งปวง ความสลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด ความสิ้นตัณหา ความคลายกำหนัด ความดับกิเลส ความเย็นสนิท ตรัสเรียกว่า สัจจะอย่างเดียว

อีกนัยหนึ่ง มรรคสัจจะ เป็นสัจจะที่เป็นเหตุนำสัตว์ออกจากทุกข์ คือ ทุกข-
นิโรธคามินีปฏิปทา ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูหสูตรนิตเทส

๑. สัมมาทิฏฐิ(เห็นชอบ)	๒. สัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา(เจรจาชอบ)	๔. สัมมากัมมันตะ(กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ)	๖. สัมมาวายามะ(พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ(ระลึกชอบ)	๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

ตรัสเรียกว่า สัจจะอย่างเดียว รวมความว่า

เพราะสัจจะนั้นมืออย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีมือที่ ๒

คำว่า **ใด** ในคำว่า **หมู่ชนรู้ชัดสัจจะใดไม่พึงวิวาทกัน** ได้แก่ ในสัจจะใด

คำว่า **หมู่สัตว์** เป็นชื่อเรียกสัตว์

คำว่า **รู้ชัด** อธิบายว่า รู้ชัด คือ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ แทงตลอดสัจจะใด

ไม่พึงก่อการทะเลาะ ไม่พึงก่อการบาดหมาง ไม่พึงก่อการแก่งแย่ง ไม่พึงก่อการวิวาท ไม่พึงก่อการมุ่งร้าย ได้แก่ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้าย รวมความว่า หมู่ชนรู้ชัดสัจจะใดไม่พึงวิวาทกัน

คำว่า **สมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันอวดสัจจะต่าง ๆ กันไปเอง** อธิบายว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น พากันอวด คือ กล่าว พูด บอก แสดง ชี้แจงสัจจะต่าง ๆ กันไปเองว่า “โลกเที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ”

สมณพราหมณ์เหล่านั้น พากันอวด คือ กล่าว พูด บอก แสดง ชี้แจงสัจจะต่าง ๆ กันไปเองว่า “โลกไม่เที่ยง ... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันอวดสัจจะต่าง ๆ กันไปเอง

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น พวกสมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน** อธิบายว่า เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณ่นั้น เพราะเหตุ นั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนั้น พวกสมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน คือ พูดไปต่าง ๆ พูดหลายอย่าง พูดอย่างโน้นอย่างนี้ พูด คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจงมากมาย รวมความว่า เพราะฉะนั้น พวกสมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกันด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูหสตตนิทเทส

หมู่ชนรู้ชัดสัจจะใดไม่พึงวิวาทกัน
 สัจจะนั้นมีอย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีอย่างอื่นที่ ๒
 สมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันอวดสัจจะต่าง ๆ กันไปเอง
 เพราะฉะนั้น พวกสมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน
 [๑๒๐] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

**เพราะเหตุไรหนอ พวกสมณพราหมณ์จึงพูดสัจจะไปต่าง ๆ
 อ้างตนว่าเป็นคนฉลาด พูดพรั่กันไป
 สัจจะที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นเล่าเรียนมา
 มีหลายอย่างต่าง ๆ กันหรือ
 หรือว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันนึกดริกเอาเอง**

คำว่า **เพราะเหตุไร** ในคำว่า **เพราะเหตุไรหนอ พวกสมณพราหมณ์
 จึงพูดสัจจะไปต่าง ๆ** อธิบายว่า เพราะเหตุไร คือ เพราะการณไร เพราะอะไร
 เป็นเหตุ เพราะอะไรเป็นปัจจัย เพราะอะไรเป็นต้นเหตุ พวกสมณพราหมณ์จึงพูด
 สัจจะไปต่าง ๆ คือ พูดหลายอย่าง พูดอย่างโน้นอย่างนี้ พูด คือ กล่าว บอก แสดง
 ชี้แจงมากมาย รวมความว่า เพราะเหตุไรหนอ พวกสมณพราหมณ์จึงพูดสัจจะ
 ไปต่าง ๆ

คำว่า **พูดพรั่กันไป** ในคำว่า **อ้างตนว่าเป็นคนฉลาด พูดพรั่กันไป** อธิบาย
 ว่า เพราะพูดพรั่เพื่อไป จึงชื่อว่าพูดพรั่กันไป

อีกนัยหนึ่ง พวกสมณพราหมณ์พูดพรั่ คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจงทิวฏฐิ
 ของตน ๆ ว่า “โลกเที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” พวกสมณพราหมณ์
 พูดพรั่ คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจงทิวฏฐิของตน ๆ ว่า “โลกไม่เที่ยง... หลังจาก
 ตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่น
 เป็นโมฆะ”

คำว่า **อ้างตนว่าเป็นคนฉลาด** ได้แก่ อ้างตนว่าเป็นคนฉลาด คือ กล่าวอ้างว่า
 เป็นบัณฑิต อ้างว่าเป็นนักปราชญ์ อ้างว่ามีความรู้ อ้างว่ามีเหตุผล อ้างว่ามีคุณลักษณะ
 อ้างว่าเหมาะแก่เหตุ อ้างว่าสมฐานะ ตามลัทธิของตน รวมความว่า อ้างตนว่าเป็น
 คนฉลาด พูดพรั่กันไป

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๒. จุฬวิยหุตตนิทเทส

คำว่า **สัจจะที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นเล่าเรียนมา มีหลายอย่างต่าง ๆ กัน**
หรือ อธิบายว่า สัจจะที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นเล่าเรียนมา มีหลายอย่างต่าง ๆ กัน
คือ มีหลายอย่าง เป็นอย่างโน้นอย่างนี้ มากมาย รวมความว่า สัจจะที่
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเล่าเรียนมา มีหลายอย่างต่าง ๆ กันหรือ

คำว่า **หรือว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันนึกตริกเอาเอง** อธิบายว่า
หรือว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น ดำเนินไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป ด้วยความตริก
คือ ด้วยความวิตก ความดำริ รวมความว่า หรือว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นพากัน
นึกตริกเอาเอง อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันกล่าว พูด บอก แสดง ชี้แจงสัจจะที่
ตนประมวลมาด้วยความตริก ที่ตนประพฤติตามด้วยการพิจารณาใคร่ครวญ ที่รู้เอง
รวมความว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันนึกตริกเอาเอง อย่างนี้บ้าง ด้วยเหตุนี้
พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

เพราะเหตุไรหนอ พวกสมณพราหมณ์จึงพูดสัจจะไปต่าง ๆ

อ้างตนว่าเป็นคนฉลาด พูดพรั่กันไป

สัจจะที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นเล่าเรียนมา

มีหลายอย่างต่าง ๆ กันหรือ

หรือว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันนึกตริกเอาเอง

[๑๒๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

มิได้มีสัจจะหลายอย่างต่าง ๆ กันเลย

เว้นแต่สัจจะที่แน่นอนด้วยสัญญาในโลก

แต่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย

พากันกำหนดความตริกในทิฏฐิทั้งหลายไปเอง

แล้วกล่าวธรรมเป็น ๒ อย่างว่า

คำของเราจริง คำของท่านเท็จ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

ว่าด้วยความจริงไม่ต่างกัน

คำว่า มิได้มีสังขจะหลายอย่างต่าง ๆ กันเลย อธิบายว่า มิได้มีสังขจะหลายอย่างต่าง ๆ กัน คือ มิได้มีหลายอย่าง เป็นอย่างโน้นอย่างนี้มากมายเลย รวมความว่า มิได้มีสังขจะหลายอย่างต่าง ๆ กันเลย

คำว่า เว้นแต่สังขจะที่แน่นอนด้วยสัญญาในโลก อธิบายว่า เว้นแต่สังขจะที่ถือว่าแน่นอนด้วยสัญญา สังขจะอย่างเดียวกันที่บัณฑิตกล่าว บอก แสดง ชี้แจงไว้ในโลก ได้แก่ นิพพาน คือ ความดับทุกข์ ความระงับสังขารทั้งปวง ความสัสดีทั้งอุปธิทั้งหมด ความสิ้นค้นหา ความคลายกำหนด ความดับกิเลส ความเย็นสนิท

อีกนัยหนึ่ง มรรคสังขจะ คือ สังขจะที่เป็นเหตุนำสัตว์ออกจากทุกข์ ทุกขนิโรธ-คามินีปฏิปทา อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฐิ ...

๘. สัมมาสมาธิ

ตรัสเรียกว่า สังขจะอย่างเดียวกัน รวมความว่า เว้นแต่สังขจะที่แน่นอนด้วยสัญญาในโลก

คำว่า แต่สมณพราหมณ์ทั้งหลายพากันกำหนดความตริกในทิฐิทั้งหลายไปเองแล้วกล่าวธรรมเป็น ๒ อย่างว่า คำของเราจริง คำของท่านเท็จ อธิบายว่า พวกสมณพราหมณ์พากันตริก ตรอง ดำริ แล้วทำทิฐิให้เกิด ให้เกิดขึ้น ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้น ครั้นทำทิฐิให้เกิด ให้เกิดขึ้น ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นแล้วก็กล่าวอย่างนี้คือ พุด บอก แสดง ชี้แจงอย่างนี้ว่า "คำของเราจริง คำของท่านเท็จ" รวมความว่า แต่สมณพราหมณ์ทั้งหลายพากันกำหนดความตริกในทิฐิทั้งหลายไปเอง แล้วกล่าวธรรมเป็น ๒ อย่างว่า คำของเราจริง คำของท่านเท็จ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

มิได้มีสังขจะหลายอย่างต่าง ๆ กันเลย

เว้นแต่สังขจะที่แน่นอนด้วยสัญญาในโลก

แต่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย

พากันกำหนดความตริกในทิฐิทั้งหลายไปเอง

แล้วกล่าวธรรมเป็น ๒ อย่างว่า

คำของเราจริง คำของท่านเท็จ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

[๑๒๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

**เจ้าลัทธิต้าตัยธรรมเหล่านี้ คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน
ศีล วัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้แล้ว แสดงอาการดูหมิ่น
และดำรงอยู่ในทิฏฐิที่ตกลงใจแล้วก็ร่าเริง
กล่าวว่า คนอื่นเป็นคนพาล ไม่ฉลาด**

เจ้าลัทธิต้าตัยธรรมเหล่านี้

คำว่า **เจ้าลัทธิต้าตัยธรรมเหล่านี้ คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน ศีล วัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้แล้ว แสดงอาการดูหมิ่น** อธิบายว่า เจ้าลัทธิต้าตัย คือ เข้าไป ต้าตัย คือ ยึดมั่น ถือมั่นรูปที่เห็น หรือความหมัดจดเพราะรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรือความหมัดจดเพราะเสียงที่ได้ยิน ศีล หรือความหมัดจดเพราะศีล วัตร หรือ ความหมัดจดเพราะวัตร อารมณ์ที่รับรู้ หรือความหมัดจดเพราะอารมณ์ที่รับรู้ รวม ความว่า **เจ้าลัทธิต้าตัยธรรมเหล่านี้ คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน ศีล วัตร หรือ อารมณ์ที่รับรู้แล้ว**

คำว่า **เจ้าลัทธิต้าตัยธรรมเหล่านี้... แล้ว แสดงอาการดูหมิ่น** อธิบายว่า เจ้าลัทธิต้าตัยไม่นับถือ จึงชื่อว่าแสดงอาการดูหมิ่นบ้าง อีกนัยหนึ่ง เจ้าลัทธิต้าตัยทำโทษนัส ให้เกิด ก็ชื่อว่าแสดงอาการดูหมิ่นบ้าง รวมความว่า **เจ้าลัทธิต้าตัยธรรมเหล่านี้ คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน ศีล วัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้แล้ว แสดงอาการดูหมิ่น**

คำว่า **และดำรงอยู่ในทิฏฐิที่ตกลงใจแล้วก็ร่าเริง** อธิบายว่า ทิฏฐิ ๖๒ ตรัสเรียกว่า ทิฏฐิที่ตกลงใจแล้ว

เจ้าลัทธิต้าตัยดำรงอยู่ คือ ยืนยันอยู่ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นอยู่ในทิฏฐิที่ตกลงใจแล้ว รวมความว่า **ดำรงอยู่ในทิฏฐิที่ตกลงใจแล้ว**

คำว่า **ก็ร่าเริง** ได้แก่ ยินดี หัวเราะ ร่าเริง ชอบใจ มีความดำริบริบูรณ์แล้ว อีกนัยหนึ่ง หัวเราะจนมองเห็นฟัน รวมความว่า **และดำรงอยู่ในทิฏฐิที่ตกลงใจแล้ว ก็ร่าเริง**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **กล่าวว่ คนอื่นเป็นคนพาล ไม่ฉลาด** อธิบายว่า กล่าว คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงอย่างนี้ว่า “คนอื่นเป็นคนพาล คือ เลว ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย ไม่ฉลาด ไม่มีความรู้ ตกอยู่ในอวิชชา ไม่มีญาณ ไม่มีปัญญาแจ่มแจ้ง ไม่มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส มีปัญญาทึบ” รวมความว่า กล่าวว่ คนอื่นเป็นคนพาล ไม่ฉลาด ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่

เจ้าลัทธิอาศัยธรรมเหล่านี้ คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน
ศีล วัตร หรืออารมณ์ที่รับรู้แล้ว แสดงอาการดูหมิ่น
และดำรงอยู่ในทิฏฐิที่ตกลงใจแล้วก็รำเริง
กล่าวว่ คนอื่นเป็นคนพาล ไม่ฉลาด

[๑๒๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่)

เจ้าลัทธิใส่ไฟบุคคลอื่นว่ เป็นคนพาล เพราะเหตุใด
ก็กล่าวถึงตนเองว่ เป็นคนฉลาด เพราะเหตุนั้น
เจ้าลัทธินั้นอวดอ้างตนเองว่เป็นคนฉลาด
ย่อมดูหมิ่นบุคคลอื่นและกล่าวเช่นนั้นเหมือนกัน

เจ้าลัทธิเห็นคนอื่นเป็นพาล

คำว่า **เจ้าลัทธิใส่ไฟบุคคลอื่นว่ เป็นคนพาล เพราะเหตุใด** อธิบายว่ เจ้าลัทธิใส่ไฟ คือ เห็น มองเห็น แลเห็น ตรวจสอบ ฟังพินิจ พิจารณาบุคคลอื่น โดยความเป็นคนพาล คือ เป็นคนเลว ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย เพราะเหตุใด คือ เพราะปัจจัยใด เพราะการณใด เพราะแดนเกิดใด รวมความว่ เจ้าลัทธิใส่ไฟบุคคลอื่นว่ เป็นคนพาล เพราะเหตุใด

คำว่า **ก็กล่าวถึงตนเองว่ เป็นคนฉลาด เพราะเหตุนั้น** อธิบายว่ ตนตรัสเรียกว่ ตนเอง

เจ้าลัทธิเมื่อนั้นกล่าวถึงตนเองว่ “เราเป็นคนฉลาด คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส”

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรมค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

เพราะเหตุ นั้น คือ เพราะปัจจัยนั้น เพราะการ นั้น เพราะแดนเกิดนั้น รวมความว่า
ก็กล่าวถึงตนเองว่า เป็นคนฉลาด เพราะเหตุ นั้น

คำว่า **เจ้าลัทธินั้นอวดอ้างตนเองว่าเป็นคนฉลาด** อธิบายว่า เจ้าลัทธินั้น
อวดอ้างตนเองว่า เป็นคนฉลาด คือ กล่าวอ้างว่าเป็นบัณฑิต อ้างว่าเป็นนักปราชญ์
อ้างว่ามีความรู้ อ้างว่ามีเหตุผล อ้างว่ามีคุณลักษณะ อ้างว่าเหมาะแก่เหตุ อ้างว่า
สมฐานะ ตามลัทธิตของตน รวมความว่า **เจ้าลัทธินั้นอวดอ้างตนเองว่าเป็นคนฉลาด**

คำว่า **ย่อมดูหมิ่นบุคคลอื่นและกล่าวเช่นนั้นเหมือนกัน** อธิบายว่า เจ้าลัทธินั้นนับถือ
จึงชื่อว่า ดูหมิ่นผู้อื่นบ้าง อีกนัยหนึ่ง เจ้าลัทธินั้นทำโทมนัสให้เกิดจึงชื่อว่า
ดูหมิ่นผู้อื่นบ้าง

คำว่า **และกล่าวเช่นนั้นเหมือนกัน** ได้แก่ กล่าวเช่นนั้นเหมือนกัน คือ
ทีฏฐินั้นว่า “บุคคลนี้ มีความเห็นผิด มีความเห็นวิปริต แม้ด้วยประการอย่างนี้”
รวมความว่า ย่อมดูหมิ่นบุคคลอื่นและกล่าวเช่นนั้นเหมือนกัน ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มี
พระภาคจึงตรัสว่า

เจ้าลัทธินั้นใส่ไฟบุคคลอื่นว่า เป็นคนพาล เพราะเหตุใด

ก็กล่าวถึงตนเองว่า เป็นคนฉลาด เพราะเหตุ นั้น

เจ้าลัทธินั้นอวดอ้างตนเองว่าเป็นคนฉลาด

ย่อมดูหมิ่นบุคคลอื่นและกล่าวเช่นนั้นเหมือนกัน

[๑๒๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เจ้าลัทธินั้นเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยอดิสารทีฏฐิ

เมด้วยความถือตัว มีความถือตัวจัด อภิเชกตนเองด้วยใจ

เพราะทีฏฐินั้นเจ้าลัทธินั้นถือกันมาอย่างนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

ทิวฏฐิ ๖๒ ตรัสเรียกว่าอติสารทิวฏฐิ

คำว่า **เจ้าลัทธินั้นเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยอติสารทิวฏฐิ** อธิบายว่า ทิวฏฐิ ๖๒ ตรัสเรียกว่า อติสารทิวฏฐิ

เพราะเหตุไร ทิวฏฐิ ๖๒ จึงตรัสเรียกว่า อติสารทิวฏฐิ เพราะทิวฏฐิเหล่านั้นทั้งหมด ก้าวล่วงเหตุ ก้าวล่วงลักษณะ ก้าวล่วงฐานะ เพราะเหตุนั้น ทิวฏฐิ ๖๒ จึงตรัสเรียกว่า อติสารทิวฏฐิ เดียรถียทุกจำพวก เป็นผู้มีอติสารทิวฏฐิ

เพราะเหตุไร เดียรถียทุกจำพวก จึงชื่อว่าเป็นผู้มีอติสารทิวฏฐิ เพราะเดียรถียเหล่านั้น ก้าวล่วง คือ ก้าวพ้น ล่วงพ้นกันและกัน ทำทิวฏฐิทั้งหลายให้เกิด ให้เกิดขึ้น ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้น เพราะเหตุนั้น เดียรถียทุกจำพวก จึงชื่อว่าเป็นผู้มีอติสารทิวฏฐิ

คำว่า **เจ้าลัทธินั้นเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยอติสารทิวฏฐิ** อธิบายว่า เจ้าลัทธินั้นเป็นผู้เพียบพร้อม คือ บริบูรณ์ ไม่บกพร่องด้วยอติสารทิวฏฐิ รวมความว่า เจ้าลัทธินั้นเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยอติสารทิวฏฐิ

คำว่า **เมได้ด้วยความถือตัว มีความถือตัวจัด** อธิบายว่า เม คือ ประมาท คลั่ง คลั่งไคล้ด้วยทิวฏฐิของตน คือ ด้วยความถือตัวเพราะทิวฏฐิ รวมความว่า เมได้ด้วยความถือตัว

คำว่า **มีความถือตัวจัด** ได้แก่ มีความถือตัวจัด คือ มีความถือตัวมาก มีความถือตัวไม่บกพร่อง รวมความว่า เมได้ด้วยความถือตัว มีความถือตัวจัด

คำว่า **อภิเชกตนเองด้วยใจ** อธิบายว่า อภิเชกตนเองนั้นแหละด้วยความคิดว่า “เราเป็นผู้ฉลาด เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส” รวมความว่า อภิเชกตนเองด้วยใจ

คำว่า **เพราะทิวฏฐินั้นเจ้าลัทธิต่อกันมาอย่างนั้น** อธิบายว่า ทิวฏฐินั้นเจ้าลัทธิต่อกันมาแล้ว คือ สมทานแล้ว ถือแล้ว ยึดมั่นแล้ว ถือมั่นแล้ว ติดใจแล้ว น้อมใจเชื่อแล้วอย่างนั้น รวมความว่า เพราะทิวฏฐินั้นเจ้าลัทธิต่อกันมาอย่างนั้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

เจ้าลัทธินั้นเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยอดิสารทวิญญู
 เมด้วยความถือตัว มีความถือตัวจัด อภิเชกตนเองด้วยใจ
 เพราะทวิญญูนั้นเจ้าลัทธิตถ์ถือกันมาอย่างนั้น

[๑๒๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

อนึ่ง หากบุคคลเป็นผู้เลวทรามเพราะวาจาของผู้อื่นไซ้
 เขาก็เป็นผู้มีปัญญาทรามพร้อมกับผู้นั้น
 และถ้าผู้เรียนจบพระเวท^๑เองเป็นนักปราชญ์ได้ไซ้
 บรรดาสมณะก็ไม่มีใครเป็นคนพาล

คำว่า อนึ่ง หากบุคคลเป็นผู้เลวทรามเพราะวาจาของผู้อื่นไซ้ อธิบายว่า
 หากบุคคลอื่นเป็นคนพาล เลว เลวทราม คือ ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย
 เพราะวาจา คือ เพราะถ้อยคำของผู้อื่น เพราะเหตุที่ถูกนิินทา เพราะเหตุที่ถูกติเตียน
 เพราะเหตุที่ถูกว่าร้ายไซ้ รวมความว่า อนึ่งหากบุคคลเป็นผู้เลวทรามเพราะวาจา
 ของผู้อื่นไซ้

คำว่า เขาก็เป็นผู้มีปัญญาทรามพร้อมกับผู้นั้น อธิบายว่า แม้เขาก็เป็นผู้มี
 ปัญญาเลว คือ เป็นผู้ที่มีปัญญาทราม มีปัญญาต่ำทราม มีปัญญาน่ารังเกียจ
 มีปัญญาหยาบช้า มีปัญญาต่ำต้อย พร้อมกับผู้นั้นนั่นเอง รวมความว่า เขาก็เป็น
 ผู้มีปัญญาทรามพร้อมกับผู้นั้น

คำว่า และถ้าผู้เรียนจบพระเวทเองเป็นนักปราชญ์ได้ไซ้ อธิบายว่า และ
 ถ้าผู้เรียนจบพระเวทเอง เป็นนักปราชญ์ คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่อง
 ตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลสไซ้ รวมความว่า
 และถ้าผู้เรียนจบพระเวทเองเป็นนักปราชญ์ได้ไซ้

เชิงอรรถ :

^๑ จบพระเวท หมายถึงจบไตรเพท อันเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของศาสนาพราหมณ์ มี ๓ คือ (๑) ฤคเวท (อิริเวท) ประมวลบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า (๒) ยชุรเวท บทสวดอันวอนในพิธีบูชาขัณธูต่าง ๆ (๓) สามเวท ประมวลบทเพลงขับสำหรับสวดหรือร้องเป็นทำนองในพิธีบูชาขัณธู ต่อมาเพิ่ม (๔) อกรรมเวทหรืออากรรมพจนเวท ว่าด้วยคาถาอาคมทางไสยศาสตร์ (อง.ต.ก.อ. ๒/๕๙/๑๖๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า :๓๕๕ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูหุตตนิทเทส

คำว่า **บรรดาสมณะก็ไม่มีใครเป็นคนพาล** อธิบายว่า บรรดาสมณะก็ไม่มีใครเป็นคนพาล คือ เป็นคนเลว เลวทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อยเลย ทุกคนก็มีปัญญาเลิศ มีปัญญาประเสริฐ มีปัญญาวิเศษ มีปัญญานำหน้า มีปัญญาสูงสุด มีปัญญาประเสริฐสุดไปหมด รวมความว่า บรรดาสมณะก็ไม่มีใครเป็นคนพาล ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

อนึ่ง หากบุคคลเป็นผู้เลวทรามเพราะวาจาของผู้อื่นไซ้
เขาก็คือผู้มีปัญญาทรามพร้อมกับผู้นั้น
และถ้าผู้เรียนจบพระเวทเองเป็นนักปราชญ์ได้ไซ้
บรรดาสมณะก็ไม่มีใครเป็นคนพาล

[๑๒๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ชนเหล่าใดกล่าวสรรเสริญธรรมอื่นนอกจากธรรมนี้
ชนเหล่านั้นก็พลาดทางแห่งความหมดจด เป็นผู้ไม่บริบูรณ์
เดิรถียัพากันกล่าวทักขณามากแม้อย่างนี้
เพราะพวกเขาเป็นผู้ยินดียิ่ง ด้วยความยินดีในทักขณของตน

คำว่า **ชนเหล่าใดกล่าวสรรเสริญธรรมอื่นนอกจากธรรมนี้ ชนเหล่านั้นก็พลาดทางแห่งความหมดจด เป็นผู้ไม่บริบูรณ์** อธิบายว่า ชนเหล่าใด กล่าวสรรเสริญธรรม คือ ทักขณ ปฏิบัติ มรรค อื่นนอกจากธรรมนี้ ชนเหล่านั้นก็พลาด คือ ผิด พลัง คลาดทางแห่งความหมดจด คือ ทางแห่งความสะอาด ทางแห่งความบริสุทธิ์ ทางแห่งความผุดผ่อง ทางแห่งความผ่องแผ้ว คือ พลาดจากอรรถัตถผล เป็นผู้ไม่บริบูรณ์ คือ ชนเหล่านั้นไม่เพียงพร้อม ไม่บริบูรณ์ ได้แก่ เป็นคนเลว ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย รวมความว่า ชนเหล่าใดกล่าวสรรเสริญธรรมอื่นนอกจากธรรมนี้ ชนเหล่านั้นก็พลาดทางแห่งความหมดจด เป็นผู้ไม่บริบูรณ์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

ทิวฏฐิเรียกว่าติดตะ

คำว่า **เดียรถีย์พากันกล่าวทิวฏฐิมากแม้อย่างนี้** อธิบายว่า ทิวฏฐิ ตรีสรเรียกว่า ติดตะ(ท่า) เจ้าทิวฏฐิ ตรีสรเรียกว่า เดียรถีย์ พวกเดียรถีย์พากันกล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจง ทิวฏฐิมากมาย รวมความว่า เดียรถีย์พากันกล่าวทิวฏฐิมากแม้อย่างนี้

คำว่า **เพราะพวกเขาเป็นผู้ยินดียิ่ง ด้วยความยินดีในทิวฏฐิของตน** อธิบายว่า เพราะพวกเขายินดี ยินดียิ่ง ด้วยความยินดีในทิวฏฐิของตน รวมความว่า เพราะพวกเขาเป็นผู้ยินดียิ่ง ด้วยความยินดีในทิวฏฐิของตน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

ชนเหล่าใดกล่าวสรรเสริญธรรมอื่นนอกจากธรรมนี้
 ชนเหล่านั้นก็พลาดทางแห่งความหมดจด เป็นผู้ไม่บริบูรณ์
 เดียรถีย์พากันกล่าวทิวฏฐิมากแม้อย่างนี้
 เพราะพวกเขาเป็นผู้ยินดียิ่ง ด้วยความยินดีในทิวฏฐิของตน
 [๑๒๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**พวกเดียรถีย์พากันกล่าวความหมดจดว่า
 มีอยู่ในธรรมนี้เท่านั้น ไม่กล่าวความหมดจดในธรรมเหล่าอื่น
 พวกเดียรถีย์ตั้งอยู่ในทิวฏฐิมากแม้อย่างนี้
 ต่างกล่าวยืนยันในธรรมอันเป็นแนวทางของตนนั้น**

ว่าด้วยทิวฏฐิของพวกเดียรถีย์

คำว่า **พวกเดียรถีย์พากันกล่าวความหมดจดว่ามีอยู่ในธรรมนี้เท่านั้น** อธิบายว่า พวกเดียรถีย์พากันกล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปในธรรมนี้ว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ”

พวกเดียรถีย์พากันกล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปในธรรมนี้ว่า “โลกไม่เที่ยง... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า พวกเดียรถีย์พากันกล่าวความ
หมดจดว่ามีอยู่ในธรรมนี้เท่านั้น

คำว่า **ไม่กล่าวความหมดจดในธรรมเหล่าอื่น** อธิบายว่า พวกเดียรถีย์
เหล่านั้น ย่อมทั้ง ละทิ้ง ทอดทิ้งวาทะอื่นทุกอย่าง นอกจากศาสนา ธรรมที่ศาสนา
กล่าวสอน หมู่คณะ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรคของตน กล่าว คือ พุด บอกร แสดง ชี้แจง
อย่างนี้ว่า ศาสนานั้นมิใช่สัพพัญญู ธรรมมิใช่ศาสดากล่าวสอนไว้ดีแล้ว หมู่คณะ
มิใช่ผู้ปฏิบัติดีแล้ว ทิฏฐิมิใช่สิ่งที่เจริญ ปฏิปทามิใช่ศาสดาบัญญัติไว้ดีแล้ว มรรคมิใช่
ทางนำสัตว์ออกจากทุกข์ ในธรรมนั้นไม่มีความหมดจด ความสะอาด ความบริสุทธิ์
ความหลุดไป ความพ้นไป หรือความหลุดพ้นไป คือ ในธรรมนั้น สัตว์ทั้งหลายยอม
หมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หรือหลุดพ้นไปไม่ได้ สัตว์ทั้งหลายเป็น
ผู้เลว คือ ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย รวมความว่า **ไม่กล่าว
ความหมดจดในธรรมเหล่าอื่น**

คำว่า **พวกเดียรถีย์ตั้งอยู่ในทิฏฐิมากแม้อย่างนี้** อธิบายว่า ทิฏฐิตรีส
เรียกว่า ติดตะ เจ้าทิฏฐิตรีสเรียกว่า เดียรถีย์ พวกเดียรถีย์ตั้งอยู่ คือ ตั้งมั่น ติด
ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อในทิฏฐิมาก ด้วยทิฏฐิมาก รวมความว่า พวกเดียรถีย์
ตั้งอยู่ในทิฏฐิมากแม้อย่างนี้

คำว่า **ต่างกล่าวยืนยันในธรรมอันเป็นแนวทางของตนนั้น** อธิบายว่า ธรรม
ชื่อว่าแนวทางของตน ทิฏฐิ ชื่อว่าแนวทางของตน ปฏิปทา ชื่อว่าแนวทางของตน
มรรคก็ชื่อว่าแนวทางของตน พวกเดียรถีย์กล่าวยืนยัน คือ กล่าวมั่นคง กล่าวแข็งขัน
กล่าวหนักแน่นในแนวทางของตน รวมความว่า ต่างกล่าวยืนยันในธรรมอันเป็นแนว
ทางของตนนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พวกเดียรถีย์พากันกล่าวความหมดจดว่า

มีอยู่ในธรรมนี้เท่านั้น ไม่กล่าวความหมดจดในธรรมเหล่าอื่น

พวกเดียรถีย์ตั้งอยู่ในทิฏฐิมากแม้อย่างนี้

ต่างกล่าวยืนยันในธรรมอันเป็นแนวทางของตนนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

[๑๒๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**อนึ่ง เจ้าลัทธிகล่าวยืนยันในแนวทางของตน
ใส่ไฟใครอื่นว่า เป็นคนพาล ในเพราะทิวฐินี้
เจ้าลัทธินั้นกล่าวถึงผู้อื่นว่า เป็นคนพาล
มีความไม่หมดจดเป็นธรรมดา
พึงนำความมุ่งร้ายมาเองทีเดียว**

คำว่า **อนึ่ง เจ้าลัทธிகล่าวยืนยันในแนวทางของตน** อธิบายว่า ธรรม ชื่อว่า
แนวทางของตน ทิวฐิ ชื่อว่าแนวทางของตน ปฏิปทา ชื่อว่าแนวทางของตน มรรค
ก็ชื่อว่าแนวทางของตน เจ้าลัทธิ กล่าวยืนยัน คือ กล่าวมั่นคง กล่าวแข็งขัน
กล่าวหนักแน่นในแนวทางของตน รวมความว่า อนึ่ง เจ้าลัทธிகล่าวยืนยันในแนวทาง
ของตน

คำว่า **ในเพราะทิวฐินี้** ในคำว่า **ใส่ไฟใครอื่นว่า เป็นคนพาล ในเพราะทิวฐิ**
นี้ อธิบายว่า พึงใส่ไฟ คือ เห็น แลเห็น ตรวจสอบ พังพินิจ พิจารณาบุคคลอื่น
โดยความเป็นคนพาล คือ เป็นคนเลว ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย
ในเพราะทิวฐิของตน คือ ความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิตของตน
รวมความว่า ใส่ไฟใครอื่นว่า เป็นคนพาล ในเพราะทิวฐินี้

คำว่า **เจ้าลัทธินั้นกล่าวถึงผู้อื่นว่า เป็นคนพาล มีความไม่หมดจดเป็นธรรมดา**
พึงนำความมุ่งร้ายมาเองทีเดียว อธิบายว่า เจ้าลัทธินั้น กล่าว คือ พูด บอก แสดง
ชี้แจง อย่างนี้ว่า ผู้อื่น เป็นคนพาล คือ เป็นคนเลว ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า
ต่ำต้อย มีความไม่หมดจดเป็นธรรมดา คือ มีความไม่สะอาดเป็นธรรมดา มีความไม่
บริสุทธิ์เป็นธรรมดา มีความไม่ผ่องแผ้วเป็นธรรมดา พึงนำ คือ นำมาพร้อม ถูมา
ถูมาพร้อม ชักมา ชักมาพร้อม ถู ถูมัน ถูมันการทะเลาะ การบาดหมาง
การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้ายมาเองทีเดียว รวมความว่า เจ้าลัทธินั้นกล่าว
ถึงผู้อื่นว่า เป็นคนพาล มีความไม่หมดจดเป็นธรรมดา พึงนำความมุ่งร้ายมาเอง
ทีเดียว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

อนึ่ง เจ้าลัทธิกล่าวยืนยันในแนวทางของตน
ใส่ไฟใครอื่นว่า เป็นคนพาล ในเพราะทิวณิน
เจ้าลัทธินั้นกล่าวถึงผู้อื่นว่า เป็นคนพาล
มีความไม่หมดจดเป็นธรรมดา
พึงนำความมุ่งร้ายมาเองทีเดียว

[๑๒๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**เจ้าลัทธินั้นตั้งอยู่ในทิวณินที่ตกลงใจและนับถือเองแล้ว
ก็ถึงการวิวาทในกาลข้างหน้าในโลก
คนที่เกิดมาละทิวณินที่ตกลงใจทั้งมวลได้
ย่อมไม่ก่อการมุ่งร้ายในโลก**

คำว่า **เจ้าลัทธินั้นตั้งอยู่ในทิวณินที่ตกลงใจและนับถือเองแล้ว** อธิบายว่า
ทิวณิน ๖๒ ตรัสเรียกว่า ทิวณินที่ตกลงใจ เจ้าลัทธิตั้งอยู่ คือ ตั้งมั่น ถือ ยึดมั่น
ถือมั่นในทิวณินที่ตกลงใจ รวมความว่า เจ้าลัทธินั้นตั้งอยู่ในทิวณินที่ตกลงใจ

คำว่า **นับถือเอง** อธิบายว่า นับถือ คือ นอบน้อมเองว่า "ศาสดานี้ เป็น
สัมพันธ" ได้แก่ นับถือ คือ นอบน้อมเองว่า "ธรรมนี้ศาสดากล่าวสอนไว้ดีแล้ว...
หมุ่คณะนี้เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว... ทิวณินนี้เป็นสิ่งที่เจริญ... ปฏิปทานี้ศาสดาบัญญัติไว้ดีแล้ว...
มรรคนี้เป็นทางนำสัตว์ออกจากทุกข์" รวมความว่า เจ้าลัทธินั้นดำรงอยู่ในทิวณินที่
ตกลงใจและนับถือเองแล้ว

คำว่า **ก็ถึงการวิวาทในกาลข้างหน้าในโลก** อธิบายว่า อนาคต ตรัสเรียกว่า
กาลข้างหน้า เจ้าลัทธินั้นวางวาทะของตนไว้ข้างหน้า ก็ถึง คือ เข้าถึง เข้าไปถึงถือ
ยึดมั่น ถือมั่นการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้าย
เองทีเดียว รวมความว่า ก็ถึงการวิวาทในกาลข้างหน้าในโลก อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เจ้าลัทธินั้นย่อมก่อการทะเลาะ ก่อการบาดหมาง ก่อการแก่งแย่ง
ก่อการวิวาท ก่อการมุ่งร้ายกับวาทะอื่นข้างหน้าว่า "ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้... หรือ
หากท่านสามารถ ก็จงแก้ไขเถิด" รวมความว่า ก็ถึงการวิวาทในกาลข้างหน้าในโลก
อย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๒. จุฬวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **ละทิวฐิตีตกลองใจทั้งมวลได้** อธิบายว่า ทิวฐิตี ๖๒ ตรัสเรียกว่า ทิวฐิตีตกลองใจ เจ้าลัทธิตี ละ คือ สละ สละขาด เว้น ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งทิวฐิตีตกลองใจทุกอย่าง จากความตกลองใจด้วยอำนาจทิวฐิตี รวมความว่า ละทิวฐิตีตกลองใจทั้งมวลได้

คำว่า **คนที่เกิดมา... ย่อมไม่ก่อการมุ่งร้ายในโลก** อธิบายว่า ไม่ก่อการทะเลาะ ไม่ก่อการบาดหมาง ไม่ก่อการแก่งแย่ง ไม่ก่อการวิวาท ไม่ก่อการมุ่งร้าย สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า อัคคีเวสสนะ ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว อย่างนี้แล ย่อมไม่โต้เถียงกับใคร ไม่วิวาทกับใคร ย่อมชี้แจง ไม่ถือมั่นสิ่งที่กล่าวกันในโลก เรื่องใด ที่พูดกันในโลก เธอก็ไม่ยึดมั่นชี้แจงด้วยเรื่องนั้น^๑

คำว่า **คนที่เกิดมา** ได้แก่สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ชาติโลก อายตนโลก รวมความว่า คนที่เกิดมา... ย่อมไม่ก่อการมุ่งร้ายในโลก ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เจ้าลัทธินั้นตั้งอยู่ในทิวฐิตีตกลองใจและนับถือเองแล้ว

ก็ถึงการวิวาทในกาลข้างหน้าในโลก

คนที่เกิดมาละทิวฐิตีตกลองใจทั้งมวลได้

ย่อมไม่ก่อการมุ่งร้ายในโลก

จุฬวิญญูสุตตนิทเทสที่ ๑๒ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ม. ๑๓/๒๐๕/๑๘๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๓๖๑ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส^๑

อธิบายมหาวิญญูสุต

ว่าด้วยการวิวาทกันเพราะทิฏฐิสูตรใหญ่

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายมหาวิญญูสุต ดังต่อไปนี้

[๑๓๐] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

สมณพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งเหล่านี้

ยึดถือทิฏฐิอยู่ พวกนั้นกล่าวอ้างว่า นี่เท่านั้นจริง

สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกพวกนั้นแหละจะถูกนิทา

หรือว่าจะได้ความสรรเสริญในเพราะทิฏฐินั้น

คำว่า พวกใดพวกหนึ่ง ในคำว่า สมณพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งเหล่านี้ ยึดถือทิฏฐิอยู่ ได้แก่ ทุกคนโดยอาการทั้งหมด ทุกคนไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ โดยประการทั้งปวง คำว่า พวกใดพวกหนึ่ง นี้ เป็นคำกล่าวรวมไว้ทั้งหมด

คำว่า ยึดถือทิฏฐิอยู่ อธิบายว่า สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิบางพวก สมณพราหมณ์เหล่านั้น ยึด ยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นทิฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาทิฏฐิ ๖๒ แล้ว อยู่ อยู่ร่วม อยู่อาศัย อยู่ครองในทิฏฐิของตน ๆ เหมือนพวกคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนก็อยู่ในเรือน หมุ่ภิกษุผู้มีอาบัติก็อยู่ในอาบัติ หรือพวกปุถุชนผู้มีกิเลสก็อยู่ในกิเลส ฉะนั้น สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิบางพวก สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิเหล่านั้น ยึด ยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นทิฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาทิฏฐิ^๒ ๖๒ แล้ว อยู่ อยู่ร่วม อยู่อาศัย อยู่ครองในทิฏฐิของตน ๆ ฉะนั้นเหมือนกัน รวมความว่า สมณพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งเหล่านี้ ยึดถือทิฏฐิอยู่

คำว่า พวกนั้นกล่าวอ้างว่า นี่เท่านั้นจริง อธิบายว่า กล่าว คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงว่า “โลกเที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ”

เชิงอรรถ :

^๑ ข.สุ. ๒๕/๙๐๒-๙๒๑/๕๑๐-๕๑๔

^๒ ทิฏฐิ ๖๒ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๒/๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

กล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจงว่า “โลกไม่เที่ยง... หลังจากตายแล้วตถาคต จะว่าเกิดอีกก็มีไซ้ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไซ้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความ ว่า พวกนั้นกล่าวอ้างว่า นี่เท่านั้นจริง

คำว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกพวกนั้นแหละจะถูกนินทา อธิบายว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกพวกนั้นแหละจะได้รับการนินทา คือ ได้รับการติเตียน ได้รับความเสื่อมเกียรติ ได้แก่ ทุกพวกจะถูกนินทา จะถูกติเตียน จะถูกทำให้เสื่อม เกียรติ รวมความว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกพวกนั้นแหละจะถูกนินทา

คำว่า หรือว่า จะได้รับความสรรเสริญในเพราะทิวณิน อธิบายว่า จะได้ คือ จะได้รับ สมหวัง ประสบความสำเร็จ คือ ความชื่นชม เกียรติคุณ ความยกย่อง ในเพราะทิวณินของตน คือ ในความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตนนั้น รวมความว่า หรือว่า จะได้รับความสรรเสริญในเพราะทิวณิน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธ เณรมิตจึงทูลถามว่า

สมณพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งเหล่านี้

ยึดถือทิวณินอยู่ พวกนั้นกล่าวอ้างว่า นี่เท่านั้นจริง

สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกพวกนั้นแหละจะถูกนินทา

หรือว่า จะได้รับความสรรเสริญในเพราะทิวณิน

[๑๓๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ผลแห่งวาทะนี้น้อยนัก ไม่พอเพื่อความสงบ

เรากล่าวผลแห่งการวิวาทเป็น ๒ อย่าง

บุคคลเห็นโทษแม้นี้แล้ว

มองเห็นภูมิ(เหตุ)แห่งการไม่วิวาทว่า เกษม ไม่พึงวิวาทกัน

คำว่า ผลแห่งวาทะนี้น้อยนัก ในคำว่า ผลแห่งวาทะนี้น้อยนัก ไม่พอเพื่อ **ความสงบ** ได้แก่ ผลนี้น้อย คือ ผลนี้ต่ำทราม หน้อยเดียว นารังเกียจ หยาบเข้า ต่ำต้อย รวมความว่า ผลแห่งวาทะนี้น้อยนัก

คำว่า ไม่พอเพื่อความสงบ อธิบายว่า ไม่พอเพื่อความสงบระอา เพื่อความสงบโทสะ เพื่อความสงบโมหะ ไม่พอเพื่อความสงบ คือเพื่อเข้าไปสงบ เพื่อสงบเย็น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

เพื่อความดับ เพื่อความสลัดทิ้ง เพื่อความสงบระงับโทษ ... อุปาหนะ ... มักขะ ...
 ปฟ้าสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาเถยยะ ... ถัมภะ ... สारัมภะ ... มานะ
 ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง... ความ
 กระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน... ความเดือดร้อนทุกประการ
 ไม่พอเพื่อความสงบ คือ เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อสงบเย็น เพื่อความดับ เพื่อความ
 สลัดทิ้ง เพื่อความสงบระงับอกุศลวิสัยสังขารทุกประเภท^๑ รวมความว่า ผลแห่ง
 วาทีนีน้อยนัก ไม่พอเพื่อความสงบ

ว่าด้วยผลแห่งการวิวาท ๒ อย่าง

คำว่า เรากล่าวผลแห่งการวิวาทเป็น ๒ อย่าง อธิบายว่า ผลแห่งการ
 ทะเลาะเพราะทิฏฐิ การบาดหมางเพราะทิฏฐิ การแก่งแย่งเพราะทิฏฐิ การวิวาท
 เพราะทิฏฐิ การมุ่งร้ายเพราะทิฏฐิ มี ๒ อย่าง คือ ชนงกับพ่ายแพ้ มีลาภกับ
 เสื่อมลาภ มียศกับเสื่อมยศ นินทากับสรรเสริญ สุขกับทุกข์ โสมนัสกับโทมนัส
 อารมณ์ที่พึงปรารถนากับไม่พึงปรารถนา ความชอบกับความชัง ความเฟื่องฟูกับ
 ความแพบพุบ ความยินดีกับความยินร้าย

อีกนัยหนึ่ง เรากล่าว คือ พุด บอกร แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก
 ทำให้ง่าย ประกาศว่า กรรมนั้นเป็นไปเพื่อนรก เป็นไปเพื่อกำเนิดเดรัจฉาน เป็นไป
 เพื่อเปตวิสัย รวมความว่า เรากล่าวผลแห่งการวิวาทเป็น ๒ อย่าง

คำว่า เห็นโทษแม้แล้ว ในคำว่า บุคคลเห็นโทษแม้แล้ว... ไม่พึงวิวาทกัน
 อธิบายว่า เห็นแล้ว คือ แลเห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้ง
 แล้วซึ่งโทษนี้ ในเพราะเหตุแห่งการทะเลาะกันด้วยอำนาจทิฏฐิ การบาดหมางกัน
 ด้วยอำนาจทิฏฐิ การแก่งแย่งกันด้วยอำนาจทิฏฐิ การวิวาทกันด้วยอำนาจทิฏฐิ
 การมุ่งร้ายกันด้วยอำนาจทิฏฐิ รวมความว่า เห็นโทษแม้แล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำแปลจากข้อ ๕/๑๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่พึงวิวาทกัน** อธิบายว่า ไม่พึงก่อการทะเลาะ ไม่พึงก่อการบาดหมาง ไม่พึงก่อการแก่งแย่ง ไม่พึงก่อการวิวาท ไม่พึงก่อการมุ่งร้าย คือ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้าย ได้แก่ พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับ การทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท และการมุ่งร้าย มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า บุคคลเห็นโทษแน่แล้ว ... ไม่พึงวิวาทกัน

คำว่า **มองเห็นภูมิ(เหตุ)แห่งการไม่วิวาทว่า เกษม** อธิบายว่า อมตนิพพาน ตรัสเรียกว่า ภูมิแห่งการไม่วิวาท ได้แก่ ธรรมเป็นที่สงบสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้ง อุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

บุคคลมองเห็น คือ แลเห็น ตรวจดู ฟังพิจารณาเห็นภูมิแห่งการไม่วิวาทนี้ โดยความเป็นธรรมอันเกษม คือ โดยความเป็นธรรมเครื่องป้องกัน เป็นที่หลีกเลี่ยง เป็นที่พึ่ง เป็นที่ไม่มีภัย เป็นที่ไม่วุ่น เป็นอมตธรรม เป็นนิพพาน รวมความว่า มองเห็นภูมิ(เหตุ)แห่งการไม่วิวาทว่า เกษม ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

ผลแห่งวาทะนี้น้อยนัก ไม่พอเพื่อความสงบ

เรากล่าวผลแห่งการวิวาทเป็น ๒ อย่าง

บุคคลเห็นโทษแน่แล้ว

มองเห็นภูมิ(เหตุ)แห่งการไม่วิวาทว่า เกษม ไม่พึงวิวาทกัน

[๑๓๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

ทิวฏฐิสมมติเหล่านี้บางอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดจากปุถุชน

บุคคลผู้มีความรู้ย่อมไม่เข้าถึงทิวฏฐิสมมติเหล่านี้ทุกอย่าง

บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเป็นเหตุเข้าถึงนั้น ไม่ทำความพอใจในรูปที่เห็น

เสียงที่ได้ยิน พึงถึงสิ่งที่ควรเข้าถึงอะไรเล่า

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสดตนิทเทส

คำว่า **อย่างใดอย่างหนึ่ง** ในคำว่า **ทิวลีสम्मติเหล่านี้**อย่างใดอย่างหนึ่งเกิด **จากปฏุชน** ได้แก่ ทุกอย่างโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ โดยประการทั้งปวง คำว่า **อย่างใดอย่างหนึ่ง** นี้เป็นคำกล่าวรวมไว้ทั้งหมด

คำว่า **ทิวลีสम्मติ** อธิบายว่า ทิวลีส ๖๒ ตรัสเรียกว่า สมมติ จึงชื่อว่า **ทิวลีสम्मติ**

คำว่า **เกิดจากปฏุชน** อธิบายว่า ทิวลีสम्मติเหล่านั้น เกิดจากปฏุชน จึงชื่อว่า เกิดจากปฏุชน หรือ ทิวลีสम्मติเหล่านี้เกิดจากชนต่าง ๆ มากมาย จึงชื่อว่าเกิดจาก **ปฏุชน** รวมความว่า **ทิวลีสम्मติเหล่านี้**อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดจากปฏุชน

คำว่า **บุคคลผู้มีความรู้** **ยอมไม่เข้าถึงทิวลีสम्मติเหล่านี้**ทุกอย่าง อธิบายว่า **บุคคลผู้มีความรู้** คือ มีวิชา มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส **ยอมไม่ถึง** **ไม่เข้าถึง** คือ **ไม่เข้าไปถึง** **ไม่ถึง** **ไม่ยึดมั่น** **ไม่ถือมั่น** ทิวลีสम्मติเหล่านี้ **ทุกอย่าง** รวมความว่า **บุคคลผู้มีความรู้** **ยอมไม่เข้าถึงทิวลีสम्मติเหล่านี้**ทุกอย่าง

ว่าด้วยกิเลสเป็นเหตุเข้าถึง ๒ อย่าง

คำว่า **กิเลสเป็นเหตุเข้าถึง** ในคำว่า **บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเป็นเหตุเข้าถึงนั้น...** **พึงถึงสิ่งที่ควรเข้าถึงอะไรเล่า** อธิบายว่า **กิเลสเป็นเหตุเข้าถึง ๒ อย่าง** คือ (๑) **กิเลสเป็นเหตุเข้าถึงด้วยอำนาจตัณหา** (๒) **กิเลสเป็นเหตุเข้าถึงด้วยอำนาจทิวลีส...** **นี้ชื่อว่ากิเลสเป็นเหตุเข้าถึงด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่ากิเลสเป็นเหตุเข้าถึงด้วยอำนาจทิวลีส**

บุคคลนั้นละกิเลสเป็นเหตุเข้าถึงด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งกิเลสเป็นเหตุเข้าถึงด้วยอำนาจทิวลีสได้แล้ว **เพราะเป็นผู้ละกิเลสเป็นเหตุเข้าถึงด้วยอำนาจตัณหา** สลัดทั้งกิเลสเป็นเหตุเข้าถึงด้วยอำนาจทิวลีสได้แล้ว **บุคคลจึงชื่อว่าไม่มีกิเลสเป็นเหตุเข้าถึง** **พึงเข้าถึง** คือ **เข้าไปถึง** **ถือ** **ยึดมั่น** **ถือมั่น** **รูปอะไรเล่าว่า "อัตตาของเรา"...** **เวทนาอะไรเล่า...** **สัญญาอะไรเล่า...** **สังขารอะไรเล่า...** **คติอะไรเล่า...** **การเข้าถึงกำเนิดอะไรเล่า...** **ปฏิสนธิอะไรเล่า...** **ภพอะไรเล่า...** **สงสารอะไรเล่า" พึงเข้าถึง** คือ **เข้าไปถึง** **ถือ** **ยึดมั่น** **ถือมั่น** **วิญญูอะไรเล่าว่า "วิญญูของเรา"** รวมความว่า **ผู้ไม่มีกิเลสเป็นเหตุเข้าถึงนั้น...** **พึงถึงสิ่งที่ควรเข้าถึงอะไรเล่า**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่ทำความพอใจในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน** อธิบายว่า ไม่ทำความพอใจ คือ ไม่ทำฉันทะ ไม่ทำความรัก ไม่ทำความกำหนด ได้แก่ ไม่ให้ความพอใจเกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นในรูปที่เห็น หรือความหมดจด เพราะรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน หรือความหมดจดเพราะเสียงที่ได้ยิน ในอารมณ์ที่รับรู้ หรือความหมดจดเพราะอารมณ์ที่รับรู้ รวมความว่า ไม่ทำความพอใจในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ทิฏฐิสมมติเหล่านี้โดยบังเอิญเกิดจากปุถุชน
บุคคลผู้มีความรู้ย่อมไม่เข้าถึงทิฏฐิสมมติเหล่านี้ทุกอย่าง
บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเป็นเหตุเข้าถึงนั้น ไม่ทำความพอใจในรูปที่เห็น
เสียงที่ได้ยิน ฟังถึงสิ่งที่ควรเข้าถึงอะไรเล่า

[๑๓๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สมณพราหมณ์ผู้กล่าวอ้างศีลว่าสูงสุด
สมาทานวัตรแล้ว ดำรงอยู่
ได้กล่าวความหมดจดด้วยความสำรวมว่า
พวกเราศึกษาในทิฏฐินี้แหละและศึกษาความหมดจดแห่งวัตรนั้น
สมณพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวอ้างตนว่าเป็นคนฉลาด
ย่อมเป็นผู้ถูกนำเข้าสู่ภพ

ว่าด้วยผู้มีกุศลถึงพร้อมประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ

คำว่า **สมณพราหมณ์ผู้กล่าวอ้างศีลว่าสูงสุด... ได้กล่าวความหมดจดด้วยความสำรวม** อธิบายว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวอ้างศีลว่าสูงสุด สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้กล่าว คือ ย่อมกล่าว พุด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพียงด้วยศีล เพียงด้วยความสำรวม เพียงด้วยความสังวร เพียงด้วยความไม่ล่วงละเมิด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรมค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

เปรียบเหมือนปริพาชกผู้เป็นบุตรแห่งนางปริพาชกาชื่อสมณมุณฑิกา กล่าวไว้
 อย่างนี้ว่า "ช่างไม้เอ๋ย เราบัญญัติบุรุษบุคคล ผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการว่า
 เป็นผู้มึนกุศลเพียบพร้อม มีกุศलयอดเยี่ยม บรรลุถึงอรหัตตผลอันอุดมที่ควรบรรลุ
 เป็นสมณะไม่มีใครสู้ได้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

ช่างไม้เอ๋ย บุคคลเช่นนั้นในโลกนี้

๑. ย่อมไม่ทำกรรมชั่วช้าทางกาย
๒. ไม่กล่าววาจาชั่วช้า
๓. ไม่ดำริความดำริชั่วช้า
๔. ไม่ประกอบอาชีพชั่วช้า

ช่างไม้เอ๋ย เราบัญญัติบุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล้วว่า
 เป็นผู้มึนกุศลเพียบพร้อม มีกุศलयอดเยี่ยม บรรลุถึงอรหัตตผลอันอุดมที่ควรบรรลุ
 เป็นสมณะไม่มีใครสู้ได้^๑ ฉันทใด มีสมณพราหมณ์บางพวกกล่าวอ้างศีลว่าสูงสุด
 สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้กล่าว คือ ย่อมกล่าว พุด บอกร แสดง ชี้แจงความหมดจด
 คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป ด้วยเหตุ
 เพียงศีล ด้วยเหตุเพียงความสำรวม ด้วยเหตุเพียงความสังวร ด้วยเหตุเพียงความ
 ไม่ล่วงละเมิด ฉันทนั้นเหมือนกัน รวมความว่า สมณพราหมณ์ผู้กล่าวอ้างศีลว่า
 สูงสุด ... ได้กล่าวความหมดจดด้วยความสำรวม

ว่าด้วยการสมათานวัตรต่าง ๆ

คำว่า วัตร ในคำว่า สมათานวัตรแล้วดำรงอยู่ อธิบายว่า ถือเอา สมათาน
 คือ ยึดถือ รับเอา ถือ ยึดมั่น ถือมั่น วัตรเยี่ยงช่างบ้าง วัตรเยี่ยงม้าบ้าง วัตร
 เยี่ยงโคบ้าง วัตรเยี่ยงแพะบ้าง วัตรเยี่ยงสุนัขบ้าง วัตรเยี่ยงกาบ้าง วัตรเยี่ยง
 ท้าววาสุเทพบ้าง วัตรเยี่ยงท้าวปุลณภัทรบ้าง วัตรเยี่ยงท้าวมณีภัทรบ้าง วัตรคือ
 การบูชาไฟบ้าง วัตรเยี่ยงนาคน้าง วัตรเยี่ยงครุฑบ้าง วัตรเยี่ยงยักษ์บ้าง วัตรเยี่ยง
 อสูรบ้าง วัตรเยี่ยงคนธรรพ์บ้าง วัตรเยี่ยงท้าวมหาราชบ้าง วัตรเยี่ยงพระจันทร์บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ม. ๑๓/๒๖๐/๒๓๕

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า :๓๖๘ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

วัตรเยี่ยงพระอาทิตย์บ้าง วัตรเยี่ยงพระอินทร์บ้าง วัตรเยี่ยงพระพรหมบ้าง วัตรเยี่ยงเทวดาบ้าง วัตรคือการไหว้ทิศบ้างแล้วดำรงอยู่ คือ ดำรงมั่น ดิต ดิตแน่น ดิตใจ น้อมใจเชื่อ รวมความว่า สมาทานวัตรแล้วดำรงอยู่

คำว่า **ในทิวณฺณิ** ในคำว่า พวกเราศึกษาในทิวณฺณิแหละและศึกษาความหมัดจดแห่งวัตรนั้น ได้แก่ ในทิวณฺณิของตน คือ ในความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน

คำว่า **ศึกษา** ได้แก่ ศึกษา คือ ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพฤติ รวมความว่า พวกเราศึกษาในทิวณฺณิแหละ

คำว่า **และศึกษาความหมัดจดแห่งวัตรนั้น** อธิบายว่า และศึกษาความหมัดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปแห่งวัตรนั้น รวมความว่า พวกเราศึกษาในทิวณฺณิแหละและศึกษาความหมัดจดแห่งวัตรนั้น

คำว่า **ยอมเป็นผู้ถูกนำเข้าสู่ภพ** ในคำว่า **กล่าวอ้างตนว่าเป็นคนฉลาดยอมเป็นผู้ถูกนำเข้าสู่ภพ** ได้แก่ ยอมเป็นผู้ถูกนำเข้าสู่ภพ คือ ยอมเป็นผู้เข้าถึงภพ ดิตใจในภพ น้อมใจเชื่อในภพ รวมความว่า ยอมเป็นผู้ถูกนำเข้าสู่ภพ

คำว่า **กล่าวอ้างตนว่าเป็นคนฉลาด** ได้แก่ กล่าวอ้างตนว่าเป็นคนฉลาด คือ กล่าวอ้างว่าเป็นบัณฑิต อ้างว่าเป็นนักปราชญ์ อ้างว่ามีญาณ อ้างว่ามีเหตุผล อ้างว่ามีคุณลักษณะ อ้างว่าเหมาะแก่เหตุ อ้างว่าสมฐานะ ตามลัทธิของตน รวมความว่า กล่าวอ้างตนว่าเป็นคนฉลาด ยอมเป็นผู้ถูกนำเข้าสู่ภพ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สมณพราหมณ์ผู้กล่าวอ้างศิลาว่าสูงสุด

สมาทานวัตรแล้ว ดำรงอยู่

ได้กล่าวความหมัดจดด้วยความสำรวมว่า

พวกเราศึกษาในทิวณฺณิแหละและศึกษาความหมัดจดแห่งวัตรนั้น

สมณพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวอ้างตนว่าเป็นคนฉลาด

ยอมเป็นผู้ถูกนำเข้าสู่ภพ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

[๑๓๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ถ้าบุคคลเคลื่อนจากศีลวัตร พลาดกรรมแล้วก็หวั่นไหว
เขาย่อมเฝ้าแต่พราห์เพื่อ และปรารถนาความหมจด
เหมือนคนออกจากเรือน อยู่ร่วมกับพวกเดินทาง
พลัดจากพวกจะนั้น**

ว่าด้วยเหตุให้เคลื่อนจากศีลวัตร

คำว่า **ถ้าบุคคลเคลื่อนจากศีลวัตร** อธิบายว่า บุคคลเคลื่อนจากศีลวัตร ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) เคลื่อนเพราะผู้อื่นชี้ขาด (๒) เคลื่อนเพราะไม่บรรล **บุคคลเคลื่อนเพราะผู้อื่นชี้ขาด** เป็นอย่างไร

คือ ผู้อื่นชี้ขาดว่า "ศาสดานั้นมิใช่สัพพัญญู ธรรมมิใช่ศาสดากล่าวสอนไว้ ดีแล้ว หมุคณมิใช่ผู้ปฏิบัติดีแล้ว ทิฏฐิมิใช่สิ่งที่เจริญ ปฏิบัติตามิใช่ศาสดาบัญญัติไว้ดีแล้ว มรรคมิใช่ทางนำสัตว์ออกจากทุกข์ ในลัทธินั้นไม่มีความหมจด ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป หรือความหลุดพ้นไป คือ ในลัทธินั้น สัตว์ทั้งหลาย ย่อมหมจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หรือ หลุดพ้นไปไม่ได้

สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้เลว คือ ทราม ต่ำทราม นารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย ชื่อว่าผู้อื่นชี้ขาด ด้วยอาการอย่างนี้ ผู้ที่ถูกชี้ขาดอย่างนี้ ย่อมเคลื่อนจากศาสดา เคลื่อนจากธรรมที่ศาสดากล่าวสอน เคลื่อนจากหมุคณ เคลื่อนจากทิฏฐิ เคลื่อนจากปฏิบัติ เคลื่อนจากมรรค บุคคลชื่อว่าเคลื่อนเพราะผู้อื่นชี้ขาดเป็นอย่างไร

บุคคลเคลื่อนเพราะไม่บรรล เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่บรรลศีล จึงเคลื่อนจากศีล ไม่บรรลวัตร จึงเคลื่อนจากวัตร ไม่บรรลศีลวัตร จึงเคลื่อนจากศีลวัตร บุคคลชื่อว่าเคลื่อนเพราะไม่บรรล เป็นอย่างไร รวมความว่า **ถ้าบุคคลเคลื่อนจากศีลวัตร**

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๓. มหาวิญญูหสูตรนิตเทส

คำว่า **หวั่นไหว** ในคำว่า **พลาดกรรมแล้วก็หวั่นไหว** อธิบายว่า หวั่น
หวั่นไหว คือ หวาดหวั่นเรื่องศีล วัตร หรือ ศีลวัตรว่า เราผิด พลัง พลาด
คลาดไปเสียแล้ว เราผิดพลาดจากอภัตตผลเสียแล้ว รวมความว่า หวั่นไหว

คำว่า **พลาดกรรมแล้ว** อธิบายว่า หวั่น หวั่นไหว คือ หวาดหวั่นเรื่อง
ปฏญญาภิสังขาร อปฏญญาภิสังขาร หรืออานัญญาภิสังขารว่า “เราผิด พลัง พลาด
คลาดไปเสียแล้ว เราผิดพลาดจากอภัตตผลเสียแล้ว” รวมความว่า พลาดกรรม
แล้วก็หวั่นไหว

คำว่า **พรั้มเพ้อ** ในคำว่า **เขาย่อมเฝ้าแต่พรั้มเพ้อและปรารณาความ
หมดจด** ได้แก่ เพ้อ พรั้มเพ้อ คือ เพ้อพกเรื่องศีล วัตร หรือศีลวัตร รวมความว่า
พรั้มเพ้อ

คำว่า **และปรารณาความหมดจด** ได้แก่ ปรารณา คือ ชอบใจ ใฝ่ฝัน
ความหมดจดเพราะศีล ความหมดจดเพราะวัตร หรือความหมดจดเพราะศีลวัตร
รวมความว่า เขาย่อมเฝ้าแต่พรั้มเพ้อและปรารณาความหมดจด

คำว่า **เหมือนคนออกจากเรือน อยู่ร่วมกับพวกเดินทาง พลัดจากพวก
จะนั้น** อธิบายว่า บุรุษออกจากเรือน อยู่ร่วม คือ เป็นอยู่กับพวกเดินทาง
พลัดจากพวก คือ ติดตามพวกเดินทางไป หรือกลับมาสู่เรือนของตนเอง ฉันท
เจ้าลัทธินั้น ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ถือ คือ ยึดมั่น ถือมั่นศาสนานั้นหรือศาสนาอื่น
ธรรมที่ศาสดากล่าวสอนนั้น หรือธรรมที่ศาสดากล่าวสอนอื่น หมุ่คณะนั้นหรือหมู่
คณะอื่น ทิฏฐินั้นหรือทิฏฐีอื่น ปฏิพานั้นหรือปฏิพาอื่น มรรคนั้นหรือมรรคอื่น
รวมความว่า เหมือนคนออกจากเรือน อยู่ร่วมกับพวกเดินทาง พลัดจากพวก
จะนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ถ้าบุคคลเคลื่อนจากศีลวัตร พลาดกรรมแล้วก็หวั่นไหว
เขาย่อมเฝ้าแต่พรั้มเพ้อ และปรารณาความหมดจด
เหมือนคนออกจากเรือน อยู่ร่วมกับพวกเดินทาง
พลัดจากพวกจะนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

[๑๓๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**อริยสาวกละศีลวัตรได้ทั้งหมด
ละกรรมที่มีโทษและกรรมที่ไม่มีโทษนั้นเสียได้
ไม่ปรารถนาความหมดจดและความไม่หมดจด
งดเว้นแล้ว ไม่ยึดมั่นทักขณิที่มีอยู่เที่ยวไป**

คำว่า **ละศีลวัตรได้ทั้งหมด** อธิบายว่า ละ คือ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความหมดจดเพราะศีลได้ทั้งหมด... ความหมดจดเพราะวัตรได้ทั้งหมด... ละ คือ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความหมดจดเพราะศีลวัตรได้ทั้งหมด รวมความว่า ละศีลวัตรได้ทั้งหมด

ว่าด้วยกรรมมีโทษและกรรมไม่มีโทษ

คำว่า **ละกรรมที่มีโทษและกรรมที่ไม่มีโทษนั้นเสียได้** อธิบายว่า กรรมดำ^๑ มีวิบากดำ ตรัสเรียกว่า กรรมที่มีโทษ กรรมขาว^๒ มีวิบากขาว ตรัสเรียกว่า กรรมที่ไม่มีโทษ พระอริยสาวก ละ คือ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกรรมที่มีโทษและกรรมที่ไม่มีโทษได้แล้ว รวมความว่า ละกรรมที่มีโทษและกรรมที่ไม่มีโทษนั้นเสียได้

คำว่า **ความไม่หมดจด** ในคำว่า **ไม่ปรารถนาความหมดจดและความไม่หมดจด** ได้แก่ พวกปุถุชนปรารถนาความไม่หมดจด คือ ปรารถนาอกุศลธรรม

คำว่า **ความหมดจด** อธิบายว่า พวกปุถุชนปรารถนาความหมดจด คือ ปรารถนา กามคุณ ๕ ปรารถนาความไม่หมดจด คือ ปรารถนาอกุศลธรรมและกามคุณ ๕ ปรารถนาความหมดจด คือ ปรารถนาทักขณิ ๖๒ ปรารถนาความไม่หมดจด

เชิงอรรถ :

^๑ กรรมดำ มีวิบากดำ หมายถึงอกุศลกรรมบถ ๑๐ ย่อมมีผลให้บุคคลผู้ทำเกิดในอบาย

^๒ กรรมขาว มีวิบากขาว หมายถึงกุศลกรรมบถ ๑๐ ย่อมมีผลให้บุคคลผู้ทำเกิดในสวรรค์ (ที.ปา.อ. ๓/๓๑๒/๒๒๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คือ ปรรณากุศลธรรม กามคุณ ๕ และทิฏฐิ ๖๒ ปรรณาคความหมดจด คือ ปรรณากุศลธรรมอันมีในไตรธาตุ ปรรณาคความไม่หมดจด คือ ปรรณากุศลธรรม กามคุณ ๕ ทิฏฐิ ๖๒ และกุศลธรรมอันมีในไตรธาตุ พวกก็เลยาณ-
 ปุถุชน ปรรณาคความสะอาด คือ ปรรณาคความก้าวอย่างสู่อริยมรรค พระเสชชะ
 ปรรณาคอรหัตตผล ซึ่งเป็นธรรมอันเลิศ เมื่อบรรลอรหัตตผล พระอรหันต์ไม่
 ปรรณากุศลธรรม ไม่ปรรณากามคุณ ๕ ไม่ปรรณาทิฏฐิ ๖๒ ไม่ปรรณากุ
 กุศลธรรมอันมีในไตรธาตุ^๑ ไม่ปรรณาคความก้าวอย่างสู่อริยมรรค ไม่ปรรณาค
 อรหัตตผลซึ่งเป็นธรรมอันเลิศ พระอรหันต์ก้าวล่วงความปรรณาค ล่วงพ้นความ
 เจริญและความเสื่อมเสียแล้ว พระอรหันต์นั้นอยู่ใน(อริยวาสธรรม)แล้ว ประพฤติ
 จรณธรรมแล้ว... และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า ไม่ปรรณาคความหมดจดและ
 ความไม่หมดจด

คำว่า **งดเว้นแล้ว** ในคำว่า **งดเว้นแล้ว ไม่ยึดมั่นทิฏฐิที่มีอยู่เที่ยวไป**
 อธิบายว่า งด งดเว้น คือ เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับ
 ความหมดจดและความไม่หมดจด มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า
 งดเว้นแล้ว

คำว่า **เที่ยวไป** ได้แก่ เที่ยวไป คือ ท่องเที่ยวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป
 เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า งดเว้นแล้ว เที่ยวไป

เชิงอรรถ :

^๑ **ไตรธาตุ** คือ (๑) กามธาตุ(กามภพ) (๒) รูปธาตุ(รูปภพ) (๓) อรูปธาตุ(อรูปภพ)

๑. ธาตุอย่างหยาบ ชื่อกามธาตุ ๒. ธาตุอย่างกลาง ชื่อรูปธาตุ ๓. ธาตุอย่างประณีต ชื่ออรูปธาตุ

กรรมอันวยผลให้ในกามธาตุ กามภพจึงปรากฏมีขึ้น กรรมจึงเป็นไร่นา วิญญานเป็นพืช ดัฒหาเป็น
 ยางเหนียว วิญญานดำรงมั่นอยู่ได้เพราะธาตุอย่างหยาบ ธาตุอย่างหยาบ(กามธาตุ)ของสัตว์มีอวิชาเป็น
 เครื่องปิดกัน มีดัฒหาเป็นเครื่องผูกใจ การเกิดในภพใหม่จึงมีต่อไป

กรรมอันวยผลให้ในรูปธาตุ รูปภพจึงปรากฏมีขึ้น กรรมจึงเป็นไร่นา วิญญานเป็นพืช ดัฒหาเป็นยาง
 เหนียว วิญญานดำรงมั่นอยู่ได้เพราะธาตุอย่างกลาง ธาตุอย่างกลาง(รูปธาตุ)ของสัตว์มีอวิชาเป็นเครื่อง
 ปิดกัน มีดัฒหาเป็นเครื่องผูกใจ การเกิดในภพใหม่จึงมีต่อไป

กรรมอันวยผลให้ในอรูปธาตุ อรูปภพจึงปรากฏมีขึ้น กรรมจึงเป็นไร่นา วิญญานเป็นพืช ดัฒหาเป็น
 ยางเหนียว วิญญานดำรงมั่นอยู่ได้เพราะธาตุอย่างประณีต ธาตุอย่างประณีต(อรูปธาตุ)ของสัตว์มีอวิชา
 เป็นเครื่องปิดกัน มีดัฒหาเป็นเครื่องผูกใจ การเกิดในภพใหม่จึงมีต่อไป (อง.ต.ก.(แปล) ๒๐/๗๗/๒๑๗)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า :๓๗๓ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่ยึดมั่นทิวฏฐิที่มีอยู่** อธิบายว่า ทิวฏฐิ ๖๒ ตรัสเรียกว่า ทิวฏฐิที่มีอยู่ พระอรหันต์ไม่ยึด คือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นทิวฏฐิที่มีอยู่ รวมความว่า งดเว้นแล้ว ไม่ยึดมั่นทิวฏฐิที่มีอยู่เที่ยวไป ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

อริยสาวกละศีลวัตรได้ทั้งหมด

ละกรรมที่มีโทษและกรรมที่ไม่มีโทษนั้นเสียได้

ไม่ปรารถนาความหมดจดและความไม่หมดจด

งดเว้นแล้ว ไม่ยึดมั่นทิวฏฐิที่มีอยู่เที่ยวไป

[๑๓๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สมณพราหมณ์เข้าไปอาศัยตบะที่ตนเกลียดชังนั้น

เข้าไปอาศัยรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยินหรืออารมณ์ที่รับรู้

เป็นผู้กล่าวความหมดจดในสงสารข้างหน้า

ยังไม่คลายตัณหาในภพน้อยภพใหญ่

จึงยังพำพุดถึงความหมดจดอยู่

คำว่า **สมณพราหมณ์เข้าไปอาศัยตบะที่ตนเกลียดชังนั้น** อธิบายว่า สมณพราหมณ์บางพวก มีวาทะเกลียดชังตบะ ถือการเกลียดชังตบะเป็นสรณะ อาศัย คือ อิงอาศัย ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อความเกลียดชังตบะ รวมความว่า สมณพราหมณ์เข้าไปอาศัยตบะที่ตนเกลียดชังนั้น

คำว่า **เข้าไปอาศัยรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยินหรืออารมณ์ที่รับรู้** อธิบายว่า อาศัย เข้าไปอาศัย คือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นรูปที่เห็น หรือความหมดจดเพราะรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรือความหมดจดเพราะเสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่รับรู้ หรือความหมดจดเพราะอารมณ์ที่รับรู้ รวมความว่า เข้าไปอาศัยรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยินหรืออารมณ์ที่รับรู้

คำว่า **เป็นผู้กล่าวความหมดจดในสงสารข้างหน้า... จึงยังพำพุดถึงความหมดจดอยู่** อธิบายว่า สมณพราหมณ์บางพวก เป็นผู้กล่าวความหมดจดในสงสารข้างหน้า สมณพราหมณ์พวกไหน เป็นผู้กล่าวความหมดจดในสงสารข้างหน้า สมณพราหมณ์เหล่าใด เป็นผู้ถือความหมดจดโดยส่วนเดียว ถือความหมดจดโดยการ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูหุตตนิทเทส

เวียนว่ายตายเกิด ผู้มีความเห็นว่าทำแล้วไม่เป็นอันทำ^๑ มีวาตะวาเทียง^๒ สมณพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้กล่าวความหมดจดในสงสารข้างหน้า สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็พรั่าพูด คือ กล่าว พูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป โดยสงสารรวมความว่า เป็นผู้กล่าวความหมดจดในสงสารข้างหน้า ... จึงยังพรั่าพูดถึงความหมดจดอยู่

คำว่า **ตณหา** ในคำว่า **ยังไม่คลายตณหาในภพน้อยภพใหญ่** ได้แก่ รูปตณหา สัทตตณหา คันธตณหา รสตณหา โผฏฐัพพตณหา ธรรมตณหา

คำว่า **ในภพน้อยภพใหญ่** อธิบายว่า ผู้ยังไม่คลายตณหา คือ ไม่ปราศจากตณหา ไม่สละตณหา ไม่คายตณหา ไม่เปลื้องตณหา ไม่ละตณหา ไม่สลัดทิ้งตณหา ในภพน้อยภพใหญ่ คือ ในกรรมวิภวและวิปากวิภว ในกรรมวิภวเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในวิปากวิภวเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในกรรมวิภวเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในวิปากวิภวเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในกรรมวิภวเป็นเครื่องเกิดในอรุภพ ในวิปากวิภวเป็นเครื่องเกิดในอรุภพ ในภพต่อไป ในคติต่อไป ในการถือกำเนิดต่อไป ในปฏิสนธิต่อไป ในการบังเกิดของอัตถภาพต่อไป รวมความว่า ยังไม่คลายตณหาในภพน้อยภพใหญ่ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สมณพราหมณ์เข้าไปอาศัยตบะที่ตนเกลียดชังนั้น

เข้าไปอาศัยรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยินหรืออารมณ์ที่รับรู้

เป็นผู้กล่าวความหมดจดในสงสารข้างหน้า

ยังไม่คลายตณหาในภพน้อยภพใหญ่

จึงยังพรั่าพูดถึงความหมดจดอยู่

[๑๓๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ความขบใจวัดถุยอมมีแก่ผู้กำลังปรารถนา

อนึ่ง ความหวั่นไหวยอมมีในเพราะวัดถุที่กำหนดแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ **ทำแล้วไม่เป็นอันทำ** หมายถึง อภิรยทัญญู คือลัทธิที่ถือว่าการกระทำทุกอย่างไม่มีผล ทำดีก็ไม่ได้ดี ทำชั่วก็ไม่ได้ชั่ว เป็นความเห็นที่ปฏิเสธกฎแห่งกรรม (ที.สี.อ. ๑๖๖/๑๔๕)

^๒ **มีวาตะวาเทียง** หมายถึง สัสสตทัญญู คือลัทธิที่ถือว่า โลกและอัตตาเที่ยง (ที.สี. (แปล) ๙/๓๐-๓๗/๑๑-๑๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

**ความตายและความเกิดมิได้มีแก่ภิกษุใดในธรรมวินัยนี้
ภิกษุนั้นพึงหวั่นไหวด้วยเหตุอะไร หรือพึงชอบใจในอะไร**

คำว่า **ความชอบใจ** วัตถุย่อมมีแก่ผู้กำลังปรารถนา อธิบายว่า ตัณหา
ตรัสเรียกว่า ความปรารถนา คือ ความกำหนด ความกำหนัดนัก ... อภิชฌา
อกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า **ผู้กำลังปรารถนา** ได้แก่ ผู้กำลังปรารถนา คือ ผู้กำลังต้องการ ยินดี
มุ่งหมาย มุ่งหวัง รวมความว่า ผู้กำลังปรารถนา

คำว่า **ชอบใจ** อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความชอบใจ คือ ความ
กำหนด ความกำหนัดนัก ... อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ รวมความว่า
ความชอบใจวัตถุย่อมมีแก่ผู้กำลังปรารถนา

คำว่า **ความกำหนด** ในคำว่า **อนึ่ง ความหวั่นไหว** ย่อมมีในเพราะวัตถุที่
กำหนดแล้ว ได้แก่ ความกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) ความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา
(๒) ความกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิติ ... นี้ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา ...
นี้ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิติ

คำว่า **อนึ่ง ความหวั่นไหว** ย่อมมีในเพราะวัตถุที่กำหนดแล้ว อธิบายว่า
ผู้หวาดระแวงว่า วัตถุที่กำหนดไว้แล้วจะถูกแย่งชิงไป ย่อมหวั่นไหวบ้าง เมื่อวัตถุนั้น
กำลังถูกแย่งชิงไป ย่อมหวั่นไหวบ้าง เมื่อวัตถุนั้นถูกแย่งชิงไปแล้ว ย่อมหวั่นไหวบ้าง
ผู้หวาดระแวงว่า วัตถุที่กำหนดไว้แล้วจะแปรผันไป ย่อมหวั่นไหวบ้าง เมื่อวัตถุนั้น
กำลังแปรผันไป ย่อมหวั่นไหวบ้าง เมื่อวัตถุนั้นแปรผันไปแล้ว ย่อมหวั่นไหว คือ
สันเทา กระทบกระสายอยู่บ้าง รวมความว่า อนึ่ง ความหวั่นไหวย่อมมีในเพราะ
วัตถุที่กำหนดแล้ว

คำว่า **ภิกษุใด** ในคำว่า **ความตายและความเกิดมิได้มีแก่ภิกษุใดใน
ธรรมวินัยนี้** ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ อธิบายว่า การไป การมา การไปและ
การมา ความตาย คติ ภพน้อยภพใหญ่ จุตติ การถือกำเนิด ความเกิด ความดับ
ชาติ ชรา มรณะ ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ แก่พระอรหันตชินาสพใด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

ได้แก่ ความตายและความเกิดนั้น พระอรหันตชัณาสพ ละได้แล้ว ดัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ความตายและความเกิดมิได้มีแก่ภิกษุใดในธรรมวินัยนี้

คำว่า **ภิกษุ**นั้นพึงหวั่นไหวด้วยเหตุอะไร หรือพึงชอบใจในอะไร อธิบายว่า ภิกษุ

นั้นพึงหวั่นไหวด้วยราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ อุทธัจจะ วิจิกิจฉา อนุสัย อะไรว่า “เป็นผู้กำหนด เป็นผู้ขัดเคือง เป็นผู้หลง เป็นผู้ยึดติด เป็นผู้ยึดมั่น เป็นผู้ฟังชาน เป็นผู้สังเล หรือว่า เป็นผู้ตกอยู่ในพลังกิเลส”

ภิกษุ

นั้นละอภิสังขารเหล่านั้นได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละอภิสังขารได้แล้ว ภิกษุ

พึงหวั่นไหวด้วยเหตุอะไรตามคิดแล้วว่า “เป็นผู้เกิดในนรก เป็นผู้เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เป็นผู้เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือว่าเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” ภิกษุ

นั้นพึงหวั่นไหว คือ สันเทา กระสับกระส่ายด้วยเหตุ ปัจจัย และการณใด เหตุ ปัจจัย และการณนั้น ไม่มี รวมความว่า ภิกษุ

นั้นพึงหวั่นไหวด้วยเหตุอะไร

คำว่า **หรือพึงชอบใจในอะไร** อธิบายว่า หรือว่า พึงชอบใจในอะไร คือ พึงชอบใจในวัตถุอะไร ได้แก่ พึงชอบใจ รักใคร่ พอใจในวัตถุนั้นอย่างไร รวมความว่า ภิกษุ

นั้นพึงหวั่นไหวด้วยเหตุอะไร หรือพึงชอบใจในอะไร ด้วยเหตุ

นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ความชอบใจวัตถุย่อมมีแก่ผู้กำลังปรารถนา
 อนึ่ง ความหวั่นไหวย่อมมีในเพราะวัตถุที่กำหนดแล้ว
 ความตายและความเกิดมิได้มีแก่ภิกษุใดในธรรมวินัยนี้
 ภิกษุ

นั้นพึงหวั่นไหวด้วยเหตุอะไร หรือพึงชอบใจในอะไร

[๑๓๘] (พระพุทธรณรมิตทูลถามว่า)

สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมใดว่า เยี่ยม
แต่สมณพราหมณ์พวกอื่นกลับกล่าวธรรมนั้นนั้นเองว่า เลว
วาทะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ วาทะไหนจริงกันหนอ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทุกคน

ต่างกล่าวอ้างตนว่า เป็นคนฉลาด

คำว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมได้ว่า เยี่ยม อธิบายว่า สมณพราหมณ์บางพวก กล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจงธรรม คือ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรคใด อย่างนี้ว่า "ธรรมนี้ เยี่ยม คือ ยอด ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด" รวมความว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมได้ว่า เยี่ยม

คำว่า แต่สมณพราหมณ์พวกอื่นกลับกล่าวธรรมนั้นนั่นเองว่า เลว อธิบายว่า สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งกลับกล่าว คือ พุด บอก แสดง ชี้แจงธรรม คือ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรคนั้นนั่นเอง อย่างนี้ว่า "ธรรมนี้เลว คือ ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย" รวมความว่า แต่สมณพราหมณ์พวกอื่นกลับกล่าวธรรมนั้นนั่นเองว่า เลว

คำว่า วาตะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ วาตะไหนจริงกันหนอ อธิบายว่า วาตะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ วาตะไหน จริง คือ แท้ แท้จริง เป็นจริง แนนอน ไม่วิปริต รวมความว่า วาตะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ วาตะไหนจริงกันหนอ

คำว่า เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทุกคนต่างกล่าวอ้างตนว่า เป็นคนฉลาด อธิบายว่า สมณพราหมณ์เหล่านี้ทุกคน ต่างกล่าวอ้างตนว่า เป็นคนฉลาด คือ กล่าวอ้างว่าเป็นบัณฑิต อ้างว่าเป็นนักปราชญ์ อ้างว่ามีญาณ อ้างว่ามีเหตุผล อ้างว่ามีคุณลักษณะ อ้างว่าเหมาะแก่เหตุ อ้างว่าสมฐานะ ตามลัทธิของตน รวมความว่า เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทุกคนต่างกล่าวอ้างตนว่า เป็นคนฉลาด ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมได้ว่า เยี่ยม

แต่สมณพราหมณ์พวกอื่นกลับกล่าวธรรมนั้นนั่นเองว่า เลว

วาตะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ วาตะไหนจริงกันหนอ

เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทุกคน

ต่างกล่าวอ้างตนว่า เป็นคนฉลาด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

[๑๓๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

อนึ่ง สมณพราหมณ์บางพวก

กล่าวธรรมของตนว่า บริบูรณ์ แต่กล่าวธรรมของผู้อื่นว่า เลว

พวกสมณพราหมณ์ถือมั่นแน้อย่างนี้แล้วย่อมวิวาทกัน

เพราะต่างกล่าวทฤษฎีสมมติของตน ๆ ว่า จริง

คำว่า **อนึ่ง สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมของตนว่า บริบูรณ์**

อธิบายว่า อนึ่ง สมณพราหมณ์บางพวกกล่าว คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงธรรม คือ

ทฤษฎี ปฏิบัติ มรรคของตน อย่างนี้ว่า "ธรรมนี้เพียบพร้อม บริบูรณ์ ไม่บกพร่อง"

รวมความว่า อนึ่ง สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมของตนว่า บริบูรณ์

คำว่า **แต่กล่าวธรรมของผู้อื่นว่า เลว** อธิบายว่า สมณพราหมณ์พวก

เดียวกันนั้น กล่าว คือ พูด บอก แสดง ชี้แจงธรรม คือ ทฤษฎี ปฏิบัติ มรรค

ของผู้อื่น อย่างนี้ว่า "ธรรมนี้เลว คือ ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย"

รวมความว่า แต่กล่าวธรรมของผู้อื่นว่า เลว

คำว่า **พวกสมณพราหมณ์ถือมั่นแน้อย่างนี้แล้วย่อมวิวาทกัน** อธิบายว่า

พวกสมณพราหมณ์ จับ ยึด ถือ ยึดมั่น ถือมั่นอย่างนี้ ย่อมวิวาทกัน คือ ย่อมก่อ

การทะเลาะ ก่อการบาดหมาง ก่อการแก่งแย่ง ก่อการวิวาท ก่อการมุ่งร้ายกันโดย

พูดว่า "ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้... หรือหากท่านสามารถ ก็จงแก้ไขเถิด" รวมความว่า

พวกสมณพราหมณ์ถือมั่นแน้อย่างนี้แล้วย่อมวิวาทกัน

คำว่า **เพราะต่างกล่าวทฤษฎีสมมติของตน ๆ ว่า จริง** อธิบายว่า ต่างกล่าววว่า

"โลกเที่ยง... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่

นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ" รวมความว่า เพราะต่างกล่าวทฤษฎีสมมติ

ของตน ๆ ว่า จริง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

อนึ่ง สมณพราหมณ์บางพวก

กล่าวธรรมของตนว่า บริบูรณ์ แต่กล่าวธรรมของผู้อื่นว่า เลว

พวกสมณพราหมณ์ถือมั่นแน้อย่างนี้แล้วย่อมวิวาทกัน

เพราะต่างกล่าวทฤษฎีสมมติของตน ๆ ว่า จริง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

[๑๔๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

**หากบุคคลเป็นคนเลวเพราะเหตุที่ผู้อื่นพูดติเตียนไซ้
ก็จะไม่เพียงมีใครวิเศษในธรรมทั้งหลายได้เลย
เพราะคนส่วนมากต่างกล่าวยืนยันในแนวทางของตน
พากันกล่าวธรรมของผู้อื่นโดยความเป็นสิ่งเลวทราม**

คำว่า หากบุคคลเป็นคนเลวเพราะเหตุที่ผู้อื่นพูดติเตียนไซ้ อธิบายว่า หากบุคคลอื่นเป็นคนพาล เลว คือ ทราม ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อย เพราะเหตุที่ผู้อื่นติเตียน คือ เพราะเหตุที่ผู้อื่นนินทา ต่ำหนิ ว่าร้ายไซ้ รวมความว่า หากบุคคลเป็นคนเลวเพราะเหตุที่ผู้อื่นพูดติเตียนไซ้

คำว่า ก็จะไม่เพียงมีใครวิเศษในธรรมทั้งหลายได้เลย อธิบายว่า ก็จะไม่เพียงมีใครเลิศ ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุดในธรรมทั้งหลายได้เลย รวมความว่า ก็จะไม่เพียงมีใครวิเศษในธรรมทั้งหลายได้เลย

คำว่า เพราะคนส่วนมาก... พากันกล่าวธรรมของผู้อื่นโดยความเป็นสิ่งเลวทราม อธิบายว่า คนส่วนมากพากันกล่าว คือ ว่าร้าย นินทา ติเตียนธรรมของคนส่วนมาก โดยความเป็นสิ่งเลว ทราม คือ ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อยบ้าง คนส่วนมากพากันกล่าว คือ ว่าร้าย นินทา ติเตียนธรรมของคนผู้หนึ่ง โดยความเป็นสิ่งเลว ทราม คือ ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อยบ้าง คนผู้หนึ่งกล่าว คือ ว่าร้าย นินทา ติเตียนธรรมของคนส่วนมาก โดยความเป็นสิ่งเลว ทราม คือ ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อยบ้าง คนผู้หนึ่งกล่าว คือ ว่าร้าย นินทา ติเตียนธรรมของคนผู้หนึ่ง โดยความเป็นสิ่งเลว ทราม คือ ต่ำทราม น่ารังเกียจ หยาบช้า ต่ำต้อยบ้าง รวมความว่า เพราะคนส่วนมาก... พากันกล่าวธรรมของผู้อื่น โดยความเป็นสิ่งเลวทราม

คำว่า ต่างกล่าวยืนยันในแนวทางของตน... โดยความเป็นสิ่งเลวทราม อธิบายว่า ธรรม ชื่อว่าแนวทางของตน ทิฏฐิ ชื่อว่าแนวทางของตน ปฏิปทา ชื่อว่าแนวทางของตน มรรค ก็ชื่อว่าแนวทางของตน คนส่วนมากต่างกล่าวยืนยัน คือ กล่าวมั่นคง กล่าวแข็งขัน กล่าวหนักแน่นในแนวทางของตน รวมความว่า ต่างกล่าว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

ยืนยันในแนวทางของตน... โดยความเป็นสิ่งเลวทราม ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า

หากบุคคลเป็นคนเลวเพราะเหตุที่ผู้อื่นพูดติเตียนไฉรั
ก็จะไม่พึงมีใครวิเศษในธรรมทั้งหลายได้เลย
เพราะคนส่วนมากต่างกล่าวยืนยันในแนวทางของตน
พากันกล่าวธรรมของผู้อื่นโดยความเป็นสิ่งเลวทราม
[๑๔๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**การบูชาหลักการของตน เป็นเรื่องแท้จริง
เหมือนพวกสมณพราหมณ์พากันสรรเสริญแนวทางของตน ฉะนั้น
การว่าร้ายทุกอย่างก็พึงมีอยู่แท้จริง
เพราะความหมัดจดของสมณพราหมณ์เหล่านั้น
เป็นเรื่องเฉพาะตนเท่านั้น**

คำว่า **การบูชาหลักการของตน เป็นเรื่องแท้จริง** อธิบายว่า
การบูชาหลักการของตน เป็นอย่างไร

คือ บุคคลสักการะ เคารพ นับถือ บูชาศาสดาของตนว่า "ศาสดานี้ เป็น
สัมพัญญ" นี้ชื่อว่าการบูชาหลักการของตน บุคคลย่อมสักการะ เคารพ นับถือ
บูชาธรรมที่ศาสดากล่าวสอน หมุ่คณะ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรคของตนว่า "มรรคนี
เป็นทางนำสัตว์ออกจากทุกข์" นี้ชื่อว่าการบูชาหลักการของตน

คำว่า **การบูชาหลักการของตน เป็นเรื่องแท้จริง** อธิบายว่า การบูชาหลัก
การของตน เป็นเรื่องแท้จริง คือ แท้ เป็นจริง แน่นอน ไม่วิปริต รวมความว่า
การบูชาหลักการของตน เป็นเรื่องแท้จริง

คำว่า **เหมือนพวกสมณพราหมณ์พากันสรรเสริญแนวทางของตน ฉะนั้น**
อธิบายว่า ธรรม ชื่อว่าแนวทางของตน ทิฏฐิ ชื่อว่าแนวทางของตน ปฏิปทา ชื่อว่า
แนวทางของตน มรรค ก็ชื่อว่าแนวทางของตน พวกสมณพราหมณ์พากันสรรเสริญ
คือ ชมเชย ยกย่อง พรรณนาแนวทางของตน รวมความว่า เหมือนพวกสมณ-
พราหมณ์พากันสรรเสริญแนวทางของตน ฉะนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า การว่าร้ายทุกอย่างก็พึงมีอยู่แท้จริง อธิบายว่า การว่าร้ายทุกอย่างก็พึงมีอยู่แท้จริง คือ แท้ เป็นจริง แน่นอน ไม่วิปริต รวมความว่า การว่าร้ายทุกอย่างก็พึงมีอยู่แท้จริง

คำว่า เพราะความหมัดจดของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นเรื่องเฉพาะตนเท่านั้น อธิบายว่า ความหมัดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป ของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นเรื่องเฉพาะตนเท่านั้น รวมความว่า เพราะความหมัดจดของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นเรื่องเฉพาะตนเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

การบูชาหลักการของตน เป็นเรื่องแท้จริง

เหมือนพวกสมณพราหมณ์พากันสรรเสริญแนวทางของตน ฉะนั้น

การว่าร้ายทุกอย่างก็พึงมีอยู่แท้จริง

เพราะความหมัดจดของสมณพราหมณ์เหล่านั้น

เป็นเรื่องเฉพาะตนเท่านั้น

[๑๔๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ญาณที่ผู้อื่นพึงแนะนำไม่มีแก่พราหมณ์

ความตกลงใจแล้วยึดมั่นในธรรมทั้งหลายก็ไม่มี

เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงล่วงเลยการวิวาททั้งหลายได้แล้ว

แท้จริง พราหมณ์ย่อมไม่เห็นธรรมอื่นโดยความเป็นของประเสริฐ

คำว่า ไม่ ในคำว่า ญาณที่ผู้อื่นพึงแนะนำไม่มีแก่พราหมณ์ เป็นคำปฏิเสธ คำว่า พราหมณ์ อธิบายว่า ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะลอยธรรม ๗ ประการได้แล้ว ... ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์^๑

คำว่า ญาณที่ผู้อื่นพึงแนะนำไม่มีแก่พราหมณ์ อธิบายว่า ความเป็นผู้มีญาณอันบุคคลอื่นพึงแนะนำ ไม่มีแก่พราหมณ์ คือ พราหมณ์ ไม่เป็นผู้ที่ผู้อื่นพึง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๕/๑๐๔-๑๐๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

แนะนำ ไม่ดำเนินตามผู้อื่น ไม่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย ไม่ถึงความเกี่ยวเนื่องกับผู้อื่น รู้ เห็น ไม่หลง รู้ตัว มีสติ ย่อมรู้ ย่อมเห็น คือ ความเป็นผู้มีญาณอันบุคคลอื่นพึงแนะนำ ไม่มีแก่พราหมณ์ คือ พราหมณ์ ไม่เป็นผู้ที่ผู้อื่นพึงแนะนำ ไม่ดำเนินตามผู้อื่น ไม่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย ไม่ถึงความเกี่ยวเนื่องกับผู้อื่น รู้ เห็น ไม่หลง รู้ตัว มีสติ ย่อมรู้ ย่อมเห็นว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์”...

ความเป็นผู้มีญาณอันบุคคลอื่นพึงแนะนำ ไม่มีแก่พราหมณ์ คือ พราหมณ์ ไม่เป็นผู้ที่ผู้อื่นพึงแนะนำ ไม่ดำเนินตามผู้อื่น ไม่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย ไม่ถึงความเกี่ยวเนื่องกับผู้อื่น รู้ เห็น ไม่หลง รู้ตัว มีสติ ย่อมรู้ ย่อมเห็นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” รวมความว่า ญาณที่ผู้อื่นพึงแนะนำไม่มีแก่พราหมณ์

คำว่า **ในธรรมทั้งหลาย** ในคำว่า **ความตกลงใจแล้วยึดมั่นในธรรมทั้งหลาย** ก็ไม่มี ได้แก่ ทิฏฐิ ๖๒

คำว่า **ตกลงใจ** ได้แก่ ตกลงใจ คือ วินิจฉัย ตัดสิน ชี้ขาด เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้ง

คำว่า **ยึดมั่น** ได้แก่ จับมั่น ยึดมั่น ถือมั่น รวบถือ รวมถือ รวบรวมถือ คือ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความติดใจ ความน้อมใจเชื่อว่า “สิ่งนี้ จริง แท้จริง แท้ เป็นจริง แนนอน ไม่วิปริต” ไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ได้แก่ ความตกลงใจแล้วยึดมั่น พราหมณ์นั้น ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ความตกลงใจแล้วยึดมั่นในธรรมทั้งหลายก็ไม่มี

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงล่วงเลยการวิวาททั้งหลายได้แล้ว** อธิบายว่า เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณานั้น เพราะเหตุานั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนั้น พราหมณ์จึงล่วงเลย คือ ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นการทะเลาะเพราะทิฏฐิ การบาดหมางเพราะทิฏฐิ การแก่งแย่งเพราะทิฏฐิ การวิวาทเพราะทิฏฐิ การมุงร้ายเพราะทิฏฐิ รวมความว่า เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงล่วงเลยการวิวาททั้งหลายได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **แท้จริง พราหมณ์ย่อมไม่เห็นธรรมอื่นโดยความเป็นของประเสริฐ** อธิบายว่า พราหมณ์ย่อมไม่เห็น คือ ไม่แลเห็น ไม่ตรวจดู ไม่เพ่งพินิจ ไม่พิจารณา เห็นศัสตรา ธรรมที่ศัสตรากล่าวสอน หมุกณะ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรคอื่น คือ อื่นจากสติปัญญา สัมมัปปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ อริยมรรค มีองค์ ๘ ว่า เป็นธรรมเลิศ ประเสริฐ คือ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด รวมความว่า **แท้จริง พราหมณ์ย่อมไม่เห็นธรรมอื่นโดยความเป็นของประเสริฐ** ด้วยเหตุนี้ **พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า**

ญาณที่ผู้อื่นพึงแนะนำไม่มีแก่พราหมณ์
ความตกลงใจแล้วยึดมั่นในธรรมทั้งหลายก็ไม่มี
เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงล่วงเลยการวิวาททั้งหลายได้แล้ว
แท้จริง พราหมณ์ย่อมไม่เห็นธรรมอื่นโดยความเป็นของประเสริฐ
[๑๔๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สมณพราหมณ์บางพวกเชื่อความหมดจด
เพราะทิฏฐิว่า เรารู้ เราเห็นความหมดจดนี้ว่ามีจริง
ถ้าสมณพราหมณ์ผู้หนึ่งได้เห็นแล้ว จะมีประโยชน์อะไร
ด้วยการเห็นนั้นแก่สมณพราหมณ์นั้นเล่า
พวกสมณพราหมณ์เล่นเลย(ทางแห่งความหมดจด)แล้ว
ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นอื่น

คำว่า **เรารู้** ในคำว่า **เรารู้ เราเห็นความหมดจดนี้ว่ามีจริง** ได้แก่ เรารู้ด้วย ปริจิตตญาณ(ญาณเป็นเครื่องรู้ใจผู้อื่น)บ้าง รู้ด้วยปุพเพนิวาสานุสสติญาณ(ญาณ เป็นเครื่องระลึกถึงขั้นที่ที่อยู่อาศัยในกาลก่อน)บ้าง

คำว่า **เราเห็น** ได้แก่ เราเห็นด้วยมังสัจักขบ้าง ด้วยทิพพจักขุบ้าง

คำว่า **ความหมดจดนี้ว่ามีจริง** ได้แก่ ความหมดจดนี้มีแท้จริงแท้ เป็นจริง แน่นอน ไม่วิปริต รวมความว่า เรารู้ เราเห็นความหมดจดนี้ว่ามีจริง

พระสูตรต้นตอปัญหา ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสูตรต้นตอปัญหา

คำว่า สมณพราหมณ์บางพวกเชื่อความหมดจดเพราะทิฏฐิ อธิบายว่า สมณพราหมณ์บางพวกเชื่อความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะทิฏฐิ คือ สมณพราหมณ์บางพวกเชื่อความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะทิฏฐิว่า “โลกเที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ”

สมณพราหมณ์บางพวก เชื่อความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะทิฏฐิว่า “โลกไม่เที่ยง... หลังจากตายแล้วตถาคตจะเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า สมณพราหมณ์บางพวกเชื่อความหมดจดเพราะทิฏฐิ

คำว่า ได้เห็นแล้ว ในคำว่า ถ้าสมณพราหมณ์ผู้หนึ่งได้เห็นแล้ว จะมีประโยชน์อะไรด้วยการเห็นนั้นแก่สมณพราหมณ์นั้นเล่า อธิบายว่า ได้เห็นแล้วด้วยประจัตตญาณบ้าง ได้เห็นแล้วด้วยบุพเพนิวาสานุสสติญาณบ้าง ได้เห็นแล้วด้วยมังสัจจขุบบัง ได้เห็นแล้วด้วยทิพพจักขุบบัง รวมความว่า ถ้าสมณพราหมณ์ผู้หนึ่งได้เห็นแล้ว

คำว่า จะมีประโยชน์อะไรด้วยการเห็นนั้นแก่สมณพราหมณ์นั้นเล่า อธิบายว่า สมณพราหมณ์นั้นทำอะไรได้เพราะการเห็นนั้น คือ ไม่มีการกำหนดรู้ทุกข์ ไม่มีการละสมุทัย ไม่มีการเจริญมรรค ไม่มีการทำให้แจ้งผล ไม่มีการละราคะได้ โดยตัดขาด ไม่มีการละโทสะได้โดยตัดขาด ไม่มีการละโมหะได้โดยตัดขาด ไม่มีการละกิเลสทั้งหลายได้โดยตัดขาด ไม่มีการตัดขาดสังสารวัฏเลย รวมความว่า ถ้าสมณพราหมณ์ผู้หนึ่งได้เห็นแล้ว จะมีประโยชน์อะไรด้วยการเห็นนั้นแก่สมณพราหมณ์นั้นเล่า

คำว่า พวกสมณพราหมณ์แล่นเลย(ทางแห่งความหมดจด)แล้ว ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นอื่น อธิบายว่า เดียรถีย์เหล่านั้นก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นทางแห่งความหมดจด ทางแห่งความสะอาด ทางแห่งความบริสุทธิ์ ทางแห่งความส่องแผ้ว ทางแห่งความส่องใส ย่อมกล่าว คือ พุด บอกร แสดง ชี้แจง ความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

นอกจากสติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ รวมความว่า พวกสมณพราหมณ์เล่นเลย(ทางแห่งความหมดจด)แล้ว ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นอื่น

อีกนัยหนึ่ง พระพุทธเจ้า พระพุทธสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้า ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นทางแห่งความไม่หมดจด ทางแห่งความไม่สะอาด ทางแห่งความไม่บริสุทธิ์ ทางแห่งความไม่ผ่องแผ้ว ทางแห่งความไม่ผ่องใสของเดิรถึยเหล่านั้นย่อมกล่าว คือ พุด บอ ก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป ด้วยสติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ รวมความว่า พวกสมณพราหมณ์เล่นเลย(ทางแห่งความหมดจด)แล้ว ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นอื่น ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สมณพราหมณ์บางพวกเชื่อความหมดจด

เพราะทิวฏฐิว่า เรา รู้ เราเห็นความหมดจดนี้ว่ามีจริง

ถ้าสมณพราหมณ์ผู้หนึ่งได้เห็นแล้ว จะมีประโยชน์อะไร

ด้วยการเห็นนั้นแก่สมณพราหมณ์นั้นเล่า

พวกสมณพราหมณ์เล่นเลย (ทางแห่งความหมดจด)แล้ว

ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นอื่น

[๑๔๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

นรชนเมื่อเห็นย่อมเห็นนามรูป

หรือครั้นเห็นแล้ว ก็รู้จักเฉพาะนามรูปเหล่านั้นเท่านั้น

นรชนเห็นนามรูปมากบ้างน้อยบ้างโดยแท้

ถึงอย่างนั้น ผู้ฉลาดทั้งหลายก็ไม่กล่าวความหมดจด

เพราะการเห็นนามรูปนั้น

คำว่า **นรชนเมื่อเห็น** ในคำว่า **นรชนเมื่อเห็นย่อมเห็นนามรูป** อธิบายว่า นรชนเมื่อเห็นด้วยประจิตตญาณบ้าง เมื่อเห็นด้วยบุพเพนิวาสานุสสติญาณบ้าง เมื่อเห็นด้วยมังสัจจขุบ้าง เมื่อเห็นด้วยทิพพจักขุบ้าง ก็เห็นนามรูปนั่นเอง โดยความเป็น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

ของเที่ยง โดยความเป็นสุข โดยความเป็นตัวตน มิได้เห็นความเกิด ความดับ คุณ โทษ หรือการสลัดออกแห่งธรรมเหล่านั้นเลย รวมความว่า นรชนเมื่อเห็นย่อมเห็น นามรูป

คำว่า **ครั้นเห็นแล้ว** ในคำว่า **หรือครั้นเห็นแล้ว ก็รู้จักเฉพาะนามรูป เหล่านั้นเท่านั้น** อธิบายว่า ครั้นเห็นแล้วด้วยประจิตตญาณบ้าง เห็นแล้วด้วย ปุพเพนิวาสานุสสติญาณบ้าง เห็นแล้วด้วยมังสัจกขุบ้าง เห็นแล้วด้วยทิพพจักขุบ้าง ครั้นเห็นเพียงนามรูปนั่นเองแล้ว ก็รู้จักโดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุข โดยความเป็นตัวตน มิได้รู้จักความเกิด ความดับ คุณ โทษ หรือการสลัดออกแห่ง ธรรมเหล่านั้นเลย รวมความว่า **หรือครั้นเห็นแล้ว ก็รู้จักเฉพาะนามรูปเหล่านั้น เท่านั้น**

คำว่า **นรชนเห็นนามรูปมากบ้างน้อยบ้างโดยแท้** ได้แก่ เห็นนามรูปมาก บ้างน้อยบ้าง โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุข โดยความเป็นตัวตนโดยแท้ รวมความว่า **นรชนเห็นนามรูปมากบ้างน้อยบ้างโดยแท้**

คำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลาย** ในคำว่า **ถึงอย่างนั้น ผู้ฉลาดทั้งหลายก็ไม่กล่าว ความหมดจดเพราะการเห็นนามรูปนั้น** อธิบายว่า ผู้ฉลาดในชั้นนี้ ผู้ฉลาดในธาตุ ผู้ฉลาดในอายตนะ ผู้ฉลาดในปฏิจลสมุปบาท ผู้ฉลาดในสติปัญญา ผู้ฉลาดในสัมมัตตญาณ ผู้ฉลาดในอิทธิบาท ผู้ฉลาดในอินทริย์ ผู้ฉลาดในพละ ผู้ฉลาดในโพชฌงค์ ผู้ฉลาดในมรรค ผู้ฉลาดในผล ผู้ฉลาดในนิพพาน ผู้ฉลาดเหล่านั้น ไม่กล่าว ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะการเห็นนามรูป ด้วยประจิตตญาณบ้าง ด้วย ปุพเพนิวาสานุสสติญาณบ้าง ด้วยมังสัจกขุบ้าง ด้วยทิพพจักขุบ้าง รวมความว่า **ถึงอย่างนั้น ผู้ฉลาดทั้งหลายก็ไม่กล่าวความหมดจดเพราะการเห็นนามรูปนั้น ด้วยเหตุนี้** พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

นรชนเมื่อเห็นย่อมเห็นนามรูป

หรือครั้นเห็นแล้ว ก็รู้จักเฉพาะนามรูปเหล่านั้นเท่านั้น

นรชนเห็นนามรูปมากบ้างน้อยบ้างโดยแท้

ถึงอย่างนั้น ผู้ฉลาดทั้งหลายก็ไม่กล่าวความหมดจด

เพราะการเห็นนามรูปนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

[๑๔๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

นรชนผู้มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่น

ไม่ใช่คนที่ใครพึงแนะนำได้ง่าย เป็นผู้เชิดชูทิวฎีที่กำหนดไว้แล้ว

อาศัยศัสตราใด ก็กล่าวศัสตราั้นว่าดีงามในเพราะทิวฎีนั้น

นรชนนั้นผู้กล่าวความหมดจดได้เห็นว่าแท้จริงในทิวฎีนั้น

คำว่า **นรชนผู้มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่น ไม่ใช่คนที่ใครพึงแนะนำได้ง่าย** อธิบายว่า นรชนผู้มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่นว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่นว่า “โลกไม่เที่ยง ... หลังจากตาย แล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ”

คำว่า **ไม่ใช่คนที่ใครพึงแนะนำได้ง่าย** อธิบายว่า นรชนผู้มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่น เป็นคนที่พึงแนะนำได้ยาก ทำให้เข้าใจได้ยาก ทำให้เพ่งพินิจได้ยาก ทำให้พิจารณาได้ยาก ทำให้เลื่อมใสได้ยาก รวมความว่า นรชนผู้มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่น ไม่ใช่คนที่ใครพึงแนะนำได้ง่าย

คำว่า **เป็นผู้เชิดชูทิวฎีที่กำหนดไว้แล้ว** อธิบายว่า เป็นผู้เชิดชู คือ เทียวยกย่องทิวฎีที่กำหนดแล้ว กำหนดไว้แล้ว คือ ปรงแต่งไว้แล้ว ตั้งไว้ดีแล้ว มีทิวฎีเป็นธงชัย มีทิวฎีเป็นยอดธง มีทิวฎีเป็นใหญ่ ถูกทิวฎีครอบงำเทียวไป รวมความว่า เป็นผู้เชิดชูทิวฎีที่กำหนดไว้แล้ว

คำว่า **อาศัยศัสตราใด ในคำว่า อาศัยศัสตราใด ก็กล่าวศัสตราั้นว่าดีงามในเพราะทิวฎีนั้น** อธิบายว่า อาศัย คือ อิงอาศัย ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อ ศัสตรา ธรรมที่ศัสตรากล่าวสอน หมู่คณะ ทิวฎี ปฏิบัติ มรรคใด รวมความว่า อาศัยศัสตราใด

คำว่า **ในเพราะทิวฎีนั้น ได้แก่ ในเพราะทิวฎีของตน คือ ความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน**

คำว่า **ก็กล่าวศัสตราั้นว่าดีงาม** ได้แก่ กล่าวศัสตราั้นว่าดีงาม คือ กล่าวว่ามีดี กล่าวว่าเป็นบัณฑิต กล่าวว่าเป็นนักปราชญ์ กล่าวว่ามีญาณ กล่าวว่ามีเหตุผล กล่าวว่ามีคุณลักษณะ กล่าวว่ามีเหมาะแก่เหตุ กล่าวว่ามีสมฐานะ ตามลัทธิของตน รวมความว่า อาศัยศัสตราใด ก็กล่าวศัสตราั้นว่าดีงามในเพราะทิวฎีนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **ผู้กล่าวความหมดจด** ในคำว่า **นรชนนั้นผู้กล่าวความหมดจดได้เห็น** ว่า**แท้จริงในทิวณินั้น** อธิบายว่า กล่าวความหมดจด คือ กล่าวความสะอาด กล่าวความบริสุทธิ์ กล่าวความผ่องแผ้ว กล่าวความผ่องใส อีกนัยหนึ่ง เป็นผู้มีความเห็นหมดจด คือ เป็นผู้มีความเห็นสะอาด เป็นผู้มีความเห็นบริสุทธิ์ เป็นผู้มีความเห็นผ่องแผ้ว เป็นผู้มีความเห็นผ่องใส รวมความว่า ผู้กล่าวความหมดจด

คำว่า **ในทิวณินั้น** ได้แก่ ในทิวณิของตน คือ ความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน

คำว่า **นรชนนั้น... ได้เห็นว่าแท้จริง** อธิบายว่า ได้เห็น คือ ได้แลเห็น มองเห็น แทงตลอดแล้วว่า แท้จริง คือแท้ เป็นจริง แน่นอน ไม่วิปริต รวมความว่า นรชนนั้นผู้กล่าวความหมดจดได้เห็นว่าเป็นแท้จริงในทิวณินั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

นรชนผู้มีปกติกล่าวด้วยความเชื่อมั่น

ไม่ใช่คนที่ใครพึงแนะนำได้ง่าย เป็นผู้เชิดชูทิวณิที่กำหนดไว้แล้ว
อาศัยศาสดาใด ก็กล่าวศาสดานั้นว่าดีงามในเพราะทิวณินั้น
นรชนนั้นผู้กล่าวความหมดจดได้เห็นว่าเป็นแท้จริงในทิวณินั้น

[๑๔๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

พราหมณ์พิจารณาแล้วยอมไม่เข้าถึงความกำหนด

ไม่แล่นไปด้วยทิวณิ ทั้งไม่ผูกพันด้วยตัณหาหรือทิวณิเพราะญาณ
พราหมณ์นั้นครั้งรู้แล้วก็วางเฉยทิวณิสมมติที่เกิดจากปุถุชน
แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น

คำว่า **ไม่** ในคำว่า **พราหมณ์ทราบแล้วยอมไม่เข้าถึงความกำหนด** เป็นคำปฏิเสธ

คำว่า **พราหมณ์** อธิบายว่า ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะลอยธรรม ๗ ประการ ได้แล้ว... ไม่มีตัณหาและทิวณิอาศัย เป็นผู้มั่นคง บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **ความกำหนด** ได้แก่ ความกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) ความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ... นี้ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา... นี้ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ

ญาณ ตรัสเรียกว่า เครื่องพิจารณา คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด... ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิวฏฐิ^๑

คำว่า **พราหมณ์พิจารณาแล้วย่อมไม่เข้าถึงความกำหนด** อธิบายว่า พราหมณ์พิจารณาแล้ว คือ รู้แล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง”

พราหมณ์พิจารณาแล้ว คือ รู้แล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์... สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” ย่อมไม่ถึง ไม่เข้าถึง คือ ไม่สนใจ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา หรือความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ รวมความว่า พราหมณ์พิจารณาแล้วย่อมไม่เข้าถึงความกำหนด

คำว่า **ไม่แล่นไปด้วยทิวฏฐิ** ทั้งไม่ผูกพันด้วยตัณหาหรือทิวฏฐิเพราะญาณ อธิบายว่า ทิวฏฐิ ๖๒ พราหมณ์นั้นละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว พราหมณ์นั้น ไม่ไป ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไปด้วยทิวฏฐิ ทั้งไม่กลับไป ไม่หวนกลับไปหาทิวฏฐินั้น โดยความเป็นสาระ รวมความว่า ไม่แล่นไปด้วยทิวฏฐิ

คำว่า **ทั้งไม่ผูกพันด้วยตัณหาหรือทิวฏฐิเพราะญาณ** อธิบายว่า ไม่ก่อ คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นซึ่งความผูกพันด้วยอำนาจตัณหา หรือ ความผูกพันด้วยอำนาจทิวฏฐิ เพราะญาณในสมาบัติ ๘ ญาณในอภิญญา ๕ หรือมิจฉาญาณ รวมความว่า ไม่แล่นไปด้วยทิวฏฐิ ทั้งไม่ผูกพันด้วยตัณหาหรือทิวฏฐิ เพราะญาณ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๑/๙๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **ครันรู้แล้ว** ในคำว่า **พราหมณ์นั้นครันรู้แล้ว... ทิฏฐิสมมติที่เกิดจาก
ปฤชชน** อธิบายว่า ครันรู้แล้ว คือ ครันทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว
ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ครันรู้แล้ว คือ
ครันทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า
“สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์... สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด
ล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” รวมความว่า พราหมณ์นั้นครันรู้แล้ว

ทิฏฐิ ๖๒ ตรัสเรียกว่า **ทิฏฐิสมมติ**

คำว่า **ที่เกิดจากปฤชชน** อธิบายว่า ทิฏฐิสมมติเหล่านั้น เกิดจากปฤชชน
จึงชื่อว่า ที่เกิดจากปฤชชน หรือทิฏฐิสมมติเหล่านั้น เกิดจากชนต่าง ๆ มากมาย
จึงชื่อว่า ที่เกิดจากปฤชชน รวมความว่า พราหมณ์นั้นครันรู้แล้ว... ทิฏฐิสมมติที่เกิด
จากปฤชชน

คำว่า **ก็วางเฉย... แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น** อธิบายว่า
สมณพราหมณ์เหล่าอื่น ถือ ยึดมั่น ถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิฏฐิ
ส่วนพระอรหันต์วางเฉย ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น รวมความว่า ก็วางเฉย...
แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พราหมณ์พิจารณาแล้วย่อมไม่เข้าถึงความกำหนด

ไม่แล่นไปด้วยทิฏฐิ ทั้งไม่ผูกพันด้วยตัณหาหรือทิฏฐิเพราะญาณ

พราหมณ์นั้นครันรู้แล้วก็วางเฉยทิฏฐิสมมติที่เกิดจากปฤชชน

แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น

[๑๔๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

มุนิสลัดกิเลสเครื่องร้อยรัดในโลกนี้แล้ว

เมื่อคนเกิดวิวาทกันแล้ว ก็ไม่เข้าไปเป็นฝักเป็นฝ่าย

เมื่อคนทั้งหลายไม่สงบ มุนินั้นเป็นผู้สงบ วางเฉย ไม่ถือมั่น

แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๓. มหาวิญญูหุตตนิทเทส

คำว่า **กิเลสเครื่องร้อยรัด** ในคำว่า **มุนีสลัดกิเลสเครื่องร้อยรัดในโลกนี้แล้ว** ได้แก่ กิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่าง คือ

๑. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออกิขฌา
๒. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือพยาบาท
๓. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือสีลัพพตปรามาส
๔. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือความถือมั่นว่านั่นเท่านั้นจริง

ความกำหนดในทิฏฐิของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออกิขฌา
ความอาฆาต ความไม่พอใจในวาทะของผู้อื่น ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือ
พยาบาท

ความยึดมั่นศีล วัตร หรือศีลวัตรของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือ
สีลัพพตปรามาส

ทิฏฐิของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออิหังสังจาภินิเวส

คำว่า **สลัด** ได้แก่ สละ หรือสลัดกิเลสเครื่องร้อยรัด อีกนัยหนึ่ง มุนีแก่ หรือ
สลัดกิเลสเครื่องร้อยรัด คือ กิเลสเครื่องผูกพัน ที่ร้อยรัด รัดรั้ง ข้อง ติด เกี่ยว เกี่ยวพัน
เกาะติด ติดแน่นแล้ว อธิบายว่า มุนีสละ หรือ สลัดกิเลสเครื่องร้อยรัด เหมือนคน
ทำการปลด ปลอ่ยวอ รถ เกวียน หรือรถมีเครื่องประดับ คือ ให้เคลื่อนที่ไปได้ ฉะนั้น
อีกนัยหนึ่ง มุนีแก่ หรือสลัดกิเลสเครื่องร้อยรัด คือ กิเลสเครื่องผูกพัน
ที่ร้อยรัด รัดรั้ง ข้อง ติด เกี่ยว เกี่ยวพัน เกาะติด ติดแน่นแล้ว

คำว่า **มุนี** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด...
ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและตัดหนาดุจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๑

คำว่า **ในโลกนี้** ได้แก่ ในทิฏฐินี้... มนุษย์โลกนี้ รวมความว่า มุนีสลัดกิเลส
เครื่องร้อยรัดในโลกนี้แล้ว

คำว่า **เมื่อคนเกิดวิวาทกันแล้ว ก็ไม่เข้าไปเป็นฝักเป็นฝ่าย** อธิบายว่า
เมื่อคนเกิดวิวาทกันแล้ว คือ เกิดขึ้นแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดขึ้นแล้ว ปรากฏแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๗๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๓. มหาวิญญูหุตตนิทเทส

ได้แก่ เมื่อคนทั้งหลาย ถึงฉันทาคติ ถึงโทสาคติ ถึงโมหาคติ ถึงภยาคติ มุนินั้น ย่อมไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ คือ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจราคะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจโทสะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจโมหะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจมานะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจทิฐฐิ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจอุทธัจจะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจวิจิกิจฉา ไม่ดำเนินไปตามอำนาจอนุสัย ได้แก่ ไม่ไป คือ ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไป ด้วยธรรมที่ก่อความเป็นฝักเป็นฝ่าย รวมความว่า เมื่อคนเกิดวิวาทกันแล้วก็ไม่เข้าไปเป็นฝักเป็นฝ่าย

คำว่า เป็นผู้สงบ ในคำว่า เมื่อคนทั้งหลายไม่สงบ มุนินั้น เป็นผู้สงบ วางเฉย อธิบายว่า ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบราคะ ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโทสะ ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโมหะ... ชื่อว่าเป็นผู้สงบ คือ เข้าไปสงบ สงบเย็น ดับ ระวังได้แล้ว เพราะสงบ ระวัง สงบเย็น เผา ดับ ปราศจาก สงบระวัง อกุศลาสังขารทุกประเภทได้แล้ว รวมความว่า เป็นผู้สงบ

คำว่า เมื่อคนทั้งหลายไม่สงบ อธิบายว่า เมื่อคนทั้งหลาย ไม่สงบ คือ ไม่เข้าไปสงบ ไม่สงบเย็น ไม่ดับ ไม่ระวัง รวมความว่า เมื่อคนทั้งหลายไม่สงบ มุนินั้น เป็นผู้สงบ

คำว่า มุนินั้น... วางเฉย อธิบายว่า มุนีผู้เป็นพระอรหันต์ประกอบด้วยอุเบกขามิองค์^๑ ๖ เห็นรูปทางตาแล้ว ก็ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ฟังเสียงทางหู... เป็นผู้อบรมแล้ว เป็นผู้สงบ รอคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น รวมความว่า เมื่อคนทั้งหลายไม่สงบ มุนินั้น เป็นผู้สงบ... วางเฉย

เชิงอรรถ :

^๑ อุเบกขามิองค์ ๖ คือภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ในพระธรรมวินัยนี้

(๑) เห็นรูปทางตาแล้ว (๒) ฟังเสียงทางหูแล้ว (๓) ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว (๔) ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว (๕) ถูกต้องสัมผัสทางกายแล้ว (๖) รับรู้ธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ก็ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่

อุเบกขาองค์มี ๑๐ คือ

(๑) ฉพังกุเปกขา อุเบกขาประกอบด้วยองค์ ๖ (๒) พุทธวิหารุเปกขา อุเบกขาในพุทธวิหาร (๓) โภขณกุเปกขา อุเบกขาในโภชนา (๔) วิริยุเปกขา อุเบกขา คือ วิริยะ (๕) สงขารุเปกขา อุเบกขาในสังขาร (๖) เวทนุเปกขา อุเบกขาในเวทนา (๗) วิปัสสนุเปกขา อุเบกขาในวิปัสสนา (๘) ตตรมชมตตุเปกขา อุเบกขาในเจตสิก หรือ อุเบกขาที่ยังธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมกันให้เป็นไปเสมอกัน (๙) ฌานุเปกขา อุเบกขาในฌาน (๑๐) ปาริสททุเปกขา อุเบกขาปาริสทธิ์จากข้าศึก (วิสุทฺธิ. ๑/๘๔-๘๙/๑๗๓-๑๗๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่ถือมั่น แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น** อธิบายว่า สมณพราหมณ์เหล่าอื่น ถือ ยึดมั่น ถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิฏฐิ มุนีผู้เป็นพระอรหันต์วางเฉย ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น รวมความว่า ไม่ถือมั่น แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุนีสลัดกิเลสเครื่องร้อยรัดในโลกนี้แล้ว

เมื่อคนเกิดวิวาทกันแล้ว ก็ไม่เข้าไปเป็นฝักเป็นฝ่าย

เมื่อคนทั้งหลายไม่สงบ มุนีนั้นเป็นผู้สงบ วางเฉย ไม่ถือมั่น

แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น

[๑๔๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

มุนีละอาสวะเก่า ไม่ก่ออาสวะใหม่

ไม่ดำเนินไปตามความพอใจ

ทั้งไม่มีปกติก้าวด้วยความเชื่อมั่น

มุนีนั้นเป็นนักปราชญ์ พ้นขาดแล้วจากทิฏฐิทั้งหลาย

ติเตียนตนเองไม่ได้ ไม่ติดอยู่ในโลก

คำว่า **มุนีละอาสวะเก่า ไม่ก่ออาสวะใหม่** อธิบายว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นอดีต ตรัสเรียกว่า อาสวะเก่า กิเลสเหล่าใด พึงเกิดขึ้นเพราะปรารถนสังขารที่เป็นอดีต มุนีละ คือ สละ สลัด ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสเหล่านั้นแล้ว รวมความว่า ละอาสวะเก่า

คำว่า **ไม่ก่ออาสวะใหม่** อธิบายว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นปัจจุบัน ตรัสเรียกว่า อาสวะใหม่ มุนีไม่ก่อความพอใจ ไม่ก่อความรัก ไม่ก่อความกำหนัด เพราะปรารถนสังขารที่เป็นปัจจุบัน คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้น รวมความว่า มุนีละอาสวะเก่า ไม่ก่ออาสวะใหม่

คำว่า **ไม่ดำเนินไปตามความพอใจ** ในคำว่า **ไม่ดำเนินไปตามความพอใจ ทั้งไม่มีปกติก้าวด้วยความเชื่อมั่น** อธิบายว่า ไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ คือ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจราคะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจโทสะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจโมหะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจมานะ ไม่ดำเนินไปตาม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

อำนาจทิฐฐิ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจอุทฺธจจะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจวิจิกจจา ไม่ดำเนินไปตามอำนาจอนุสัย ได้แก่ ไม่ไป คือ ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไป ด้วยธรรมที่ก่อความเป็นฝักเป็นฝ่าย รวมความว่า ไม่ดำเนินไปตามความพอใจ

คำว่า **ทั้งไม่มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่น** อธิบายว่า ไม่มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่นว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” ไม่มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่นว่า “โลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ... หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีไซ้ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไซ้ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” รวมความว่า ไม่ดำเนินไปตามความพอใจ ทั้งไม่มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่น

คำว่า **มุนีนั่นเป็นนักปราชญ์ พ้นขาดแล้วจากทิฐฐิทั้งหลาย** อธิบายว่า ทิฐฐิ ๖๒ มุนีนั่นละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว มุนีนั่นพ้นขาดแล้ว คือ ไม่เกี่ยวข้องกับทิฐฐิทั้งหลาย มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่

คำว่า **เป็นนักปราชญ์** ได้แก่ เป็นนักปราชญ์ คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส รวมความว่า มุนีนั่นเป็นนักปราชญ์ พ้นขาดแล้วจากทิฐฐิทั้งหลาย

ว่าด้วยเหตุที่ติเตียนมี ๒ อย่าง

คำว่า **ติเตียนตนเองไม่ได้ ไม่ติดอยู่ในโลก** อธิบายว่า

คำว่า **ความติด** ได้แก่ ความติด ๒ อย่าง คือ (๑) ความติดด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความติดด้วยอำนาจทิฐฐิ... นี้ชื่อว่าความติดด้วยอำนาจตัณหา... นี้ชื่อว่าความติดด้วยอำนาจทิฐฐิ

มุนีนั่นละความติดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งความติดด้วยอำนาจทิฐฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความติดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทั้งความติดด้วยอำนาจทิฐฐิได้แล้ว เป็นผู้ไม่ถูกตัณหาและทิฐฐิเข้าไปติด จึงไม่ติด ไม่ติดพัน ไม่เข้าไปติด ใน

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูหุตตนิทเทส

อบายโลก ... มนุษย์โลก ... เทวโลก ... ชั้นธโลก ... ชาติโลก ... อายตนโลก คือ
เป็นผู้ไม่ติดแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่เข้าไปติดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว
ไม่เกี่ยวข้องแล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ไม่ติดอยู่ในโลก

คำว่า **ติเตียนตนเองไม่ได้** อธิบายว่า มุณีย์ยอมติเตียนตนเพราะเหตุ ๒ อย่าง
คือ (๑) เพราะทำ (๒) เพราะไม่ทำ

มุณีย์ยอมติเตียนตนเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างไร

คือ มุณีย์ยอมติเตียนตนว่า "เราทำกายทุจริต ไม่ทำกายสุจริต... เราทำวาจีทุจริต...
เราทำมโนทุจริต... เราทำปาณาติบาต... เราทำมิฉฉาภิภูฏี ไม่ทำสัมมาภิภูฏี" มุณีย์ชื่อว่า
ยอมติเตียนตนเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง มุณีย์ยอมติเตียนตนว่า "เราไม่รักษาศีลให้บริบูรณ์ ไม่สำรวมในอินทริย
ทั้ง ๖ ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ไม่ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เสมอ
ไม่หมั่นประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ไม่เจริญสติปัญญา ๔ ไม่เจริญสัมมัปปธาน ๔
ไม่เจริญอิทธิบาท ๔ ไม่เจริญอินทริย ๕ ไม่เจริญพละ ๕ ไม่เจริญโพชฌงค์ ๗ ไม่
เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่กำหนดรู้ทุกข์ ไม่ละทุกขสมุทัย ไม่เจริญมรรค ไม่ทำให้
แจ้งนิโรธ" มุณีย์ชื่อว่ายอมติเตียนตนเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างนี้

มุณีย์ไม่ทำ คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นซึ่งกรรมที่
ติเตียนตน จึงชื่อว่าติเตียนตนเองไม่ได้ ด้วยอาการอย่างนี้ รวมความว่า ติเตียนตน
เองไม่ได้ ไม่ติดอยู่ในโลก ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุณิละอาสวะเก่า ไม่ก่ออาสวะใหม่

ไม่ดำเนินไปตามความพอใจ

ทั้งไม่มีปกติกกล่าวด้วยความเชื่อมั่น

มุณินั้นเป็นนักปราชญ์ พ้นขาดแล้วจากกิฐฐีทั้งหลาย

ติเตียนตนเองไม่ได้ ไม่ติดอยู่ในโลก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

[๑๔๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้ว่า)

มุนีนัน เป็นผู้กำจัดเสนาในธรรมทั้งปวง

คือรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง

มุนีนันเป็นผู้ปลงภาระลงแล้ว พ้นขาดแล้ว

ไม่มีความกำหนด ไม่เข้าไปยินดี ไม่มีความปรารถนา

คำว่า มุนีนัน เป็นผู้กำจัดเสนาในธรรมทั้งปวง คือ รูปที่เห็น เสียงที่
ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง อธิบายว่า เสนามาร ตรัสเรียกว่า
เสนา ภายทจจริต ชื่อว่าเสนามาร วจิทจจริต ชื่อว่าเสนามาร มโนทจจริต ชื่อว่า
เสนามาร ราคะ... โทสะ... โมหะ... โภคะ... อุปนาหะ... มัคคะ... ปฬาสะ... อิสสา...
มัจจริยะ... มายา... สาถยยะ... ถัมภะ... สारัมภะ... มานะ... อติมานะ... มทะ...
ปมาทะ... กิเลสทุกชนิด... ทจจริตทุกทาง... ความกระวนกระวายทุกอย่าง... ความ
เร้าร้อนทุกสถาน... ความเดือดร้อนทุกประการ... อกุศลลาภสังขารทุกประเภท ชื่อว่า
เสนามาร สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

กิเลสกาเราเรียกว่าเสนากองที่ ๑ ของท่าน

ความไม่ยินดีเราเรียกว่าเสนากองที่ ๒ ของท่าน

ความหิวกระหายเราเรียกว่าเสนากองที่ ๓ ของท่าน

ตัณหาเราเรียกว่าเสนากองที่ ๔ ของท่าน

ถีนมิททะเราเรียกว่าเสนากองที่ ๕ ของท่าน

ความกลัวเราเรียกว่าเสนากองที่ ๖ ของท่าน

วิจิกิจฉาเราเรียกว่าเสนากองที่ ๗ ของท่าน

มัคคะและถัมภะเราเรียกว่าเสนากองที่ ๘ ของท่าน

ลาภ ความสรรเสริญ สักการะและยศที่ได้มาผิด ๆ

เราเรียกว่าเสนากองที่ ๙ ของท่าน

การยกตนและข่มผู้อื่นเราเรียกว่าเสนากองที่ ๑๐ ของท่าน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรมค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

มารเอ๋ย เสนาของท่านนี้ มีปกติประหารผู้มีธรรมดำ
คนขลาดเอาชนะเสนานั้นไม่ได้
แต่คนกล้า ครั้นชนะได้แล้วยอมได้ความสุข^๑

เมื่อใด เสนามารทั้งหมด และกิเลสที่สร้างเสนาฝ่ายตรงข้ามทั้งปวง ถูกมุนี
พิชิตและทำให้ปราชัย ถูกทำลาย กำจัด ทำให้ไม่สู้หน้าแล้วด้วยอริยมรรค ๔
เมื่อนั้น มุนีนัันตรัสเรียกว่า เป็นผู้กำจัดเสนา คือ เป็นผู้กำจัดเสนาในรูปที่เห็น
กำจัดเสนาในเสียงที่ได้ยิน กำจัดเสนาในอารมณ์ที่รับรู้ และกำจัดเสนาในธรรมารมณ์
ที่รู้แจ้งแล้ว รวมความว่า มุนีนััน เป็นผู้กำจัดเสนาในธรรมทั้งปวง คือ รูปที่เห็น
เสียงที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง

ว่าด้วยภาวะ ๓ อย่าง

คำว่า มุนีนััน เป็นผู้ปลงภาระลงแล้ว พ้นขาดแล้ว อธิบายว่า
คำว่า ภาวะ ได้แก่ ภาวะ ๓ อย่าง คือ (๑) ชั้นธภาวะ (๒) กิเลสภาวะ
(๓) อภิสังขารภาวะ

ชั้นธภาวะ เป็นอย่างไร

คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในปฏิสนธิ นี้ชื่อว่าชั้นธภาวะ

กิเลสภาวะ เป็นอย่างไร

คือ ราคะ โทสะ โมหะ... อกุศลาสังขารทุกประเภท นี้ชื่อว่ากิเลสภาวะ

อภิสังขารภาวะ เป็นอย่างไร

คือ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อาเนญขาภิสังขาร นี้ชื่อว่าอภิสังขารภาวะ

เมื่อใดชั้นธภาวะ กิเลสภาวะ และอภิสังขารภาวะ มุนีละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดราก

ถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี

เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เมื่อนั้น มุนีนัันตรัสเรียกว่า เป็นผู้ปลงภาระลงแล้ว คือ ผู้มีภาระ

ตกไปแล้ว มีภาระอันปลดแล้ว มีภาระอันปล่อยแล้ว มีภาระอันวางแล้ว มีภาระ

อันระงับแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ ข.สุ. ๒๕/๔๓๙-๔๔๒/๔๑๖

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูหสูตรนิตเทส

ว่าด้วยโมเนยธรรม ๓ ประการ

คำว่า มุณี อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไป กำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้ อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ ปัญญาจุดแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลาย กิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาจุดปลุก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาจุดศีลตรา ปัญญาจุดปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาจุดดวงประทีป ปัญญาจุดดวงแก้ว ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ผู้ที่ประกอบด้วยญาณนั้น ชื่อว่ามุณี คือ ผู้บรรลุ โมนญาณแล้ว โมนยธรรม ๓ ประการ คือ (๑) โมนยธรรมทางกาย (๒) โมนยธรรมทางวาจา (๓) โมนยธรรมทางใจ

โมนยธรรมทางกาย เป็นอย่างไร

คือ การละกายทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมนยธรรมทางกาย กายสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมนยธรรมทางกาย ญาณมีกายเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมนยธรรมทางกาย กายปริญา(การกำหนดรู้กาย) ชื่อว่าโมนยธรรมทางกาย มรรคที่สหาคดด้วย ปริญา ชื่อว่าโมนยธรรมทางกาย การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ ในกาย ชื่อว่าโมนยธรรมทางกาย ความดับแห่งกายสังขาร การบรรลุจุดตถฌาน ชื่อว่าโมนยธรรมทางกาย นี้ชื่อว่าโมนยธรรมทางกาย

โมนยธรรมทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ การละวจีทุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมนยธรรมทางวาจา วจีสุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมนยธรรมทางวาจา ญาณมีวาจาเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมนยธรรมทางวาจา วาจาปริญา(การกำหนดรู้วาจา) ชื่อว่าโมนยธรรมทางวาจา มรรคที่สหาคดด้วย ปริญา ชื่อว่าโมนยธรรมทางวาจา การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ ในวาจา ชื่อว่าโมนยธรรมทางวาจา ความดับแห่งวจีสังขาร การบรรลุทุกขนิมิต ชื่อว่าโมนยธรรมทางวาจา นี้ชื่อว่าโมนยธรรมทางวาจา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูหุตตนิทเทส

โมเนยยธรรมทางใจ เป็นอย่างไร

คือ การละมโนทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ มโนสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ ญาณมีใจเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ จิตต-
ปริยญา(การกำหนดรู้จิต) ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ มรรคที่สหระคด้วยปริยญา
ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในจิต ชื่อว่า
โมเนยยธรรมทางใจ ความดับแห่งจิตตสังขาร การบรรลุสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ
ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ นี้ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

บัณฑิตทั้งหลาย เรียกบุคคลผู้เป็นมุนีทางกาย

เป็นมุนีทางวาจา เป็นมุนีทางใจ ผู้ไม่มีอาสวะ

ว่าเป็นมุนีผู้สมบูรณ์ด้วยโมเนยยธรรม ละกิเลสทั้งปวงได้

บัณฑิตทั้งหลาย เรียกบุคคลผู้เป็นมุนีทางกาย

เป็นมุนีทางวาจา เป็นมุนีทางใจ ผู้ไม่มีอาสวะ

ว่าเป็นมุนีผู้สมบูรณ์ด้วยโมเนยยธรรม ล้างบาปได้แล้ว^๑

มุนีผู้ประกอบด้วยโมเนยยธรรม ๓ ประการเหล่านี้ มี ๖ จำพวก คือ

๑. อคารมุนี

๒. อนาคารมุนี

๓. เสขมุนี

๔. อเสขมุนี

๕. ปัจเจกมุนี

๖. มุนิมุนี

อคารมุนี เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้ครองเรือน เห็นทาง(นิพพาน)แล้ว รู้แจ้งหลักคำสอนแล้ว เหล่านี้
ชื่อว่าอคารมุนี

อนาคารมุนี เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้เป็นบรรพชิต เห็นทาง(นิพพาน)แล้ว รู้แจ้งหลักคำสอนแล้ว เหล่านี้
ชื่อว่าอนาคารมุนี

เชิงอรรถ :

^๑ ข.อิติ. ๒๕/๖๗/๒๘๒, ข.จ. ๓๐/๒๑/๗๗

พระสูตรต้นตอปัญหา ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อรรถกถารวด]

๑๓. มหาวิญญูหสูตรนิตเทส

พระเสขะ ๗ จำพวก ชื่อว่าเสขมณี
 พระอรหันต์ทั้งหลาย ชื่อว่าอเสขมณี
 พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าปัจเจกมณี
 พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่ามุนิมณี
 (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

บุคคลโง่เขลาไม่รู้อะไร เพียงแต่นั่งนิ่ง ๆ หาชื่อว่าเป็นมุนีไม่
 ส่วนบุคคลผู้ฉลาด เลือกขังเอาแต่สิ่งที่ดี ละทิ้งสิ่งที่ชั่ว
 เหมือนบุคคลขังสิ่งของ จึงจะชื่อว่า เป็นมุนีแท้
 ผู้ที่รู้โลกทั้ง ๒ ก็เรียกว่า เป็นมุนี^๑(เช่นกัน)
 ผู้รู้ธรรมทั้งของอัสตบุรุษและสัตบุรุษ
 ทั้งภายในและภายนอก ในโลกทั้งปวง
 เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง
 และตัดขาดจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๒

คำว่า **พ้นขาดแล้ว** อธิบายว่า จิตของมุนีหลุด พ้น หลุดพ้นดีแล้วจากราคะ...
 จิตของมุนีหลุด พ้น หลุดพ้นดีแล้วจากโทสะ... จากโมหะ... จากอกุศลลาภสังขาร
 ทุกประเภท รวมความว่า มุนีนั่นเป็นผู้ปลงภาระลงแล้ว พ้นขาดแล้ว

คำว่า **ความกำหนด** ในคำว่า **ไม่มีความกำหนด ไม่เข้าไปยึด ไม่มีความ
 ปรารถนา** ได้แก่ ความกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) ความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา
 (๒) ความกำหนดด้วยอำนาจทิฐิ... นี้ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา... นี้ชื่อ
 ว่าความกำหนดด้วยอำนาจทิฐิ^๓

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ธ. ๒๕/๒๖๘-๒๖๙/๖๓

^๒ ข.สุ. ๒๕/๕๓๓/๔๓๘

^๓ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙, ข.จ. ๓๐/๒๑/๗๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

มุนีนั้นละความกำหนดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งความกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว มุนีจึงไม่กำหนด คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา หรือความกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ รวมความว่า ไม่มีความกำหนด

คำว่า **ไม่เข้าไปยินดี** อธิบายว่า พาลปุถุชนทุกจำพวกย่อมกำหนดพระเสขะ ๗ จำพวก รวมทั้งกัลยาณปุถุชนย่อมยินดี ยินดียิ่ง ยินดีเฉพาะเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง พระอรหันต์เป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง ฟังมีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ไม่มีความกำหนด ไม่เข้าไปยินดี

คำว่า **ไม่มีความปรารถนา** อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความปรารถนา คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก... อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ^๑

ตัณหาที่เรียกว่าความปรารถนານี้ มุนีใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว มุนีนั้นตรัสเรียกว่า ไม่มีความปรารถนา

อธิบายคำว่า ภควา

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพอีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายราคะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโทสะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโมหะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายมานะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายทิฏฐิได้แล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๐-๑๑

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๔๐๒ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายเสี้ยนหนามได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายกิเลสได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงจำแนก แยกแยะ แจกแจงธรรมรัตนะ

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำที่สุดแห่งภพได้

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมพระวรกายแล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้ว

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอยเสนาสนะที่เป็นป่าละเมาะและป่าทึบ อันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็น สถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลานปัจฉัจฉัยเภสัชบริขาร จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งอรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งฉาน ๔ อัปปมัญญา^๑ ๔ อรูปสมาบัติ^๒ ๔ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิโมกข์^๓ ๘ อภิกายตนะ ๘ อนุปปพวิหารสมาบัติ^๔ ๙ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

เชิงอรรถ :

^๑ อัปปมัญญา ๔ คือธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐและปฏิบัติต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบไม่มีขอบเขต ได้แก่ (๑) เมตตา (๒) กรุณา (๓) มุทิตา (๔) อุเบกขา (ที.ปา. ๑๑/๓๐๘/๒๐๐)

^๒ อรูปสมาบัติ ๔ ดูเชิงอรรถข้อ ๖/๒๖

^๓ วิโมกข์ ๘ ได้แก่ภาวะที่จิตปลอดพ้นจากสิ่งรบกวนและน้อมดึงเข้าไปในอารมณ์นั้น ๆ อย่างปล่อยตัวเต็มที่ ซึ่งเป็นไปในชั้นตอต่าง ๆ เช่น ผู้มีรูป มองเห็นรูปทั้งหลาย (ได้แก่ รูปฉาน ๔ ของผู้ได้ฉานโดยเจริญ กสิณที่กำหนดวัตถุในกายของตน เช่น สีลม) เป็นต้น (ที.ปา. ๑๑/๓๓๙/๒๓๑)

^๔ อนุปปพวิหารสมาบัติ ๙ คือธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับ ได้แก่ รูปฉาน ๔ อรูปฉาน ๔ และสัญญาเวทียัตนิโรธ ๑ (ที.ปา. ๑๑/๓๔๓/๒๓๔-๒๓๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิเทศ

อิกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสัญญาภาวนา^๑ ๑๐
กสิณสมาบัติ ๑๐ อานาปานสติสมาธิ อสุกสมาบัติ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อิกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสติปัญญา ๔ สัมมปปธาน ๔
อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาค

อิกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งตถาคตพลญาณ ๑๐
เวสาร์ชชญาณ ๔ ปฏิสัมภिता ๔ อภิญญา ๖ พุทธธรรม ๖ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค
พระนามว่า พระผู้มีพระภาค นี้ มิใช่พระชนนีทรงตั้ง มิใช่พระชนกทรงตั้ง
มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่มิตรและอำมาตย์ตั้ง มิใช่พระญาติ
และผู้ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง มิใช่สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง

คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นวิโมกข์ขันตีกนาม(พระนามในลำดับการบรรลุ
อรหัตตผล) เป็นสังฆิกายัญญูติ(บัญญัติที่เกิดเพราะทรงรู้แจ้งอรหัตตผล) ของพระ
ผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับการบรรลุพระสัมพัญญตญาณ ที่โคณฑนโพธิ์
รวมความว่า ไม่มีข้อกำหนด ไม่เข้าไปยินดี ไม่มีความปรารถนา ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุนินัน เป็นผู้กำจัดเสนาในธรรมทั้งปวง

คือรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้ทุกอย่างใดอย่างหนึ่ง

มุนินันเป็นผู้ปลงภาระลงแล้ว พ้นขาดแล้ว

ไม่มีข้อกำหนด ไม่เข้าไปยินดี ไม่มีความปรารถนา

มหาวิญญูสุตตนิเทศที่ ๑๓ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ สัญญาภาวนา ๑๐ แนวความคิดความเข้าใจ สำหรับใช้กำหนดพิจารณาในการเจริญกัมมัฏฐาน ได้แก่

(๑) อนิจจสัญญา	(๒) อนัตตสัญญา	(๓) อสุกสัญญา
(๔) อาทีนวสัญญา	(๕) ปหานสัญญา	(๖) วิจารณ์สัญญา
(๗) นิโรธสัญญา	(๘) สัพพโลเก อนภิรตสัญญา	
(๙) สัพพสังขารส อนิจจสัญญา	(๑๐) อานาปานสติ (อภ.ทสก. ๒๔/๖๐/๘๖-๘๙)	

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๔๐๔ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตร

๑๔. ตวฏกสูตร^๑

อธิบายตวฏกสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้กำจัดบาปกรรมอย่างเร็วพลัน

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายตวฏกสูตร ดังต่อไปนี้

[๑๕๐] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์

ผู้ทรงเป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ ผู้มีวิเวก มีสันติบท

ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่กว่า ภิกษุเห็นอย่างไร

จึงไม่ถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ดับไป

ว่าด้วยการถาม ๓ อย่าง

คำว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ ผู้ทรงเป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์
อธิบายว่า

คำว่า ทูลถาม ได้แก่ การถาม ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น
๒. การถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว
๓. การถามเพื่อตัดความสงสัย

การถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น เป็นอย่างไร

คือ โดยปกติลักษณะใด ตนยังไม่รู้ ยังไม่เห็น ยังมีได้เทียบเคียง ยังมีได้พิจารณา ยังมีได้ทำให้กระจ่าง ยังมีได้ทำให้แจ่มแจ้ง ก็ถามปัญหาเพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อเทียบเคียง เพื่อพิจารณา เพื่อให้ลักษณะนั้นแจ่มแจ้ง นี้ชื่อว่าการถามเพื่อทำให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๙๒๒-๙๔๑/๕๑๔-๕๑๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

การถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว เป็นอย่างไร

คือ โดยปกติลักษณะใด ตันรู้ เห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ก็ถามปัญหา เพื่อเทียบเคียงลักษณะนั้นกับบัณฑิตอื่น นี้ชื่อว่า การถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว

การถามเพื่อตัดความสงสัย เป็นอย่างไร

คือ โดยปกติบุคคลเป็นผู้แล่นไปสู่ความสงสัย แล่นไปสู่ความเคลือบแคลง เกิดความคิดเป็น ๒ แง่ว่า “เป็นอย่างนี้หรือไม่หนอ เป็นอะไรหรือ เป็นอย่างไรหนอ” เขาก็ถามปัญหา เพื่อตัดความสงสัย นี้ชื่อว่าการถามเพื่อตัดความสงสัย เหล่านี้ ชื่อว่าการถาม ๓ อย่าง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามของมนุษย์
๒. การถามของอมมนุษย์
๓. การถามของรูปเนรมิต

การถามของมนุษย์ เป็นอย่างไร

คือ พวกมนุษย์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าแล้ว ทูลถามปัญหา คือ พวก ภิกษุก็ทูลถาม ภิกษุณีก็ทูลถาม อุบาสกก็ทูลถาม อุบาสิกาก็ทูลถาม พระราชาก็ทูลถาม กษัตริย์ก็ทูลถาม พราหมณ์ก็ทูลถาม แพศย์ก็ทูลถาม ศูทรก็ทูลถาม คฤหิ์สถ์ก็ทูลถาม บรรพชิตก็ทูลถาม นี้ชื่อว่าการถามของมนุษย์

การถามของอมมนุษย์ เป็นอย่างไร

คือ พวกอมมนุษย์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าแล้ว ทูลถามปัญหา คือ พวก นาคก็ทูลถาม ครุฑก็ทูลถาม ยักษ์ก็ทูลถาม อสุรก็ทูลถาม คนธรรพ์ก็ทูลถาม ท้าวมหาราชก็ทูลถาม พระอินทร์ก็ทูลถาม พระพรหมก็ทูลถาม เทวดาก็ทูลถาม นี้ชื่อว่าการถามของอมมนุษย์

การถามของรูปเนรมิต เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงเนรมิตพระรูปใด ซึ่งสำเร็จด้วยพระทัย มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบทุกอย่าง มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง พระรูปเนรมิตนั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าแล้ว ก็ทูลถามปัญหา พระผู้มีพระภาคทรงวิชันา นี้ชื่อว่าการถามของรูปเนรมิต เหล่านี้ชื่อว่าการถามอีก ๓ อย่าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อประโยชน์ตน
๒. การถามเพื่อประโยชน์ผู้อื่น
๓. การถามเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อประโยชน์ในภพปัจจุบัน
๒. การถามเพื่อประโยชน์ในภพหน้า
๓. การถามเพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อประโยชน์ที่ไม่มีโทษ
๒. การถามเพื่อประโยชน์ที่ปราศจากกิเลส
๓. การถามเพื่อประโยชน์ที่ผุดผ่อง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงอดีต
๒. การถามถึงอนาคต
๓. การถามถึงปัจจุบัน

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงเรื่องภายใน
๒. การถามถึงเรื่องภายนอก
๓. การถามถึงเรื่องทั้งภายในและภายนอก

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงกุศลธรรม
๒. การถามถึงอกุศลธรรม
๓. การถามถึงอัปยาคตธรรม

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงชั้นันท์
๒. การถามถึงชาติ
๓. การถามถึงอายตนะ

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงสติปัญญา
๒. การถามถึงสัมมัมปธาน
๓. การถามถึงอิทธิบาท

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวภูกสูตตนิทเทส

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงอินทรีย์	๒. การถามถึงพละ
๓. การถามถึงโพชฌงค์	

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงมรรค	๒. การถามถึงผล
๓. การถามถึงนิพพาน	

คำว่า **ข้าพระองค์ขอลุลถามพระองค์** อธิบายว่า ข้าพระองค์ขอลุลถามพระองค์ คือ ลุลขอ ลุลอัญญเชิญ ลุลให้ประกาศว่า “ขอโปรดตรัสบอกข้อนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด” รวมความว่า ข้าพระองค์ขอลุลถามพระองค์

คำว่า **ผู้ทรงเป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์** อธิบายว่า พระสุริยะ ตรัสเรียกว่า พระอาทิตย์ พระสุริยะชื่อว่าเป็นพระโคตมโดยพระโคตร แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงเป็นพระโคตมโดยพระโคตร พระผู้มีพระภาคจึงทรงปรากฏโดยโคตรพระอาทิตย์ คือ ทรงเป็นเผ่าพันธุ์โดยโคตรพระอาทิตย์ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าผู้ทรงเป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ รวมความว่า ข้าพระองค์ขอลุลถามพระองค์ ผู้ทรงเป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์

ว่าด้วยวิเวก ๓ อย่าง

คำว่า **ผู้มีวิเวก มีสันติบท ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่** อธิบายว่า

คำว่า **วิเวก** ได้แก่ วิเวก ๓ อย่าง คือ

๑. กายวิเวก	๒. จิตตวิเวก
๓. อุปธิวิเวก	

กายวิเวก เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมใช้สอยเสนาสนะที่สงัด คือ ป่า โคนต้นไม้ ภูเขา ชอกเขา ช่องเขา สุสาน ป่าดงดิบ กลางแจ้ง ลอมฟาง และมีกายสังัดอยู่ คือ เดิน รูปเดียว ยืนรูปเดียว นั่งรูปเดียว นอนรูปเดียว เข้าหมู่บ้านบิณฑบาตรูปเดียว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

กลับรูปเดียว นั่งในที่ลับรูปเดียว อธิษฐานจงกรมรูปเดียว เทียวไป อยู่ เคลื่อนไหว
เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปรูปเดียว นี้ชื่อว่ากายวิเวก

จิตตวิเวก เป็นอย่างไร

คือ ผู้บรรลุปฐมฌานย่อมมีจิตสังัดจากนิวรณ์ ผู้บรรลุทุติยฌานย่อมมีจิตสังัด
จากวิตกและวิจารณ์ ผู้บรรลุตติยฌานย่อมมีจิตสังัดจากปีติ ผู้บรรลุจตุตถฌานย่อมมี
จิตสังัดจากสุขและทุกข์ ผู้บรรลุอากาสาณัญญาตนสมาบัติ ย่อมมีจิตสังัดจาก
รูปสัญญา ปฐิขสัญญา นานัตตสัญญา ผู้บรรลุวิญญาณัญญาตนสมาบัติ ย่อมมีจิต
สังัดจากอากาสาณัญญาตนสัญญา ผู้บรรลุอากิญจัญญาตนสมาบัติ ย่อมมีจิตสังัด
จากวิญญาณัญญาตนสัญญา ผู้บรรลุเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ ย่อมมีจิต
สังัดจากอากิญจัญญาตนสัญญา

ผู้เป็นพระโสดาบัน ย่อมมีจิตสังัดจากสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส
ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัย และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับสักกายทิฏฐิเป็นต้นนั้น

ผู้เป็นพระสกทาคามี ย่อมมีจิตสังัดจากกามราคสังโยชน์ ปฏิขสังโยชน์ อย่าง
หายาบ กามราคานุสัย ปฏิขานุสัย อย่างหายาบ และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับ
กามราคสังโยชน์เป็นต้นนั้น

ผู้เป็นพระอนาคามี ย่อมมีจิตสังัดจากกามราคสังโยชน์ ปฏิขสังโยชน์ อย่าง
ละเอียด กามราคานุสัย ปฏิขานุสัย อย่างละเอียด และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับ
กามราคสังโยชน์เป็นต้นนั้น

ผู้เป็นพระอรหันต์ ย่อมมีจิตสังัดจากรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ
อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย เหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับ
รูปราคะเป็นต้นนั้น และสังขารนิมิตทั้งปวงในภายนอก นี้ชื่อว่าจิตตวิเวก

อุปธิวิเวก เป็นอย่างไร

คือ กิเลสก็ดี ชนธกัฏฐิ อภิสังขารกัฏฐิ ตรัสเรียกว่า อุปธิ อมตนิพพาน ตรัส
เรียกว่า อุปธิวิเวก คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทั้งอุปธิทั้งหมด
เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท นี้ชื่อว่า
อุปธิวิเวก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

กายวิเวก ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีกายหลีกออกแล้ว ยินดีในเนกขัมมะ จิตตวิเวก ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีจิตบริสุทธิ์ ถึงความเป็นผู้ผ่องแผ้วยิ่ง และอุปธิวิเวก ย่อมมีแก่บุคคลผู้ปราศจากอุปธิ บรรลุนิพพานอันปราศจากปัจจัยปรุงแต่งแล้ว

คำว่า สันติ อธิบายว่า ทั้งสันติ และสันติบท มีความหมายอย่างเดียวกัน สันติบทนั้นนั่นเองคือ อมตนิพพาน ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทั้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นค้นหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทั้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นค้นหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท นี่เป็นบทสงบ เป็นบทประณีต

อีกนัยหนึ่ง โดยความหมายต่างกัน ธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อบรรลุความสงบ ถูกต้องความสงบ ทำให้แจ้งความสงบ คือ สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ธรรมเหล่านี้ ตรัสเรียกว่า สันติบท(ทางสงบ) ตาณบท(ทางปกป้อง) เลณบท(ทางหลีกเร้น) สรณบท(ทางเป็นที่พึ่ง) อภยบท(ทางไม่มีภัย) อัจฺจตบท(ทางที่ไม่จืด) อมตบท(ทางอมตธรรม) นิพพานบท(ทางนิพพาน)

คำว่า ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ได้แก่ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คือ ค้นหา เสาะหา สืบค้นยิ่งใหญ่ จึงชื่อว่าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คือ ค้นหา เสาะหา สมาธิขั้นยิ่งใหญ่... ปัญญาขั้นยิ่งใหญ่... วิมุตติขั้นยิ่งใหญ่... วิมุตติญาณทัสสนขั้นยิ่งใหญ่ จึงชื่อว่าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คือ ค้นหา เสาะหาเครื่องทำลายกองความมืดใหญ่ เครื่องทำลายความวิปลาสใหญ่ เครื่องถอนลูกศรคือค้นหาใหญ่ เครื่องปลดปล่อยโครงทิฐิใหญ่ เครื่องกำจัดตรงคือมานะใหญ่ เครื่องเข้าไปสงบอภิสังขารใหญ่ เครื่องปิดกันโอชะใหญ่ เครื่องวางภาระใหญ่ เครื่องตัดสังสารวัฏใหญ่ เครื่องดับความเดือดร้อนใหญ่ เครื่องระงับความเร่าร้อนใหญ่ เครื่องยกธงคือธรรมใหญ่ จึงชื่อว่าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คือ ค้นหา เสาะหาสติปัญญาใหญ่ สัมมปปธานใหญ่ อิทธิบาทใหญ่ อินทรีย์ใหญ่ พละใหญ่ โภชณงค์ใหญ่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ใหญ่ ปรมัตถอมตนิพพานใหญ่ จึงชื่อว่าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ที่เหล่าสัตว์มเหศักดิ์แสวงหา คือ ค้นหา เสาะหาว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ไหน พระผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพประทับอยู่ที่ไหน พระผู้ทรงองอาจกว่านรชนประทับอยู่ที่ไหน จึงชื่อว่าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ รวมความว่า ผู้มีวิเวก มีสันติบาท ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

คำว่า **ภิกษุเห็นอย่างไร... ดับไป** อธิบายว่า ภิกษุเห็น คือ แลเห็น เทียบเคียงพิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้ง อย่างไร จึงทำให้ราคะของตนดับไป ทำให้โทสะของตนดับไป ทำให้โมหะของตนดับไป ทำให้โกธะ... อุปนาหะ... มักขะ... ปฬาสะ... อีสสา... มัจฉริยะ... มายา... สาถะยยะ... ถัมภะ... สारัมภะ... มานะ... อติมานะ... มทะ... ปมาทะ... กิเลสทุกชนิด... ทุจริตทุกทาง... ความกระวนกระวายทุกอย่าง... ความเร่าร้อนทุกสถาน... ความเดือดร้อนทุกประการ... อกุศลาสังขารทุกประเภท ดับไป คือ ทำให้สงบ ให้เข้าไปสงบ ให้สงบเย็น ระวังเสียได้

คำว่า **ภิกษุ** ได้แก่ ภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุรุษ หรือ ภิกษุผู้เป็นพระเสขะ รวมความว่า ภิกษุเห็นอย่างไร... ดับไป

คำว่า **จึงไม่ถ่อมมันอะไรๆ ในโลก** ได้แก่ ไม่ถ่อมมัน คือ ไม่ถ่อ ไม่ยึดมั่น ไม่ถ่อมมันด้วยอุปาทาน ๔

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ชาติโลก อายตนโลก

คำว่า **อะไร ๆ** ได้แก่ อะไร ๆ ที่เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมความว่า จึงไม่ถ่อมมันอะไร ๆ ในโลก ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์

ผู้ทรงเป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ ผู้มีวิเวก มีสันติบาท

ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ว่า ภิกษุเห็นอย่างไร

จึงไม่ถ่อมมันอะไร ๆ ในโลก ดับไป

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

[๑๕๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบ ดังนี้)

**ภิกษุพึงขจัดบาปกรรมทั้งปวง ที่เป็นรากเหง้า
ของส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าและอัสมิมานะด้วยมันดา
ตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดในภายใน
ภิกษุผู้มีสติทุกเมื่อ พึงศึกษาเพื่อกำจัดตัณหาเหล่านั้น**

ว่าด้วยธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า

คำว่า **ภิกษุพึงขจัดบาปกรรมทั้งปวง ที่เป็นรากเหง้าของส่วนแห่งธรรมเป็น
เครื่องเนิ่นช้าและอัสมิมานะด้วยมันดา** อธิบายว่า ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า
นั้นแหละ ชื่อว่าส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า คือ ส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า
คือตัณหา ส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าคือทิวฏฐิ

รากเหง้าแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าคือตัณหา คืออะไร

คือ อวิชชา(ความไม่รู้) อโยนิโสมนสิการ(ความไม่ทำไว้ในใจโดยแยบคาย)
อัสมิมานะ(ความถือตัว) อหิริกะ(ความไม่ละอาย) อโนตตปปะ(ความไม่เกรงกลัว)
อุทธัจจะ(ความฟุ้งซ่าน) นี้ชื่อว่ารากเหง้าแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าคือตัณหา

รากเหง้าแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าคือทิวฏฐิ คืออะไร

คือ อวิชชา อโยนิโสมนสิการ อัสมิมานะ อหิริกะ อโนตตปปะ อุทธัจจะ
นี้ชื่อว่ารากเหง้าแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าคือทิวฏฐิ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายราคะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโทสะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโมหะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายมานะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายทิวฏฐิได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายเสี้ยนหนามได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายกิเลสได้แล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงจำแนก แยกแยะ แจกแจงธรรมรัตนะ

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำที่สุดแห่งภพได้

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมพระวรกายแล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้ว

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอยเสนาสนะ ที่เป็นป่าละเมาะและป่าทึบ อันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็น สถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งอรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งฌาน ๔ อัปปมัญญา ๔ อรูปสมาบัติ ๔ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิโมกข์ ๘ อภิกายตนะ ๘ อนุปพพิหารสมาบัติ ๙ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสัญญาภาวนา ๑๐ กสิณสมาบัติ ๑๐ อานาปานสติสมาธิ อสุภสมาบัติ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสติปัญญา ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งตถาคตพลญาณ ๑๐ เวสัชชชญาณ ๔ ปฏิสัมภिता ๔ อภิญญา ๖ พุทธธรรม ๖ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

พระนามว่า พระผู้มีพระภาคนี้ มิใช่พระชนนีทรงตั้ง มิใช่พระชนกทรงตั้ง มิใช่ พระภคินีทรงตั้ง มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่มิตรและอำมาตย์ตั้ง มิใช่พระญาติและ ผู้ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง มิใช่สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

คำว่า พระผู้มีพระภาคนี้ เป็นวิโมกข์ขันติกนาม เป็นสังฆิกาทัญญูติ ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับการบรรลุพระสัมพัญญุตญาณ ที่โคณฑนโพธิ์ รวมความว่า ภิกษุพึงขจัดบาปกรรมทั้งปวง ที่เป็นรากเหง้าของส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า

คำว่า พึงขจัดบาปกรรมทั้งปวง... อัสสมิมานะด้วยมณฑา อธิบายว่า ปัญญาตรัสเรียกว่า มณฑา คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด... ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ

คำว่า อัสสมิมานะ ได้แก่ มานะว่า "มีเรา" ฉันทะว่า "มีเรา" อนุสัยว่า "มีเรา" ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

คำว่า ภิกษุพึงขจัดบาปกรรมทั้งปวง ที่เป็นรากเหง้าของส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าและอัสสมิมานะด้วยมณฑา อธิบายว่า ภิกษุพึงขจัด คือ เข้าไปขจัด ให้ดับ ให้เข้าไปสงบ ให้ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังบาปกรรมทั้งปวง ที่เป็นรากเหง้าของส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า และอัสสมิมานะ ด้วยมณฑา รวมความว่า ภิกษุพึงขจัดบาปกรรมทั้งปวง ที่เป็นรากเหง้าของส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า และอัสสมิมานะด้วยมณฑา

คำว่า อย่างใดอย่างหนึ่ง ในคำว่า ตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เกิดในภายใน ได้แก่ ทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า อย่างใดอย่างหนึ่ง นี้เป็นคำกล่าวรวมไว้ทั้งหมด

คำว่า ตัณหา ได้แก่ รูปตัณหา... อัมมตัณหา

คำว่า ที่เกิดในภายใน ได้แก่ ตัณหาที่เกิดในภายใน จึงชื่อว่าที่เกิดในภายใน อีกนัยหนึ่ง จิต ตรัสเรียกว่า ที่เกิดในภายใน คือ จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มนะ มนายตนะ มนินทริย วิญญาณ วิญญาณขันธ มโนวิญญาณธาตุ ที่เกิดจากผัสสะเป็นต้นนั้น ตัณหานั้นไปพร้อมกัน คือ เกิดร่วมกัน ระคนกัน เกี่ยวเนื่องกัน เกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มีวัตถุอย่างเดียวกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกันกับจิต จึงชื่อว่าที่เกิดในภายใน รวมความว่า ตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เกิดในภายใน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

ว่าด้วยผู้มีสติด้วยเหตุ ๔

คำว่า **ทุกเมื่อ** ในคำว่า **ภิกษุผู้มีสติทุกเมื่อ พึงศึกษาเพื่อกำจัดตัณหาเหล่านั้น** ได้แก่ **ทุกเมื่อ** คือ ในกาลทั้งปวง ตลอดกาลทั้งปวง ตลอดกาลเป็นนิจ ตลอดกาล ยั่งยืน ตลอดกาลต่อเนื่องกัน ตลอดกาลสืบเนื่องกัน ตลอดกาลติดต่อกัน ตลอดกาล เป็นลำดับ ตลอดกาลติดต่อกันเหมือนระลอกคลื่น ตลอดกาลเป็นไปต่อเนื่องไม่ขาดสาย ตลอดกาลสืบต่อกันกระชั้นชิด ตลอดกาลก่อนภัด หลังภัด ตลอดปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม ตลอดข้างแรม ข้างขึ้น ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ตลอดปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กระทำสิ่งทั้งหลายที่ควรทำด้วยสติ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กำจัดสิ่งทั้งหลายที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หลงลืมธรรมทั้งหลายที่เป็นมูลเหตุแห่งสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ชำนาญในสติ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้คล่องแคล่วในสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะมีอยู่ตามปกติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้สงบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ระงับ

๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ

มีสติด้วยเหตุอีก ๑๐ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงพุทธคุณ

๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมคุณ

๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงสังฆคุณ

๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงศีลที่ตนรักษา

๕. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว

๖. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา

๗. ชื่อว่ามีสติ เพราะตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก

๘. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงความตายที่จะต้องมีเป็นธรรมดา

๙. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกทั่วไปในกาย(ให้เห็นว่าไม่งาม)

๑๐. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมที่สงบระงับ(กิเลสและความทุกข์)คือนิพพาน

สติ คือ ความตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะหน้า สติ คือ ความระลึกได้ ความจำได้ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม สติ คือ สตินทรีย์(สติที่เป็นใหญ่) สติพละ(สติที่เป็นกำลัง) สัมมาสติ(ระลึกชอบ) สติสัมโพชฌงค์(สติเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ธรรม) เอกายนมรรค(สติที่เป็นทางเอก) นี้แหละ ตรัสเรียกว่าสติ บุคคลนั้น ผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยสตินี้ ภิกษุ นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ผู้มีสติ

คำว่า **พึงศึกษา** อธิบายว่า ศึกษา ๓ คือ

๑. อธิศีลศึกษา

๒. อธิจิตตศึกษา

๓. อธิปัญญาศึกษา

อธิศีลศึกษา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์^๑

สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขา

เชิงอรรถ :-

^๑ ปาติโมกข์ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๐/๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

บททั้งหลายอยู่ คือ สิลขันธเล็ก สิลขันธใหญ่ ศีลเป็นที่พึง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่าอธิสลสิกขา

อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ สงบระงับไปแล้ว บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไปมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌาน ที่พระอรียะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุดูดตฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา

อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐ หยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

เธอรูตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์”

เธอรูตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์สมุทัย”

เธอรูตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธ”

เธอรูตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา”

เธอรูตามความเป็นจริงว่า “เหล่านี้อาสวะ”

เธอรูตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวสมุทัย”

เธอรูตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธ”

เธอรูตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา”

นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

คำว่า **ภิกษุมีสติทุกเมื่อ พึงศึกษาเพื่อกำจัดตัณหาเหล่านั้น** อธิบายว่า ภิกษุพึงศึกษาทั้งอธิสลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา คือ สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อภิกษุนึกถึง ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่าพึงศึกษา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๓. มหาวิญญูสุตตนิทเทส

เมื่อพิจารณา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อดังสติ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อดังใจมั่น ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ก็ชื่อว่าฟังศึกษา คือ ฟังประพจน์เอื้อเพื่อ ประพจน์เอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพจน์ เพื่อกำจัด คือ บรรเทา ละ สงบ สลัดทิ้ง ระงับ ตัณหาเหล่านั้น รวมความว่า ภิกษุมีสติทุกเมื่อ ฟังศึกษาเพื่อกำจัดตัณหาเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

ภิกษุฟังขจัดบาปกรรมทั้งปวง ที่เป็นรากเหง้า
ของส่วนแห่งกรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าและอัสมีมานะด้วยมันตา
ตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดในภายใน
ภิกษุมีสติทุกเมื่อ ฟังศึกษาเพื่อกำจัดตัณหาเหล่านั้น
[๑๕๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุพึงรู้คุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในภายใน
หรือในภายนอก แต่ไม่ควรทำความดี้อริ้นเพราะคุณธรรมนั้น
เพราะการทำความดี้อริ้นนั้น
ผู้สงบทั้งหลายไม่กล่าวว่า เป็นความดับกิเลส

คำว่า ภิกษุพึงรู้คุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในภายใน อธิบายว่า ภิกษุพึงรู้คุณธรรมของตนอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ คุณธรรมฝ่ายกุศล หรือคุณธรรมฝ่ายอัปยาคฤต^๑

คุณธรรมของตน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุเป็นผู้มีความเห็นว่า เราเป็นผู้ออกบวชจากตระกูลสูง ออกบวชจากตระกูลใหญ่ ออกบวชจากตระกูลมีโภคทรัพย์มาก หรือออกบวชจากตระกูลมี

เชิงอรรถ :

^๑ อัปยาคฤต หมายถึงธรรมที่เป็นกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว พระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์ หรือไม่ชี้ชัดลงไปว่า ดีหรือชั่ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

โภคทรัพย์ยิ่งใหญ่ เป็นผู้มีชื่อเสียงปรากฏ มียศกว่าคฤหัสถ์และบรรพชิต เป็นผู้มีปกติได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เป็นผู้ทรงจำพระสูตร เป็นผู้ทรงจำพระวินัย เป็นพระธรรมกถึก เป็นผู้อยู่อาศัยเป็นวัตร เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร เป็นผู้นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร เป็นผู้ตักน้ำอาหารมื้อหลังเป็นวัตร เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร เป็นผู้ได้ปฐมฌาน ได้ทุติยฌาน ได้ตติยฌาน ได้จตุตถฌาน ได้आกาสานัญญาตนสมาบัติ ... ได้วิญญานัญญาตนสมาบัติ... ได้आภิกขุญญาตนสมาบัติ ... หรือ เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ เหล่านี้ ตรัสเรียกว่า คุณธรรมของตน ภิกษุพึงรู้ คือ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ ทางตลอดคุณธรรมของตนอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมความว่า ภิกษุพึงรู้คุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในภายใน

คำว่า **หรือในภายนอก** อธิบายว่า คุณธรรมเหล่านั้น เป็นของอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ รวมความว่า ในภายในหรือในภายนอก

คำว่า **แต่ไม่ควรทำความดีอื่นเพราะคุณธรรมนั้น** อธิบายว่า ภิกษุไม่ควรทำความดีอื่น คือ ไม่พึงทำความดีอื่น ไม่พึงทำความถือตัว ไม่พึงทำความเยอหยิ่ง ไม่พึงทำความจองหอง เพราะคุณธรรมของตน หรือคุณธรรมของผู้อื่น ได้แก่ ไม่พึงให้มานะเกิด เพราะคุณธรรมนั้น ไม่พึงเป็นคนกระด้าง จองหอง หัวสูง เพราะคุณธรรมนั้น รวมความว่า แต่ไม่ควรทำความดีอื่นเพราะคุณธรรมนั้น

คำว่า **เพราะการทำความดีอื่นนั้น ผู้สงบทั้งหลายไม่กล่าวว่า เป็นความดับกิเลส** อธิบายว่า การทำความดีอื่นนั้น ผู้สงบทั้งหลาย คือ ผู้สงบเย็น สัตบุรุษ พระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่บัญญัติ ไม่กำหนด ไม่เปิดเผย ไม่จำแนก ไม่ทำในภัย ไม่ประกาศว่าเป็นความดับกิเลส รวมความว่า เพราะการทำความดีอื่นนั้น ผู้สงบทั้งหลายไม่กล่าวว่า เป็นความดับกิเลส ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุพึงรู้คุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในภายใน

หรือในภายนอก แต่ไม่ควรทำความดีอื่นเพราะคุณธรรมนั้น

เพราะการทำความดีอื่นนั้น

ผู้สงบทั้งหลายไม่กล่าวว่า เป็นความดับกิเลส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตันิทเทส

[๑๕๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่าเราเลิศกว่าเขา
เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขาเพราะคุณธรรมนั้น
เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมเป็นอเนกแล้ว
ไม่พึงกำหนดตน ดำรงอยู่**

ว่าด้วยมานะ

คำว่า **ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่าเราเลิศกว่าเขา... เพราะคุณธรรมนั้น** อธิบายว่า ภิกษุไม่พึงให้ความดูหมิ่นเกิด เพราะชาติ โคตร ความเป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปงาม ทรัพย์ การศึกษา หน้าทีการงาน หลักแห่งศิลปวิทยา วิทยฐานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณ หรือสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเลิศกว่าเขา รวมความว่า **ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่าเราเลิศกว่าเขา ... เพราะคุณธรรมนั้น**

คำว่า **เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขา** อธิบายว่า ภิกษุไม่พึงให้ความถือตัวต่ำเกิดเพราะชาติ โคตร... หรือสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า "เราด้อยกว่าเขา" ไม่พึงให้ความถือตัวเกิดเพราะชาติ โคตร ความเป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปงาม ทรัพย์ การศึกษา หน้าทีการงาน หลักแห่งศิลปวิทยา วิทยฐานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณ หรือสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า "เราเสมอเขา" รวมความว่า **เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขา**

คำว่า **เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมเป็นอเนกแล้ว** อธิบายว่า เป็นผู้เพียบพร้อม คือ ห้อมล้อม พรั่งพร้อม ประกอบพร้อมแล้วด้วยอาการหลายอย่าง รวมความว่า **เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมเป็นอเนกแล้ว**

คำว่า **ไม่พึงกำหนดตน ดำรงอยู่** อธิบายว่า อัตตา ตรัสเรียกว่า ตน ไม่พึงกำหนด คือ กำหนดพิเศษ ถึงความกำหนดตน ดำรงอยู่ รวมความว่า **ก็ไม่พึงกำหนดตน ดำรงอยู่ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่าเราเลิศกว่าเขา
เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขาเพราะคุณธรรมนั้น
เป็นผู้เทียบพร้อมด้วยคุณธรรมเป็นอเนกแล้ว
ไม่พึงกำหนดตน ดำรงอยู่

[๑๕๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุพึงสงบกิเลสภายในนั่นเอง
ไม่พึงแสวงหาความสงบโดยทางอื่น
เมื่อภิกษุสงบกิเลสภายในได้แล้ว
ความเห็นว่ามีตน หรือความเห็นที่ไม่มีตน ก็ไม่มีแต่ที่ไหน ๆ

คำว่า พึงสงบกิเลสภายในนั่นเอง อธิบายว่า ภิกษุพึงสงบราคะ พึงสงบโทสะ พึงสงบโมหะภายใน... พึงสงบ คือ เข้าไปสงบ สงบเย็น ดับ ระวังโทษ... อุปนาหะ... มกขะ... ปฬาสะ... อีสสา... มัจฉริยะ... มายา... สาถะ... ถัมภะ... สารัมภะ... มานะ... อติมานะ... มทะ... ปมาทะ... กิเลสทุกชนิด... ทุจรีตทุกทาง... ความกระวนกระวายทุกอย่าง... ความเร่าร้อนทุกสถาน... ความเดือนร้อนทุกประการ... อกุลสลาภิสังขารทุกประเภทภายใน รวมความว่า พึงสงบกิเลสภายในนั่นเอง

คำว่า **ภิกษุ... ไม่พึงแสวงหาความสงบโดยทางอื่น** อธิบายว่า ไม่พึงแสวงหา คือ ไม่พึงค้นหา ไม่พึงเสาะหาความสงบ คือ ความเข้าไปสงบ ความสงบเย็น ความดับ ความระงับไปโดยทางอื่น คือ โดยมรรคที่ไม่หมดจด ปฏิปทาที่ผิด หนทางที่มีไข้ทางออกจากทุกข์ นอกจากสติปัญญา สัมมปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ อริยมรรคมีองค์ ๘ รวมความว่า ภิกษุ... ไม่พึงแสวงหาความสงบโดยทางอื่น

คำว่า **เมื่อภิกษุสงบกิเลสภายในได้แล้ว** อธิบายว่า เมื่อภิกษุสงบราคะ สงบโทสะ สงบโมหะภายใน... เมื่อภิกษุสงบ คือ เข้าไปสงบ สงบเย็น ดับ ระวัง อกุลสลาภิสังขารทุกประเภทภายในได้แล้ว รวมความว่า เมื่อภิกษุสงบกิเลสภายในได้แล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตันิทเทส

คำว่า ไม่มี ในคำว่า **ความเห็นว่ามิดน หรือความเห็นว่าไม่มีมิดน ก็ไม่มี แต่ที่ไหน ๆ เป็นคำปฏิเสธ**

คำว่า **ความเห็นว่ามิดน (ไม่มี)** ได้แก่ **ความเห็นว่าเที่ยงไม่มี**

คำว่า **ความเห็นว่าไม่มีมิดน (ไม่มี)** ได้แก่ **ความเห็นว่าขาดสูญไม่มี**

คำว่า **ความเห็นว่ามิดน (ไม่มี)** ได้แก่ **สิ่งที่ถือไม่มี**

คำว่า **ความเห็นว่าไม่มีมิดน (ไม่มี)** ได้แก่ **สิ่งที่ควรปล่อยไม่มี**

ผู้ใด ไม่มีสิ่งที่ถือไว้ ผู้นั้นก็ไม่มีสิ่งที่ควรปล่อย ผู้ใดมีสิ่งที่ควรปล่อย ผู้นั้นก็มีสิ่งที่ถือไว้ พระอรหันต์ก้าวพ้นการถือและการปล่อย ล่วงพ้นความเจริญและความเสื่อมได้แล้ว พระอรหันต์นั้น อยู่ใน(อริยวาสธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว^๑ ... และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า **ความเห็นว่ามิดน หรือความเห็นว่าไม่มีมิดน ก็ไม่มีแต่ที่ไหน ๆ ด้วยเหตุนี้** พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุพึงสงบกิเลสภายในนั่นเอง

ไม่พึงแสวงหาความสงบโดยทางอื่น

เมื่อภิกษุสงบกิเลสภายในได้แล้ว

ความเห็นว่ามิดน หรือความเห็นว่าไม่มีมิดน ก็ไม่มีแต่ที่ไหน ๆ

[๑๕๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

คลื่นไม่เกิดในส่วนกลางทะเล ทะเลเรียบอยู่ ฉันทิ

ภิกษุพึงเป็นผู้มั่นคง ไม่หวั่นไหว ฉันทิ

ภิกษุไม่พึงก่อกิเลสเครื่องฟูใจในที่ไหน ๆ

คำว่า **คลื่นไม่เกิดในส่วนกลางทะเล ทะเลเรียบอยู่ ฉันทิ** อธิบายว่า โดยส่วนลึก ทะเลลึก ๘๔,๐๐๐ โยชน์ น้ำส่วนล่าง ๔๐,๐๐๐ โยชน์ ย่อมกระเพื่อมด้วยฝูงปลาและเต่า น้ำส่วนบน ๔๐,๐๐๐ โยชน์ ก็กระเพื่อมด้วยลม น้ำส่วนกลาง ๔๐,๐๐๐ โยชน์ ไม่กระเพื่อม ไม่สั่นสะเทือน ไม่เคลื่อนไหว ไม่หวั่นไหว ไม่สั่นไหว ไม่ปั่นป่วนเลย คือ เป็นทะเล ไม่หวั่นไหว ไม่กระฉอก ไม่เคลื่อนไหว ไม่กระเพื่อม ไม่หมุนวนสงบ คลื่นไม่เกิดกลางทะเลนั้น ทะเลก็เรียบอยู่ รวมความว่า **คลื่นไม่เกิดในส่วนกลางทะเล ทะเลเรียบอยู่ ฉันทิ** อย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๖/๒๖-๒๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง ทะเลสีทันดรอยู่ระหว่างภูเขาสอง ลูก น้ำในทะเลสีทันดรนั้น ไม่กระเพื่อม ไม่สั่นสะเทือน ไม่เคลื่อนไหว ไม่หวั่นไหว ไม่สั่นไหว ไม่ปั่นป่วนเลย คือเป็นทะเล ไม่หวั่นไหว ไม่กระฉอก ไม่เคลื่อนไหว ไม่กระเพื่อม ไม่หมุนวน สงบคลี่นไม่เกิดในทะเลสีทันดรนั้น ทะเลก็เรียบอยู่ รวมความว่า คลื่นไม่เกิดในส่วนกลางทะเลทะเลเรียบอยู่ ฉะนั้นได้ อย่างนี้บ้าง

คำว่า ฉะนั้น ในคำว่า ภิคุพึงเป็นผู้มั่นคง ไม่หวั่นไหว ฉะนั้น เป็นคำอุปมาอุปไมยทำอุปมาให้สมบูรณ์

คำว่า พึงเป็นผู้มั่นคง อธิบายว่า ภิคุนั้นไม่หวั่นไหว คือ ไม่สะเทือน ไม่เคลื่อนไหว ไม่สะท้าน ไม่สั่นสะท้าน ไม่สะทกสะท้าน เพราะได้ลาภ เพราะเสื่อมลาภบ้าง เพราะได้ยศ เพราะเสื่อมยศบ้าง เพราะสรรเสริญ เพราะนินทาบ้าง เพราะสุข เพราะทุกข์บ้าง รวมความว่า พึงเป็นผู้มั่นคง... ฉะนั้น

คำว่า ไม่หวั่นไหว อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความหวั่นไหว คือ ความกำหนด ความกำหนดนัก... อภิขณา อภุศลมูลคือโลภะ

ตัณหาที่ตรัสเรียกว่า ความหวั่นไหวนี้ ภิคุใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ถอนได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ภิคุนั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่มีตัณหาเป็นเหตุหวั่นไหว

เพราะเป็นผู้ละความหวั่นไหวได้แล้ว จึงชื่อว่าไม่หวั่นไหว ภิคุนั้นย่อมไม่หวั่นไหว คือ ไม่สะเทือน ไม่เคลื่อนไหว ไม่สะท้าน ไม่สั่นสะท้าน ไม่สะทกสะท้าน เพราะได้ลาภ เพราะเสื่อมลาภบ้าง เพราะได้ยศ เพราะเสื่อมยศบ้าง เพราะสรรเสริญ เพราะนินทาบ้าง เพราะสุข เพราะทุกข์บ้าง รวมความว่า ภิคุพึงเป็นผู้มั่นคง ไม่หวั่นไหว ฉะนั้น

ว่าด้วยกิเลสเครื่องฟูใจ ๗ อย่าง

คำว่า กิเลสเครื่องฟูใจ ในคำว่า ภิคุไม่พึงก่อกิเลสเครื่องฟูใจ ในที่ไหน ๆ ได้แก่ กิเลสเครื่องฟูใจ ๗ อย่าง คือ

๑. กิเลสเครื่องฟูใจคือราคะ	๒. กิเลสเครื่องฟูใจคือโทสะ
๓. กิเลสเครื่องฟูใจคือโมหะ	๔. กิเลสเครื่องฟูใจคือมานะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

๕. กิเลสเครื่องฟูใจคือทัญญี ๖. กิเลสเครื่องฟูใจคือกิเลส
๗. กิเลสเครื่องฟูใจคือกรรม

ภิกษุไม่พึงก่อกิเลสเครื่องฟูใจนั้น คือ ไม่พึงให้เกิด ไม่พึงให้เกิดขึ้น ไม่พึงให้บังเกิด ไม่พึงให้บังเกิดขึ้น

คำว่า ในที่ไหน ๆ ได้แก่ ในที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและภายนอก รวมความว่า ภิกษุไม่พึงก่อกิเลสเครื่องฟูใจ ในที่ไหน ๆ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

คลื่นไม่เกิดในส่วนกลางทะเล ทะเลเรียบอยู่ ฉะนั้นใด

ภิกษุพึงเป็นผู้มั่นคง ไม่หวั่นไหว ฉะนั้น

ภิกษุไม่พึงก่อกิเลสเครื่องฟูใจในที่ไหน ๆ

[๑๕๖] (พระพุทธเนรมิตทูลถามว่า)

พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุแจ่มแจ้ง

ได้ทรงแสดงธรรมที่เป็นพยาน อันเป็นเครื่องกำจัดอันตราย

ช้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปฏิบัติ

คือปาติโมกข์ หรือแม่สมาธิ

คำว่า ได้ทรงแสดง ในคำว่า พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุแจ่มแจ้ง ได้ทรงแสดง ได้แก่ ได้ทรงแสดง คือ ได้ทรงชี้แจง ตรัสบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า ได้ทรงแสดง

ว่าด้วยพระจักขุ ๕ ชนิด

คำว่า ผู้มีพระจักขุแจ่มแจ้ง อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแจ่มแจ้ง ด้วยพระจักขุ ๕ ชนิด คือ

๑. มีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยมังสจักขุบ้าง
๒. มีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยทิพพจักขุบ้าง
๓. มีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยปัญญาจักขุบ้าง
๔. มีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยพุทธจักขุบ้าง
๕. มีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยสมันตจักขุบ้าง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๔. ตวภูกสูตรนิตเทส

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยมมังสัจกขุ เป็นอย่างไร

คือ ในพระมมังสัจกขุของพระผู้มีพระภาค มีสีอยู่ ๕ สี คือ (๑) สีเขียว (๒) สีเหลือง (๓) สีแดง (๔) สีดำ (๕) สีขาว ณ ที่ที่มีชนพระเนตรขึ้น มีสีเขียว เขียวสนิท น้าขม น้าดู ดุจดอกฝักตบ ต่อจากนั้น ก็เป็นสีเหลือง เหลืองสนิท สีเหมือนทองคำ น้าขม น้าดู ดุจดอกกรรณิการ์ เข้าพระเนตรทั้งสองข้างของ พระผู้มีพระภาคมีสีแดง แดงสนิท น้าขม น้าดู ดุจสีปีกแมลงทับ กลางดวงพระเนตร มีสีดำ ดำเข้ม ไม่เศร้าหมองสนิท น้าขม น้าดู ดุจสีสมอดำ ต่อจากนั้น เป็นสีขาว ขาวสนิท เปล่งปลั่ง ขาวนวล น้าขม น้าดู ดุจสีดาวประกายพฤษ์ พระผู้มีพระภาค มีพระมมังสัจกขุนั้นอยู่โดยปกติ เนื่องในพระอัฐภาพ เกิดด้วยสุจริตกรรมที่ทรง สั่งสมมาในภพก่อน ทรงมองเห็นตลอด ๑ โยชน์โดยรอบ ทั้งกลางวันและกลางคืน แม้ในเวลาที่มีความมืดประกอบด้วยองค์ ๔ คือ (๑) ดวงอาทิตย์ตกไปแล้ว (๒) เป็น วันอุโบสถข้างแรม (๓) ป่าชฎรกกิบบ (๔) มีเมฆก้อนใหญ่ผุดขึ้นมา ในความมืดที่ ประกอบด้วยองค์ ๔ อย่างนี้ พระองค์ก็ทรงมองเห็นได้ตลอด ๑ โยชน์โดยรอบ ไม่มีหลุม บานประตุ กำแพง ภูเขา กอไม้ หรือเถาว์ลัยมาปิดกั้นการเห็นรูปทั้งหลายได้ หากบุคคลเอามาเมล็ดเดียวทำเครื่องหมาย แล้วใส่ลงในเกวียนบรรทุกงา พระผู้มีพระภาคก็ทรงสามารถหยิบเอาเมล็ดงาขึ้นขึ้นมาได้ พระมมังสัจกขุตามปกติของพระผู้มีพระภาค บริสุทธิ์อย่างนี้ พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยมมังสัจกขุ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยทิพพจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นหมู่มสัตว์ ซึ่งกำลังจติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต ผิพรรณดี ผิพรรณทราม ไปดี ตกยาก ด้วยทิพพจักขุอันหมดจดล่วงจักขุมนุษย์ ทรงทราบหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า "สัตว์เหล่านี้แหละหนอ ประกอบด้วยกาย-ทวาริต วจิตุจจิต มโนทวาริต ตีเตียนพระอรียะ เป็นมิจฉาภิภูลีย ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาภิภูลีย หลังจากตายแล้ว สัตว์เหล่านั้นก็เข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาด นรค แต่สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจจริต วจิตุจจิต มโนสุจจริต ไม่ตีเตียนพระอรียะ เป็นสัมมาภิภูลีย ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาภิภูลีย หลังจากตายแล้ว สัตว์เหล่านั้นก็เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์" พระผู้มีพระภาคทรงเห็นหมู่มสัตว์ ซึ่งกำลังจติ กำลังอุบัติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาจักรขุ]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

เลว ประณีต ผิวพรรณดี ผิวพรรณทราม ไปดี ตกยาก ด้วยทิพพจักขุ อันหมดจด
 ล่วงจักขุมนุษย์ ทรงทราบหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม และพระผู้มีพระภาคเมื่อทรง
 ประสงค์ ฟังทรงเห็นได้แม้ ๑ โลกธาตุ... แม้ ๒ โลกธาตุ... แม้ ๓ โลกธาตุ... แม้ ๔
 โลกธาตุ... แม้ ๕ โลกธาตุ... แม้ ๑๐ โลกธาตุ... แม้ ๒๐ โลกธาตุ... แม้ ๓๐ โลกธาตุ...
 แม้ ๔๐ โลกธาตุ... แม้ ๕๐ โลกธาตุ... แม้ ๑๐๐ โลกธาตุ... โลกธาตุขนาดเล็ก
 ประกอบด้วย ๑,๐๐๐ จักรวาล... โลกธาตุขนาดกลางประกอบด้วย ๒,๐๐๐ จักรวาล...
 โลกธาตุขนาดใหญ่ประกอบด้วย ๓,๐๐๐ จักรวาล... แม้โลกธาตุที่ประกอบด้วยหลาย
 พันจักรวาล พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เพียงใด ก็ฟังทรงเห็นได้เพียงนั้น ทิพพจักขุ
 ของพระผู้มีพระภาคบริสุทธิอย่างนี้ พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วย
 ทิพพจักขุ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยปัญญาจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคผู้มีพระปัญญามาก มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระ
 ปัญญาอาจหาญ มีพระปัญญาจับใจ มีพระปัญญาเฉียบคม มีพระปัญญาเพิกถอน
 กิเลสได้ ทรงฉลาดในประเภทแห่งปัญญา มีพระญาณแตกฉาน ทรงบรรลุปฏิสัมภิทา
 ทรงบรรลุเวสารัชชญาณ ๔ เป็นผู้ทรงทสพลญาณ ทรงเป็นบุรุษของอาจ ทรงเป็น
 บุรุษดุจราชสีห์ ทรงเป็นบุรุษดุจนาค ทรงเป็นบุรุษอาชาไนย ทรงเป็นบุรุษผู้เอาธุระ
 มีพระญาณหาที่สุดมิได้ มีพระเดชหาที่สุดมิได้ มีพระยศหาที่สุดมิได้ ทรงมั่งคั่ง
 มีทรัพย์มาก ทรงมีปัญญาเป็นทรัพย์ ทรงเป็นผู้นำ เป็นผู้นำไปโดยวิเศษ เป็นผู้ตาม
 แนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ ให้พิจารณาพิจารณา ทรงฟังประโยชน์ ทรงทำให้เสื่อมใสได้
 พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่
 เกิดพร้อมให้เกิดพร้อม ตรัสบอกมรรคที่ยังมิได้ตรัสบอก ทรงรู้จักมรรค ทรงรู้แจ้ง
 มรรค ทรงฉลาดในมรรค และสาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ดำเนินไปตาม
 มรรคอยู่ในบัดนี้ จะเพียบพร้อมด้วยศีลาทิกุณในภายหลัง

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็น
 มีพระจักขุ มีพระธรรม มีพระญาณ เป็นดวงพระพรหม ตรัส บอก นำความหมาย
 ออกมา ประทานอมตธรรม เป็นพระธรรมสามี เป็นพระตถาคต ไม่มีสิ่งที่พระผู้มี-
 พระภาคพระองค์นั้นยังไม่ทรงทราบ ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงรู้แจ้ง ไม่ทรงทำให้แจ้ง มิได้
 ทรงถูกต้องด้วยปัญญา ธรรมทั้งปวงรวมทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน ย่อมมาสู่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

คลองเฉพาะพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า โดยอาการทั้งปวง ธรรมดา
 ประโยชน์ที่ควรแนะนำอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นธรรมที่ควรรู้มีอยู่ คือ ประโยชน์ตน
 ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบันหรือประโยชน์
 ในภพหน้า ประโยชน์ต้นหรือประโยชน์ลึก ประโยชน์ลึกลับหรือประโยชน์ปิดบัง
 ประโยชน์ที่ควรแนะนำหรือประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ที่ไม่มีโทษหรือประโยชน์
 ที่ไม่มีกิเลส ประโยชน์ที่ผ่องแผ้วหรือประโยชน์อย่างยิ่ง ประโยชน์ทั้งหมดนั้นย่อม
 เป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ

พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ไม่ติดขัดในอดีต อนาคต ปัจจุบัน
 กายกรรม วาจากรรม มโนกรรมทุกอย่าง ย่อมเป็นไปตามพระญาณของพระ
 ผู้มีพระภาคพุทธเจ้า บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีเพียงนั้น
 พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรม
 ที่ควรแนะนำเป็นส่วนสุตรอบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วน
 สุตรอบ พระญาณย่อมไม่เกินไปเกินบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควร
 แนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้น ตั้งอยู่ในส่วนสุตรอบของกัน
 และกัน เหมือนชั้นแห่งผอบ ๒ ชั้นทับกันสนิทพอดี ชั้นผอบด้านล่างก็ไม่เกิน
 ด้านบน ชั้นผอบด้านบนก็ไม่เกินด้านล่าง ชั้นผอบทั้ง ๒ ชั้นย่อมวางประกบกันที่
 ส่วนสุดโดยรอบของกันและกันฉันใด บทธรรมที่ควรแนะนำ และพระญาณของพระ
 ผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ก็ตั้งอยู่ในส่วนสุตรอบของกันและกันฉันนั้นเหมือนกัน บท
 ธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีเพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด
 บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นส่วน
 สุตรอบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสุตรอบ พระญาณย่อมไม่
 เป็นไปเกินกว่าบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกิน
 กว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้น ย่อมตั้งอยู่ในส่วนสุตรอบของกันและกัน พระญาณ
 ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ย่อมเป็นไปในธรรมทั้งปวง

ธรรมทั้งปวงนับเนื่องด้วยความนึก นับเนื่องด้วยความหวัง นับเนื่องด้วย
 มนสิการ นับเนื่องด้วยจิตตูปบาทของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของ
 พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าย่อมเป็นไปในสัตว์ทั้งปวง พระผู้มีพระภาคทรงทราบอรรถาธิบาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาจักร]

๑๔. ตวภูกสุตตันิทเทส

อนุสัย จริต อธิมุตติของเหล่าสัตว์ทุกจำพวก ทรงรู้จักเหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสจตุสน้อย
 ในปัญญาจักขุ มีกิเลสจตุสน้อยมากในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน
 มีอาการดี มีอาการทราม ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ยาก เป็นภัพพสัตว์
 (ผู้สมควรบรรลุนิพพาน) เป็นอภัพพสัตว์ (ผู้ไม่สมควรบรรลุนิพพาน) โลกพร้อมทั้ง
 เทวโลก^๑ มารโลก^๒ พรหมโลก^๓ หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์
 ย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ

เชิงอรรถ :

^๑ เทวโลก ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๓๖

^๒ มารโลก โลกคือมาร สิ่งที่น่ากลัวหรือความตายหรือจากที่หมายอันประเสริฐ สิ่งที่น่ากลัว
 คุณความดีในโลกมี ๕ ได้แก่

(๑) กิเลสมาร มารคือกิเลส กิเลสเป็นมาร เพราะเป็นตัวกำจัดขัดขวางความดี ทำให้สัตว์ประสบความ
 พินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต

(๒) ชันธมาร มารคือเบญจขันธ์ หรือขันธ์ ๕ เป็นมาร เพราะเป็นสภาพอันปัจจัยปรุงแต่ง มีความขัดแย้ง
 กันเองอยู่ในตัว ไม่นั่นคง เป็นภาระในการบริหาร ทั้งแปรปรวนเสื่อมโทรมไปเพราะชราพยาธิเป็นต้น

(๓) อภิสังขารมาร มารคืออภิสังขาร อภิสังขารเป็นมาร เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติ ชรา
 เป็นต้น ขัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากสังสารทุกข์

(๔) เทวปุตตมาร มารคือเทพบุตร เทพยิ่งใหญ่ระดับสูงสุดชั้นกามาวจรตนหนึ่ง คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้ง
 บุคคลไว้มิให้ล่วงพ้นจากอำนาจครอบงำของตน โดยชักให้พะวงในกามสุขไม่หาญเสียสละออกไป

(๕) มัจจุมาร มารคือความตาย ความตายเป็นมาร เพราะเป็นตัวตัดโอกาสที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณ
 ความดีทั้งหลาย (วิสุทธิ.มหาฎีกา ๑/๑๔๔/๓๐๒)

^๓ พรหมโลก โลกคือหมู่พรหม สวรรค์ชั้นพรหม ชั้นรูปพรหม ๑๖ ชั้น

ก. ปฐมฌานภูมิ ๓ (ระดับปฐมฌาน) ได้แก่ (๑) พรหมปราสาท พวกบริษัทบริวารมหาพรหม

(๒) พรหมปรโรหิตา พวกปรโรหิตมหาพรหม (๓) มหาพรหม พวกท้าวมหาพรหม

ข. ทุตติฌานภูมิ ๓ (ระดับทุตติฌาน) (๔) ปริตตภาว พวกมีรัศมีน้อย (๕) อัปปมาณภา พวกมีรัศมี
 ประมาณไม่ได้ (๖) อากัสสรา พวกมีรัศมีสูงปลั่งชันไป

ค. ตติยฌานภูมิ ๓ (ระดับตติยฌาน) (๗) ปริตตสุภา พวกมีลารัศมีงามน้อย (๘) อัปปมาณสุภา พวกมี
 ลารัศมีงามประมาณไม่ได้ (๙) สุกกัณฑา พวกมีลารัศมีงามกระจ่างจ้า

ง. จตุตถฌานภูมิ ๓-๗ (ระดับจตุตถฌาน) (๑๐) เวหิปผลา พวกมีผลไฟบุลย์ (๑๑) อสัญญีสัตว์
 พวกสัตว์ไม่มีสัญญา

สุททาวาส ๕ (พวกที่อยู่อันบริสุทธิ์ หรือ ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ คือที่เกิดของพระอนาคามี)

(๑๒) อวิหา เหล่าท่านผู้ไม่เสื่อมจากสมบัติของตน ผู้คงอยู่นาน

(๑๓) อตปปา เหล่าท่านผู้ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ใคร หรือผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร

(๑๔) สุตัสสา เหล่าท่านผู้งดงามนำาศนา

(๑๕) สุตัสสี เหล่าท่านผู้มองเห็นชัดเจนดี หรือผู้มีทัศนแจ่มชัด

(๑๖) อภินิฏฐา เหล่าท่านผู้ไม่มีความด้อยหรือเล็กน้อยกว่าใคร ผู้สูงสุด (อภิ.วิ.(แปล) ๓๕/๑๐๒๕-๑๐๒๖/
 ๖๗๑-๖๗๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

ปลาและเต่าชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งปลาติมิ ปลาติมิงคละและปลาติมิติ-มิงคละ^๑ ย่อมเป็นไปอยู่ภายในมหาสมุทร ฉนฺได โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ย่อมเป็นไปภายในพระญาณของพระพุทธเจ้า ฉนฺนํนั้นเหมือนกัน นกชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งครุฑนามว่าเวไนฺโดย ย่อมบินไปในห้วงแห่งอากาศ ฉนฺได พระพุทธสาวกทั้งหลาย ผู้เสมอกับพระสารีบุตรด้วยปัญญา ย่อมเป็นไปในส่วนแห่งพระพุทธญาณ ฉนฺนํนั้นเหมือนกัน พระพุทธญาณย่อมแผ่ครอบคลุมปัญญาของเทวดาและมนุษย์อยู่

เหล่าบัณฑิตผู้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี เป็นสมณะ ผู้มีปัญญาละเอียด รู้วาทะของผู้อื่น เหมือนนายขมังธนูสามารถยิงเนื้อทรายได้ ดุจจะเที่ยวทำลายทิวถิลีของผู้อื่นด้วยปัญญาตน บัณฑิตเหล่านั้นพากันปรุ้งแต่งปัญหา ย่อมเข้าไปเฝ้าพระตถาคต ทูลถามปัญหาที่ลึกลับและปิดบัง ปัญหาเหล่านั้น ที่พระผู้มีพระภาคทรงชักใช้และตรัสแก้แล้ว เป็นปัญหามีเหตุให้ทรงแสดง บัณฑิตเหล่านั้นถูกดึงดูดด้วยการวิชันษาปัญหา จึงเลือกใส่พระผู้มีพระภาค โดยที่แท้พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรุ่งเรืองยิ่งด้วยพระปัญญาในหมู่คนเหล่านั้น พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยปัญญาจักขุ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยพุทธจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ ผู้มีกิเลสจตุสมากในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ยาก บางพวกเป็นผู้เห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ก็มี บางพวกเป็นผู้ไม่เห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ก็มี เหมือนในกอบัวเขียว ในกอบัวแดง หรือในกอบัวขาว ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง หรือดอกบัวขาว บางเหล่าเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นตามน้ำ จมอยู่ในน้ำและน้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง หรือดอกบัวขาว บางเหล่าเกิดในน้ำ เจริญในน้ำตั้งอยู่เสมอน้ำ ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง หรือดอกบัวขาว บางเหล่าเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่ขึ้นพ้นระดับน้ำ น้ำไม่ติดเปื้อน

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๖๙/๒๑๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

อยู่เลย ฉันทใจ พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์
 ทั้งหลายผู้มีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ ผู้มีกิเลสจตุสน้อยมากในปัญญาจักขุ
 มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ง่าย
 ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ยาก บางพวกเป็นผู้เห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ก็มี บางพวกเป็นผู้
 ไม่เห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ก็มี ฉะนั้นเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่
 “บุคคลนี้มีราคจริต บุคคลนี้มีโทสจริต บุคคลนี้มีโมหจริต บุคคลนี้มีวิตกจริต
 บุคคลนี้มีสัทธาจริต บุคคลนี้มีญาณจริต” พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสสุสภกถาแก่
 บุคคลราคจริต ตรัสการเจริญเมตตาแก่บุคคลโทสจริต ย่อมทรงแนะนำบุคคล
 โมหจริตให้ดำรงอยู่ในการเล่าเรียน การไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนา
 ธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับครู ย่อมตรัสอานาปานสติแก่บุคคลวิตกจริต ตรัสบอก
 นิमितที่น่าเลื่อมใส ความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม
 การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ และศีลของตนแก่บุคคลสัทธาจริต ย่อมตรัสนิमितแห่ง
 วิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์ มีอาการเป็นอนัตตาแก่บุคคลญาณจริต
 (สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้มีปัญญาดี มีสมันตจักขุ

บุรุษผู้ยืนอยู่บนยอดภูเขาศิลาล้วน

พึงเห็นหมู่ชนได้โดยรอบ แม้ฉันทใจ

พระองค์ผู้หมดความโศกแล้ว

โปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาทคือธรรม

จักได้เห็นหมู่ชนผู้ตกอยู่ในความเศร้าโศก

และถูกชาติชราครอบงำได้ชัดเจน ฉันทนั้น^๑

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยพุทธจักขุ เป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยสมันตจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระสัมพันธูปัญญา ตรัสเรียกว่า สมันตจักขุ พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ
 ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้ว
 ด้วยพระสัมพันธูปัญญา (สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

เชิงอรรถ :

^๑ วิ.ม. ๔/๘/๘, ที.ม. ๑๐/๗๐/๓๔, ม.ญ. ๑๒/๒๘๒/๒๔๓, ม.ม. ๑๓/๓๓๘/๓๒๐, ส.ส. ๑๔/๑๗๒/๑๖๕-๑๖๖,
 ข.จ. ๓๐/๘๕/๑๘๒-๑๘๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

สิ่งไร ๆ ในไตรโลกธาตุนี้

พระปัญญาจักขุของพระตถาคตนั้น ไม่เห็น ไม่มีเลย

อนึ่ง ธรรมชาติอะไร ๆ ที่ควรรู้

พระพุทธานุญาณไม่รู้แจ้งก็ไม่มี

ธรรมชาติที่ควรแนะนำใดมีอยู่

พระตถาคตได้ทรงทราบธรรมชาติที่ควรแนะนำนั้นทั้งหมด

เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่า มีสมันตจักขุ^๑

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วยสมันตจักขุ เป็นอย่างนี้ รวมความว่า

พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักขุแจ่มแจ้ง ได้ทรงแสดง

คำว่า **ธรรมที่เป็นพยาน** ในคำว่า **ธรรมที่เป็นพยาน อันเป็นเครื่องกำจัด**

อันตรราย อธิบายว่า ธรรมที่พระองค์ทรงทราบเอง ธรรมที่ประจักษ์แก่พระองค์เอง

มิใช่โดยการเชื่อผู้อื่นว่า ธรรมนี้เป็นดังนี้ ธรรมนี้เป็นดังนี้ มิใช่โดยการเล่าลือ มิใช่

โดยการถือสืบ ๆ กันมา มิใช่โดยการอ้างตำรา มิใช่โดยตรรก มิใช่โดยการอนุมาน

มิใช่โดยการคิดตรองตามแนวเหตุผล มิใช่เพราะเข้าไต่กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว

รวมความว่า ธรรมที่เป็นพยาน

ว่าด้วยอันตรราย ๒ อย่าง

คำว่า **อันตรราย** ในคำว่า **อันเป็นเครื่องกำจัดอันตรราย** ได้แก่ อันตรราย

๒ อย่าง คือ (๑) อันตรรายที่ปรากฏ (๒) อันตรรายที่ไม่ปรากฏ

อันตรรายที่ปรากฏ คืออะไร

คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดาว สุนัขป่า โค กระบือ ช้าง งู

แมงป่อง ตะขาบ โจร คนที่ได้ก่อกรรมไว้ หรือยังมีได้ก่อกรรมไว้ โรคทางตา

โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางกาย โรคศรีษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน

โรคไอ โรคหืด ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื่อมซึ่ม โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด

เชิงอรรถ :

^๑ ข.จ. ๓๐/๘๕/๑๙๖, ข.ป. ๓๑/๑๒๑/๑๓๖-๑๓๗

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๔๓๑ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

อหิวาตกโรค โรคเรื้อน ฝี กลาก มงคร๋อ ลมบ้าหมู หิดเปื่อย หิดด้าน หิด หูด
โรคละลอก โรคติชาน โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวงทวาร ความเจ็บ
ป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม
ใช้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการ
ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง
ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย
ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด
และสัตว์เลื้อยคลาน เหล่านี้เรียกว่า อันตรายที่ปรากฏ

อันตรายที่ไม่ปรากฏ คืออะไร

คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต กามฉันทนิเวรณ พยาบาทนิเวรณ
ถิ่นมิทชนิเวรณ อุทธัจจกุกกัจฉนิเวรณ วิจิกิจฉานนิเวรณ ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ
อุปนาหะ มัถชะ ปฬาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยยะ ถัมภะ สारัมภะ มานะ
อติมานะ มทะ ปมาทะ^๑ กิเลสทุกชนิด ทุจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง
ความเร่าร้อนทุกสถาน ความเดือดร้อนทุกประการ อกุศลลาภสังขารทุกประเภท
เหล่านี้เรียกว่า อันตรายที่ไม่ปรากฏ

คำว่า **อันตรายทั้งหลาย** อธิบายว่า ชื่อว่าอันตราย เพราะมีความหมาย
อย่างไร

ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ

ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม

ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้นย่อมเข้าครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง
ย่ำยีบุคคลนั้น ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ เป็นอย่างไร

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อม คือ ความสูญเสียไปแห่งกุศล-
ธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมอะไรบ้าง อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อม คือ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำแปลในข้อ ๔/๑๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

เพื่อความสูญไปแห่งกุศลธรรมเหล่านี้ คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติไม่คลาดเคลื่อน การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สාරวม อินทรีย์ทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเครื่องตื่นอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ ความหมั่นเจริญสติปัญญา ๔ ความหมั่นเจริญสัมมัปปธาน ๔ ความหมั่นเจริญอิทธิบาท ๔ ความหมั่นเจริญอินทรีย์ ๕ ความหมั่นเจริญพละ ๕ ความหมั่นเจริญโพชฌงค์ ๗ ความหมั่นเจริญอุริยมรรคมืองค์ ๘ ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างนี้

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างไร

คือ บาปอกุศลธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย เปรียบเหมือนสัตว์ที่อาศัยรูย่อมอยู่ในรู สัตว์ที่อาศัยน้ำย่อมอยู่ในน้ำ สัตว์ที่อาศัยป่า ย่อมอยู่ในป่า สัตว์ที่อาศัยต้นไม้ย่อมอยู่บนต้นไม้ ฉะนั้น บาปอกุศลธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย ฉะนั้นเหมือนกัน ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย มีความดำริชานไป ก่อกุลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะตาเห็นรูป บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในของภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน' บาปอกุศลธรรมเหล่านั้น ย่อมฟุ้งขึ้นท่วมภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น'

ภิกษุทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย มีความดำริชานไป ก่อกุลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ เพราะหูได้ยินเสียง... เพราะจมูกได้กลิ่น... เพราะลิ้นได้ลิ้มรส... เพราะกายได้รับสัมผัส... เพราะใจรู้ธรรมารมณ์ บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในของภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน' บาปอกุศลธรรมเหล่านั้น ย่อม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๔. ตวภูกสูตตนิทเทส

ฟังขึ้นท่อมภิกษุนั้น^๑ เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า ‘ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟังขึ้น’
ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลส
ที่ฟังขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย”^๒ ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่
อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นมลทินภายใน

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้
เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็น
ข้าศึกภายใน ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โลภะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาต
ภายใน เป็นข้าศึกภายใน
๒. โทสะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาต
ภายใน เป็นข้าศึกภายใน
๓. โมหะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็น
เพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ชื่อว่าเป็นมลทินภายใน เป็นอมิตร
ภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน”

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส
คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

โลภะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
โลภะทำให้จิตกำเริบ โลภะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน(ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น
คนโลภไม่รู้จักผล คนโลภไม่รู้จักเหตุ
ความโลภครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมีติดบอดย่อมมีเมื่อนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ส. สฬ้า. ๑๘/๑๕๑/๑๒๗

^๒ ส. สฬ้า. ๑๘/๑๕๑/๑๒๖-๑๒๗, ขุ.จ. ๓๐/๑๒๘/๒๖๒-๒๖๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

โทสะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

โทสะทำให้จิตกำเริบ โทสะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนโกรธไม่รู้จักผล คนโกรธไม่รู้จักเหตุ
ความโกรธครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมีดีบอดย่อมมีเมื่อนั้น

โมหะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

โมหะทำให้จิตกำเริบ โมหะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนหลงไม่รู้จักผล คนหลงไม่รู้จักเหตุ
ความหลงครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมีดีบอดย่อมมีเมื่อนั้น^๑

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอติภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการ เมื่อเกิดขึ้น
ภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อ
ความอยู่ไม่ผาสุก

ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. โลกธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็น
ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก
๒. โทสธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็น
ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก
๓. โมหธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็น
ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล เมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อม
เกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก"

เชิงอรรถ :

^๑ ข.อิตติ. ๒๕/๘๘/๓๐๕, ข.จ. ๓๐/๑๒๘/๒๖๓-๒๖๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส
คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

โลภะ โทสะ และโมหะ เกิดขึ้นในตน

ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม

เหมือนขุยไผ่กำจัดต้นไผ่ ฉะนั้น^๑

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอัตรภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง
สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ราคะและโทสะ มีอัตรภาพนี้เป็นต้นเหตุ

ความไม่ยินดีกุศลธรรม

ความยินดีกามคุณซึ่งทำให้ชนลูก เกิดจากอัตรภาพนี้

บาปวิตกในใจ เกิดขึ้นจากอัตรภาพนี้

ย่อมผูกใจคนไว้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น^๒

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอัตรภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

คำว่า **อันเป็นเครื่องกำจัดอันตราย** ได้แก่ เป็นเครื่องกำจัดอันตราย คือ
เป็นเครื่องละอันตราย สงบอันตราย สลัดทิ้งอันตราย ระวังอันตราย เป็นอมต-
นิพพาน รวมความว่า ธรรมที่เป็นพยาน อันเป็นเครื่องกำจัดอันตราย

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปฏิปทา** อธิบายว่า
ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก
ทำให้ง่าย ประกาศปฏิปทา ได้แก่ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติ
ที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม
การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ ความเป็นผู้รู้จักประมาณ
ในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ
สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๑๓/๘๕, พ.ฉ.ติ. ๒๕/๕๐/๒๗๒, พ.จ. ๓๐/๑๒๘/๒๖๔

^๒ ส.ส. ๑๕/๒๓๗/๒๕๐, พ.ส. ๒๕/๒๗๔/๓๘๗, พ.จ. ๓๐/๑๒๘/๒๖๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่นิพพาน รวมความว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปฏิบัติ

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ** เป็นคำที่พระพุทธเนรมิตตรัสเรียกพระผู้มี-
พระภาคพุทธเจ้า อีกนัยหนึ่ง พระองค์ตรัสบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย
จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศธรรมใด ธรรมนั้นทั้งหมด เป็นธรรมดี เจริญ งาม
ไม่มีโทษ ควรชองเสพ รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดตรัส
บอกปฏิบัติ

คำว่า **ปาติโมกข์**^๑ ในคำว่า **คือปาติโมกข์ หรือแม่สมาธิ** ได้แก่ ศीलอันเป็น
ที่พึง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า
เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล

คำว่า **หรือแม่สมาธิ** ได้แก่ ความตั้งมั่น ความดำรงมั่น ความไม่คลอนแคลน
ความไม่กวัดแกว่ง ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธินทรีย์
สมาธิพละ สัมมาสมาธิ รวมความว่า คือปาติโมกข์ หรือแม่สมาธิ ด้วยเหตุนี้
พระพุทธเนรมิตจึงทูลถามว่า

พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักษุแจ่มแจ้ง

ได้ทรงแสดงธรรมที่เป็นพยาน อันเป็นเครื่องกำจัดอันตราย

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปฏิบัติ

คือปาติโมกข์ หรือแม่สมาธิ

[๑๕๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ภิกษุไม่พึงเป็นผู้มีตาลอกแลก

พึงป้องกันหู มิให้ได้ยินคามากถา ไม่พึงตั้งใจในรส

และไม่พึงยึดถืออะไร ๆ ในโลกกว่าเป็นของเรา

เชิงอรรถ :

^๑ **ปาติโมกข์** ดูเชิงอรรถข้อ ๑๐/๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตันิทเทส

ว่าด้วยเรื่องผู้มีตาลอกแล

คำว่า **ภิกษุไม่พึงเป็นผู้มีตาลอกแล** อธิบายว่า ภิกษุเป็นผู้มีตาลอกแล เป็นอย่างไร ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีตาลอกแล คือ เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นคนมีตาลอกแลด้วยคิดว่า "รูปที่ยังไม่เคยดู เราควรดู รูปที่เราเคยดูแล้ว ควรผ่านไปเลย" จึงเป็นผู้ชวนขยายการเที่ยวงาน และการเที่ยวไปไม่แน่นอน จากอารามหนึ่งไปสู่อีกอารามหนึ่ง จากอุทยานหนึ่งไปสู่อีกอุทยานหนึ่ง จากบ้านหนึ่งไปสู่อีกบ้านหนึ่ง จากนิคมหนึ่งไปสู่อีกนิคมหนึ่ง จากนครหนึ่งไปสู่อีกนครหนึ่ง จากรัฐหนึ่งไปสู่อีกรัฐหนึ่ง จากชนบท(ประเทศ)หนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่ง เพื่อดูรูป ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ มีตาลอกแล เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนนไม่สำรวจ เดินมองข้าง มองม้า มองรถ มองพลเดินเท้า มองสตรี มองบุรุษ มองเด็กชาย มองเด็กหญิง มองร้านค้า มองหน้ามุขเรือน มองข้างบน มองข้างล่าง มองทิศน้อยทิศใหญ่ ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ มีตาลอกแล เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้ว เป็นผู้รวบถือ เป็นผู้แยกถือ(อวัยวะส่วนต่าง ๆ) ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวจจักขุทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวจแล้วจะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรม คืออกุศลและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมไม่รักษาจักขุทริย ย่อมไม่ถึงความสำรวจในจักขุทริย ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ มีตาลอกแล เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ชวนขยายดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ เหมือนสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกบริโภคอาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ยังชวนขยายดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้อยู่ คือ การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี การดุมหระสพ การเล่นนิทาน การเล่นปรบมือ การเล่นปลุกผี การเล่นตีกลอง การสร้างฉากบ้านเมืองให้สวยงาม การละเล่นของคนจัณฑาล การเล่นกระดานหก การละเล่นหน้าศพ การแข่งขันข้าง การแข่งม้า การแข่งขันกระบือ การแข่งขันโค การแข่งขันแพะ การแข่งขันแกะ การแข่งขันไก่ การแข่งขันนกกระทา การรำกระบี่กระบอง การชกมวย มวยปล้ำ การรบ การตรวจพลสวนสนาม การจัดกระบวนทัพ ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ มีตาลอกแล เป็นอย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

ภิกษุไม่เป็นผู้มีตาลอกแลก เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าสู่ละแวกบ้าน เดินทางไปตามถนน ก็เดินอย่าง
สำรวม ไม่มองข้าง ไม่มองมา ไม่มองรถ ไม่มองพลเดินเท้า ไม่มองสตรี ไม่มอง
บุรุษ ไม่มองเด็กชาย ไม่มองเด็กหญิง ไม่มองร้านค้าตลาด ไม่มองหน้ามขเรือน
ไม่มองสูง ไม่มองต่ำ ไม่มองทิศน้อยทิศใหญ่ ภิกษุชื่อว่าไม่เป็นผู้มีตาลอกแลก
เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อ
สำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมคืออกิขณาและ
โทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ภิกษุชื่อว่า
ไม่เป็นผู้มีตาลอกแลก เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้งดเว้นจากความขวนขวายในการดูการละเล่นอันเป็น
ข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ เหมือนอย่างสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกบริโภคอาหาร
ที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ก็ไม่พากันขวนขวายดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล
เห็นปานนี้อยู่ คือ การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี การดมหรสพ การเล่า
นิทาน... ภิกษุชื่อว่าไม่เป็นผู้มีตาลอกแลก เป็นอย่างนี้บ้าง

คำว่า **ภิกษุไม่พึงเป็นผู้มีตาลอกแลก** อธิบายว่า พึงละ บรรเทา ทำให้หมด
สิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความเป็นผู้มีตาลอกแลก คือ พึงเป็นผู้งด เว้น
เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นผู้มีตาลอกแลก มีใจเป็น
อิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ภิกษุไม่พึงเป็นผู้มีตาลอกแลก

คำว่า **พึงป้องกันหุมิให้ได้ยินคามกถา** อธิบายว่า เดรัจฉานกถา^๑ ๓๒ อย่าง
ตรัสเรียกว่า คามกถา คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ
เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องยาน เรื่องที่นอน เรื่องระเบียบ
ดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องเมือง เรื่องชนบท เรื่อง

เชิงอรรถ :

^๑ **เดรัจฉานกถา** คือถ้อยคำอันขวางทางไปสู่สวรรค์ นิพพาน หมายถึงเรื่องราวที่ภิกษุไม่ควรนำมาเป็นข้อ
ถกเถียงสนทนากัน โดยไม่เกี่ยวกับการพิจารณาสั่งสอนแนะนำทางธรรม อันทำให้คิดฟุ้งเฟ้อและพากัน
หลงเพลินเสียเวลา เสียกิจหน้าที่ที่พึงปฏิบัติตามธรรม (ที.สี.อ. ๑๗/๘๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

สตริ เรื่องบุรุษ เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตโรค เรื่องทำน้ำ เรื่องคนที่ล่องลับไปแล้ว
เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม

คำว่า **พึงป้องกันหุมิให้ได้ยินคามกถา** อธิบายว่า พึงป้องกัน คือ ห้าม กัน
รักษา คุ่มครอง ปิด ตัดขาดหุมิให้ได้ยินคามกถา รวมความว่า พึงป้องกันหุมิให้ได้
ยินคามกถา

คำว่า **รส** ในคำว่า **ไม่พึงติดใจในรส** ได้แก่ รสจากราก รสจากลำต้น รสจาก
เปลือก รสจากใบ รสจากดอก รสจากผล รสเปรี้ยว รสหวาน รสขม รสเผ็ด รสเค็ม
รสปร่า รสเฟื่อน รสฝาด รสอร่อย รสไม่อร่อย รสเย็น รสร้อน สมณพราหมณ์
บางพวก ยินดีในรส สมณพราหมณ์เหล่านั้นเที่ยวแสวงหารสเลิศด้วยปลายลิ้น ได้
รสเปรี้ยวแล้วก็แสวงหารสไม่เปรี้ยว ได้รสไม่เปรี้ยวแล้วก็แสวงหารสเปรี้ยว... ได้ของ
เย็นแล้วก็แสวงหาของร้อน ได้ของร้อนแล้วก็แสวงหาของเย็น สมณพราหมณ์เหล่า
นั้นได้รสใด ๆ แล้วก็ไม่นิยมดีด้วยรสนั้น ๆ ยังแสวงหารสอื่น ๆ ต่อไปอีก เป็นผู้กำหนด
ยินดี ติดใจ สยบ หมกหมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในรสที่ชอบใจ ตัณหาในรสนี้
ภิกษุใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว... เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ภิกษุนั้นพิจารณาแล้ว
โดยแยบคาย จึงฉันอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อตบแต่ง มิใช่เพื่อ
ประดับ แต่ฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อขจัด
ความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์อย่างเดียวเท่านั้น ด้วยตั้งใจว่า... และ
อยู่สบายได้ด้วยวิธีการอย่างนี้

คนทาแผลเพียงเพื่อปลุกเนื้อเยื่อ หยอดเพลลาเพียงเพื่อจะขนภาระไป หรือ
กินอาหารที่ปรุงจากเนื้อมนุษย์เพียงเพื่อจะเดินทางออกจากทางกัณดารให้พ้นเท่านั้น
ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาโดยแยบคายแล้ว ฉันอาหาร มิใช่เพื่อเล่น...
ความไม่มีโทษ และอยู่สบายได้ด้วยวิธีการอย่างนี้ ย่อมละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป
ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งตัณหาในรส เป็นผู้งดแล้ว งดเว้นแล้ว เว้นขาดแล้ว ออกแล้ว
สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับตัณหาในรส มีใจเป็นอิสระ(จาก
กิเลส) อยู่ รวมความว่า **ไม่พึงติดใจในรส**

คำว่า **และไม่พึงยึดถืออะไร ๆ ในโลกว่าเป็นของเรา** อธิบายว่า

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเรา** ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง
คือ (๑) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเรา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

ด้วยอำนาจทิฏฐิ... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา... นี้ชื่อว่า
ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิ

ภิกษุละความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความยึดถือ
ว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว ไม่เพียงยึดถือ คือ ไม่ยึด ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น
ตาว่าเป็นของเรา... ไม่ถือมั่นหู... จมูก... ลิ้น... กาย... รูป... เสียง... กลิ่น... รส...
โผฏฐัพพะ... ตระกูล... หมู่คณะ... อาवास... ลาก... ยศ... สรรเสริญ... สุข... จีวร...
บิณฑบาต... เสนาสนะ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร... กามธาตุ... รูปธาตุ... อรูปธาตุ...
กามภพ... รูปภพ... อรูปภพ... สัญญาภพ... อสัญญาภพ... แนวสัญญาณาสัญญาภพ...
เอกโวการภพ^๑... จตโวการภพ^๒... ปัญจโวการภพ^๓... อดีต... อนาคต... ปัจจุบันว่า
เป็นของเรา ไม่เพียงยึดถือ คือ ไม่ยึด ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส
โผฏฐัพพะที่รับรู้ ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งว่าเป็นของเรา

คำว่า อะไร ๆ ได้แก่ อะไรที่เป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร
เป็นวิญญาน

คำว่า ในโลก ได้แก่ ในอบายโลก... อายตนโลก รวมความว่า และไม่เพียงยึดถือ
อะไร ๆ ในโลกกว่า เป็นของเรา ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

ภิกษุไม่เพียงเป็นผู้มีตาลอกแลก

พึงป้องกันหุมิให้ไต่ยินคามกถา ไม่พึงตั้งใจในรส

และไม่เพียงยึดถืออะไร ๆ ในโลกกว่าเป็นของเรา

[๑๕๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

เมื่อใด ภิกษุถูกผัสสะกระทบ

เมื่อนั้นเขาก็ไม่พึงทำความคร่ำครวญในที่ไหน ๆ

ไม่พึงคาดหวังภพ และไม่พึงกระสับกระส่าย

ในเพราะอารมณ์ที่น่ากลัว

เชิงอรรถ :

^๑ เอกโวการภพ ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๒

^๒ จตโวการภพ ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๒

^๓ ปัญจโวการภพ ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

ว่าด้วยโรคต่าง ๆ

คำว่า **เมื่อใด ภิกษุถูกผัสสะกระทบ** อธิบายว่า ภิกษุถูกผัสสะกระทบ คือถูกโรคกระทบ ครอบงำ กลุ้มรุม ประกอบเข้า ได้แก่ ถูกโรคทางตากระทบ ครอบงำ กลุ้มรุม ประกอบเข้า โรคทางหู... โรคทางจมูก... โรคทางลิ้น... โรคทางกาย... โรคศีรษะ... โรคหู... โรคปาก... โรคฟัน... โรคไอ... โรคหืด... ไข้หวัด... ไข้พิษ... ไข้เชื่อมซึม... โรคท้อง... เป็นลมสลบ... ลงแดง... จุกเสียด... อหิวาตกโรค... โรคเรื้อน... ฝี... กลาก... มองคร่อ... ลมบ้าหมู... หิดเปื่อย... หิดดำน... หิด... หูด... โรคละลอก... โรคดีซ่าน... โรคเบาหวาน... โรคเริม... โรคพุพอง... โรคริตสีดวงทวาร... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม... ไข้สันนิบาต... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดู... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม... ความหนาว... ความร้อน... ความหิว... ความกระหาย... ปวดอุจจาระ... ปวดปัสสาวะ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน กระทบ ครอบงำ กลุ้มรุม ประกอบเข้า รวมความว่า เมื่อใด ภิกษุถูกผัสสะกระทบ

คำว่า **เมื่อนั้นเธอก็ไม่พึงทำความคร่ำครวญในที่ไหน ๆ** อธิบายว่า ไม่พึงทำ คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นซึ่งความบ่นเพื่อความคร่ำครวญ คือ กิริยาที่บ่นเพ้อ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่บ่นเพ้อ ภาวะที่คร่ำครวญ การพูดพลาบ การพูดเพ้อ การพูดเพ้อเจ้อ ความพรวดเพ้อ กิริยาที่พรวดเพ้อ ภาวะที่พรวดเพ้อ

คำว่า **ในที่ไหน ๆ** ได้แก่ ในที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและภายนอก รวมความว่า เมื่อนั้นเธอก็ไม่พึงทำความคร่ำครวญในที่ไหน ๆ

คำว่า **ไม่พึงคาดหวังภพ** ได้แก่ ไม่พึงหวัง ไม่พึงมุ่งหวัง ไม่พึงคาดหวัง กามภพ รูปภพ อรูปภพ รวมความว่า ไม่พึงคาดหวังภพ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

ว่าด้วยภัยและความขลาดกลัว

คำว่า **และไม่พึงกระสับกระส่ายในเพราะอารมณ์ที่น่ากลัว** อธิบายว่า
คำว่า **ความน่ากลัว** ได้แก่ ทั้งภัยและความขลาดกลัว มีความหมายอย่าง
เดียวกันนั่นเอง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภัย ความขลาดกลัวนั้น คือ สิ่งนี้เป็นแน
บุคคลไม่พึงละเสีย มันก็จะมาหา ภัยนั้นเรียกว่า มีวัตถุภายนอกเป็นอารมณ์ คือ
ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดาว สุนัขป่า โค กระบือ ม้า ช้าง งู แมงป่อง
ตะขาบ โจร หรือ คนที่ได้ก่อกรรมไว้ หรือยังมีได้ก่อกรรมไว้

อีกนัยหนึ่ง โดยความหมายต่างกัน ความกลัว อาการกลัว ความหวาดหวั่น
ขนพองสยองเกล้า ความหวาดเสียว ความสะดุ้งแห่งจิต ที่เกิดขึ้นภายใน มีจิตเป็น
สมุฏฐาน เรียกว่า ภัย คือ ขาดิภัย ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย ราชภัย โจรภัย อัคคีภัย
อุทกภัย อัสดานูวาทภัย(ภัยเกิดจากการตีเตียนตน) ปรานูวาทภัย(ภัยเกิดจากการ
ตีเตียนของผู้อื่น) ทัณฑภัย(ภัยจากอาญา) ทุคติภัย(ภัยในทุกคติ) อุมิภัย(ภัยจากคลื่น)
กุมภิลภัย(ภัยจากจระเข้) อาวีฏญภัย(ภัยจากน้ำวน) สงสการภัย(ภัยจากปลาร้าย)
อาชีวิกภัย(ภัยจากการหาเลี้ยงชีพ) อสิโลกภัย(ภัยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง)
ปริสสายสารัชชภัย(ภัยจากความครั่นคร้ามในชุมชน) ทุคติภัย เหตุที่น่ากลัว ความ
หวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า ใจหวาดเสียว ความสะดุ้ง

คำว่า **และไม่พึงกระสับกระส่ายในเพราะอารมณ์ที่น่ากลัว** อธิบายว่า ภิกษุ
เห็น หรือได้ยินสิ่งที่น่าสะพรึงกลัว ก็ไม่พึงหวั่นไหว ไม่พึงสั่นเทา ไม่พึงกระสับกระส่าย
คือ ไม่หวาดเสียว ไม่ครั่นคร้าม ไม่เกรงกลัว ไม่หวาดกลัว ไม่ถึงความสะดุ้ง ได้แก่
พึงเป็นผู้ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หวั่น พึงเป็นผู้ละภัยและความขลาดกลัว
ได้แล้ว หมดความขนพองสยองเกล้า ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เมื่อใด ภิกษุถูกผัสสะกระทบ

เมื่อนั้นเธอก็ไม่พึงทำความคร่ำครวญในที่ไหน ๆ

ไม่พึงคาดหวังภพ และไม่พึงกระสับกระส่าย

ในเพราะอารมณ์ที่น่ากลัว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

[๑๕๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุได้ข้าวก็ดี น้ำก็ดี ของขบเคี้ยวก็ดี ผ่าก็ดีแล้ว
ไม่ควรทำการสะสม เมื่อไม่ได้ข้าวเป็นต้นเหล่านั้นก็ไม่พึงสะดุ้ง**

ว่าด้วยข้าวน้ำและของขบเคี้ยว

คำว่า **ข้าว** ในคำว่า... **ข้าวก็ดี น้ำก็ดี ของขบเคี้ยวก็ดี ผ่าก็ดี** ได้แก่ ข้าวสุก
ขนมกุมมาส (ขนมสด) ข้าวผง (สัตต) ปลา เนื้อ

คำว่า **น้ำ** ได้แก่ น้ำปานะ ๘ อย่าง คือ

๑. น้ำมะม่วง	๒. น้ำหว่า
๓. น้ำกล้วยมีเมล็ด	๔. น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด
๕. น้ำมะขาง	๖. น้ำลูกจันทน์หรือน้ำองุ่น
๗. น้ำเหง้าบัว	๘. น้ำมะปรางหรือน้ำลิ้นจี่

น้ำปานะอีก ๘ อย่าง คือ

๑. น้ำสะคร้อ	๒. น้ำผลเล็บเหยี่ยว
๓. น้ำพุทรา	๔. น้ำเปรียง
๕. น้ำผสมน้ำมัน	๖. น้ำข้าวยาคุ
๗. น้านม	๘. น้ำรส

คำว่า **ของขบเคี้ยว** ได้แก่ ของขบเคี้ยวทำด้วยแป้ง ของขบเคี้ยวทำเป็นขนม
ของขบเคี้ยวทำด้วยหัว (ราก) ของขบเคี้ยวทำด้วยเปลือกไม้ ของขบเคี้ยวทำด้วยใบไม้
ของขบเคี้ยวทำด้วยดอกไม้ ของขบเคี้ยวทำด้วยผลไม้

คำว่า **ผ่า** ได้แก่ จีวร ๖ ชนิด คือ

๑. โขมะ (ผ้าเปลือกไม้)	๒. กัปปาสิกะ (ผ้าฝ้าย)
๓. โภเสยยะ (ผ้าไหม)	๔. กัมพละ (ผ้าขนสัตว์)
๕. สาณะ (ผ้าป่าน)	๖. ภังคะ (ผ้าที่ทำด้วยวัสดุผสมกัน)

รวมความว่า ... **ข้าวก็ดี น้ำก็ดี ของขบเคี้ยวก็ดี ผ่าก็ดี**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

คำว่า **ได้แล้ว** ในคำว่า **ได้... แล้ว ไม่ควรทำการสะสม** ได้แก่ **ได้แล้ว** คือ ได้รับแล้ว สมหวังแล้ว ประสบแล้ว ได้เฉพาะแล้ว มิใช่ด้วยการโกหก มิใช่ด้วยการพูดเลียบเคียง มิใช่ด้วยการทำนิมิต มิใช่ด้วยการกำจัดคุณเขา มิใช่ด้วยการต่อลากด้วยลาก มิใช่ด้วยการให้ไม้ มิใช่ด้วยการให้ไม้ไฟ มิใช่ด้วยการให้ใบไม้ มิใช่ด้วยการให้ดอกไม้ มิใช่ด้วยการให้ผลไม้ มิใช่ด้วยการให้น้ำอาบ มิใช่ด้วยการให้แบ่งจรรยา มิใช่ด้วยการให้ดินสอพอง มิใช่ด้วยการให้ไม้สีฟัน มิใช่ด้วยการให้น้ำบ้วนปาก มิใช่ด้วยคำพูดมุ่งให้เขารู้จักตน มิใช่ด้วยคำพูดเหลวไหลเหมือนแกงถั่ว มิใช่ด้วยกิริยาประจบ มิใช่ด้วยการขัดตั้งตีสนิทเขา มิใช่ด้วยวิชาดูพื้นที่ มิใช่ด้วยเดรัจฉานวิชา มิใช่ด้วยวิชาทำนายลักษณะอวัยวะ มิใช่ด้วยวิชาดูฤกษ์ยาม มิใช่ด้วยการเดินทำหน้าที่พูด มิใช่ด้วยการเดินเป็นคนรับใช้ มิใช่ด้วยการเดินสื่อสาร มิใช่ด้วยเวชกรรม มิใช่ด้วยนวมกรรม มิใช่ด้วยการใช้ก่อนข้าวตอบแทนก่อนข้าว มิใช่ด้วยการให้และการเพิ่มให้ แต่ได้แล้ว คือ ได้รับแล้ว สมหวังแล้ว ประสบแล้ว ได้เฉพาะแล้ว โดยชอบธรรม โดยยุติธรรม รวมความว่า **ได้แล้ว**

คำว่า **ไม่ควรทำการสะสม** ได้แก่ **ไม่ควรทำ** คือ **ไม่ควรให้เกิด** **ไม่ควรให้** **เกิดขึ้น** **ไม่ควรให้บังเกิด** **ไม่ควรให้บังเกิดขึ้น** ซึ่งการสะสมข้าวสุก การสะสมน้ำดื่ม การสะสมผ้า การสะสมยาน การสะสมที่นอน การสะสมของหอม การสะสมอามิส รวมความว่า **ได้...แล้ว** **ไม่ควรทำการสะสม**

คำว่า **เมื่อไม่ได้ข้าวเป็นต้นเหล่านั้นก็ไม่พึงสะดุ้ง** อธิบายว่า ภิกษุไม่พึงหวาดเสียว ไม่พึงครั่นคร้าม ไม่พึงเกรงกลัว ไม่พึงหวาดกลัว ไม่พึงถึงความสะดุ้งกลัวว่า เราไม่ได้ข้าวสุก ไม่ได้น้ำดื่ม ไม่ได้ผ้า ไม่ได้ตระกูล ไม่ได้หมุดคณะ ไม่ได้อาวาส ไม่ได้ลาภ ไม่ได้ยศ ไม่ได้สรรเสริญ ไม่ได้สุข ไม่ได้จีวร ไม่ได้บิณฑบาต ไม่ได้เสนาสนะ ไม่ได้คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ไม่ได้ผู้พยาบาลเวลาเจ็บป่วย ไม่เป็นผู้มีชื่อเสียงปรากฏ คือ พึงเป็นผู้ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี พึงเป็นผู้ละภัยและความขลาดกลัวได้แล้ว หมดความขนพองสยองเกล้าอยู่ รวมความว่า **เมื่อไม่ได้ข้าวเป็นต้นเหล่านั้นก็ไม่พึงสะดุ้ง** ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวภูกสูตตนิทเทส

ภิกษุได้ข่าวก็ดี น้ำก็ดี ของขบเคี้ยวก็ดี ผ่าก็ดีแล้ว
ไม่ควรทำการสะสม เมื่อไม่ได้ข่าวเป็นต้นเหล่านั้นก็ไม่พึงสะดัง
[๑๖๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุพึงเป็นผู้มีฉาน ไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข
พึงเว้นจากความคะนอง ไม่พึงประมาท
และพึงอยู่ในที่นิ่งที่นอนที่มีเสียงน้อย**

ว่าด้วยผู้มีฉาน

คำว่า **พึงเป็นผู้มีฉาน** ในคำว่า **ภิกษุพึงเป็นผู้มีฉาน ไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข** อธิบายว่า เป็นผู้มีฉาน ด้วยปฐมฉานบ้าง ด้วยทุติยฉานบ้าง ด้วยตติยฉานบ้าง ด้วยจตุตถฉานบ้าง ด้วยฉานที่มีวิตกและวิจารณ์เป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฉานที่ไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์เป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฉานที่ไม่มีวิตกและวิจารณ์เป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฉานที่มีปิติเป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฉานที่ไม่มีปิติเป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฉานที่สหระคตด้วยปิติบ้าง ด้วยฉานที่สหระคตด้วยความแช่มชื่นบ้าง ด้วยฉานที่สหระคตด้วยสุขบ้าง ด้วยฉานที่สหระคตด้วยอุเบกขาบ้าง ด้วยฉานที่เป็นสัญญาตะบ้าง ด้วยฉานที่เป็นอนิมิตตะบ้าง ด้วยฉานที่เป็นอัปปณฺธิตะบ้าง ด้วยฉานที่เป็นโลกียะบ้าง ด้วยฉานที่เป็นโลกุตตระบ้าง คือ เป็นผู้ยินดีในฉาน ขวนขวายในความเป็นผู้มีจิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว หนักในประโยชน์ของตน รวมความว่า พึงเป็นผู้มีฉาน

คำว่า **ไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข** อธิบายว่า

ภิกษุเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข คือ ประกอบด้วยความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข จึงเป็นผู้ขวนขวายในการเที่ยวไปนาน การเที่ยวไปไม่มีจุดหมายแน่นอน จากอารามหนึ่งไปสู่อีกอารามหนึ่ง จากอุทยานหนึ่งไปสู่อีกอุทยานหนึ่ง จากบ้านหนึ่งไปสู่อีกบ้านหนึ่ง จากนิคมหนึ่งไปสู่อีกนิคมหนึ่ง จากนครหนึ่งไปสู่อีกนครหนึ่ง จากรัฐหนึ่งไปสู่อีกรัฐหนึ่ง จากชนบทหนึ่งไปสู่อีกชนบทหนึ่ง ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข เป็นอย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

อิกนัยหนึ่ง ภิกษุประกอบด้วยความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุขภายในสังฆาราม มิใช่ เพราะเหตุแห่งประโยชน์ มิใช่เพราะเหตุแห่งการกระทำ แต่เป็นผู้ฟุ้งซ่าน มีจิตใจ ไม่สงบ เดินจากบริเวณหนึ่งไปสู่อีกบริเวณหนึ่ง จากวิหารหนึ่งไปสู่อีกวิหารหนึ่ง จาก เรือนหลังคาด้านเดียวไปสู่อีกเรือนหลังคาด้านเดียวอีกแห่งหนึ่ง จากปราสาทหนึ่งไปสู่อีก ปราสาทหนึ่ง จากเรือนโถงหลังหนึ่งไปสู่อีกโถงหลังหนึ่ง จากถ้ำหนึ่งไปสู่อีกถ้ำ หนึ่ง จากที่หลีกเร้นแห่งหนึ่งไปสู่อีกที่หลีกเร้นอีกแห่งหนึ่ง จากกุฏิหนึ่งไปสู่อีกกุฏิหนึ่ง จากเรือนยอดแห่งหนึ่งไปสู่อีกเรือนยอดอีกแห่งหนึ่ง จากป้อมหนึ่งไปสู่อีกป้อมหนึ่ง จากปะรำหนึ่งไปสู่อีกปะรำหนึ่ง จากเรือนที่พักแห่งหนึ่งไปสู่อีกที่พักอีกแห่งหนึ่ง จากโรงเก็บของแห่งหนึ่งไปสู่อีกโรงเก็บของอีกแห่งหนึ่ง จากโรงฉันทแห่งหนึ่งไปสู่อีกโรงฉันท อีกแห่งหนึ่ง จากมณฑลแห่งหนึ่งไปสู่อีกมณฑลอีกแห่งหนึ่ง จากโคนต้นไม้แห่งหนึ่งไป สู่อีกโคนต้นไม้อีกแห่งหนึ่ง เดินไปที่ที่พวกภิกษุนั่งกันอยู่ เป็นที่ ๒ ของภิกษุ ๑ รูป เป็นที่ ๓ ของภิกษุ ๒ รูป หรือเป็นที่ ๔ ของภิกษุ ๓ รูป ในที่นั้น ๆ พูดเรื่องเพ้อเจ้อมากมายในที่นั้น คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข่าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องยาน เรื่องที่นอน เรื่องระเบียบดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องเมือง เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่อง บุรุษ เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำนน้ำ เรื่องคนทีลวงลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข เป็นอย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยเรื่องผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข

คำว่า ไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข อธิบายว่า พึงละ บรรเทา ทำให้หมด สิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข คือ พึงเป็นผู้งด งดเว้น งดขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข มีใจเป็น อิศระ(จากกิเลส) อยู่ คือ ประพฤติ ประพฤติโดยเอื้อเพื่อ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังมีชีวิตให้ดำเนินไป พึงเป็นผู้พอใจในความหลีกเร้น ยินดีในความหลีกเร้น หมั่นประกอบความสงบแห่งจิตภายใน ไม่ห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

เพิ่มพูนการอยู่ในเรือนว่าง^๑ มีฌาน เป็นผู้ยินดีในฌาน ขวนขวายในความเป็นผู้มีจิต
มีอารมณ์หนึ่งเดียว หนักในประโยชน์ของตน รวมความว่า ภิกษุพึงเป็นผู้มีฌาน
ไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข

คำว่า **ความคะนอง** ในคำว่า **พึงเว้นจากความคะนอง ไม่พึงประมาท**
อธิบายว่า ความคะนองมือ ชื่อว่าความคะนอง ความคะนองเท้า ชื่อว่าความคะนอง
ความคะนองมือและเท้า ก็ชื่อว่าความคะนอง ความสำคัญในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร
ความสำคัญในสิ่งที่ไม่ควรว่าควร ความสำคัญในสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ ความสำคัญ
ในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ ความคะนอง กิริยาที่คะนอง ภาวะที่คะนอง ความ
เดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่านเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความคะนอง

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะเหตุ ๒
อย่าง คือ (๑) เพราะทำ (๒) เพราะไม่ทำ

**ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะทำและเพราะ
ไม่ทำ เป็นอย่างไร**

คือ ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า "เราทำแต่กาย
ทุจริต ไม่ทำกายสุจริต... เราทำแต่วจีทุจริต ไม่ทำวจีสุจริต... เราทำแต่มโนทุจริต ไม่
ทำมโนสุจริต... เราทำแต่ปาณาติบาต ไม่ทำความงดเว้นจากปาณาติบาต... เราทำ
แต่อกุศลนาทาน ไม่ทำความงดเว้นจากอกุศลนาทาน... เราทำแต่กาเมสมิฉฉาจาร ไม่
ทำความงดเว้นจากกาเมสมิฉฉาจาร... เราทำแต่มุสาวาท ไม่ทำความงดเว้นจาก
มุสาวาท... เราทำแต่ปีสุณาวาจา ไม่ทำความงดเว้นจากปีสุณาวาจา... เราทำแต่
ผรุสวาจา ไม่ทำความงดเว้นจากผรุสวาจา... เราทำแต่สัมผัปปลาปะ ไม่ทำความงด
เว้นจากสัมผัปปลาปะ... เราทำแต่อภิชฌา ไม่ทำอนภิชฌา ... เราทำแต่พยาบาท
ไม่ทำอัพยาบาท... เราทำแต่มีจฉาทิฏฐิ "ไม่ทำสัมมาทิฏฐิ" ความคะนอง ความเดือด
ร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ เพิ่มพูนการอยู่ในเรือนว่าง ในที่นี้หมายถึง ภิกษุเรียนสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แล้วเข้าไป
ยังเรือนว่าง นั่งอยู่ตลอดคืนและวัน (ข.ม.อ. ๑๖๐/๔๑๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า “เรามีได้
รักษาศีลให้บริบูรณ์... ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๖... ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
อาหาร... ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เสมอ... ไม่หมั่นประกอบ
สติสัมปชัญญะ... ไม่เจริญสติปัญญา ๔... ไม่เจริญสัมมัปปธาน ๔... ไม่เจริญ
อิทธิบาท ๔... ไม่เจริญอินทรีย์ ๕... ไม่เจริญพละ ๕... ไม่เจริญโพชฌงค์ ๗... ไม่
เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘... ไม่กำหนดรู้ทุกข์... ไม่ละสมุทัย... ไม่เจริญมรรค” ความ
คะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า “เราไม่ทำนิโรธให้ประจักษ์แจ้ง”

คำว่า **พืงเว้นจากความคะนอง** อธิบายว่า พืงงดเว้น เว้นขาดจากความ
คะนอง คือ พืงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความคะนอง ได้แก่
พืงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความคะนอง
มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า พืงเว้นจากความคะนอง

ว่าด้วยความไม่ประมาท

คำว่า **ไม่พืงประมาท** อธิบายว่า พืงเป็นผู้ทำโดยเอื้อเพื่อ ทำติดต่อก
ทำไม่หยุด ประพฤติไม่ย่อหย่อน ไม่ละความพอใจ ไม่ทอดธุระ ชื่อว่าไม่ประมาทใน
กุศลธรรมทั้งหลาย คือ ความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขยัน
ความมีเรี่ยวแรง ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส
ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า “เราพืงทำ
ศีลชั้นที่ขังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์โดยอุบายอย่างไร หรือพืงใช้ปัญญาตามรักษาศีลชั้น
ที่บริบูรณ์ในข้อนั้น ๆ โดยอุบายอย่างไร” ดังนี้ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรม
ทั้งหลาย... ว่า “เราพืงทำสมาธิชั้น... ปัญญาชั้น... วิมุตติชั้น... วิมุตติ-
ญาณทัสสนชั้นที่ขังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ โดยอุบายอย่างไร”... คือ ความพอใจ
ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขยัน ความมีเรี่ยวแรง ความไม่ถอยกลับ
สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ
ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า “เราพืงกำหนดรู้ทุกข์ที่ยังมิได้กำหนดรู้ พืงละ
กิเลสที่ยังมิได้ละ พืงเจริญมรรคที่ยังมิได้เจริญ หรือพืงทำให้แจ้งนิโรธที่ยังมิได้ทำ
ให้แจ้ง โดยอุบายอย่างไร” ดังนี้ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย รวมความ
ว่า พืงเว้นจากความคะนอง ไม่พืงประมาท

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

คำว่า **และ** ในคำว่า **และ...ฟังอยู่ในที่นั่ง ที่นอนที่มีเสียงน้อย** เป็นคำเชื่อมบท... ที่เป็นที่นั่งของภิกษุ ตรัสเรียกว่า ที่นั่ง ได้แก่ เตียง ตั่ง เบาะ เสื่อ แผ่นหนัง เครื่องปูลาดทำด้วยหญ้า เครื่องปูลาดทำด้วยใบไม้ เครื่องปูลาดทำด้วยฟาง เสนาสนะ ตรัสเรียกว่า ที่นอน ได้แก่ วิหาร เรือนหลังคาदानเดียว ปราสาท เรือนโถง ถ้า รวมความว่า ในที่นั่ง ที่นอน

คำว่า **ภิกษุ... ฟังอยู่... ที่มีเสียงน้อย** อธิบายว่า ภิกษุฟังเที่ยวไป ฟังอยู่ คือ เคลื่อนไหว เป็นไป รักษาชีวิต เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปในเสนาสนะ ที่มีเสียงน้อย คือ มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่ลึกลับ รวมความว่า ภิกษุ... และฟังอยู่ในที่นั่ง ที่นอนที่มีเสียงน้อย ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุฟังเป็นผู้มีมาน ไม่ฟังเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข

ฟังเว้นจากความคะนอง ไม่ฟังประมาท

และฟังอยู่ในที่นั่งที่นอนที่มีเสียงน้อย

[๑๖๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุไม่ฟังหลับมาก มีความเพียรเครื่องเผากิเลส

ฟังประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่

ฟังละเว้นความเกียจคร้าน ความหลอกลวง เรื่องชวนหัว

การเล่น เมถุนธรรม พร้อมทั้งการประดับตกแต่ง

ว่าด้วยเรื่องการแบ่งเวลา

คำว่า **ภิกษุไม่ฟังหลับมาก** อธิบายว่า ฟังแบ่งกลางคืนและกลางวันออกเป็น ๖ ส่วน ตื่นเสีย ๕ ส่วน นอนหลับเสีย ๑ ส่วน รวมความว่า ภิกษุไม่ฟังหลับมาก

คำว่า **มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ฟังประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่** อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ฟังชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกางกั้นด้วยการเดินจงกรมและการนั่งตลอดวัน คือ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกางกั้นด้วยการจงกรมและการนั่งตลอดปฐมยามแห่งราตรี สำเร็จการนอนอย่างราชสีห์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

(สีหไสยาสน์) โดยตะแคงด้านขวา ชอนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ กำหนดเวลาตื่นไว้ในใจ ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี ลุกขึ้นแล้วชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกางกั้นด้วยการเดินจงกรมและการนั่งตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี

คำว่า **ฟังประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่** ได้แก่ ฟังประกอบ คือ ประกอบด้วยดี เสพ เสพเป็นนิจ ชองเสพ เสพเฉพาะความเพียรเครื่องตื่นอยู่ รวมความว่า ฟังประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่

คำว่า **มีความเพียรเครื่องเผากิเลส** อธิบายว่า ความเพียร ตรีสเรียกว่า ความเพียรเครื่องเผากิเลส คือ การปรารภความเพียร การก้าวออก การก้าวไปข้างหน้า การย่างขึ้นไป ความพยายาม ความอดสาหะ ความขยัน ความมั่นคง ความทรงไว้ ความบากบั่นไม่ย่อหย่อน ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคองธุระไว้ วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยผละ สัมมาวายามะ อันเป็นไปทางใจ ภิกษุผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยความเพียรเครื่องเผากิเลส นี้ตรีสเรียกว่า ผู้มีความเพียรเครื่องเผากิเลส รวมความว่า มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ฟังประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่

ว่าด้วยความเกียจคร้าน

คำว่า **ความเกียจคร้าน** ในคำว่า **ฟังละเว้นความเกียจคร้าน ความหลอกลวง เรื่องชวนหัว การเล่น เมถุนธรรม พร้อมทั้งการประดับตกแต่ง** ได้แก่ ความเกียจคร้าน กิริยาที่เกียจคร้าน ภาวะที่เกียจคร้าน ความเป็นผู้มีใจเกียจคร้าน ความขี้เกียจ กิริยาที่ขี้เกียจ ภาวะที่ขี้เกียจ นี้ตรีสเรียกว่า ความเกียจคร้าน

คำว่า **ความหลอกลวง** อธิบายว่า ความประพฤติหลอกลวง ตรีสเรียกว่า ความหลอกลวง

คนบางคนในโลกนี้ ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ แล้วตั้งความปรารถนาชั่วทราม เพราะการปกปิดทุจริตนั้นเป็นเหตุ คือปรารถนาว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” ดำริว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” กล่าววาจาด้วยคิดว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” พยายามทางกายด้วยคิดว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย”

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

ความหลอกลวง ความเป็นผู้มีความหลอกลวง ความเสแสร้ง ความลวง
ความล่อลวง การปิดบัง การหลบเลี่ยง การหลีกเลี่ยง การซ่อน การซ่อนเร้น
การปิด การปกปิด การไม่เปิดเผย การไม่ทำให้แจ่มแจ้ง การปิดสนิท การทำ
ความชั่วเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความหลอกลวง

คำว่า **เรื่องชวนหัว** อธิบายว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ หัวเราะเกินประมาณ
หัวเราะจนเห็นฟัน สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ในวินัยของพระอริยะ การ
หัวเราะเกินประมาณ หัวเราะจนเห็นฟัน นี่เป็นกิริยาของเด็ก”

ว่าด้วยการเล่น ๒ อย่าง

คำว่า **การเล่น** ได้แก่ การเล่น ๒ อย่าง คือ

๑. การเล่นทางกาย

๒. การเล่นทางวาจา

การเล่นทางกาย เป็นอย่างไร

คือ คนยอมเล่นกีฬาบังคับข้างบ้าง เล่นกีฬาบังคับม้าบ้าง เล่นรถ เล่นธนู เล่น
หมากรุกแถวละ ๘ ตา หรือเล่นหมากแถวละ ๑๐ ตา เล่นหมากเก็บ เล่นดวด เล่น
หมากไหว เล่นโยนบ่วง เล่นไม้หึ่ง เล่นฟาดให้เป็นรูปต่าง ๆ เล่นสะกา เล่นเป่าใบไม้
เล่นไถเล็ก ๆ เล่นหกคะเมน เล่นกั้งหัน เล่นตวงทราย เล่นรถเล็ก ๆ เล่นธนูเล็ก ๆ
เล่นเขียนทราย เล่นทายใจ เล่นล้อเลียนคนพิการ นี้ชื่อว่าการเล่นทางกาย

การเล่นทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ การทำเสียงกลองด้วยปาก ทำเสียงพิณพาทย์ด้วยปาก เล่นร่ำกลองด้วย
ปาก ผิวปาก กะเดาะปาก เป่าปาก ซ้อมเพลง โห่ร้อง ขับร้อง เล่นตลก นี้ชื่อว่าการ
เล่นทางวาจา

ธรรมเนียมของอัสติบุตร คือ ธรรมเนียมของชาวบ้าน ธรรมเนียมชั้นต่ำ
ธรรมเนียมที่เลวทราม ธรรมเนียมที่มีน้ำเป็นที่สุด ธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันในที่ลับ
ธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติกันเป็นคู่ ๆ ชื่อว่าเมถุนธรรม เพราะเหตุไร จึงตรัสเรียกว่า
เมถุนธรรม เพราะธรรมนั้นเป็นธรรมเนียมของคนคู่ ผู้กำหนด กำหนดนัก เปียกชุ่ม
กลัดกลุ้มด้วยราคะ ถูกราคะครอบงำจิตเสมอกันทั้ง ๒ คน เพราะเหตุนั้น จึงตรัส
เรียกว่า เมถุนธรรม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

คน ๒ คนก่อการทะเลาะกัน... คน ๒ คนก่อการบาดหมางกัน... คน ๒ คนก่อเรื่องอื้อฉาวกัน... คน ๒ คนก่อการวิวาทกัน... คน ๒ คนก่ออธิกรณ์กัน... คน ๒ คนสนทนากัน... คน ๒ คนเจรจากัน เรียกว่า คู่เจรจา ฉันทิ ธรรมนั้นเป็นธรรมเนียมของคนคู่ ผู้กำหนด กำหนดนัก เบียดข่ม กัดกลุ้มด้วยราคะ ฤกราคะครอบงำจิตเสมอกันทั้ง ๒ คน ฉันทินั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ จึงตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม

ว่าด้วยการประดับตกแต่ง ๒ อย่าง

คำว่า **การประดับตกแต่ง** ได้แก่ การประดับตกแต่ง ๒ อย่าง คือ

๑. การประดับตกแต่งของคฤหัสถ์ ๒. การประดับตกแต่งของบรรพชิต

การประดับตกแต่งของคฤหัสถ์ เป็นอย่างไร

คือ การแต่งผม การแต่งหนวด การตัดดอกไม้ การประพรมเครื่องหอม การย้อมผิว การใช้เครื่องประดับ การใช้เครื่องแต่งตัว การนุ่งผ้าสวยงาม การประดับข้อมือ การโพกผ้าโพกศีรษะ การอบตัว การนวดตัว การอาบน้ำ การตัดตัว การส่องกระจก การทาเปลือกตา การสวมพวงดอกไม้ การทาปาก การเจิมหน้า การผูกข้อมือ การเกล้าผม การใช้ไม้เท้า การใช้ทะนาน การใช้พระขรรค์ การใช้ร่ม การสวมรองเท้าสวยงาม การติดกรอบหน้า การปักปิ่น การใช้พัด การนุ่งผ้าขาว การนุ่งผ้าชายยาว นี้ชื่อว่าการประดับตกแต่งของคฤหัสถ์

การประดับตกแต่งของบรรพชิต เป็นอย่างไร

คือ การตกแต่งจีวร การตกแต่งบาตร การตกแต่งเสนาสนะ การตกแต่ง การประดับประดา การเล่นสนุกในการประดับ ความเพลิดเพลินในการประดับ ความปรารถนาการประดับ ความเป็นผู้ปรารถนาการประดับ กิริยาที่ประดับ ความเป็นกิริยาที่ประดับร่างกายอันเนาเปื่อยนี้ หรือบริวารอันเป็นภายนอก นี้ชื่อว่าการประดับตกแต่งของบรรพชิต

คำว่า **พึงละเว้นความเกียจคร้าน ความหลอกลวง เรื่องชวนหัว การเล่นเกมธรรม พร้อมทั้งการประดับตกแต่ง** อธิบายว่า พึงละเว้น คือ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความเกียจคร้าน ความหลอกลวง เรื่องชวนหัว การเล่นเกม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

และเมถุนธรรม พร้อมทั้งการประดับตกแต่ง คือ พร้อมทั้งบริวาร
 พร้อมทั้งบริภักดิ์ พร้อมทั้งบริขาร รวมความว่า ฟังละเว้นความเกียจคร้าน ความ
 หลอกลวง เรื่องชวนหัว การเล่น เมถุนธรรม พร้อมทั้งการประดับตกแต่ง
 ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุไม่ฟังหลับมาก มีความเพียรเครื่องเผากิเลส
 ฟังประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่
 ฟังละเว้นความเกียจคร้าน ความหลอกลวง เรื่องชวนหัว
 การเล่น เมถุนธรรม พร้อมทั้งการประดับตกแต่ง

[๑๖๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ผู้นับถือพระรัตนตรัย ไม่ฟังประกอบการทำอาถรรพณ์
 การทำนายฝัน การทำนายลักษณะ หรือแม้การดูฤกษ์ยาม
 ไม่ฟังเรียนการทำนายเสียงสัตว์ร้อง
 การปรุงยาให้ตั้งครรภ์ และการบำบัดรักษาโรค

ว่าด้วยการทำอาถรรพณ์

คำว่า ไม่ฟังประกอบการทำอาถรรพณ์^๑ การทำนายฝัน การทำนายลักษณะ
 หรือแม้การดูฤกษ์ยาม อธิบายว่า นักทำอาถรรพณ์ย่อมพากันประกอบอาถรรพณ์
 เมื่อครรถ์ล้อม หรือเมื่อสงครามตั้งประชิดกัน ก็ทำให้เสนียดจัญไรเกิดขึ้น ทำให้
 อันตรายเกิดขึ้น ทำให้โรคเกิดขึ้น ทำให้มีอาการจุกเสียด ทำให้มีอาการลงราก
 ทำให้มีอาการเชื่องซึม ทำให้เกิดโรคบิดในหมู่คนที่เป็นข้าศึก เป็นศัตรูกัน นักทำ
 อาถรรพณ์พากันประกอบอาถรรพณ์อย่างนี้

ว่าด้วยการทำนายฝัน

พวกนักทำนายฝัน ย่อมทำนายฝันว่า “คนฝันเวลาเช้าจะมีผลอย่างนี้ คนฝัน
 เวลาเที่ยงจะมีผลอย่างนี้ คนฝันเวลาเย็นจะมีผลอย่างนี้ คนฝันเวลาปฐมยาม... ฝัน
 เวลามัชฌิมยาม... ฝันเวลาปัจฉิมยาม... คนนอนตะแคงขวาฝัน... คนนอนตะแคง

เชิงอรรถ :

^๑ อาถรรพณ์ หมายถึงคาถาอาคมทางไสยศาสตร์ หรือเวทมนตร์ที่ใช้เพื่อให้ดีหรือร้าย เป็นคัมภีร์อีกเล่ม
 หนึ่งในคัมภีร์พระเวท (ข.ม.อ. ๑๒๖/๔๑๗) ดูเชิงอรรถข้อ ๑๒๕/๓๕๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตันิทเทส

ซ้ายฝัน... คนนอนหงายฝัน... คนนอนคว่ำฝัน... คนฝันเห็นดวงจันทร์... คนฝันเห็นดวงอาทิตย์... คนฝันเห็นมหาสมุทร... คนฝันเห็นขุนเขาสิเนรุ... คนฝันเห็นช้าง... คนฝันเห็นม้า... คนฝันเห็นรถ... คนฝันเห็นพลเดินเท้า... คนฝันเห็นกระบวนทัพ... คนฝันเห็นสวนที่นารีนรมย์... คนฝันเห็นป่าที่นารีนรมย์... คนฝันเห็นพื้นที่ที่นารีนรมย์... คนฝันเห็นสระน้ำที่นารีนรมย์ จะมีผลอย่างนี้” พวกนักทำนายฝันย่อมทำนายฝันอย่างนี้

ว่าด้วยการทำนายลักษณะ

พวกนักทำนายลักษณะ ย่อมทำนายลักษณะ คือ ลักษณะแก้วมณี ลักษณะไม้พลอง ลักษณะผ้า ลักษณะดาบ ลักษณะศร ลักษณะธนู ลักษณะอาวุธ ลักษณะสตรี ลักษณะบุรุษ ลักษณะเด็กหญิง ลักษณะเด็กชาย ลักษณะทาสหญิง ลักษณะทาสชาย ลักษณะช้าง ลักษณะม้า ลักษณะกระบือ ลักษณะโคสุภะ ลักษณะโคสามัญญ ลักษณะแพะ ลักษณะแกะ ลักษณะไก่ ลักษณะนกกระทา ลักษณะหมี ลักษณะตุ่มหู ลักษณะเต่า ลักษณะมฤค พวกนักทำนายลักษณะย่อมทำนายลักษณะอย่างนี้

ว่าด้วยการดูฤกษ์ยาม

พวกนักทำนายฤกษ์ยาม ย่อมทำนายฤกษ์ยามว่า ฤกษ์มี ๒๘ ฤกษ์^๑ ควรทำงานมงคลขึ้นบ้านใหม่โดยฤกษ์นี้ ควรทำงานมงคลผูกเครื่องประดับโดยฤกษ์นี้ ควรทำงานมงคลแต่งงานโดยฤกษ์นี้ ควรทำงานมงคลปลูกพืชโดยฤกษ์นี้ ควรทำงานมงคลครองเรือนโดยฤกษ์นี้ พวกนักทำนายฤกษ์ยาม ย่อมทำนายฤกษ์ยามอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ฤกษ์ ๒๘ เป็นชื่อฤกษ์ตามตำราโหราศาสตร์ ซึ่งเป็นความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ จะประกอบอะไรก็ตามจะต้องมีเรื่องฤกษ์ยามเข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ทุกอย่างจะขาดเรื่องฤกษ์ยามไปไม่ได้ แม้ฤกษ์ยามตามที่ปรากฏนี้ ก็เกี่ยวข้องกับฤกษ์ยามการเกิดจนถึงตาย และพิธีกรรมทุกอย่าง อันเป็นความเชื่อในทางศาสนาพราหมณ์ เช่น หญิงชายใดเกิดมาในขณะพระจันทร์เสวยอัสวินีฤกษ์ จะเป็นคนมีปัญญา ศิลปศาสตร์มาก เป็นต้น ฤกษ์ ๒๘ ได้แก่

- (๑) อัสวินี ดาวม้า มี ๗ ดวง รูปเหมือนม้า
- (๒) ภรณี ดาวแม่ไก่ รูปสามเส้า
- (๓) กัตติกา ดาวลูกไก่ มี ๘ ดวง มีรูปเหมือนฝูงไก่
- (๔) โรหิณี ดาวจุมูกม้า มี ๗ ดวง รูปเหมือนไม้ค้ำเกวียน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่พึงประกอบการทำอาถรรพณ์ การทำนายฝัน การทำนายลักษณะ หรือแม้การดูฤกษ์ยาม** อธิบายว่า **ไม่พึงประกอบ คือ ไม่พึงประพฤติ ไม่พึงประพฤติโดยเอื้อเพื่อ ไม่พึงสมათานประพฤติ การทำอาถรรพณ์ การทำนายฝัน การทำนายลักษณะ หรือแม้การดูฤกษ์ยาม**

อีกนัยหนึ่ง **ไม่ควรเรียน ไม่ควรท่อง ไม่ควรทรงจำ ไม่ควรเข้าไปทรงจำ ไม่ควรเข้าไปกำหนด ไม่ควรประกอบการทำอาถรรพณ์ เป็นต้น รวมความว่า ไม่พึงประกอบการทำอาถรรพณ์ การทำนายฝัน การทำนายลักษณะ หรือแม้การดูฤกษ์ยาม**

เชิงอรรถ :

- (๕) มิคสิระ ดาวหัวเนื้อ มี ๓ ดวง รูปเหมือนหัวเนื้อ
- (๖) อัททา ดาวฉัตร รูปเหมือนแก้วปีทมราช
- (๗) ปุณฺพสุ ดาวสำเภา มี ๓ ดวง รูปเหมือนสำเภา
- (๘) ปุสยยะ ดาวปุยฝ้าย มี ๕ ดวง รูปเหมือนรูปหีบ
- (๙) อิลีเลสะ ดาวพ้อม มี ๕ ดวง รูปเหมือนคู้ข้อศอก
- (๑๐) มาฆะ ดาววานร-ไถ มีรูปเหมือนงอนไถ
- (๑๑) ปุพพัคคฺคณิ ดาวเพดานหน้า มีรูปเหมือนเพดาน
- (๑๒) อุตตคฺคณิ ดาวเพดานหลัง มีรูปเหมือนดาวเพดานเรียงกัน
- (๑๓) หัตถะ ดาวฝ่ามือ มี ๕ ดวง มีรูปเหมือนเหนียงสัตว์และฝ่ามือ
- (๑๔) จิตตะ ดาวดาจระเข้ มีรูป มีวรรณเหมือนแก้วไพฑูรย์
- (๑๕) สาดิ ดาวข้างพัง มีรูปเหมือนเหนียงผูกคอสุนัข
- (๑๖) วิสาखा ดาวเขากะบือ-แขนนาง มีรูปเหมือนแขนนาง
- (๑๗) อนุราระ ดาวหมี-หน้าไม้ มี ๔ ดวง มีรูปเป็นเหมือนหน้าไม้
- (๑๘) เขภูลฺลา ดาวแพะ-ข้างใหญ่ มีรูปคด ๆ
- (๑๙) มุละ ดาวข้างน้อย มี ๙ ดวง มีรูปเหมือนข้างน้อย
- (๒๐) ปุพพาสาฬหะ ดาวแรดตัวผู้ มี ๓ ดวง เป็นเหมือนปากนก
- (๒๑) อุตตราสาฬหะ ดาวแรดตัวเมีย มี ๕ ดวง เป็นเหมือนรูปครุฑ
- (๒๒) สวานะ ดาวคนจำศีล มี ๓ ดวง เป็นเหมือนหลักชัย
- (๒๓) ธนินฺธุละ ดาวกา มี ๔ ดวง เป็นเหมือนรูปไข่
- (๒๔) สดภิสกะ ดาวมังกร มี ๔ ดวง เป็นเหมือนรูปหางพิมพ์ทอง
- (๒๕) ปุพพาททหะ ดาวราชสีห์ตัวผู้ มี ๒ ดวง มีรูปเหมือนเพดาน
- (๒๖) อุตตราททหะ ดาวราชสีห์ตัวเมีย มี ๒ ดวง มีรูปเหมือนเพดาน
- (๒๗) เรวดี ดาวปลาตะเพียน มี ๓๖ ดวง มีรูปเหมือนรูปไข่และปลาตะเพียน
- (๒๘) ฤกษ์พานาที่ ระยะเวลาที่เป็นฤกษ์ (เทพ สาริกบุตร. พระคัมภีร์ฤกษ์, โรงพิมพ์ศิลปปาบรรณาคาร, กรุงเทพฯ, พ.ศ.๒๐๕๓, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

คำว่า **ผู้นับถือพระรัตนตรัย... ไม่พึงเรียนการทำนายเสียงสัตว์ร้อง การปรุงยาให้ตั้งครรภ์ และการบำบัดรักษาโรค** อธิบายว่า เสียงเนื้อ(มฤค) และเสียงนกร้อง ตริสเรียกว่า เสียงสัตว์ร้อง พวกนักทำนายเสียงเนื้อและเสียงนกร้องย่อมทำนายเสียงเนื้อและเสียงนกร้อง คือ รู้จักเสียงร้อง เสียงเจรจากันของพวกนก หรือพวกสัตว์ ๔ เท้า พวกนักทำนายเสียงเนื้อและเสียงนกร้องย่อมทำนายเสียงเนื้อและเสียงนกร้องอย่างนี้ พวกคนปรุงยาให้ตั้งครรภ์ได้ ก็ทำให้ตั้งครรภ์ขึ้น ครรภ์ยอมตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) เพราะเชื้อโรค (๒) เพราะลมกำเริบ พวกคนปรุงยาให้ตั้งครรภ์ยอมให้ยาเพื่อกำจัดเชื้อโรค หรือบำบัดลมกำเริบ พวกคนปรุงยาให้ตั้งครรภ์ได้ ก็ทำให้ตั้งครรภ์ขึ้นอย่างนี้

ว่าด้วยการบำบัดรักษาโรค

คำว่า **การบำบัดรักษาโรค** ได้แก่ การบำบัดรักษาโรค ๕ อย่าง คือ

๑. การรักษาด้วยการเสกเป่า
๒. การรักษาด้วยการผ่าตัด
๓. การรักษาทางยา
๔. การรักษาทางภูติผี
๕. การรักษาโรคเด็ก (กุมารเวช)

คำว่า **ผู้นับถือพระรัตนตรัย** ได้แก่ ผู้นับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ผู้นับถือพระผู้มีพระภาคของเรา พระผู้มีพระภาคก็ทรงรับรองบุคคลนั้น

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้คดโกง แข็งกระด้าง พุดพล่อย กริดกราย มีมานะจัด มีจิตไม่มั่นคง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น มิใช่ผู้นับถือเรา เป็นผู้ไปจากธรรมวินัยนี้แล้ว และภิกษุเหล่านั้นจะไม่ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ส่วนภิกษุเหล่าใด ไม่คดโกง ไม่พุดพล่อย เป็นนักปราชญ์ ไม่แข็งกระด้าง มีจิตมั่นคง ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้นับถือเรา เป็นผู้ไม่ไปจากธรรมวินัยนี้ และภิกษุเหล่านั้นจะถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้"

(พระผู้มีพระภาคผู้สูงสุดศาสดา ครันตริสเวยยาภรณ์ภาษิตนี้แล้ว จึงตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

ภิกษุทั้งหลาย ผู้คดโกง แข็งกระด้าง
 พุดพล่อย กรีดกราย มีมานะจัด มีจิตไม่มั่นคง
 ย่อมไม่องงามในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงแล้ว
 (ส่วน)ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่คดโกง ไม่พุดพล่อย
 เป็นนักปราชญ์ ไม่แข็งกระด้าง มีจิตมั่นคง
 ย่อมองงามในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงแล้ว^๑

คำว่า **ผู้นับถือพระรัตนตรัย... ไม่พึงเรียนการทำนายเสียงสัตว์ร้อง การ
 ปรงยาให้ตั้งครรภ์ และการบำบัดรักษาโรค** อธิบายว่า ผู้นับถือพระรัตนตรัย ไม่พึง
 เรียน คือ ไม่พึงเล่าเรียน ไม่พึงเสพพร้อม ไม่พึงเสพเฉพาะ ไม่พึงประพฤติ ไม่พึง
 ประพฤติเอื้อเพื่อ ไม่พึงสมათานประพฤติการทำนายเสียงสัตว์ร้อง การปรงยาให้ตั้ง
 ครรภ์ และการบำบัดรักษาโรค

อีกนัยหนึ่ง ไม่ควรเรียน ไม่ควรท่อง ไม่ควรทรงจำ ไม่ควรเข้าไปทรงจำ ไม่ควร
 เข้าไปกำหนด ไม่ควรประกอบการทำนายเสียงสัตว์ร้องเป็นต้น รวมความว่า
 ผู้นับถือพระรัตนตรัย... ไม่พึงเรียนการทำนายเสียงสัตว์ร้อง การปรงยาให้ตั้งครรภ์
 และการบำบัดรักษาโรค ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้ นับถือพระรัตนตรัย ไม่พึงประกอบการทำอาถรรพณ์
 การทำนายฝัน การทำนายลักษณะ หรือแม้การดูฤกษ์ยาม
 ไม่พึงเรียนการทำนายเสียงสัตว์ร้อง
 การปรงยาให้ตั้งครรภ์ และการบำบัดรักษาโรค

[๑๖๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุไม่พึงหวั่นไหวเพราะการนิินทา
 ได้รับการสรรเสริญแล้วก็ไม่พึงลำพองตน
 พึงบรรเทาความโลภพร้อมทั้งความตระหนี่
 ความโกรธและวาจาส่อเสียด**

เชิงอรรถ :

^๑ อัง.จตุกก. ๒๑/๒๖/๓๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตันิทเทส

ว่าด้วยไม่หวั่นไหวเพราะนินทาและสรรเสริญ

คำว่า **ไม่หวั่นไหวเพราะการนินทา** อธิบายว่า คนบางพวกในโลกนี้พากันนินทา คือ ตีเตียน ว่าร้ายภิกษุ ด้วยชาติบ้าง ด้วยโคตรบ้าง ด้วยความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง ด้วยความเป็นคนมีรูปงามบ้าง ด้วยทรัพย์บ้าง ด้วยการศึกษบ้าง ด้วยหน้าที่การงานบ้าง ด้วยหลักแห่งศิลปวิทยาบ้าง ด้วยวิถยฐานะบ้าง ด้วยความคงแก่เรียนบ้าง ด้วยปฏิภาณบ้าง ด้วยสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ภิกษุผู้ถูกนินทา ตีเตียน ว่าร้ายแล้ว ก็ไม่หวั่นไหว ไม่หวั่นเสียดาย ไม่หวั่นกระสับกระส่าย ไม่หวั่นหวาดเสียว ไม่หวั่นครั่นคร้าม ไม่หวั่นเกรงกลัว ไม่หวั่นหวาดกลัว ไม่หวั่นถึงความสะดุ้งกลัว คือ ไม่หวั่นขลาด ไม่หวั่นหวาดเสียว ไม่หวั่นสะดุ้ง ไม่หวั่นหนีไป เพราะการนินทา เพราะการตีเตียน เพราะการว่าร้าย เพราะความเสื่อมเสียเกียรติ เพราะถูกกล่าวโทษ หวั่นเป็นผู้ละภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว หมดความขนพองสยองเกล้าอยู่ รวมความว่า ไม่หวั่นไหวเพราะการนินทา

คำว่า **ภิกษุ... ได้รับการสรรเสริญแล้วก็ไม่หวั่นล่าพองตน** อธิบายว่า คนบางพวกในโลกนี้พากันสรรเสริญ คือ ชมเชย ยกย่อง พรรณนาคุณภิกษุ ด้วยชาติบ้าง... ด้วยสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง

ภิกษุได้รับการสรรเสริญ คือ ชมเชย ยกย่อง พรรณนาคุณแล้วก็ไม่หวั่นทำความล่าพองตน คือ ไม่หวั่นทำความเย่อหยิ่ง ไม่หวั่นทำความถือตัว ไม่หวั่นทำความหัวดี้อ ไม่หวั่นให้เกิดความถือตัว ไม่หวั่นเป็นคนจองหอง บั่นปิ้ง หัวสูง เพราะการสรรเสริญ การชมเชย การยกย่อง การพรรณนาคุณนั้น รวมความว่า ภิกษุ... ได้รับการสรรเสริญแล้วก็ไม่หวั่นล่าพองตน

คำว่า **ความโลภ** ในคำว่า **หวั่นบรรเทาความโลภพร้อมทั้งความตระหนี่ ความโกรธและวาทสาเสียด** ได้แก่ ความโลภ กิริยาที่โลภ ภาวะที่โลภ ความกำหนัดนัก กิริยาที่กำหนัดนัก ภาวะที่กำหนัดนัก อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า **ความตระหนี่** ได้แก่ มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ (๑) อวาสมัจฉริยะ... ความยึดถือ ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

คำว่า **ความโกรธ** ได้แก่ ใจปองร้าย มุ่งร้าย ชัดเคื่อง ชุนเคื่อง เคื่อง เคื่องมาก เคื่องตลอด ชัง ชิงชัง เกลียดชัง ใจพยาบาท ใจแค้นเคื่อง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต

คำว่า **วาจาส่อเสียด** ได้แก่ คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีวาจาส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไปบอกข้างนี้เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ด้วยวิธีนี้ ก็ทำคนที่สามัคคีให้แตกแยก หรือ สนับสนุนผู้ที่แตกแยกกันแล้ว ชอบการแบ่งพวกแบ่งเหล่า ยินดีการแบ่งพวกแบ่งเหล่า สนุกกับการแบ่งพวกแบ่งเหล่า พุดแต่เรื่องก่อให้เกิดการแบ่งพวกแบ่งเหล่า นี้ตรัสเรียกว่า วาจาส่อเสียด

อีกนัยหนึ่ง บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) ด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก (๒) ด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน

บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างไร คือ บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รักด้วยคิดว่า “เรารักเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่คุ้นเคย เป็นที่สนิทสนม เป็นที่ดีใจของผู้นี้” บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างนี้

บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน เป็นอย่างไร คือ บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยคิดว่า “ทำอย่างไร ชนเหล่านี้ ฟังเป็นคนแปลกแยก แตกต่าง เป็นพรรคเป็นเหล่า เป็น ๒ พวก เป็น ๒ ฝัก ๒ ฝ่าย แตกแยก ไม่ปรองดองกัน อยู่ลำบาก ไม่สบาย” บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน เป็นอย่างนี้

คำว่า **ฟังบรรเทาความโลภพร้อมทั้งความตระหนี่ ความโกรธและวาจาส่อเสียด** อธิบายว่า ฟังทุเลา ฟังบรรเทา คือ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความโลภ ความตระหนี่ ความโกรธ และวาจาส่อเสียด รวมความว่า ฟังบรรเทาความโลภพร้อมทั้งความตระหนี่ ความโกรธและวาจาส่อเสียด ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

ภิกษุไม่พึงหวั่นไหวเพราะการนินทา
 ได้รับการสรรเสริญแล้วก็ไม่พึงลำพองตน
 พึงบรรเทาความโลภพร้อมทั้งความตระหนี่
 ความโกรธและวาจาส่อเสียด

[๑๖๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุไม่พึงดำรงชีวิตในการซื้อขาย
ไม่พึงก่อกิเลสเป็นเหตุว่าร้ายในที่ไหน ๆ
ไม่พึงเกี่ยวข้องกับบ้าน และไม่พึงพูดเลียบเคียงกับคน
เพราะอยากได้ลาภ

คำว่า **ไม่พึงดำรงชีวิตในการซื้อขาย** อธิบายว่า การซื้อขายที่ทรงห้ามไว้
 ในวินัย ไม่ทรงประสงค์เอาในเนื้อความนี้

ภิกษುದำรงชีวิตในการซื้อขาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุเมื่อทำความล่อลวง หรือปรารณากำไร แลกเปลี่ยนบาตร จีวร
 หรือบริวารอื่นอย่างใดอย่างหนึ่งกับสหธรรมิก ๑ จำพวก ภิกษุชื่อว่าดำรงชีวิตในการ
 ซื้อขาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุไม่ดำรงชีวิตในการซื้อขาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุเมื่อไม่ทำความล่อลวง หรือ ไม่ปรารณากำไร ไม่แลกเปลี่ยนบาตร จีวร
 หรือบริวารอื่นอย่างใดอย่างหนึ่งกับสหธรรมิก ๕ จำพวก^๑ ภิกษุชื่อว่าไม่ดำรงชีวิตใน
 การซื้อขาย เป็นอย่างนี้

คำว่า **ไม่พึงดำรงชีวิตในการซื้อขาย** อธิบายว่า ไม่พึงดำรงชีวิต คือ ไม่พึง
 ดำรงตนในการซื้อขาย ได้แก่ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก
 ซึ่งการซื้อขาย พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้นไม่เกี่ยวข้องกับ
 กับการซื้อขาย มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า ไม่พึงดำรงชีวิตในการ
 ซื้อขาย

เชิงอรรถ :

^๑ สหธรรมิก ๕ ได้แก่ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร สามเณรี (ขุ.ม.อ. ๑๖๔/๔๒๑)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

ว่าด้วยกิเลส

คำว่า **ภิกษุ... ไม่พึงก่อกิเลสเป็นเหตุว่าร้ายในที่ไหน ๆ** อธิบายว่า กิเลส เป็นเหตุก่อการว่าร้าย เป็นอย่างไร

สมณพราหมณ์บางพวก มีฤทธิ์ มีทิพพจักขุ รู้ใจคนอื่น สมณพราหมณ์เหล่านั้น เห็น (รูป) ได้แต่ไกลบ้าง อยู่ใกล้ก็ไม่ปรากฏ (แก่ผู้อื่น) บ้าง รู้ใจ(ผู้อื่น) ด้วยใจ(ตน) บ้าง เทวดา ผู้มีฤทธิ์ มีทิพพจักขุ รู้ใจคนอื่น เทวดาเหล่านั้น เห็น (รูป) ได้แต่ไกลบ้าง อยู่ใกล้ก็ไม่ปรากฏ(แก่ผู้อื่น)บ้าง รู้ใจ(ผู้อื่น)ด้วยใจ(ตน)บ้าง ชนทั้งหลาย พึงว่าร้าย สมณพราหมณ์ และเทวดาทั้งหลายนั้นด้วยกิเลสอย่างหยาบบ้าง ด้วยกิเลสอย่าง กลางบ้าง ด้วยกิเลสอย่างละเอียดบ้าง

กิเลสอย่างหยาบ เป็นอย่างไร

คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เหล่านี้เรียกว่า กิเลสอย่างหยาบ

กิเลสอย่างกลาง เป็นอย่างไร

คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก เหล่านี้เรียกว่า กิเลสอย่างกลาง

กิเลสอย่างละเอียด เป็นอย่างไร

คือ ความตริกกถึงญาติ ความตริกกถึงชนบท ความตริกกเพื่อความเป็นผู้ไม่ตาย ความตริกกที่ประกอบด้วยความเอ็นดูผู้อื่น ความตริกกที่ประกอบด้วยลาภ สักการะ และความสรรเสริญ ความตริกกที่ประกอบด้วยความไม่ดูหมิ่น เหล่านี้ เรียกว่า กิเลสอย่างละเอียด

ภิกษุ ไม่พึงว่าร้ายสมณพราหมณ์และเทวดาเหล่านั้นด้วยกิเลสอย่างหยาบบ้าง ด้วยกิเลสอย่างกลางบ้าง ด้วยกิเลสอย่างละเอียดบ้าง ไม่พึงก่อกิเลสเป็นเหตุว่าร้าย คือ ไม่พึงก่อก่อก ไม่พึงให้เกิด ไม่พึงให้เกิดขึ้น ไม่พึงให้บังเกิด ไม่พึงให้บังเกิดขึ้น ซึ่งกิเลส เป็นเหตุว่าร้าย ได้แก่ พิงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลส เป็นเหตุว่าร้าย พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับ กิเลสเป็นเหตุว่าร้าย มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่

คำว่า **ในที่ไหน ๆ** ได้แก่ ในที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและภายนอก รวมความว่า ภิกษุ... ไม่พึงก่อกิเลสเป็นเหตุว่าร้ายในที่ ไหน ๆ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

คำว่า **ไม่พึงเกี่ยวข้องในบ้าน** อธิบายว่า

ภิกษุเกี่ยวข้องในบ้าน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เกี่ยวข้องอยู่กับพวกคฤหัสถ์ในบ้าน เพลิดเพลิน
ร่วมกัน เศร้าโศกร่วมกัน เมื่อพวกเขาสุขก็สุขด้วย เมื่อพวกเขาทุกข์ก็ทุกข์ด้วย เมื่อ
พวกเขามีกิจที่ควรทำเกิดขึ้น ก็ลงมือช่วยเหลือด้วยตนเอง ภิกษุชื่อว่าเกี่ยวข้อง
ในบ้าน เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เวลาเช้า ภิกษุนุ่งห่มแล้วถือบาตรจีวรเข้าหมู่บ้าน หรือนิคมเพื่อ
บิณฑบาต ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา ไม่รักษาจิต ไม่ตั้งสติ ไม่สำรวมอินทรีย์
เธอเกี่ยวข้องในที่นั้น ๆ รับในที่นั้น ๆ ติดอยู่ในที่นั้น ๆ ถึงความเสื่อมเสียในที่นั้น ๆ ภิกษุ
ชื่อว่าเกี่ยวข้องในบ้าน เป็นอย่างนี้บ้าง

ภิกษุไม่เกี่ยวข้องในบ้าน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เกี่ยวข้องอยู่กับพวกคฤหัสถ์ในบ้าน ไม่เพลิดเพลิน
ร่วมกัน ไม่เศร้าโศกร่วมกัน เมื่อพวกเขาสุข ก็มีได้สุขด้วย เมื่อพวกเขาทุกข์ ก็มีได้
ทุกข์ด้วย เมื่อพวกเขามีกิจที่ควรทำเกิดขึ้น ก็มีได้ลงมือช่วยเหลือด้วยตนเอง ภิกษุ
ชื่อว่าไม่เกี่ยวข้องในบ้าน เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เวลาเช้า ภิกษุนุ่งห่มแล้วถือบาตรจีวรเข้าหมู่บ้าน หรือนิคมเพื่อ
บิณฑบาต รักษากาย รักษาวาจา รักษาจิต ตั้งสติ สำรวมอินทรีย์ เธอไม่เกี่ยวข้อง
ในที่นั้น ๆ ไม่รับในที่นั้น ๆ ไม่ติดอยู่ในที่นั้น ๆ ไม่ถึงความเสื่อมเสียในที่นั้น ๆ ภิกษุ
ชื่อว่าไม่เกี่ยวข้องในบ้าน เป็นอย่างนี้บ้าง

คำว่า **ไม่พึงเกี่ยวข้องในบ้าน** อธิบายว่า ไม่พึงเกี่ยวข้อง คือ ไม่พึงรับ ไม่พึง
ติดอยู่ ไม่พึงพัวพันในบ้าน ได้แก่ พึงเป็นผู้ไม่ยินดี ไม่ติดใจ ไม่สยบ ไม่หมกมุ่น
พึงเป็นผู้คลายความยินดี ปราศจากความยินดี สลัดทิ้งความยินดีในบ้านเสียได้...
มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า ไม่พึงเกี่ยวข้องในบ้าน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

ว่าด้วยการพูดเลียบเคียง

คำว่า **ไม่ฟังพูดเลียบเคียงกับคนเพราะอยากได้ลาภ** อธิบายว่า

การพูดเลียบเคียง เป็นอย่างไร

คือ การพูดหวานล้อม พูดเลียบเคียง พูดเลียบเคียงอย่างดี การพูดยกย่อง พูดยกย่องอย่างดี การพูดผูกพัน พูดผูกพันอย่างดี การพูดอวดอ้าง พูดอวดอ้าง อย่างดี การพูดคำเป็นที่รัก ความเป็นผู้พูดมุ่งให้คนรัก ความเป็นผู้พูดเหลวไหล ความเป็นผู้พูดประจบ ความเป็นผู้พูดแคะไค้ (กัดกินเนื้อหลังของผู้อื่น) ความเป็นผู้พูดอ่อนหวาน พูดไพเราะ พูดปลุกไมตรี เป็นผู้ไม่พูดคำหยาบแก่คนอื่น ของภิกษุ ผู้มีนัยหมายลาภ สักการะ และความสรรเสริญ มีความปรารถนาชั่ว ถูกความอยากครอบงำ เห็นแก่อำภิส หนักในโลกธรรม นัตรีสเรียกว่า การพูดเลียบเคียง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุพูดเลียบเคียงกับคนด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) เมื่อวางตนต่ำ ยกผู้อื่นสูง พูดเลียบเคียงกับคน (๒) เมื่อยกตนสูง วางผู้อื่นต่ำ พูดเลียบเคียงกับคน

ภิกษุเมื่อวางตนต่ำยกผู้อื่นสูง พูดเลียบเคียงกับคน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุกล่าวว่า พวกท่านมีอุปการะมากแก่ฉัน ฉันอาศัยพวกท่านแล้ว ได้ฉีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัจยเภสัชบริขาร เพราะอาศัยพวกท่าน เห็นแก่ท่าน คนเหล่านี้จึงสำคัญเพื่อให้ หรือเพื่อทำแก่ฉัน ชื่อเก่า ที่บิดามารดาตั้งให้ ฉันก็เลือนหายไปแล้ว ฉันมีคุณรู้จักก็เพราะพวกท่านว่า เป็นพระประจำตระกูลของอุบาสกโน้น เป็นพระประจำตระกูลของอุบาสิกาโน้น ภิกษุชื่อว่าวางตนต่ำ ยกผู้อื่นสูง พูดเลียบเคียงกับคน เป็นอย่างนี้บ้าง

ภิกษุเมื่อยกตนสูงวางผู้อื่นต่ำ พูดเลียบเคียงกับคน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุกล่าวว่า ฉันมีอุปการะมากแก่พวกท่าน พวกท่านอาศัยฉันแล้วก็ถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอทินนาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นขาดจากมสุสาทา เว้นขาดจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน ฉันให้อุทเทส ให้ปริจาคาแก่พวกท่าน บอกอุโบสถ อำนวยการนวรรรมแก่พวกท่าน ก็แต่พวกท่านทอดทิ้งฉันแล้วไปสักการะ ทำความเคารพ นับถือ บูชาผู้อื่น ภิกษุชื่อว่ายกตนสูงวางผู้อื่นต่ำ พูดเลียบเคียงกับคน เป็นอย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

คำว่า **ไม่พึงพุดเลียบเคียงกับคนเพราะอยากได้ลาภ** อธิบายว่า ภิกษุมุ่งหวังลาภ ไม่พึงพุดเลียบเคียงกับคน เพราะลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นต้นเหตุ เพราะมุ่งการเกิดแห่งลาภโดยเฉพาะ คือ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งการพุดเลียบเคียง ได้แก่ พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับการพุดเลียบเคียง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า **ไม่พึงพุดเลียบเคียงกับคนเพราะอยากได้ลาภ** ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุไม่พึงดำรงชีวิตในการซื้อขาย

ไม่พึงก่อกิเลสเป็นเหตุว่าร้ายในที่ไหน ๆ

ไม่พึงเกี่ยวข้องในบ้าน และไม่พึงพุดเลียบเคียงกับคน

เพราะอยากได้ลาภ

[๑๖๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุไม่พึงเป็นคนมักอวด ไม่พึงกล่าววาจามุ่งได้

ไม่พึงศึกษาความเป็นผู้คะนอง ไม่พึงกล่าวถ้อยคำแก่งแย่ง

ว่าด้วยผู้ไม่โอ้อวด

คำว่า **ภิกษุไม่พึงเป็นคนมักอวด** อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อวด เป็นผู้โอ้อวด เหยยอุมอวด โอ้อวดว่า “เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลบ้าง สมบูรณ์ด้วยวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยศีลพรตบ้าง สมบูรณ์ด้วยชาติบ้าง สมบูรณ์ด้วยโคตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้มีรูปงามบ้าง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์บ้าง สมบูรณ์ด้วยการศึกษาบ้าง สมบูรณ์ด้วยหน้าที่การงานบ้าง สมบูรณ์ด้วยหลักแห่งศิลปวิทยาบ้าง สมบูรณ์ด้วยวิทย์ฐานะบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้คงแก่เรียนบ้าง สมบูรณ์ด้วยปฏิภาณบ้าง สมบูรณ์ด้วยสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ออกบวชจากตระกูลสูงบ้าง ออกบวชจากตระกูลมีทรัพย์มากบ้าง ออกบวชจากตระกูลมีโภคสมบัติมากบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระสูตรบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง เป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง... เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตน-สมาบัติบ้าง”

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

ภิกษุนี้ไม่พึงอวด ไม่โอ้อวดอย่างนี้ คือ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความโอ้อวด ได้แก่ เป็นผู้ด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับความโอ้อวด มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า ภิกษุไม่พึงเป็นคนมักอวด

ว่าด้วยการกล่าววาจามุงได้

คำว่า **ไม่พึงกล่าววาจามุงได้** อธิบายว่า

วาจามุงได้ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ กล่าววาจามุงได้จิวร กล่าววาจามุงได้บิณฑบาต กล่าววาจามุงได้เสนาสนะ กล่าววาจามุงได้คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร นี้ตรัสเรียกว่า วาจามุงได้

อีกนัยหนึ่ง เพราะเหตุแห่งจิวร เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เพราะเหตุแห่งคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ภิกษุก็พูดจริงบ้าง พูดเท็จบ้าง พูดส่อเสียดบ้าง พูดไม่ส่อเสียดบ้าง พูดหยาบบ้าง พูดไม่หยาบบ้าง พูดเพ้อเจ้อบ้าง พูดไม่เพ้อเจ้อบ้าง พูดด้วยปัญญาบ้าง แม้นี้ก็ตรัสเรียกว่า วาจามุงได้

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุมีจิตเลื่อมใสแสดงธรรมแก่คนพวกอื่น ด้วยคิดว่า “โอหนอ ขอคนทั้งหลายพึงฟังธรรมของเรา ครั้นฟังแล้วพึงเลื่อมใสในธรรม และผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ก็พึงแสดงอาการเลื่อมใสเรา” นี้ก็ตรัสเรียกว่า วาจามุงได้

คำว่า **ไม่พึงกล่าววาจามุงได้** อธิบายว่า ภิกษุไม่พึงกล่าว คือ ไม่พึงพูด ไม่พึงบอก ไม่พึงแสดง ไม่พึงชี้แจงวาจามุงได้ โดยที่สุดจนถึงวจาแสดงธรรม ได้แก่ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งวาจามุงได้ ได้แก่ เป็นผู้ด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับวาจามุงได้ มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ไม่พึงกล่าววาจามุงได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

ว่าด้วยความคะนอง ๓ อย่าง

คำว่า **ความเป็นผู้คะนอง** ในคำว่า **ไม่พึงศึกษาความเป็นผู้คะนอง** ได้แก่ ความคะนอง ๓ อย่าง คือ

๑. ความคะนองทางกาย
๒. ความคะนองทางวาจา
๓. ความคะนองทางใจ

ความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ศึกษารูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ก็แสดงความคะนองทางกาย อยู่ในหมู่คณะ... อยู่ในศาลาโรงฉัน ... อยู่ในเรือนไฟ ... อยู่ที่ทำน้ำ... กำลังเข้าสู่ ละแวกบ้าน... เข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว ก็แสดงความคะนองทางกาย

ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ศึกษารูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ก็ไม่ทำความยำเกรง ยืนเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง นั่งคลุมศีรษะบ้าง ยืนพุดบ้าง แกว่งแขนพุดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ศึกษารูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่คณะก็ไม่ทำความยำเกรง เมื่อภิกษุเถระไม่สวมรองเท้าเดินจงกรมอยู่ ก็สวมรองเท้าเดินจงกรม เมื่อภิกษุเถระเดินจงกรมบนลานจงกรมต่ำ ก็เดินจงกรมบนลานจงกรมสูง เมื่อภิกษุเถระเดินจงกรมบนพื้นดินก็เดินจงกรมบนลานจงกรม ยืนเบียดเสียดบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง นั่งคลุมศีรษะบ้าง ยืนพุดบ้าง แกว่งแขนพุดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ในศาลาโรงฉันแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ศึกษารูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในศาลาโรงฉันก็ไม่ทำความยำเกรง นั่งแทรกภิกษุเถระบ้าง นั่งกีดกันอาสนะภิกษุนวกะบ้าง ยืนเบียดเสียดบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง นั่งคลุมศีรษะบ้าง ยืนพุดบ้าง แกว่งแขนพุดบ้าง ภิกษุอยู่ในศาลาโรงฉัน แสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวภูกสูตตนิทเทส

ภิกษุอยู่ในเรือนไฟแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในเรือนไฟไม่ทำความยำเกรง ยืนเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง ไม่บอกก่อนแล้วใส่พื้นบ้าง ไม่บอกก่อนแล้วปิดประตูบ้าง แกว่งแขนพุดบ้าง ภิกษุอยู่ในเรือนไฟแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ที่ทำน้ำแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ที่ทำน้ำไม่ทำความยำเกรง ลงเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง ลงข้างหน้าบ้าง อาบเบียดเสียดบ้าง อาบข้างหน้าบ้าง อาบเหนือน้ำบ้าง ขึ้นเบียดเสียดบ้าง ขึ้นข้างหน้าบ้าง ขึ้นเหนือน้ำบ้าง ภิกษุอยู่ที่ทำน้ำแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุกำลังเข้าสู่ละแวกบ้านแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ กำลังเข้าสู่ละแวกบ้าน ไม่ทำความยำเกรง เดินเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง เดินข้างหน้าบ้าง เดินแซงขึ้นหน้าภิกษุเถระบ้าง ภิกษุกำลังเข้าสู่ละแวกบ้านแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว เมื่อเขาบอกว่า "ขออย่าเข้าไปครับท่าน" ก็ยังเข้าไป เมื่อเขาบอกว่า "อย่ายืนครับท่าน" ก็ยังยืนขึ้น เมื่อเขาบอกว่า "ขออย่านั่งครับท่าน" ก็ยังนั่งลง เข้าไปสู่ที่เป็นโอกาสไม่สมควรบ้าง ยืนในที่ที่เป็นโอกาสไม่สมควรบ้าง นั่งในที่ที่เป็นโอกาสไม่สมควรบ้าง ผลุนผลันเข้าไปในห้องเล็กที่ซ่อนเร้นปิดของตระกูลบ้าง ในห้องที่กุลสตรี กุลธิดา สะใภ้ของตระกูล กุมาริขของตระกูลนั่งอยู่บ้าง ลุบศิระเด็กเล่นบ้าง ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้ นี้ชื่อว่าความคะนองทางกาย

ความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ แสดงความคะนองทางวาจาบ้าง อยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางวาจาบ้าง เข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางวาจาบ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ไม่ทำความยำเกรง ไม่เรียนแจ้ง ภิกษุเถระหรือไม่ได้รับอาราธนา ก็แสดงธรรม วิสัชชาปัญหา สวดปาติโมกข์แก่ภิกษุ ที่อยู่ในอาราม ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนอง ทางวาจา เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่คณะไม่ทำความยำเกรง ไม่เรียนแจ้ง ภิกษุเถระหรือไม่ได้รับอาราธนา ก็แสดงธรรม วิสัชชาปัญหา แก่ภิกษุที่อยู่ในอาราม ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง แสดงธรรม วิสัชชาปัญหาแก่ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่อยู่ในอาราม ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนอง ทางวาจา เป็นอย่างนี้

ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว พูดกับสตรีหรือเด็กหญิง อย่างนี้ว่า “แม่หนูชื่อนี้ นามสกุลนี้ มีอะไรบ้างละ ข้าวดมมีไหม ข้าวสวยมีไหม ของขบเคี้ยวมีบ้างไหม พวกอาตมาจักดื่มอะไร จักฉันอะไร จักเคี้ยวอะไร มีอะไรบ้าง หรือพวกเธอจักถวายอะไรแก่อาตมาบ้างละ” พูดพร่ำเพื่อไป ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างนี้ นี้ชื่อว่าความคะนองทางวาจา

ความคะนองทางใจ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มิใช่อกบวชจากตระกูลสูง ก็มีจิตวางตัวเช่นเดียวกับภิกษุผู้อกบวชจากตระกูลสูง มิใช่อกบวชจากตระกูลที่มีโภคสมบัติมาก ... มิใช่อกบวชจากตระกูลที่มีโภคสมบัติยิ่งใหญ่... มิใช่เป็นผู้ทรงจำพระสูตร... มิใช่เป็นผู้ทรงจำพระวินัย... มิใช่เป็นพระธรรมกถึก... มิใช่เป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ... มิใช่เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร... มิใช่เป็นผู้นุ่งห่มผ้าบังสกุลเป็นวัตร... มิใช่เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร... มิใช่เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร... มิใช่เป็นผู้งดอาหารมื้อหลังเป็นวัตร... มิใช่เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร... มิใช่เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร... มิใช่เป็นผู้ได้ปฐมฌาน... มิใช่เป็นผู้ได้ทุติยฌาน...

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

มิใช่เป็นผู้ได้ตติยฌาน... มิใช่เป็นผู้ได้จตุตถฌาน... มิใช่เป็นผู้ได้อากาสนัญญาตน-
สมาบัติ... มิใช่เป็นผู้ได้วิญญานัญญาตนสมาบัติ... มิใช่เป็นผู้ได้อากิญจัญญาตน-
สมาบัติ... มิใช่เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ ก็มีจิตวางตัวเช่นเดียวกับ
ภิกษุผู้ได้เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ นี้ชื่อว่าความคะนองทางใจ

คำว่า **ไม่พึงศึกษาความเป็นผู้คะนอง** อธิบายว่า ภิกษุไม่พึงศึกษา คือ ไม่พึงประพฤติ
ไม่พึงประพฤติโดยเอื้อเพื่อ ไม่พึงสมათานประพฤติความเป็นผู้คะนอง
ได้แก่ ฟังละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความเป็นผู้คะนอง คือ
เป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นผู้คะนอง
มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ไม่พึงศึกษาความเป็นผู้คะนอง

คำว่า **ไม่พึงกล่าวถ้อยคำแก่งแย่ง** อธิบายว่า ถ้อยคำแก่งแย่ง เป็นอย่างไร
ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้กระทำถ้อยคำเห็นปานนี้ว่า "ท่านไม่รู้ธรรมวินัยนี้...
หรือหากท่านสามารถก็จงแก้ไขเถิด"

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "โมคคัลลานะ เมื่อมีถ้อยคำแก่งแย่ง
ก็พึงหวังการตอ้งพุดกันมาก เมื่อมีการพุดกันมาก ก็พึงหวังความฟุ้งซ่าน คนฟุ้งซ่าน
ก็มีความไม่สำรวม จิตของผู้ไม่สำรวมก็ห่างไกลจากสมาธิ"^๑

คำว่า **ไม่พึงกล่าวถ้อยคำแก่งแย่ง** อธิบายว่า ไม่พึงกล่าว คือ ไม่พึงพุด
ไม่พึงบอก ไม่พึงแสดง ไม่พึงชี้แจงถ้อยคำแก่งแย่ง ได้แก่ ฟังละ บรรเทา ทำให้หมด
สิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งถ้อยคำแก่งแย่ง คือ เป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก
สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับถ้อยคำแก่งแย่ง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่
รวมความว่า ไม่พึงกล่าวถ้อยคำแก่งแย่ง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุไม่พึงเป็นคนมักอวด ไม่พึงกล่าววาจามุ่งได้

ไม่พึงศึกษาความเป็นผู้คะนอง ไม่พึงกล่าวถ้อยคำแก่งแย่ง

[๑๖๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพุดเท็จ

เมื่อรู้ตัวก็ไม่พึงทำความโอ้อวด และไม่พึงดูหมิ่นผู้อื่น

ด้วยความเป็นอยู่ ด้วยปัญญา ด้วยศีลและวัตร

เชิงอรรถ :

^๑ อัง.สดตค. ๒๓/๑๑/๗๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทสอ

ว่าด้วยมุสาวาท

คำว่า **ภิกษุไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพูดเท็จ** อธิบายว่า มุสาวาท ตรีส เรียกว่า ความเป็นคนพูดเท็จ

คนบางคนในโลกนี้ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท... พูดเท็จทั้งที่รู้... เพราะเหตุคือ เห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง นี้ตรีสเรียกว่า ความเป็นคนพูดเท็จ

อีกนัยหนึ่ง มุสาวาท มีได้ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ

๑. ก่อนพูดเธอก็รู้ว่า เรารู้พูดเท็จ
๒. กำลังพูดก็รู้ว่า เรากำลังพูดเท็จ
๓. พูดแล้วก็รู้ว่า เราพูดเท็จแล้ว มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๓ อย่างเหล่านี้

อีกนัยหนึ่ง มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๔ อย่าง... ด้วยอาการ ๕ อย่าง...

ด้วยอาการ ๖ อย่าง... ด้วยอาการ ๗ อย่าง ...

มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๘ อย่าง คือ

๑. ก่อนพูดเธอก็รู้ว่า เรารู้พูดเท็จ
๒. กำลังพูดก็รู้ว่า เรากำลังพูดเท็จ
๓. พูดแล้วก็รู้ว่า เราพูดเท็จแล้ว
๔. ปิดบังทิวฐิ
๕. ปิดบังความพอใจ
๖. ปิดบังความชอบใจ
๗. ปิดบังความสำคัญ
๘. ปิดบังความจริง

มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๘ อย่างเหล่านี้

คำว่า **ภิกษุไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพูดเท็จ** ได้แก่ 'ไม่พึงดำเนินไป ไม่พึงมุงมั่น คือ ไม่พึงพาไป ไม่พื่อนำ(ตน) เข้าไปในความเป็นคนพูดเท็จ ได้แก่ พึงละบรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความเป็นคนพูดเท็จ คือ พึงเป็นผู้งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นคนพูดเท็จ มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ภิกษุไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพูดเท็จ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

คำว่า **เมื่อรู้ตัวก็ไม่พึงทำความโอ้อวด** อธิบายว่า

ความโอ้อวด เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ เป็นคนโอ้อวด มักอวดอ้าง ความโอ้อวด กิริยาที่โอ้อวด ภาวะที่โอ้อวด กิริยาที่ฟุ้งเฟ้อ ความเป็นคนฟุ้งเฟ้อ กิริยาที่เห่อ ความเป็นคนเห่อ นี้ตรัสเรียกว่า ความโอ้อวด

คำว่า **เมื่อรู้ตัวก็ไม่พึงทำความโอ้อวด** อธิบายว่า เมื่อรู้ตัวก็ไม่พึงทำความโอ้อวด คือ ไม่พึงให้เกิด ไม่พึงให้เกิดขึ้น ไม่พึงให้บังเกิด ไม่พึงให้ความโอ้อวดบังเกิดขึ้น ได้แก่ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความโอ้อวด คือ พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความโอ้อวด มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า เมื่อรู้ตัวก็ไม่พึงทำความโอ้อวด

คำว่า **และ** ในคำว่า **และไม่พึงดูหมิ่นผู้อื่นด้วยความเป็นอยู่ ด้วยปัญญา ด้วยศีลและวัตร** เป็นคำเชื่อมบท... คำว่า **และ** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน อธิบายว่า ฤๅษบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อยู่เศร้าหมอง ก็ดูหมิ่นฤๅษอื่น ซึ่งเป็นอยู่ประณีตว่า "ทำไมฤๅษนี้จึงเป็นอยู่ฟุ่มเฟือย ฉันไปหมดทุกอย่าง คือ หัวพีช ต้นพีช ผลพีช ยอดพีช เมล็ดพีชเป็นที่ ๕ เพราะมีความเพียรของสมณะแบบสายฟ้าแลบและพะเนินเหล็ก" ฤๅษนั้นชื่อว่าดูหมิ่นฤๅษอื่น ผู้เป็นอยู่ประณีตด้วยความเป็นอยู่เศร้าหมองนั้น

ฤๅษบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นอยู่ประณีต ก็ดูหมิ่นฤๅษอื่น ผู้เป็นอยู่เศร้าหมองว่า "ทำไมฤๅษนี้จึงมีบุญน้อย มีศักดิ์น้อย ไม่ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาน-ปัจฉัยเภสัชบริวารเลย" ฤๅษนั้นชื่อว่าดูหมิ่นฤๅษอื่น ผู้เป็นอยู่เศร้าหมองด้วยความเป็นอยู่ประณีตนั้น

ฤๅษบางรูปในธรรมวินัยนี้ สมบูรณ์ด้วยปัญญา ถูกถามก็ตอบปัญหาได้ ฤๅษนั้นก็มีความคิดอย่างนี้ว่า "เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา ส่วนฤๅษอื่นเหล่านี้ มิใช่ผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา" ฤๅษนั้นชื่อว่าดูหมิ่นฤๅษอื่นด้วยความสมบูรณ์ด้วยปัญญานั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร มองเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย ย่อมสมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ เป็นผู้ทุศีล เป็นผู้เลวทราม” ภิกษุนั้นชื่อว่าดูหมิ่นภิกษุอื่นด้วยความสมบูรณ์ด้วยศีลนั้น

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร คือ เป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร เป็นผู้เที่ยววิณฑชบาตเป็นวัตร เป็นผู้งู่มหฺมผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร เป็นผู้เที่ยววิณฑชบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร เป็นผู้งดฉันอาหารมือหลังเป็นวัตร เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้มิใช่ผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร” ภิกษุนั้นชื่อว่าดูหมิ่นภิกษุอื่นด้วยความสมบูรณ์ด้วยวัตรนั้น

คำว่า และไม่พึงดูหมิ่นผู้อื่นด้วยความเป็นอยู่ ด้วยปัญญา ด้วยศีลและวัตร อธิบายว่า ไม่พึงดูหมิ่น คือ ไม่พึงดูแคลนผู้อื่นด้วยความเป็นอยู่เศร้าหมอง ความเป็นอยู่ประณีต ความสมบูรณ์ด้วยปัญญา ความสมบูรณ์ด้วยศีล หรือด้วยความสมบูรณ์ด้วยวัตร ได้แก่ ไม่พึงให้ความถือตัวเกิดด้วยเหตุ นั้น ไม่พึงเป็นคนแข่งกระด้าง หัวสูง ด้วยเหตุ นั้น รวมความว่า และไม่พึงดูหมิ่นผู้อื่นด้วยความเป็นอยู่ ด้วยปัญญา ด้วยศีลและวัตร ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพูดเท็จ

เมื่อรู้ตัวก็ไม่พึงทำความโอ้อวด และไม่พึงดูหมิ่นผู้อื่น

ด้วยความเป็นอยู่ ด้วยปัญญา ด้วยศีลและวัตร

[๑๖๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุถูกประทุษร้าย ได้ยินคำพูดมากของพวกเขาสมณะ
หรือพวกคนพูดมาก ไม่พึงโต้ตอบคนเหล่านั้นด้วยคำหยาบ
เพราะผู้สงบย่อมไม่สร้างศัตรู**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตตนิทเทส

คำว่า **ถูกประทุษร้าย** ในคำว่า **ภิกษุถูกประทุษร้าย** ได้ยินคำพูดมากของพวก **สมณะหรือพวกคนพูดมาก** อธิบายว่า ถูกประทุษร้าย คือ ถูกด่า ถูกเสียดสี ถูกเหยียดหยาม ถูกติเตียน ถูกว่าร้าย

คำว่า **ของพวกสมณะ** ได้แก่ นักบวชพวกใดพวกหนึ่ง ผู้เข้าถึงการบวช ยินยอมบวชในภายนอกศาสนา

คำว่า **พวกคนพูดมาก** ได้แก่ พวกกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิंसถ์ บรรพชิต เทวดา และมนุษย์

คนเหล่านั้น ฟังด่า บริภาษ ติเตียน สาปแช่ง เบียดเบียน ย่ำยี ทำร้าย รุกราน สั่งฆ่า เช่นฆ่า ทำการเช่นฆ่า ด้วยวาจาที่ไม่พึงปรารถนา ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ มากมาย ได้ยิน คือ ได้สดับ เรียง ทรงจำ เข้าไปกำหนดวาจาที่ไม่พึงปรารถนา ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจมากมาย ของคนพวกนั้น รวมความว่า ภิกษุถูกประทุษร้าย ได้ยินคำพูดมากของพวกสมณะหรือพวกคนพูดมาก

คำว่า **ด้วยคำหยาบ** ในคำว่า **ไม่ฟังโต้ตอบคนเหล่านั้นด้วยคำหยาบ** อธิบายว่า ไม่ฟังโต้ตอบ คือ ไม่ฟังกล่าวตอบด้วยคำหยาบ ได้แก่ คำกักขฬะ คือ ไม่ฟังด่าตอบผู้ด่า ไม่ฟังสาปแช่งตอบผู้สาปแช่ง ไม่ฟังขัดเคืองตอบผู้ขัดเคือง ไม่ฟังก่อการทะเลาะกัน ไม่ฟังก่อการบาดหมางกัน ไม่ฟังก่อการแก่งแย่งกัน ไม่ฟังก่อการวิวาทกัน ไม่ฟังก่อการมุ่งร้ายกัน ได้แก่ ฟังละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งการทะเลาะ ความขัดเคือง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้าย ฟังเป็นผู้งด เว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาทและการมุ่งร้าย มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ไม่ฟังโต้ตอบคนเหล่านั้นด้วยคำหยาบ

คำว่า **ผู้สงบ** ในคำว่า **เพราะผู้สงบยอมไม่สร้างศัตรู** อธิบายว่า

ชื่อว่าผู้สงบ เพราะเป็นผู้สงบระคะ

ชื่อว่าผู้สงบ เพราะสงบโทสะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

ชื่อว่าผู้สงบ เพราะสงบโมหะ

ชื่อว่าผู้สงบ คือ เข้าไปสงบ สงบเย็น ดับ ระวังได้แล้วเพราะสงบ ระวังสงบเย็น เผา ดับ ปราศจาก สงบระงับโกธะ... อุปนาหะ... อกุสลาภิสังขารทุกประเภท รวมความว่า ผู้สงบ

คำว่า **เพราะผู้สงบยอมไม่สร้างศัตรู** อธิบายว่า ผู้สงบยอมไม่สร้าง คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นซึ่งศัตรู คือ ข้ำศึก เสียหนาม ฝ่ายตรงข้าม รวมความว่า เพราะผู้สงบยอมไม่สร้างศัตรู ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุถูกประทุษร้าย ได้ยินคำพูดมากของพวกสมณะ
หรือพวกคนพูดมาก ไม่พึงโต้ตอบคนเหล่านั้นด้วยคำหยาบ
เพราะผู้สงบยอมไม่สร้างศัตรู

[๑๖๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุรู้ธรรมนี้แล้วเลือกสรรอยู่ พึงเป็นผู้มีสติ
ศึกษาทุกเมื่อ รู้ความดับกิเลสว่า เป็นความสงบแล้ว
ไม่พึงประมาทในศาสนาของพระโคตม**

คำว่า **นี้** ในคำว่า **รู้ธรรมนี้แล้ว** ได้แก่ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสบอก ทรงแสดงบัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศไว้แล้ว อธิบายว่า รู้ คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งธรรม รวมความว่า รู้ธรรมนี้แล้ว อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง **รู้** คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งธรรมทั้งที่เสมอและไม่เสมอ ทั้งที่เป็นทางและมีใช่ทาง ทั้งที่มีโทษและไม่มีโทษ ทั้งทรมและประณีต ทั้งดำและขาว ทั้งที่วิญญูชนติเตียนและที่วิญญูชนสรรเสริญ รวมความว่า รู้ธรรมนี้แล้ว อย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

อิกนัยหนึ่ง รู้ คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว
ซึ่งธรรม คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การ
ปฏิบัติไม่คลาดเคลื่อน การปฏิบัติเอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม
การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ ความเป็นผู้รู้จักประมาณ
ในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ
สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕
โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพานและปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่निพพาน
รวมความว่า ธรรมนี้แล้ว อย่างนี้บ้าง

คำว่า **เลือกสรรอยู่** ในคำว่า **ภิกษุ... เลือกสรรอยู่** ฟังเป็นผู้มีสติศึกษา
ทุกเมื่อ อธิบายว่า เลือกสรรอยู่ คือ เลือกเฟ้น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง
ทำให้แจ่มแจ้งอยู่ ได้แก่ เลือกสรรอยู่ คือ เลือกเฟ้น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้
กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งอยู่ว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง... สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้น
เป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” รวมความว่า **ภิกษุ...
เลือกสรรอยู่**

คำว่า **ทุกเมื่อ** ได้แก่ **ทุกเมื่อ** คือ ในกาลทั้งปวง ตลอดกาลทั้งปวง... ปัจจุบันวัย
คำว่า **เป็นผู้มีสติ** ได้แก่ มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่ามีสติ เมื่อ
เจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย... ภิกษุนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า เป็น
ผู้มีสติ

คำว่า **ศึกษา** ได้แก่ สิกขา ๓ คือ

๑. อธิศีลสิกขา
๒. อธิจิตตสิกขา
๓. อธิปัญญาสิกขา... นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อภิกษุนึกถึง ชื่อว่าฟังศึกษา... ชื่อว่าฟังศึกษา คือฟัง
ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพฤติ รวมความว่า **ภิกษุ...
เลือกสรรอยู่ ฟังเป็นผู้มีสติศึกษาทุกเมื่อ**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๔. ตวภูกสุตตนิทเทส

คำว่า **รู้ความดับกิเลสว่า เป็นความสงบแล้ว** อธิบายว่า รู้ คือ ทราบ
เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งความดับราคะว่า เป็นความสงบ...
ความดับโทสะ ... ความดับโมหะ ... ความดับอกุศลลาภสังขารทุกประเภทว่า เป็น
ความสงบแล้ว รวมความว่า รู้ความดับว่า เป็นความสงบแล้ว

คำว่า **ไม่พึงประมาทในศาสนาของพระโคตม** ได้แก่ ในศาสนาของ
พระโคตม คือ ในศาสนาของพระพุทธเจ้า ในศาสนาของพระชินเจ้า ในศาสนาของ
พระตถาคต ในศาสนาของพระผู้เป็นดุษฎีเทพ ในศาสนาของพระอรหันต์

คำว่า **ไม่พึงประมาท** อธิบายว่า พึงเป็นผู้ทำโดยเอื้อเพื่อ ทำติดต่อ ทำไม่หยุด
ประพฤตินิยมน้อย ไม่ละความพอใจ ไม่ทอดธุระ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรม
ทั้งหลาย คือ ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหัส ความขยัน ความมี
เรี่ยวแรง ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส
ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า "เราพึงทำศีลชั้น
ที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์โดยอุบายอย่างไร"... ว่า "เราพึงทำสมาธิชั้น... ปัญญาชั้น...
วิมุตติชั้น... วิมุตติญาณทัสสนชั้นที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์โดยอุบายอย่างไร"
คือ ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหัส ความขยัน ความมีเรี่ยวแรง
ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียร
แรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า "เราพึงกำหนดรู้ทุกข์ที่
ยังมีได้กำหนดรู้ พึงละกิเลสที่ยังมีได้ละ พึงเจริญมรรคที่ยังมีได้เจริญ หรือพึงทำให้
แจ้งนิโรธที่ยังมีได้ทำให้แจ้งโดยอุบายอย่างไร" ดังนี้ ชื่อว่าความไม่ประมาทในกุศล
ธรรมทั้งหลาย รวมความว่า ไม่พึงประมาทในศาสนาของพระโคตม ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุรู้ธรรมนี้แล้วเลือกสรรอยู่ พึงเป็นผู้มีสติ
ศึกษาทุกเมื่อ รู้ความดับกิเลสว่า เป็นความสงบแล้ว
ไม่พึงประมาทในศาสนาของพระโคตม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๔. ตวฏกสุตตนิทเทส

[๑๖๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่าดังนี้)

**ภิกษุ นั้นเป็นผู้ครอบงำ ไม่ถูกครอบงำ
ได้เห็นธรรมที่เป็นพยาน ซึ่งไม่ต้องเชื่อใคร
เพราะฉะนั้น เธอจึงเป็นผู้ไม่ประมาทในศาสนา
ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น นอบน้อมอยู่
ฟังหมั่นศึกษาทุกเมื่อ**

คำว่า **ภิกษุ นั้นเป็นผู้ครอบงำ ไม่ถูกครอบงำ** อธิบายว่า ภิกษุ นั้นเป็นผู้ครอบงำรูป ครอบงำเสียง ครอบงำกลิ่น ครอบงำรส ครอบงำโผฏฐัพพะ ครอบงำธรรมารมณ์ ไม่ถูกกิเลสไร ๆ ครอบงำเลย ภิกษุ จึงเป็นผู้ครอบงำบาปอกุศลธรรมเหล่านั้น ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และมรณะต่อไป รวมความว่า ภิกษุ นั้นเป็นผู้ครอบงำ ไม่ถูกครอบงำ

คำว่า **ธรรมที่เป็นพยาน** ในคำว่า **ได้เห็นธรรมที่เป็นพยาน ซึ่งไม่ต้องเชื่อใคร** อธิบายว่า ได้เห็น คือ ได้แลเห็น ได้ ได้แทงตลอดธรรมที่ประจักษ์แก่ตน ธรรมที่รู้ด้วยตนเอง มิใช่โดยอาการเชื่อผู้อื่นว่า ธรรมนี้เป็นดังนี้ ธรรมนี้เป็นดังนี้ มิใช่โดยการเล้าลือ มิใช่โดยการถือสืบ ๆ กันมา มิใช่โดยการอ้างตำรา มิใช่โดยตรรก มิใช่โดยการอนุมาน มิใช่โดยการคิดตรองตามแนวเหตุผล มิใช่เพราะเข้าไต่กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว รวมความว่า ได้เห็นธรรมที่เป็นพยาน ซึ่งไม่ต้องเชื่อใคร

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น... ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น** ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณานั้น เพราะเหตุานั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนั้น

คำว่า **ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น** อธิบายว่า ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น คือ ในศาสนาของพระโคตม ในศาสนาของพระพุทธเจ้า ในศาสนาของพระชินเจ้า ในศาสนาของพระตถาคต ในศาสนาของพระผู้เป็นดลเทพ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๔. ตวฏกสูตรนิตเทส

ในศาสนาของพระอรหันต์ รวมความว่า เพราะฉะนั้น... ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

คำว่า เธอพึงเป็นผู้ไม่ประมาท ในคำว่า พึงเป็นผู้ไม่ประมาท... นอบน้อมอยู่ พึงหมั่นศึกษาทุกเมื่อ ได้แก่ พึงเป็นผู้กระทำต่อเนื่อง... ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย

คำว่า ทุกเมื่อ ได้แก่ ทุกเมื่อ คือ ในกาลทั้งปวง... ปัจฉิมวัย

คำว่า นอบน้อมอยู่ ได้แก่ นอบน้อมอยู่ คือ สักการะ เคารพ นับถือ บูชาย่าเกรง ด้วยกาย วาจา ใจ ปฏิบัติเอื้อประโยชน์ ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม

คำว่า พึงหมั่นศึกษา ได้แก่ สิกขา ๓ คือ

๑. อธิศีลสิกขา

๒. อธิจิตตสิกขา

๓. อธิปัญญาสิกขา... นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

สิกขา ๓ เหล่านี้เมื่อภิกษุนึกถึง ชื่อว่าพึงศึกษา... เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าพึงศึกษา คือ พึงประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบสมათานประพฤติ

คำว่า พระผู้มีพระภาค เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ... คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ รวมความว่า เธอพึงเป็นผู้ไม่ประมาท... นอบน้อมอยู่ พึงหมั่นศึกษาทุกเมื่อ (พระผู้มีพระภาคตรัสว่าดังนี้) เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุ นั้นเป็นผู้ครอบงำ ไม่ถูกครอบงำ
ได้เห็นธรรมที่เป็นพยาน ซึ่งไม่ต้องเชื่อใคร
เพราะฉะนั้น เธอพึงเป็นผู้ไม่ประมาทในศาสนา
ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น นอบน้อมอยู่
พึงหมั่นศึกษาทุกเมื่อ

ตวฏกสูตรนิตเทสที่ ๑๔ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๕. อัดตทัณขสุตตนิทเทส

๑๕. อัดตทัณขสุตตนิทเทส^๑

อธิบายอัดตทัณขสุตตร

ว่าด้วยความกลัวเกิดจากโทษของตน

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายอัดตทัณขสุตตร ดังต่อไปนี้

[๑๗๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ความกลัวเกิดจากโทษของตน

เธอทั้งหลายจงมองดูคนที่มุ่งร้ายกัน

เราจักกล่าวความสังเวชตามที่เราเคยสังเวชมาแล้ว

คำว่า โทษ ในคำว่า ความกลัวเกิดจากโทษของตน ได้แก่ โทษ ๓ อย่าง คือ

๑. โทษทางกาย

๒. โทษทางวาจา

๓. โทษทางใจ

กายทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโทษทางกาย

วจีทุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโทษทางวาจา

มโนทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโทษทางใจ

คำว่า ความกลัว ได้แก่ ความกลัว ๒ อย่าง คือ (๑) ความกลัวในปัจจุบัน

(๒) ความกลัวในสัมปรายภพ

ความกลัวในปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ประพฤติทุจริตทางกาย ประพฤติทุจริตทางวาจา

ประพฤติทุจริตทางใจ ซ้ำสัตว์บ้าง ลัทธิพญ้าง ดัดช่องย่องเบาบ้าง ขโมย

ยกเค้าบ้าง ปล้นบ้านบ้าง ดักจี้ในทางเปลี่ยวบ้าง ละเมิดภรรยาของผู้อื่นบ้าง

พูดเท็จบ้าง พวกราชบุรุษจับบุคคลนั้นได้ จึงทูลแสดงแต่พระราชว่า "ขอเดชะ

ผู้นี้เป็นโจร ประพฤติชั่ว ขอจงทรงลงอาญาตามที่ทรงพระราชประสงค์แก่บุคคล

นี้เถิด" พระราชาย่อมทรงบริภาษบุคคลนั้น เพราะการบริภาษเป็นปัจฉัย เขาย่อม

เกิดความกลัวแล้วเสวยทุกข์และโทมนัสบ้าง ความกลัว ทุกข์และโทมนัสของเขานี้

เกิดจากอะไร ความกลัว เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏจากโทษของตน

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ศ. ๒๕/๙๔๒-๙๖๑/๕๑๘-๕๒๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

พระราชามีทรงพอพระทัยแม่เพียงเท่านั้น ทรงให้จงจำบุคคลนั้นด้วยเครื่อง
 จองจำคือชื่อคางบ้าง เครื่องจองจำคือเชือกบ้าง เครื่องจองจำคือโซ่ตรวนบ้าง
 เครื่องจองจำคือหวายบ้าง เครื่องจองจำคือเถาวัลย์บ้าง เครื่องจองจำคือคูกบ้าง
 เครื่องจองจำคือเรือนจำบ้าง เครื่องจองจำคือหมู่บ้านบ้าง เครื่องจองจำคือนิคมบ้าง
 เครื่องจองจำคือเมืองบ้าง เครื่องจองจำคือรัฐบ้าง เครื่องจองจำคือชนบทบ้าง โดย
 ที่สุด ทรงมีพระราชโองการว่า "พวกมันออกไปจากที่นี่ไม่ได้" บุคคลนั้นยอมเสวย
 ทุขข์และโทมนัส เพราะถูกจองจำเป็นปัจฉัยบ้าง ความกลัว ทุขข์และโทมนัสของ
 เขานี้ เกิดจากอะไร ความกลัว เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏ
 จากโทษของตน

พระราชามีทรงพอพระทัยแม่เพียงเท่านั้น ทรงให้ปรับทรัพย์ของเขา ๑๐๐ บ้าง
 ๑,๐๐๐ บ้าง ๑๐๐,๐๐๐ บ้าง บุคคลนั้นก็เสวยตุขข์และโทมนัส เพราะการหมด
 เปลื้องทรัพย์เป็นปัจฉัย ความกลัว ทุขข์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร
 ความกลัว เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏจากโทษของตน

พระราชามีทรงพอพระทัยเพียงเท่านั้น ทรงรับสั่งให้จับเขาลงอาญาด้วยประการ
 ต่าง ๆ คือ ให้เชียนด้วยแส้บ้าง ให้เชียนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง
 ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหู
 และจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขัดให้ขาวเหมือน
 สังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวรัดน้ำมันแล้ว
 จุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดิน
 เหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงบั้นเอว ทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้า
 คากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้งห้าทิศเอาไฟเผาบ้าง
 ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง เจือนเนื้อออกเป็นแวน ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์
 บ้าง เจือนหนังเนื้อเอ็นออก เหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกัน
 บ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนได้รอบบ้าง ทบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนัง
 ออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั้งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลั้งเดือดพล่านบ้าง
 ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง เอาดาบตัดศีรษะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทันทสุตตนิทเทส

บ้าง บุคคลนั้นยอมเสวยทุกข์และโทมนัส เพราะการลงโทษเป็นปัจจัย ความกลัว
ทุกข์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร ความกลัว เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด
บังเกิดขึ้น ปรากฏจากโทษของตน พระราชาทรงเป็นใหญ่ในโทษ ๔ ชนิดเหล่านี้

หลังจากตายแล้ว บุคคลนั้นยอมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เพราะกรรม
ของตน พวกนายนิรยบาล ก็ลงโทษ มีการจองจำ ๕ อย่าง คือ (จับเขานอนหงายแล้ว)
(๑) เอาหวายเหล็กตรึงที่มือขวา (๒) ตรึงที่มือซ้าย (๓) ตรึงที่เท้าขวา (๔) ตรึงที่เท้าซ้าย
(๕) ตรึงที่กลางอก เขาเสวยทุกข์เวทนาอย่างเผ็ดร้อนในนรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบ
เท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่หมดสิ้นไป ความกลัว ทุกข์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมา
จากอะไร ความกลัว เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏจากโทษของตน

พวกนายนิรยบาลให้เขานอนลงแล้วถากด้วยผึ้ง เขาเสวยทุกข์เวทนาคล้ายอย่าง
หนักเผ็ดร้อน แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่หมดสิ้นไป พวกนาย
นิรยบาลจับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะลง เอามัดเชือก จับเขาเทียมรถแล่นกลับไป
กลับมาบนพื้นอันร้อนลุกเป็นเปลว โชติช่วง... บังคับเขาขึ้นลงภูเขาก้อนเพลิงลูกใหญ่
ที่ไฟลุกโชน โชติช่วงบ้าง... จับเขาเอาเท้าขึ้นเอาศีรษะทุ้มลงในโลหภูมิอันร้อนแดง
ลุกเป็นแสงไฟ เขาถูกต้มเดือดจนตัวพองในโลหภูมินั้น บางคราวลอยขึ้น บางครั้ง
จมลง บางครั้งลอยขวาง เขาเสวยทุกข์เวทนาคล้ายอย่างหนักเผ็ดร้อนในโลหภูมิอัน
ร้อนแดงนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่หมดสิ้นไป ความกลัว ทุกข์
และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร ความกลัว เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น
ปรากฏจากโทษของตน พวกนายนิรยบาลจึงทุ้มเขาลงในมหานรก ก็มหานรคนั้น

มี ๔ มุม ๔ ประตู แบ่งออกเป็นสวน

มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยฝาเหล็ก

มหานรคนั้น มีพื้นเป็นเหล็ก ลุกโชนโชติช่วง

แผ่ไปไกลด้านละ ๑๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ^๑

มหานรกอันน่าสยดสยอง แผลเผาสัตว์ให้มีทุกข์

ร้ายแรง มีเปลวไฟ เข้าใกล้ได้ยาก น่าขนลุก

น่าพรันพรึง น่ากลัว น่าเป็นทุกข์

เชิงอรรถ :

^๑ ม.อ. ๑๔/๒๕๐, ๒๖๗/๒๑๗-๒๑๘, ๒๓๖, อ.อ.ด.ก. ๒๐/๓๖/๑๓๖, อ.ก.ก. ๓๗/๘๖๘/๔๙๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทันทสุตตนิทเทส

มีกองไฟลุกขึ้นจากผนังด้านตะวันออก
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม ไปจรดผนังด้านตะวันตก
 มีกองไฟลุกขึ้นจากผนังด้านตะวันตก
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม ไปจรดผนังด้านตะวันออก
 มีกองไฟลุกขึ้นจากด้านเหนือ
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม ไปจรดผนังด้านใต้
 มีกองไฟลุกขึ้นจากด้านใต้
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม ไปจรดผนังด้านเหนือ
 กองไฟที่นำสะพังกแล้ว ผุดขึ้นมาจากเบื้องล่าง
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม (ลุกท่วม) ติดหลังคา
 กองไฟนำสะพังกแล้ว ลุกขึ้นมาจากหลังคา
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม (ลามลง) กระทบถึงพื้น
 อเวจีมหานรก ทั้งข้างล่างข้างบน ด้านข้าง
 ก็เหมือนกับแผ่นเหล็กที่ถูกไฟเผาจน เปรี้ยงร้อนโชติช่วงอยู่เสมอ
 สัตว์ทั้งหลายที่หยาบเข้ามา ทำกรรมร้ายแรงมากเสมอ
 เป็นผู้ที่มีบาปกรรมโดยส่วนตัว
 มอดไหม้อยู่ในอเวจีมหานรคนั้น แต่ก็ยังไม่ตาย
 ร่างกายของสัตว์ที่อยู่ในนรกเหล่านั้น
 เหมือนกับไฟที่ไหม้อยู่ ขอเธอจงดูความมั่นคงของกรรมเกิด
 ไม่มีเก่าและเขมาเลย
 สัตว์นรกทั้งหลายวิ่งไปทางตะวันออก
 จากตะวันออกนั้น ก็วิ่งไปทางตะวันตก วิ่งไปทางเหนือ
 จากทางเหนือนั้น ก็วิ่งไปทางด้านใต้
 วิ่งไปยังทิศใด ๆ ประตุนั้น ๆ ก็ปิดเสีย สัตว์เหล่านั้น
 มีความหวังจะออกไป จึงเที่ยวแสวงหา ทางออกอยู่เสมอ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัตตทัณทสูตรนิตเทส

สัตว์เหล่านั้นไม่สามารถจะออกไปจากมหานครนั้น
เพราะกรรมเป็นปัจจัย เพราะสัตว์เหล่านั้นทำกรรมชั่วร้ายไว้มาก
ยังให้ผลไม่หมดสิ้น^๑

ความกลัว ทุกข์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร ความกลัว เกิด คือ
เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏจากโทษของตน ทุกข์ของสัตว์นรกก็ดี ทุกข์ของ
สัตว์ที่เกิดในกำเนิดเดรัจฉานก็ดี ทุกข์ของสัตว์ที่เกิดในเปตวิสัยก็ดี ทุกข์ของมนุษย์ก็ดี
เกิดมาจากอะไร คือ เกิดขึ้นมาจากไหน บังเกิดมาจากไหน บังเกิดขึ้นมาจากไหน
ปรากฏมาจากไหน

ทุกข์เหล่านั้น เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏจากโทษของตน
รวมความว่า ความกลัวเกิดจากโทษของตน

คำว่า คน ในคำว่า เธอทั้งหลายจงมองดูคนที่มุ่งร้ายกัน ได้แก่ กษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิษฐ์ บรรพชิต เทวดาและมนุษย์ อธิบายว่า เธอทั้งหลาย
จงมองดู คือ จงแลดู ตรวดดู เฟ่งพินิจ พิจารณาดูคนที่มุ่งร้ายกัน คือ คนที่ทะเลาะกัน
คนที่ทำร้ายกัน คนที่ทำร้ายตอบกัน คนที่ขุ่นเคืองกัน คนที่ขุ่นเคืองตอบกัน คนที่
อาฆาตกัน คนที่อาฆาตตอบกัน รวมความว่า เธอทั้งหลายจงมองดูคนที่มุ่งร้ายกัน

คำว่า เราจักกล่าวความสังเวช อธิบายว่า ความสังเวช คือ ความสะดุ้ง
ความหวาดเสียว ความกลัว ความบีบคั้น ความกระทบ ความเบียดเบียน ความ
ขัดข้อง

คำว่า จักกล่าว ได้แก่ จักกล่าว คือ จักบอก แสดง บัญญัติ กำหนด
เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า เราจักกล่าวความสังเวช

คำว่า ตามที่เราเคยสังเวชมาแล้ว อธิบายว่า ตามที่เราสังเวช คือ สะดุ้ง
ถึงความสังเวชมาแล้ว ด้วยตนเองแล รวมความว่า ตามที่เราเคยสังเวชมาแล้ว
ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ พ.จ. ๓๐/๑๒๒/๒๔๗-๒๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทันทสุตตนิทเทส

ความกลัวเกิดจากโทษของตน
 เธอทั้งหลายจงมองดูคนที่มุงร้ายกัน
 เราจักกล่าวความสังเวชตามที่เราเคยสังเวชมาแล้ว
 [๑๗๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**เพราะเห็นหมูสัตว์ผู้ดิ้นรนอยู่
 เหมือนฝูงปลาในบ่อที่มีน้ำน้อย
 เพราะเห็นสัตว์ที่ทำร้ายกันและกัน ภัยจึงปรากฏแก่เรา**

ว่าด้วยทุกข์ต่าง ๆ

คำว่า **หมูสัตว์** ในคำว่า **เพราะเห็นหมูสัตว์ผู้ดิ้นรนอยู่** เป็นคำตรัสเรียกสัตว์
 อธิบายว่า หมูสัตว์ผู้ดิ้นรนอยู่ คือ กระจกกระแสน ทูรันทุราย หวันไหว สันเทา
 กระสับกระส่าย ด้วยความดิ้นรนเพราะค้นหา ดิ้นรนเพราะทิวลิ ดิ้นรนเพราะกิเลส
 ดิ้นรนเพราะทุจริต ดิ้นรนเพราะการประกอบ ดิ้นรนเพราะวิบาก คือ

ผู้กำหนดก็ดิ้นรนตามอำนาจราคะ

ผู้ขัดเคืองก็ดิ้นรนตามอำนาจโทสะ

ผู้หลงก็ดิ้นรนตามอำนาจโมหะ

ผู้ยึดติดก็ดิ้นรนตามอำนาจมานะ

ผู้ยึดถือก็ดิ้นรนตามอำนาจทิฐิ

ผู้ฟุ้งซ่านก็ดิ้นรนตามอำนาจอุทธัจจะ

ผู้ลังเลก็ดิ้นรนตามอำนาจวิจิกิจฉา

ผู้ตกอยู่ในพลังกิเลสก็ดิ้นรนตามอำนาจอนุสัย

ดิ้นรนเพราะลาภ เพราะเสื่อมลาภ เพราะยศ เพราะเสื่อมยศ เพราะสรรเสริญ

เพราะนินทา เพราะสุข เพราะทุกข์

ดิ้นรนเพราะชาติ เพราะชรา เพราะพยาธิ เพราะมรณะ เพราะโสกะ

ปริเทวะ ทุกชะ โทมนัส และอุปายาส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

ดิ้นรนเพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดในนรก เพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดใน
กำเนิดเดรัจฉาน เพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดในเปตวิสัย เพราะทุกข์เนื่องจากการ
เกิดในโลกมนุษย์ เพราะทุกข์เนื่องจากการถือกำเนิดในครรรค์ เพราะทุกข์เนื่องจาก
การอยู่ในครรรค์ เพราะทุกข์เนื่องจากการคลอตจากครรรค์ เพราะทุกข์ที่สืบเนื่องจาก
ผู้เกิด เพราะทุกข์ของผู้เกิดที่เนื่องจากผู้อื่น เพราะทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของ
ตนเอง เพราะทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของผู้อื่น เพราะทุกข์ที่เกิดความทุกข์กาย
ทุกข์ใจ เพราะทุกข์ที่เกิดจากสังขาร เพราะทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน

ดิ้นรนเพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคทางตา เพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคทางหู เพราะ
ทุกข์ที่เกิดจากโรคทางจมูก เพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคทางลิ้น เพราะทุกข์ที่เกิดจาก
โรคทางกาย เพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคศีรษะ... โรคหู... โรคปาก... โรคฟัน... โรคไอ...
โรคหืด... ไข้หวัด... ไข้พิษ... ไข้เชื่อมซึม... โรคท้อง... เป็นลมสลบ... ลงแดง...
จุกเสียด... อหิวาตกโรค... โรคเรื้อน... ฝี... กลาก... มองคร่อ... ลมบ้าหมู... หิดเปื่อย...
หิดดำน... หิด... หูด... โรคละลอก... โรคดีซ่าน ... โรคเบาหวาน... โรคเริม...
โรคพุพอง... โรคริดสีดวงทวาร... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี... ความเจ็บป่วยที่เกิด
จากเสมหะ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม... ไข้สันนิบาต... ความเจ็บป่วยที่เกิด
จากการเปลี่ยนฤดูกาล... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้
ส่วนกัน... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง... ความเจ็บป่วยที่เกิด
จากผลกรรม... ความหนาว... ความร้อน... ความหิว... ความกระหาย... ปวด
อุจจาระ... ปวดปัสสาวะ ...

ดิ้นรนเพราะทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน
ทุกข์เพราะมารดาตาย...ทุกข์เพราะบิดาตาย...ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชายตาย...
ทุกข์เพราะพี่สาวน้องสาวตาย...ทุกข์เพราะบุตรตาย...ทุกข์เพราะธิดาตาย... ความ
พินาศของญาติ... โภคทรัพย์พินาศ... ความเสียหายที่เกิดจากโรค... สิววิบัติ...
ทัญชีวิบัติ

คำว่า เพราะเห็น ได้แก่ เพราะเห็น คือ เพราะมองเห็น เทียบเคียง พิจารณา
ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้ง รวมความว่า เพราะเห็นหมู่มสัตว์ผู้ดิ้นรนอยู่

คำว่า เหมือนฝูงปลาในบ่อที่มีน้ำน้อย อธิบายว่า หมู่มสัตว์ดิ้นรน คือ
กระเสือกกระสน ทุนทุราย หวันไหว สั่นเทา กระสับกระส่าย ด้วยความดิ้นรนเพราะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทตนิทเทส

ตัณหา ฯลฯ ทิฏฐิวิบัติ เหมือนฝูงปลาอยู่ในน้ำน้อย คือ มีน้ำนิดหน่อย น้ำ
แห้งไปถูกกา นกตระกรุม หรือนกยางโฉบลากขึ้นมาแตะกิน ก็ดิ้นรน คือ กระเสือก
กระสน ทูรันทุราย หวันไหว สั่นเทา กระสับกระส่ายอยู่ ฉะนั้น รวมความว่า
เหมือนฝูงปลาในบ่อที่มีน้ำน้อย

คำว่า **สัตว์ที่ทำร้ายกันและกัน** อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายทำร้าย ทำร้ายตอบ
เคือง เคืองตอบ ปองร้าย ปองร้ายตอบกันและกัน คือ พระราชาทรงวิวาทกับ
พระราชาก็ได้ กษัตริย์วิวาทกับกษัตริย์ก็ได้ พรหมณ์วิวาทกับพรหมณ์ก็ได้ คหบดี
วิวาทกับคหบดีก็ได้ มารดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับมารดาก็ได้ บิดาวิวาท
กับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับบิดาก็ได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ พี่สาว
น้องสาววิวาทกับพี่สาวน้องสาวก็ได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่สาวน้องสาวก็ได้
พี่สาวน้องสาววิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ สหายวิวาทกับสหายก็ได้ ชนเหล่านั้นถึง
การทะเลาะ แก่งแย่ง และวิวาทกัน ในการทำร้ายกันและกันนั้น ก็ทำร้ายกันและกัน
ด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง เพราะ
ทำร้ายกันนั้น ชนเหล่านั้นก็เข้าถึงความตายบ้าง ทุกข์ปางตายบ้าง รวมความว่า
สัตว์ที่ทำร้ายกันและกัน

คำว่า **เพราะเห็น** ในคำว่า **เพราะเห็น... ภัยจึงปรากฏแก่เรา** อธิบายว่า
เพราะเห็น คือ เพราะมองเห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้ง
ภัย คือ ความบีบคั้น ความกระทบกระทั่ง อันตราย อุปสรรค จึงปรากฏ รวมความว่า
เพราะเห็น...ภัยจึงปรากฏแก่เรา ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะเห็นหมู่สัตว์ผู้ดิ้นรนอยู่

เหมือนฝูงปลาในบ่อที่มีน้ำน้อย

เพราะเห็นสัตว์ที่ทำร้ายกันและกัน ภัยจึงปรากฏแก่เรา

[๑๗๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

โลกทั้งหมดไม่มีแก่นสาร

สังขารทั้งหลายทุกทิศก็วันไหว

เราเมื่อต้องการภพสำหรับตน

ก็มองไม่เห็นฐานะอะไรที่ไม่ถูกครอบงำ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยโลก

คำว่า **โลกทั้งหมดไม่มีแก่นสาร** อธิบายว่า โลกนรก โลกในกำเนิดเดรัจฉาน โลกในเปตวิสัย มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ชาติโลก อายตนโลก โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก เทวโลก นี้ตรัสเรียกว่า โลก

โลกนรกไม่มีแก่นสาร คือ ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นของเที่ยง โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นสุข โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นตัวตน โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคง หรือโดยความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา

โลกในกำเนิดเดรัจฉาน... โลกในเปตวิสัย... มนุษยโลก... เทวโลก... ชั้นธโลก... ชาติโลก... อายตนโลก... โลกนี้... โลกหน้า... พรหมโลก... เทวโลก... ไม่มีแก่นสาร คือ ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นของเที่ยง โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นสุข โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นตัวตน โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคง หรือโดยความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา

โลกในกำเนิดเดรัจฉาน ... โลกในเปตวิสัย ... มนุษยโลก ... เทวโลก ... ชั้นธโลก ... ชาติโลก ... อายตนโลก ... โลกนี้ ... โลกหน้า ... พรหมโลก ... เทวโลก ไม่มีแก่นสาร คือ ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นของเที่ยง โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นสุข โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นตัวตน โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคง หรือโดยความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา

ไม้้อไม่มีแก่น ไร้แก่น ปราศจากแก่น ไม้ละหุง ไม้มีแก่น ไร้แก่น ปราศจากแก่น ไม้มะเดื่อ... ไม้ทองกลาง... ดันหงอนไก่อ... ฟองน้ำ... ต่อม่น้ำ... พยับแดด... ดันกล้วย... เงา ไม้มีแก่น ไร้แก่น ปราศจากแก่น ฉันทิ โลกนรก ไม่มีแก่นสาร คือ ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นของเที่ยง โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นสุข โดยสภาวะแห่งแก่นสารที่เป็นตัวตน โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคง หรือโดยความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

โลกในกำเนิดเดรัจฉาน... โลกในเปตวิสัย... มนุษยโลก... เทวโลก ไม่มีแก่นสาร คือ ปราศจากแก่นสาร โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นของเที่ยง โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นสุข โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นตัวตน โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคง หรือโดยความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา รวมความว่า โลกทั้งหมดไม่มีแก่นสาร

ว่าด้วยสังขารไม่เที่ยง

คำว่า **สังขารทั้งหลายทุกทิศก็หวั่นไหว** อธิบายว่า สังขารทางทิศตะวันออก คลอนแคลน หวั่นไหว คือ สะเทือน สะท้าน เพราะเป็นธรรมชาติไม่เที่ยง จึงถูกชาติติดตาม ถูกชราแผ่คลุม ถูกพยาธิครอบงำ ถูกมรณะกำจัด ตั้งอยู่ในกองทุกข์ ไม่มีที่ด้านทาน ไม่มีที่ปกป้อง ไม่มีที่พึ่ง เป็นสิ่งที่พึ่งไม่ได้

สังขารทางทิศตะวันตก... สังขารทางทิศเหนือ... สังขารทางทิศใต้... สังขารทางทิศอากาศ... สังขารทางทิศพายัพ... สังขารทางทิศอีสาน... สังขารทางทิศหรดี... สังขารทางทิศเบื้องต่ำ... สังขารทางทิศเบื้องสูง... สังขารในทั้ง ๑๐ ทิศ ก็คลอนแคลน หวั่นไหว คือ สะเทือน สะท้าน เพราะเป็นธรรมชาติไม่เที่ยง จึงถูกชาติติดตาม ถูกชราแผ่คลุม ถูกพยาธิครอบงำ ถูกมรณะกำจัด ตั้งอยู่ในกองทุกข์ ไม่มีที่ด้านทาน ไม่มีที่ปกป้อง ไม่มีที่พึ่ง เป็นสิ่งที่พึ่งไม่ได้ สมจริงดังภาษิตนี้ว่า

ถึงวิมานนี้ สว่างรุ่งเรือง อยู่ในทิศอุดรก็จริง

แต่บัณฑิตก็ยังมองเห็นโทษในรูป แล้วหวั่นไหวทุกเมื่อ

ฉะนั้น ผู้มีปัญญา จึงหายินดีในรูปไม่^๑

โลกถูกมรณะกำจัด ถูกชราห้อมล้อม ถูกลูกศร

คือตัณหาแทงติด ความเป็นควีนเพราะความปรารถนาอยู่ทุกเมื่อ^๒

โลกทั้งปวงถูกไฟไหม้ ลุกโพล่ง โชติช่วง หวั่นไหวแล้ว^๓

รวมความว่า สังขารทั้งหลายทุกทิศก็หวั่นไหว

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๗๗/๑๗๘

^๒ ส.ส. ๑๕/๖๖/๔๕

^๓ ข.เถรี.(แปล) ๒๖/๒๐๐/๕๘๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๕. อัสดทันทสุตตนิทเทส

คำว่า **เราเมื่อต้องการภพสำหรับตน** อธิบายว่า เมื่อต้องการ คือ ยินดี
ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังภพ คือ ที่ด้านทาน ที่ปกป้อง ที่พึ่ง ที่ดำเนินไป ที่ไปสู่
จุดหมายสำหรับตน รวมความว่า เราเมื่อต้องการภพสำหรับตน

คำว่า **ก็มองไม่เห็นฐานะอะไรที่ไม่ถูกครอบงำ** อธิบายว่า มองเห็นแต่ฐานะที่
ถูกครอบงำเท่านั้น ได้เห็นแต่ฐานะที่ถูกครอบงำ คือ ความเป็นหนุ่มสาวทั้งปวง
ถูกชราครอบงำ ความไม่มีโรคทั้งปวงถูกพยาธิครอบงำ ชีวิตทั้งปวงถูกมรณะครอบงำ
ลาภทั้งปวงถูกความเสื่อมลาภครอบงำ ยศทั้งปวงถูกความเสื่อมยศครอบงำ ความ
สรรเสริญทั้งปวงถูกการนินทาครอบงำ ความสุขทั้งปวงถูกความทุกข์ครอบงำ

ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข

และทุกข์ ธรรมเหล่านี้ ในหมู่มนุษย์ล้วนไม่เที่ยง ไม่นั่นคง

มีความแปรผันไปเป็นธรรมดา^๑

รวมความว่า ก็มองไม่เห็นฐานะอะไรที่ไม่ถูกครอบงำ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า

โลกทั้งหมดไม่มีแก่นสาร

สังขารทั้งหลายทุกทิศก็หวั่นไหว

เราเมื่อต้องการภพสำหรับตน

ก็มองไม่เห็นฐานะอะไรที่ไม่ถูกครอบงำ

[๑๗๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เพราะเห็นสัตว์มีที่สิ้นสุดและถูกสกัดกัน

ความไม่ยินดีจึงมีแก่เรา

อนึ่ง เราได้เห็นลูกศรที่เห็นได้ยาก

อันอาศัยหทัยในสัตว์เหล่านี้แล้ว

คำว่า **มีที่สิ้นสุด** ในคำว่า **สัตว์มีที่สิ้นสุดและถูกสกัดกัน** อธิบายว่า ชราทำให้
ความเป็นหนุ่มสาวทั้งปวงหมดสิ้นไป พยาธิทำให้ความไม่มีโรคทั้งปวงหมดสิ้นไป

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ชา. ๒๗/๑๑๔/๑๑๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทตตนิทเทส

มรณะทำให้ชีวิตทั้งปวงหมดสิ้นไป ความเสื่อมลาภทำให้ลาภทั้งปวงหมดสิ้นไป ความเสื่อมยศทำให้ยศทั้งปวงหมดสิ้นไป การนินทาทำให้ความสรรเสริญทั้งปวงหมดสิ้นไป ความทุกข์ทำให้ความสุขทั้งปวงหมดสิ้นไป รวมความว่า มีที่สิ้นสุด

คำว่า **และถูกสกัดกัน** อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายผู้ปรารถนาความเป็นหนุ่มสาว ถูกชราขัดขวาง ผู้ต้องการความไม่มีโรคถูกพยาธิขัดขวาง ผู้ปรารถนาเพื่อมีชีวิตอยู่ ถูกมรณะขัดขวาง ผู้ปรารถนาลาภถูกความเสื่อมลาภขัดขวาง ผู้ปรารถนายศถูก ความเสื่อมยศขัดขวาง ผู้ปรารถนาความสรรเสริญถูกการนินทาขัดขวาง ผู้ปรารถนา ความสุขถูกความทุกข์สกัดกัน คือ ขัดขวาง กระทบ กระทบกระทั่ง ทำลายล้างผลาญ รวมความว่า สัตว์มีที่สิ้นสุดและถูกสกัดกัน

คำว่า **เพราะเห็น** ในคำว่า **เพราะเห็น... ความไม่ยินดีจึงมีแก่เรา** ได้แก่ เพราะเห็น คือ เพราะมองเห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้ง รวมความว่า เพราะเห็น

คำว่า **ความไม่ยินดีจึงมีแก่เรา** ได้แก่ ความไม่ยินดี คือ ความไม่ยินดี ความระอา ความเบื่อ ความหน่าย ได้มีแล้ว รวมความว่า เพราะเห็น... ความไม่ยินดีจึงมีแก่เรา

คำว่า **อนึ่ง** ในคำว่า **อนึ่ง เราได้เห็นลูกศร... ในสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้แล้ว** เป็นคำเชื่อมบท... คำว่า **อนึ่ง** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ใน... เหล่านี้** ได้แก่ ในสัตว์ทั้งหลาย

คำว่า **ลูกศร** ได้แก่ ลูกศร ๗ ชนิด คือ

๑. ลูกศรคือราคะ	๒. ลูกศรคือโทสะ
๓. ลูกศรคือโมหะ	๔. ลูกศรคือมานะ
๕. ลูกศรคือทิฏฐิ	๖. ลูกศรคือโสภะ
๗. ลูกศรคือความสงสัย	

คำว่า **ได้เห็น** ได้แก่ ได้เห็น คือ ได้มองเห็น ได้แลเห็น ได้แทงตลอด รวมความว่า **อนึ่ง เราได้เห็นลูกศร... ในสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้แล้ว**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

คำว่า **ที่เห็นได้ยาก** ในคำว่า **ที่เห็นได้ยากอันอาศัยหทัย** ได้แก่ เห็นได้ยาก คือ มองเห็นได้ยาก แลเห็นได้ยาก รู้ได้ยาก ตามรู้ได้ยาก แทงตลอดได้ยาก รวมความว่า **ที่เห็นได้ยาก**

คำว่า **อันอาศัยหทัย** อธิบายว่า จิตตรัสเรียกว่า หทัย ได้แก่ จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มนะ มนายตนะ มนินทริย วิญญาณ วิญญาณขันธ มโนวิญญาณธาตุ^๑ที่เกิดจากวิญญาณขันธนั้น

คำว่า **อันอาศัยหทัย** อธิบายว่า อันอาศัยหทัย คือ อันอาศัยจิต อาศัยอยู่ในจิต ไปร่วมกัน เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบร่วมกัน เกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มีวัตถุเดียวกัน มีอารมณ์เดียวกับจิต รวมความว่า **ที่เห็นได้ยากอันอาศัยหทัย** ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะเห็นสัตว์มีที่สิ้นสุดและถูกสกัดกัน

ความไม่ยินดีจึงมีแก่เรา

อนึ่ง เราได้เห็นลูกศร ที่เห็นได้ยาก

อันอาศัยหทัยในสัตว์เหล่านี้แล้ว

[๑๗๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สัตว์ถูกลูกศรใดปักติดแล้ว ร่วงปล่านไปทุกทิศทาง
เพราะถอนลูกศรนั้นได้แล้ว จึงไม่ต้องร่วงปล่าน ไม่ต้องล่มจม

ว่าด้วยลูกศร ๗ ชนิด

คำว่า **สัตว์ถูกลูกศรใดปักติดแล้ว ร่วงปล่านไปทุกทิศทาง** อธิบายว่า

คำว่า **ลูกศร** ได้แก่ ลูกศร ๗ ชนิด คือ

๑. ลูกศรคือราคะ	๒. ลูกศรคือโทสะ
๓. ลูกศรคือโมหะ	๔. ลูกศรคือมานะ
๕. ลูกศรคือทิฏฐิ	๖. ลูกศรคือโสกะ
๗. ลูกศรคือความสงสัย	

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๑/๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทันทสุตตนิทเทส

ลูกศรคือราคะ เป็นอย่างไร

คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี
ความเพลิดเพลิน ความกำหนัดด้วยความเพลิดเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต...
อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ นี้ชื่อว่าลูกศรคือราคะ

ลูกศรคือโทสะ เป็นอย่างไร

คือ ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา... ผู้นี้กำลัง
ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา... ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา”... ความดร้าย
ความปลุกน้ำตา (ความเพาะวาจาชั่ว) ความไม่เบิกบานแห่งจิต นี้ชื่อว่าลูกศรคือโทสะ

ลูกศรคือโมหะ เป็นอย่างไร

คือ ความไม่รู้ในทุกข์... ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วน
เบื้องต้น ความไม่รู้ในส่วนเบื้องปลาย ความไม่รู้ทั้งในส่วนเบื้องต้นและส่วนเบื้องปลาย
ความไม่รู้ในธรรมทั้งหลายที่อาศัยกันเกิดขึ้น คือ ความที่ปฏิจลสมุปบาทมีอวิชชา
เป็นปัจจัย ความไม่เห็น ไม่ตรัสรู้ ไม่ตรัสรู้ตาม ไม่ตรัสรู้ชอบ ไม่แทงตลอด ไม่ถือ
เหตุด้วยดี ไม่หยั่งลงถึงเหตุ ไม่เพ่งพินิจ ไม่พิจารณา ไม่ทำให้ประจักษ์ ไม่ผ่องแผ้ว
ความเป็นคนโง่ ความหลง ลุ่มหลง หลงไหล อวิชชา โอฆะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา
อนุสัยคืออวิชชา ปริยภูฐานคืออวิชชา ลิมคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะเห็นปานนี้
นี้ชื่อว่าลูกศรคือโมหะ

ลูกศรคือมานะ เป็นอย่างไร

คือ ความถือตัวว่าเราเลิศกว่าเขา ความถือตัวว่าเราเสมอเขา ความถือตัวว่า
เราด้อยกว่าเขา ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความ
ทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดจรง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดจ
รงเห็นปานนี้ นี้ชื่อว่าลูกศรคือมานะ

ลูกศรคือทิฏฐิ เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

คือ สักกายทิฐิมีวัดถุ^๑ ๒๐ มิจฉาทิฐิมีวัดถุ^๒ ๑๐ อันตคาหิกทิฐิมีวัดถุ^๓ ๑๐
 ทิฐิ การตกอยู่ในทิฐิ ความรทขัฏคือทิฐิ ความกันดารคือทิฐิ เสี้ยนหนามคือ
 ทิฐิ ความดั้นรนคือทิฐิ เครื่องผูกพันคือทิฐิ ความถือ ความถือมั่น ความ
 ยึดมั่น ความยึดมั่นถือมั่น ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเดิยรถียั ความถือขัดแย้ง
 ความถือวิปริต ความถือวิปลาส ความถือผิด ความถือในสิ่งที่ไม่เป็นความจริงว่า
 เป็นจริงเห็นปานนี้จนถึงทิฐิ ๖๒ นี้ชื่อว่าลูกศรคือทิฐิ

ลูกศรคือโสกะ เป็นอย่างไร

คือ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความเศร้าโศกภายใน
 ความเศร้าโศกมากภายใน ความเร้าร้อนภายใน ความเร้าร้อนมากภายใน ความ
 หม่นไหม้แห่งจิต ความทุกข์ใจ ของผู้ถูกความเสียหายของญาคติกระทบบ้าง
 ถูกความเสียหายแห่งโรคทรัพย์กระทบบ้าง ถูกความเสียหายแห่งโรคกระทบบ้าง
 ถูกสิลวิบัติกระทบบ้าง ถูกทิฐิวิบัติกระทบบ้าง ประจวบกับความเสียหายอื่นนอก
 จากที่กล่าวแล้วบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระทบบ้าง นี้ชื่อว่า
 ลูกศรคือโสกะ

ลูกศรคือความสงสัย เป็นอย่างไร

คือ ความสงสัยในทุกข์ ความสงสัยในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ความสงสัยในความ
 ดับทุกข์ ความสงสัยในปฏิปทาเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ ความสงสัยในส่วน
 เบื้องต้น ความสงสัยในส่วนเบื้องปลาย ความสงสัยทั้งในส่วนเบื้องต้นและส่วนเบื้อง
 ปลาย ความสงสัยในธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น คือ ความที่ปฏิเสธสมุปบาทมีอวิชชานี้
 เป็นปัจจัย ความสงสัย กิริยาที่สงสัย ภาวะที่สงสัย ความเคลือบแคลง ความลังเล
 ความเห็นเป็น ๒ ฝ่าย ๒ ทาง ความไม่แน่ใจ ความยึดถือหลายอย่าง ความไม่ตกลงใจ
 ความตัดสินใจไม่ได้ ความกำหนดถือไม่ได้ ความหวาดหวั่นแห่งจิต ความติดขัดใน
 ใจเห็นปานนี้ นี้ชื่อว่าลูกศรคือความสงสัย

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๒/๕๙

^๒ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๒/๕๙

^๓ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๒/๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัดตทัณฑสุตตนิทเทส

ว่าด้วยภาวะของสัตว์ที่ถูกผูกศรแทง

คำว่า สัตว์ถูกผูกศรใดปักติดแล้ว ร่วงปลานไปทุกทิศทาง อธิบายว่า สัตว์ถูกผูกศรคือราคะปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็ประพฤติ ทุจจริตทางกาย ประพฤติทุจจริตทางวาจา ประพฤติทุจจริตทางใจ ฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ตัดช่องย่องเบาบ้าง ขโมยยกเค้าบ้าง ปล้นบ้านบ้าง ดักจี้ในทางเปลี่ยวบ้าง ละเมิดภรรยาของผู้อื่นบ้าง พุดเท็จบ้าง สัตว์ถูกผูกศรคือราคะปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็แล่นไป ร่วงปลาน คือ ลนลาน ท่องเที่ยวไป อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง สัตว์ถูกผูกศรคือราคะปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ เมื่อจะแสวงหาโภคทรัพย์ ก็แล่นเรือออกไปสูมหาสมุทร ฝ่าหนาว ฝาร้อน ถูกสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานเบียดเบียนเอาบ้าง ถูกความหิวกระหายกดตันอยู่ ก็ต้องเดินทางไปคุมพริฐ ดักโกลริฐ ดักกสิริฐ กาลมขริฐ ปรริฐ เวสุงคริฐ เวราปถริฐ ขวาริฐ ตามลิริฐ วังคริฐ เอฬัพันธนริฐ สุวรรณภูริฐ สุวรรณภูมิริฐ ตัมพปาณิฐ สุปปาทกริฐ เภรักจจริฐ สุริฐริฐ กังคโลกริฐ กังคณริฐ ปรมงังคณริฐ โยนริฐ ปินริฐ วินกริฐ มุลปทริฐ เดินทางไปยังทะเลทรายที่ต้องหมายด้วยดาว คลานไปด้วยเขา เดินทางด้วยแพะ เดินทางด้วยแกะ ไปด้วยการตอกหลักผูกเชือกโหนไปไปด้วยร่ม เดินทางด้วยการตัดไม้ไผ่ทำพะองสำหรับปีน เดินทางอย่างนก เดินทางอย่างหนู ไปตามซอกเขา ใต้ไปตามลำห้วย เมื่อแสวงหาไม้ไผ่ก็ตัดแสวยทุกซ์และโพนนัสที่มีการไม้ไผ่เป็นต้นเหตุ เขาเมื่อแสวงหาได้มา และครั้นได้แล้ว ก็ยังต้องแสวยทุกซ์และโพนนัสที่มีการต้องรักษาเป็นมูลเหตุบ้าง ด้วยความหวาดหวั่นว่า "อย่างไรหนอ พระราชาจะไม่พึงริบโภคทรัพย์ของเรา โจรจะไม่พึงปล้น ไฟจะไม่พึงไหม้ น้ำจะไม่พึงพัดพาไป ทายาทที่ไม่เป็นที่รักจะไม่พึงลักเอาไป" เมื่อรักษาคุ่มครองอยู่อย่างนี้ โภคทรัพย์ ย่อมเสื่อมคาลง เขาก็ต้องแสวยทุกซ์และโพนนัสที่มีความพลัดพรากเป็นมูล สัตว์ถูกผูกศรคือราคะปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็แล่นไป ร่วงปลาน คือ ลนลาน ท่องเที่ยวไป อย่างนี้บ้าง

สัตว์ถูกผูกศรคือโทสะ... ลูกศรคือโมหะ... ลูกศรคือมานะปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็ประพฤติทุจจริตทางกาย ประพฤติทุจจริตทางวาจา ประพฤติทุจจริตทางใจ ฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ตัดช่องย่องเบาบ้าง ขโมยยกเค้าบ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

ปล้นบ้านบ้าง ดักจี๋ในทางเปลี่ยวบ้าง ละเมิดภรรยาของผู้อื่นบ้าง พุดเท็จบ้าง สัตว์
ถูกลูกศรคือมานะปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็แล่นไป
วิ่งพล่าน คือ ลนลาน ท่องเที่ยวไป อย่างนี้บ้าง

สัตว์ที่ถูกลูกศรคือทิวฏฐิปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่
ก็ประพศติเปลือยกาย ไม่มีมารยาท เสียมมือ เขาเชิญให้ไปรับอาหารก็ไม่ไป เขาเชิญ
ให้หยุดรับอาหารก็ไม่หยุดรับอาหาร ไม่รับอาหารที่เขาแบ่งไว้ ไม่รับอาหารที่เขาทำ
เจาะจง ไม่ยินดีอาหารที่เขาเชิญ ไม่รับอาหารจากปากหม้อ ไม่รับอาหารจากปาก
ภาชนะ ไม่รับอาหารคร่อมธรณีประตุ ไม่รับอาหารคร่อมท่อนไม้ ไม่รับอาหารคร่อม
สาก ไม่รับอาหารของคน ๒ คนที่กำลังบริโภคน้ำ ไม่รับอาหารของหญิงมีครรภ์ ไม่รับ
อาหารของหญิงที่กำลังให้นบุตรตึ่มนม ไม่รับอาหารของหญิงที่คลอเคลียชาย ไม่รับ
อาหารที่นัดแนะกันทำไว้ ไม่รับอาหารในที่เลี้ยงสุนัข ไม่รับอาหารในที่มิแมลงวัน
ไต่ตอมอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ไม่กินปลา ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มยาตอง
รับอาหารในเรือนหลังเดียว ยังชีพด้วยข้าวค่าเดียว รับอาหารในเรือน ๒ หลัง
ยังชีพด้วยข้าว ๒ ค่า... รับอาหารในเรือน ๗ หลัง ยังชีพด้วยข้าว ๗ ค่า ยังชีพ
ด้วยอาหารในถาดน้อย ๑ ใบ ยังชีพด้วยอาหารในถาดน้อย ๒ ใบ ยังชีพด้วย
อาหารในถาดน้อย ๗ ใบ กินอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน ๑ วัน... กินอาหารที่เก็บไว้
ค้างคืน ๗ วัน ถือ^๑ การบริโภคอาหาร ๑๕ วันต่อ ๑ มื้อ สัตว์ที่ถูกลูกศรคือทิวฏฐิ
ปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็แล่นไป วิ่งพล่าน คือ
ลนลาน ท่องเที่ยวไป อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง สัตว์ที่ถูกลูกศรคือทิวฏฐิปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น
คาค้างอยู่ ก็กินผักตองเป็นอาหาร กินข้าวฟ่างเป็นอาหาร กินลูกเดี๋ยเป็นอาหาร
กินกากข้าวเป็นอาหาร กินสาหร่ายเป็นอาหาร กินรำเป็นอาหาร กินข้าวตังเป็นอาหาร
กินกายานเป็นอาหาร กินงาเป็นอาหาร กินหญ้าเป็นอาหาร กินโคมัย(มูลโค)เป็น
อาหาร กินเหง้าและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้หล่นยังชีพ เขาบุงหม่ม
ผ้าป่าน บุงหม่มผ้าแถมกัน บุงหม่มผ้าห่อศพ บุงหม่มผ้าบังสกุล บุงหม่มผ้าเปลือกไม้
บุงหม่มหนังเสือ บุงหม่มหนังเสือมีเล็บ บุงหม่มผ้าคากรอง^๒ บุงหม่มผ้าเปลือกปอกรอง

เชิงอรรถ :

^๑ คำว่า ถือ ในที่นี้ แปลจากบาลีว่า อนุโยคมนุยุตต ซึ่งหมายถึงการยึดมั่นในวัตรปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

^๒ ผ้าคากรอง หมายถึงผ้าที่ถักทอด้วยหญ้าคา เป็นผ้าที่พวกฤาษีใช้นุ่งหม่ม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดทนทตตนิทเทส

นุ่งห่มผ้าผลไม้กรอง นุ่งห่มผ้ากัมพลพมมนุษย์ นุ่งห่มผ้ากัมพลขนปีกนกเค้า ถอนผม และหนวด คือถือการถอนผมและหนวด ยืนอย่างเดียว ไม่ยอมนั่ง เดินกระหย่ง คือถือการเดินกระหย่ง นอนบนหนาม สำเร็จการนอนบนหนาม นอนบนแผ่น กระดาน นอนบนเนินดิน นอนตะแคงข้างเดียว เอาฝุ่นคลุกตัว อยู่กลางแจ้ง นั่งบนอาสนะตามที่ปู่ไว้ บริโภคคุณ คือถือการบริโภคคุณ ไม่ดื่มน้ำเย็น คือถือการไม่ดื่มน้ำเย็น อาบน้ำวันละ ๓ ครั้ง คือถือการลงอาบน้ำ ถือการทำให้กาย เตื่อตร้อน เร่าร้อน หลากหลายชนิด เห็นปานนี้ ด้วยประการอย่างนี้บ้าง สัตว์ผู้ถูกลูกศรคือทิวฎีปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็แล่นไป วิ่งพล่าน คือ ลนลาน ท่องเที่ยวไป อย่างนี้บ้าง

สัตว์ผู้ถูกลูกศรคือโสกะปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็ยอมโศก เหนื่อยหน่าย คร่ำครวญ ตีอกพรวดเพื่อ ถึงความหลงใหล

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "พราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในเมืองสาวัตถีนี้เอง มารดาของหญิงบางคนตาย หญิงนั้น เพราะมารดาตาย จึงเป็นบ้า มีใจฟุ้งซ่าน จากถนนนี้เข้าไปสู่ถนนโน้น จากตรอกนี้เข้าไปสู่ตรอกโน้น พุดอย่างนี้ว่า 'พวกท่านเห็นมารดาของฉันบ้างไหม พวกท่านเห็นมารดาของฉันบ้างไหม'

พราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในเมืองสาวัตถีนี้เอง บิดาของหญิงบางคนตายแล้ว... พี่ชายน้องชายตายแล้ว... พี่สาวน้องสาวตายแล้ว... บุตรตายแล้ว... ธิดาตายแล้ว... สามีตายแล้ว หญิงนั้น เพราะสามีนั้นตายแล้ว จึงเป็นบ้า มีใจฟุ้งซ่าน จากถนนนี้เข้าไปสู่ถนนโน้น จากตรอกนี้เข้าไปสู่ตรอกโน้น พุดอย่างนี้ว่า 'พวกท่านเห็นสามีของฉันบ้างไหม พวกท่านเห็นสามีของฉันบ้างไหม'

พราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในเมืองสาวัตถีนี้เอง มารดาของชายบางคนตายแล้ว ชายผู้นั้น เพราะมารดานั้นตายแล้ว จึงเป็นบ้า มีใจฟุ้งซ่าน จากถนนนี้เข้าไปสู่ถนนโน้น จากตรอกนี้เข้าไปสู่ตรอกโน้น พุดอย่างนี้ว่า 'พวกท่านเห็นมารดาของฉันบ้างไหม พวกท่านเห็นมารดาของฉันบ้างไหม'

พราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในเมืองสาวัตถีนี้เอง บิดาของชายบางคนตายแล้ว... พี่ชายน้องชายตายแล้ว... พี่สาวน้องสาวตายแล้ว... บุตรตายแล้ว... ธิดาตายแล้ว... ภรรยาตายแล้ว... ชายผู้นั้น เพราะภรยานั้นตายแล้ว จึงเป็นบ้า มีใจฟุ้งซ่าน จากถนนนี้เข้าไปสู่ถนนโน้น จากตรอกนี้เข้าไปสู่ตรอกโน้น พุดอย่างนี้ว่า 'พวกท่านเห็นภรรยาของฉันบ้างไหม พวกท่านเห็นภรรยาของฉันบ้างไหม'

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดทนทตนิทเทส

พราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในเมืองสาวัตถีนี้เอง หญิงบางคนไปสู่ตระกูลของญาติ พวกญาติของนางต้องการพรากสามีเสียแล้วยกหญิงนั้นให้แก่บุรุษอื่น แต่นางไม่ยอมได้บุรุษนั้น ลำดับนั้น หญิงนั้นจึงได้พูดกับสามีตั้งนี้ว่า 'นายจำ พวกญาติเหล่านี้ ต้องการจะพรากฉันจากท่านแล้วยกให้แก่ชายอื่น เราทั้งสองจักตายด้วยกัน' ทันใดนั้น ชายผู้นั้นจึงพินหญิงนั้นขาดเป็น ๒ ท่อนแล้วฆ่าตนเองด้วยหวังว่า เราทั้ง ๒ ละ (โลกนี้) แล้วจักไปอยู่ร่วมกัน"^๑ สัตว์ผู้ถูกลูกศรคือโสกะปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็แล่นไป วิ่งพล่าน คือ ลนลาน ท่องเที่ยวไป อย่างนี้บ้าง

สัตว์ผู้ถูกลูกศรคือความสงสัยปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็แล่นไปสู่ความสงสัย แล่นไปสู่ความแคลงใจ สองจิตสองใจว่า "ในอดีตกาลยาวนานเราได้มีแล้ว หรือมิได้มีแล้วหนอ เราได้เป็นอะไรมาหนอ เราได้เป็นอย่างไรมาหนอ เราได้เป็นอะไรแล้วมาเป็นอะไรหนอ ในอนาคตกาลยาวนานเรายังมีหรือจักไม่มีหนอ เรายังเป็นอะไรหนอ จักเป็นอย่างไรหนอ จักเป็นอะไรแล้วไปเป็นอะไรหนอ หรือในปัจจุบัน ในบัดนี้ ก็มีความสงสัยอยู่ภายในว่า 'เราเป็นอยู่หรือไม่หนอ เราเป็นอะไรหนอ เราเป็นอย่างไรหนอ สัตว์นี้มาจากไหนหนอ เขาจักไปไหนกันหนอ' สัตว์ผู้ถูกลูกศรคือความสงสัยปักติด คือ เสียบแทง ถูกต้อง เสียบ ติดแน่น คาค้างอยู่ ก็แล่นไป วิ่งพล่าน คือ ลนลาน ท่องเที่ยวไป อย่างนี้บ้าง

สัตว์ปรุงแต่งลูกศรเหล่านั้นให้เกิดขึ้น เมื่อปรุงแต่งลูกศรเหล่านั้นให้เกิดขึ้น ก็วิ่งพล่านไปทางทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ด้วยอำนาจการปรุงแต่งลูกศรให้เกิดขึ้น การปรุงแต่งลูกศรเหล่านั้นยังละไม่ได้ เพราะยังละการปรุงแต่งลูกศรไม่ได้ จึงวิ่งพล่านไปในคติ นรก กำเนิดเดรัจฉาน เปตวิสัย มนุษยโลก เทวโลก แล่นไป วิ่งพล่าน คือ ลนลาน ท่องเที่ยวไป จากคตินี้ไปสู่คติโน้น จากการถือกำเนิดนี้ไปสู่การถือกำเนิดโน้น จากปฏิสนธินี้ไปสู่ปฏิสนธิโน้น จากภพนี้ไปสู่ภพโน้น จากสงสาร^๒นี้ไปสู่สงสารโน้น จากวิภวณนี้ไปสู่วิภวณโน้น รวมความว่า สัตว์ถูกลูกศรได้ปักติดแล้ว วิ่งพล่านไปทุกทิศทาง

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ม. ๑๓/๓๕๖/๓๔๑-๓๔๒

^๒ สงสาร หมายถึงการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก ภพที่เวียนเกิดเวียนตาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทันทสุตตนิทเทส

คำว่า เพราะถอนลูกศรนั้นได้แล้ว จึงไม่ต้องวิ่งพล่าน ไม่ต้องล่มจม อธิบายว่า เพราะถอน คือ เพราะถอด ชัก ดึง จุด กระชาก ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งลูกศรคือราคะ ลูกศรคือโทสะ ลูกศรคือโมหะ ลูกศรคือมานะ ลูกศรคือทิฏฐิ ลูกศรคือโสภกะ ลูกศรคือความสงสัยได้แล้ว จึงไม่ต้องวิ่งพล่านไปทางทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ละการปรุ่งแต่งลูกศรให้เกิดขึ้นเหล่านั้น เพราะละการปรุ่งแต่งลูกศรให้เกิดขึ้นได้แล้ว จึงไม่ต้องวิ่งพล่านไปในคติ นรก กำเนิด เดรัจฉาน เปตวิสัย มนุษยโลก เทวโลก ไม่ต้องแล่นไป วิ่งพล่าน คือ ลนลาน ท่องเที่ยวไปจากคตินี้ไปสู่คตินั้น จากการถือกำเนิดนี้ไปสู่การถือกำเนิดโน้น จากปฏิสนธินี้ไปสู่ปฏิสนธิโน้น จากภพนี้ไปสู่ภพโน้น จากสงสารนี้ไปสู่สงสารโน้น จากวิญญะนี้ไปสู่วิญญะโน้น รวมความว่า เพราะถอนลูกศรนั้นได้แล้ว จึงไม่ต้องวิ่งพล่าน

คำว่า **ไม่ต้องล่มจม** ได้แก่ ไม่ต้องล่มจมในโอฆะคือกาม ไม่ต้องล่มจมในโอฆะคือภพ ไม่ต้องล่มจมในโอฆะคือทิฏฐิ ไม่ต้องล่มจมในโอฆะคืออวิชชา คือ ไม่ต้องจม ไม่ต้องจมลง ไม่ต้องล่มจมลง ไม่ไป ไม่ตกไป รวมความว่า เพราะถอนลูกศรนั้นได้แล้ว จึงไม่ต้องวิ่งพล่าน ไม่ต้องล่มจม ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สัตว์ถูกลูกศรใดปักติดแล้ว วิ่งพล่านไปทุกทิศทาง

เพราะถอนลูกศรนั้นได้แล้ว จึงไม่ต้องวิ่งพล่าน ไม่ต้องล่มจม

[๑๗๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

คนทั้งหลายกล่าวถึงการศึกษา

เพราะกามคุณที่พัวพันอยู่ในโลก

บุคคลไม่พึงเป็นผู้ชวนชวายในการศึกษา

หรือกามคุณเหล่านั้น รู้แจ้งกามโดยประการทั้งปวงแล้ว

พึงศึกษาเพื่อความดับกิเลสของตน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยการศึกษาเพื่อได้กามคุณ

คำว่า **คนทั้งหลายกล่าวถึงการศึกษา เพราะกามคุณที่พัวพันอยู่ในโลก**
อธิบายว่า

คำว่า **การศึกษา** ได้แก่ การศึกษาเรื่องช้าง การศึกษาเรื่องม้า การศึกษาเรื่องรถ การศึกษาเรื่องธนู การเสกเป่า วิชาผ่าตัด การบำบัดรักษาทางยา วิชาหมอผี วิชา หมอเด็ก(กุมารเวช)

คำว่า **กล่าวถึง** ได้แก่ กล่าวถึง คือ เล่าถึง พูดถึง บอกถึง แสดงถึง ชี้แจงถึง อีกนัยหนึ่ง คำว่า **กล่าวถึง** ได้แก่ เรียน เล่าเรียน ทรงจำ เข้าไปทรงจำ เพื่อได้ กามคุณที่พัวพันอยู่ กามคุณ ๕ คือ

๑. รูปที่รู้ได้ทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พากใจให้กำหนด

๒. เสียงที่รู้ได้ทางหู...

๕. โภกฐิพพะที่รู้ได้ทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พากใจให้กำหนด ตรัสเรียกว่า กามคุณที่พัวพันอยู่

เพราะเหตุไร กามคุณ ๕ จึงตรัสเรียกว่า กามคุณที่พัวพันอยู่ เทวดา และมนุษย์โดยมาก ต้องการ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังกามคุณ ๕ เพราะ เหตุนี้กามคุณ ๕ จึงตรัสเรียกว่า กามคุณที่พัวพันอยู่

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในมนุษยโลก รวมความว่า คนทั้งหลายกล่าวถึง การศึกษา เพราะกามคุณที่พัวพันอยู่ในโลก

คำว่า **บุคคลไม่พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นการศึกษาหรือกามคุณเหล่านั้น** อธิบาย ว่า บุคคลไม่พึงชวนชวายเป็น คือ ไม่พึงเอนไป ไม่เอนไป ไม่โน้มไป ไม่โน้มใจไป ไม่พึงเป็นผู้มีการศึกษา หรือกามคุณ ๕ นั้น ๆ เป็นใหญ่ รวมความว่า บุคคล ไม่พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นการศึกษาหรือกามคุณเหล่านั้น

คำว่า **รู้แจ้ง...แล้ว** ในคำว่า **รู้แจ้งกามโดยประการทั้งปวงแล้ว** ได้แก่ ทางตลอดแล้ว คือ ทางตลอดแล้วว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง... สังขารทั้งปวงเป็น ทุกข์...สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็น ธรรมดา"

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

คำว่า **พึงเป็นผู้มีสัจจะ** ในคำว่า **มุนีพึงเป็นผู้มีสัจจะ ไม่คะนอง** อธิบายว่า พึงประกอบด้วยวาจา สัจ คือ ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ รวมความว่า พึงเป็นผู้มีสัจจะ

คำว่า **ไม่คะนอง** ได้แก่ ความคะนอง ๓ อย่าง คือ

๑. ความคะนองทางกาย
๒. ความคะนองทางวาจา
๓. ความคะนองทางใจ... นี้ชื่อว่าความคะนองทางใจ^๑

ความคะนอง ๓ อย่างเหล่านี้ ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่คะนอง รวมความว่า มุนีพึงเป็นผู้มีสัจจะ ไม่คะนอง

ว่าด้วยความเป็นผู้หลอกลวง

คำว่า **ไม่มีความหลอกลวง ปราศจากวาจาเสื่อมเสีย** อธิบายว่า ความประพฤติหลอกลวง ตรัสเรียกว่า ความหลอกลวง

คนบางคนในโลกนี้ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจแล้ว ตั้งความปรารถนาชั่วทราม เพราะการปกปิดทุจริตนั้นเป็นเหตุ คือ ปรารถนาว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” ตาว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” กล่าววาจาด้วยคิดว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” พยายามทางกายด้วยคิดว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย”

ความหลอกลวง ความเป็นผู้มีความหลอกลวง ความเสแสร้ง ความลวง ความล่อลวง การปิดบัง การหลบเลี่ยง การหลีกเลี่ยง การซ่อน การซ่อนเร้น การปิด การปกปิด การไม่เปิดเผย การไม่ทำให้แจ่มแจ้ง การปิดสนิท การทำความชั่วเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความหลอกลวง

ความหลอกลวงนี้ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่มีความหลอกลวง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘๔/๒๕๔-๒๕๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดทันทสุตตนิทเทส

คำว่า **วajasosediya** ในคำว่า **prastajavajasosediya** อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีวajasosediya... บุคคลยอมนำวajasosediya เข้าไปด้วยความประสงค์ให้เขาแตกกัน วajasosediya นี้ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้ปราศจากวajasosediya คือ หมดวajasosediya แล้ว รวมความว่า ไม่มีความหลอกลวง ปราศจากวajasosediya

คำว่า **amogha** ในคำว่า **munī... amogha** ข้ามพ้นความโลภอันชั่วและความหวงเห่นได้แล้ว อธิบายว่า กล่าวไว้แล้วแล อนึ่ง ควรกล่าวถึงความโกรธก่อน ความโกรธยอมเกิดได้เพราะเหตุ ๑๐ อย่าง^๑... ความโกรธนั้นผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่โกรธ

บุคคลชื่อว่าผู้ไม่โกรธ เพราะละความโกรธได้แล้ว

บุคคลชื่อว่าผู้ไม่โกรธ เพราะกำหนดรู้วัตถุแห่งความโกรธได้แล้ว

บุคคลชื่อว่าผู้ไม่โกรธ เพราะตัดเหตุแห่งความโกรธได้แล้ว

คำว่า **loka** ได้แก่ ความโลภ กิริยาที่โลภ ภาวะที่โลภ... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ (๑) อวาสมัจฉริยะ... ความมุ่งแต่จะได้ ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่^๒

คำว่า **munī** อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด... ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและตัดหนาคุดตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุณี

คำว่า **munī... amogha** ข้ามพ้นความโลภอันชั่วและความหวงเห่นได้แล้ว อธิบายว่า มุณี ข้ามได้แล้ว คือ ข้ามไปได้แล้ว ข้ามพ้นแล้ว ก้าวล่วงแล้ว ก้าวล่วงด้วยดี ล่วงเลยแล้วซึ่งความโลภอันชั่วและความหวงเห่นได้แล้ว รวมความว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘๕/๒๕๒

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๔๔/๑๕๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

มุนี...ไม่โกรธ ข้ามพ้นความโลภอันชั่วและความหวงแหนได้แล้ว ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุนีพึงเป็นผู้มีสัจจะ ไม่คะนอง ไม่มีความหลอกลวง
ปราศจากวาจาเสื่อมเสีย ไม่โกรธ ข้ามพ้นความโลภอันชั่ว
และความหวงแหนได้แล้ว

[๑๗๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**นรชนพึงควบคุมความหลับ ความเกียจคร้าน
ความย่อท้อ ไม่พึงอยู่ด้วยความประมาท
ไม่พึงตั้งอยู่ในความดูหมิ่น พึงน้อมใจไปในนิพพาน**

ว่าด้วยความเกียจคร้าน

คำว่า **พึงควบคุมความหลับ ความเกียจคร้าน ความย่อท้อ** อธิบายว่า
คำว่า **ความหลับ** ได้แก่ ความที่กายไม่คล่องแคล่ว ความที่กายไม่ควรแก่การ
งาน อากาทรหยุด อากาทรพัก อากาทรพักผ่อนภายใน ความง่วง ภาวะที่หลับ อากาทร
สัปหงก ความหลับ กิริยาที่หลับ ภาวะที่หลับ

คำว่า **ความเกียจคร้าน** ได้แก่ ความเกียจคร้าน กิริยาที่เกียจคร้าน ภาวะที่
เกียจคร้าน ความเป็นผู้มีใจเกียจคร้าน ความซี้เกียจ กิริยาที่ซี้เกียจ ภาวะที่ซี้เกียจ

คำว่า **ความย่อท้อ** ได้แก่ ความที่จิตไม่คล่องแคล่ว ความที่จิตไม่ควรแก่การงาน
ความหดหู่ กิริยาที่หดหู่ ความท้อถอย กิริยาที่ท้อถอย ภาวะที่ท้อถอย ความย่อท้อ
กิริยาที่ย่อท้อ ความเป็นผู้มีจิตย่อท้อ

คำว่า **พึงควบคุมความหลับ ความเกียจคร้าน ความย่อท้อ** อธิบายว่า
พึงควบคุม คือ ครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีความหลับ
ความเกียจคร้านและความย่อท้อ รวมความว่า พึงควบคุมความหลับ ความ
เกียจคร้าน ความย่อท้อ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่พึงอยู่ด้วยความประมาท** อธิบายว่า ขอกล่าวถึงความประมาท ความปล่อยจิตไป หรือการเพิ่มพูนความปล่อยจิตไปในกามคุณ ๕ ด้วยกายทุจริต วลีทุจริต มโนทุจริต หรือ การทำโดยไม่เคารพ การทำที่ไม่ให้ติดต่อก การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤดิยอหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่น ประกอบ ความประมาทในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าความประมาท ความประมาท กิริยาที่ประมาท ภาวะที่ประมาทมีลักษณะเช่นว่านี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความประมาท

คำว่า **ไม่พึงอยู่ด้วยความประมาท** อธิบายว่า ไม่พึงอยู่ คือ ไม่พึงอยู่ร่วม ไม่พึงอยู่อาศัย ไม่พึงอยู่ครองกับความประมาท ได้แก่ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความประมาท คือ พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความประมาท มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า ไม่พึงอยู่ด้วยความประมาท

คำว่า **ความดูหมิ่น** ในคำว่า **ไม่พึงตั้งอยู่ในความดูหมิ่น** อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ ดูหมิ่นผู้อื่นเพราะชาติบ้าง เพราะโคตรบ้าง... เพราะเรื่องอื่น นอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุษง ความเหอเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตน เป็นดุษงเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความดูหมิ่น

คำว่า **ไม่พึงตั้งอยู่ในความดูหมิ่น** อธิบายว่า ไม่พึงตั้งอยู่ คือ ไม่พึงดำรงอยู่ในความดูหมิ่น ได้แก่ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่ง ความดูหมิ่น คือ พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความดูหมิ่น มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า ไม่พึงตั้งอยู่ในความดูหมิ่น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๕. อัสดทนทตนิทเทส

ว่าด้วยการทำบุญมุ่งนิพพาน

คำว่า **นรชน... ฟังน้อมใจไปในนิพพาน** อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ เมื่อให้ทาน สมาทานศีล ทำอุโบสถกรรม ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ กวาดบริเวณวัด ให้อุจจาระดี วางของหอมและมาลาที่เจดีย ทำประทักษิณเจดีย บำเพ็ญกุศลลาภสังฆารอย่างใด อย่างหนึ่ง อันเป็นไปในไตรชาต^๑ ก็มีใจเพราะเหตุแห่งคติ มีใจเพราะเหตุแห่งการถือกำเนิด มีใจเพราะเหตุแห่งปฏิสนธิ มีใจเพราะเหตุแห่งภพ มีใจเพราะเหตุแห่งสงสาร มีใจเพราะเหตุแห่งวิภูฏะ เป็นผู้ประสงค์จะพรากจากทุกข์ เอนไปในนิพพาน โอนไปในนิพพาน โนมไปในนิพพาน บำเพ็ญกุศลทั้งปวงนั้น รวมความว่า นรชน... ฟังน้อมใจไปในนิพพาน อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง นรชนบังคับจิตใจให้กลับจากสังขารธาตุทั้งปวง น้อมจิตเข้าไปในอมตธาตุว่า "ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นค้นหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท เป็นธรรมชาติสงบประณีต" รวมความว่า นรชน... ฟังน้อมใจไปในนิพพาน อย่างนี้บ้าง

บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่ให้ทาน

เพราะเหตุแห่งสุขอันก่ออุปธิเพื่อภพใหม่

แต่บัณฑิตเหล่านั้นย่อมให้ทานเพื่อความหมดสิ้นอุปธิ

เพื่อนิพพานอันไม่มีภพใหม่

บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่เจริญฌาน

เพราะเหตุแห่งสุขอันก่ออุปธิเพื่อภพใหม่

แต่บัณฑิตเหล่านั้นย่อมเจริญฌานเพื่อความหมดสิ้นอุปธิ

เพื่อนิพพานอันไม่มีภพใหม่

บัณฑิตเหล่านั้น มีใจมุ่งนิพพาน

มีจิตโน้มไปในนิพพานนั้น

มีจิตน้อมไปในนิพพานนั้นให้ทาน

เชิงอรรถ :

^๑ ไตรชาต ดูเชิงอรรถข้อ ๑๓๕/๓๗๓

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๕๐๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

บัณฑิตเหล่านั้นย่อมเป็นผู้มีนิพพานเป็นเบื้องหน้า

เหมือนแม่น้ำไหลลงสู่ทะเล ฉะนั้น

รวมความว่า นรชน... ฟังน้อมใจไปในนิพพาน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

นรชนฟังควบคุมความหลับ ความเกียจคร้าน

ความย่อท้อ ไม่ฟังอยู่ด้วยความประมาท

ไม่ฟังตั้งอยู่ในความดูหมิ่น ฟังน้อมใจไปในนิพพาน

[๑๗๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

นรชนไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพุดเท็จ

ไม่พึงทำความเสนาหาในรูป ฟังกำหนดรู้ความถือตัว

และพึงประพฤดิละเว้นจากความผลุนผลัน

คำว่า **นรชนไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพุดเท็จ** อธิบายว่า มุสาวาทตรัสเรียกว่า ความเป็นคนพุดเท็จ คนบางคนในโลกนี้ อยู่ในสภာ อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยาน ชักถามว่า "ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น" บุคคลนั้นไม่รู้ก็พุดว่า "รู้" หรือรู้ก็พุดว่า "ไม่รู้" ไม่เห็นก็พุดว่า "เห็น" หรือเห็นก็พุดว่า "ไม่เห็น" พุดเท็จทั้งที่รู้ เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่อำมิสเล็กน้อยบ้าง นี้ตรัสเรียกว่า ความเป็นคนพุดเท็จ

อีกนัยหนึ่ง มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๓ อย่าง... ด้วยอาการ ๔ อย่าง...

ด้วยอาการ ๕ อย่าง... ด้วยอาการ ๖ อย่าง... ด้วยอาการ ๗ อย่าง... ด้วยอาการ

๘ อย่าง... มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๘ อย่างเหล่านี้

คำว่า **นรชนไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพุดเท็จ** อธิบายว่า ไม่พึงดำเนินไป ไม่พึงมุงมั่น ไม่พังก้นำไป ไม่พังกพา(ตน) ไปในความเป็นคนพุดเท็จ คือ ฟังละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความเป็นคนพุดเท็จ ได้แก่ ฟังเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นคนพุดเท็จ มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า นรชนไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพุดเท็จ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่พึงทำความเสนาหาในรูป** อธิบายว่า

คำว่า **รูป** ได้แก่ มหาภูตรูป^๑ ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔

คำว่า **ไม่พึงทำความเสนาหาในรูป** อธิบายว่า ไม่พึงทำความเสนาหา คือ ไม่พึงทำความพอใจ ไม่พึงทำความรัก ไม่พึงทำ ได้แก่ ไม่พึงให้เกิด ไม่พึงให้เกิดขึ้น ไม่พึงให้บังเกิด ไม่พึงให้บังเกิดขึ้นซึ่งความกำหนดในรูป รวมความว่า ไม่พึงทำความเสนาหาในรูป

ว่าด้วยความถือตัวมีนัยต่าง ๆ

คำว่า **ความถือตัว** ในคำว่า **พึงกำหนดรู้ความถือตัว** อธิบายว่า ความถือตัว นัยเดียว คือ ความที่จิตใจสูง

ความถือตัว ๒ นัย คือ

๑. การยกตน

๒. การชมผู้อื่น

ความถือตัว ๓ นัย คือ

๑. ความถือตัวว่า เราเลิศกว่าเขา

๒. ความถือตัวว่า เราเสมอเขา

๓. ความถือตัวว่า เราด้อยกว่าเขา

ความถือตัว ๔ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะลาภ

๒. เกิดความถือตัวเพราะยศ

๓. เกิดความถือตัวเพราะสรรเสริญ

๔. เกิดความถือตัวเพราะความสุข

ความถือตัว ๕ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวว่าเราได้รูปที่ถูกใจ

๒. เกิดความถือตัวว่าเราได้เสียงที่ถูกใจ

๓. เกิดความถือตัวว่าเราได้กลิ่นที่ถูกใจ

๔. เกิดความถือตัวว่าเราได้รสที่ถูกใจ

๕. เกิดความถือตัวว่าเราได้โณภูฏัพพะที่ถูกใจ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๐/๕๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๕๐๘ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

ความถือตัว ๖ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะมีตาสมบุรณ์
๒. เกิดความถือตัวเพราะมีหูสมบุรณ์
๓. เกิดความถือตัวเพราะมีจมูกสมบุรณ์
๔. เกิดความถือตัวเพราะมีลิ้นสมบุรณ์
๕. เกิดความถือตัวเพราะมีกายสมบุรณ์
๖. เกิดความถือตัวเพราะมีใจสมบุรณ์

ความถือตัว ๗ นัย คือ

๑. ความดูหมิ่น
๒. ความดูหมิ่นด้วยอำนาจความถือตัว
๓. ความถือตัวว่าเราด้อยกว่าเขา
๔. ความถือตัวว่าเราเสมอเขา
๕. ความถือตัวว่าเราเลิศกว่าเขา
๖. ความถือเราถือเขา
๗. ความถือตัวผิด ๆ

ความถือตัว ๘ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะได้ลาภ
๒. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะเสื่อมลาภ
๓. เกิดความถือตัวเพราะมียศ
๔. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะเสื่อมยศ
๕. เกิดความถือตัวเพราะสรรเสริญ
๖. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะถูกนินทา
๗. เกิดความถือตัวเพราะความสุข
๘. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะความทุกข์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

ความถือตัว ๙ นัย คือ

๑. เป็นผู้เลิศกว่าเขาถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
๒. เป็นผู้เลิศกว่าเขาถือตัวว่าเสมอเขา
๓. เป็นผู้เลิศกว่าเขาถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
๔. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
๕. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่าเสมอเขา
๖. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
๗. เป็นผู้ด้อยกว่าเขาถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
๘. เป็นผู้ด้อยกว่าเขาถือตัวว่าเสมอเขา
๙. เป็นผู้ด้อยกว่าเขาถือตัวว่าด้อยกว่าเขา

ความถือตัว ๑๐ นัย คือ คนบางคนในโลกนี้

๑. เกิดความถือตัวเพราะชาติ
๒. เกิดความถือตัวเพราะโคตร...

(๑๐) ... หรือเกิดความถือตัว เพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว^๑

ความถือตัว กริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน
ความเขิดชูตนเป็นดุจธง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเขิดชูตนเป็นดุจธงเห็น
ปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความถือตัว

คำว่า **พึงกำหนดรู้ความถือตัว** อธิบายว่า พึงกำหนดรู้ความถือตัวด้วย
ปริญา ๓ คือ

๑. ญาตปริญา
๒. ตีรณปริญา
๓. ปหานปริญา

ญาตปริญา เป็นอย่างไร

คือ นรชนรู้จักความถือตัว คือ รู้เห็นว่า นี่ความถือตัวนัยเดียว คือ ความที่จิต
ใฝ่สูง นี่ความถือตัว ๒ นัย คือ (๑) การยกตน (๒) การชมผู้อื่น ... นี้ ความถือตัว
๑๐ นัย คนบางคนในโลกนี้ (๑) เกิดความถือตัวเพราะชาติ (๒) เกิดความถือตัว

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๑/๙๔-๙๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

เพราะโคตร... (๑๐) ... หรือเกิดความถือตัวเพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว นี้ชื่อว่า
ญาติปริญา

ติรณปริญา เป็นอย่างไร

คือ นรชนทำความถือตัวที่รู้แล้วให้ปรากฏอย่างนี้แล้วพิจารณาความถือตัวโดย
ความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์... เป็นของที่ต้องสลัดออกไป นี้ชื่อว่าติรณปริญา

ปหานปริญา เป็นอย่างไร

คือ นรชนครั้นพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป
ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความถือตัว นี้ชื่อว่าปหานปริญา

คำว่า **พึงกำหนดรู้ความถือตัว** ได้แก่ พึงกำหนดรู้ความถือตัวด้วยปริญา ๓
เหล่านี้ รวมความว่า พึงกำหนดรู้ความถือตัว

คำว่า **และพึงประพทิตละเว้นจากความผลุนผลัน** อธิบายว่า

ความประพทิตผลุนผลัน เป็นอย่างไร

คือ ความประพทิตด้วยอำนาจราคะของบุคคลผู้กำหนด ชื่อว่าความประพทิต
ผลุนผลัน

ความประพทิตด้วยอำนาจโทสะของบุคคลผู้ขัดเคือง ชื่อว่าความประพทิต
ผลุนผลัน

ความประพทิตด้วยอำนาจโมหะของบุคคลผู้หลง ชื่อว่าความประพทิต
ผลุนผลัน

ความประพทิตด้วยอำนาจความถือตัวของบุคคลผู้ยึดติด ชื่อว่าความประพทิต
ผลุนผลัน

ความประพทิตด้วยอำนาจทิฐิของบุคคลผู้ยึดมั่นทิฐิ ชื่อว่าความประพทิต
ผลุนผลัน

ความประพทิตด้วยอำนาจอุทธัจจะของบุคคลผู้ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าความประพทิต
ผลุนผลัน

ความประพทิตด้วยอำนาจวิจิกิจจาของบุคคลผู้สังเล ชื่อว่าความประพทิต
ผลุนผลัน

ความประพทิตด้วยอำนาจอนุสัยของบุคคลผู้ตกไปในพลังกิเลส ชื่อว่าความ
ประพทิตผลุนผลัน นี้ชื่อว่าความประพทิตผลุนผลัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดทนทตตนิทเทส

คำว่า **และพึงประพทิตละเว้นจากความผลนผลัน** อธิบายว่า พึงเป็นผู้งด
งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความประพทิตผลนผลัน
มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ คือ ประพทิต เทียวไป เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า **และพึงประพทิตละเว้นจากความ**
ผลนผลัน ด้วยเหตุนี้ **พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า**

นรชนไม่พึงมุงมั่นในความเป็นคนพูดเท็จ

ไม่พึงทำความเสนาหาในรูป พึงกำหนดรู้ความถือตัว

และพึงประพทิตละเว้นจากความผลนผลัน

[๑๗๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

นรชนไม่พึงยินดีสังขารเก่า

ไม่พึงทำความพอใจสังขารใหม่

เมื่อสังขารเสื่อมไปก็ไม่พึงเศร้าโศก

ไม่พึงติดอยู่กับกิเลสเครื่องเกี่ยวข้อง

คำว่า **ไม่พึงยินดีสังขารเก่า** อธิบายว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ที่เป็นอดีต ตรัสเรียกว่า สังขารเก่า

นรชนไม่พึงยินดี คือไม่พึงบ่นถึง ไม่พึงติดใจสังขารที่เป็นอดีต ด้วยอำนาจ
ตัณหา ด้วยอำนาจทิฏฐิ คือ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก
ซึ่งความยินดี ความบ่นถึง ความติดใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น
รวมความว่า **ไม่พึงยินดีสังขารเก่า**

คำว่า **ไม่พึงทำความพอใจสังขารใหม่** อธิบายว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณที่เป็นปัจจุบัน ตรัสเรียกว่า สังขารใหม่

นรชนไม่พึงทำความพอใจ คือ ไม่พึงทำความชอบใจ ไม่พึงทำความรัก ไม่พึงทำ
ได้แก่ ไม่พึงให้เกิด ไม่พึงให้เกิดขึ้น ไม่พึงให้บังเกิด ไม่พึงให้บังเกิดขึ้นซึ่งความกำหนัด
ในสังขารที่เป็นปัจจุบันด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิฏฐิ รวมความว่า **ไม่พึงทำ**
ความพอใจสังขารใหม่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัดตทัณฑสุตตนิทเทส

คำว่า **เมื่อสังขารเสื่อมไปก็ไม่พึงเศร้าโศก** อธิบายว่า เมื่อสังขารเสื่อมไป คือ เสียไป ละไป แปรไป หายไป อันตรธานไป ไม่พึงเศร้าโศก คือ ไม่พึงลำบาก ไม่พึงยึดมั่น ไม่พึงคร่ำครวญ ไม่พึงต้อกพร่ำเพ้อ ไม่พึงถึงความหลงใหล ได้แก่ เมื่อตาเสื่อมไป คือ เสียไป ละไป แปรไป หายไป อันตรธานไป เมื่อหูเสื่อมไป คือ เสียไป ละไป แปรไป หายไป อันตรธานไป เมื่อจมูก... ลิ้น... กาย... รูป... เสียง... กลิ่น... รส... โผฏฐัพพะ... ตระกูล... หมู่คณะ... อาวาส... ลาก... ยศ... สรรเสริญ... สุข... จีวร... บิณฑบาต... เสนาสนะ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร... ก็ไม่พึงเศร้าโศก คือ ไม่พึงลำบาก ไม่พึงยึดมั่น ไม่พึงคร่ำครวญ ไม่พึงต้อกพร่ำเพ้อ ไม่พึงถึงความหลงใหล รวมความว่า เมื่อสังขารเสื่อมไปก็ไม่พึงเศร้าโศก

ว่าด้วยกิเลสเครื่องเกี่ยวข้อ

คำว่า **ไม่พึงติดอยู่กับกิเลสเครื่องเกี่ยวข้อ** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า กิเลสเครื่องเกี่ยวข้อ ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก... อภิขณา อกุศลมูลคือ โลภะ

เพราะเหตุไร ตัณหา จึงตรัสเรียกว่า กิเลสเครื่องเกี่ยวข้อ บุคคลย่อมเกี่ยวข้อ คือ เกี่ยวเกาะ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นรูป ย่อมเกี่ยวข้อ คือ เกี่ยวเกาะ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นเวทนา... สัญญา... สังขาร... วิญญาณ... คติ... การถือกำเนิด... ปฏิสนธิ... ภพ... สงสาร... วัฏฏะ ด้วยตัณหาใด เพราะเหตุนั้น ตัณหานั้น จึงตรัสเรียกว่า กิเลสเครื่องเกี่ยวข้อ

คำว่า **ไม่พึงติดอยู่กับกิเลสเครื่องเกี่ยวข้อ** อธิบายว่า ไม่พึงติดอยู่กับตัณหา คือ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งตัณหา ได้แก่ พึงเป็นผู้งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อกับตัณหา มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า ไม่พึงติดอยู่กับกิเลสเครื่องเกี่ยวข้อ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

นรชนไม่พึงยินดีสังขารเก่า

ไม่พึงทำความพอใจสังขารใหม่

เมื่อสังขารเสื่อมไปก็ไม่พึงเศร้าโศก

ไม่พึงติดอยู่กับกิเลสเครื่องเกี่ยวข้อ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

[๑๘๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เราเรียกความตั้งใจว่า ห้วงน้ำใหญ่
เรียกความโลดแล่นว่า ความปรารถนา
เรียกอารมณ์ว่า ความหวั่นไหว
เปือกตมคือกามเป็นสภาวะที่ล่องไปได้ยาก

ว่าด้วยตัณหาตรัสเรียกว่าห้วงน้ำใหญ่

คำว่า **เราเรียกความตั้งใจว่า ห้วงน้ำใหญ่** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความตั้งใจ คือ ความกำหนด ความกำหนดนึก... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ ตัณหาตรัสเรียกว่า ห้วงน้ำใหญ่ คือ ความกำหนด ความกำหนดนึก... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า **เราเรียกความตั้งใจว่า ห้วงน้ำใหญ่** อธิบายว่า เราเรียก คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศความตั้งใจว่า "เป็นห้วงน้ำใหญ่" รวมความว่า เราเรียกความตั้งใจว่า ห้วงน้ำใหญ่

คำว่า **เรียกความโลดแล่นว่า ความปรารถนา** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความโลดแล่น คือ ความกำหนด ความกำหนดนึก... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ ตัณหาตรัสเรียกว่า ความปรารถนา คือ ความกำหนด ความกำหนดนึก... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า **เรียกความโลดแล่นว่า ความปรารถนา** อธิบายว่า เรียก คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศความโลดแล่นว่า "เป็นความปรารถนา" รวมความว่า เรียกความโลดแล่นว่า ความปรารถนา

คำว่า **เรียกอารมณ์ว่า ความหวั่นไหว** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า อารมณ์ คือ ความกำหนด ความกำหนดนึก... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ ตัณหาตรัสเรียกว่า ความหวั่นไหว คือ ความกำหนด ความกำหนดนึก... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ รวมความว่า เรียกอารมณ์ว่า ความหวั่นไหว

คำว่า **เปือกตมคือกามเป็นสภาวะที่ล่องไปได้ยาก** อธิบายว่า เปือกตมคือ กาม ได้แก่ หล่มคือกาม กิเลสคือกาม โคลนคือกาม ความกังวลคือกาม เป็นสภาวะที่ล่องไปได้ยาก คือ ก้าวพ้นไปได้ยาก ข้ามไปได้ยาก ข้ามพ้นไปได้ยาก ก้าวล่องไป

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดาทถสุตตนิทเทส

ได้ยาก ล่วงเลยไปได้ยาก รวมความว่า เบื่อกตมคือกามเป็นสภาวะที่ล่วงไปได้ยาก ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราเรียกความตั้งใจว่า หวังน้ำใหญ่

เรียกความโลดแล่นว่า ความปรารถนา

เรียกอารมณ์ว่า ความหวั่นไหว

เบื่อกตมคือกามเป็นสภาวะที่ล่วงไปได้ยาก

[๑๘๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

มุนีไม่ก้าวล่วงสังขจะ เป็นพราหมณ์ดำรงอยูบนบก

มุนีสลัดทิ้งสิ่งทั้งปวงได้แล้ว มุนินั้นแล เราเรียกว่า ผู้สงบ

คำว่า **มุนีไม่ก้าวล่วงสังขจะ** อธิบายว่า ไม่ก้าวล่วงวาทาสัจ ไม่ก้าวล่วง

สัมมาทิฏฐิ ไม่ก้าวล่วงอริยมรรคมีองค์ ๘

คำว่า **มุนี** อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด...

ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและตัดหนาดจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๑ รวมความว่า มุนีไม่ก้าวล่วงสังขจะ

ว่าด้วยอมตนิพพานตรัสเรียกว่าบ

คำว่า **เป็นพราหมณ์ดำรงอยูบนบก** อธิบายว่า อมตนิพพานตรัสเรียกว่า บก ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า **เป็นพราหมณ์** อธิบายว่า ที่ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะลอยธรรม ๗ ประการได้แล้ว ... ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง บัณฑิตเรียกผู้้นั้นว่า เป็นพราหมณ์^๒

คำว่า **เป็นพราหมณ์ดำรงอยูบนบก** อธิบายว่า เป็นพราหมณ์ดำรงอยูบนบก คือดำรงอยูบนเกาะ ดำรงอยู่ในที่ป้องกัน ดำรงอยู่ในที่หลีกเร้น ดำรงอยู่ในที่พึง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๗๑

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒๕/๑๐๔-๑๐๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๕. อัสดทันทสุตตันิทเทส

ดำรงอยู่ในที่ไม่มีภัย ดำรงอยู่ในที่ไม่จติ ดำรงอยู่ในที่ไม่ตาย ดำรงอยู่ในนิพพาน รวม
ความว่า เป็นพราหมณ์ดำรงอยู่บนบก

คำว่า **มุณิสลัดทิ้งสิ่งทั้งปวงได้แล้ว** อธิบายว่า อายุตนะ ๑๒ ตรีสเรียกว่า
สิ่งทั้งปวง คือ ตาและรูป... ใจและธรรมารมณ์

ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในอายุตนะทั้งภายในและภายนอก มุณิ
นั้นจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว
เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ด้วยเหตุใด แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น
สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่มุณินั้นสละ คาย ปล่อย ละ สลัดทิ้งได้แล้ว ตัณหา ทิฏฐิ และ
มานะ มุณินั้นจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคน
ไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ด้วยเหตุใด แม้ด้วยเหตุเพียง
เท่านั้น สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่มุณินั้นสละ คาย ปล่อย ละ สลัดทิ้งได้แล้ว ปุญญาภิสังขาร
อปุญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร มุณินั้นจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคน
เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไป
ไม่ได้ ด้วยเหตุใด แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่มุณินั้นสละ คาย ปล่อย
ละ สลัดทิ้งได้แล้ว รวมความว่า มุณิสลัดทิ้งสิ่งทั้งปวงได้แล้ว

คำว่า **มุณินั้นแล เราเรียกว่า ผู้สงบ** อธิบายว่า มุณินั้น เราเรียก คือ กล่าว
บอก แสดง ชี้แจงว่าผู้สงบ คือ เข้าไปสงบ สงบเย็น ดับ สงัด รวมความว่า มุณินั้นแล
เราเรียกว่า ผู้สงบ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุณีไม่ก้าวล่วงสังขจะ เป็นพราหมณ์ดำรงอยู่บนบก

มุณิสลัดทิ้งสิ่งทั้งปวงได้แล้ว มุณินั้นแล เราเรียกว่า ผู้สงบ

[๑๘๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

มุณินั้นแลมีความรู้ จบเวท

รู้ธรรมแล้วก็ไม่อาศัย

มุณินั้นอยู่ในโลกโดยชอบ

ย่อมไม่ไฝหาใคร ๆ ในโลกนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

คำว่า **มีความรู้** ในคำว่า **มุนีนั่นแลมีความรู้ จบเวท** อธิบายว่า **มีความรู้** คือ ถึงวิชา มีญาณ มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **จบเวท** อธิบายว่า ญาณในมรรค ๔ ตรัสเรียกว่า เวท... เป็นผู้ปราศจากราคะในเวทนาทั้งปวง ก้าวล่วงเวทนาทั้งปวงแล้ว ชื่อว่าผู้จบเวท^๑ รวมความว่า มุนีนั่นแลมีความรู้ จบเวท

คำว่า **รู้แล้ว** ในคำว่า **รู้ธรรมแล้วก็ไม่อาศัย** ได้แก่ รู้แล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว คือ รู้แล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์... สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"

คำว่า **ไม่อาศัย** ได้แก่ ความอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) ความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความอาศัยด้วยอำนาจทิฐิ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจทิฐิ

มุนีละความอาศัยด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความอาศัยด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว ไม่อาศัยตา ไม่อาศัยหู... ไม่อาศัยจมูก... ไม่อาศัย คือ ไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ติดใจแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพันแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า **รู้ธรรมแล้วก็ไม่อาศัย**

คำว่า **มุนีนั่นอยู่ในโลกโดยชอบ** อธิบายว่า ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในอายตนะทั้งภายในและภายนอก มุนีจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ด้วยเหตุใด แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ มุนีชื่อว่าเที่ยวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปในโลกโดยชอบ...

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘๑/๒๔๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

ปญญาภิสังขาร อปญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร มุณิจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ด้วยเหตุใด แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น มุณีชื่อว่าเที่ยวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปในโลกโดยชอบ รวม ความว่า มุณินั้นอยู่ในโลกโดยชอบ

คำว่า **ยอมไม่ไฝหาใคร ๆ ในโลกนี้** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความ ไฝหา คือ ความกำหนด ความกำหนดนัก...อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

ตัณหาที่ตรัสเรียกว่า ความไฝหานี้ มุณีได้ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบ ได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว มุณินั้นยอมไม่ ไฝหาใคร ๆ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิंसถ์ บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์ รวมความว่า ยอมไม่ไฝหาใคร ๆ ในโลกนี้ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

มุณินั้นแลมีความรู้ จบเวท

รู้ธรรมแล้วก็ไม่อาศัย

มุณินั้นอยู่ในโลกโดยชอบ

ยอมไม่ไฝหาใคร ๆ ในโลกนี้

[๑๘๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ผู้ใดข้ามกามและเครื่องข้องที่ล่วงได้ยากในโลกได้แล้ว

ผู้นั้นยอมไม่เสรำโศก ไม่ละโมภ

เป็นผู้ตัดกระแสได้แล้ว ไม่มีเครื่องผูก

ว่าด้วยกาม ๒ อย่าง

คำว่า **ผู้ใด** ในคำว่า **ผู้ใดข้ามกามและเครื่องข้องที่ล่วงได้ยากในโลกได้แล้ว** ได้แก่ **ผู้ใด** คือ ผู้เช่นใด ผู้ชวนชวายเป็นใด ผู้ตั้งใจอย่างไร ผู้มีประการอย่างไร ผู้ถึงฐานะใด ผู้ประกอบด้วยธรรมใด จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิंसถ์ บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์ก็ตาม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

คำว่า กาม ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม
(๒) กิเลสกาม... เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม... เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

คำว่า เครื่องข่อง ได้แก่ เครื่องข่อง ๗ อย่าง คือ

๑. เครื่องข่องคือราคะ	๒. เครื่องข่องคือโทสะ
๓. เครื่องข่องคือโมหะ	๔. เครื่องข่องคือมานะ
๕. เครื่องข่องคือทิฏฐิ	๖. เครื่องข่องคือกิเลส
๗. เครื่องข่องคือทุจริต	

คำว่า ในโลก ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก

คำว่า และเครื่องข่องที่ล่วงได้ยากในโลก อธิบายว่า ผู้ใด ข้ามได้แล้ว คือ
ข้ามไปได้แล้ว ข้ามพ้นได้แล้ว ก้าวล่วงแล้ว ล่วงเลยแล้วซึ่งกามและเครื่องข่องที่ละได้
ยาก คือ ประพฤติล่วงได้ยาก ก้าวข้ามได้ยาก ก้าวพ้นได้ยาก ก้าวล่วงได้ยาก
ประพฤติกล่วงได้ยากในโลกแล้ว รวมความว่า ผู้ใดข้ามกามและเครื่องข่องที่ล่วงได้
ยากในโลกได้แล้ว

คำว่า ผู้นั้นยอมไม่เสรำโศก ไม่ละโมภ อธิบายว่า ยอมไม่เสรำโศกถึงสิ่งที่
แปรผันไป หรือเมื่อสิ่งนั้นแปรผันไป ยอมไม่เสรำโศก คือ ยอมไม่เสรำโศก ไม่ลำบาก
ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า "ตาของเราแปรผันไป"
ไม่เสรำโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า
"หูของเรา... จมูกของเรา... ลิ้นของเรา... กายของเรา... รูปของเรา... เสียงของเรา...
กลิ่นของเรา... รสของเรา... โผฏฐัพพะของเรา... ตระกูลของเรา... หมู่คณะของเรา...
อวาสาของเรา... ลากของเรา... ยศของเรา... สรรเสริญของเรา... ความสุขของเรา...
จีวรของเรา... บิณฑบาตของเรา... เสนาสนะของเรา... คิลานปัจฉัยเภสัชบริหารของเรา...
มารดาของเรา... บิดาของเรา... พี่ชายน้องชายของเรา... พี่สาวน้องสาวของเรา...
บุตรของเรา... ธิดาของเรา... มิตรของเรา... อำมาตย์ของเรา... ญาติและผู้ร่วมสาย
โลหิตของเราแปรผันไป" รวมความว่า ไม่เสรำโศก

คำว่า ไม่ละโมภ ได้แก่ ไม่ละโมภ คือ ไม่มุ่งหวัง ไม่เข้าไปเพ่ง ไม่เพ่งถึง
ไม่เพ่งเล็งถึง อีกนัยหนึ่ง ผู้นั้น ยอมไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จติ ไม่ต้องเข้าถึงกำเนิด
จึงชื่อว่าไม่ละโมภ รวมความว่า ผู้นั้นยอมไม่เสรำโศก ไม่ละโมภ

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๕. อัสดทันตนิทเทส

ว่าด้วยตัณหาตรัสเรียกว่ากระแสน

คำว่า เป็นผู้ตัดกระแสได้แล้ว ไม่มีเครื่องผูก อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า กระแสน คือ ความกำหนด ความกำหนดนึก... อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

ตัณหาที่ตรัสเรียกว่า กระแสนี้ ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า เป็นผู้ตัดกระแสได้แล้ว

คำว่า ไม่มีเครื่องผูก ได้แก่ เครื่องผูก ๗ อย่าง คือ

๑. เครื่องผูกคือราคะ	๒. เครื่องผูกคือโทสะ
๓. เครื่องผูกคือโมหะ	๔. เครื่องผูกคือมานะ
๕. เครื่องผูกคือทิฏฐิ	๖. เครื่องผูกคือกิเลส
๗. เครื่องผูกคือทจจริต	

เครื่องผูกเหล่านี้ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ไม่มีเครื่องผูก รวมความว่า เป็นผู้ตัดกระแสได้แล้ว ไม่มีเครื่องผูก ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

ผู้ใดข้ามกามและเครื่องข้องที่ล่วงได้ยากในโลกได้แล้ว

ผู้นั้นยอมไม่เศร้าโศก ไม่ละโมภ

เป็นผู้ตัดกระแสได้แล้ว ไม่มีเครื่องผูก

[๑๘๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เธอจงทำกิเลสที่ปรารภสังขารในส่วนเบื้องต้นให้เหือดแห้งไป

เครื่องกังวลที่ปรารภสังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่เธอ

ถ้าเธอจักไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้

ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบเที่ยวไป

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๕. อัตตทัณทสุตตันิทเทส

คำว่า **เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนารังขารในส่วนเบื้องตันให้เหือดแห้งไป** อธิบายว่ากิเลสเหล่าใดพึงปรารถนารังขารที่เป็นอดีตเกิดขึ้น เธอจงให้กิเลสเหล่านั้นแห้งไป เหือดแห้งไป คือ แห้งเหือดไป แห้งหายไป ทำให้หมดพืชพันธุ์ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก รวมความว่า เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนารังขารในส่วนเบื้องตันให้เหือดแห้งไป อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง กรรมารังขารที่เป็นอดีตซึ่งยังไม่ให้ผลเหล่าใด เธอจงทำกรรมารังขารเหล่านั้นให้แห้งไป เหือดแห้งไป คือ แห้งเหือดไป แห้งหายไป ทำให้หมดพืชพันธุ์ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก รวมความว่า เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนารังขารในส่วนเบื้องตันให้เหือดแห้งไป อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยอนาคตตรัสเรียกว่าส่วนภายหลัง

คำว่า **เครื่องกังวลที่ปรารถนารังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่เธอ** อธิบายว่า อนาคต ตรัสเรียกว่า ส่วนภายหลัง

เครื่องกังวลเหล่าใดพึงปรารถนารังขารในอนาคตเกิดขึ้น ได้แก่ เครื่องกังวลคือ ราคะ เครื่องกังวลคือโทสะ เครื่องกังวลคือโมหะ เครื่องกังวลคือมานะ เครื่องกังวลคือทิฏฐิ เครื่องกังวลคือกิเลส เครื่องกังวลคือทุจริต

เครื่องกังวลเหล่านี้อย่าได้มีแก่เธอ คือ เธออย่าทำให้ปรากฏ อย่าให้เกิด อย่าให้เกิดขึ้น อย่าให้บังเกิด อย่าให้บังเกิดขึ้น ได้แก่ จงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก รวมความว่า เครื่องกังวลที่ปรารถนารังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่เธอ

คำว่า **ถ้าเธอจักไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้** อธิบายว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่เป็นปัจจุบัน ตรัสเรียกว่า ส่วนท่ามกลาง

เธอจักไม่ถือ คือ ไม่ยึด ไม่ถือ ไม่ยึดถือ ไม่ยึดดี ไม่พุดถึง ไม่ชอบใจสังขารที่เป็นปัจจุบันด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิฏฐิ คือ จักละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี การบ่นถึง ความตั้งใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น รวมความว่า ถ้าเธอจักไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

คำว่า **กัจจก**เป็นผู้เข้าไปสงบเที่ยวไป อธิบายว่า

ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบระคະ...

ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโทสะ...

ชื่อว่าเป็นผู้สงบ คือ เข้าไปสงบ สงบเย็น ดับ ระวังได้แล้ว เพราะสงบ ระวัง เข้าไประวัง สงบเย็น เผา ดับ ปราศจาก สงบระวังอกุศลลาภสังขารทุกประเภทได้แล้ว จักเที่ยวไป คือ จักอยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า กัจจกเป็นผู้เข้าไปสงบเที่ยวไป ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนสังขารในส่วนเบื้องตนให้เหือดห่างไป

เครื่องกังวลที่ปรารถนสังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่เธอ

ถ้าเธอจักไม่ถึงสังขารในส่วนท่ามกลางไว้

กัจจกเป็นผู้เข้าไปสงบเที่ยวไป

[๑๘๘๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ความยึดถือว่าเป็นของเราในนามรูป

ย่อมไม่มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง

และผู้ใดไม่เศร้าโศก เพราะไม่มีความยึดถือว่าเป็นของเรา

ผู้นั้นแลย่อมไม่เสื่อมในโลก

ว่าด้วยนามรูป

คำว่า **โดยประการทั้งปวง** ในคำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเราในนามรูป** ย่อมไม่มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง ได้แก่ ทุกสิ่ง โดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า **โดยประการทั้งปวง** นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

อรุณขันธ ๔ ชื่อว่านาม

มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ ชื่อว่ารูป

คำว่า **ผู้ใด** ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเรา** ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิ... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิ

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเราในนามรูปย่อมนไม่มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง** อธิบายว่า ความยึดถือว่าเป็นของเราในนามรูป ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏหาไม่ได้แก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง คือ ความยึดถือว่าเป็นของเราในนามรูป ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ความยึดถือว่าเป็นของเราในนามรูป ย่อมไม่มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง

ว่าด้วยผู้ไม่เศร้าโศก

คำว่า **และผู้ใดไม่เศร้าโศกเพราะไม่มีความยึดถือว่าเป็นของเรา** อธิบายว่า ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่แปรผันไป หรือเมื่อสิ่งนั้นแปรผันไปแล้วก็ไม่เศร้าโศก คือ ไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ตื้อกพรวดเพื่อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า “ดาของเราแปรผันไป”

ไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ตื้อกพรวดเพื่อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า “หูของเรา... จมูกของเรา... ลิ้นของเรา... กายของเรา... รูปของเรา... เสียงของเรา... กลิ่นของเรา... รสของเรา... โผฏฐัพพะของเรา... ตระกูลของเรา... หมู่คณะของเรา... อาวาสของเรา... ลากของเรา... ญาติและผู้ร่วมสายโลหิตของเราแปรผันไป”

รวมความว่า และผู้ใดไม่เศร้าโศกเพราะไม่มีความยึดถือว่าเป็นของเรา อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ผู้ถูกทุกขเวทนาอันไม่สാരัญกระทบ ครอบง่า ย่ำยี มาถึงแล้วก็ไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ตื้อกพรวดเพื่อ ไม่ถึงความหลงใหล รวมความว่า และผู้ใดไม่เศร้าโศกเพราะไม่มีความยึดถือว่าเป็นของเรา อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ผู้ถูกโรคตากระทบ ครอบง่า... ถูกสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด กระทบ ครอบง่า ย่ำยี มาถึงแล้ว ก็ไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ตื้อกพรวดเพื่อ ไม่ถึงความหลงใหล รวมความว่า และผู้ใดไม่เศร้าโศกเพราะไม่มีความยึดถือว่าเป็นของเรา อย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง เมื่อนามรูปไม่มี ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ก็ไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพื่อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า “นามรูปได้มีแก่เราแล้วหนอ นามรูปนั้นไม่มีแก่เราหนอ นามรูปพึงมีแก่เราหนอ เราไม่ได้นามรูปนั้นหนอ” รวม ความว่า และผู้ใดไม่เศร้าโศกเพราะไม่มีความยึดถือว่าเป็นของเรา อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยความเสื่อมมีแก่ผู้ยึดถือ

คำว่า **ผู้นั้นย่อมไม่เสื่อมในโลก** อธิบายว่า ผู้ใดมีความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความติดใจ ความน้อมใจเชื่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไร ๆ ว่า “สิ่งนี้ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น” ผู้นั้นย่อมมีความเสื่อม สมจริงดังภาษิตนี้ว่า

เธอเสื่อมแล้วจากรถ ม้า แก้วมณี และดุมหู
 เสื่อมแล้วจากบุตรภรรยา และโรคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ใช้สอยทั้งปวง
 เหตุใด เธอจึงไม่เดือดร้อน ในเวลาเศร้าโศก
 โรคทรัพย์ย่อมละบุคคลไปก่อนบ้าง
 บุคคลย่อมละโรคทรัพย์ไปก่อนบ้าง
 โจรราชผู้ใคร่กาม หมุ่ชนผู้มีโรคทรัพย์ เป็นผู้ไม่เที่ยง
 เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกในเวลาเศร้าโศก
 ดวงจันทร์ขึ้นเต็มดวงแล้วก็ลับไป
 ดวงอาทิตย์กำจัดความมืดแล้วก็ลับไป
 ศัตรูเอ๋ยเรารู้จักโลกธรรมแล้ว
 เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศก ในเวลาเศร้าโศก^๑

ผู้ใดไม่มีความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความชอบใจ ความน้อมใจเชื่อ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไร ๆ ว่า “สิ่งนี้ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น” ผู้นั้นย่อมไม่มีความเสื่อม

สมจริงดังภาษิตนี้ว่า สมณะ ท่านยินดีหรือ เราได้อะไรมาจึงยินดีเล่า ผู้มีอายุ ถ้าอย่างนั้น ท่านเศร้าโศกหรือ สมณะ เราเสียอะไรไปเล่า ผู้มีอายุ ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งไม่ยินดี และไม่เศร้าโศกหรือ สมณะ อย่างนั้น ผู้มีอายุ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ชา. ๒๗/๒-๓/๑๒๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัลดทัทถนทสุตตนิทเทส

เป็นเวลานานหนอ

พวกเราจึงได้พบภิกษุผู้เป็นพราหมณ์

ผู้ดับกิเลส ไม่ยินดี ไม่มีทุกข์

ข้ามค้นหาเครื่องเกี้ยวข้องในโลก^๑

รวมความว่า ผู้นั้นแลย่อมไม่เสื่อมในโลก ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ความยึดถือว่าเป็นของเราในนามรูป

ย่อมไม่มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง

และผู้ใดไม่เศร้าโศก เพราะไม่มีความยึดถือว่าเป็นของเรา

ผู้นั้นแลย่อมไม่เสื่อมในโลก

[๑๘๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้ของเรา

หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด

ผู้นั้นเมื่อไม่ได้ความยึดถือว่าเป็นของเรา

ย่อมไม่เศร้าโศกว่าของ ๆ เราไม่มี

คำว่า ผู้ใด ในคำว่า กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น

ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด ได้แก่ พระอรหันตชรีณาสพ อธิบายว่า ความถือ ความยึดมั่น

ความถือมั่น ความชอบใจ ความน้อมใจเชือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไร ๆ ว่า

“สิ่งนี้ของเรา หรือ สิ่งนี้ของคนอื่น” ย่อมไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้แก่

พระอรหันตชรีณาสพใด ได้แก่ กิเลสเครื่องกังวลนั้นพระอรหันตชรีณาสพใดจะได้แล้ว

ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว

รวมความว่า กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด

อย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๙๙/๖๔

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๕๒๕ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยอิทัปปัจจยตา

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย กายนี้ มิใช่ของพวกเธอ ทั้งมิใช่ของคนอื่น ภิกษุทั้งหลาย กายนี้กรรมเก่าควบคุมไว้ จิตประมวลไว้ พึงเห็นว่าเป็นที่ตั้งแห่งเวทนา ภิกษุทั้งหลาย พระอริยสาวก ผู้ได้เรียนรู้แล้ว ย่อมมนสิการ ปฏิจจสมุปบาทอย่างดี โดยแยบคายในกายนั้นว่า “เพราะเหตุนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี... ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนั้นมิได้ด้วยประการอย่างนี้

เพราะอวิชชาสารอกดับไปไม่เหลือ สังขารจึงดับ... ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มิได้ด้วยประการอย่างนี้” รวมความว่า กิเลสเครื่องกั่วงวลว่า สิ่งนี้ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่นย่อมไม่มีแก่ผู้ใด อย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

โมขราช เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า

เป็นผู้มีสติทุกเมื่อ พึงถอนความตามเห็นว่ามีตัวตนเสีย

เป็นผู้ข้ามมัจจราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้

บุคคลพิจารณาโลกอยู่อย่างนี้ มัจจราชจึงไม่เห็น^๑

รวมความว่า กิเลสเครื่องกั่วงวลว่า สิ่งนี้ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด อย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สิ่งใดมิใช่ของพวกเธอ เธอทั้งหลายจงละ สิ่งนั้นเสียเถิด สิ่งที่พวกเธอจะได้แล้วนั้นแลจักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ตลอดกาลนาน ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่ามิใช่ของพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย รูปมิใช่ของพวกเธอ เธอทั้งหลายจงละรูปนั้นเสียเถิด รูปที่พวกเธอจะได้แล้วนั้นแลจักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ตลอดกาลนาน เวทนา... สัญญา... สังขาร... วิญญาณมิใช่ของพวกเธอ เธอทั้งหลายจงละวิญญาณนั้นเสียเถิด วิญญาณที่พวกเธอจะได้แล้วนั้นแล จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ตลอดกาลนาน ภิกษุทั้งหลาย

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ศ. ๒๕/๑๑๒๖/๕๔๙, พ.ศ. ๓๐/๘๘/๑๘๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดทันทสุตตนิทเทส

พวกเขาเข้าใจความช้อนั้นว่าอย่างไร คนพึงเอาหญ้า ไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ที่มีอยู่ในเขตวัน
วิหารนี้ไปเผา หรือจัดการไปตามรูปเรื่อง พวกเขาจะพึงมีความคิดอย่างนี้บ้างใหม่ว่า
“คนยอมเอาพวกเราไปเผาหรือจัดการไปตามรูปเรื่อง”

ความดำริเช่นนั้นไม่มีเลย พระเจ้าข้า

ช้อนั้น เป็นเพราะเหตุไร

เพราะนั้นมีไข้ตน หรือของเนื่องด้วยตนของพวกเขาฆ่าพระองค์เลย พระเจ้าข้า

อย่างเดียวกันนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของพวกเขา เธอทั้งหลายจงละ
สิ่งนั้นเสีย สิ่งที่พวกเขาจะได้แล้วนั้นจักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ตลอด
กาลนาน ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่ามีไข้ของพวกเขา ภิกษุทั้งหลาย รูปมีไข้ของพวกเขา
เธอทั้งหลายจงละรูปนั้นเสียเถิด รูปที่พวกเขาจะได้แล้ว จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
เพื่อความสุข ตลอดกาลนาน เวทนา... สัญญา... สังขาร... วิญญาณ มีไข้ของพวกเขา
เธอทั้งหลายจงละวิญญาณนั้นเสียเถิด วิญญาณที่พวกเขาจะได้แล้วจักมีเพื่อประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อความสุข ตลอดกาลนาน รวมความว่า กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้
ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด อย่างนี้บ้าง สมจริงดังภาษิตนี้ว่า

คามณี ภียะยอมไม่มีแก่บุคคลผู้มองเห็น

ความเกิดขึ้นแห่งธรรมล้วน ๆ

และความสืบทอดแห่งสังขารล้วน ๆ ตามเป็นจริง

เมื่อใดบุคคลมองเห็นชั้นธโลกว่า

เสมอด้วยหญ้าและท่อนไม้ ด้วยปัญญา

เมื่อนั้น เขาย่อมไม่ปรารถนาอะไรอื่น

นอกจากความไม่ปฏิสนธิ

รวมความว่า กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด
อย่างนี้บ้าง

นางวชิราภิกษุณีได้กล่าวคำนี้กับมารผู้ชั่วช้าว่า

มารเอ๋ย ทิฏฐิของเจ้าเชื่อใครหนอว่าเป็นสัตว์

ร่างกายที่เป็นกองแห่งสังขารล้วน ๆ นี้บัณฑิตจะเรียกว่า

สัตว์ไม่ได้เลย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

เมื่อขันธทั้งหลายมีอยู่ สมมติว่าสัตว์ก็มีได้
เหมือนเสียงพูดวารถยอมมีได้ เพราะการคุมกันแห่งสวนประกอบ
อนึ่งทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นดำรงอยู่และ
แปรผันไป นอกจากทุกข์ไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้น
นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรอื่นดับไปเลย^๑

รวมความว่า กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด
อย่างนี้บ้าง

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า) ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้เองแล ภิกษุคัน
หารูปตลอดคติแห่งรูปที่มีอยู่ ค้นหาเวทนา... สัญญา... สังขาร... ค้นหาวิญญาณ
ตลอดคติแห่งวิญญาณที่มีอยู่ เมื่อภิกษุนั้นค้นหารูปตลอดคติแห่งรูป ค้นหาเวทนา...
สัญญา... สังขาร... ค้นหาวิญญาณตลอดคติแห่งวิญญาณที่มีอยู่ ความถือว่า “เรา
ของเรา หรือมีเรา” ของภิกษุนั้นไม่มีเลย^๒ รวมความว่า กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้
ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยโลกว่าง

ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลคำนี้กับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ที่ตรัสว่าโลกว่าง โลกว่าง” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุใดไหนหนอแล จึงตรัสว่า
“โลกว่าง”

อานนท์ เพราะโลกว่างจากตนหรือจากสิ่งที่เนื่องด้วยตน ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า
“โลกว่าง” อานนท์ อะไรเล่าที่ว่างจากตน หรือสิ่งที่เนื่องด้วยตน อานนท์ ดาวว่างจาก
ตน หรือสิ่งที่เนื่องด้วยตน รูปว่าง... จักขุวิญญาณว่าง... จักขุสัมผัสสว่าง คือ ความ
เสวยอารมณ์ที่เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเป็นสุขก็มีใช่ เป็นทุกข์ก็มีใช่ ที่เกิดขึ้นเพราะ
จักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็ว่าง... หู... เสียง... จมูก... กลิ่น... ลิ้น... รส... กาย...
โผฏฐัพพะ... ใจ... ธรรมารมณ์... มโนวิญญาณ... มโนสัมผัส ก็ว่าง คือ ความเสวย
อารมณ์ที่เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเป็นสุขก็มีใช่ เป็นทุกข์ก็มีใช่ ที่เกิดขึ้นเพราะ

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๗๑/๑๖๓

^๒ ส.สพ. ๑๘/๒๔๖/๑๘๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัลดทัทถนุสุตตนิทเทส

มโนสัมผัสเป็นปัจจัยก็ว่างจากตน หรือสิ่งที่เนื่องด้วยตน อานนท เพราะโลกว้าง
จากตน หรือสิ่งที่เนื่องด้วยตน ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า “โลกว้าง” รวมความว่า กิเลส
เครื่องกังวลว่า สิ่งนี้ของเรา หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเรา** ในคำว่า **ผู้นั้นเมื่อไม่ได้ความยึดถือ
ว่าเป็นของเรา** ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือ
ว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้
ชื่อว่า ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา... นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของ
เราด้วยอำนาจทิฏฐิ

ผู้นั้นละความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความยึดถือ
ว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว จึงไม่พบ ไม่ได้ คือ ไม่สมหวัง ไม่ได้เฉพาะ
ความยึดถือว่าเป็นของเรา รวมความว่า ผู้นั้นเมื่อไม่ได้ความยึดถือว่าเป็นของเรา

คำว่า **ย่อมไม่เศร้าโศกกว่าของ ๆ เราไม่มี** อธิบายว่า ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่
แปรผันไปแล้ว หรือ เมื่อสิ่งนั้นแปรผันไปแล้วย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่เศร้าโศก
ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ตืออกพรวดเพื่อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า “ดาของเรา
แปรผันไป”... หูของเรา... ไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ตืออกพรวดเพื่อ
ไม่ถึงความหลงใหลว่า... “ผู้ร่วมสายโลหิตของเราแปรผันไป” รวมความว่า ย่อมไม่
เศร้าโศกกว่าของ ๆ เราไม่มี ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้ของเรา
หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด
ผู้นั้นเมื่อไม่ได้ความยึดถือว่าเป็นของเรา
ย่อมไม่เศร้าโศกกว่าของ ๆ เราไม่มี

[๑๘๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**บุคคลเป็นผู้ไม่ริษยา ไม่ติดใจ
ไม่หวั่นไหว สม่าเสมอในอายตนะทั้งปวง
เราถูกถามถึงบุคคลผู้ไม่หวั่นไหว จึงบอกอานิสงส์นั้น**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

ว่าด้วยผู้ไม่ริษยา

คำว่า **บุคคลเป็นผู้ไม่ริษยา ไม่ติดใจ** อธิบายว่า

ความไม่ริษยา เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ริษยา คือ ย่อมอิจฉา ชิงชัง ผูกริษยาในลาภ สักการะ การทำความเคารพ การนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของผู้อื่น ความริษยา การทำความริษยา ความอิจฉา กิริยาที่อิจฉา ภาวะที่อิจฉา ความเกลียดชัง กิริยาที่เกลียดชัง ภาวะที่เกลียดชัง เห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความริษยา

ความริษยานี้ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ริษยา

คำว่า **ไม่ติดใจ** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความติดใจ ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนักร ... อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ

ความติดใจนี้ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ติดใจ

เขาไม่ติดในรูป... ไม่ติดใจ คือ ไม่กำหนด ไม่สยบ ไม่หมกมุ่นในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง ได้แก่ เป็นผู้คลาย ความติดใจแล้ว ปราศจากความติดใจแล้ว สละความติดใจแล้ว คายความติดใจแล้ว ปลอ่ยวางความติดใจแล้ว ละความติดใจแล้ว สลัดทิ้งความติดใจแล้ว เป็นผู้คลาย ความกำหนดแล้ว ปราศจากราคะแล้ว สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปลอ่ยวางราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะได้แล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า บุคคลเป็นผู้ไม่ริษยา ไม่ติดใจ

ว่าด้วยผู้ไม่หวั่นไหว

คำว่า **ไม่หวั่นไหว สม่่าเสมอในอายตนะทั้งปวง** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความหวั่นไหว คือ ความกำหนด ความกำหนดนักร ... อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ

ตัณหาที่ตรัสเรียกว่าความหวั่นไหวนี้ บุคคลใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้นตรัสเรียกว่า ไม่หวั่นไหว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัสดัณฑนทสุตตนิทเทส

เพราะเป็นผู้ละความหวั่นไหวได้แล้ว จึงชื่อว่าไม่หวั่นไหว บุคคลนั้นยอมไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน ไม่เคลื่อนไหว ไม่สะท้าน ไม่สั่นสะท้าน เพราะได้ลาภ เพราะเสื่อมลาภบ้าง เพราะได้ยศ เพราะเสื่อมยศบ้าง เพราะสรรเสริญ เพราะนินทาบ้าง เพราะสุข เพราะทุกข์บ้าง จึงชื่อว่าไม่หวั่นไหว

คำว่า **สมาสมาในอายตนะทั้งปวง** อธิบายว่า อายตนะ ๑๒ ตรัสเรียกว่า สิ่งทั้งปวง คือ ตาและรูป... ใจและธรรมารมณ์

เมื่อใด ความกำหนดด้วยความพอใจในอายตนะทั้งภายในและภายนอก บุคคลใด ละได้เด็ดขาดแล้ว ตัทรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ บุคคลนั้นตรัสเรียกว่า สมาสมาในอายตนะทั้งปวง เขาเป็นผู้มั่นคงในอายตนะทั้งปวง มีตนเป็นกลางในอายตนะทั้งปวง วางเฉยในอายตนะทั้งปวง รวมความว่า ไม่หวั่นไหว สมาสมาในอายตนะทั้งปวง

คำว่า **เราถูกถามถึงบุคคลผู้ไม่หวั่นไหว จึงบอกอานิสงส์นั้น** อธิบายว่า เราถูกถามถึง คือ ถูกขอ ถูกเชื้อเชิญ ถูกขอให้แสดงบุคคลผู้ไม่หวั่นไหว จึงบอกอานิสงส์ ๔ เหล่านี้ คือ กล่าว บอก... ประกาศว่า บุคคลผู้ไม่ริษยา ไม่ติดใจ ไม่หวั่นไหว สมาสมาในอายตนะทั้งปวง รวมความว่า เราถูกถามถึงบุคคลผู้ไม่หวั่นไหว จึงบอกอานิสงส์นั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลเป็นผู้ไม่ริษยา ไม่ติดใจ

ไม่หวั่นไหว สมาสมาในอายตนะทั้งปวง

เราถูกถามถึงบุคคลผู้ไม่หวั่นไหว จึงบอกอานิสงส์นั้น

[๑๘๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

อภิสังขารใด ๆ ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่หวั่นไหว รู้แจ่มแจ้ง

เขางดเว้นแล้วจากการปรารถนากิสังขาร

ย่อมมองเห็นความปลอดภัยโปร่งในที่ทั้งปวง

คำว่า **ผู้ไม่หวั่นไหว รู้แจ่มแจ้ง** อธิบายว่า ตัณฑตรัสเรียกว่า ความหวั่นไหว คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก... อภิขณา อุกุศลมูลคือโลภะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๕. อัสดทนทตตนิทเทส

ต้นหาที่ตรัสเรียกว่า ความหวั่นไหว นี้ บุคคลใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่หวั่นไหว

เพราะเป็นผู้ละความหวั่นไหวได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้ไม่หวั่นไหว บุคคลยอมไม่หวั่นไหว คือ ไม่สะเทือน ไม่เคลื่อนไหว ไม่สะท้าน ไม่สั่นสะท้าน เพราะได้ลาภ เพราะเสื่อม ลาภบ้าง เพราะได้ยศ เพราะเสื่อมยศบ้าง เพราะสรรเสริญ เพราะนินทาบ้าง เพราะสุข เพราะทุกข์บ้าง รวมความว่า ผู้ไม่หวั่นไหว

คำว่า **รู้แจ่มแจ้ง** ได้แก่ รู้ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง คือ รู้เฉพาะ ทางตลอดว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์"...

รู้ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง คือ รู้เฉพาะ ทางตลอดว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" รวมความว่า ผู้ไม่หวั่นไหว รู้แจ่มแจ้ง

คำว่า **อภิสังขารไร ๆ ย่อมไม่มี** อธิบายว่า ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อาเนญขาภิสังขาร ตรัสเรียกว่า อภิสังขาร

ปุญญาภิสังขาร^๑ อปุญญาภิสังขาร และอาเนญขาภิสังขาร เขาละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ด้วยเหตุใด ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น อภิสังขารทั้งหลาย ย่อมไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ คือ อภิสังขารเขาละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า อภิสังขารไร ๆ ย่อมไม่มี

คำว่า **เขางดเว้นแล้วจากการปรารถนาอภิสังขาร** อธิบายว่า ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อาเนญขาภิสังขาร ตรัสเรียกว่า อภิสังขาร ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอาเนญขาภิสังขาร เขาละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ด้วยเหตุใด ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น เขาเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๒๕/๑๐๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๕. อัสดทนทสุตตนิทเทส

หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับกรรการปรารภอภิสังขาร มีใจเป็นอิสระ(จากอภิสังขาร)อยู่ รวม
ความว่า เขางดเว้นแล้วจากการปรารภอภิสังขาร

คำว่า **ยอมมองเห็นความปลอดโปร่งในที่ทั้งปวง** อธิบายว่า ราคะ โทสะ
โมหะ... กิเลสทั้งหลาย เป็นเหตุก่อกัณฑ์ เพราะเป็นผู้ละราคะซึ่งเป็นเหตุก่อกัณฑ์เสียได้...
เพราะเป็นผู้ละกิเลสทั้งหลายซึ่งเป็นเหตุก่อกัณฑ์ เขาก็มองเห็นความปลอดโปร่งในที่
ทั้งปวง คือ มองเห็นความปลอดโปร่งในที่ทั้งปวง มองเห็นความไม่มีเสนียดจัญไรในที่
ทั้งปวง มองเห็นความไม่มีอุปัทวะในที่ทั้งปวง มองเห็นความไม่มีอุปสรรคในที่ทั้งปวง
มองเห็นความไม่ติดขัดในที่ทั้งปวง รวมความว่า ย่อมมองเห็นความปลอดโปร่งในที่
ทั้งปวง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

อภิสังขารใด ๆ ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่หวั่นไหว รู้แจ่มแจ้ง

เขางดเว้นแล้วจากการปรารภอภิสังขาร

ยอมมองเห็นความปลอดโปร่งในที่ทั้งปวง

[๑๘๘๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

มุนียอมไม่กล่าวถึงตนในหมู่คนที่เสมอกัน

ด้อยกว่า (หรือ) เลิศกว่าเลย

มุนีนั้น เป็นผู้สงบ คลายความตระหนี่ ไม่ยึดถือ ไม่สลัดทิ้ง

ว่าด้วยคุณสมบัติของมุนี

คำว่า **มุนียอมไม่กล่าวถึงตนในหมู่คนที่เสมอกัน ด้อยกว่า (หรือ) เลิศกว่า
เลย** อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด... ผู้ก้าวล่วง
กิเลสเครื่องข้องและตัดหนาคุดาชาขายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี

มุนียอมไม่กล่าวถึง คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงว่า "เราเลิศกว่าเขา
เราเสมอเขา หรือเราด้อยกว่าเขา" รวมความว่า มุนียอมไม่กล่าวถึงตนในหมู่คนที่
เสมอกัน ด้อยกว่า (หรือ) เลิศกว่าเลย

คำว่า **เป็นผู้สงบ** ในคำว่า **มุนีนั้น เป็นผู้สงบ คลายความตระหนี่** อธิบายว่า

ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบราคะ

ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโทสะ

ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโมหะ...

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๕. อัตตทัณทสูตรนิตเทส

ชื่อว่า เป็นผู้สงบ คือ เข้าไปสงบ สงบเย็น ดับ ระวังได้แล้ว เพราะสงบ ระวัง
สงบเย็น เผา ดับ ปราศจาก สงบระวัง ออกสลาภสังขารทุกประเภท รวมความว่า
มุนีนัน เป็นผู้สงบ

คำว่า **คลายความตระหนี่** อธิบายว่า มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ (๑) อวาสม-
มัจฉริยะ... ความมุ่งแต่จะได้ ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

ความตระหนี่นี้ มุนิได้ละได้แล้ว ดัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว
ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว มุนีนัน ตรัสเรียกว่า คลายความตระหนี่
คือ ปราศจากความตระหนี่ สละความตระหนี่ คายความตระหนี่ ปลอยความตระหนี่
ละความตระหนี่ สลัดทิ้งความตระหนี่ รวมความว่า มุนีนัน เป็นผู้สงบ คลายความตระหนี่

คำว่า **ไม่ยึดถือ** ในคำว่า **ไม่ยึดถือ ไม่สลัดทิ้ง** อธิบายว่า ไม่ยึดถือ คือ
ไม่ถือเอา ไม่เข้าไปยึดถือ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นรูป... เวทนา... สัญญา... สังขาร...
วิญญาณ... คติ... การถือกำเนิด... ปฏิสนธิ... ภพ... สงสาร ไม่ยึดถือ คือ ไม่ถือเอา
ไม่เข้าไปยึดถือ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ทำให้หมดสิ้นไป
ไม่ทำให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งวิญญูะ รวมความว่า ไม่ยึดถือ

คำว่า **ไม่สลัดทิ้ง** อธิบายว่า ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ทำให้หมดสิ้นไป ไม่ทำให้ถึง
ความไม่มีอีกซึ่งรูป คือ ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ทำให้หมดสิ้นไป ไม่ทำให้ถึงความ
ไม่มีอีก ซึ่งเวทนา... สัญญา... สังขาร... วิญญาณ... คติ... การถือกำเนิด... ปฏิสนธิ...
ภพ... สงสาร... วิญญูะ รวมความว่า ไม่สลัดทิ้ง

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ... คำว่า พระผู้มี-
พระภาค นี้ เป็นสังฆิกามัญญูติ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

มุนีย่อมไม่กล่าวถึงตนในหมู่มนุษย์ที่เสมอกัน

ด้อยกว่า (หรือ) เลิศกว่าเลย

มุนีนัน เป็นผู้สงบ คลายความตระหนี่ ไม่ยึดถือ ไม่สลัดทิ้ง^๑

อัตตทัณทสูตรนิตเทสที่ ๑๕ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ข. ส. ๒๕/๙๖๑/๕๒๐

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๙ หน้า : ๕๓๔ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สารีปุตตสูตร

๑๖. สารีปุตตสูตร^๑

อธิบายสาริปุตตสูตร

ว่าด้วยพระสารีบุตรกล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณ

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายสาริปุตตสูตร ดังต่อไปนี้

[๑๙๐] (ท่านพระสารีบุตรกล่าวดังนี้)

พระศาสดา ผู้มีพระสุรเสียงไพเราะอย่างนี้

ได้เสด็จจากภพอดีตมาเป็นพระคุณาจารย์

ก่อนหน้า ข้าพเจ้าไม่เคยเห็น

ทั้งไม่เคยได้ยินจากใคร ๆ มาเลย

คำว่า ก่อนหน้า ข้าพเจ้าไม่เคยเห็น อธิบายว่า ก่อนหน้า ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นด้วยตา นี้ ด้วยอตภาพนี้เลย คือ ในกาลใดพระผู้มีพระภาคเสด็จออกพรรษาที่บังทุกัมพลศิลาอาสน์ ณ โคนไม้ปาริฉัตตกะ ในภพดาวดึงส์ อันหมู่เทวดาแวดล้อมเสด็จลงสู่สังกัสสนครทางบันไดแก้วมณีตรงกลาง ในกาลนั้น เว้นการเห็นครั้งนี้ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นในกาลก่อนเลย รวมความว่า ก่อนหน้า ข้าพเจ้าไม่เคยเห็น

คำว่า ดังนี้ ในคำว่า ท่านพระสารีบุตรกล่าว ดังนี้ เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า ดังนี้ นี้เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า ท่าน เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า ท่าน นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและยำเกรง

คำว่า พระสารีบุตร เป็นชื่อของพระเถระนั้น คือ เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า ท่านพระสารีบุตรกล่าวดังนี้

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ศ. ๒๕/๙๖๒-๙๘๒/๕๒๐-๕๒๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่** ในคำว่า **ทั้งไม่เคยได้ยินจากใคร ๆ มาเลย** เป็นคำปฏิเสธ

คำว่า **ทั้ง** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า **ทั้ง** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ใคร ๆ** ได้แก่ **ใคร ๆ** คือ ผู้เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิ์สถ์ บรรพชิต เทวดาหรือมนุษย์ รวมความว่า **ทั้งไม่เคยได้ยินจากใคร ๆ มาเลย**

ว่าด้วยพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยองค์ ๘

คำว่า **พระศาสดาผู้มีพระสุรเสียงไพเราะอย่างนี้** อธิบายว่า พระศาสดาผู้มีพระสุรเสียงไพเราะ คือ เป็นผู้มีพระสุรเสียงอ่อนหวาน มีพระสุรเสียงเป็นที่ตั้งแห่งความรัก มีพระสุรเสียงดุจดั่งมัทย มีพระสุรเสียงเสนาะดุจเสียงนกกการเวก ก็พระสุรเสียงที่ประกอบด้วยองค์ ๘ เปล่งออกจากพระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น คือ

๑. สละสลวย	๒. เข้าใจง่าย
๓. ไพเราะ	๔. น่าฟัง
๕. กลมกล่อม	๖. ไม่แปร่ง
๗. ลึกล้ำ	๘. ก้องกังวาน

เมื่อใด พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงประกาศให้บริษัททราบด้วยพระสุรเสียง เมื่อนั้น พระสุรเสียงของพระองค์ไม่ออกไปนอกบริษัท พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม มีปกติตรัสไพเราะดุจเสียงนกกการเวก รวมความว่า พระศาสดาผู้มีพระสุรเสียงไพเราะอย่างนี้

คำว่า **พระศาสดา** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงนำหมู่ ชื่อว่าพระศาสดา เหมือนบุคคลผู้นำหมู่เกวียน ย่อมนำหมู่เกวียนข้ามที่กัณดาร ข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามออก ข้ามพ้นที่กัณดารเพราะโจร ที่กัณดารเพราะสัตว์ร้าย ที่กัณดารเพราะอดอยาก ที่กัณดารเพราะขาดน้ำ ได้แก่ ให้ถึงถิ่นที่ปลอดภัย ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงนำหมู่ ย่อมทรงนำหมู่ข้ามที่กัณดาร ข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามออก ข้ามพ้นที่กัณดารเพราะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

ความเกิด ที่กัณดารเพราะความแก่ ที่กัณดารเพราะความเจ็บป่วย ที่กัณดารเพราะความตาย ที่กัณดารเพราะความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ที่กัณดารเพราะความกำหนด ที่กัณดารเพราะความขัดเคือง ที่กัณดารเพราะความลุ่มหลง ที่กัณดารเพราะความถือตัว ที่กัณดารเพราะทิฏฐิ ที่กัณดารเพราะกิเลส ที่กัณดารเพราะทุจริต คือ ความรកข์ฐเพราะความกำหนด ความรកข์ฐเพราะความขัดเคือง ความรកข์ฐเพราะความลุ่มหลง ความรកข์ฐเพราะความถือตัว ความรកข์ฐเพราะทิฏฐิ ความรកข์ฐเพราะกิเลส ความรកข์ฐเพราะทุจริต ได้แก่ ให้ถึงอมตนิพพานอันเป็นแดนเกษม ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงชื่อว่าผู้ทรงนำหมู่ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้นำ เป็นผู้นำไปโดยวิเศษ เป็นผู้ตามแนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ ให้พิจารณา ให้ฟังประโยชน์ ทรงทำให้เลื่อมใสได้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่าผู้ทรงนำหมู่ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดพร้อม ตรัสบอกมรรคที่ยังมิได้ตรัสบอก ทรงรู้จักมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค และสาวกของพระองค์ผู้ดำเนินไปตามมรรคอยู่ในบัดนี้ จะเพียบพร้อมด้วยศีลาทีคุณในภายหลัง เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่าผู้ทรงนำหมู่ อย่างนี้บ้าง รวมความว่า พระศาสดาผู้มีพระสุรเสียงไพเราะอย่างนี้

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระคณาจารย์

คำว่า ได้เสด็จจากภพดุสิตมาเป็นพระคณาจารย์ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ทรงจติจากหมู่เทพชั้นดุสิต ทรงมีสติสัมปชัญญะ เสด็จลงสู่ครุฑพระมารดา รวมความว่า ได้เสด็จจากภพดุสิตมาเป็นพระคณาจารย์ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เหล่าเทพดรัสเรียกว่า ชาวดุสิต เทพเหล่านั้น ยินดี พอใจ ชอบใจ เบิกบานใจ เกิดปีติโสมนัสว่า พระศาสดาเสด็จจากเทวโลกชั้นดุสิตมาเป็นพระคณาจารย์ รวมความว่า ได้เสด็จจากภพดุสิตมาเป็นพระคณาจารย์ อย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ตรีสเรียกว่า ชาวดุสิต พระอรหันต์เหล่านั้น ยินดี พอใจ ชอบใจ มีความดำริบริบูรณ์ว่า พระศาสดาเสด็จมาสู่ความเป็นพระคณาจารย์ของ พระอรหันต์ทั้งหลาย รวมความว่า ได้เสด็จจากภพดุสิตมาเป็นพระคณาจารย์ อย่างนี้บ้าง

คำว่า **พระคณาจารย์** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็นพระคณาจารย์ ทรงเป็นอาจารย์แห่งหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์ ทรงเป็นศาสดาแห่งหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์ ทรงบริหารหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์ ทรงสั่งสอนหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์ ทรงตามสอนหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์ ทรงแก้ลวงล้าเสด็จเข้าสู่หมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์ หมู่คณะยอมตั้งใจฟัง เจริญโสตลงฟังพระองค์ ตั้งจิตเพื่อความรู้ จึงชื่อว่า พระคณาจารย์

พระศาสดาทรงทำหมู่คณะให้ออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศล จึงชื่อว่า พระคณาจารย์

ทรงเป็นพระคณาจารย์ของหมู่ภิกษุ... หมู่ภิกษุณี... หมู่อุบาสก... หมู่อุบาสิกา ... หมู่พระราชา... หมู่กษัตริย์... หมู่พราหมณ์... หมู่แพศย์... หมู่ศูทร... หมู่เทพ... หมู่พรหม จึงชื่อว่าพระคณาจารย์ พระศาสดาทรงเป็นผู้นำหมู่ เป็นพระคณาจารย์ เป็นอาจารย์แห่งหมู่คณะ

คำว่า **เสด็จมาแล้ว** ได้แก่ ทรงเข้าไป ทรงเข้าไปถึง ทรงถึงพร้อมซึ่ง สังกัสสนครแล้ว รวมความว่า เสด็จจากภพดุสิตมาเป็นพระคณาจารย์ ด้วยเหตุนี้ พระสาริปุตระเถระจึงกล่าวว่า

พระศาสดา ผู้มีพระสรเสียงไพเราะอย่างนี้
ได้เสด็จจากภพดุสิตมาเป็นพระคณาจารย์
ก่อนหน้านี้ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็น
ทั้งไม่เคยได้ยินจากใคร ๆ มาเลย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

[๑๙๑] (พระสารีบุตรกล่าวว่า)

**พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุ
ย่อมปรากฏแก่ชาวโลก พร้อมทั้งเทวโลก
ทรงกำจัดความมืดทั้งปวง
ทรงเป็นเอกบุรุษ บรรลุความยินดีแล้ว**

คำว่า **แก่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก** อธิบายว่า แก่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก
มารโลก พรหมโลก แก่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ รวมความ
ว่า แก่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าปรากฏแก่เทวดาและมนุษย์

คำว่า **พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุ ย่อมปรากฏ** อธิบายว่า พวกเทวดามอง
เห็นพระผู้มีพระภาค ผู้ประทับนั่งเหนือพระแท่นบัณเฑาะก์มณฑลสิลาอาสน์ ณ โคนต้น
ปาริฉัตตกะ(ต้นทองกลาง) ในภพดาวดึงส์ ทรงแสดงธรรมอยู่อย่างใด พวกมนุษย์ก็
เห็นอย่างนั้น พวกมนุษย์เห็นอย่างใด พวกเทวดาก็เห็นอย่างนั้น ทรงปรากฏแก่พวก
เทพอย่างใด ก็ทรงปรากฏแก่พวกมนุษย์อย่างนั้น ทรงปรากฏแก่พวกมนุษย์อย่างใด
ก็ทรงปรากฏแก่พวกเทพอย่างนั้น รวมความว่า พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุ
ย่อมปรากฏ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง สมณพราหมณ์ ผู้เจริญเหล่านี้ ยังมิได้ฝึกตน ก็ปรากฏโดยเพศ
แห่งบุคคลผู้ฝึกแล้ว ยังมิได้สงบ ก็ปรากฏโดยเพศแห่งบุคคลผู้สงบแล้ว ยังมิได้
เข้าไปสงบก็ปรากฏโดยเพศแห่งบุคคลผู้เข้าไปสงบแล้ว ยังมิได้ดับ ก็ปรากฏโดยเพศ
แห่งบุคคลผู้ดับแล้ว (สมจริงดังภาษิตว่า)

**สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ไม่บริสุทธิ์ภายใน
งามแต่ภายนอก มีบริวารหอมล้อม เทียวไปในโลก
เหมือนคนโหดินหุ้มทองคำ และเหรียญโลหะครึ่งมาสก
ขุบทองคำ ฉะนั้น^๑**

พระผู้มีพระภาคย่อมนิทรูปปรากฏอย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๒๒/๙๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

พระผู้มีพระภาคทรงฝึกพระองค์แล้ว ย่อมทรงปรากฏโดยเพศแห่งผู้ฝึกแล้ว ทรงสงบแล้ว ย่อมทรงปรากฏโดยเพศแห่งผู้สงบแล้ว ทรงเข้าไปสงบแล้ว ย่อมทรงปรากฏโดยเพศแห่งผู้เข้าไปสงบแล้ว ทรงดับแล้ว ย่อมทรงปรากฏโดยเพศแห่งผู้ดับแล้ว โดยความจริงแท้ ถ่องแท้ แน่นนอน ไม่วิปริต ตามสภาพ พระผู้มีพระภาคทั้งหลายผู้ทรงเป็นพระพุทธเจ้า ผู้ทรงมีอิริยาบถตามปกติ ทรงสมบุรณ์ด้วยปณิธิ (การตั้งความปรารถนา) รวมความว่า พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุยอมปรากฏ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคมีพระเกียรติอันบริสุทธิ ทรงเพียบพร้อมด้วยพระกิตติศัพท์และความสรรเสริญ ทรงเป็นเช่นนี้ เป็นเช่นนั้น และทรงเป็นยิ่งกว่านั้นในภพภาค ภพครุฑ ภพยักษ์ ภพอสูร ภพคนธรรพ์ ภพท้าวมหาราช ภพพระอินทร์ ภพพระพรหม และภพเทพ รวมความว่า พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุยอมปรากฏ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเพียบพร้อมด้วยพละ^๑ ๑๐ เวสารัชชญาณ^๒ ๔ ปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖ พุทธธรรม ๖ ย่อมทรงปรากฏ คือ คนรู้จัก คนเข้าใจได้ ด้วยพระเดชธรรม พระพลธรรม พระคุณธรรม พระวิริยะ และพระปัญญา

(สมจริงดังภาษิตว่า)

สัตบุรุษยอมปรากฏในที่ไกล

เหมือนภูเขาคิมพานต์ ฉะนั้น

อสัตบุรุษทั้งหลาย ณ ที่นี้ ย่อมไม่ปรากฏ

เหมือนลูกศรที่ยิงไปเวลากลางคืน ฉะนั้น^๓

รวมความว่า พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุยอมปรากฏ อย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ พละ ๑๐ หมายถึงตถาคตพลญาณ ดูเชิงอรรถข้อ ๕๐/๑๗๕

^๒ ดูเชิงอรรถข้อ ๕๐/๑๗๕

^๓ ข.ธ. ๒๕/๓๐๔/๖๙

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสดตนิทเทส

ว่าด้วยพระจักษุ ๕ ชนิด

คำว่า **ผู้มีพระจักษุ** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุ ด้วยพระจักษุ ๕ ชนิด คือ

๑. มีพระจักษุด้วยมังสจักษุบ้าง
๒. มีพระจักษุด้วยทิพจักษุบ้าง
๓. มีพระจักษุด้วยปัญญาจักษุบ้าง
๔. มีพระจักษุด้วยพุทธจักษุบ้าง
๕. มีพระจักษุด้วยสมันตจักษุบ้าง

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุด้วยมังสจักษุ เป็นอย่างไร

คือ ในพระมังสจักษุของพระผู้มีพระภาค มีสีอยู่ ๕ สี คือ (๑) สีเขียว (๒) สีเหลือง (๓) สีแดง (๔) สีดำ (๕) สีขาว ณ ที่ที่มีขนพระเนตรขึ้น มีสีเขียว เขียวสนิท นาชม นาดู ดุจดอกฝักตบ ต่อจากนั้น ก็เป็นสีเหลือง เหลืองสนิท สีเหมือนทองคำ นาชม นาดู ดุจดอกกรรณิการิ์ เบ้าพระเนตรทั้งสองข้างของพระผู้มีพระภาค มีสีแดง แดงสนิท นาชม นาดู ดุจสีปีกแมลงทับ กลางดวงพระเนตร สีดำ ดำเข้ม ไม่เศร้าหมองสนิท นาชม นาดู ดุจสีสมอดำ ต่อจากนั้น เป็นสีขาว ขาวสนิท เปล่งปลั่ง ขาวนวล นาชม นาดู ดุจสีดาวประกายพฤษ์ พระผู้มีพระภาคมีพระมังสจักษุนี้โดยปกติ เนื่องในพระอัฐภาพ เกิดด้วยสุจริตกรรมที่ทรงสั่งสมมาในภพก่อน ทรงมองเห็นตลอด ๑ โยชน์โดยรอบ ทั้งกลางวันและกลางคืน แม้ในเวลาที่มีความมืดประกอบด้วยองค์ ๔ คือ (๑) ดวงอาทิตย์ตกไปแล้ว (๒) เป็นวันอุโบสถข้างแรม (๓) ป่าช้ารกทึบ (๔) มีเมฆก้อนใหญ่ผุดขึ้นมาในความมืดที่ประกอบด้วยองค์ ๔ อย่างนี้ พระองค์ก็ทรงมองเห็นได้ตลอด ๑ โยชน์โดยรอบ ไม่มีหลุม บานประตุ กำแพง ภูเขา กอไม้ หรือถาวรย์มาปิดกั้นการเห็นรูปทั้งหลายได้ หากบุคคลเองาเมล็ดเดียวทำเครื่องหมายแล้วใส่ลงในเกวียนบรรทุกฯ พระผู้มีพระภาคก็ทรงสามารถหยิบเองาเมล็ดนั้นขึ้นมาได้ พระมังสจักษุตามปกติของพระผู้มีพระภาคบริสุทธ์อย่างนี้ พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักษุด้วยมังสจักษุ เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาจักรวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษด้วยทิพจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นหมู่มสัตว์ ซึ่งกำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต ผิพรรณดี ผิพรรณทราม ไปดี ตกยาก ด้วยทิพจักขุอันหมดจดล่วงจักษุมนุษย์ ทรงทราบหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า “สัตว์เหล่านี้แหละหนอ ประกอบด้วย กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำ ด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ หลังจากตายแล้ว สัตว์เหล่านั้นก็เข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก แต่สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยะ เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ หลังจากตายแล้วสัตว์เหล่านั้นก็เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์” พระผู้มีพระภาคทรงเห็นหมู่มสัตว์ ซึ่งกำลังจุติ กำลัง อุบัติ เลว ประณีต ผิพรรณดี ผิพรรณทราม ไปดี ตกยาก ด้วยทิพจักขุอันหมดจด ล่วงจักษุมนุษย์ ทรงทราบหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม และพระผู้มีพระภาคเมื่อทรง ประสงค์ พึงทรงเห็นได้แม้ ๑ โลกชาติ... แม้ ๒ โลกชาติ... แม้ ๓ โลกชาติ... แม้ ๔ โลกชาติ... แม้ ๕ โลกชาติ... แม้ ๑๐ โลกชาติ... แม้ ๒๐ โลกชาติ... แม้ ๓๐ โลกชาติ... แม้ ๔๐ โลกชาติ... แม้ ๕๐ โลกชาติ... แม้ ๑๐๐ โลกชาติ... แม้โลกชาติ ขนาดเล็กประกอบด้วย ๑,๐๐๐ จักรวาล... แม้โลกชาติขนาดกลางประกอบด้วย ๒,๐๐๐ จักรวาล... แม้โลกชาติขนาดใหญ่ประกอบด้วย ๓,๐๐๐ จักรวาล... แม้โลก ชาติที่ประกอบด้วยหลายพันจักรวาล พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เพียงใดก็พึงทรง เห็นได้เพียงนั้น ทิพจักขุของพระผู้มีพระภาคบริสุทธฺิ์อย่างนี้ พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักษด้วยทิพจักขุ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษด้วยปัญญาจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคผู้มีพระปัญญามาก มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระ ปัญญาอาจหาญ มีพระปัญญาฉับไว มีพระปัญญาเฉียบคม มีพระปัญญาเพิกถอน กิเลสได้ ทรงฉลาดในประเภทแห่งปัญญา มีพระญาณแตกฉาน ทรงบรรลุปฏิสัมภิทา ทรงบรรลุเวสาร์ชชญาณ ๔ ทรงเป็นผู้ทรงทสพลญาณ ทรงเป็นนุรุษองอาจ ทรงเป็น นุรุษดุจราชสีห์ ทรงเป็นนุรุษดุจนาคร ทรงเป็นนุรุษอาชาไนย ทรงเป็นนุรุษผู้เอาธุระ มีพระญาณหาที่สุดมิได้ มีพระเดชหาที่สุดมิได้ มีพระยศหาที่สุดมิได้ ทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก ทรงมีปัญญาเป็นทรัพย์ ทรงเป็นผู้นำ เป็นผู้นำไปโดยวิเศษ เป็นผู้ตาม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

แนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ ให้พิจารณาพิจารณา ทรงฟังประโยชน์ ทรงทำให้เสื่อมใสได้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดพร้อมให้เกิดพร้อม ตรีสบอกมรรคที่ยังมิได้ตรัสบอก ทรงรู้จักมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค และสาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ดำเนินไปตามมรรคอยู่ในบัดนี้ จะเพียบพร้อมด้วยศีลาทิกคุณในภายหลัง

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็น มีพระจักขุ มีพระธรรม มีพระญาณ เป็นดุจพระพรหม ตรัส บอก นำความหมาย ออกมา ประทานอมตธรรม เป็นพระธรรมสามี เป็นพระตถาคต ไม่มีสิ่งที่มีพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นยังไม่ทรงทราบ ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงรู้แจ้ง ไม่ทรงทำให้แจ้ง มิได้ทรงถูกต้องด้วยปัญญา ธรรมทั้งปวง รวมทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน ย่อมมาสู่คลองเจเพาะพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า โดยอาการทั้งปวง ธรรมดาประโยชน์ที่ควรแนะนำอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นธรรมที่ควรรู้มีอยู่ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบัน หรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ตื่นหรือประโยชน์ลึก ประโยชน์ลึกลับหรือประโยชน์ปิดบัง ประโยชน์ที่ควรแนะนำหรือประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ที่ไม่มีโทษหรือประโยชน์ที่ไม่มีกิเลส ประโยชน์ที่ผ่องแผ้วหรือประโยชน์อย่างยิ่ง ประโยชน์ทั้งหมดนั้นย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ

พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ไม่ติดขัดในอดีต อนาคต ปัจจุบัน กายกรรม วลีกรรม มโนกรรมทุกอย่าง ย่อมเป็นไปตามพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีเพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นส่วนสรวบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสรวบ พระญาณย่อมไม่เป็นที่เกินบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้น ตั้งอยู่ในส่วนสรวบของกันและกัน เหมือนชั้นแห่งผอบ ๒ ชั้น ทับกันสนิทพอดี ชั้นผอบด้านล่างก็ไม่เกินด้านบน ชั้นผอบด้านบนก็ไม่เกินด้านล่าง ชั้นผอบทั้ง ๒ ย่อมวางประกบกันที่ส่วนสุดโดยรอบของกันและกันฉันใด บทธรรมที่ควรแนะนำ และพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าก็ตั้งอยู่ในส่วนสรวบของกันและกันฉันนั้นเหมือนกัน บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สาริปุตตสูตรนิตเทส

เพียงใด พระญาณก็มีอยู่เพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นส่วนสรอบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสรอบ พระญาณย่อมไม่เกินไปเกินกว่าบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้น ย่อมตั้งอยู่ในส่วนสรอบของกันและกัน พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ย่อมเป็นไปได้ในธรรมทั้งปวง

ธรรมทั้งปวงนับเนื่องด้วยความนึก นับเนื่องด้วยความหวัง นับเนื่องด้วยมนสิการ นับเนื่องด้วยจิตตูปบาทของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ย่อมเป็นไปได้ในสัตว์ทั้งปวง พระผู้มีพระภาคทรงทราบอภัยอาศัย อนุสัย จริต อธิมุตติ ของเหล่าสัตว์ทุกจำพวก ทรงรู้จักเหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสจตุสน้อย ในปัญญาจักขุ มีกิเลสจตุสน้อยมาก ในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้งาย ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ยาก เป็นภัพพสัตว์ เป็นภัพพสัตว์ โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ย่อมเป็นไปได้ภายในพระพุทธานุญาณ

ปลาและเต่าชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งปลาติมิ ปลาติมิงคลและปลาติมิติ-มิงคละ^๑ ย่อมเป็นไปได้อยู่ภายในมหาสมุทร ฉนฺได โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ย่อมเป็นไปได้ภายในพระญาณของพระพุทธานุญาณ ฉนฺได นั้นเหมือนกัน นกชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งครุฑนามว่า เวนไตย ย่อมบินไปในห้วงแห่งอากาศ ฉนฺได พระพุทธสาวกทั้งหลาย ผู้เสมอกับพระสารีบุตรด้วยปัญญา ย่อมเป็นไปได้ในส่วนแห่งพระพุทธานุญาณ ฉนฺได นั้นเหมือนกัน พระพุทธานุญาณย่อมแผ่ครอบคลุมปัญญาของเทวดาและมนุษย์อยู่

เหล่าบัณฑิตผู้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี เป็นสมณะ ผู้มีปัญญาละเอียด รู้วาทะของผู้อื่น เหมือนนายขมังธนูสามารถยิงเนื้อทรายได้ ดุจจะเที่ยวทำลายทิวทัศน์ของผู้อื่นด้วยปัญญาตน บัณฑิตเหล่านั้นพากันปรุงแต่งปัญหา ย่อมเข้าไปเฝ้าพระตถาคต ทูลถามปัญหาที่สลับและปิดบัง ปัญหาเหล่านั้น ที่พระผู้มีพระภาคทรงชักใช้และตรัสแก้แล้ว เป็นปัญหาที่มิเหตุให้ทรงแสดง บัณฑิตเหล่านั้นถูก

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถข้อ ๖๙/๒๑๖

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สาริปุตตสูตรนิตเทส

ตั้งดูด้วยการวิชันนาปัญหา จึงเลื่อมใสพระผู้มีพระภาค โดยที่แท้พระผู้มีพระภาค
ย่อมทรงรุ่งเรืองยิ่งด้วยพระปัญญาในหมู่มนุษย์เหล่านั้น พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามี
พระจักขด้วยปัญญาจักขุ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขด้วยพุทธจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์
ทั้งหลายผู้มีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ ผู้มีกิเลสจตุสน้อยมากในปัญญาจักขุ มี
อินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้ที่
แนะนำให้รู้ได้ยาก บางพวกเป็นผู้เห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ก็มี บางพวกเป็นผู้ไม่
เห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ก็มี เหมือนในกอบัวเขียว ในกอบัวแดง หรือในกอบัวขาว
ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง หรือดอกบัวขาว บางเหล่าเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นตามน้ำ
จมอยู่ในน้ำและน้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง หรือดอกบัวขาว บาง
เหล่าเกิดในน้ำ เจริญในน้ำตั้งอยู่เสมอมิวน้ำ ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง หรือดอกบัวขาว
บางเหล่าเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่ขึ้นพ้นระดับน้ำ น้ำไม่ติดเปียอนอยู่เลย ฉะนั้น
พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มี
กิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ ผู้มีกิเลสจตุสน้อยมากในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า
มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้ที่แนะนำให้
รู้ได้ยาก บางพวกเป็นผู้เห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ก็มี บางพวกเป็นผู้ที่ไม่เห็นโทษ
และภัยในปรโลกอยู่ก็มี ฉะนั้นเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคทรงทราบที่ "บุคคลนี้
มีราคะจริต บุคคลนี้มีโทสะจริต บุคคลนี้มีโมหะจริต บุคคลนี้มีวิตถกจริต บุคคลนี้มี
สัทธาจริต บุคคลนี้มีภวณจริต" พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสอสุภกถาแก่บุคคลราคะจริต
ตรัสการเจริญเมตตาแก่บุคคลโทสะจริต ย่อมทรงแนะนำบุคคลโมหะจริต ให้ดำรงอยู่
ในการเล่าเรียน การไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล
การอยู่ร่วมกับครู ย่อมตรัสอานาปานัสสติแก่บุคคลวิตถกจริต ตรัสบอกนิมิตที่น่า
เลื่อมใส ความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม การ

เชิงอรรถ :

^๑ กิเลสจตุสน้อย หมายถึงจตุสน้อย คือ ราคะ โทสะ และโมหะ (อง.ต.ก.อ. ๒/๕๘/๑๖๑)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

ปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ และศีลของตนที่น่าเลื่อมใสแก่บุคคลสัตถาจริต ย่อมตรัส
ธรรมอันเป็นนิมิตแห่งวิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์ มีอาการเป็น
อนัตตาแก่บุคคลญาณจริต (สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้มีปัญญาดี มีสมันตจักขุ

บุรุษผู้ยืนอยู่บนยอดภูเขาศิลาล้วน

พึงเห็นหมู่ชนโดยรอบ แม้นั้นใด

พระองค์ผู้หมดความโศกแล้ว

โปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาทคือธรรม

จักได้เห็นหมู่ชนผู้ตกอยู่ในความเศร้าโศก

และถูกชาติชราครอบงำได้ชัดเจน ฉะนั้น^๑

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักษด้วยพุทธจักขุ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษด้วยสมันตจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระสัพพัญญุตญาณ ตรัสเรียกว่า สมันตจักขุ พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ
ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วย
พระสัพพัญญุตญาณ(สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

สิ่งไร ๆ ในไตรโลกชาตินี้

พระปัญญาจักขุของพระตถาคตนั้น ไม่เห็น ไม่มีเลย

อนึ่ง ธรรมชาติอะไรๆ ที่ควรรู้

พระพุทธานุญาณไม่รู้แจ้งก็ไม่มี

ธรรมชาติที่ควรแนะนำใดมีอยู่

พระตถาคตได้ทรงทราบธรรมชาติที่ควรแนะนำนั้นทั้งหมด

เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่าผู้มีสมันตจักขุ^๒

เชิงอรรถ :

^๑ วิ.ม. ๔/๘/๙, ที.ม. ๑๐/๗๐/๓๔, ม.ญ. ๑๒/๒๘๒/๒๔๓, ม.ม. ๑๓/๓๓๘/๓๒๐, ส.ส. ๑๕/๑๗๒/๑๖๕-๑๖๖,
ข.จ. ๓๐/๘๕/๑๘๒-๑๘๖

^๒ ข.จ. ๓๐/๘๕/๑๙๖, ข.ป. ๓๑/๑๒๑/๑๓๖-๑๓๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

พระผู้มีพระภาคชื่อว่ามีพระจักขุด้วยสมันตจักขุ เป็นอย่างนี้ รวมความว่า
พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุ ย่อมปรากฏ

คำว่า **ทรงกำจัดความมืดทั้งปวง** อธิบายว่า ทรงบรรเทา ทำให้เบาบาง ลด
ละ กำจัด คือ ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความมืดเพราะราคะ ความมืด
เพราะโทสะ ความมืดเพราะโมหะ ความมืดเพราะมานะ ความมืดเพราะทิฏฐิ ความ
มืดเพราะกิเลส ความมืดเพราะทุจริตทั้งปวง ซึ่งทำให้เป็นคนตาบอด ทำให้ไม่มีจักขุ
ทำให้ไม่มีญาณ อันดับปัญญา เป็นไปในฝ่ายแห่งความลำบาก ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน
รวมความว่า ทรงกำจัดความมืดทั้งปวง

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าทรงเป็นเอกบุรุษ

คำว่า **ทรงเป็นเอกบุรุษ บรรลุความยินดีแล้ว** อธิบายว่า
พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะส่วนแห่งการบรรพชา
ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ไม่มีเพื่อน
ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ทรงละตัณหาได้
ทรงปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
ทรงปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
ทรงปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
ทรงปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
เสด็จถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะส่วนแห่งการบรรพชา เป็น
อย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาค ยังทรงหนุ่มแน่น มีพระเกศาดำสนิทดี เพียบพร้อมด้วย
ความหนุ่มฉกรรจ์ ในปฐมวัย เมื่อพระชนกและพระชนนี มีน้ำพระเนตรนอง
พระพักตร์ กรรแสงร่ำไห้ ไม่ปรารถนา(ให้ทรงผนวช) ทรงละหมู่พระญาติ ทรงตัด
ความกังวลด้วยพระยศ ความกังวลด้วยพระโอรสและพระมเหสี ความกังวลด้วย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

พระญาติ ความกังวลด้วยพระสหายและอำมาตย์(และ)ความกังวลด้วยการสั่งสม
ทุกอย่าง ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาเว เสด็จออกผนวชจาก
พระราชวังเป็นบรรพชิต ทรงเข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีกังวล เสด็จเที่ยวไป ประทับอยู่
ทรงเปลี่ยนอิริยาบถ ทรงเป็นไป ทรงรักษาพระชนมชีพ ทรงดำเนินไป ทรงยังชีวิตให้
ดำเนินไป ตามลำพังพระองค์เดียว พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะ
ส่วนแห่งการบรรพชา เป็นอย่างนี้

**พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ไม่มีเพื่อน
เป็นอย่างไร**

คือ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงผนวชแล้วอย่างนี้ ทรงใช้สอยเสนาสนะที่
เป็นป่าทึบและป่าละเมาะอันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการ
สัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น
ตามลำพังพระองค์เดียว พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเสด็จไปพระองค์เดียว ประทับ
ยืนพระองค์เดียว ประทับนั่งพระองค์เดียว บรรทมพระองค์เดียว เสด็จเข้าสู่หมู่บ้าน
เพื่อบิณฑบาตพระองค์เดียว เสด็จกลับพระองค์เดียว ประทับนั่งในที่ลับพระองค์
เดียว ตั้งพระทัยจงกรมพระองค์เดียว เสด็จเที่ยวไป ประทับอยู่ ทรงเปลี่ยนอิริยาบถ
ทรงเป็นไป ทรงรักษาพระชนมชีพ ทรงดำเนินไป ทรงยังชีวิตให้ดำเนินไปตามลำพัง
พระองค์เดียว พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ไม่มีเพื่อน
เป็นอย่างนี้

**พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ทรงละตัณหาได้
เป็นอย่างไร**

คือ พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นผู้ทรงเป็นเอกบุรุษ ไม่มีเพื่อนที่ สองอย่างนี้
ไม่ทรงประมาท ทรงมีความเพียร ตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวอยู่ ทรงตั้งความเพียรครั้งใหญ่
ณ โคนต้นโพธิ์ ใกล้เคียงแม่น้ำเนรัญชรา ทรงกำจัดมารพร้อมทั้งเสนาผู้ชั่วร้าย กัดกัน
ไม่ไห้หมาชนหลุดพ้น เป็นเผ่าพันธุ์ผู้ประมาท ทรงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้
ถึงความไม่มีอีกซึ่งตัณหาที่เป็นดุจตาข่าย ชานไปเกาะเกี่ยวอารมณ์

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สาริปุตตสดตันิทเทส

(สมจริงตั้งคาถาประพันธ์ว่า)

บุคคลมีตัณหาเป็นเพื่อน ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยาวนาน
 ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏฏ์ที่มีสภาวะอย่างนี้ และสภาวะอย่างอื่น
 ภิกษุรู้โทษนี้ รู้ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดแห่งทุกข์

พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น มีสติสัมปชัญญะอยู่^๑

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ทรงละตัณหาได้ เป็น
 อย่างนี้

**พระผู้มีพระภาคทรงปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
 เป็นอย่างไร**

คือ พระผู้มีพระภาคทรงปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละราคะได้แล้ว
 จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ

ทรงปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละโทสะได้แล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
 ทรงปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละโมหะได้แล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
 ทรงปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละเหล่ากิเลสได้แล้ว จึงชื่อว่าทรง
 เป็นเอกบุรุษ เป็นอย่างนี้

**พระผู้มีพระภาคเสด็จถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
 เป็นอย่างไร**

คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕
 โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ตรัสเรียกว่า ทางสายเอก

(สมจริงตั้งคาถาประพันธ์ว่า)

พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงเห็นธรรมอันเป็นส่วนที่สูงสุดสิ้นแห่งชาติ
 ทรงอนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูล
 ทรงรู้จักมรรค อันเป็นทางสายเอก
 ซึ่งเหล่าบัณฑิตได้ข้ามมาก่อนแล้ว
 จักข้าม และกำลังข้ามโอชะได้ด้วยมรรคนี^๒

พระผู้มีพระภาคเสด็จถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เป็นอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ อัง.จตุกก. ๒๑/๙/๑๑: ข.ฉติ. ๒๕/๑๐๕/๓๒๔^๒ ส.ม. ๑๙/๓๘๔/๑๔๖, ๔๐๙/๑๖๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสรู้อนุดตรสัมมาสัมโพธิญาณล่ำพังพระองค์เดียว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ ญาณในมรรคทั้ง ๔ ปัญญา ปัญญาในทริย ปัญญาพละ ฉัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาเครื่องพิจารณา ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง สัมมาทิฏฐิ ตรัสเรียกว่า โพธิ

ด้วยโพธิญาณนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”...

ตรัสรู้ว่า “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี”...

ตรัสรู้ว่า “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี... เพราะอวิชชาดับสังขารจึงดับ... เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ”...

ตรัสรู้ว่า “นี้ทุกข์... นี้ทุกขสมุทัย... นี้ทุกขนิโรธ... นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”...

ตรัสรู้ว่า “เหล่านี้อาสวะ... นี้อาสวสมุทัย... นี้อาสวนิโรธ... นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา”...

ตรัสรู้ว่า “เหล่านี้ธรรมที่ควรรู้อย่าง... เหล่านี้ธรรมที่ควรกำหนดรู้... เหล่านี้ธรรมที่ควรละ... เหล่านี้ธรรมที่ควรเจริญ... เหล่านี้ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง”...

ตรัสรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดทิ้งผัสสายตนะ ๖ ตรัสรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดทิ้งอุปาทานขันธ์ ๕ ตรัสรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดทิ้งมหาภูตรูป ๔”

ตรัสรู้ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

อีกนัยหนึ่ง ธรรมชาติอย่างใดก็ตามที่ควรตรัสรู้ ควรตรัสรู้ตามลำดับ ควรตรัสรู้เฉพาะ ควรตรัสรู้ด้วยดี ควรบรรลุ ควรถูกต้อง ควรทำให้แจ้ง พระผู้มีพระภาคก็ตรัสรู้ ตรัสรู้ตามลำดับ ตรัสรู้เฉพาะ ตรัสรู้ด้วยดี ตรัสรู้โดยชอบ ทรงบรรลุ ทรงถูกต้อง ทรงกระทำให้แจ้งธรรมชาตินั้นทั้งหมด ด้วยโพธิญาณนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสรู้อนุดตรสัมมาสัมโพธิญาณ ล่ำพังพระองค์เดียว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ความยินดี** ในคำว่า **บรรลุความยินดีแล้ว** ได้แก่ บรรลุ คือ บรรลุพร้อม ถึง ถูกต้อง ทำให้แจ้งความยินดีในเนกขัมมะ ความยินดีในวิเวก ความยินดีในอุปสมะ (สภาวะอันเป็นที่สงบ คือนิพพาน) ความยินดีในสัมโพธิญาณแล้ว รวมความว่า ทรงเป็นเอกบุรุษ บรรลุความยินดีแล้ว ด้วยเหตุนั้น พระสารีบุตรเถระจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักขุ

ย่อมทรงปรากฏแก่ชาวโลก พร้อมทั้งเทวโลก

ทรงกำจัดความมืดทั้งปวง

ทรงเป็นเอกบุรุษ บรรลุความยินดีแล้ว

[๑๙๒] (พระสารีบุตรเถระกล่าวว่า)

ข้าพระองค์มีความต้องการ(ถาม)ปัญหา

จึงมาเฝ้าพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ผู้ไม่ทรงถูกกิเลสอาศัย เป็นผู้มั่นคง ไม่หลอกลวง

เสด็จมาเป็นพระคณาจารย์ของคนเป็นอันมาก

ผู้ยังผูกพันอยู่ในศาสนา

ว่าด้วยพระนามของพระพุทธเจ้า

คำว่า **พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น** ผู้ไม่ทรงถูกกิเลสอาศัย เป็นผู้มั่นคง อธิบายว่า

คำว่า **พระพุทธเจ้า** ได้แก่ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพระสัมมัญญะ ไม่มีครูอาจารย์ ได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน ด้วยพระองค์เอง ทรงบรรลุความเป็นพระสัมพัญญในสัจจะนั้น และความเป็นผู้ทรงชำนาญในพลญาณทั้งหลาย

คำว่า **พระพุทธเจ้า** อธิบายว่า ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะตรัสรู้สัจจะทั้งหลายแล้ว

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงทำหมู่มสัตว์ให้ตรัสรู้

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นพระสัมพัญญ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะเป็นผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะไม่มีคนอื่นแนะนำ

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้เบิกบาน

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นพระชินาสพ

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากอุปกิเลส

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะเสด็จถึงทางสายเอก

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะตรัสรู้อนัตตธรรมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์เดียว

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ขจัดความไม่รู้ได้แล้ว เพราะทรงเป็นผู้ได้
เฉพาะความรู้

คำว่า พระพุทธเจ้า นี้ มิใช่พระชนนีทรงตั้ง มิใช่พระชนกทรงตั้ง มิใช่พระภาค
ทรงตั้ง มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่มิตรและอำมาตย์ตั้ง มิใช่พระญาติและผู้ร่วมสาย-
โลหิตทรงตั้ง มิใช่สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง

คำว่า พระพุทธเจ้า นี้ เป็นวิโมกข์ขันติกนาม เป็นสังฆิกาบัญญัติของพระผู้มี
พระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย เกิดขึ้นพร้อมกับการทรงได้เฉพาะพระสัพพัญญุตญาณที่
โคณฑันโพธิ์ รวมความว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

คำว่า ผู้ไม่ทรงถูกกิเลสอาศัย ได้แก่ ความอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) ความ
อาศัยด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ

ว่าด้วยตัณหาทิฏฐิ

ความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา เป็นอย่างไร

คือ วัตถุที่ทำให้เป็นเขต เป็นแดน เป็นส่วน เป็นแผนก กำหนดถือเอา ยึดถือ
ว่าเป็นของเรา ด้วยส่วนแห่งตัณหาที่มีประมาณเท่าใด ย่อมยึดถือว่าเป็นของเราซึ่ง
วัตถุประมาณเท่านี้ว่า นี้ของเรา นั่นของเรา เถานี้ของเรา ของเรามีปริมาณเท่านี้
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เครื่องปลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย แพะ แกะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสูตรนิตเทส

‘โก สุกร ช่าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท
กองพลรบ คลังหลวง แม่มหาปฐพีทั้งสิ้นยอมยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา
ซึ่งจำแนกได้ ๑๐๘ นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา

ความอาศัยด้วยอำนาจทิฐิ เป็นอย่างไร

คือ สักกายทิฐิมิวัตถุ ๒๐ มิจฉาทิฐิมิวัตถุ ๑๐ อันตคาหิกทิฐิมิวัตถุ ๑๐
ทิฐิ การตกอยู่ในทิฐิ ความรักชังคือทิฐิ ความกัณดารคือทิฐิ เสียหนาม
คือทิฐิ ความดันรนคือทิฐิ เครื่องผูกพันคือทิฐิ ความถือ ความถือมั่น ความ
ยึดมั่น ความยึดมั่นถือมั่น ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเดิยรติย์ ความถือขัดแย้ง
ความถือวิปริต ความถือวิปลาสร ความถือผิด ความถือในสิ่งที่ไม่เป็นความจริงว่า
เป็นจริงเห็นปานนั้นจนถึงทิฐิ ๖๒ นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจทิฐิ

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละความอาศัยด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้ง
ความอาศัยด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทรงละความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา
สลัดทิ้งความอาศัยด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่าไม่ทรงอาศัย คือ
‘ไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ติดใจแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุด
พ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับตา... หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ... รูป... เสียง... กลิ่น...
รส... โผฏฐัพพะ... ตระกูล... หมุ่คณะ... อาवास... ลาก... ยศ... สรรเสริญ... สุข... จีวร...
บิณฑบาต... เสนาสนะ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร... กามธาตุ... รูปธาตุ... อรูปธาตุ...
กามภพ... รูปภพ... อรูปภพ... สันญญาภพ... อสัณญญาภพ... เวนสัณญยานาสัณญญาภพ...
เอกโวการภพ... จตโวการภพ... ปัญจโวการภพ... อดีต... อนาคต... ปัจจุบัน...
รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง มีใจ
เป็นอิสระ(จากความอาศัย)อยู่ รวมความว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ไม่ทรงถูก
กิเลสอาศัย

ว่าด้วยผู้มั่นคงด้วยอาการ ๕ อย่าง

คำว่า **เป็นผู้มั่นคง** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่นคงด้วยอาการ ๕ อย่าง
คือ

๑. เป็นผู้มั่นคงในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์
๒. เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้สละแล้ว

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสูตรนิตเทส

๓. เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้ข้ามได้แล้ว
๔. เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้พ้นแล้ว
๕. เป็นผู้มั่นคง เพราะทรงแสดงออกซึ่งธรรมนั้น ๆ

พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่นคงในอภิญญารมณและอนิภิญญารมณ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่นคงทั้งในลาภและความเสื่อมลาภ เป็นผู้มั่นคงทั้งในยศและความเสื่อมยศ เป็นผู้มั่นคงทั้งในสรรเสริญและนินทา เป็นผู้มั่นคงทั้งในสุขและทุกข์ คนบางพวกเอาของหอมชะโลมพระพาหาข้างหนึ่ง อีกพวกหนึ่งใช้มีดถากพระพาหาอีกข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคก็ไม่ทรงมีความยินดีในการชะโลมด้วยของหอมที่พระพาหาข้างโน้น และไม่ทรงมีความยินร้ายในการถากพระพาหาข้างโน้น พระผู้มีพระภาคทรงละความยินดีและความยินร้ายได้แล้ว ทรงล่วงพ้นความดีใจและความเสียใจแล้ว ทรงก้าวล่วงความยินดีและความยินร้ายได้แล้ว พระผู้มีพระภาคชื่อว่า เป็นผู้มั่นคงในอภิญญารมณและอนิภิญญารมณ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้สละแล้ว เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงสละ คลาย ปล่อย ละ สลัดทิ้งราคะได้แล้ว ... โทสะ ... โมหะ ... โภคะ ... อุปนาหะ ... มกฺขะ .. ปฬาสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาถะยยะ ... ถัมภะ ... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด... ทุจริตทุกทาง... ความกระวนกระวายทุกอย่าง... ความเร่าร้อนทุกสถาน... ความเดือดร้อนทุกประการ... พระผู้มีพระภาคทรงสละ คลาย ปล่อย ละ สลัดทิ้งอกุศลลาภสังขารทุกประเภทได้แล้ว พระผู้มีพระภาค ชื่อว่า เป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้สละแล้ว เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้ข้ามได้แล้ว เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาค ทรงข้าม คือ ข้ามขั้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้น กาโมหะ ภโวหะ ทิฏฐิโหหะ อวิชโชหะ ทางแห่งสงสารทั้งปวงได้แล้ว พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ทรงประพติจรณธรรมแล้ว ทรงผ่านทางไกลแล้ว ทรงถึงทิศ(นิพพาน)แล้ว ทรงถึงจุดจบ(นิพพาน)แล้ว ทรงรักษาพรหมจรรย์แล้ว ทรงบรรลุทิฏฐิสูงสุดแล้ว ทรงเจริญมรรคแล้ว ทรงละกิเลสได้แล้ว ทรงรู้แจ้งธรรมที่ไม่กำเริบแล้ว ทรงทำนิโรธให้แจ้งแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรม]

๑๖. สาริปุตตสุตตันิทเทส

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงกำหนดรู้ทุกข์แล้ว ทรงละสมุทัยได้แล้ว ทรงเจริญมรรคได้แล้ว ทรงทำนิโรธให้แจ้งได้แล้ว ทรงรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่างแล้ว ทรงกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ได้แล้ว ทรงละธรรมที่ควรละได้แล้ว ทรงเจริญธรรมที่ควรเจริญได้แล้ว ทรงทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งได้แล้ว

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงถอนลิมสลักคืออวิชชาได้แล้ว ทรงถอนคุณิกรรมได้แล้ว ทรงถอนเสาระเนียดคือตัณหาได้แล้ว ไม่มีบานประตูคือสังโยชน์ ทรงไกลจากข้าศึกคือกิเลส ทรงปลดธงคือมานะลงเสียแล้ว ทรงปลงภาระได้แล้ว มิได้ทรงเกี่ยวข้องกับโยคกิเลสแล้ว ทรงละองค์ ๕ (นิเวศน์) แล้ว ทรงประกอบด้วยองค์ ๖ ทรงมีธรรมเครื่องรักษาอย่างเอก(คือสติ) มีอภิสเสนธรรม ๔ อย่าง มีปัจเจกสังขละอันบรรเทาได้แล้ว ทรงมีการแสวงหาอันสละได้โดยชอบไม่บกพร่อง ทรงมีพระดำริไม่ขุนมัว ทรงมีกายสังขารอันระงับได้แล้ว ทรงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว ทรงมีปัญญาหลุดพ้นได้ดี ทรงเป็นผู้บริสุทธิบริบูรณ์ ทรงอยู่จบพรหมจรรย์ ทรงเป็นอุตมบุรุษ ทรงเป็นบรมบุรุษ ทรงถึงการบรรลุปรมาตถธรรมแล้ว

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น มิได้ทรงก่อผลกรรม มิได้ทรงกำจัด ทรงกำจัดได้แล้วดำรงอยู่ มิได้ทรงละกิเลส มิได้ทรงถือมั่น ทรงละได้แล้วดำรงอยู่ มิได้ทรงเย็บ มิได้ทรงยก ทรงเย็บได้แล้วดำรงอยู่ มิได้ทรงดับ มิได้ทรงก่อ ทรงดับได้แล้วดำรงอยู่ ชื่อว่าดำรงตนอยู่ได้ เพราะทรงเพียบพร้อมด้วยศีลชั้นันต์ สมาริชั้นันต์ ปัญญาชั้นันต์ วิมุตติชั้นันต์ วิมุตติญาณทัสสนชั้นันต์อันเป็นอเสชชะ ทรงดำรงอยู่ ทรงแทงตลอดสังขละแล้ว ทรงดำรงอยู่โดยการก้าวล่วงตัณหาอันเป็นเหตุให้หวั่นไหว ทรงดำรงอยู่โดยการดับไฟกิเลส ทรงดำรงอยู่โดยไม่ต้องเวียนวายเป็นตายเกิด ทรงดำรงอยู่โดยการสมาทานธรรมชั้นสุดยอด ทรงดำรงอยู่โดยการเสพวิมุตติ ทรงดำรงอยู่ด้วยเมตตาอันบริสุทธิ์ กรุณาอันบริสุทธิ์ มุทิตาอันบริสุทธิ์ อุเบกขาอันบริสุทธิ์ ทรงดำรงอยู่ด้วยความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ทรงดำรงอยู่ด้วยความบริสุทธิ์เพราะไม่มีตัณหา ทิฏฐิ มานะ ทรงดำรงอยู่โดยความเป็นผู้หลุดพ้น ทรงดำรงอยู่โดยความเป็นผู้สิ้นโทษ ทรงดำรงอยู่ในขั้นที่สุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในธาตุสุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในอายตนะสุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในคติสุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในอุปปัตติสุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในปฏิสนธิสุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในภพสุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในสงสารสุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในวิภวัญญะสุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในภพสุดท้าย ทรงดำรงอยู่ในประชุมแห่งขั้นที่สุดท้าย ทรงไว้ซึ่งร่างกายขั้นสุดท้าย ทรงเป็นผู้ไกลจากข้าศึก (สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

ทรงมีภพนี้เป็นภพสุดท้าย

ทรงมีประชุมแห่งชั้นนี้ เป็นครั้งสุดท้าย

ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตายและภพใหม่ก็ไม่มีอีก

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้ข้ามได้แล้ว เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้พ้นแล้ว เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงมีพระทัยพ้น หลุดพ้น หลุดพ้นดีแล้วจากราคะ ... โทสะ...

โมหะ... โภคะ... อุปนาหะ... มกขะ... ปฬาสะ... อีสสา... มัจฉริยะ... มายา... สาถะยยะ...

ถัมภะ... สารัมภะ... มานะ... อติมานะ... มหะ... ปมาทะ... กิเลสทุกชนิด... ทุจริต

ทุกทาง... ความกระวนกระวายทุกอย่าง... ความเร่าร้อนทุกสถาน... ความเดือดร้อน

ทุกประการ ทรงมีพระทัยพ้น หลุดพ้น หลุดพ้นดีแล้ว จากอกุศลลาภสังขาร

ทุกประเภท พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้พ้นแล้ว เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่นคง เพราะทรงแสดงออกซึ่งธรรมนั้น ๆ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาค เมื่อศีลมีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะทรงแสดงออกว่า

ทรงเป็นผู้มีศีล

เมื่อศรัทธามีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะทรงแสดงออกว่า ทรงเป็นผู้มีศรัทธา

เมื่อความเพียรมีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะทรงแสดงออกว่า ทรงเป็นผู้มี

ความเพียร

เมื่อสติมีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะทรงแสดงออกว่า ทรงเป็นผู้มีสติ

เมื่อสมาธิมีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะทรงแสดงออกว่า ทรงเป็นผู้มีสมาธิ

เมื่อปัญญามีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะทรงแสดงออกว่า ทรงเป็นผู้มีปัญญา

เมื่อวิชขามีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะทรงแสดงออกว่า ทรงเป็นผู้มีวิชชา ๓

เมื่อพลละมีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะทรงแสดงออกว่า ทรงเป็นผู้มีพลละ ๑๐

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงเพราะแสดงออกซึ่งธรรมนั้น ๆ เป็นอย่างนี้

รวมความว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ไม่ทรงถูกกิเลสอาศัย เป็นผู้มั่นคง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

ว่าด้วยเรื่องหลอกลวง ๓ อย่าง

คำว่า **ไม่หลอกลวง** ในคำว่า **ไม่หลอกลวง เสด็จมาเป็นพระคณาจารย์** ได้แก่ เรื่องหลอกลวง ๓ อย่าง คือ

๑. เรื่องหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย
๒. เรื่องหลอกลวงเกี่ยวกับอิริยาบถ
๓. เรื่องหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง

เรื่องหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย เป็นอย่างไร

คือ คหบดีในโลกนี้ ย่อมนิมนต์ภิกษุ ถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ภิกษุนั้น มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ มีความต้องการจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เพราะต้องการได้มากยิ่งขึ้น จึงบอกคินจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เธอพูดอย่างนี้ว่า “จีวรที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรเที่ยวเลือกเก็บผ้าเก่าจากป่าช้า กองหยากเยื่อ หรือร้านตลาด เอามาทำสังฆาฏิใช้ จึงจะเป็นการเหมาะสม บิณฑบาตที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรสำเร็จความเป็นอยู่ด้วยก้อนข้าวที่ได้มาด้วยปลีแข่ง โดยการเที่ยวแสวงหา จึงจะเป็นการเหมาะสม เสนาสนะที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรอยู่โคนไม้ อยู่ที่ป่าช้า หรืออยู่ที่กลางแจ้ง จึงจะเป็นการเหมาะสม คิลานปัจจัยเภสัชบริขารที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรทำยาด้วยน้ำมันูตรเน่า หรือชันลูกสมอ จึงจะเป็นการเหมาะสม”

เพราะต้องการได้ให้มากยิ่งขึ้นนั้น เธอจึงครองจีวรเศร้าหมอง ฉันทบิณฑบาตเศร้าหมอง ใช้สอยเสนาสนะขอมขอ ใช้คิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามมีตามได้ คหบดีทั้งหลายรู้จักภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า “สมณะรูปนี้ มีความปรารถนาล้น สันโดษ สงบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปรารถนาความเพียร มีวาตะกำจัดขัดเกลากลา” ก็ยิ่งนิมนต์เธอให้รับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารมากยิ่งขึ้น เธอก็พูดอย่างนี้ว่า “เพราะพรั่งพร้อมด้วยเหตุ ๓ ประการ กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมประสบบุญมาก คือ เพราะพรั่งพร้อมด้วยศรัทธา... เพราะพรั่งพร้อมด้วยไทยธรรม... เพราะพรั่งพร้อม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

ด้วยพระทักษิณเอยบุคคล กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมประสบบุญมาก ท่านทั้งหลาย มีศรัทธานี้อยู่ ไทยธรรมนี้ก็มิได้อยู่พร้อม ทั้งอาตมภาพก็เป็นปฏิคาหก ถ้าอาตมภาพไม่รับ พวกท่านก็จักเสื่อมจากบุญไปเสีย อาตมภาพมิได้มีความต้องการด้วยปัจจัยนี้ แต่จักรับเพื่ออนุเคราะห์พวกท่าน” เพราะอาศัยเหตุนั้น เธอจึงรับจีวรมากมาย รับบิณฑบาตมากมาย รับเสนาสนะมากมาย รับคิลานปัจจัยเภสัชบริขารมากมาย การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกหลวง กิริยาที่หลอกหลวง ภาวะที่หลอกหลวง เห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า เรื่องหลอกหลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย

เรื่องหลอกหลวงเกี่ยวกับอิริยาบถ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ ปรารถนาจะให้เขายกย่อง คิดว่า “คนจักยกย่องเราด้วยอุบายอย่างนี้ จึงสำรวจการเดิน สำรวจการยืน สำรวจการนั่ง สำรวจการนอน ตั้งสติเดิน ตั้งสติยืน ตั้งสตินั่ง ตั้งสตินอน ทำให้เหมือนภิกษุมีสมาธิเดิน เหมือนภิกษุมีสมาธิยืน เหมือนภิกษุมีสมาธินั่ง เหมือนภิกษุมีสมาธินอน เป็นเหมือนภิกษุเจริญฌานอวดต่อหน้า การตั้งท่า การวางท่า การดำรงมั่นอิริยาบถ การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกหลวง กิริยาที่หลอกหลวง ภาวะที่หลอกหลวง เห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า เรื่องหลอกหลวงเกี่ยวกับอิริยาบถ

เรื่องหลอกหลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ ปรารถนาจะให้เขายกย่อง คิดว่า “คนจักยกย่องเราด้วยอุบายอย่างนี้” จึงกล่าววาจาอิงอริยธรรม คือพูดว่า “ภิกษุผู้ทรงจีวรมีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ ผู้ใช้บาตร... ใช้ภาชนะโลหะ... ใช้ธมกรก... ใช้ผ้ากรองน้ำ... ใช้ลูกกัญแจ... ใช้รองเท้า... ใช้ประคตเอว... ใช้สายโยกบาตร มีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่” พูดว่า “ภิกษุผู้มีอุปัชฌาย์ระดับนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ มีอาจารย์ระดับนี้... มีผู้ร่วมอุปัชฌาย์ระดับนี้... มีผู้ร่วมอาจารย์ระดับนี้... มีมิตร... มีพรรคพวก... มีคนที่คบหากัน... มีสหายระดับนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่” พูดว่า “ภิกษุผู้อยู่ในวิหารมีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่... อยู่ในเรือนมีหลังคาदानเดียว มีรูปแบบอย่างนี้...

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

อยู่ในปราสาท... อยู่ในเรือนโถง... อยู่ในถ้ำ... อยู่ในที่หลีกเร้น... อยู่ในกุฎี... อยู่ในเรือนยอด... อยู่ที่ป่าอม... อยู่ในโรงกลม... อยู่ในเรือนพัก... อยู่ในเรือนรับรอง... อยู่ในมณฑป... อยู่ที่โคนไม้ มีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่”

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้วางหน้าเฉยเมย ทำหน้านิ้วคิ้วขมวด โทหกหลอกลวง ปลิ้นปล้อน ตลบตะแลง เป็นผู้ได้รับยกย่องด้วยการวางหน้าว่า “สมณะนี้ได้วิหาร-สมาบัติ อันมีอยู่เห็นปานนี้” ภิกษุนั้น ย่อมกล่าวถ้อยคำเช่นนั้น อันเกี่ยวเนื่องด้วยโลกุตตรธรรมและสัจจนิพพาน ซึ่งลึกซึ้ง เร้นลับ ละเอียดอ่อน ปิดบัง การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง ภาวะที่หลอกลวง เห็นปานนี้ นั้ตรัสเรียกว่า เรื่องหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง

เรื่องหลอกลวง ๓ อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าผู้ไม่หลอกลวง รวมความว่า ไม่หลอกลวง

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระคณาจารย์

คำว่า **พระคณาจารย์** ในคำว่า **เสด็จมาเป็นพระคณาจารย์** อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาคทรงเป็นพระคณาจารย์

ทรงเป็นอาจารย์แห่งหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์

ทรงเป็นศาสดาแห่งหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์

ทรงบริหารหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์

ทรงสั่งสอนหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์

ทรงตามสอนหมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์

ทรงแก้ลวงล้าเสด็จเข้าสู่หมู่คณะ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์

หมู่คณะยอมตั้งใจฟัง เจียใส่ตกลงฟังพระองค์ ตั้งจิตเพื่อความรู้ จึงชื่อว่าพระคณาจารย์

พระศาสดาทรงทำหมู่คณะให้ออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศล จึงชื่อว่าพระคณาจารย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

ทรงเป็นพระคณาจารย์ของหมู่ภิกษุ... หมู่ภิกษุณี... หมู่อุบาสก... หมู่อุบาสิกา...
หมู่พระราชา... หมู่กษัตริย์... หมู่พราหมณ์... หมู่แพศย์... หมู่ศูทร... หมู่เทพ...
หมู่พรหม จึงชื่อว่าพระคณาจารย์ พระศาสดาทรงเป็นผู้นำหมู่ เป็นพระคณาจารย์
เป็นอาจารย์แห่งหมู่คณะ

คำว่า **เสด็จมาแล้ว** ได้แก่ ทรงเข้าไป ทรงเข้าไปถึง ทรงถึงพร้อมซึ่งสังกัสนคร
แล้ว รวมความว่า ไม่หลอกลวง เสด็จมาเป็นพระคณาจารย์

คำว่า **ของคนเป็นอันมาก** ในคำว่า **ของคนเป็นอันมาก** ผู้ยังผูกพันอยู่ใน
ศาสนานี้ ได้แก่ คนเป็นอันมาก คือ ที่เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์
บรรพชิต เทวดา มนุษย์

คำว่า **ผู้ยังผูกพันอยู่** ได้แก่ ผู้ยังผูกพันอยู่ คือ มีความประพฤติกุศล
เป็นผู้บารง เป็นศิษย์ รวมความว่า ของคนเป็นอันมาก ผู้ยังผูกพันอยู่ในศาสนานี้

คำว่า **ข้าพระองค์มีความต้องการ(ถาม)ปัญหา จึงมาเฝ้า** อธิบายว่า
ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้าแล้ว คือ ประรณานจะทูลถามปัญหา
จึงมาเฝ้าแล้ว มีความปรารณานจะฟังปัญหา จึงมาเฝ้าแล้ว รวมความว่า ข้าพระองค์
มีความต้องการ(ถาม)ปัญหา จึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง การมาเฝ้า การก้าวเดินเข้าเฝ้า การเข้าไปเฝ้า การเข้าไปนั่งใกล้
ฟังมีแก่ผู้ต้องการด้วยปัญหา คือ ผู้ปรารณานจะถามปัญหา ผู้ปรารณานจะฟังปัญหา
รวมความว่า ข้าพระองค์มีความต้องการ(ถาม)ปัญหา จึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระองค์ทรงมีอาคม(แหล่งความรู้)แห่งปัญหา พระองค์ทรงมี
ความสามารถที่จะตรัสบอก คือ วิสัยนาปัญหาข้อที่ข้าพระองค์ทูลถาม ปัญหาข้อนี้
จึงเป็นภาระของพระองค์ รวมความว่า ข้าพระองค์มีความต้องการ(ถาม)ปัญหา
จึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง ด้วยเหตุนั้น พระสารีบุตรจึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์มีความต้องการ(ถาม)ปัญหา

จึงมาเฝ้าพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ผู้ไม่ทรงถูกกิเลสอาศัย เป็นผู้มั่นคง ไม่หลอกลวง

เสด็จมาเป็นพระคณาจารย์ของคนเป็นอันมาก

ผู้ยังผูกพันอยู่ในศาสนานี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

[๑๙๓] (พระสารีบุตรกล่าวว่า)

เมื่อภิกษุเปื้อนนาย ไขสอยที่นั่งอันวางเปล่า

ในถ้ำแห่งภูเขา ที่โคนต้นไม้ หรือที่ป่าช้า

คำว่า **เมื่อภิกษุ** ในคำว่า **เมื่อภิกษุเปื้อนนาย** ได้แก่ เมื่อภิกษุผู้เป็นกัลยาณ-
ปถุชน หรือ ภิกษุผู้เป็นพระเสขะ

คำว่า **เปื้อนนาย** ได้แก่ เปื้อนนาย คือ อีตอัถ ระอา รังเกียดด้วยชาติ... ชรา...
พยาธิ... มรณะ... โสกะ... ปริเทวะ... ทุกข์... โทมนัส... อุปายาส...

เปื้อนนาย อีตอัถ ระอา รังเกียดด้วยทุกข์เนื่องจากการเกิดในนรก... ทุกข์
เนื่องจากการเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน... ทุกข์เนื่องจากการเกิดในเปตวิสัย... ทุกข์
เนื่องจากการเกิดในโลกมนุษย์... ทุกข์เนื่องจากการถือกำเนิดในครรภ์... ทุกข์
เนื่องจากการอยู่ในครรภ์... ทุกข์เนื่องจากการคลอดจากครรภ์... ทุกข์ที่สืบเนื่องจาก
ผู้เกิด... ทุกข์ของผู้เกิดที่เนื่องมาจากผู้อื่น... ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของตน...
ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของคนอื่น... ทุกข์ที่เกิดจากทุกขเวทนา... ทุกข์ที่เกิด
จากสังขาร... ทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน...

เปื้อนนายด้วยทุกข์เพราะโรคทางตา... ทุกข์เพราะโรคทางหู... ทุกข์เพราะโรค
ทางจมูก... ทุกข์เพราะโรคทางลิ้น... ทุกข์เพราะโรคทางกาย... ทุกข์เพราะโรคศีรษะ...
ทุกข์เพราะโรคหู... ทุกข์เพราะโรคปาก... ทุกข์เพราะโรคฟัน... โรคไอ... โรคหืด...
ไข้หวัด... ไข้พิษ... ไข้เชื่อมซึม... โรคท้อง... เป็นลมสลบ... ลงแดง... จุกเสียด...
อหิวาตกโรค... โรคเรื้อน... ฝี... กลาก... มงคร่อ... ลมบ้าหมู... หิดเปื้อย... หิดด้าน...
หิด... หูด... โรคละลอก... โรคดีชาน... โรคเบาหวาน... โรคเริม... โรคพุงอ...
โรคริดสีดวงทวาร... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ...
ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม... ไข้สันนิบาต...

เปื้อนนายด้วยความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล... ความเจ็บป่วยที่
เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความ
พากเพียรเกินกำลัง... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม... ความหนาว... ความร้อน...
ความหิว... ความกระหาย... ปวดอุจจาระ... ปวดปัสสาวะ... ทุกข์ที่เกิดจากสัมผัส
แห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน...

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

เมื่อหนาย คือ อี๊ดอัด ระอา รังเกียดด้วยทุกข์เพราะมารดาตาย... ทุกข์เพราะบิดาตาย... ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชายตาย... ทุกข์เพราะพี่สาวน้องสาวตาย... ทุกข์เพราะบุตรตาย... ทุกข์เพราะธิดาตาย... ทุกข์เพราะความพินาศของญาติ... ทุกข์เพราะโรคทรัพย์พินาศ... ทุกข์เพราะความเสียหายที่เกิดจากโรค... ทุกข์เพราะสิลวิบัติ... ทุกข์เพราะทิวสิลวิบัติ รวมความว่า เมื่อภิกษุเมื่อหนาย

คำว่า **ใช้สอยที่นั่งอันว่างเปล่า** อธิบายว่า ที่เป็นที่นั่งของภิกษุ ตรีศเรียกว่าที่นั่ง ได้แก่ เตียง ตั่ง เบาะ เสื่อ แผ่นหนัง เครื่องปลูกทำด้วยหญ้า เครื่องปลูกทำด้วยใบไม้ เครื่องปลูกทำด้วยฟาง ที่นั่งนั้น ว่าง คือ สงัด เจียบจากการเห็นรูปไม้เป็นที่สบาย... จากการได้ยินเสียงไม่เป็นที่สบาย... จากกามคุณ ๕ ไม่เป็นที่สบาย เมื่อภิกษุ ใช้ คือ ใช้สอย เสพ เสพเป็นนิจ ช่งเสพ เสพเฉพาะที่นั่งอันว่างเปล่านั้น รวมความว่า ใช้สอยที่นั่งอันว่างเปล่า

คำว่า **ที่โคนต้นไม้ หรือที่ป่าช้า** อธิบายว่า รุกขมูลนั่นเอง ชื่อว่าโคนต้นไม้ สุตานนั่นเอง ชื่อว่าป่าช้า รวมความว่า ที่โคนต้นไม้ หรือที่ป่าช้า

คำว่า **ในถ้ำแห่งภูเขา** อธิบายว่า บรรพตนั่นเอง เรียกว่าภูเขา กัณฑ์นั่นเอง เรียกว่าชอกเขา ศิริคูนั่นเอง เรียกว่าถ้ำแห่งภูเขา ชอกระหว่างเขา เรียกว่า ชอกเขาแห่งภูเขาทั้งหลาย รวมความว่า ในถ้ำแห่งภูเขา ด้วยเหตุนี้ พระสาริปุตตรเถระ จึงกล่าววว่า

เมื่อภิกษุเมื่อหนาย ใช้สอยที่นั่งอันว่างเปล่า

ที่โคนต้นไม้ ที่ป่าช้า หรือในถ้ำแห่งภูเขา

[๑๙๔] (พระสาริปุตตรเถระกล่าววว่า)

ภิกษุอยู่บนที่นอนที่นั่งอันไม่มีเสียงอื้ออึง

เห็นอารมณ์ที่น่าหวาดเสียวเหล่าใดแล้ว ไม่พึงหวั่นไหว

ภิกษุ(อื่น)พึงหวั่นไหวร้องอยู่บนที่นอนสูงและใหญ่

ซึ่งเป็นที่มึอารมณ์ที่น่าหวาดเสียว

คำว่า **สูงและใหญ่** ในคำว่า **บนที่นอนสูงและใหญ่** ได้แก่ สูงและใหญ่ คือ เลวและประณีต ดีและชั่ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **บนที่นอน** อธิบายว่า เสนาสนะ ตรัสเรียกว่า ที่นอน ได้แก่ วิหาร เรือน หลังคาदानเตียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้า รวมความว่า บนที่นอนสูงและใหญ่

คำว่า **ร้องอยู่** ในคำว่า **ร้องอยู่...** ซึ่งเป็นที่มีอารมณ์ที่น่าหวาดเสียว ได้แก่ ร้องอยู่ คือ ร้องลั่น สงเสียง สงเสียงดัง

อีกนัยหนึ่ง คำว่า **ร้องอยู่** อธิบายว่า อารมณ์ที่น่าหวาดเสียวมีเท่าไร มีประมาณเท่าไร มีขนาดไหน มีมากแค่ไหน ก็ร้องแค่นั้น

คำว่า **อารมณ์ที่น่าหวาดเสียว** ได้แก่ สิ่งโต เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดาว สุนัขป่า โค กระบือ ช้าง งู แมงป่อง ตะขาบ โจร คนที่ได้ก่อกรรมไว้ หรือยังมีได้ ก่อกรรมไว้ รวมความว่า ร้องอยู่... ซึ่งเป็นที่มีอารมณ์ที่น่าหวาดเสียว

คำว่า **อารมณ์ที่น่าหวาดเสียวเหล่าใด** ในคำว่า **ภิกษุ...** เห็นอารมณ์ที่น่าหวาดเสียวเหล่าใดแล้ว ไม่พึงหวั่นไหว ได้แก่ ภิกษุเห็นหรือได้ยินอารมณ์ที่น่าหวาดเสียวเหล่าใดแล้วไม่พึงหวั่นไหว คือ ไม่พึงสั่นเทา ไม่พึงกระสับกระส่าย ไม่พึงหวาดเสียว ไม่พึงครั่นคร้าม ไม่พึงเกรงกลัว ไม่พึงหวาดกลัว ไม่พึงถึงความสะดุ้ง ได้แก่ พึงเป็นผู้ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี พึงเป็นผู้ละภัยและความหวาดกลัว หมดความขนพองสยองเกล้าอยู่ รวมความว่า ภิกษุ... เห็นอารมณ์ที่น่าหวาดเสียวเหล่าใดแล้ว ไม่พึงหวั่นไหว

คำว่า **บนที่นั่งที่นอนอันไม่มีเสียงอื้ออึง** ได้แก่ บนเสนาสนะที่มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น รวมความว่า บนที่นั่งที่นอนอันไม่มีเสียงอื้ออึงด้วยเหตุนี้ พระสาริบุตรเถระจึงกล่าวว่า

ภิกษุอยู่บนที่นอนที่นั่งอันไม่มีเสียงอื้ออึง

เห็นอารมณ์ที่น่าหวาดเสียวเหล่าใดแล้ว ไม่พึงหวั่นไหว

ภิกษุ (อื่น) พึงหวั่นไหวร้องอยู่บนที่นอนสูงและใหญ่

ซึ่งเป็นที่มีอารมณ์ที่น่าหวาดเสียว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สาริปุตตสูตรนิตเทส

[๑๙๕] (พระสารีบุตรเถระกล่าวว่า)

ภิกษุเมื่อจะไปสู่อิศที่ไม่เคยไป

พึงปราบปรามอันตรายเท่าที่มีอยู่ในโลก

บนที่นั่งที่นอนอันเจียบสด

คำว่า **เท่าที่มีอยู่** ในคำว่า **อันตรายเท่าที่มีอยู่ในโลก** ได้แก่ **เท่าที่มีอยู่** คือ มีประมาณเท่าไร มีขนาดไหน มีมากแค่ไหน

คำว่า **อันตราย** ได้แก่ **อันตราย ๒ อย่าง** คือ (๑) **อันตรายที่ปรากฏ** (๒) **อันตรายที่ไม่ปรากฏ**

อันตรายที่ปรากฏ คืออะไร

คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดาว สุนัขป่า โค กระบือ ช้าง งู แมงป่อง ตะขาบ โจร คนที่ได้ก่อกรรมไว้ หรือยังมีได้ก่อกรรมไว้ โรคทางตา โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคไอ โรคหืด ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื่อมซึ่ม โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรคเรื้อน ฝี กลาก มงครอ ลมบ้าหมู หิดเปื่อย หิดดำน หิด หูด โรคละลอก โรคตีชาน โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวงทวาร ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เหล่านี้เรียกว่า **อันตรายที่ปรากฏ**

อันตรายที่ไม่ปรากฏ คืออะไร

คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต กามฉันทนิเวรณ พยาบาทนิเวรณ ถีนมิทถนิเวรณ อุทธัจจกุกกจนิเวรณ วิจิกจฉานนิเวรณ ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มกขะ ปฬาสะ อีสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ กิเลสทุกชนิด ทุจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุกสถาน ความเดือดร้อนทุกประการ อกุศลลาภิสังขารทุกประเภท เหล่านี้เรียกว่า **อันตรายที่ไม่ปรากฏ**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **อันตราย** อธิบายว่า ชื่อว่าอันตราย เพราะมีความหมายอย่างไร

ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ

ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม

ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้นย่อมเข้าครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีบุคคลนั้น ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ เป็นอย่างนี้

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อม คือ เพื่อความสูญไปแห่ง กุศลธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมอะไรบ้าง อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อม คือ เพื่อความสูญไปแห่งกุศลธรรมเหล่านี้ คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติไม่คลาดเคลื่อน การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเครื่องตื่นอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ ความหมั่นเจริญสติปัญญา ๔ ความหมั่นเจริญสัมมัปปธาน ๔ ความหมั่นเจริญอิทธิบาท ๔ ความหมั่นเจริญอินทรีย์ ๕ ความหมั่นเจริญพละ ๕ ความหมั่นเจริญโพชฌงค์ ๗ ความหมั่นเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างนี้

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างไร

คือ บาปอกุศลธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย เปรียบเหมือนสัตว์ที่อาศัยรู้อยู่ในรู สัตว์ที่อาศัยน้ำย่อมอยู่ในน้ำ สัตว์ที่อาศัยป่า ย่อมอยู่ในป่า สัตว์ที่อาศัยต้นไม้ย่อมอยู่บนต้นไม้ ฉะนั้น บาปอกุศลธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย ฉะนั้นเหมือนกัน ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บำปอกุศลธรรมทั้งหลาย มีความดำริชานไป ก่อกุลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะตาเห็นรูป บำปอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในของภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียก

ภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน' บำปอกุศลธรรมเหล่านั้น ย่อมฟุ้งขึ้นทั่วภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น' ภิกษุทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง บำปอกุศลธรรมทั้งหลาย มีความดำริชานไป ก่อกุลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ เพราะหูได้ยินเสียง... เพราะจมูกได้กลิ่น... เพราะลิ้นได้ลิ้มรส... เพราะกายได้รับสัมผัส... เพราะใจรู้ธรรมารมณ์ บำปอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในของภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน' บำปอกุศลธรรมเหล่านั้น ย่อมฟุ้งขึ้นทั่วภิกษุนั้น^๑ เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น' ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้นย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย" ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอึดภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นมลทินภายใน

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพศฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โลภะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพศฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน
๒. โทสะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพศฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน

เชิงอรรถ :

^๑ ส.สพ. ๑๘/๑๕๑/๑๒๖-๑๒๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

๓. โมหะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็น
 เพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ชื่อว่าเป็นมลทินภายใน เป็น
 อมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน”

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวลายากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส
 คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

โลภะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

โลภะทำให้จิตกำเริบ โลภะเป็นภัยที่เกิดภายใน

คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนโลภไม่รู้จักผล คนโลภไม่รู้จักเหตุ

ความโลภครอบงำนรชนเมื่อใด

ความมืดบอดย่อมมีเมื่อนั้น

โทสะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

โทสะทำให้จิตกำเริบ โทสะเป็นภัยที่เกิดภายใน

คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนโกรธไม่รู้จักผล คนโกรธไม่รู้จักเหตุ

ความโกรธครอบงำนรชนเมื่อใด

ความมืดบอดย่อมมีเมื่อนั้น

โมหะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

โมหะทำให้จิตกำเริบ โมหะเป็นภัยที่เกิดภายใน

คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนหลงไม่รู้จักผล คนหลงไม่รู้จักเหตุ

ความหลงครอบงำนรชนเมื่อใด

ความมืดบอดย่อมมีเมื่อนั้น^๑

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอัทธภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ข.อิติ. ๒๕/๘๘/๓๐๕, ข.จ. ๓๐/๑๒๘/๒๖๓-๒๖๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการ เมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โลกธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก
๒. โทสธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก
๓. โมหธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล เมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก”

(พระผู้มีพระภาคผู้สูงสุดศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

โลภะ โทสะ และโมหะ เกิดขึ้นในตน

ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม

เหมือนขุยไผ่กำจัดต้นไผ่ ฉะนั้น^๑

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอึดภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ราคะและโทสะ มีอึดภาพนี้เป็นต้นเหตุ

ความไม่ยินดีกุศลธรรม

ความยินดีกามคุณ ซึ่งทำให้ชนลูก เกิดจากอึดภาพนี้

บาปวิตกในใจ เกิดขึ้นจากอึดภาพนี้

ย่อมผูกใจคนไว้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น^๒

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอึดภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในมนุษยโลก รวมความว่า อันตรายเท่าที่มีอยู่ในโลก

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๑๓/๘๕, พ.ฉ.ติ. ๒๕/๕๐/๒๗๒, พ.จ. ๓๐/๑๒๘/๒๖๔

^๒ ส.ส. ๑๕/๒๓๗/๒๕๐, พ.ส. ๒๕/๒๗๔/๓๘๗, พ.จ. ๓๐/๑๒๔/๒๖๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสูตรนิตเทส

ว่าด้วยทิศที่ไม่เคยไป

คำว่า **เมื่อจะไปสู่อุทิศที่ไม่เคยไป** อธิบายว่า อมตนิพพาน ตรัสเรียกว่า ทิศที่ไม่เคยไป คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท ทิศนั้นชื่อว่า ทิศที่ไม่เคยไป ทิศนั้น มิใช่ทิศที่เคยไป โดยกาลยาวนานนี้

บุคคลพึงระคองภาชนะน้ำมัน เต็มเสมอขอบปาก

ไม่มีส่วนเหลือ ฉันทิ

พระโยคาวจรเมื่อปรารถนา (จะไป)สู่อุทิศที่ยังไม่เคยไป

พึงรักษาจิตของตนไว้เสมอ ฉันทิ

เมื่อภิกษุดำเนินไป เมื่อจะไป คือ เมื่อก้าวไปสู่อุทิศที่ไม่เคยไป รวมความว่า เมื่อจะไปสู่อุทิศที่ไม่เคยไป

คำว่า **อันตราย** ในคำว่า **ภิกษุ...พึงปราบปรามอันตราย** อธิบายว่า พึงปราบปราม คือ ครอบงำ กำจัด ขับไล่ ย่ำยีอันตราย รวมความว่า ภิกษุ...พึงปราบปรามอันตราย

คำว่า **บนที่นั่งที่นอนอันเจียบสงัด** อธิบายว่า บนที่นั่งที่นอนที่อยู่ปลายแดนอันสงัด คือ เป็นที่สุตรอบ มีภูเขาเป็นที่สุด มีป่าเป็นที่สุด มีแม่น้ำเป็นที่สุด หรือมีแหล่งน้ำเป็นที่สุด เป็นสถานที่พวกมนุษย์ไม่ไถ ไม่หว่าน ไม่เป็นที่ท่องเที่ยวของมนุษย์ เพราะเลยเขตชุมชน รวมความว่า บนที่นั่งที่นอนอันเจียบสงัด ด้วยเหตุนี้ พระสารีบุตรเถระจึงกล่าวว่า

ภิกษุเมื่อจะไปสู่อุทิศที่ไม่เคยไป

พึงปราบปรามอันตรายเท่าที่มีอยู่ในโลก

บนที่นั่งที่นอนอันเจียบสงัด

[๑๙๖] (พระสารีบุตรเถระกล่าวว่า)

ภิกษุอบรมตนอยู่ พึงมีแนวทางแห่งถ้อยคำอย่างไร

พึงมีโคจรในศาสนานี้อย่างไร พึงมีศีลและวัตรอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ฟังมีแนวทางแห่งถ้อยคำอย่างไร** อธิบายว่า พระเถระถามถึงความบริสุทธิ์แห่งวาทะว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วยวิธีการพูดเช่นไร คือ ตั้งไว้อย่างไร มีประการอย่างไร เปรียบได้กับอะไร

ว่าด้วยความบริสุทธิ์แห่งวาทะ

ความบริสุทธิ์แห่งวาทะ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ละการกล่าวเท็จ เว้นขาดจากการกล่าวเท็จได้แล้ว คือ เป็นคนพูดจริง ตั้งมั่นในความสัตย์ มีถ้อยคำมั่นคง เชื่อถือได้ ไม่กล่าวคำหลอกลวง ชาวโลก ละวาทะสอเสียด เว้นขาดจากวาทะสอเสียดได้แล้ว ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่ไปบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมคนที่มีประโยชน์ร่วมกัน มีความสามัคคีเป็นที่ชื่นชม ยินดีในความสามัคคี รื่นเริงในสามัคคีธรรม เป็นผู้กล่าววาทะก่อให้เกิดความสามัคคี ละวาทะหยาบ เว้นขาดจากวาทะหยาบได้แล้ว วาทะใดไร้โทษ สบายหู น่ารัก จับใจ แบบชาวเมือง คนส่วนใหญ่ชอบใจ พอใจ ก็กล่าววาทะเช่นนั้น ละการพูดเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อได้แล้ว พูดถูกเวลา พูดจริง พูดถึงอรรถ พูดถึงธรรม พูดถึงวินัย กล่าววาทะเป็นหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้นมีปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอันสมควร ประกอบด้วยวิสุจริต ๔ กล่าววาทะปราศจากโทษ ๔ สถาน เป็นผู้งดแล้ว งดเว้นแล้ว เว้นขาดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับเดรัจฉานกถา ๓๒ ประการ มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่

เธอย่อมกล่าวกถาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ

๑. อัปปิจจกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย)
๒. สันตญญูลิกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ)
๓. ปรีเวกกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายใจ)
๔. อสังสัคคกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่)
๕. วิริยารัมภกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

๖. สีสกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล)
๗. สมาธิกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น)
๘. ปัญญาถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา)
๙. วิมุตติกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์)
๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้
ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์)

ย่อมกล่าว สติปัญญาถา สัมมัปปธานถา อิทธิบาทถา อินทริยถา พลกถา โภชณกถา มัคคกถา ผลกถา นิพพานกถา ภิกษุเป็นผู้สารวมระวัง ระมัดระวัง คุ่มครอง ปกป้อง รักษา สังวรด้วยวาจา นี้ชื่อว่าความบริสุทธิ์แห่งวาจา ภิกษุพึงเป็นผู้ประกอบด้วยความบริสุทธิ์แห่งวาจาเช่นนี้ รวมความว่า พึงมีแนวทางแห่งถ้อยคำอย่างไร

คำว่า **พึงมีโคจรในศาสนา**นี้อย่างไร อธิบายว่า พระเถระถามถึงโคจรว่า ภิกษุพึงประกอบด้วยโคจรเช่นไร คือ ตั้งไว้ได้อย่างไร มีประการอย่างไร เปรียบได้กับอะไร โคจรก็มี อโคจรก็มี

ว่าด้วยอโคจรและโคจร

อโคจร^๑ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิหญิงแพศยาเป็นโคจร มิหญิงหม้ายเป็นโคจร มิสาวเทื้อเป็นโคจร มิบัณฑิตเป็นโคจร มิภิกษุณีเป็นโคจร หรือมีร้านสุราเป็นโคจร เป็นผู้คลุกคลีกับพระราชามหาอำมาตย์ของพระราชามหาราช เดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร หรือเสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้ ตระกูลที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ไม่เป็นดุษฎีบัณฑิต มักตาและบริภาษ ปรรณนาแต่สิ่งที่มีโทษประโยชน์ ปรรณนาแต่สิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรรณนาแต่สิ่งที่ไม่เหมาะสม ไม่ปรรณนาความหลุดพ้นจากโยคะแก่พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาเช่นนั้น นี้เรียกว่า อโคจร

เชิงอรรถ :

^๑ อภ.วิ.(แปล) ๓๕/๕๑๔/๓๘๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนนไม่สำรวจ เดินมองข้าง มองม้า มองรถ มองพลเดินเท้า มองสตรี มองบุรุษ มองเด็กชาย มองเด็กหญิง มองร้านตลาด มองหน้ามขเรือน มองข้างบน มองข้างล่าง มองทิศน้อยทิศใหญ่ แม่นี่ก็ตรัสเรียกว่า อโคจร

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้ว รวบถือ แยกถือ ... ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวจมโนนินทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวจแล้วจะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมคืออกิขณาและโทมนัสครอบงำได้ ไม่รักษามโนนินทรีย์ ไม่ถึงความสำรวจในมโนนินทรีย์ แม่นี่ก็ตรัสเรียกว่า อโคจร

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ชวนชวายนดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลธรรมเห็นปานนี้อยู่ เหมือนสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกบริโภคอาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังชวนชวายนดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ คือ การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี การดุมหระสพ การเล่นนิทาน การเล่นปรบมือ การเล่นปลุกผี การเล่นตีกลอง การสร้างฉากบ้านเมืองให้สวยงาม การละเล่นของคนจัณฑาล การเล่นกระดานหก การละเล่นหน้าศพ การแข่งขันข้าง การแข่งม้า การแข่งขันกระบี่ การแข่งขันโค การแข่งขันแพะ การแข่งขันแกะ การแข่งขันไก่ การแข่งขันนกกกระทา การรำกระบี่กระบอง การชกมวย มวยปล้ำ การตรวจพลสวนสนาม การจัดกระบวนทัพ แม่นี่ก็ตรัสเรียกว่า อโคจร

แม้กามคุณ ๕ ก็ชื่อว่าอโคจร สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าเที่ยวไปในแดนอื่นที่เป็นอโคจร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพวกเขาเที่ยวไปในแดนอื่นที่เป็นอโคจร มารก็จักได้ของ จักได้อารมณ์ ภิกษุทั้งหลาย แดนอื่นที่เป็นอโคจรของภิกษุ เป็นอย่างไร คือ กามคุณ ๕ กามคุณ ๕ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่รู้ได้ทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่
พาใจให้กำหนัด
๒. เสียงที่รู้ได้ทางหู ...
๓. กลิ่นที่รู้ได้ทางจมูก...

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

๔. รสที่รู้ได้ทางลิ้น...

๕. โภกฐัพพะที่รู้ได้ทางกาย ที่นำปรารธนา นำใคร นำพอใจ ขวนให้รัก
ชักให้ใคร พาใจให้กำหนด

ภิกษุทั้งหลาย นีตถาคตเรียกว่า แदनอันอันเป็นอโคจรของภิกษุ แม้นี้ก็ตรัส
เรียกว่า อโคจร

โคจร เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีหญิงแพศยาเป็นโคจร ไม่เป็นผู้มีหญิงหม้าย
เป็นโคจร ไม่เป็นผู้มีสาวเทีอเป็นโคจร ไม่เป็นผู้มีบัณฑิตเขาเป็นโคจร ไม่เป็นผู้มีนาง
ภิกษุณีเป็นโคจร ไม่เป็นผู้มีร้านสุราเป็นโคจร ไม่อยู่คลุกคลีกับพระราชา มหาอำมาตย์
ของพระราชา เตียรถีย สวากเตียรถีย ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร หรือ
เสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้ตระกูลที่มีศรัทธาเลื่อมใส เป็นดุษบ่อน้ำ รุ่งเรืองไปด้วยผ้า
กาสาอะ อบอวลไปด้วยกลิ่นของฤษี ปรารธนาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ปรารธนาแต่สิ่ง
ที่เกื้อกูล ปรารธนาแต่สิ่งทีผาสุก ปรารธนาแต่ความหลุดพ้นจากโยคะแก่พวกภิกษุ
ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาเช่นนั้น แม้นี้ก็ตรัสเรียกว่า โคจร

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนนก็สำรวจ ไม่เดินมองข้าง
มองม้า มองรถ มองพลเดินเท้า... มองทิศน้อยทิศใหญ่ แม้นี้ก็ตรัสเรียกว่า โคจร

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ... ถึงความสำรวมในมโนทริย
แม้นี้ก็ตรัสเรียกว่า โคจร

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุขงดเว้นจากความขวนขวายดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล
เห็นปานนี้อยู่ เหมือนสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกบริโภคอาหารที่เขาให้ด้วย
ศรัทธาแล้ว ไม่พากันขวนขวายดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ คือ
การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี ... แม้นี้ก็ตรัสเรียกว่า โคจร

แม้สติปัญญา ๔ ก็ชื่อว่า โคจร สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุ
ทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไปในแดนบิดาของตนอันเป็นโคจรเถิด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อ
พวกเธอเที่ยวไปในแดนบิดาของตนอันเป็นโคจร มารก็จักไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์
ภิกษุทั้งหลาย แदनบิดาของตนอันเป็นโคจร เป็นอย่างไร คือสติปัญญา ๔
สติปัญญา ๔ คือ อะไรบ้าง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

๑. พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด
อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้
๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย...
๓. พิจารณาเห็นจิตในจิต...
๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ
กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า แदनบิดาของตนอันเป็นโคจร” แม้นี้ก็ตรัสเรียกว่า
โคจร ภิกษุพึงเป็นผู้ประกอบด้วยโคจรเช่นนี้ รวมความว่า พึงมีโคจรในศาสนา
อย่างไร

ว่าด้วยศีลและวัตร

คำว่า **พึงมีศีลและวัตรอย่างไร** อธิบายว่า พระสารีบุตรเถระถามถึงความ
บริสุทธิ์แห่งศีลและวัตรว่า ภิกษุพึงประกอบด้วยศีลและวัตรเช่นไร คือตั้งไว้อย่างไร
มีประการอย่างไร เปรียบเทียบได้กับอะไร ความบริสุทธิ์แห่งศีลและวัตรเป็นอย่างไร
เป็นศีลและวัตรก็มี เป็นวัตรแต่ไม่ใช่ศีลก็มี

เป็นศีลและวัตร เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์
สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ใน
สิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความสังวร การไม่ล่วงละเมิดในสิกขาบทเหล่านั้น
นี้ชื่อว่าศีล การสมาทาน ชื่อว่าวัตร ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่า สังวร
ชื่อว่าวัตร เพราะมีความหมายว่าสมาทาน นี้เรียกว่า ศีลและวัตร

เป็นวัตรแต่ไม่ใช่ศีล เป็นอย่างไร

คือ ชุดงค์ ๘ ข้อ ได้แก่

๑. อารัญญิกังคชุดงค์	๒. ปิณฑปาติกังคชุดงค์
๓. ปิงสุกุลิกังคชุดงค์	๔. เตจวีริกังคชุดงค์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

๕. สปะทานจาริกังคตฺตงคฺ ๖. ขลฺปิจฉาภัตติกังคตฺตงคฺ
 ๗. เนสฺชชิกังคตฺตงคฺ
 ๘. ยถาสันถติกังคตฺตงคฺ^๑ นี้เรียกว่า วัตรไม่ไชศีล

แม้การสมาทานความเพียร ก็เรียกว่า วัตรไม่ไชศีล ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า เนื้อและเลือดในร่างกายจงเหือดแห้งไป จะเหลืออยู่แต่หนังเอ็นกระดูกก็ตามที่เกิด ผลใดพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ (ถ้า) ไม่บรรลุผลนั้นแล้วก็จักไม่หยุด ความเพียร แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้เรียกว่า วัตรไม่ไชศีล

ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า

“เมื่อเรายังถอนลูกศรคือตัณหาขึ้นไม่ได้

เราจะไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่ออกไปจากวิหาร

ทั้งจะไม่เอนกายนอน^๒”

การสมาทานความเพียรอย่างนี้เรียกว่า วัตรไม่ไชศีล

ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า ตราบใดที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ตราบนั้นเราก็จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้เลย แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้เรียกว่า วัตรไม่ไชศีล

ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า ตราบใดที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ตราบนั้นเราก็จักไม่ลุกจากที่นั่ง... ไม่ลงจากลานจงกรม... ไม่ออกจากวิหาร... ไม่ออกจากเรือนหลังคาด้านเดียว... ไม่ออกจากปราสาท... ไม่ออกจากเรือนโถง... ไม่ออกจากถ้ำ... ไม่ออกจากที่หลีกเร้น... ไม่ออกจากกุฏิ... ไม่ออกจากเรือนยอด... ไม่ออกจากป้อม... ไม่ออกจากโรงกลม... ไม่ออกจากเรือนที่มีเครื่องกัน... ไม่ออกจากศาลาที่บ่ารุง... ไม่ออกจากมณฑป... ไม่ออกจากโคนไม้... แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้เรียกว่า วัตรไม่ไชศีล

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำแปลจากข้อ ๑๗/๗๙

^๒ ข.เถร.(แปล) ๒๖/๒๒๓/๓๗๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

ภิกษุระคองจิตมุ่งมั่นว่า เราจักนำมา นำมาด้วยดี บรรลุ สัมผัส ทำให้แจ้งซึ่งอริยธรรม เข้าวันนี้เอง แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

ภิกษุระคองจิตมุ่งมั่นว่า เราจักนำมา นำมาด้วยดี บรรลุ สัมผัส ทำให้แจ้งซึ่งอริยธรรมในเที่ยงนี้... เย็นนี้... ก่อนภัต... หลังภัต... ปฐมยาม... มัชฌิมยาม... ปัจฉิมยาม... ข้างแรม... ข้างขึ้น... ฤดูฝน... ฤดูหนาว... ฤดูร้อน... ปฐมวัย... มัชฌิมวัย... ปัจฉิมวัย แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้เรียกว่า วัตรไม่ใช่ศีล นี้ชื่อว่าความบริสุทธิ์แห่งศีลและวัตร ภิกษุพึงเป็นผู้ประกอบด้วยความบริสุทธิ์แห่งศีลและวัตรเช่นนี้ รวมความว่า พึงมีศีลและวัตรอย่างไร

ว่าด้วยการอบรมตน

คำว่า **อบรมตนอยู่** ในคำว่า **ภิกษุอบรมตนอยู่** อธิบายว่า ภิกษุปรารถนาความเพียร มีเรี่ยวแรง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งฉันทะ ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง ภิกษุส่งตนไป คือ ส่งตนไปในประโยชน์ตน^๑ ในญาณะ^๒ ในลักษณะ^๓ ในเหตุ ในฐานะและอฐานะ คือ ส่งตนไปว่า "สังฆาทังปวงไม่เที่ยง... สังฆาทังปวงเป็นทุกข์... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา"...

ส่งตนไปว่า "เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังฆาจึงมี... เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี... เพราะอวิชชาดับ สังฆาจึงดับ... เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ"...

ส่งตนไปว่า "นี้ทุกข์... นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา... เหล่านี้อาสวะ... นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา"...

ส่งตนไปว่า "เหล่านี้ธรรมที่ควรรู้อย่าง... เหล่านี้ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง"

เชิงอรรถ :

^๑ **ประโยชน์** ในที่นี้หมายถึงอรรถัตตผล (ขุ.ม.อ. ๑๙๖/๔๖๑)

^๒ **ญาณะ** ในที่นี้หมายถึงอริยมรรค (ขุ.ม.อ. ๑๙๖/๔๖๑)

^๓ **ลักษณะ** ในที่นี้หมายถึงไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น (ขุ.ม.อ. ๑๙๖/๔๖๑)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

สงตนไปสูเหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่งผัสสายณะ ๖...
อุปาทานขันธ ๕ ... สงตนไปสูเหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่ง
มหาภูตรูป ๔

สงตนไปว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมี
ความดับไปเป็นธรรมดา" รวมความว่า อบรมตนอยู่

คำว่า ภิขุ ได้แก่ ภิขุผู้เป็นกัลยาณบุุชชน หรือภิขุผู้เป็นพระเสชชะ รวม
ความว่า ภิขุอบรมตนอยู่ ด้วยเหตุั้น พระสารีบุตรเถระจึงกล่าววว่า

ภิขุอบรมตนอยู่ พึงมีแนวทางแห่งถ้อยคำอย่างไร

พึงมีโคจรในศาสนานี้้อย่างไร พึงมีศีลและวัตรอย่างไร

[๑๙๗] (พระสารีบุตรเถระทูลถามวว่า)

ภิขุั้นพึงสมาทานสิกขาอะไร

จึงมีสมาธิเป็นธรรมเอกผุดขึ้น

มีปัญญารักษาดน มีสติกำจัดมลทินของตนได้

เหมือนช่างทองกำจัดมลทินทอง ฉะนั้น

ว่าด้วยการสมาทานสิกขา ๓

คำว่า ภิขุั้นพึงสมาทานสิกขาอะไร อธิบายวว่า ภิขุั้นถือเอา สมาทาน
คือ ยึดถือ รับเอา ถือ ยึดมั่น ถือมั่นสิกขาอะไร รวมความวว่า ภิขุั้นพึง
สมาทานสิกขาอะไร

คำว่า มีสมาธิเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ในคำว่า จึงมีสมาธิเป็นธรรมเอกผุดขึ้น
มีปัญญารักษาดน มีสติ ได้แก่ มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน มีใจ
ไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธินทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ

คำว่า มีปัญญารักษาดน ได้แก่ มีปัญญารักษาดน คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา
มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

ภิกษุ นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ผู้มีสติ รวมความว่า มีสติ

พระสารีบุตรเถระทูลถามถึงอริสัสสิกขาว่า ภิกษุ นั้นพึงสมาทานสิกขาอะไร
ทูลถามถึงอริจิตตสิกขาว่า มีสมาธิเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ทูลถามถึงอริปัญญาสิกขาว่า
มีปัญญารักษาตน ทูลถามถึงความบริสุทธิ์แห่งสติว่า ผู้มีสติ รวมความว่า ภิกษุ นั้น
พึงสมาทานสิกขาอะไร จึงมีสมาธิเป็นธรรมเอกผุดขึ้น มีปัญญารักษาตน มีสติ

ว่าด้วยการกำจัดมลทิน

คำว่า **กำจัดมลทินของตนได้ เหมือนช่างทองกำจัดมลทินทอง** ฉะนั้น
อธิบายว่า คนทำทอง ตรัสเรียกว่า ช่างทอง ทองคำ ตรัสเรียกว่า ทอง ช่างทอง
ย่อมเป่า ไล่ กำจัดมลทินทองทั้งหยาบ ปานกลาง และละเอียด ฉะนั้นใด ภิกษุ ย่อมเป่า
ไล่ กำจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสทั้งหยาบ
ปานกลาง และละเอียด ฉะนั้นเหมือนกัน

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุ ย่อมเป่า ไล่ กำจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความ
ไม่มีอีกซึ่งมลทินคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต ซึ่งทำให้เป็น
คนตาบอด ทำให้ไม่มีจักขุ ทำให้ไม่มีญาณ อันดับปัญญา เป็นไปในฝักฝ่ายแห่ง
ความลำบาก ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุ ย่อมเป่า ไล่ กำจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความ
ไม่มีอีกซึ่งมิจฉาทิฏฐิ ด้วยสัมมาทิฏฐิ

ย่อมเป่า ไล่ กำจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่ง
มิจฉาสังกัปปะ ด้วยสัมมาสังกัปปะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

...มิจฉาวาจา ด้วยสัมมาวาจา

...มิจฉากัมมันตะ ด้วยสัมมากัมมันตะ

...มิจฉาอาชีวะ ด้วยสัมมาอาชีวะ

...มิจฉาวายามะ ด้วยสัมมาวายามะ

...มิจฉาสติ ด้วยสัมมาสติ

...มิจฉาสมาธิ ด้วยสัมมาสมาธิ

...มิจฉาญาณ ด้วยสัมมาญาณ

ย่อมเป่า ไล่ กำจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่ง

มิจฉาวิมุตติ ด้วยสัมมาวิมุตติ

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุย่อมเป่า ไล่ กำจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสทุกชนิด ทุกจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุกสถาน ความเดือดร้อนทุกประการ อกุศลลาภิสังขารทุกประเภท ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ รวมความว่า กำจัดมลทินของตนได้ เหมือนช่างทองกำจัดมลทินทอง ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ พระสารีบุตรเถระจึงทูลถามว่า

ภิกษุฉันพึงสมาทานสิกขาอะไร

จึงมีสมาธิเป็นธรรมเอกผุดขึ้น

มีปัญญารักษาดตน มีสติกำจัดมลทินของตนได้

เหมือนช่างทองกำจัดมลทินทอง ฉะนั้น

[๑๙๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า สารีบุตร)

เราจักบอกความผาสุก และธรรมอันสมควรนั้น

ของผู้เบื่อหน่าย ใ้สอยที่นั่งที่นอนอันสงัด

ผู้ปรารถนาสัมโพธิญาณ แก่เธอ ตามที่รู้

คำว่า **ของผู้เบื่อหน่าย** ในคำว่า **ความผาสุก... ของผู้เบื่อหน่าย** อธิบายว่า ผู้เบื่อหน่าย คือ อีตฉัต ระอาด้วยชาติ ... ชรา ... พยาธิ ... มรณะ ... โสกะ ... ปริเทวะ ... ทุกขะ ... โทมนัส ... อุปายาส ... ด้วยความทุกข์เพราะทวิฏฐิวิบัติ รวมความว่า **ของผู้เบื่อหน่าย**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ความผาสุก** อธิบายว่า เราจักบอกความผาสุก คือ ความอยู่ผาสุก **ความอยู่ผาสุก** เป็นอย่างไร คือการปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติไม่คลาดเคลื่อน การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สำรวม อินทรีย์ทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเครื่องตั้งอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพานและปฏิบัติทาเครื่องดำเนินไปสู่निพพาน นี้ชื่อว่าความอยู่ผาสุก รวมความว่า ความผาสุก... ของผู้เปื้อน่าย

อธิบายคำว่า ภควา

คำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สาริปุตฺร** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพระเถระนั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายราคะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโทสะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโมหะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายมานะได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายทิฏฐิได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายเสี้ยนหนามได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายกิเลสได้แล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงจำแนก แยกแยะ แจกแจงธรรมรัตนะ

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำที่สุดแห่งภพได้

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมพระวรกายแล้ว

ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอยเสนาสนะที่เป็นปาละเมาะและป่าทึบ อันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีกน้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็น สถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งอรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งฌาน ๔ อัปปมัญญา ๔ อรูปสมาบัติ ๔ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิโมกข์ ๘ อภิกายตนะ ๘ อนุปพพิหารสมาบัติ ๙ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสัญญาภาวนา ๑๐ กสิณ-สมาบัติ ๑๐ อานาปานสติสมาธิ อสุภสมาบัติ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งตถาคตพลญาณ ๑๐ เวสัชชญาณ ๔ ปฏิสัมภีทา ๔ อภิญญา ๖ พุทธธรรม ๖ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

พระนามว่า พระผู้มีพระภาค นี้ มิใช่พระชนนีทรงตั้ง มิใช่พระชนกทรงตั้ง มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่พระภคินิทรงตั้ง มิใช่มิตรและอำมาตย์ตั้ง มิใช่พระญาติ และผู้ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง มิใช่สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง

คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นวิโมกข์ชัณฑิกนาม เป็นสังฆิกามัญญูติของ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ที่โคน ต้นโพธิ์ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สาริปุต

คำว่า ใช้สอยที่นั่งที่นอนอันสงัด อธิบายว่า ที่สำหรับนั่ง ตรัสเรียกว่า ที่นั่ง ได้แก่ เตียง ตั้ง เบาะ เสื่อ แผ่นหนัง เครื่องปูลาดทำด้วยหญ้า เครื่องปูลาด ทำด้วยใบไม้ เครื่องปูลาดทำด้วยฟาง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

เสนาสนะ ตรัสเรียกว่า ที่นอน ได้แก่ วิหาร เรือนหลังคาदानเดียว ปราสาท เรือนโถง ถ้า ที่นอนและที่นั่งนั้น สงัด คือ ว่าง เจียบ จากการได้เห็นรูปไม่เป็นที่สบาย ... จากการได้ยินเสียงไม่เป็นที่สบาย สงัด คือ ว่าง เจียบ จากกามคุณ ๕ ไม่เป็นที่สบาย ผู้ใช้สอย คือ เสพเป็นนิจ ชองเสพ เสพเฉพาะที่นอนที่นั่งนั้น รวมความว่า ใช้สอยที่นั่งที่นอนอันสงัด

คำว่า **ธรรมอันสมควร... ผู้ปรารถนาสัมโพธิญาณ** อธิบายว่า ญาณในมรรค ทั้ง ๔ ตรัสเรียกว่า สัมโพธิญาณ คือ ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ... ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาเครื่องพิจารณา ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง สัมมาทิฐิ ผู้ปรารถนาจะรู้ ปรารถนาจะรู้ตาม ปรารถนาจะรู้เฉพาะ ปรารถนาจะรู้พร้อม ปรารถนาจะบรรลุ ปรารถนาจะสัมผัส ปรารถนาจะทำให้แจ้งสัมโพธิญาณนั้น รวมความว่า ผู้ปรารถนาสัมโพธิญาณ

คำว่า **ธรรมอันสมควร** อธิบายว่า

ธรรมอันสมควรแก่โพธิญาณ เป็นอย่างไร

คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติไม่คลาดเคลื่อน การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ เหล่านี้ ตรัสเรียกว่า ธรรมอันสมควรแก่โพธิญาณ

อีกนัยหนึ่ง วิปัสสนาในส่วนเบื้องต้นแห่งมรรคทั้ง ๔ เหล่านี้ ตรัสเรียกว่า ธรรมอันสมควรแก่โพธิญาณ รวมความว่า ธรรมอันสมควร... ผู้ปรารถนา สัมโพธิญาณ

คำว่า **นั้น** ในคำว่า **เราจักบอก... นั้น แก่เธอ ตามที่รู้** ได้แก่ ธรรมอันสมควรแก่โพธิญาณ

คำว่า **เราจักบอก** ได้แก่ จักพูด บอก คือ กล่าว แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ตามที่รู้** ได้แก่ **ตามที่รู้** คือ ตามที่ทราบ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ
 ทางตลอด ได้แก่ เราจักบอกธรรมที่รู้ด้วยตนเอง ธรรมที่ประจักษ์แก่ตนเอง
 มิใช่โดยอาการเชื่อผู้อื่นว่า ธรรมนี้เป็นดังนี้ ธรรมนี้เป็นดังนี้ มิใช่โดยการเล่าลือ
 มิใช่โดยการถือสืบ ๆ กันมา มิใช่โดยการอ้างตำรา มิใช่โดยตรรกะ มิใช่โดยการ
 อนุมาน มิใช่โดยการคิดตรองตามแนวเหตุผล มิใช่เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจ
 ไว้แล้ว จักบอกธรรมที่รู้เฉพาะตนเอง ธรรมที่ประจักษ์แก่ตนเอง รวมความว่า เราจัก
 บอก... นั้น แก่เธอ **ตามที่รู้** ด้วยเหตุที่นั่นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า สาริปุตฺร)

เราจักบอกความผาสุก และธรรมอันสมควรนั้น

ของผู้เบื่อหน่าย ใช้สอยที่นั่งที่นอนอันสงัด

ผู้ปรารภนาสัมโพธิญาณ แก่เธอ **ตามที่รู้**

[๑๙๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุผู้เป็นนักปราชญ์ มีสติ

ประพฤติธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบ

ไม่พึงกลัวภัย ๕ อย่าง คือ

เหลือบ สัตว์ไต่ดอม สัตว์เลื้อยคลาน

สัมผัสจากมนุษย์และสัตว์ ๔ เท้า

ว่าด้วยภิกษุผู้เป็นนักปราชญ์

คำว่า **ผู้เป็นนักปราชญ์** ในคำว่า **ผู้เป็นนักปราชญ์... ไม่พึงกลัวภัย ๕ อย่าง**
 ได้แก่ เป็นนักปราชญ์ คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ
 มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส เฉลียวฉลาด ไม่พึงกลัว คือ ไม่พึง
 หวาดเสียว ไม่พึงครั่นคร้าม ไม่พึงเกรงกลัว ไม่พึงหวาดกลัว ไม่พึงถึงความสะดุ้ง
 ต่อภัย ๕ อย่าง ได้แก่ ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี พึงเป็นผู้ละภัยและ
 ความหวาดกลัวได้แล้ว หมดความขนพองสยองเกล้า อยู่ รวมความว่า **ผู้เป็นนักปราชญ์...**
ไม่พึงกลัวภัย ๕ อย่าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ภิกษุ** ในคำว่า **ภิกษุ... มีสติ ประพฤติธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบ** ได้แก่
ภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุรุษ หรือภิกษุผู้เป็นพระเสขะ

คำว่า **มีสติ** ได้แก่ มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

ภิกษุนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ผู้มีสติ รวมความว่า มีสติ

คำว่า **ประพฤติธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบ** ได้แก่ ธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบ ๔ ประการ คือ

๑. ธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือศีลสังวร
๒. ธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคืออินทริยสังวร
๓. ธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือโภชนมัตตัตถัญญา
๔. ธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือชาคริยานุโยค

ธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือศีลสังวร เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มศีล สรรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย พิจารณาเห็นความน่าเสียดายใน ประพฤติธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบ คือศีลสังวรภายใน ไม่ทำลายกฏเกณฑ์ นี้ชื่อว่าธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือศีลสังวร

ธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคืออินทริยสังวร เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความสำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อสำรวมอยู่ด้วยดีแล้ว จะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมคืออกิขณาและโทมนัสครอบงำไม่ได้ ย่อมรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงทางหู... ดมกลิ่นทางจมูก... ลิ้มรสทางลิ้น... ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย... รู้ธรรมารมณทางใจแล้ว ก็ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความสำรวมในมโนทรีย์ ซึ่งเมื่อสำรวมอยู่ด้วยดีแล้ว จะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรม คือ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

อภิขณาและโทมนัสครอบงำไม่ได้ ย่อมรักษามนินทรีย์ ถึงความสำรวมในมนินทรีย์ พิจารณาอาทิตตปริยายเทศนาอยู่ ประพฤติธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคืออินทรีย์-สังวรภายใน ไม่ทำลายเขตแดน นี้ ชื่อว่าธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคืออินทรีย์สังวร

ธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือโภชนมัตตัญญุตตา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงฉันอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อตบแต่ง มิใช่เพื่อประดับ แต่ฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ อย่างเดียวเท่านั้น ด้วยมโนสิการว่า เราจักบำบัดเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตของเรา ความไม่มีโทษและความอยู่สบายจักมีได้ด้วยวิธีการอย่างนี้ พิจารณาอาหารเปรียบกับน้ำมันสำหรับหยอดเพลลา ผ้าปิดแผล และเนื้อของบุตร ประพฤติธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือโภชนมัตตัญญุตตาภายใน ไม่ทำลายเขตแดน นี้ ชื่อว่าธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือโภชนมัตตัญญุตตา

ธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือชาคริยานุโยค เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องก้ำกั้นด้วยการเดินจงกรม และการนั่งตลอดวัน คือชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องก้ำกั้นด้วยการเดินจงกรม และการนั่งตลอดปฐมยามแห่งราตรี สำเร็จการนอนอย่างราชสีห์ โดยตะแคงด้านขวา ช้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ กำหนดเวลาตื่นไว้ในใจ ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี ลุกขึ้น ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องก้ำกั้นด้วยการเดินจงกรม และการนั่งตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี พิจารณาถึงความเป็นอยู่ของผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประพฤติธรรมเป็นส่วนสุตรอบคือชาคริยานุโยคภายใน ไม่ทำลายเขตแดน นี้ชื่อว่าธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบคือชาคริยานุโยค รวมความว่า ภิกษุ ... มีสติ ประพฤติธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบ

คำว่า **เหลือบ สัตว์ไต่ตอม สัตว์เลื้อยคลาน** อธิบายว่า แมลงดาเหลือบ ด้วสเรียกว่าเหลือบ แมลงวันทุกชนิด ด้วสเรียกว่า สัตว์ไต่ตอม เพราะเหตุไร แมลงวันทุกชนิด จึงด้วสเรียกว่า สัตว์ไต่ตอม แมลงวันเหล่านั้น บินชนไขเรื่อยไป เพราะเหตุนั้น แมลงวันทุกชนิด จึงด้วสเรียกว่า สัตว์ไต่ตอม งูด้วสเรียกว่า สัตว์เลื้อยคลาน รวมความว่า เหลือบ สัตว์ไต่ตอม สัตว์เลื้อยคลาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า สัมผัสจากมนุษย์และสัตว์ ๔ เท้า อธิบายว่า โจร คนที่ก่อกรรมไว้ หรือยังมีได้ก่อกรรมไว้ ตรัสเรียกว่า สัมผัสจากมนุษย์

ชนเหล่านั้นพึงถามปัญหาเกี่ยวกับภิกษุบ้าง ยกเรื่องขึ้นดำ บริภาษ แข่ง เสียดสี เบียดเบียน รังแก กดขี่ ข่มเหง ฆ่า เช่นฆ่า หรือทำการเช่นฆ่าบ้าง ความเข้าไป เบียดเบียนจากมนุษย์ชนิดใดก็ตาม ชื่อว่า สัมผัสจากมนุษย์

คำว่า สัตว์ ๔ เท้า ได้แก่ สิงโต เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดาว สุนัขป่า โค กระบือ ช้าง สัตว์เหล่านั้น พึงยำยี้บ้าง กัดกิน เบียดเบียน รังแก กดขี่ ข่มเหง ฆ่า เข้าไปฆ่า หรือ ทำการเข้าไปฆ่าภิกษุบ้าง ภัยจากสัตว์ ๔ เท้าชนิดใดก็ตาม ชื่อว่า การเข้าไปฆ่าจากสัตว์ ๔ เท้า รวมความว่า สัมผัสจากมนุษย์และสัตว์ ๔ เท้า ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุผู้เป็นนักปราชญ์ มีสติ

ประพฤดิธรรมอันเป็นส่วนสุตรอบ

ไม่พึงกลัวภัย ๕ อย่าง คือ

เหลือบ สัตว์ได้ดอม สัตว์เลื้อยคลาน

สัมผัสจากมนุษย์และสัตว์ ๔ เท้า

[๒๐๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุไม่พึงหวาดกลัวผู้ถือธรรมอื่น

แม้เห็นอารมณ์นำหวาดเสียวเป็นอันมาก

ของผู้ถือธรรมอื่นเหล่านั้น ก็ไม่พึงหวาดกลัว

อนึ่ง ภิกษุผู้หมั่นแสวงหากุศล พึงปราบปรามอันตรายอื่น ๆ

ว่าด้วยสหธรรมิก

คำว่า ภิกษุไม่พึงหวาดกลัวผู้ถือธรรมอื่น แม้เห็นอารมณ์นำหวาดเสียวเป็นอันมากของผู้ถือธรรมอื่นเหล่านั้น อธิบายว่า เว้นสหธรรมิก^๑ ๗ จำพวก ชนเหล่า

เชิงอรรถ :

^๑ สหธรรมิก ๗ ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา (ข.ม.อ. ๒๐๐/๔๖๔)

พระสูตรต้นตอปัญหา ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสูตรต้นตอปัญหา

ใดก็ตามที่มีได้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ตรัสเรียกว่า ผู้ถือธรรมอื่น
 ขนเหล่านั้นพึงถามปัญหาเกี่ยวกับภิกษุบ้าง พึงยกเรื่องขึ้นดำ บริภาษ แข่ง เสียดสี
 เบียดเบียน รังแก กดขี่ ช่มเหง ชำ เช่นชำ หรือทำการเช่นชำ ภิกษุได้เห็น หรือได้
 ยินอารมณ์อันนำหวาดเสียวเป็นอันมากของชนผู้ถือธรรมอื่นเหล่านั้นแล้ว ไม่พึง
 หวั่นไหว ไม่พึงสั่นเทา ไม่พึงกระสับกระส่าย ไม่พึงหวาดเสียว ไม่พึงสะดุ้ง ไม่พึง
 ครั่นคร้าม ไม่พึงเกรงกลัว ไม่พึงหวาดกลัว ไม่พึงถึงความสะดุ้ง ได้แก่ พึงเป็นผู้ไม่
 ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี พึงเป็นผู้ละภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว
 หมัดความขนพองสยองเกล้าอยู่ รวมความว่า ภิกษุไม่พึงหวาดกลัวผู้ถือธรรมอื่น
 แม้เห็นอารมณ์นำหวาดเสียวเป็นอันมากของชนผู้ถือธรรมอื่นเหล่านั้น

คำว่า **อนึ่ง ภิกษุผู้หมั่นแสวงหากุศล พึงปราบปรามอันตรายอื่น ๆ**
 อธิบายว่า อนึ่ง ยังมีอันตรายอื่น ๆ ที่ภิกษุพึงปราบปราม ครอบงำ กำจัด ชับไล่
 ย่ำยีอยู่อีก

คำว่า **อันตราย^๑** ได้แก่ **อันตราย ๒** อย่าง คือ (๑) **อันตรายที่ปรากฏ**
 (๒) **อันตรายที่ไม่ปรากฏ ...** ชื่อว่า**อันตราย** เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ
 อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ภิกษุผู้หมั่นแสวงหากุศล** อธิบายว่า ภิกษุผู้แสวงหา คือ เสาะหา ค้นหา
 การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติไม่ผิด
 การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ ... อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และปฏิบัติภาครื่อง
 ดำเนินไปสู่นิพพาน พึงปราบปราม ครอบงำ กำจัด ชับไล่ ย่ำยีอันตราย รวมความว่า
 อนึ่ง ภิกษุผู้หมั่นแสวงหากุศล พึงปราบปรามอันตรายอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มี-
 พระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุไม่พึงหวาดกลัวผู้ถือธรรมอื่น
 แม้เห็นอารมณ์นำหวาดเสียวเป็นอันมาก
 ของผู้ถือธรรมอื่นเหล่านั้น ก็ไม่พึงหวาดกลัว
 อนึ่ง ภิกษุผู้หมั่นแสวงหากุศล พึงปราบปรามอันตรายอื่น ๆ

เชิงอรรถ :

^๑ **อันตราย** ดูรายละเอียดข้อ ๔/๑๖-๒๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

[๒๐๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุถูกผัสสะแห่งความเจ็บป่วยและความหิวกระหายแล้ว
พึงอดกลั้นความหนาว หรือความร้อน
ภิกษุนั้นถูกผัสสะเหล่านั้นกระหน่ำแล้ว โดยอาการมากอย่าง
ก็ไม่ให้อโอกาส พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง**

คำว่า **ภิกษุถูกผัสสะแห่งความเจ็บป่วยและความหิวกระหายแล้ว** อธิบายว่า
ผัสสะแห่งโรค ตรัสเรียกว่า ผัสสะแห่งความเจ็บป่วย ภิกษุถูกผัสสะแห่งโรคกระหน่ำแล้ว
คือ ครอบงำ กลุ้มรุม ครอบคลุมแล้ว ได้แก่ ถูกโรคทางตา ... โรคทางหู ... โรคทางจมูก
... โรคทางลิ้น ... โรคทางกาย ... ถูกสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อย
คลานกระหน่ำแล้ว คือ ครอบงำ กลุ้มรุม ครอบคลุมแล้ว ความอยากกิน ตรัสเรียกว่า
ความหิว ภิกษุนั้นเป็นผู้ถูกความหิวกระหายแล้ว คือ ครอบงำ กลุ้มรุม ครอบคลุมแล้ว
รวมความว่า ภิกษุถูกผัสสะแห่งความเจ็บป่วยและความหิวกระหายแล้ว

ว่าด้วยความหนาวมีด้วยเหตุ ๒ อย่าง

คำว่า **ความหนาว** ในคำว่า **พึงอดกลั้นความหนาว หรือความร้อน** อธิบายว่า
ความหนาวย่อมมีด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) ความหนาวด้วยอำนาจธาตุกำเริบภายใน
(๒) ความหนาวด้วยอำนาจฤดูภายนอก

คำว่า **ความร้อน** อธิบายว่า ความร้อนย่อมมีด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) ความ
ร้อนด้วยอำนาจธาตุกำเริบภายใน (๒) ความร้อนด้วยอำนาจฤดูภายนอก รวมความ
ว่า ความหนาว ความร้อน

คำว่า **พึงอดกลั้น** อธิบายว่า ภิกษุพึงเป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน
ความหิว ความกระหาย สัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน พึง
เป็นผู้อดกลั้นต่อถ้อยคำชั่วร้าย มุ่งร้าย ทุกขเวทนาทางกาย ที่เกิดขึ้น กล้า แข็ง เผ็ด
ร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พราภชีวิตไปได้ รวมความว่า พึงอดกลั้นความหนาว
หรือความร้อน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ภิกษุนั้นถูกผัสสะเหล่านั้น** ในคำว่า **ภิกษุนั้นถูกผัสสะเหล่านั้น** กระทบแล้ว โดยอาการมากอย่าง **ก็ไม่ให้โอกาส** อธิบายว่า ถูกผัสสะแห่งความเจ็บป่วย ความหิว ความหนาว และความร้อนกระทบแล้ว คือ ครอบงำ กลุ้มรุม ประกอบแล้ว รวมความว่า ภิกษุนั้นถูกผัสสะเหล่านั้นกระทบแล้ว

คำว่า **โดยอาการมากอย่าง** ได้แก่ ถูกกระทบแล้ว คือ ครอบงำ กลุ้มรุม ประกอบแล้ว โดยอเนกประการ รวมความว่า ภิกษุนั้นถูกผัสสะเหล่านั้นกระทบแล้ว โดยอาการมากอย่าง

คำว่า **ก็ไม่ให้โอกาส** ได้แก่ ไม่เปิดโอกาสให้วิญญาณที่เกิดพร้อมกับบอภิสังขาร จึงชื่อว่า ไม่ให้โอกาส อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ไม่เปิดโอกาสให้กายทุจริต วลีทุจริต มโนทุจริต จึงชื่อว่าไม่ให้โอกาส อย่างนี้บ้าง รวมความว่า ภิกษุนั้นถูกผัสสะเหล่านั้นกระทบแล้ว โดยอาการมากอย่าง **ก็ไม่ให้โอกาส**

คำว่า **พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง** อธิบายว่า การปรารภ ความเพียร การก้าวออก การก้าวไปข้างหน้า การย่างขึ้นไป ความพยายาม ความอดสาหัส ความขยัน ความไม่ถอยกลับ ความมั่นคง ความทรงไว้ ความบากบั่นไม่ย่อหย่อน ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคองธุระไว้ วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยผละ สัมมาวายามะ ตรีสรเรียกว่า ความเพียรและความบากบั่น

คำว่า **พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง** อธิบายว่า พึงทำความเพียร และความบากบั่นให้มั่นคง คือ พึงทำให้หนักแน่น ได้แก่ พึงเป็นผู้มีการถือปฏิบัติมั่นคง มีการถือปฏิบัติแน่วแน่ รวมความว่า พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุถูกผัสสะแห่งความเจ็บป่วยและความหิวกระทบแล้ว

พึงอดกลั้นความหนาว หรือความร้อน

ภิกษุนั้นถูกผัสสะเหล่านั้นกระทบแล้ว โดยอาการมากอย่าง

ก็ไม่ให้โอกาส พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

[๒๐๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุไม่พึงขโมย ไม่พึงพูดเท็จ
พึงแผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งผู้สะดุ้งและผู้มั่นคง
เมื่อใด ภิกษุรู้แจ้งความขุ่นมัวแห่งใจ
เมื่อนั้น เธอพึงบรรเทาเสียด้วยมนสิการว่า
นี่เป็นฝักฝ่ายแห่งมารผู้มีกรรมดำ**

คำว่า **ไม่พึงขโมย** ในคำว่า **ไม่พึงขโมย ไม่พึงพูดเท็จ** อธิบายว่า ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ พึงเป็นผู้ละอกุศลนาทาน เว้นขาดจากอกุศลนาทาน รับเอาแต่ของที่
เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ดำรงตนอยู่อย่างสะอาด ไม่ขโมย รวมความว่า ไม่พึง
ขโมย

คำว่า **ไม่พึงพูดเท็จ** อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงเป็นผู้ละการกล่าวเท็จ
เว้นขาดจากการกล่าวเท็จได้แล้ว คือ เป็นคนพูดจริง ตั้งมั่นในความสัตย์ มีถ้อยคำ
มั่นคง เชื่อถือได้ ไม่กล่าวคำหลอกลวงชาวโลก รวมความว่า ไม่พึงขโมย ไม่พึงพูดเท็จ

ว่าด้วยการแผ่เมตตา

คำว่า **พึงแผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งผู้สะดุ้งและผู้มั่นคง** อธิบายว่า

คำว่า **เมตตา** ได้แก่ ความรัก กิริยาที่รัก ภาวะที่รัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู
ภาวะที่เอ็นดู ความปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่พยายาม ความ
ไม่ปองร้าย กุศลมูลคืออโหสะในหมู่มสัตว์

คำว่า **ผู้สะดุ้ง** อธิบายว่า เหล่าสัตว์ยังละตัณหาอันทำให้สะดุ้งไม่ได้ ยังละภัย
และความหวาดกลัวไม่ได้ เพราะเหตุไร สัตว์เหล่านั้น จึงตรัสเรียกว่า ผู้สะดุ้ง

สัตว์เหล่านั้น ยังสะดุ้ง คือ ครั่นคร้าม เกรงกลัว หวาดกลัว ถึงความสะดุ้ง
เพราะเหตุนั้น สัตว์เหล่านั้น จึงตรัสเรียกว่า ผู้สะดุ้ง

คำว่า **ผู้มั่นคง** อธิบายว่า เหล่าสัตว์ที่ละตัณหาอันทำให้สะดุ้งได้แล้ว ละภัย
และความหวาดกลัวได้แล้ว เพราะเหตุไร สัตว์เหล่านั้นจึงตรัสเรียกว่า ผู้มั่นคง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

สัตว์เหล่านั้น ไม่สะดุ้ง คือ ไม่ครั่นคร้าม ไม่เกรงกลัว ไม่หวาดกลัว ไม่ถึงความสะดุ้ง เพราะเหตุนั้น สัตว์เหล่านั้น จึงตรัสเรียกว่า ผู้มั่นคง

คำว่า **พึงแผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งผู้สะดุ้งและผู้มั่นคง** อธิบายว่า พึงแผ่ คือ ขยายเมตตา ได้แก่ พึงเป็นผู้มีจิตประกอบด้วยเมตตา อันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปยังสัตว์ทั้งผู้สะดุ้งและผู้มั่นคงอยู่ รวมความว่า พึงแผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งผู้สะดุ้งและผู้มั่นคง

คำว่า **เมื่อใด** ในคำว่า **เมื่อใด ภิกษุรู้แจ้งความชุ่มมัวแห่งใจ** ได้แก่ ในกาลใด

คำว่า **แห่งใจ** อธิบายว่า จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มนะ มนายตนะ มนินทริย์ วิญญาน วิญญานขันธ มโนวิญญานธาตุ อันเกิดจากผัสสะเป็นต้นนั้น จิตชุ่มมัว เศร้าหมอง ยุ่งยาก วุ่นวาย หวั่นไหว หมุนวน ไม่สงบด้วยกายทุจริต จิตชุ่มมัว เศร้าหมอง ยุ่งยาก วุ่นวาย หวั่นไหว หมุนวน ไม่สงบด้วยวจีทุจริต ... มโนทุจริต ... ราคะ... โทสะ... โมหะ... โภคะ... อุปนาหะ... มกฺขะ... ปฬาสะ... อิสสา... มัจฉริยะ... มายา... สาถะ... ถัมภะ... สारัมภะ... มานะ... อติมานะ... มทะ... ปมาทะ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ... อกุศลลาภสังขารทุกประเภท

คำว่า **เมื่อใด ภิกษุรู้แจ้งความชุ่มมัวแห่งใจ** อธิบายว่า **รู้** คือ **รู้ทั่ว** **รู้แจ่มแจ้ง** **รู้เฉพาะ** **แทงตลอด** **ความที่จิตชุ่มมัว** รวมความว่า **เมื่อใด ภิกษุรู้แจ้งความชุ่มมัวแห่งใจ**

คำว่า **เมื่อนั้น เธอพึงบรรเทาเสียด้วยมนสิการว่า นี้ เป็นฝักฝ่ายแห่งมารผู้มีกรรมดำ** อธิบายว่า

คำว่า **ผู้มีกรรมดำ** ได้แก่ มารผู้มีกรรมดำ คือ ผู้ยิ่งใหญ่ พาไปสู่ความตาย ไม่ให้สัตว์หลุดพ้น เป็นเผ่าพันธุ์ของผู้ประมาท ภิกษุพึงละ บรรเทา คือ ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ด้วยมนสิการว่า **นี้เป็นฝักฝ่ายแห่งมารผู้มีกรรมดำ** คือ เป็นฝักฝ่ายแห่งมาร เป็นบ่วงแห่งมาร เป็นเบ็ดแห่งมาร เป็นเหยื่อแห่งมาร เป็นวิสัยแห่งมาร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

เป็นที่อยู่ของมาร เป็นโคจรของมาร เป็นเครื่องผูกของมาร รวมความว่า เมื่อนั้น เธอพึงบรรเทาเสียด้วยมนสิการว่า นี่เป็นฝักฝ่ายแห่งมารผู้มีกรรมดำ อย่างนี้บ้าง อีกนัยหนึ่ง พึงละ บรรเทา คือ ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกด้วย มนสิการว่า นี่เป็นฝักฝ่ายแห่งมารผู้มีกรรมดำ เป็นฝักฝ่ายแห่งมาร เป็นฝักฝ่าย แห่งอกุศล เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นเหตุให้เป็นไปในนรก เป็นเหตุ ให้เป็นไปในกำเนิดเดรัจฉาน เป็นเหตุให้เป็นไปในเปตวิสัย รวมความว่า เมื่อนั้น เธอพึงบรรเทาเสียด้วยมนสิการว่า นี่เป็นฝักฝ่ายแห่งมารผู้มีกรรมดำ อย่างนี้บ้าง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุ! ไม่พึงขโมย ไม่พึงพูดเท็จ

พึงแผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งผู้สะดุ้งและผู้มั่นคง

เมื่อใด ภิกษุรู้แจ้งความขุ่นมัวแห่งใจ

เมื่อนั้น เธอพึงบรรเทาเสียด้วยมนสิการว่า

นี่เป็นฝักฝ่ายแห่งมารผู้มีกรรมดำ

[๒๐๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุ! ไม่พึงลู่อ่านาจความโกรธและความดูหมิ่น

ทั้งพึงขุดรากความโกรธและความดูหมิ่นเหล่านั้น ดำรงอยู่

แต่เมื่อจะกำราบ ก็พึงครอบงำสัตว์หรือสังขาร

ที่เป็นที่รักหรือไม่เป็นที่รัก โดยแท้

ว่าด้วยความโกรธและความดูหมิ่น

คำว่า ความโกรธ ในคำว่า ภิกษุ! ไม่พึงลู่อ่านาจความโกรธและความดูหมิ่น ได้แก่ ใจปองร้าย มุ่งร้าย ... ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต

คำว่า ความดูหมิ่น อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ดูหมิ่นผู้อื่น เพราะชาติบ้าง เพราะโคตรบ้าง ... หรือเพราะเรื่องอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง

คำว่า ภิกษุ! ไม่พึงลู่อ่านาจความโกรธและความดูหมิ่น อธิบายว่า ไม่พึง ลู่อ่านาจแห่งความโกรธและความดูหมิ่น คือ พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

ความไม่มีอีกซึ่งความโกรธและความดูหมิ่น รวมความว่า ภิคุษไม่พึงลู่อ่านาจความ
โกรธและความดูหมิ่น

คำว่า **ทั้งพึงขุดรากความโกรธและความดูหมิ่นเหล่านั้น ดำรงอยู่** อธิบายว่า
รากแห่งความโกรธ เป็นอย่างไร

คือ อวิชชา(ความไม่รู้) อโยนิโสมนสิการ(ความไม่ทำไว้ในใจโดยแยบคาย)
อัสมีมานะ(ความถือตัว) อหิริกะ(ความไม่ละอาย) อโนตตปปะ(ความไม่เกรงกลัว)
อุททัจจะ(ความฟุ้งซ่าน) แต่ละอย่างล้วนเป็นราก นี้ชื่อว่ารากแห่งความโกรธ

รากแห่งความดูหมิ่น เป็นอย่างไร

คือ อวิชชา อโยนิโสมนสิการ อัสมีมานะ อหิริกะ อโนตตปปะ อุททัจจะ แต่ละ
อย่างล้วนเป็นราก นี้ชื่อว่ารากแห่งความดูหมิ่น

คำว่า **ทั้งพึงขุดรากความโกรธและความดูหมิ่นเหล่านั้น ดำรงอยู่** อธิบาย
ว่า พึงขุด คือ ถอน ดึง จุด กระชาก ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความ
ไม่มีอีกซึ่งรากแห่งความโกรธและความดูหมิ่น ดำรงอยู่ คือ ดำรงมั่น รวมความว่า
ทั้งพึงขุดรากความโกรธและความดูหมิ่นเหล่านั้น ดำรงอยู่

คำว่า **แต่** ในคำว่า **แต่เมื่อจะกำราบ ก็พึงครอบงำสัตว์หรือสังขารที่เป็น
ที่รักหรือไม่เป็นที่รัก โดยแท้** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์
เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า **แต่** นี้ เป็นคำ
เชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **เป็นที่รัก** ได้แก่ สิ่งเป็นที่รัก ๒ จำพวก คือ (๑) สัตว์ (๒) สังขาร

สัตว์เหล่าไหนเป็นที่รัก สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ เป็นผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่งที่เกื้อกูล ปรารถนาแต่ความผาสุก ปรารถนาแต่ความ
หลุดพ้นจากโยคะ คือ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา มิตร
อำมาตย์ ญาติ หรือผู้ร่วมสายโลหิตของผู้นั้น สัตว์เหล่านี้ ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก

สังขารเหล่าไหนเป็นที่รัก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ สังขาร
เหล่านี้ ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก

คำว่า **ไม่เป็นที่รัก** ได้แก่ สิ่งไม่เป็นที่รัก ๒ จำพวก คือ (๑) สัตว์ (๒) สังขาร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

สัตว์เหล่าไหนไม่เป็นที่รัก สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้เป็นผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่มีใช้ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาแต่ความไม่เหมาะสม ไม่ปรารถนาความหลุดพ้นจากโยคะ ปรารถนาจะปลงชีวิตของผู้นั้น สัตว์เหล่านี้ ชื่อว่าไม่เป็นที่รัก

สังขารเหล่าไหนไม่เป็นที่รัก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ไม่น่าพอใจ สังขารเหล่านี้ ชื่อว่าไม่เป็นที่รัก

คำว่า **โดยแท้** เป็นคำกล่าวโดยนัยเดียว เป็นคำกล่าวโดยไม่สงสัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เคลือบแคลง เป็นคำกล่าวโดยไม่มีเป็น ๒ นัย เป็นคำกล่าวโดยไม่มีเป็น ๒ อย่าง เป็นคำกล่าวโดยรัดกุม เป็นคำกล่าวโดยไม่ผิด คำว่า **โดยแท้** นี้ เป็นคำกล่าวที่กำหนดไว้แน่แล้ว

คำว่า **แต่เมื่อจะกำราบ** ก็พึงครอบงำสัตว์หรือสังขารที่เป็นที่รักหรือ **ไม่เป็นที่รัก** โดยแท้ อธิบายว่า เมื่อจะครอบงำก็พึงกำราบ หรือ เมื่อจะกำราบ ก็พึงครอบงำสัตว์และสังขารทั้งที่เป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ทั้งที่เป็นสุขและเป็นทุกข์ ทั้งที่น่ายินดีและไม่ยินดี ทั้งที่เป็นโสมนัสและโทมนัส ทั้งที่เป็นอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ รวมความว่า แต่เมื่อจะกำราบ ก็พึงครอบงำสัตว์หรือสังขารที่เป็นที่รักหรือไม่เป็นที่รัก โดยแท้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุไม่พึงลู่อ่านาจความโกรธและความดูหมิ่น

ทั้งพึงขุดรากความโกรธและความดูหมิ่นเหล่านั้น ดำรงอยู่

แต่เมื่อจะกำราบ ก็พึงครอบงำสัตว์หรือสังขาร

ที่เป็นที่รักหรือไม่เป็นที่รักโดยแท้

[๒๐๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุผู้มีปิตินในเรื่องดีงาม

พึงเชิดชูปัญญา พึงข่มอันตรายเหล่านั้น

พึงปราบความไม่ยินดีในที่นอนอันสงัด

ทั้งปราบธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความคร่ำครวญ ๔ ประการ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

ว่าด้วยการมีปิติและการเชิดชูปัญญา

คำว่า **ปัญญา** ในคำว่า **ภิกษุผู้มีปิติในเรื่องดีงาม พึงเชิดชูปัญญา** ได้แก่ ความรู้ทั่ว คือ กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกเฟ้น ... ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ

คำว่า **พึงเชิดชูปัญญา** อธิบายว่า ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เทียบเชิดชูปัญญา มีปัญญาเป็นธงชัย มีปัญญาเป็นยอดธง มีปัญญาเป็นใหญ่ มากด้วยการเลือกเฟ้น มากด้วยการตรวจสอบ มากด้วยปัญญาเพ่งพินิจ มากด้วยปัญญาเพ่งพิจารณา อยู่ด้วยปัญญาแจ่มแจ้ง เทียบไปด้วยปัญญานั้น มากด้วยปัญญานั้น หนักในปัญญานั้น เอนไปในปัญญานั้น โอนไปในปัญญานั้น โนมไปในปัญญานั้น น้อมใจเชื่อปัญญานั้น มีปัญญานั้นเป็นใหญ่ รวมความว่า พึงเชิดชูปัญญา อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเดินอยู่ก็รู้ว่า "กำลังเดิน" ยืนอยู่ก็รู้ว่า "กำลังยืน" นั่งอยู่ก็รู้ว่า "กำลังนั่ง" นอนอยู่ก็รู้ว่า "กำลังนอน" หรือเธอดำรงกายไว้ด้วยอิริยาบถอย่างใด ๆ ก็รู้อิริยาบถอย่างนั้น ๆ รวมความว่า พึงเชิดชูปัญญา อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ ... ในการแลดู การเหยียด ... ในการคู้เข้า การเหยียดออก ... ในการครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร ... ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้มรส การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง รวมความว่า พึงเชิดชูปัญญา อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ผู้มีปิติในเรื่องดีงาม** ได้แก่ ปิติ คือ ปราโมทย์ เกิดด้วยอำนาจพุทธานุสติ

คำว่า **ผู้มีปิติในเรื่องดีงาม** อธิบายว่า ปิติ คือ ปราโมทย์ เกิดด้วยอำนาจธัมมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ เทวदानุสติ อานาปานุสติ มรณสติ กายคตาสติ อุปสมานุสติ ชื่อว่ามีปิติในเรื่องดีงาม รวมความว่า ภิกษุผู้มีปิติในเรื่องดีงามพึงเชิดชูปัญญา

คำว่า **อันตราย** ในคำว่า **พึงข่มอันตรายเหล่านั้น** ได้แก่ อันตราย ๒ อย่าง คือ (๑) อันตรายที่ปรากฏ (๒) อันตรายที่ไม่ปรากฏ ... เหล่านี้เรียกว่า อันตรายที่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

ปรากฏ ... เหล่านี้เรียกว่า อันตรายที่ไม่ปรากฏ ... ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศล
ธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ฟังชมอันตรายเหล่านั้น** อธิบายว่า ฟังชม คือ ครอบงำ ท่วมทับ
รัดรั้ง ย่ำยีอันตรายเหล่านั้นให้ได้ รวมความว่า ฟังชมอันตรายเหล่านั้น

คำว่า **ความไม่ยินดี** ในคำว่า **ฟังปราบความไม่ยินดีในที่นอนอันสงัด** ได้แก่
ความไม่ยินดี คือความไม่ยินดี ความไม่ยินดียิ่ง ความไม่พอใจ ความเบื่อหน่าย
ความระอา

คำว่า **ในที่นอนอันสงัด** อธิบายว่า ฟังปราบ คือ ฟังครอบงำ ท่วมทับ รัดรั้ง
ย่ำยีความไม่ยินดีในเสนาสนะอันสงัด หรือในธรรมอันเป็นกุศลยิ่งอย่างใดอย่างหนึ่ง
รวมความว่า ฟังปราบความไม่ยินดีในที่นอนอันสงัด

คำว่า **ทั้งปราบธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความคร่ำครวญ ๔ ประการ** อธิบาย
ว่า ฟังปราบ คือชม ครอบงำ ท่วมทับ รัดรั้ง ย่ำยีธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
คร่ำครวญ ๔ ประการ รวมความว่า ทั้งปราบธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความคร่ำครวญ
๔ ประการ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุผู้มีปีติในเรื่องดีงาม

ฟังเชิดชูปัญญา ฟังชมอันตรายเหล่านั้น

ฟังปราบความไม่ยินดีในที่นอนอันสงัด

ทั้งปราบธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความคร่ำครวญ ๔ ประการ

[๒๐๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เราจักฉันทะไรเล่า หรือจักฉันทที่ไหน

คตินี้ เรานอนลำบากแล้วหนอ เราจักนอนที่ไหนเล่า

ภิกษุผู้เป็นเสขะ ฟังกำจัดวิตกอันเป็นที่ตั้ง

แห่งความคร่ำครวญเหล่านี้ เป็นผู้ไม่มีกังวลท่องเที่ยวไป

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสวดนิตเทส

ว่าด้วยความวิตกเป็นเหตุรำพัน

คำว่า **เราจักฉันอะไรเล่า** ในคำว่า **เราจักฉันอะไรเล่า หรือจักฉันที่ไหน** อธิบายว่า เราจักฉันอะไร คือ ข้าว ขนมงุมมาส ข้าวผง ปลา หรือเนื้อ รวมความว่า เราจักฉันอะไรเล่า

คำว่า **หรือจักฉันที่ไหน** อธิบายว่า เราจักฉันที่ไหน คือ ที่ตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ ตระกูลแพศย์ หรือตระกูลศูทร รวมความว่า เราจักฉันอะไรเล่า หรือจักฉันที่ไหน

คำว่า **คินนี้ เรานอนลำบากแล้วหนอ เราจักนอนที่ไหนเล่า** อธิบายว่า คินนี้ เรานอนลำบากบนแผ่นกระดาน เสื่อ แผ่นหนัง เครื่องปูลาดทำด้วยหญ้า เครื่องปูลาดทำด้วยใบไม้ หรือเครื่องปูลาดทำด้วยฟาง คินต่อมา เราจักนอนให้สบาย ที่ไหน คือ บนเตียง ตั่ง ฟูก หมอน ในวิหาร เรือนหลังคาदानเดียว ปราสาท เรือนโถง หรือถ้ำ รวมความว่า คินนี้ เรานอนลำบากแล้วหนอ เราจักนอนที่ไหนเล่า

คำว่า **วิตกเหล่านี้** ในคำว่า **วิตกอันเป็นที่ตั้งแห่งความคร่ำครวญเหล่านี้** ได้แก่ วิตกเกี่ยวกับภินทบาต^๑ ๒ อย่าง วิตกเกี่ยวกับเสนาสนะ^๒ ๒ อย่าง

คำว่า **อันเป็นที่ตั้งแห่งความคร่ำครวญ** ได้แก่ เป็นที่ตั้งแห่งการปรับทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งความคร่ำครวญ รวมความว่า วิตกอันเป็นที่ตั้งแห่งความคร่ำครวญเหล่านี้

เชิงอรรถ :

^๑ **ภินทบาต ๒ อย่าง** เกี่ยวกับฉันทภินทบาตแล้ว กุศลเกิดขึ้นหรืออกุศลเกิดขึ้น ภิกษุควรพิจารณาว่าจะเลือกอย่างไรใน ๒ อย่าง

(๑) เมื่อภิกษุฉันทภินทบาตเช่นใด อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญ กุศลธรรมทั้งหลายเสื่อม ภินทบาตเช่นนั้น ภิกษุไม่ควรฉันท

(๒) เมื่อภิกษุฉันทภินทบาตเช่นใด อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อม กุศลธรรมทั้งหลายเจริญ ภินทบาตเช่นนั้น ภิกษุควรฉันท (ม.อ. ๑๔/๑๒๒/๑๐๙)

^๒ **เสนาสนะ ๒ อย่าง** เกี่ยวกับการใช้สอยเสนาสนะแล้ว กุศลเกิดขึ้นหรืออกุศลเกิดขึ้น ภิกษุควรพิจารณาว่าจะเลือกอย่างไรใน ๒ อย่าง

(๑) เมื่อภิกษุใช้สอยเสนาสนะเช่นใด อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญ กุศลธรรมทั้งหลายเสื่อม เสนาสนะเช่นนั้นภิกษุไม่ควรใช้สอย

(๒) เมื่อภิกษุใช้สอยเสนาสนะเช่นใด อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อม กุศลธรรมทั้งหลายเจริญ เสนาสนะเช่นนั้นภิกษุควรใช้สอย (ม.อ. ๑๔/๑๒๒/๑๐๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ภิกษุผู้เป็นเสขะ** ในคำว่า **ภิกษุผู้เป็นเสขะ พึงกำจัด ... เป็นผู้ไม่มีกังวลท่องเที่ยวไป** อธิบายว่า เพราะเหตุไร จึงตรัสเรียกว่าเสขะ เพราะกำลังศึกษา จึงชื่อว่าเสขะ กำลังศึกษาอะไร กำลังศึกษาอภิสลสิกขาบ้าง อภิจิตตสิกขาบ้าง อธิปัญญาสิกขาบ้าง อภิสลสิกขา เป็นอย่างไร ... นี้ชื่อว่าอภิปญญาสิกขา

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อพระเสขะนึกถึง ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อตั้งสติ ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่ากำลังศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่ากำลังศึกษา คือ ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานศึกษา เพราะเหตุนั้น จึงตรัสเรียกว่า เสขะ

พระเสขะพึงศึกษาอภิสลสิกขาบ้าง อภิจิตตสิกขาบ้าง อภิปญญาสิกขาบ้าง เพื่อกำจัด บรรเทา ละ สงบ สลัดทิ้ง ระวัง

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อพระเสขะนึกถึง ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทราบ ... เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าพึงศึกษา คือ พึงประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพฤติ รวมความว่า **ภิกษุผู้เป็นเสขะ พึงกำจัด**

คำว่า **เป็นผู้ไม่มีกังวลท่องเที่ยวไป** อธิบายว่า

ภิกษุเป็นผู้มีความกังวลท่องเที่ยวไป เป็นอย่างไร

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยความกังวลเรื่องตระกูล ... ความกังวลเรื่องหมู่คณะ ... ความกังวลเรื่องอาวาส ... ความกังวลเรื่องจีวร ... ความกังวลเรื่องบิณฑบาต ... ความกังวลเรื่องเสนาสนะ เป็นผู้ประกอบด้วยความกังวลเรื่องคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีความกังวลท่องเที่ยวไป เป็นอย่างนี้

ภิกษุเป็นผู้ไม่มีกังวลท่องเที่ยวไป เป็นอย่างไร

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประกอบด้วยความกังวลเรื่องตระกูล ไม่ประกอบด้วยความกังวลเรื่องหมู่คณะ อาวาส จีวร บิณฑบาตและคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีกังวลท่องเที่ยวไป เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

(สมจริงดังภาษิตว่า)

เหล่าภิกษุไปแคว้นมคธ ไปแคว้นโกศล
 แต่บางพวกเที่ยวไปไม่พร้อมกับหมู่ จากแคว้นวัชชี
 เหมือนเหล่านก เป็นผู้ไม่มีกังวล อยู่^๑
 การประพฤติตนเป็นคนมักน้อย เป็นความดี
 การประพฤติสุจริต เป็นความดี
 การปฏิบัติเพื่อละกามคุณ ๕ ทุกเมื่อ เป็นความดี
 การถามสิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นความดี
 การปฏิบัติตามโอวาทโดยเคารพ เป็นความดี
 กิจมีการฟังเป็นต้น เป็นเครื่องหมายความเป็นสมณะ
 ของผู้หมดความกังวล^๒

รวมความว่า ภิกษุผู้เป็นเสขะพึงกำจัด ... เป็นผู้ไม่มีกังวลท่องเที่ยวไป ด้วยเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราจักฉันอะไรเล่า หรือจักฉันที่ไหน
 ดินนี้ เรานอนลำบากแล้วหนอ เราจักนอนที่ไหนเล่า
 ภิกษุผู้เป็นเสขะ พึงกำจัดวิตกอันเป็นที่ตั้ง
 แห่งความคร่ำครวญเหล่านี้ เป็นผู้ไม่มีกังวลท่องเที่ยวไป

[๒๐๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ภิกษุนั้นในธรรมวินัยนี้
ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มในกาลแล้ว
พึงรู้จักประมาณเพื่อสันโดษ
ภิกษุนั้นคุ้มครองในปัจจัยเหล่านั้น
เป็นผู้สำรวมเที่ยวไปในหมู่บ้าน
แม้ถูกด่าก็ไม่พึงกล่าววาจาหยาบ

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๒๒๔/๒๔๐^๒ ข.เถร.(แปล) ๒๖/๓๖/๓๑๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญาวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

ว่าด้วยการได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มโดยชอบธรรม

คำว่า **อาหาร** ในคำว่า **ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มในกาลแล้ว** ได้แก่ ข้าวสุก
ขนมกุมมาส ข้าวผง ปลา เนื้อ

คำว่า **เครื่องนุ่งห่ม** ได้แก่ จีวร ๖ ชนิด คือ

๑. โขมะ	๒. กัปปาสิกะ
๓. โกเสยยะ	๔. กัมพล
๕. สาณะ	๖. ภังคะ

คำว่า **ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มในกาลแล้ว** อธิบายว่า ได้แล้ว คือ ได้รับแล้ว
สมหวังแล้ว ประสบแล้ว ได้เฉพาะแล้วซึ่งจีวร บิณฑบาต มิใช่ด้วยการโกหก มิใช่
ด้วยการพูดเลียบเคียง มิใช่ด้วยการทำนิมิต มิใช่ด้วยการกำจัดคุณเขา มิใช่ด้วยการ
ต่อลาภด้วยลาภ มิใช่ด้วยการให้ไม้ มิใช่ด้วยการให้ไม้ไผ่ มิใช่ด้วยการให้ใบไม้ มิใช่
ด้วยการให้ดอกไม้ มิใช่ด้วยการให้ผลไม้ มิใช่ด้วยการให้น้ำอาบ มิใช่ด้วยการให้แบ่งจรรยา
มิใช่ด้วยการให้ดินสอพอง มิใช่ด้วยการให้ไม้สีฟัน มิใช่ด้วยการให้น้ำบ้วนปาก มิใช่
ด้วยคำพูดมุ่งให้เขารักตน มิใช่ด้วยคำพูดเหลวไหลเหมือนแกงถั่ว มิใช่ด้วยกิริยา
ประจบ มิใช่ด้วยการชดตั้งตีสนิทเขา มิใช่ด้วยวิชาดูพื้นที่ มิใช่ด้วยเดรัจฉานวิชา มิใช่
ด้วยวิชาทำนายลักษณะอวัยวะ มิใช่ด้วยวิชาดูฤกษ์ยาม มิใช่ด้วยการเดินทำหน้าที่พูด
มิใช่ด้วยการเดินเป็นคนรับใช้ มิใช่ด้วยการเดินสื่อสาร มิใช่ด้วยเวชกรรม มิใช่ด้วย
นวักรรม มิใช่ด้วยการใช้ก้อนข้าวตอบแทนก้อนข้าว มิใช่ด้วยการให้และการเพิ่มให้
แต่ได้แล้ว คือ ได้รับแล้ว สมหวังแล้ว ประสบแล้ว ได้เฉพาะแล้ว โดยชอบธรรม
โดยยุติธรรม รวมความว่า ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มในกาลแล้ว

ว่าด้วยความรู้จักประมาณ ๒ อย่าง

คำว่า **ภิกษุ** นั้น ... **พึงรู้จักประมาณ** ในคำว่า **ภิกษุ** นั้นใน**ธรรมวินัย** นี้ ...
พึงรู้จักประมาณเพื่อสันโดษ อธิบายว่า พึงรู้จักประมาณโดยเหตุ ๒ อย่าง คือ
(๑) โดยการรับ (๒) โดยการบริโภคน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

ภิกษุรู้จักประมาณโดยการรับ เป็นอย่างไร

คือ แม้เมื่อทากถวายน้อย ภิกษุก็รับเพื่อความเอ็นดูตระกูล เพื่อการรักษาตระกูล เพื่อการอนุเคราะห์ตระกูล แม้เมื่อทากถวายมาก ภิกษุก็รับจิวรพอคุ้มครองกาย รับบิณฑบาตพอบริหารห้อง ภิกษุชื่อว่ารู้จักประมาณโดยการรับ เป็นอย่างนี้

ภิกษุรู้จักประมาณโดยการบริโภค เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงใช้สอยจิวร เพียงเพื่อป้องกันความหนาว ป้องกันความร้อน ป้องกันสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่ก่อให้เกิดความละอาย

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงฉันบิณฑบาต มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง แต่ฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยมนสิการว่า เราจักบำบัดเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตของเราความไม่มีโทษ และอยู่สบาย จักมีได้ด้วยวิธีการอย่างนี้

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงใช้สอยเสนาสนะ เพียงเพื่อป้องกันความหนาว ป้องกันความร้อน ป้องกันสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายจากฤดู และความยินดีในการหลีกเร้น

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงใช้สอยคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร เพียงเพื่อบำบัดเวทนาอันเนื่องมาจากอาพาธที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อความไม่ลำบากเป็นอย่างยิ่ง ภิกษุชื่อว่ารู้จักประมาณโดยการบริโภค เป็นอย่างนี้

คำว่า **ภิกษุนั้น ... พึงรู้จักประมาณ** ได้แก่ พึงรู้ คือ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะแห่งตลอดโดยเหตุ ๒ อย่างเหล่านี้ รวมความว่า ภิกษุนั้น ... พึงรู้จักประมาณ

คำว่า **ในธรรมวินัยนี้ ... เพื่อสันโดษ** อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควร เพราะเหตุแห่งจิวร ไม่ได้จิวรก็ไม่กระวนกระวาย และได้จิวรแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใช้สอยอยู่ อนึ่ง เพราะความสันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้ นั้น ท่าน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

จึงไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น เพราะภิกษุใดขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับใน
ความสันโดษด้วยจีวรนั้น ภิกษุนีตรัสเรียกว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ ที่รู้กันว่าดีเลิศ
เป็นของเก่า

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญ
ความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควร
เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ได้บิณฑบาตก็ไม่กระวนกระวาย และได้บิณฑบาตแล้วก็
ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก บริโภคอยู่ อหนึ่ง
เพราะความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ นั้น ท่านจึงไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น
เพราะภิกษุใดขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับในความสันโดษด้วย
บิณฑบาตนั้น ภิกษุนีตรัสเรียกว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้กันว่า ดีเลิศ เป็นของเก่า

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญ
ความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควร
เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ ไม่ได้เสนาสนะก็ไม่กระวนกระวาย และได้เสนาสนะแล้วก็
ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใช้สอย อหนึ่ง
เพราะความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ นั้น ท่านจึงไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น
เพราะภิกษุใดขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับในความสันโดษ ด้วย
เสนาสนะนั้น ภิกษุนีตรัสเรียกว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้กันว่าดีเลิศ เป็นของเก่า

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้ และ
กล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้ ทั้งไม่
ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควร เพราะเหตุแห่งคิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร ไม่ได้
คิลานปัจฉัยเภสัชบริหารก็ไม่กระวนกระวาย และได้คิลานปัจฉัยเภสัชบริหารแล้วก็
ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก บริโภคอยู่ อหนึ่ง
เพราะความสันโดษด้วยคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้ นั้น ท่านจึงไม่ยกตน
ไม่ชมผู้อื่น เพราะภิกษุใดขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับในความสันโดษ
ด้วยคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้ นั้น ภิกษุนีตรัสเรียกว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์
ที่รู้กันว่าดีเลิศ เป็นของเก่า รวมความว่า ภิกษุนั้นในธรรมวินัยนี้ ... พึงรู้จักประมาณ
เพื่อสันโดษ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า ภิกษุนั้นคุ้มครองในปัจฉัยเหล่านั้น ในคำว่า ภิกษุนั้นคุ้มครองใน
ปัจฉัยเหล่านั้น เป็นผู้สำรวมเที่ยวไปในหมู่บ้าน อธิบายว่า ภิกษุนั้น คุ้มครอง
คือ ปกป้อง รักษา สังวรในจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร
รวมความว่า ภิกษุนั้นคุ้มครองในปัจฉัยเหล่านั้น อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุนั้นคุ้มครอง คือ ปกป้อง รักษา สังวรในอายตนะทั้งหลาย
รวมความว่า ภิกษุนั้นคุ้มครองในปัจฉัยเหล่านั้น อย่างนี้บ้าง

คำว่า เป็นผู้สำรวมเที่ยวไปในหมู่บ้าน อธิบายว่า เป็นผู้สำรวม คือ ระวัง
ระมัดระวัง คุ้มครอง ปกป้อง รักษา สังวร เที่ยวไปในหมู่บ้าน รวมความว่า ภิกษุนั้น
คุ้มครองในปัจฉัยเหล่านั้น เป็นผู้สำรวมเที่ยวไปในหมู่บ้าน

คำว่า แม้อุกตาก็ไม่พึงกล่าววาจาหยาบ อธิบายว่า ถูกประทุษร้าย ถูกด่า
คือ ถูกเสียดสี ถูกเหยียดหยาม ถูกติเตียน ถูกว่าร้าย ก็ไม่พึงว่ากล่าวตอบผู้ที่
ว่ากล่าว ไม่พึงด่าตอบผู้ที่ด่า ไม่พึงโกรธตอบผู้ที่โกรธ ไม่พึงบาดหมางตอบผู้ที่
บาดหมาง ด้วยถ้อยคำหยาบ ถ้อยคำกระด้าง ได้แก่ ไม่พึงก่อการทะเลาะ ไม่พึงก่อ
การบาดหมาง ไม่พึงก่อการแก่งแย่ง ไม่พึงก่อการวิวาท ไม่พึงก่อการมุ่งร้าย คือ
พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งการทะเลาะ การบาดหมาง
การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้าย ได้แก่ พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก
สลัดออก ไม่เกี่ยวข้อง หลุดพ้นจากการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง
การวิวาท การมุ่งร้าย มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า แม้อุกตาก็ไม่พึง
กล่าววาจาหยาบ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุนั้นในธรรมวินัยนี้

ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มในกาลแล้ว

พึงรู้จักประมาณเพื่อสันโดษ

ภิกษุนั้นคุ้มครองในปัจฉัยเหล่านั้น

เป็นผู้สำรวมเที่ยวไปในหมู่บ้าน

แม้อุกตาก็ไม่พึงกล่าววาจาหยาบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

[๒๐๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุพึงเป็นผู้ไม่สอดสายจักษุ
และไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข
พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นฉาน ดิ้นอยู่โดยมาก
ปรารถนุเบกขา มีจิตตั้งมั่น พึงเข้าไปตัดความตริภคกรรม
ที่อาศัยความตริภคและความคะนอง**

คำว่า **ภิกษุพึงเป็นผู้ไม่สอดสายจักษุ และไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข**
อธิบายว่า

ภิกษุเป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีตาลอกแลก คือ เป็นผู้ประกอบด้วย
ความเป็นคนมีตาลอกแลกด้วยคิดว่า "รูปที่ยังไม่เคยดู เราควรดู รูปที่เราเคยดูแล้ว
ควรผ่านไปเลย" จึงเป็นผู้ชวนชวายุการเที่ยวชาน และการเที่ยวไปไม่แน่นอน จาก
อารามหนึ่งไปสู่อีกอารามหนึ่ง จากอุทยานหนึ่งไปสู่อีกอุทยานหนึ่ง จากบ้านหนึ่งไป
สู่อีกบ้านหนึ่ง จากนิคมหนึ่งไปสู่อีกนิคมหนึ่ง จากนครหนึ่งไปสู่อีกนครหนึ่ง จากรัฐ
หนึ่งไปสู่อีกรัฐหนึ่ง จากชนบท(ประเทศ)หนึ่งไปสู่อีกชนบทหนึ่ง เพื่อดูรูป ภิกษุชื่อ
ว่าเป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนนไม่สำรวจ เดินมองข้าง
มองม้า มองรถ มองพลเดินเท้า มองสตรี มองบุรุษ มองเด็กชาย มองเด็กหญิง
มองร้านค้า มองหน้ามุขเรือน มองข้างบน มองข้างล่าง มองทิศน้อยทิศใหญ่
ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้ว เป็นผู้รวบถือ เป็นผู้แยกถือ(อวัยวะส่วน
ต่าง ๆ) ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวจจักขุทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวจแล้วจะเป็นเหตุให้บาป
อกุศลธรรมคืออกิษณาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมไม่รักษาจักขุทริย ย่อมไม่ถึง
ความสำรวจในจักขุทริย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

อิกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ชวนชวายนการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ เหมือนสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกบริโภคอาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ยังชวนชวายนการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ คือ การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี การดมหรสพ การเล่านิทาน การเล่นปรบมือ การเล่นปลุกผี การเล่นตีกลอง การสร้างฉากบ้านเมืองให้สวยงาม การละเล่นของคนจัณฑาล การเล่นกระดานหก การละเล่นหน้าศพ การแข่งชนช้าง การแข่งม้า การแข่งชนกระบือ การแข่งชนโค การแข่งชนแพะ การแข่งชนแกะ การแข่งชนไก่ การแข่งชนนกกระทา การรำกระบี่กระบอง การชกมวยมวยปล้ำ การรบ การตรวจพลสวนสนาม การจัดกระบวนทัพ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

ภิกษุไม่เป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ไม่เป็นผู้มีตาลอกแลก คือ ไม่เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นคนมีตาลอกแลกด้วยคิดว่า “รูปที่ยังไม่เคยดู เราควรดู รูปที่เราเคยดูแล้ว ควรผ่านไปเลย” จึงไม่เป็นผู้ชวนชวายนการเที่ยวงาน และการเที่ยวไปไม่แน่นอน จากอารามหนึ่งไปสู่อีกอารามหนึ่ง จากอุทยานหนึ่งไปสู่อีกอุทยานหนึ่ง จากบ้านหนึ่งไปสู่อีกบ้านหนึ่ง จากนิคมหนึ่งไปสู่อีกนิคมหนึ่ง จากนครหนึ่งไปสู่อีกนครหนึ่ง จากรัฐหนึ่งไปสู่อีกรัฐหนึ่ง จากชนบท(ประเทศ)หนึ่งไปสู่อีกชนบทหนึ่ง เพื่อดูรูป ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อิกนัยหนึ่ง ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนนก็สำรวจ ไม่เดินมองข้าง ... ไม่มองทิศน้อยทิศใหญ่ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อิกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ... ย่อมถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อิกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้งดเว้นจากการชวนชวายนการดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ เหมือนสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกบริโภคอาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ก็ไม่ชวนชวายนการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ คือ ... การจัดกระบวนทัพ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง รวมความว่า ภิกษุพึงเป็นผู้ไม่สอดสายจักษุ

คำว่า และไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข อธิบายว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสูตรนิตเทส

ภิกษุเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีเท้าอยู่ไม่สุข คือ ประกอบด้วยความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข จึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นการเที่ยวไปนาน การเที่ยวไปไม่มีจุดหมายแน่นอน จากอาการหนึ่งไปสู่อีกอาการหนึ่ง ... เพื่อดูรูป ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข เป็นอย่าง นี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข คือ ประกอบด้วยความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุขภายในสังขาราม มิใช่เพราะเหตุแห่งประโยชน์ มิใช่เพราะเหตุแห่งการกระทำ แต่เป็นผู้ฟุ้งซ่าน มีจิตใจไม่สงบ เดินจากบริเวณหนึ่งไปสู่อีกบริเวณหนึ่ง จากวิหารหนึ่งไปสู่อีกวิหารหนึ่ง ... พุดเรื่องความเจริญและความเสื่อม ดังนี้ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข เป็นอย่างนี้บ้าง

คำว่า **และไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข** อธิบายว่า พึงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข คือ พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ ได้แก่ พึงเป็นผู้พอใจในความหลีกเร้น ยินดีในความหลีกเร้น หมั่นประกอบความสงบแห่งจิตภายใน ไม่เห็นห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนาเพิ่มพูนการอยู่ในเรือนว่าง มีฌาน เป็นผู้ยินดีในฌาน ชวนชวายเป็นผู้ที่มีจิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว หนักในประโยชน์ของตน รวมความว่า ภิกษุพึงเป็นผู้ไม่สอดส่าย จักขุ และไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข

คำว่า **พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นฌาน ในคำว่า พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นฌาน ดิ้นอยู่โดยมาก** อธิบายว่า พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นฌาน ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. ภิกษุเป็นผู้ประกอบ คือ ชวนชวาย มุ่งมั่น มุ่งมั่นเสมอเพื่อทำปฐมฌาน ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เป็นผู้ประกอบ ชวนชวาย มุ่งมั่น มุ่งมั่นเสมอ เพื่อทำทุติยฌานที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ... เพื่อทำตติยฌานที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น... เพื่อทำจตุตถฌานที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น รวมความว่า พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นฌาน เป็นอย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

๒. ภิกษุช่องเสฟ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งปฐมฌานที่เกิดขึ้นแล้ว ช่องเสฟ
เจริญ ทำให้มาก ซึ่งทุติยฌานที่เกิดขึ้นแล้ว ... ตติยฌานที่เกิดขึ้นแล้ว ...
จตุตถฌานที่เกิดขึ้นแล้ว รวมความว่า พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นฌาน เป็น
อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ตื่นอยู่โดยมาก** อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
ธรรมเครื่องก้ำกั้นด้วยการเดินจงกรม และการนั่งตลอดวัน คือ ชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากธรรมเครื่องก้ำกั้นด้วยการเดินจงกรม และการนั่งตลอดปฐมยามแห่งราตรี
สำเร็จการนอนอย่างราชสีห์ โดยตะแคงด้านขวา ช้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ
กำหนดเวลาตื่นไว้ในใจ ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี ลุกขึ้น แล้วชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากธรรมเครื่องก้ำกั้นด้วยการเดินจงกรม และการนั่งตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี
รวมความว่า พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นฌาน **ตื่นอยู่โดยมาก**

คำว่า **ปรารภอุเบกขา มีจิตตั้งมั่น** อธิบายว่า

คำว่า **อุเบกขา** ได้แก่ อุเบกขา คือ ความเพิกเฉย ความเพิกเฉยอย่างยิ่ง
ความที่จิตสงบ ความที่จิตสงบ ความที่จิตเป็นกลางในจตุตถฌาน

คำว่า **มีจิตตั้งมั่น** ได้แก่ ความตั้งมั่น ความดำรงมั่น ความไม่คลอนแคลน
ความไม่กวัดแกว่ง ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธิทริย
สมาธิพละ สัมมาสมาธิ

คำว่า **ปรารภอุเบกขา มีจิตตั้งมั่น** อธิบายว่า ปรารภอุเบกขาในจตุตถฌาน
มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน มีใจไม่ซัดส่าย รวมความว่า ปรารภ
อุเบกขา มีจิตตั้งมั่น

ว่าด้วยความตริก ๙ อย่าง

คำว่า **ความตริก** ในคำว่า พึงเข้าไปตัดความตริกธรรมที่อาศัยความตริก
และความคะนอง ได้แก่ ความตริก ๙ อย่าง คือ

๑. ความตริกในกาม
๒. ความตริกในความพยาบาท
๓. ความตริกในความเบียดเบียน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

๔. ความตริกถึงญาติ

๕. ความตริกถึงชนบท

๖. ความตริกถึงเทพเจ้า

๗. ความตริกเกี่ยวเนื่องด้วยความเป็นผู้เอ็นดูผู้อื่น

๘. ความตริกเกี่ยวเนื่องด้วยลาภสักการะและความสรรเสริญ

๙. ความตริกเกี่ยวเนื่องด้วยความไม่ถูกดูหมิ่น

เหล่านี้เรียกว่า ความตริก ๙ อย่าง

กามสัญญาเป็นที่อาศัยแห่งกามวิตก พยาบาทสัญญาเป็นที่อาศัยแห่งพยาบาท-
วิตก วิหิงสาสัญญาเป็นที่อาศัยแห่งวิหิงสาวิตก

อีกนัยหนึ่ง อวิชชา อโยนิโสมนสิการ อัสมิมานะ อโนตตปปะ และอุทัจจะ
เป็นที่อาศัยแห่งวิตก คือ ความตริก ความดำริทั้งหลาย

คำว่า **ความคะนอง** อธิบายว่า ความคะนองมือ ชื่อว่าความคะนอง ความ
คะนองเท้า ชื่อว่าความคะนอง ความคะนองมือและเท้า ก็ชื่อว่าความคะนอง ความ
สำคัญในสิ่งที่ไม่ควรว่าควร ความสำคัญในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร ความสำคัญในสิ่งที่ไม่
มีโทษว่ามีโทษ ความสำคัญในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ ความคะนอง กิริยาที่คะนอง
ภาวะที่คะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่านเห็นปานนี้ นัตรัสเรียกว่า ความคะนอง

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะเหตุ ๒
อย่าง คือ (๑) เพราะทำ (๒) เพราะไม่ทำ

ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะทำและเพราะไม่ทำ
เป็นอย่างไร

คือ ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า "เราทำแต่
กายทุจริต ไม่ทำกายสุจริต ... เราทำแต่วจีทุจริต ไม่ทำวจีสุจริต ... เราทำแต่มนทุจริต
ไม่ทำมนสุจริต ... เราทำแต่ปาณาติบาต ไม่ทำความงดเว้นจากปาณาติบาต ... เรา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

ทำแต่อกุศลนาทาน ไม่ทำความงดเว้นจากอกุศลนาทาน ... เราทำแต่กาเมสุมิจจาจาร ไม่ทำความงดเว้นจากกาเมสุมิจจาจาร ... เราทำแต่มุสาวาท ไม่ทำความงดเว้นจากมุสาวาท ... เราทำแต่ปีสุณาวาจา ไม่ทำความงดเว้นจากปีสุณาวาจา ... เราทำแต่พรุสวาจา ไม่ทำความงดเว้นจากพรุสวาจา ... เราทำแต่สัมผัปปลาปะ ไม่ทำความงดเว้นจากสัมผัปปลาปะ ... เราทำแต่อภิขมา ไม่ทำอนภิขมา ... เราทำแต่พยายาท ไม่ทำอัพยายาท ... เราทำแต่มิจฉาทิฏฐิ ไม่ทำสัมมาทิฏฐิ” ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้น เพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างนี้^๑

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า “เรามีได้ รักษาศีลให้บริบูรณ์ ... เราไม่สำรวมในอินทรียทั้ง ๖ ... ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ... ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เสมอ ... ไม่หมั่นประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ... ไม่เจริญสติปัญญา ๔ ... ไม่เจริญสัมมัปปธาน ๔ ... ไม่เจริญอิทธิบาท ๔ ... ไม่เจริญอินทรีย ๕ ... ไม่เจริญพละ ๕ ... ไม่เจริญโพชฌงค์ ๗ ... ไม่เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ... ไม่กำหนดรู้ทุกข์ ... ไม่ละทุกขสมุทัย ... ไม่เจริญมรรค ... เราไม่ทำนิโรธ ให้ประจักษ์แจ้ง”

คำว่า ฟังเข้าไปตัดความตริกธรรมที่อาศัยความตริกและความคะนอง อธิบายว่า ฟังเข้าไปตัด คือ ตัด ถอน เพิกถอน ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความตริกธรรมที่อาศัยความตริกและความคะนอง รวมความว่า ฟังเข้าไปตัดความตริกธรรมที่อาศัยความตริกและความคะนอง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุฟังเป็นผู้ไม่สอดสายจักษุ

และไม่ฟังเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข

ฟังเป็นผู้ชวนชวายเป็นฉาน ตื่นอยู่โดยมาก

ปรารถนาเบกขา มีจิตตั้งมั่น ฟังเข้าไปตัดความตริกธรรม

ที่อาศัยความตริกและความคะนอง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำแปลจากข้อ ๘๕/๒๕๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

[๒๐๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ภิกษุผู้ถูกตักเตือนด้วยวาจา ฟังมีสติชื่นชม
ทำลายความกระด้างในเพื่อนพรหมจารี
ฟังเปล่งวาจาเป็นกุศล ไม่ฟังเปล่งวาจาเกินขอบเขต
ไม่ฟังคิดหาเรื่องที่จะว่ากล่าวคน**

คำว่า **ผู้ถูกตักเตือน** ในคำว่า **ภิกษุผู้ถูกตักเตือนด้วยวาจา ฟังมีสติชื่นชม** อธิบายว่า อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอาจารย์ มิตร เพื่อนเห็น เพื่อนคบ หรือสหายตักเตือนว่า “ผู้มีอายุ การกระทำของท่านนี้ไม่ควร การกระทำนี้ยังไม่ถึงแก่ท่าน การกระทำของท่านนี้ ไม่สมควร การกระทำของท่านนี้ ไม่เหมาะสม” ก็ฟังมีสติ พอใจ ชอบใจ เบิกบานใจ อนุโมทนา ต้องการ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังคำตักเตือนนั้น เปรียบเหมือน สตรีหรือบุรุษที่ยังหนุ่ม ยังสาว ชอบแต่งตัว อาบน้ำดำหัวแล้ว ได้มาลัยดอกบัว มาลัยดอกมะลิ หรือมาลัยดอก ลำดวน ก็ใช้ ๒ มือรับไว้ เอาขึ้นวางไว้บนศีรษะซึ่งเป็นอวัยวะสูงสุด ฟังพอใจ ชอบใจ เบิกบานใจ อนุโมทนา ต้องการ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง ฉันทิ ภิกษุผู้ถูกตักเตือนนั้นก็ฟังมีสติ พอใจ ชอบใจ เบิกบานใจ อนุโมทนา ต้องการ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังคำตักเตือนนั้น ฉันทิเหมือนกัน

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

**บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญามักช้โทษ
มักพูดปรามไว้ เหมือนผู้ช้บอกขุมทรัพย์
(และ) ฟังคบผู้ที่เป็นบัณฑิตเช่นนั้น เพราะเมื่อคบคนเช่นนั้น
ย่อมมีแต่ความเจริญไม่มีความเสื่อมเลย
ผู้ใดฟังกล่าวสอน ปร่าสอน และห้ามจากความชั่ว
ผู้นั้นย่อมเป็นที่รักของสัตบุรุษทั้งหลาย
แต่ไม่เป็นที่รักของอสัตบุรุษทั้งหลาย^๑**

เชิงอรรถ :

^๑ ข.เถร.(แปล) ๒๖/๙๙๓-๙๙๔/๕๐๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสูตรนิตเทส

คำว่า ภิกษุผู้ถูกตัดเดือนด้วยวาจา ฟังมีสติชื่นชม ทำลายความกระด้างใน
เพื่อนพรหมจรรย์ อธิบายว่า

คำว่า เพื่อนพรหมจรรย์ ได้แก่ คนที่มีกรรม(ทางวินัย) อย่างเดียวกัน มีอุทเทส
อย่างเดียวกัน มีสีกขาเสมอกัน

คำว่า ทำลายความกระด้างในเพื่อนพรหมจรรย์ อธิบายว่า ฟังทำลายความ
เป็นผู้มีจิตถูกโทสะกระทบ ความเป็นผู้มีจิตกระด้างในเพื่อนพรหมจรรย์ คือ ฟังทำลาย
ความกระด้างแห่งจิต ๕ ประการบ้าง ทำลายความกระด้างแห่งจิต ๓ ประการบ้าง
ได้แก่ ฟังทบท ทำลาย กำจัดความกระด้างด้วยอำนาจระคะ ความกระด้างด้วยอำนาจ
โทสะ ความกระด้างด้วยอำนาจโมหะ รวมความว่า ทำลายความกระด้างในเพื่อน
พรหมจรรย์

คำว่า ฟังเปล่งวาจาเป็นกุศล ไม่ฟังเปล่งวาจาเกินขอบเขต อธิบายว่า ฟัง
เปล่งวาจาที่เกิดจากญาณอันประกอบด้วยเหตุ ประกอบด้วยผล คือ ฟังเปล่ง เปล่ง
ออก เปล่งออกด้วยดีซึ่งวาจา มีที่อ้างอิง มีจุดจบสิ้น ตามกาลอันควร รวมความว่า
ฟังเปล่งวาจาเป็นกุศล

คำว่า ไม่ฟังเปล่งวาจาเกินขอบเขต อธิบายว่า ขอบเขต ได้แก่ ขอบเขต ๒
อย่าง คือ (๑) ขอบเขตแห่งกาล (๒) ขอบเขตแห่งศีล

ขอบเขตแห่งกาล เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุไม่ฟังกล่าววาจาเกินกาล ไม่ฟังกล่าววาจาเกินขอบเขต ไม่ฟังกล่าว
วาจาเกินขอบเขตแห่งกาล ไม่ฟังกล่าววาจาที่ยังไม่ถึงกาล ไม่ฟังกล่าววาจาที่ยังไม่
ถึงขอบเขต ไม่ฟังกล่าววาจาที่ยังไม่ถึงขอบเขตแห่งกาล (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาค
ตรัสไว้ว่า)

ผู้ใด เมื่อยังไม่ถึงกาลอันควร พุดเกินเวลา

ผู้นั้นย่อมจะถูกฆ่า นอนตายอยู่

เหมือนลูกนกคดเหว้าที่ถูกกาเลี้ยงไว้ ฉะนั้น

นี้ชื่อว่าขอบเขตแห่งกาล

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญากรรมค]

๑๖. สารีปุตตสูตรนิตเทส

ขอบเขตแห่งศีล เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้กำหนด ไม่ควรกล่าววาจา ผู้ชดเคือง ไม่ควรกล่าววาจา ผู้หลง ไม่ควรกล่าววาจา ไม่ควรกล่าว คือ ไม่ควรพูด ไม่ควรบอก ไม่ควรแสดง ไม่ควรชี้แจง การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ นี้ชื่อว่าขอบเขตแห่งศีล รวมความว่า พึงเปล่งวาจาเป็นกุศล ไม่พึงเปล่งวาจาเกินขอบเขต

คำว่า คน ในคำว่า ไม่พึงคิดหาเรื่องที่จะว่ากล่าวคน ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์ บรรพชิต เทวดา และมนุษย์

ภิกษุไม่พึงคิด คือ ไม่พึงให้เกิดเจตนา ไม่พึงให้เกิดความคิด ไม่พึงให้เกิดความด่าริ ไม่พึงให้เกิดมนสิการ เพื่อว่ากล่าว คือ เพื่อว่าร้าย เพื่อนินทา เพื่อติเตียน เพื่อความไม่สรรเสริญ เพื่อความไม่ยกย่องคน ด้วยสีลวิบัติ อจารวิบัติ ทิฏฐิวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ รวมความว่า ไม่พึงคิดหาเรื่องที่จะว่ากล่าวคน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุผู้ถูกตักเตือนด้วยวาจา พึงมีสติขึ้นชม

ทำลายความกระด้างในเพื่อนพรหมจรรย์

พึงเปล่งวาจาเป็นกุศล ไม่พึงเปล่งวาจาเกินขอบเขต

ไม่พึงคิดหาเรื่องที่จะว่ากล่าวคน

[๒๐๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ลำดับต่อไป ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติ

ศึกษาเพื่อกำจัดราคะเหล่าใด

ราคะเหล่านั้น คือธูลี ๕ อย่างในโลก

พึงปราบปรามราคะในรูป เสียง กลิ่น รสและผัสสะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

ว่าด้วยฐลี ๕ อย่าง

คำว่า ลำดับ ในคำว่า ลำดับต่อไป ... คือฐลี ๕ อย่างในโลก เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความ สละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า ลำดับ นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า คือฐลี ๕ อย่าง ได้แก่

๑. ฐลีที่เกิดจากรูป	๒. ฐลีที่เกิดจากเสียง
๓. ฐลีที่เกิดจากกลิ่น	๔. ฐลีที่เกิดจากรส
๕. ฐลีที่เกิดจากโผฏฐัพพะ	

อีกนัยหนึ่ง (ได้แก่ฐลีที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

ราคะ เราเรียกว่า ฐลี

เราหาเรียกละเองว่า เป็นฐลีไม่

คำว่า ฐลีนี้ เป็นชื่อของราคะ

บัดนี้ติดเหล่านั้นละฐลีนี้แล้ว

ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลีได้

โทสะ เราเรียกว่า ฐลี

เราหาเรียกละเองว่า เป็นฐลีไม่

คำว่า ฐลีนี้ เป็นชื่อของโทสะ

บัดนี้ติดเหล่านั้นละฐลีนี้แล้ว

ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลีได้

โมหะ เราเรียกว่า ฐลี

เราหาเรียกละเองว่า เป็นฐลีไม่

คำว่า ฐลีนี้ เป็นชื่อของโมหะ

บัดนี้ติดเหล่านั้นละฐลีนี้แล้ว

ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลีได้^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ข.จ. ๓๐/๗๔/๑๖๒-๑๖๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ชาติโลก
อายตนโลก รวมความว่า ลำดับต่อไป ... คือธลี ๕ อย่างในโลก

คำว่า **ราคะเหล่าใด** ในคำว่า **ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติศึกษาเพื่อกำจัดราคะเหล่าใด**
ได้แก่ ราคะในรูป ราคะในเสียง ราคะในกลิ่น ราคะในรส ราคะในโผฏฐัพพะ

คำว่า **มีสติ** ได้แก่ สติ คือ ความตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะหน้า สติ คือ
ความระลึกได้ ความจำได้ ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม สติ คือ สตินทรีย์
สติพละ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ เอกายนมรรค^๑ นี้ตรัสเรียกว่า สติ

ภิกษุประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม
เพียบพร้อมแล้วด้วยสตินี้ ภิกษุนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ผู้มีสติ

คำว่า **พึงศึกษา** ได้แก่ ลิกขา ๓ คือ

๑. อธิสีลสิกขา
๒. อธิจิตตสิกขา
๓. อธิปัญญาสิกขา

อธิสีลสิกขา เป็นอย่างไร ... นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

คำว่า **ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติศึกษาเพื่อกำจัดราคะเหล่าใด** อธิบายว่า บุคคลผู้มี
สติพึงศึกษาทั้งอธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เพื่อกำจัด คือ
บรรเทา ละ สงบ สลัดทิ้ง ระวังราคะ คือ ราคะในรูป ราคะในเสียง ราคะในกลิ่น
ราคะในรส ราคะในโผฏฐัพพะ

ลิกขา ๓ นี้ เมื่อภิกษุนึกถึง ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่าพึงศึกษา ... เมื่อ
ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ก็ชื่อว่าพึงศึกษา คือ พึงประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติ
เอื้อเพื่อโดยชอบ สมทานประพฤติ รวมความว่า ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติศึกษาเพื่อ
กำจัดราคะเหล่าใด

เชิงอรรถ :

^๑ **เอกายนมรรค** หมายถึงทางเอกที่ต้องละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ต้องอยู่คนเดียว จากสังสารวัฏ
ไปสู่นิพพาน เหล่าสัตว์ต้องไปด้วยความสงัดที่เรียกว่าวิเวกเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘
อันประเสริฐ ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งปวง ทรงดำเนินไปและชี้บอกทางให้สัตว์ทั้งหลายดำเนิน
ไปตามทางนี้ (ข.ม.อ. ๓/๕๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า **ฟังปราบปรามราคาะในรูป เสียง กลิ่น รสและผัสสะ** อธิบายว่า ฟังปราบปราม คือ ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีราคาะในรูป เสียง กลิ่น รส โภฏฐัพพะ รวมความว่า ฟังปราบปรามราคาะในรูป เสียง กลิ่น รส และผัสสะ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ลำดับต่อไป ภิกษุฟังเป็นผู้มีสติ

ศึกษาเพื่อกำจัดราคาะเหล่านี้

ราคาะเหล่านั้น คืออสุลี ๕ อย่างในโลก

ฟังปราบปรามราคาะในรูป เสียง กลิ่น รสและผัสสะ

[๒๑๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

ภิกษุเป็นผู้มีสติ มีจิตหลุดพ้นด้วยดีแล้ว

ฟังกำจัดความพอใจในธรรมเหล่านี้

ภิกษุนั้นเมื่อกำหนดพิจารณาธรรมโดยชอบตามกาล

เป็นผู้มีธรรมเอกผุดขึ้น ฟังกำจัดความมืด

คำว่า **เหล่านี้** ในคำว่า **ฟังกำจัดความพอใจในธรรมเหล่านี้** ได้แก่ ในรูป เสียง กลิ่น รส โภฏฐัพพะ

คำว่า **ความพอใจ** ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพลิตเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

คำว่า **ฟังกำจัดความพอใจในธรรมเหล่านี้** ได้แก่ ฟังกำจัด คือ ขจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความพอใจในธรรมเหล่านี้ รวมความว่า ฟังกำจัดความพอใจในธรรมเหล่านี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

คำว่า ภิษ ในคำว่า ภิษพึงเป็นผู้มีสติ มีจิตหลุดพ้นด้วยดีแล้ว ได้แก่ ภิษผู้เป็นกัลยาณบุรุษ หรือ ภิษผู้เป็นพระเสขะ

คำว่า เป็นผู้ที่มีสติ ได้แก่ สติ ความตามระลึกถึง ... สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ เอกายนมรรค นี้ ตรัสเรียกว่า สติ ภิษประกอบพร้อมด้วยสตินี้ ... ภิษนั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า เป็นผู้ที่มีสติ

ว่าด้วยจิตหลุดพ้น ๑๒ ชั้น

คำว่า ภิษพึงเป็นผู้มีสติ มีจิตหลุดพ้นด้วยดีแล้ว อธิบายว่า

๑. จิตของภิษผู้บรรลุปฐมฌาน ก็พ้น หลุดพ้น หลุดพ้นด้วยดีจากนิวรณ์ทั้งหลาย
๒. จิตของภิษผู้บรรลุตติยฌาน ก็พ้น หลุดพ้น หลุดพ้นด้วยดีจากวิตกและวิจารณ์
๓. จิตของภิษผู้บรรลุตติยฌาน ก็พ้น หลุดพ้น หลุดพ้นด้วยดีจากปีติ
๔. จิตของภิษผู้บรรลุดตตฌาน ก็พ้น หลุดพ้น หลุดพ้นด้วยดีจากสุขและทุกข์
๕. จิตของภิษผู้บรรลือกาสานัญญาเจตนสมาบัติ ก็พ้น หลุดพ้น หลุดพ้นด้วยดีจากรูปสัญญา ปุณฺณสัญญา นานัตตสัญญา
๖. จิตของภิษผู้บรรลวิญญาณัญญาเจตนสมาบัติ... จากอากาสานัญญาเจตนสัญญา
๗. จิตของภิษผู้บรรลือกัญญาเจตนสมาบัติ ... จากวิญญาณัญญาเจตนสัญญา
๘. จิตของภิษผู้บรรลเนวสัญญานาสัญญาเจตนสมาบัติ ก็พ้น หลุดพ้น หลุดพ้นด้วยดีจากอากัญญาเจตนสัญญา
๙. จิตของภิษผู้เป็นพระโสดาบัน ก็พ้น หลุดพ้น หลุดพ้นด้วยดีจากสักกายทิฏฐิ วิจิกจฉา สีลพทปรามาส ทิฏฐานุสัย วิจิกจฉานุสัย และกิเลสที่ตั้งอยู่ฝ่ายเดียวกับวิจิกจฉาเป็นต้นนั้น
๑๐. จิตของภิษผู้เป็นพระสกทาคามี ก็พ้น หลุดพ้น หลุดพ้นด้วยดีจากกามราคานุสัย ปุณฺณานุสัย อย่างหยาบ และกิเลสที่ตั้งอยู่ในฝ่ายเดียวกับกามราคานุสัยเป็นต้นนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

๑๑. จิตของภิกษุผู้เป็นพระอนาคามี ก็พัน หลุดพัน หลุดพันด้วยดีจาก
 กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์ อย่างละเอียด กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย
 อย่างละเอียด และกิเลสที่ตั้งอยู่ในฝ่ายเดียวกับกามราคสังโยชน์เป็นต้นนั้น
๑๒. จิตของภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ ก็พัน หลุดพัน หลุดพันด้วยดีจากรูปราคะ
 อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย
 เหล่ากิเลสที่ตั้งอยู่ในฝ่ายเดียวกับรูปราคะเป็นต้นนั้น และนิมิตทั้งปวง
 ในภายนอก รวมความว่า ภิกษุเป็นผู้มีสติ มีจิตหลุดพันด้วยดีแล้ว

ว่าด้วยกาลแห่งสมณะและวิปัสสนา

คำว่า ตามกาล ในคำว่า ภิกษุนั้นเมื่อกำหนดพิจารณาธรรมโดยชอบ
 ตามกาล อธิบายว่า เมื่อจิตฟุ้งซ่าน ก็เป็นกาลแห่งสมณะ เมื่อจิตตั้งมั่น ก็เป็นกาล
 แห่งวิปัสสนา (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

โยคี^๑ใด ยกจิตไว้ในกาล(หนึ่ง)

ข่มจิตในอีกกาลหนึ่ง ทำจิตให้รื่นเริงตามกาล

ตั้งจิตให้มั่นในกาลเพ่งดูจิตตามกาล

โยคีนั้น ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในกาล

การยกจิต ควรมีในกาลไหน

การข่มจิตควรมีในกาลไหน

เชิงอรรถ :

^๑ โยคี หมายถึงผู้ประกอบความเพียรในกัมมัฏฐาน เป็นผู้ฉลาดเฉียบแหลมในการประคองจิต ข่มจิต ทำจิต
 ให้ร่าเริง จิตตั้งมั่น และวางเฉย

ประคองจิต ให้ตั้งอยู่ด้วย ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์

ข่มจิต เมื่อจิตฟุ้งซ่านก็ข่มด้วยปีติสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์

ทำจิตให้ร่าเริง ด้วยการพิจารณาสังเวควัตถุ ๘ ประการ (ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ทุกข์ในอบาย ทุกข์มี
 วัฏฏเป็นมูลในอดีต ทุกข์มีวัฏฏเป็นมูลในอนาคต ทุกข์มีการแสวงหาอาหารเป็นมูลในปัจจุบัน) หรือด้วย
 การระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย

จิตตั้งมั่น ทำจิตให้เว้นจากความหุดหู่และฟุ้งซ่าน ด้วยผูกใจไว้กับวิริยะและสมาธิหรืออุปจารสมาธิและ
 อัปปนาสมาธิ

วางเฉย พระโยคีรู้ความหุดหู่ ฟุ้งซ่านแห่งจิต จิตอภิมยในอารมณ์กสิณเป็นต้น หรือจิตสัมปยุตต์ด้วยฌาน
 แล้ว ไม่พึงชวนชววยในการประคองจิต ข่มจิต ทำจิตให้ร่าเริง ควรกระทำการวางเฉยอย่างเดียว (ขุ.ม.อ.
 ๒๑๐/๔๗๙-๔๘๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสุตตนิทเทส

กาลสำหรับทำจิตให้รื่นเริงควรมีในกาลไหน
 และกาลแห่งสมณะเป็นเช่นไร
 บัณฑิตย่อมแสดงกาลสำหรับเพ่งดูจิตของโยคีไว้อย่างไร
 การยกจิตควรมีในเมื่อจิตย่อหย่อน
 การข่มจิตควรมีในเมื่อจิตฟุ้งซ่าน
 โยคีควรทำจิตที่ถึงความไม่แฉ่มขึ้นให้รื่นเริงทุกเมื่อ
 จิตรื่นเริง ไม่ย่อหย่อน ไม่ฟุ้งซ่านย่อมมีในกาลใด
 ในกาลนั้นก็เป็นกาลแห่งสมณะ
 ใจพึงยืนต้อยู่ภายในโดยอุบายนี้เอง
 เมื่อใดจิตตั้งมั่น เมื่อนั้นโยคีพึงรู้จิตที่ตั้งมั่น แล้วพึงเพ่งดูจิต
 นักปราชญ์รู้จักกาล ทราบกาล ฉลาดในกาล
 พึงกำหนดอารมณ์อันเป็นนิมิตของจิต โดยควรแก่กาล อย่างนี้
 คำว่า **ภิกษุ**นั้นเมื่อกำหนดพิจารณาธรรมโดยชอบตามกาล อธิบายว่า
 ภิกษุนั้นเมื่อกำหนดพิจารณาธรรมโดยชอบว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง"
 เมื่อกำหนดพิจารณาธรรมโดยชอบว่า "สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรม
 ทั้งปวงเป็นอนัตตา สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมี
 ความดับไปเป็นธรรมดา"
 คำว่า **ธรรมเอกผุดขึ้น** ในคำว่า **ภิกษุ**นั้น ... เป็นผู้ที่มีธรรมเอกผุดขึ้น
 พึงกำจัดความมืด อธิบายว่า ผู้มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน มีใจ
 ไม่ซัดส่าย คือ สมณะ สมาธิในทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ รวมความว่า เป็นผู้
 มีธรรมเอกผุดขึ้น
 คำว่า **ภิกษุ**นั้น ... พึงกำจัดความมืด อธิบายว่า ภิกษุพึงขจัด พึงกำจัด คือ ละ
 บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความมืดเพราะราคะ ความมืดเพราะ
 โทสะ ความมืดเพราะโมหะ ความมืดเพราะมานะ ความมืดเพราะทิฏฐิ ความมืด
 เพราะกิเลส ความมืดเพราะทุจริต อันทำให้เป็นคนตาบอด ทำให้ไม่มีจักขุ ทำให้ไม่
 มีญาณ อันดับปัญญา เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความลำบาก ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัญญกวรรค]

๑๖. สาริปุตตสุตตนิทเทส

อธิบายคำว่า ภควา

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ
 อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายราคะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโทสะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโมหะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายมานะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายทิฐิได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายเสียนนามได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายกิเลสได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงจำแนก แยกแยะ แจกแจงธรรมรัตนะ
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำที่สุดแห่งภพได้
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมพระวรกายแล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้ว
 อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอยเสนาสนะที่เป็นป่าละเมาะและป่าทึบ
 อันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็น
 สถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค
 อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ
 คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค
 อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งอรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส
 อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค
 อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งฌาน ๔ อัปปมัญญา ๔
 อรูปสมาบัติ ๔ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค
 อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิโมกข์ ๘ อภิกายตนะ ๘
 อนุปปพวิหารสมาบัติ ๙ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ [อัฐกวรรค]

๑๖. สารีปุตตสดตนิทเทศ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสัญญาภาวนา ๑๐ กลีส-
สมาบัติ ๑๐ อานาปานสติสมาธิ อสุภสมาบัติ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔
อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งตถาคตพลญาณ ๑๐
เวสาร์ชชญาณ ๔ ปฏิสัมภिता ๔ อภิญญา ๖ พุทธธรรม ๖ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

พระนามว่า พระผู้มีพระภาค นี้ มิใช่พระชนนีทรงตั้ง มิใช่พระชนกทรงตั้ง มิใช่
พระภคินีทรงตั้ง มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่มิตรและอำมาตย์ตั้ง มิใช่พระญาติและผู้
ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง มิใช่สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง

คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นวิโมกข์ขันติกนาม เป็นสังฆิกามัญญูติของ
พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ที่โคน
ต้นโพธิ์ รวมความว่า ภิกษุ นั้น ... เป็นผู้มึธรรมอันเอกผุดขึ้น พึงกำจัดความมืด
ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุเป็นผู้มีสติ มีจิตหลุดพ้นด้วยดีแล้ว

พึงกำจัดความพอใจในธรรมเหล่านี้

ภิกษุ นั้นเมื่อกำหนดพิจารณาธรรมโดยชอบตามกาล

เป็นผู้มึธรรมเอกผุดขึ้น พึงกำจัดความมืด

สารีปุตตสดตนิทเทศที่ ๑๖ จบ

นิทเทศแห่งพระสูตร ๑๖ นิทเทศ ในอัฐกวรรค จบบริบูรณ์

มหานิทเทศ จบ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙ สุตตันตปิฎกที่ ๒๑ ขุททกนิกาย มหานิทเทศ จบ